

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ОСНОВИ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції*

*(6 лютого 2025 року,
Київський інститут Національної гвардії України)*

м. Київ
2025

Рекомендовано до опублікування та поширення через Інтернет вченою радою Київського інституту Національної гвардії України (протокол № 9 від 19 лютого 2025 р.)

Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів : матеріали Міжнарод. наук.практ. конф. (м. Київ, 6 лют. 2025 р.) – Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2025 – 545 с.

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, у якій взяли участь науковці, викладачі, практичні працівники, представники українського Червоного Хреста та здобувачі вищої освіти навчальних закладів і наукових установ України, висвітлено сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку міжнародного гуманітарного права.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих та військових закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. За достовірність представлених матеріалів несуть відповідальність автори.

Редакційна колегія:

Волуйко О.М., к.ю.н., доцент начальник кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності (голова); Полуніна Л.В., к.ю.н., доцент, професор кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності; Дручек О.В., к.ю.н., доцент, професор кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності; Коба М.М., доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності; Бейкун А.Л., к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Київського інституту Національної гвардії України у розділі «Бібліотека» – «Навчальна та наукова література КІ НГУ».

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. Теоретичні та практичні аспекти реалізації норм міжнародного гуманітарного права		
Бідей О. М. Челомбітко С. М.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	12
Бейкун А. Л.	СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК УСТАЛЕНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ДОМІНАНТИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	16
Водотика С. Г. Савенок Л. А.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЧАСІВ ВІЙНИ У КООРДИНАТАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ	25
Герасимчук С. С.	МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	31
Дашковський А. В. Лосюк Т. Т.	СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	35
Дашковський А. В. Омельченко М. І.	ПРАВА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	39
Дручек О. В.	ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ «ПРАВА ЖЕНЕВИ» ДО КОНВЕНЦІЇ 1864 РОКУ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД	42
Завидняк І. О.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІСТЬ	46
Коба М. М. Коба О. В.	ДИТИНСТВО ПІД ЗАГРОЗОЮ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ	49
Коба О. В.	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ЧАС ТРАНСПОРТУВАННЯ ВАРТАМИ З КОНВОЮВАННЯ: РЕЖИМИ УТРИМАННЯ	53
Кириченко О. А. Чемьоркін О. С.	СУТНІСТЬ І НАУКОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА ЗА ІННОВАЦІЙНОЮ КЛАСИФІКАЦІЄЮ ЮРИДИЧНИХ НАУК ЗА БАЗИСНИМИ ОСНОВНИМИ ГІПЕРЗАВДАННЯМИ	56
Кокошко Ф. І. Клюєв Г. О.	АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОБЛАСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	61
Кондратюк- Антонова Т. В.	ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОСМИСЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	63
Краснокутський О. В.	ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНОЮ ДЕРЖАВИ УКРАЇНОЮ	66
Кришталь Т. М. Митник Ю. А.	ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ	70

Кришталь А. О. Гончарук М. А.	ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	74
Кувакін С. В.	ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	77
Ланцедова Ю. О. Берекет М. С.	ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ ВІЙНИ І ІНШОЇ ПОДІБНОГО РОДУ ПОДІЇ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ В КОНТЕКСТІ ДОКОРІННОГО РЕФОРМУВАННЯ БАЗИСНИХ ОСНОВ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА	82
Лук'янченко Є. В.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ГУМАНІТАРНОГО РЕАГУВАННЯ	86
Панімаш Ю. В. Леонідова У. А.	ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	90
Приходько Ю. П.	РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	93
Прокопчук П. А.	ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	96
Царенко О. М. Чернівська О. О.	ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ	100
Юшкевич В. В.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	103
РОЗДІЛ II. Міжнародне гуманітарне право у механізмі забезпечення безпеки у період збройного конфлікту		
Байковський А.О.	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	106
Бейкун А. Л. Бойчук В. В.	ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КРИТИЧНИХ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВНОСТІ: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ	109
Бейкун А. Л. Рибін І. Г.	ПРОБЛЕМАТИКА СИТУАЦІЙНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ З ВРАХУВАННЯМ «КОНСТРУКЦІЇ» ВІЙНИ, СПРОВОКОВАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	116
Бейкун А. Л. Шелудько І. О.	ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ДЕКЛАРАТИВНИХ ОСНОВ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВІЙНИ	122
Беньковський С. Ю.	МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ	129

Коршунов А. К.	ІНОЗЕМНИХ КРАЇН ІЗ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
Бондаренко С. Ю. Березюк А. С.	ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО НОРМ МГП	134
Бондаренко С. Ю. Жук Д. Ю.	ПЕРЕТИН МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА І НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙНІ: ЗАХИСТ БЕЗПЕКИ ПРИ ДОТРИМАННІ ГУМАНІТАРНИХ ПРИНЦИПІВ	141
Вовк В. М.	ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА І БЕЗПЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	146
Волуйко О. М.	ФОРМИ ТА НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ОБОРОНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ТА НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТИ	149
Волуйко О. М. Лобунов Д. О.	ПРОБЛЕМАТИКА АДАПТАЦІЇ ЗМІСТУ НОРМАТИВНО-ВИЗНАЧЕНИХ КАТЕГОРІЙ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	158
Волуйко О. М.	ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ	162
Галуцько В. В.	ПРО ЗАБОРОНУ НОРМАМИ МГП ПОВТОРНОГО ВРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОТИВНИКА (ПОЗА ЛІНІЄЮ БОЙОВОГО ЗІТКНЕННЯ) ПРОТЯГОМ РОЗУМНОГО ЧАСУ, З МЕТОЮ ВИДІЛЕННЯ РЯТІВНИКАМ ЧАСУ НА ОПЕРАЦІЮ СПАСІННЯ	171
Градецька Н. М.	ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ	175
Данилевський А. О. Данилівський Л. Й.	ЩОДО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ НГУ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ	178
Дашковський А. В.	ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ ТЕРОРИЗМУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	182
Д'яченко Є. Б.	МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	188
Заїка Ю. О.	МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЖИТЛУ ГРОМАДЯН ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ	192
Жукова І. В.	УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЄЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ США	196
Іващенко В. О.	ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ	198
Ковальчук А. Ю.	ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ВІД 24 ГРУДНЯ 2024 РОКУ	201
Ковальова Т. І.	МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ	204

	ТА ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	
Коломієць О. Л.	РОЛЬ БОЙОВОГО ДУХУ ПРИ ВИКОНАННІ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ	208
Коропатов О. М.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПАРТНЕРСТВА ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В ГАЛУЗІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	211
Кривенко В. В.	ЗАХОДИ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	214
Крилова Ю. І. Микитюк М. А.	ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	220
Лапка О. Я. Пендюра М. М.	ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	224
Леонов Б. Д. Севастьянова Ю. В.	ТЕРОРИСТИЧНА ВІЙНА В УКРАЇНІ	229
Лобунов Д. О. Дашковський А.В.	ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДЛЯ ЗАХИСТУ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄН	232
Максименко О. В.	ПРАВО ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ В МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ	236
Мина В. В.	МІСЦЕ СИЛ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ	239
Москалюк О. М. Левицький А. О.	ОСНОВНІ НАПРЯМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	243
Наконечна І. В. Бондаренко С. Ю.	ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ТА РЕЖИМУ ГЛОБАЛЬНОГО НЕМАТЕРІАЛЬНОГО ДОХОДУ З НИЗЬКИМ ОПОДАТКУВАННЯМ США (GILTI)	247
Ніконенко А. М.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	251
Пелагеша О. Г.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	254
Пенькова Н. Є.	АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ПТСР У КОМБАТАНТІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ШЛЯХІВ ЇХ РЕАДАПТАЦІЇ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ	258
Пермяков Д. С. Волуйко О. М.	ПРОБЛЕМАТИКА СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ВІДПОВІДНИМИ НОРМАТИВАМИ КРАЇН – СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ	261
Полуніна Л. В. Бак М. А.	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ	266
Полуніна Л. В. Стригун Д. І.	ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	270
Плотніков О. В.	ОБОВ'ЯЗОК ОЦІНКИ НОВИХ ВИДІВ ЗБРОЇ НА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ І СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В	273

	УКРАЇНІ	
Процюк Е. О.	ПОСТСЛУЖБОВІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ	278
Розсоха С. С.	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	283
Рудой К. Удренас Г.	ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	286
Согорін А. А.	ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ З ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ОБОРОННОГО БОЮ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	291
Сокурєнко В. Кріцак І. В.	КОЛАБОРЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ЗМІЩЕННЯ АКЦЕНТІВ НА ДУХОВНІ СТОРОНИ ПОВСЯКДЕННОЇ ДІЙСНОСТІ	294
Стременовський С. М. Лисиця І. М.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	304
Ткаченко Д. А.	ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	309
Ткаченко О. В.	ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОШИРЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ-АГРЕСОРА ВНАСЛІДОК ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПАРОВИХ САНКЦІЙ	314
Харченко Т. М.	ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ МІЖ РФ ТА УКРАЇНОЮ	317
Царенко О. М. Павлюк І. С.	ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	321
Шарко Д. В. Лосюк Т. Т.	ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ: БАЛАНСУВАННЯ МІЖ ВІЙСЬКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ ТА ЗАХИСТОМ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	324
Шарко Д. В. Омельченко М. І.	ЦИВІЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ЯК МІШЕНЬ: ГЕНОЦИД ЧИ ВОЄННІ ЗЛОЧИННИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ?	327
Шевчишен А. В.	ДИСКРЕЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ	330
Ярема В. В.,	ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З ПРАВООХОРОННИМИ ФУНКЦІЯМИ	335
Cherniavska Bogdana	ПРОБЛЕМАТИКА КОМПЕНСАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ	338

Kuznichenko S.	Regarding the study of certain aspects of the introduction of emergency legal regimes in Ukraine	342
Tatiana Shevchuk	THE ENVIRONMENT AS A VICTIM OF THE CRIMES OF RUSSIAN AGGRESSION	346
РОЗДІЛ III. Доповіді здобувачів вищої освіти з науковими керівниками		
Андросюк І. Ю.	КОРЕЛЯЦІЯ ПРАВ, СВОБОД І ОБОВ'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: СУЧАСНИЙ ТЕНДЕНЦІОНАЛІЗМ	349
Борисенко М. Д.	РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	355
Богун А. Б.	СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА НАЛЕЖНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ЇЇ СКЛАДОВИХ ТА СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	359
Борисов Н. М.	ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ «ПРАВА ЖЕНЕВИ» В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	364
Будківський В. М.	РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ГУМАНІТАРНИМ ПРАВОМ	368
Ваулін О. А.	ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА (МГП) В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	371
Волошин В. Р.	ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ – ЯК ОБ'ЄКТИВНИЙ ІНТЕРЕС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	374
Волощук О. А.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	379
Гайдай М. А.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ	381
Герасименко І. О.	РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ МГП	386
Гурін Р. А.	КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	389
Гриценко С. В.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ	393
Денисенко В. В.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»	397
Дірюжка В. В.	АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО РОЗУМІННЯ ОБОРОНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	401
Кадяйкін К. В.	ПОЗИЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ З ВРАХУВАННЯМ	406

	СУЧАСНОЇ СПЕЦИФІКИ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК	
Карпенко О. С. Фицько Г. Р.	ЧИННА ПРОБЛЕМАТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (З ВРАХУВАННЯМ ФОРМАТУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ)	412
Ковбиш А. М.	ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ПРАКТИЦІ	418
Конопля В. В. Крук С. В.	ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: РОЛЬ ДЕРЖАВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	422
Конопля В. В.	АСПЕКТИ ЧИННОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ФОРМАТІ СУЧАСНИХ ВІЙН	427
Кіріченко О. О.	СТАН І ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ	432
Лапка В.-А. П.	ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	436
Лещенко Д. О.	РОЛЬ СИТУАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ У ЗДІЙСНЕННІ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЩОДО ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	440
Літвін Д. О.	КЛЮЧОВІ БЕЗПЕКОВІ КОНЦЕПТИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: З ОГЛЯДУ ПРАГНЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ «ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА»	444
Ліщук В. О.	ПРОБЛЕМАТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ МІЖНАРОДНОЇ (КОЛЕКТИВНОЇ) ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ДІЄВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ БЕЗПЕКОВИХ НОРМ	449
Мацюк М. М.	ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ЗАВДАННЯ ТА ВИКЛИК У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	455
Мокієнко Р. М.	МГП ТА ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	459
Новик О. О.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	464
Подоляк Д. С.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	468
Позіхайлова О. В.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	473
Савчук О. О.	ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ	475

	МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	
Сімороз М. О.	ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	479
Слива М. О.	НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ І ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПРОБЛЕМАМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	482
Сливкін С. С.	ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: РОЛЬ І БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ	484
Скоморохов В. А.	МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	487
Смик І. А.	ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	490
Степанов Д. М.	ПРИНЦИПИ ТИМЧАСОВОГО ПОСЛАБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВOSTІ З МЕТОЮ ВІДБИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ	493
Стецков О. М.	ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: КРИТИЧНА НЕОБХІДНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО НОРМАТИВНОГО КОНЦЕПТУАЛІЗМУ ЗА ДОСВІДОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	497
Пермяков Д. С.	АНТРОПОЦЕНТРИЧНІ ПОЗИЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТВОРЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПІДГРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	501
Пранович Д. А.	АСПЕКТИ ПРАВОМІРНОСТІ ВИМУШЕНИХ ОБМЕЖЕНЬ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	506
Рак Б. А.	РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У МІНІМІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	512
Романов А. В.	ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	514
Федчук Т. Ю.	ПРОБЛЕМИ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	517
Федорович О. М.	ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДБР ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	522
Чубукін О. О.	ГРОМАДСЬКИЙ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСОБИ КОНСОЛІДАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВИ ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК	526

Шаповалов О. В.	АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	533
Шаповал І. І.	ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ	536
Шелудько І. О.	ВОЄННИЙ СТАН: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ І ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ	540

РОЗДІЛ I. Теоретичні та практичні аспекти реалізації норм міжнародного гуманітарного права

Бідей О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права

ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Челомбітко С. М.,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 «Право»

ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це галузь міжнародного права, яка регулює застосування сили під час збройних конфліктів, встановлюючи такі вимоги: а) забезпечувати захист осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях; б) обмежувати насильство лише тією мірою, яка необхідна для досягнення мети конфлікту, що полягає у послабленні військового потенціалу супротивника незалежно від причин початку конфлікту [1, с. 21].

Його ефективність залежить від дотримання основних принципів, таких як пропорційність, розрізнення та необхідність. Принцип пропорційності забороняє використання зброї чи методів ведення бойових дій, які завдають надмірної шкоди цивільному населенню або об'єктам цивільної інфраструктури. Принцип розрізнення вимагає чіткого розмежування цивільних і військових об'єктів, щоб уникнути жертв серед мирного населення. Принцип необхідності обґрунтовує лише ті дії, які необхідні для досягнення законних військових цілей.

Головною метою МГП є обмеження засобів і методів ведення війни, які сторони конфлікту можуть використовувати, а також забезпечення захисту і гуманного поводження з особами, не залученими до бойових дій. Загалом, МГП визначає мінімальні стандарти гуманності, яких слід дотримуватися в будь-якій ситуації збройного конфлікту [1, с. 29].

Захист цивільного населення є ключовою складовою міжнародного гуманітарного права. Женевські конвенції забороняють цілеспрямовані напади на цивільних осіб та об'єкти, використання цивільного населення як «живого

щита» та руйнування об'єктів, необхідних для виживання людей, таких як водопостачання чи продовольчі склади. Застосування тактики, яка ставить під загрозу життя та безпеку цивільного населення, суворо заборонено.

Зокрема, конвенції прямо забороняють:

1. Напади на цивільних осіб та об'єкти. Цивільне населення та цивільні об'єкти, такі як житлові будинки, лікарні, школи та релігійні споруди, повинні бути захищені від будь-яких форм агресії. Усі сторони конфлікту зобов'язані розрізняти військові цілі та цивільні об'єкти й уникати завдання шкоди останнім.

2. Використання цивільного населення як «живого щита». Розміщення військових об'єктів або проведення бойових дій поблизу цивільного населення для захисту від атак суперечить МГП. Така практика не лише створює додаткову небезпеку для цивільних, але й порушує принцип пропорційності в застосуванні сили.

3. Руйнування об'єктів, необхідних для виживання населення. Забороняється знищення інфраструктури, яка забезпечує базові потреби людей, наприклад, систем водопостачання, енергетичних мереж, сільськогосподарських угідь, продовольчих складів чи медичних установ. Такі дії прирівнюються до колективного покарання цивільного населення [2, с. 64].

Окрему увагу в МГП приділено захисту вразливих груп, таких як:

1. Жінки. Женевські конвенції встановлюють спеціальні заходи для захисту жінок від сексуального насильства, зґвалтувань, примусової проституції та інших форм гендерного насильства під час конфлікту.

2. Діти. Заборонено вербування дітей до збройних формувань або використання їх у бойових діях. Особливий наголос зроблено на забезпеченні доступу дітей до освіти, медичної допомоги та гуманітарної підтримки.

3. Біженці та переміщені особи. Забезпечується їхній правовий захист, включаючи доступ до гуманітарної допомоги, безпеку під час евакуації та гарантії їхнього повернення в безпечні умови після завершення конфлікту [2, с. 67].

Регулювання використання зброї в рамках міжнародного гуманітарного права (МГП) спрямоване на зменшення наслідків збройних конфліктів, забезпечуючи дотримання принципів гуманності та пропорційності. Норми МГП передбачають заборони та обмеження на застосування видів озброєння, які спричиняють надмірні страждання або мають тривалий негативний вплив на довкілля.

Хімічна та біологічна зброя є повністю забороненою, що передбачено Женевським протоколом 1925 року, Конвенцією про заборону розробки, виробництва та накопичення біологічної зброї (1972 р.) та Конвенцією про заборону хімічної зброї (1993 р.). Хімічна зброя включає токсичні речовини, що викликають серйозні ушкодження або смерть, а біологічна зброя базується на використанні мікроорганізмів або токсинів, що можуть стати причиною епідемій та гуманітарних катастроф [2, с. 70].

Протипіхотні міни також заборонені, оскільки вони залишаються небезпечними для цивільного населення навіть після завершення бойових дій.

Це передбачено Оттавською конвенцією 1997 року, яка зобов'язує держави знищувати запаси таких мін і очищувати забруднені території. МГП обмежує використання зброї, яка має тривалий негативний вплив на довкілля. Забороняються методи ведення війни, що завдають значної, тривалої шкоди природному середовищу, як це визначено Конвенцією про заборону військового використання засобів впливу на довкілля (1977 р.) [2, с. 70].

Касетні боєприпаси заборонені Конвенцією 2008 року через їхню небезпеку для цивільних осіб навіть після закінчення конфлікту. Лазерна зброя, що може спричинити осліплення, також потрапляє під заборону відповідно до Протоколу IV до Конвенції. Проте сучасні виклики, зокрема у контексті гібридних конфліктів, потребують адаптації цих правил до нових видів озброєнь [2, с. 71].

Міжнародне гуманітарне право надає особливий статус недоторканності гуманітарному персоналу, медичним закладам та транспорту, які забезпечують надання допомоги під час збройних конфліктів. Ці об'єкти та особи позначаються спеціальними емблемами, такими як символи Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Кристала, що вказують на їх нейтральний і гуманітарний характер.

МГП передбачає, що медичний і гуманітарний персонал, залучений до надання допомоги постраждалим у конфліктах, не повинен ставати об'єктом нападів або перешкоджання їхній діяльності. Це включає лікарів, медичних сестер, рятувальників та представників гуманітарних організацій. Вони мають право безперешкодно виконувати свої обов'язки, навіть у зонах активних бойових дій. Лікарні, амбулаторії та інші медичні заклади, а також транспортні засоби, що використовуються для евакуації поранених і хворих, охороняються МГП. Вони не можуть бути ціллю для військових нападів, а їхнє функціонування не повинно обмежуватися жодною зі сторін конфлікту. Для їхньої ідентифікації використовуються міжнародно визнані емблеми, які є символами їхньої нейтральності. Порушення правил захисту гуманітарного персоналу, медичних закладів і транспорту прирівнюється до воєнних злочинів.

На прикладі України можна побачити, як міжнародне гуманітарне право виконує свою роль у захисті цивільного населення та документуванні злочинів. З моменту початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році ці норми стали основою для фіксації порушень і притягнення винних до відповідальності. Руйнування цивільної інфраструктури, включаючи лікарні, школи та енергетичні об'єкти, задокументовано як серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Україна демонструє дотримання норм гуманітарного права через захист цивільних, розмежування військових і цивільних об'єктів та співпрацю з міжнародними організаціями. Завдяки фіксації злочинів, таких як масові вбивства цивільних у Бучі та Ірпені, зростає тиск на агресора з боку міжнародної спільноти. Важливим аспектом є ініціатива України щодо створення міжнародного трибуналу для розгляду злочину агресії, що дозволить притягнути до відповідальності винних у плануванні та розв'язанні війни [3, с. 318].

Проте, як і будь-яке юридичне явище, МГП стикається з певними проблемами. Однією з ключових є невідповідність норм МГП сучасним реаліям. Зокрема, це стосується поняття гібридної війни, яке спостерігається нині в Україні. На сьогодні поняття «гібридна війна» не закріплене в нормах МГП, що створює значну прогалину в міжнародному законодавстві та призводить до розбіжностей у його тлумаченні й застосуванні. Асиметричний характер війни, коли одна зі сторін використовує цивільних як «живий щит» або веде бойові дії з густонаселених районів, ускладнює забезпечення гуманності. Нові види зброї та технологій, такі як дрони чи кіберзброя, створюють прогалини у правовому регулюванні [3, с. 320].

Отже, міжнародне гуманітарне право є основним інструментом захисту людей у період збройних конфліктів. Український досвід показує його значення у захисті цивільних, притягненні до відповідальності за злочини та підтриманні принципів верховенства права навіть у найскладніших умовах. Однак для підвищення ефективності потрібна адаптація норм до сучасних викликів, розробка механізмів контролю за їх дотриманням і посилення ролі міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання. О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbpc>
3. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Випуск 3. С. 317-323. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52>

Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК УСТАЛЕНОЇ КАТЕГОРІЇ ТА ДОМІНАНТИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Розгляду принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів, присвячено чимало уваги провідних науковців-міжнародників, у тому числі правників. Особливої актуальності погляди щодо сучасного розуміння принципів права збройних конфліктів як домінанти міжнародних відносин під час воєнних дій набули у зв'язку з повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації на територію України у лютому 2024 року.

Вагоме місце у вивченні даної проблематики займають праці західноєвропейських вчених різних історичних епох, таких як: Е. Давіда, Г. Гроція, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Пікте, Ф. Бюньона тощо. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити: І. В. Авдошина, М. М. Гнатовського, О. В. Гороховську, В. В. Гутника, А. І. Дмитрієва, І. І. Лукашука, Ф. Ф. Мартенса, Д. П. Мартиновського, Л. П. Медвідь, В. І. Муравйова, В. П. Пилипенка, М. М. Прохоренка, М. Л. Рабіновича, В. Г. Стрекозова, О. В. Ткачука, В. Х. Ярмачі та інших.

Загальновизнано, що принципи права – це його основні начала, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають найважливіші положення права [1, с. 23].

У той же час, як відомо, принципи військового права або права збройних конфліктів формуються на основі чинних міжнародно-правових нормативів, зокрема, міжнародних конвенцій «права війни» та «права миру». Країни, які ратифікують вищезгадані правові документи та імплементують їх у національне законодавство, апріорі, зобов'язуються дотримуватися і відповідних задекларованих принципів.

Разом з тим, у науці міжнародного гуманітарного права відсутні позиції щодо єдиної концепції про принципи права збройних конфліктів. Відповідно, і у дослідників-міжнародників немає єдиної позиції щодо поняття, класифікації та формулювання відповідних принципів.

Так, на погляд В. П. Пилипенка, окреслені міжнародні принципи права збройних конфліктів повинні включати:

а) гуманітарний принцип, який забороняє воюючим сторонам використовувати військову силу, не виправдану військовою необхідністю; цей

принцип охоплює всі сфери збройної боротьби, що стосуються засобів і методів її ведення, а також засобів і методів захисту жертв війни;

б) принцип неприпустимості дискримінації, який зобов'язує воюючі сторони гуманітарно захищати тих, хто користується захистом міжнародних конвенцій, у всіх випадках і без будь-яких відмінностей, заснованих на характері або походженні збройного конфлікту, незважаючи на підстави та обґрунтування причин такого воюючими сторонами; неприпустимо надавати обґрунтування дискримінації або посилалися на нього при вчиненні дій дискримінаційного характеру за ознаками раси, кольору шкіри, релігії, статі чи фінансового становища;

в) принцип відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, що включає, зокрема: а) міжнародно-правову відповідальність держав, б) кримінальну відповідальність окремих осіб;

г) принцип обмеження вибору учасниками засобів і методів збройної боротьби;

д) принцип розмежування військових і цивільних об'єктів;

е) принцип захисту учасників збройної боротьби, а також цивільного населення [2, с. 105].

В. В. Гутник у якості основних принципів права збройних конфліктів позиціонує:

а) принцип гуманізації сфери збройної боротьби;

б) принцип неприпустимості застосування варварських і нелюдських засобів ведення збройної боротьби;

в) принцип захисту жертв війни і мирних об'єктів;

г) принцип рівного поводження з учасниками збройних конфліктів і заборони їх дискримінації;

д) принцип чесності і сумлінності у виборі методів ведення збройної боротьби;

е) принцип відповідальності учасників збройних конфліктів за військові злочини [3, с. 73-74].

В. Х. Ярмачі пропонує вважати загальними принципами міжнародного гуманітарного права такі принципи: гуманізму, неприпустимості дискримінації, відповідальності за порушення норм і принципів цієї галузі міжнародного права. Серед принципів, що регулюють засоби і методи збройної боротьби, науковець позиціонує принципи: обмеження воюючих у виборі засобів збройної боротьби, розмежування військових і цивільних об'єктів, заборона застосовувати недозволені засоби війни, зброю масового знищення, зброю, що заподіює зайві страждання. У свою чергу, принципи захисту учасників збройної боротьби і цивільного населення пропонується розподілити на дві підгрупи: принципи захисту прав комбатантів, і, відповідно, принципи захисту прав цивільних осіб під час збройних конфліктів [4, с. 96].

Загальновизнано, що найбільш складну і розгалужену систему принципів пропонує Ж. Пікте, який поєднує їх у три групи: основні, загальні і принципи, якими мають керуватися воюючі стосовно жертв збройних конфліктів.

У будь якого випадку, усі ці та інші виокремлені науковими позиціями і концепціями принципи узагальнюють зміст та гуманістичну спрямованість норм міжнародного гуманітарного права та вказують на головну мету регулювання буття суб'єктів міжнародного права під час збройної боротьби, насамперед, у формі збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру. У зв'язку з цим доцільно, як вбачається, розглянути більш детально найбільш актуальні відносини, що опосередковуються відповідними принципами права збройних конфліктів, а також основні міжнародні нормативно-правові акти, що їх регулюють (як принципи, так і відносини, що ними опосередковуються).

У ст. 1 III Гаазької конвенції «Про відкриття воєнних дій» від 18 жовтня 1907 року початком війни вважається час фактичного початку воєнних дій або момент офіційного оголошення війни (воєнного стану). Військові дії не можна розпочинати без попереднього та чіткого попередження у формі обґрунтованого оголошення війни або ультиматуму з наступним умовним оголошенням війни. Просте оголошення війни не легітимізує загарбницьку війну. Незважаючи на те, що оголошення війни є міжнародним злочином, обов'язок вжити таких дій до прямого вторгнення в іншу державу передбачено нормами міжнародного гуманітарного права. Це правило не легалізує збройну агресію однієї держави проти іншої, але, разом з тим, надає певні гарантії іншій стороні щодо можливості захисту та правових наслідків для обох сторін після закінчення збройного конфлікту [5].

Варто звернути увагу і на офіційно детермінуємий початок війни, що має серйозні правові наслідки і для воюючих сторін, і для всіх інших зацікавлених держав. З її початком для воюючих сторін настають правові наслідки: припиняються дипломатичні та консульські відносини, персонал посольств і консульств відкликається. Віденська конвенція № 1138 «Про дипломатичні зносини» від 18 квітня 1961 року зобов'язує держави сприяти персоналу посольств і консульств для виїзду в свою країну; з початком військових дій починається фактичне виконання норм і принципів міжнародного права про правила ведення бойових дій; гуманітарні конвенції не можуть бути денонсовані сторонами, які під час війни беруть участь у збройному конфлікті; захист інтересів воюючої держави та її громадян може бути ввірений якійсь третій державі, обраній для цієї мети воюючими сторонами, через яке підтримуються зв'язки між воюючими державами; до громадян країни-супротивника може бути застосований спеціальний режим (їх право на вибір місця проживання обмежується, вони можуть бути інтерновані або примусово поселені у визначеному місці); припиняються економічні, торговельні та фінансові відносини, угоди з юридичними та фізичними особами противника; втрачають чинність всі двосторонні договори між воюючими, а багатосторонні договори припиняють свою дію; майно, що належить безпосередньо ворожій державі, конфіскується (за винятком майна дипломатичних і консульських представництв); майно, що належить громадянам ворожої держави, залишається недоторканим; торгові судна воюючих, що знаходяться до початку війни в ворожих портах, можуть бути реквізовані або затримані до кінця війни

незалежно від приналежності (державі, юридичним або фізичним особам); воюючі сторони зобов'язані враховувати законні інтереси нейтральних і інших невоюючих держав [6].

Важливим аспектом у сфері реалізації відповідних принципів є і театр воєнних дій, оскільки «абонуючи» певну територію держави для розгортання військ (сил) і, в кінцевому рахунку, воєнних дій, зачіпається і населення та інфраструктура відповідної території, а міжнародне гуманітарне право, як відомо, спрямовує свою діяльність на гуманізацію та мінімізацію негативних наслідків війни. Тому існують території зі спеціальним правовим статусом, на яких забороняється розгортання воєнних дій. У міжнародному праві все більше простежується тенденція до звуження просторової сфери ведення збройної боротьби. Відповідно, на театр воєнних дій не можуть бути перетворені території, статус яких визначено міжнародними договорами. Так, Гаазька конвенція «Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту» від 14 травня 1954 року та Другий протокол до неї від 26 березня 1999 року, забороняють перетворювати на театр воєнних дій культурні, історичні центри. Не можуть вважатися театром війни: санітарні зони і місцевості, що мають відмітні емблеми (знаки) для огороження від дій війни поранених, хворих, медичний персонал для догляду за ними, військовополонених, райони розташування атомних електростанцій, гребель. З театру воєнних дій виключаються також нейтралізовані і демілітаризовані території [7; 8].

У міжнародному гуманітарному праві важливе місце посідають і принципи, що регулюють відносини стосовно мирного вирішення збройних конфліктів.

Як правило, припинення стану війни між воюючими державами оформляється підписанням мирного договору. Правові наслідки закінчення війни для воюючих держав: закони та звичаї війни більше не діють; поновлюються чи встановлюються мирні дипломатичні відносини; відбувається відновлення чинності раніше підписаних міжнародних договорів; всі військовополонені повертаються, цивільні особи, які потрапили на територію противника, репатріюються; окупаційні війська відводяться; проводиться розмінування територій; вирішуються питання політичної та матеріальної відповідальності держав та кримінальної відповідальності військових злочинців [9; 10, с. 347].

Принципу гуманізації процедур припинення стану війни присвячена і Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) у редакції від 26 червня 1999 року, ст. 14 якої передбачає, що будь-який спір між двома чи більше Договірними сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції вирішується, наскільки це можливо, шляхом переговорів між ними. Конвенція містить основні принципи мирного вирішення конфліктів, а також повернення конфліктуючих країн до нормальних відносин [11].

Іншим важливим аспектом відносин у міжнародному гуманітарному праві є низка принципів нормативного регулювання засобів і методів ведення війни. Відповідно, до міжнародно-правових норм щодо заборони застосування окремих

видів зброї належать, зокрема: Конвенція про заборону застосування вибухових і запальних боєприпасів (1868 рік); низка Гаазьких конвенцій про закони та звичаї війни 1899 і 1907 років; Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (1972 рік), Женевська конвенція про конкретні види звичайної зброї (1980 рік) та інші. Щодо заборони ядерної зброї існує низка резолюцій і декларацій Генеральної Асамблеї ООН, у тому числі заяви більшості держав про заборону її використання як зброї масового знищення [12].

Принцип гуманізації методів ведення війни полягає у тому, що, крім заборонених засобів ведення війни, сучасне міжнародне право також забороняє і певні методи ведення війни, такі як: вбивство або заподіяння небезпечних поранень комбатантам та іншим особам, які не беруть участі у війні; заборона учасникам бойових дій віддавати накази нікого не залишати живими та погрожувати противнику; незаконне використання типової символіки Червоного Хреста, ООН, прапорів та військової форми неконфліктних країн; віроломно вбивати або брати у полон ворога (завоювати довіру ворога і переконати ворога, що він або вона користується захистом згідно з положеннями міжнародного права). Разом з тим, міжнародне гуманітарне право не забороняє певні види військової тактики, зокрема, проведення військових дій за допомогою нових тактичних прийомів, використання камуфляжу та цілей-оманок, поширення неправдивої оперативної інформації для введення в оману супротивника тощо [13, с. 228].

Одним із головних принципів міжнародного гуманітарного права є принцип забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Існує велика кількість нормативних актів, спрямованих на встановлення гарантій як для окремих груп населення, так і для населення в цілому на території ведення бойових дій. У міжнародному гуманітарному праві таких суб'єктів називають жертвами збройних конфліктів. Отже, жертвами збройних конфліктів є особи, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях або припинили участь на певний період часу: поранені і хворі військовослужбовці і некомбатанти, військовополонені, цивільне населення, у тому числі на окупованих територіях. Жертви будь-якої війни повинні користуватися захистом і гуманним ставленням за будь-яких обставин. Діти, жінки та люди похилого віку користуються особливим захистом і заступництвом. Правопорушники, які умисно порушують нормативні акти щодо захисту жертв війни, є військовими злочинцями та підлягають кримінальному переслідуванню [14, с. 31-32].

Міжнародно-правовий захист поранених і хворих, які перебувають на дійсній військовій службі, а також осіб, які постраждали внаслідок корабельної аварії на морі, передбачено Женевськими конвенціями про захист жертв війни №№ I і II (від 12 серпня 1949 року) та Додатковими протоколами до них №№ I і II що стосуються захисту жертв збройних конфліктів міжнародного та не міжнародного характеру (від 08 червня 1977 року). Означені Конвенції та Додаткові протоколи до них вимагають від воюючих сторін надавати допомогу та медичну допомогу пораненим і хворим противника, які вважаються

військовополоненими, при цьому, також не допускається знищувати їх, навмисно залишати без медичної допомоги, або навмисно створювати умови для їх зараження тощо. Захист військовополонених передбачено також Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (III Женевська конвенція). Означені вище міжнародні нормативи визнають військовополонених роззброєними ворогами, які тимчасово перебувають під юрисдикцією не окремої особи чи командира військового підрозділу, а під владою національної (сторони), яка веде війну, і яка бере повну відповідальність за їх долю [9; 15, с. 200].

Принцип міжнародно-правового захисту цивільних осіб при збройному конфлікті забезпечується IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі та додатком до неї: Положенням про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року та IV Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Цивільні особи в усіх випадках мають право на гуманне поводження та захист від будь-яких актів насильства, залякування, терору та образи, як на території, тимчасово окупованій ворогом, так і в тилу ворога. До захищаних означеними конвенціями суб'єктів відносяться усі без виключення цивільні особи, які опинилися у зоні ведення бойових дій та на окупованій території. У разі сумніву щодо цивільного стану особи – вона усе одно вважається цивільною [16; 17; 18, с. 97].

IV Женевська конвенція встановлює також правила поводження з інтернованими особами. Як відомо, інтернування позиціонується як примусове утримання воюючою державою громадян іншої воюючої держави. Відповідно до IV Женевської, - конфліктуючі країни зобов'язані «забезпечувати безкоштовне утримання» (стаття 81); інтерновані повинні отримувати їжу та одяг (стаття 89), медичну допомогу (стаття 91) тощо. У разі вчинення злочину інтернованою особою, до неї повинен застосовуватися закон, що діє на території проживання такої інтернованої особи (стаття 117). Особи, які перебувають під домашнім арештом, звільняються, як тільки відпадають причини для такого арешту (стаття 132) [17].

Принцип міжнародно-правового захисту культурних цінностей забезпечується Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року та Другим протоколом до неї від 26 березня 1999 року [19; 20].

Отже, переліченим та іншим принципам міжнародного гуманітарного права кореспондує і відповідна переважна більшість норм міжнародного гуманітарного права, що походять від означених принципів та втілюють їх зміст. Варто при цьому, як вбачається, зробити застереження, що право збройних конфліктів окреслює ще один принцип – так званий «принцип взаємності», який можна позиціонувати як принцип-антипод. Він полягає у тому, що воююча сторона не може відмовитися від дотримання принципів і норм права збройних конфліктів, навіть у разі порушення цих правил і нормативів іншою воюючою стороною.

Отже, цілісна система принципів права збройних конфліктів та їх класифікація мають, як вбачається, вирішальне значення для змістового наповнення відповідних міжнародно-гуманітарних норм. І відповідні принципи є правовою основою, на якій базуються конкретні міжнародні норми «права війни» та «права миру». Як вбачається, зміст і призначення таких норм можна усвідомити лише з урахуванням відповідного принципу чи їх «родової» сукупності. Таким чином, принципи права збройних конфліктів забезпечують праву, що застосовується під час воєнних дій, єдність і системність, визначають мету, зміст, напрями нормативного регулювання. Відповідно, будь-який міжнародно-правовий акт, що містить неконкретні, «розмиті», відірвані від дійсності чи неактуальні вже норми, - буде декларативним і недієвим, що особливо актуально для такої специфічної врегульованої правом сфери, як збройний конфлікт.

Наявність у міжнародному гуманітарному праві усталеної системи принципів дає фундаментальні підстави до правильного розуміння концепту національних правових актів, у першу чергу тих, що регламентують дії Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів під час відбиття повномасштабної збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: *навчальний посібник* / Відп. редактори: Ю. С. Шемшученко, Л. В. Губерський. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
2. Пилипенко В. П. Воєнні злочини за Римським статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук*. Спеціальність: 12.00.11 – міжнародне право. Одеса, 2024. 465 с. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchenrada/disertacii/dysertatsiya_pylypenko.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
3. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М.В. Буроменського: *монографія* / авт.кол.; за ред. В.М. Репецького та В.В. Гутника. Львів – Одеса: Фенікс, 2017. 564 с. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/M_V_монографія.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
4. Ярмакі В. Х. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика*. 4-2018, Ч. 1. С. 95-99. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/26.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
5. Конвенція про відкриття воєнних дій (III Гаазька конвенція). Конвенція № 995_b85 від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text (дата звернення: 30.01.2025).
6. Віденська конвенція № 1138 «Про дипломатичні зносини» від 18.04.1961. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_048. (дата звернення: 30.01.2025).

7. Гаазька конвенція «Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту» від 14 травня 1954. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення: 30.01.2025).
8. Другий протокол до Гаазької конвенції Про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року. Приєднання Україною, Законом України від 30 квітня 2020 року, N 585-IX (Офіційний вісник України від 02.06.2020, № 42, стаття 1357) URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU99311?ed=1999_03_26&an=2 (дата звернення: 30.01.2025).
9. Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни. [Інформаційний портал: Міністерство оборони України]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/MHP/PREZ_BZVP.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
10. Стрекозов В. Г., Кудашкин А. В. та ін. Військове право: *підручник*. Серія: «Право в Збройних Силах: консультант». – «За права військово-службовців». 2004. Вип. 45. 640 с.
11. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) у редакції від 26 червня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 30.01.2025).
12. «Енциклопедія Сучасної України» (The Encyclopedia of Modern Ukraine). Науково-енциклопедичне видання [Інституту енциклопедичних досліджень НАН України](https://esu.com.ua/article-27901) URL: <https://esu.com.ua/article-27901> (дата звернення: 30.01.2025).
13. Ярмачі В. Х. Галузеві принципи міжнародного гуманітарного права. *Південноукраїнський правничий часопис*. Правова система: теорія і практика. 2013. № 1. С. 227-229.
14. Пилипенко В. П. До категорії «воєнних злочинів» в системі міжнародного кримінального права. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2021 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 28–34.
15. Лук'янова Г., Серкевич І. Принципи міжнародного кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 197–203.
16. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 30.01.2025).
17. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 30.01.2025).
18. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100 (1). С. 95-99.

19. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення: 30.01.2025).

20. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU99311?ed=1999_03_26&an=2 (дата звернення: 30.01.2025).

Водотика С. Г.,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії, археології та методики викладання
Херсонського державного університету
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Савенок Л. А.,
кандидат історичних наук, доцент,
викладачка фахового коледжу
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного Університету Одеська юридична академія
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЧАСІВ ВІЙНИ У КООРДИНАТАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Агресія Росії проти України змушує українське суспільство переглянути, уточнити, по новому досягнути погляди й уявлення щодо ролі міжнародного гуманітарного права у забезпеченні права українського народу на існування. Про інші права людини вести мову не зовсім коректно з огляду на перебіг військових дій. Це чітко, на власному досвіді відчули херсонці-переселенці, зокрема й автори тез.

В юридичній літературі не викликає суттєвих заперечень твердження про те, що теорія і практика правозастосування міжнародного гуманітарного права обумовлені пануючою правосвідомістю [1, с. 96]. Очевидно, що йдеться як власне про світ, так і про окремі цивілізації, регіони, країни. Також очевидно, що правосвідомість, як один з різновидів суспільної свідомості, корелює й у значній мірі залежить від стану історичної пам'яті. Про це й піде мова.

Історична пам'ять не знає жалю і це контраверсійне твердження безпосередньо впливає на законодавчу та правозастосовну практику міжнародного права. Скажімо, сьогодні навіть країни-організатори Нюрнберзького процесу не поспішають виконувати кодифіковані Комісією міжнародного права ООН Нюрнберзькі правові принципи щодо злочинів проти людства чи військових злочинів (депортації, вбивство заручників тощо). Сприймання таких злочинів як норми можна проілюструвати відсутністю належної реакції на дії Китаю в Тибеті та в Сіньцзяні, Індії в Кашмірі тощо. І хоча зміни в інтерпретації міжнародного права є природними, зазначені вище реалії є неприродними.

Причин цьому чимало. Зокрема, у світлі неефективності міжнародного права в розрізі агресії Росії проти Грузії у 2008 р., проти України у 2014 р. чи намірів Президента США Д. Трампа «підправити» політичну карту світу виникає питання щодо діагнозу сучасного міжнародного права, яке вже занадто довгий час знаходиться на лікарняному.

Ще в більшій мірі підважує сутність та правозастосування міжнародного гуманітарного права недосконалість історичної пам'яті. Адже вона є активним і нерідко дієвим гравцем у застосуванні або ігноруванні норм міжнародного гуманітарного права, оскільки історична пам'ять багато в чому визначає суспільну свідомість. Прикладів щонайменше непослідовності у застосуванні міжнародного гуманітарного права як прояву парадоксальності історичної пам'яті чимало. Скажімо, на пострадянському просторі це стосується замовчування військових злочинів радянської армії та советських партизанів проти свого мирного населення та мешканців країн Європи, які вони «звільняли», та проти учасників антирадянських рухів.

Скажімо, справа радянського партизана-терориста і військового злочинця Василя Кононова продемонструвала не лише його очікуване виправдання російськими владою та «фемідою», а навіть російськими правозахисниками. Під час судового процесу щодо визнання його винним у вбивствах цивільних людей деякі латвійські судді та судді з Європейського суду з прав людини також намагалися його виправдати. Це пояснювали тим, що його дії не вважалися злочином у час їх вчинення [під час Другої світової війни – В.С., С.Л.]. І лише Велика палата Європейського суду з прав людини остаточно (хоча й не одноголосно) визнала радянського партизана військовим злочинцем за вбивство 9 мирних громадян на території Латвії (з них двоє були спалені живцем, а з трьох убитих жінок одна була вагітна [2]). Очевидно, що цей кейс безпосередньо обумовлений специфікою історичної пам'яті про Другу світову війну і запереченням ролі сталінського режиму поряд з нацистським гітлерівським у її розв'язанні.

Неадекватна історична пам'ять створює чимало колізій у сучасній війні. Наведемо факт з життя прифронтового наразі Херсона. З осені 2024 р. російські війська почали дистанційно розкидати по місту протипіхотні міни «пелюстки» (в оригіналі рос. – «лепестки») – мініатюрні вибухові пристрої у поліетиленовому корпусі зеленого кольору довжиною 12 см, мають 80 г вибухівки і вражають нижні кінцівки людини в радіусі до 0,5 м. Їх знаходять у зонах відпочинку, на зупинках громадського транспорту та інших людних місцях. Попри попередження та дії з розмінування херсонці щодня стають жертвами цієї пекельної зброї.

Відомо, що протипіхотні міни є не вибірковою зброєю з надмірним враженням, учасниками Конвенції про їх заборону є 163 країни. Україна підписала Конвенцію 27.12.2005 р. Росія не є підписантом, тому щонайменше 3,4 млн. російських «лепестків» створюють велику загрозу життю і здоров'ю херсонцям і усім мешканцям прифронтових територій України [3].

З Росією, російською «культурою смерті» як одним з архетипів російської ідентичності ніби все зрозуміло. Вірніше, зрозуміло тим, хто хоче розуміти. Принаймні зрозуміло сьогодні, на одинадцятий рік російсько-української війни і на четвертий рік повномасштабної російської агресії. Проте в контексті історичної пам'яті не все можуть пояснити навіть дослідники. Кафкіанським світом виглядає те, що буквально за 300 м від місця підриву на міні херсонця на

фасаді школи знаходиться меморіальна табличка радянському воїну-інтернаціоналісту – учаснику радянської агресії в Афганістані, в результаті якої загинуло близько 2 млн мирних афганців, поранено до 3 млн. Причому значна частина мирних людей була вражена саме «лепестками». Використання воїнами-інтернаціоналістами цієї антилюдської зброї показано і в пропагандистському фільмі російського режисера Ф. Бондарчука «9 рота» - його батько, радянський режисер С. Бондарчук, народився в селищі Білозерка біля Херсона, яке 8 місяців 2022 р. знаходилось під російською окупацією і яке з листопада 2022 р. систематично обстрілюють та мінують тими ж «лепестками» російські військові. Як знущання над здоровим глуздом сприймається те, що прізвище Бондарчука досі значиться серед «видатних уродженців селища».

Інакше кажучи, ситуація з цими «лепестками» демонструє парадоксальність історичної пам'яті українського народу – коли ці міни калічили і вбивали мирних афганців у 1979-1989 рр., то це було не лише нормально, але й героїчно. А коли ця зброя за участю тих же, але вже російських «воїнів-інтернаціоналістів», стала горем для нас, то «оптика» суспільної думки змінилась. Поза всякий сумнів, специфіка національної історичної пам'яті багато що пояснює щодо ситуації з міжнародним гуманітарним правом як чинником безпеки у період збройних конфліктів.

Історична пам'ять - складний соціальний феномен. З точки зору міжнародного гуманітарного права це насамперед актуалізована суспільна свідомість, яка віддзеркалює сутність знань і уявлень щодо розуміння добра і зла, права і безправ'я, гуманізму, людяності тощо. Причому, на обґрунтовану думку деяких сучасних дослідників, історичні моральні травми часів війни лікуються вкрай важко. І якщо міжнародне гуманітарне право чи простіше закони війни з тих чи інших причин були проігноровані, то це створює чимало проблем. Достатньо згадати Волинську трагедію, арабо-ізраїльське чи вірмено-азербайджанське протистояння.

Зазначимо, що з огляду на предмет аналізу варто погодитись з класифікацією черкаського професора В. Масненка, яке вдало поєднує теоретико-методологічні та практично-дослідницькі підходи. Мова йде про таку ієрархію ознак, форм і рівнів історичної пам'яті:

1. Для сучасників, свідків і учасників подій характерна безпосередня або коротка історична пам'ять;
2. Суспільні міфи і легенди, що передаються усно, через ЗМІ, мистецтво тощо, зумовлюють наявність міфологічної пам'яті;
3. Пересічним громадянам притаманна постійно поновлювальна історична пам'ять, зумовлена пануючою суспільно-політичною атмосферою та ідеологією;
4. Наукова історична пам'ять, носіями якої є частина науковців-гуманітаріїв і патріотично налаштовані громадяни [4].

Для нашого аналізу доцільно залучити два провідні типи історичної пам'яті – міфологічний і науковий. Безумно, історичні й юридичні науки та пануюча в суспільстві історична пам'ять взаємопов'язані та взаємозалежні. Разом з тим це

об'єктивно різні форми розуміння й усвідомлення минулого. При цьому таке дещо спрощене уявлення доволі адекватно відображає реалії громадської думки й історичної пам'яті сучасного українського суспільства.

Водночас реалії сьогодення переконливо свідчать про важливу, навіть у багатьох випадках вирішальну роль безпосередньої або короткої історичної пам'яті. На жаль, людство тримає актуалізованою історичну пам'ять про певні події лише буквально протягом одного – двох поколінь. Очевидно, людська пам'ять ніби «забуває» про навіть трагічні події попри нагадування професійної наукової спільноти. За прикладом далеко ходити не треба. Трагічні наслідки мала недооцінка агресивності Росії щодо України напередодні 24.02.2022 р., хоча про несприйняття московитами-росіянами українців і України як окремих феноменів було відомо з XVII ст. Втім, вплив такої «забудькованості» має місце й на міжнародній арені. Так, забуття антисемітизму і Голокосту при застосуванні міжнародного гуманітарного права структурами ООН щодо причин, змісту та наслідків нападу Хамасу на Ізраїль призвело до того, що трагедія має всі шанси повторитися. Заради засвоєння суспільством уроків історії, правомірного застосування норм міжнародного гуманітарного права щонайменше 20% громадян, за принципом Парето, мають розуміти історію, робити висновки і відповідним чином діяти.

Наукова спільнота України має низку викликів щодо стану національної історичної пам'яті. Про це свідчать результати першого соціологічного опитування «Історична пам'ять: результати соціологічного опитування дорослих жителів України» (січень 2023 р., КМІС). Йдеться передусім про те, що в історичній пам'яті переважає і буде переважати міфологічна складова. Міфічне мислення здатне до узагальнень, класифікацій і логічного аналізу, а міф є автономною символічною формою культури, способом моделювання оточуючого світу. Наука не може витиснути міф внаслідок особливостей людського мислення, що дозволяє за допомогою міфів перетворити історію на ідеологію. Це чітко простежується на прикладі радянської і російської історіографії, які перетворили науку в частину ідеології.

Соціологія засвідчує значний інтерес українців до історії України – 25% опитаних заявили про надзвичайний інтерес до історії України, 54% - про помірну чи радше високу зацікавленість і лише 17% відзначили невисокий інтерес. Аналіз же ресурсів отримання історичної інформації свідчить про наявність проблеми. Так, основними джерелами є YouTube (53%), соцмережі – 37% та ТБ [5], а ось книги й особисте спілкування не відіграють значної ролі. Таку ситуацію слід враховувати всім суб'єктам формування історичної пам'яті, зокрема Інституту національної пам'яті варто ширше використовувати електронні ресурси із залученням професіоналів із відповідними якостями в очах сучасної аудиторії.

Українці розуміють і різко засуджують порушення законів ведення війни Росією і росіянами. Так, символами горя і розпачу стали загибель мирних громадян (для 24% опитаних), обстріли міст і сіл (22%), злочини росіян щодо українських військових і цивільних громадян (21%) тощо. Очевидно, що

геноцидні злочини росіян у війні в історичній пам'яті українців прирівнюються до злочинів нацизму – 94% опитаних вважають Путіна Гітлером сьогодення. Це створює підстави і надію на послідовне застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо покарання путінської Росії.

Водночас позитивні зміни в історичній пам'яті не є остаточними, що створює виправдані побоювання щодо перспектив правозастосування міжнародного гуманітарного права. Так, ліквідація імперсько-більшовицьких символів схвалює трохи більше половини опитаних, засудження комуністичного тоталітарного режиму підтримує 71% (не підтримують 25% і не визначились 4%) тощо. Найбільш неоднозначно демократичні гуманітарні цінності сприймаються бідними, мало освіченими громадянами, мешканцями Сходу і частково Півдня України.

Проте тенденція до усвідомлення та сприйняття засад міжнародного гуманітарного права є незаперечною. Скажімо, за 2012-2023 рр. відсоток негативного ставлення українців до Сталіна зріс з 37% до 61% або у 1,7 рази. Ця статистика свідчить про порівняно стійке несприйняття та засудження сталінізму з притаманними йому масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права у часи Другої світової війни. Водночас, як це не дивно, сталінізм має певну соціальну базу в Україні.

Підсумовуючи зазначимо, що застосування міжнародного гуманітарного права в Україні залежить, серед інших факторів, й від стану національної історичної пам'яті. Історична пам'ять в цілому підтримує демократичні цінності та права людини, що складають основу міжнародного гуманітарного права, – інтерес до історії, подолання російсько-більшовицьких міфів, утвердження демократичних норм, принципу гуманізму і людяності. Водночас ці позитивні зрушення не виглядають завершеними і достатньо зрілими, що може створити і створює певні труднощі у правозастосовній діяльності в галузі міжнародного гуманітарного права під час війн, передусім щодо дотримання прав людини.

Список використаних джерел:

1. Ярмачі В. Х. Система принципів міжнародного гуманітарного права, що застосовується під час збройних конфліктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Ч.1. С. 95-98.
2. European Court of Human Rights. Велика палата. Справа Кононова проти Латвії. Рішення. Страсбург, 17 травня 2010 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-98669%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-98669%22]})
3. Міжнародний рух за заборону протипіхотних мін. URL: <https://www.icblcmc.org/>.
4. Масненко В. В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. *Український історичний журнал*. 2002. № 5. С. 49-62.
5. Історична пам'ять: результати соціологічного опитування дорослих жителів України. Київський міжнародний інститут соціології. Січень 2023 р.

URL: https://Kiis.com.ua/materials/news/20230320_d2/UCBI-History2023-rptMA-fin.pdf

Герасимчук С. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

З 2014 року і по сьогоднішній день росія продовжує порушувати норми міжнародного гуманітарного права та скоювати воєнні злочини. Тривале збройне зіткнення між державами виявляє, що особливо вразливе і не захищене під час збройного конфлікту є цивільне населення. Все частіше цивільні особи стають жертвами. Влучання у домівки мирного населення, загибель випадкових перехожих під час масованих атак, ці і інші випадки, попри заборону нападів на цивільне населення міжнародним гуманітарним правом, зумовлює пошук нових методів захисту цивільного населення. Правове регулювання цивільного захисту під час війни регламентується Конвенцією про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV), що була прийнята 12 серпня 1949 року у м. Женеві. Але вже в 1977 році під час виникнення масштабного національно-визвольного руху стало зрозуміло, що даних документів недостатньо для забезпечення та гарантування прав людини, наслідком чого стало прийняття двох додаткових протоколів: Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та Додатковий протокол II до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. Дані конвенції застосовуються у разі оголошеної війни або будь-якого збройного конфлікту, навіть якщо одна з воюючих сторін не визнає стану війни, і у разі окупації території, навіть якщо ця окупація не зустріне збройного опору. Положення Женевських конвенцій є обов'язковими як для країн що їх ратифікували, нейтральних країн, так і тих, хто не є учасником згаданих конвенцій [1, с.104]. Додатковий протокол I 1977 року у ст. 50 регламентує, що цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до таких трьох категорій: особовий склад збройних сил сторони конфлікту; члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил [2]. З вищезазначеного випливає, що якщо особа не належить до перелічених категорій осіб, вона вважається цивільною і користується захистом. Тобто у разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. До особливо вразливої категорії цивільних осіб підпадають жінки та діти, які потребують особливого правового захисту. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, дитиною визнає кожну людську істоту до досягнення нею 18-річного віку [3]. Даний документ також встановлює обов'язок держав-учасниць вжиття всіх можливих заходів для запобігання участі у воєнних діях

осіб, які не досягли 15-річного віку. Також важливою є Резолюція Європарламенту про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. Окрім засудження військової агресії РФ проти України, Європарламент вказав на необхідність співпраці європейського співтовариства у сфері боротьби з такими явищами, як: торгівля жінками і дітьми, сексуальне насильство, гендерне насильство і множинна дискримінація; надання системної допомоги Україні по фіксуванню воєнних злочинів проти цивільного населення, зокрема проти жінок і дітей, і притягненню винних до відповідальності за національним та міжнародним правом [4]. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок в своїй загальній рекомендації No 19 (1992) визнав, що «війни, збройні конфлікти і окупація територій часто ведуть до зростання проституції, торгівлі жінками та сексуальних посягань на жінок, що вимагає конкретних заходів захисту і покарання». Подібного роду насильство здійснюють як державні, так і недержавні суб'єкти [5, с. 300]. У сучасному світі вживається термін «уразливі особи» чи «маломобільні особи», який включає в себе: осіб з інвалідністю, вагітних жінок, осіб, що супроводжують маленьких дітей, літніх осіб, осіб з тимчасовими функціональними порушеннями та інші. У цілому такі особи, навіть за умов перебування не у місцях ведення бойових дій чи на окупованій території, опосередковано стають «непрямими жертвами збройного конфлікту», оскільки в умовах збройного конфлікту у них, до прикладу, відсутня медична допомога. Серед таких осіб вирізняються онкологічні пацієнти, інфекційні пацієнти, паліативні пацієнти, пацієнти з розладами психіатричного здоров'я, хворі діти. Саме такі цивільні особи під час збройного конфлікту є найбільш незахищеними категоріями осіб. Щодо погіршення їхнього здоров'я на жаль не ведеться фіксація таких фактів у взаємозв'язку з першопричиною – веденням Росією бойових дій на території України [6, с. 610]. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко встановлюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. Так, згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, стосовно цивільного населення заборонено напади невибіркового характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, не спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [1, с. 104]. Так, до нападів невибіркового характеру варто віднести напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти, напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку уражають воєнні об'єкти та цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [2]. Як слушно відмічає Падалка М.А., у своїй

науковій роботі, що міжнародні договори у сфері захисту прав людини продовжують діяти навіть під час збройних конфліктів. Міжнародний Суд ООН, у своєму Консультативному висновку щодо законності погрози ядерною зброєю або її застосування зазначив, що захист, який надає Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, не припиняється під час війни, за виключенням випадків передбачених ст. 4 Міжнародного Пакту. Сучасне міжнародне право, що застосовується під час збройних конфліктів, передбачає надання цивільному населенню і окремим цивільним особам як загального, так і спеціального захисту від наслідків воєнних дій [7].

Незважаючи на наявність міжнародних механізмів захисту цивільного населення та існування правового регулювання, все одно продовжує існувати порушення прав цивільного захисту населення під час війни. На жаль, Женевські конвенції не дотримуються через відсутність механізму контролю дотримання їх норм, реакція світової спільноти на порушення норм міжнародного гуманітарного права. Відсутні норми міжнародного гуманітарного права які б забезпечували процес реалізації державного примусу до держави агресора. Звичайно відбувається документування військових злочинів, але норми міжнародного гуманітарного права все ж таки потребують оновлення в частині механізму реалізації міжнародного примусу. Сам характер військових дій неодмінно породжує руйнування, порушення прав свобод та інтересів цивільного населення. Повністю погоджуємося з думкою Клапоушак Д.С., що повне дотримання прав та свобод людини в умовах війни фактично неможливе, і єдиним механізмом врегулювання питання забезпечення прав людини під час збройних конфліктів є прагнення самих учасників мінімізувати втрати серед цивільного населення [8, с. 297].

На даний час існують такі правові механізми захисту цивільного населення під час збройних конфліктів.

Міжнародні суди та трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), що має юрисдикцію розслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у вчиненні військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Україна підписала Римський статут, проте не завершила процес його ратифікації. 30.06.2019 р. набрала чинності частина 6, ст. 124 Конституції України, в якій йдеться, що «Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах визначених Римським Статутом Міжнародного кримінального суду». Враховуючи визнання Україною юрисдикції МКС з 2014 року, вказана міжнародна інституція також може здійснювати власне розслідування.

Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, відіграють важливу роль у захисті прав цивільного населення під час воєнних дій. Вони здійснюють моніторинг ситуації, надають гуманітарну допомогу та сприяють дотриманню міжнародного права.

Документування порушень прав цивільного населення є важливим аспектом забезпечення справедливості та відновлення прав. Це включає збір доказів, свідчень, медичних довідок та інших документів, що підтверджують порушення.

Список використаних джерел:

1. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. №17. С. 101-107
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 27.01.2025)
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Законодавство України*. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text) (дата звернення: 27.01.2025)
4. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. *Legislative Observatory*. URL: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633(RSP)) (дата звернення: 27.01.2025)
5. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*. 2022 № 6. С. 299-306
6. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* с. 607-611
7. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій: серія Право*. 2022 № 6.
[URL:file:///D:/User/Downloads/01_10_6_2022_%D0%9F%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0.pdf](file:///D:/User/Downloads/01_10_6_2022_%D0%9F%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0.pdf)
8. Клапоущак Д. С. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 77, ч.2 С. 294-298.

Дашковський А. В.,
викладач кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Лосюк Т. Т.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Тероризм сьогодні – одна з найгостріших проблем людства. Теракти підривають фундаментальні людські цінності, руйнують економіку, культуру та соціальні зв'язки, посилюючи напруженість у суспільстві, що є повсякчас неабияким поштовхом до аналізу поняття «тероризм» на політико-правовому рівні.

Ще у 30-х роках ХХ століття, в рамках Ліги Націй, з'явилися перші спроби міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом. Так, у 1937 році була укладена Конвенція, яка визначила транскордонний тероризм як міжнародний злочин, спрямований на залякування цивільного населення. Однак Конвенція 1937 року стала першим, хоча й невдалим, кроком на шляху до створення міжнародної системи боротьби з тероризмом.

Спроба сформулювати у сучасному баченні єдине визначення тероризму було виявлено у Всеохоплюючій конвенції про міжнародний тероризм. Незважаючи на те, що розробка документу розпочалася ще у 2000 році, досягти згоди щодо визначення тероризму так і не вдалося. Через це проект досі залишається на стадії розробки. Хоча у контексті міжнародних договорів, спрямованих на боротьбу з тероризмом на різних рівнях, все ж таки можна виділити Женевську Конвенцію з протидії тероризму від 1937 р., Вашингтонську Конвенцію про запобігання і покарання актів тероризму від 1971 р., Європейську Конвенцію про припинення тероризму від 1977 р., Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму від 1999 р., Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 2000 р., Шанхайську конвенцію про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 2001 р., Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 1970 р., Європейську конвенцію про контроль за придбанням і зберіганням вогнепальної зброї приватними особами від 28 червня 1978 р. та багато інших.

Однак для українського суспільства проблема правової невизначеності «тероризму» на міжнародному рівні постала ще у 2014 році та не знайшла свого остаточного вирішення й досі. Річ у тім, що впливати на акт агресії з боку росії було неможливим застосовуючи міжнародне гуманітарне право, як ефективного інструменту захисту, оскільки останнє може використовуватися державою лише у випадку настання збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру.

Міжнародне право визначає «збройний конфлікт» як будь-яке протистояння між державами або всередині однієї держави, яке супроводжується застосуванням військової сили. Аналізуючи положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них можна зробити висновок, що рамки використання (*ratione temporis*) обмежені періодом активних бойових дій. Згідно з першою Женевською конвенцією, міжнародне гуманітарне право застосовується не лише в разі офіційного оголошення війни, а й у будь-якій іншій ситуації, коли між державами-учасниками виникає збройний конфлікт. Другий додатковий протокол значно розширив сферу застосування міжнародного гуманітарного права, поширивши його на внутрішні збройні конфлікти, які раніше не були охоплені.

Як ми бачимо, сучасний міжнародний тероризм в силу своєї правової невизначеності, а також окремих суб'єктів злочину, а тому знаходить своє відображення лише як така собі стратегія у веденні активної збройної агресії. Незважаючи на те, що поняття «терорист» широко використовується в контексті сучасних конфліктів, міжнародне гуманітарне право не містить чіткого визначення цього терміну, особливо в контексті збройних конфліктів, однак містить категоричну заборону на акти насильства, спрямовані проти цивільного населення, які зазвичай пов'язують з тероризмом.

Окрім того, захист прав людини є невід'ємною частиною міжнародного правопорядку і продовжується навіть у надзвичайних ситуаціях, таких як збройні конфлікти. Збройний конфлікт і тероризм мають спільну рису – використання насильства, що призводить до численних жертв як серед цивільного населення, так і серед комбатантів. Як показала практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі Кіпр проти Туреччини, міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини можуть застосовуватися спільно для оцінки законності дій держав під час збройних конфліктів.

Однак, не зважаючи на зазначене, терористичні акти, вчинені в мирний час, регулюються національним кримінальним законодавством.

Різні тлумачення Закону України «Про боротьбу з тероризмом» призвели до трьох основних підходів в українських судах при розгляді справ про участь у незаконних збройних формуваннях.

Перший підхід вимагав проведення окремого судового розгляду для визнання організації терористичною перед тим, як притягувати до відповідальності її учасників, що зокрема вимагає ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3]. Тобто, внаслідок різних підходів до кваліфікації злочинів, пов'язаних з участю в «ДНР» та «ЛНР», відбувалася перекваліфікація

з більш тяжкого складу злочину, передбаченого статтею 258-3 Кримінального кодексу України (створення терористичної групи чи терористичної організації) на менш тяжкий склад злочину, зазначений у статті 260 Кримінального кодексу України (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) [1].

Згідно з другим підходом, для кваліфікації дій учасників «ДНР» та «ЛНР» як терористичних було достатньо формальне співставлення їхніх дій з абстрактними ознаками тероризму, визначеними в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [3].

Третій підхід виходить з того, що судді оцінюють характер терористичного злочину використовуючи постанову Верховної Ради України, Ордонікідзевського районного суду м. Маріуполя, зокрема «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання російської федерації державою-агресором» від 27.01.2015 р., «Про звернення до Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, національних парламентів держав-членів ЄС, США, Канади, Японії та Австралії щодо масового розстрілу людей під Волновахою в Україні, від 14.01.2015 р., «Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтриманого російською федерацією міжнародного тероризму» від 22.07.2014 р., «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії російської федерації та подолання її наслідків» від 21.04.2015 р., «Про Заяву Верховної Ради України «Про трагічну загибель людей внаслідок терористичного акту над територією України» від 22.07.2014 р., «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами російської федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 04.02.2015 р.[2].

Втім, зазначені звернення демонструють офіційну політичну позицію України стосовно діяльності згаданих організацій. До того ж, незважаючи на те, що стаття 111 КК України передбачає відповідальність за державну зраду, її застосування до осіб, які приєдналися до НЗФ «ДНР» та «ЛНР», не отримало широкого застосування. Суди уникали кваліфікації таких дій як «державна зрада», оскільки не визнавали НЗФ «ДНР» та «ЛНР» державними утвореннями, при цьому закриваючи очі на їхню підконтрольність рф.

Отже, для ефективної боротьби з тероризмом необхідне розроблення більш чітких та універсальних визначень, а також посилення міжнародного співробітництва в цій сфері. Міжнародне гуманітарне право потребує подальшої адаптації для більш ефективного застосування у сучасних умовах, коли збройні конфлікти часто мають асиметричний характер і за участі недержавних утворень. Крім того, національне законодавство повинно рухатися у бік адаптації до

міжнародних та забезпечувати ефективне переслідування осіб, причетних до тероризму, адже боротьба з тероризмом має не лише юридичний, а й політичний вимір.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 17.01.2025).
2. Орджонікідзевський районний суд м. Маріуполя. Вирок від 25.10.2017 по справі № 221/2362/15. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/69780471> (дата звернення 17.01.2025).
3. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення 19.01.2025).

Дашковський А. В.,
викладач кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Омельченко М. І.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Захист прав військовополонених наразі є актуальною проблемою, оскільки у військових конфліктах, що відбуваються сьогодні, наявні тривалі порушення міжнародного гуманітарного права, що є актуальним і щодо дій російських військ під час збройної агресії проти України.

Варто погодитись з думкою М. Кравцової та Т. Дацюк, що захист прав військовополонених осіб є одним з головних аспектів міжнародного гуманітарного права, який врегульовано численними стандартами та договорами. Попри наявні нормативні акти, проблеми з забезпеченням та дотриманням прав військовополонених осіб досі існують у світових конфліктах. Тож важливо продовжувати вдосконалення існуючих стандартів, а також проводити освітні дії для сприяння обізнаності про права військовополонених та цивільного населення під час збройних конфліктів. Слід приділяти особливу увагу захисту цивільного населення в зонах конфліктів, які часто страждають від порушень прав людини, надавати допомогу військовополоненим у відновленні їхнього фізичного та психологічного здоров'я, а також забезпечувати доступ до соціальних благ [3, с. 398-402].

Після Другої світової війни була прийнята низка актів, які були покликані запобігати порушенню прав людини під час збройних конфліктів, зокрема до таких можна включити: Женевські конвенції, Додатковий протокол до Женевських конвенцій, Статут Міжнародного Комітету Червоного Хреста, резолюцію ООН щодо захисту прав людини в умовах протидії тероризму, Загальну Декларацію прав людини та Конвенцію ООН проти тортур. Таким чином міжнародна спільнота закріпила заборону тортур, жорстокого або принижуючого поводження щодо військовополонених.

Однак, найбільшу роль у питанні захисту прав військовополонених відіграють Женевські конвенції. Зокрема поняття "військовополонений" чітко визначено у ст. 44 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., а саме такою особою вважається будь-який комбатант. Поняття ж "комбатант" наведено у Пункті 2 ст. 43 Протоколу 1, де такою особою позначають тих, хто

входить до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, окрім медичного і духовного персоналу [5].

Конвенція також прирівнює статуси військовополонених осіб та осіб, що були інтерновані і були частиною збройних сил окупованої країни, а також тих осіб, які підлягають процесу інтернування згідно з чинним міжнародним правом.

Досить важливим у міжнародно-правовому розрізі було закріплення основоположного принципу: держава, під владою якої знаходяться військовополонені, несе відповідальність за все, що з ними відбувається. Крім того, принцип гуманності знайшов своє відображення і у ст. 13 Конвенції, що передбачає заборону будь-яких дій або бездіяльності держави, що може призвести до смерті військовополонених. Зокрема, військовополонений не може піддаватися фізичному насильству або науковим чи медичним дослідям, що не пов'язані з його лікуванням та інтересами.

Очевидним є і той факт, що військовополонені становлять інтерес як потенційні джерела інформації. Однак, при допиті забороняється застосування «фізичних чи моральних тортур» або будь-яких «інших засобів примусу» [5]. Гарантуючи на міжнародному рівні, насамперед права людини, військовополонений не може бути змушений повідомляти щось, окрім власного прізвища, ім'я, звання, дати народження та особистого номеру.

Досить значущим є те, що нормативному регулюванню підлягають випадки захоплення військових під час воєнних дій, а отже не можна у таких випадках поводитися свавільно, у будь-якому разі держава мусить забезпечити ряд особистих прав зазначених осіб [1, с. 1-5]. Військовополонені, захоплені в зоні бойових дій, повинні швидко бути евакуйовані до таборів, розташованих на безпечній відстані від зони небезпеки. Умови перебування у таких таборах «повинні бути не менш сприятливими, ніж умови, якими користуються війська, що утримують їх у полоні, розташовані в цій самій місцевості» [5]. При цьому міжнародне право надає гарантію військовополоненим особам на повагу до своєї гідності і честі незалежно від обставин, що означає, що вони не втрачають цивільну правоздатність, яку мали до захоплення. Хоч і ст. 49 дозволяє країні, що утримує полонених, «використовувати працездатних військовополонених як робочу силу» [5], однак полонені не можуть бути позбавлені особистих речей та необхідного одягу, медичної допомоги, а також достатньої кількості їжі та води.

Перебування в полоні зазвичай завершується після закінчення воєнних дій, коли військовополонених звільняють і репатріюють. Однак, в окремих випадках це може статися раніше. Важкопоранених і важкохворих військовополонених повинні відправити на батьківщину або госпіталізувати в нейтральних країнах, як тільки їхній стан буде дозволяти транспортування. Конфліктуючі сторони можуть з гуманістичних міркувань організувати обмін військовополоненими до завершення війни.

О. Корнесса зазначає, що незважаючи на численні проблеми щодо факту встановлення наявності збройних конфліктів, їх теоретичного та практичного визначення, за останній час був зроблений великий крок у напрямі розвитку міжнародного гуманітарного права [2, с.148-244]. Також слід погодитись з К.

Марковим та А. Свистуною, які зазначають, що положення міжнародного гуманітарного права містять норми, котрі забезпечують загальний і спеціальний захист осіб під час збройного конфлікту, однак на практиці не дотримуються всі вимоги законодавства стосовно захисту населення під час збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного значення [4, с. 426-429].

Таким чином, захист прав та гідності військовополонених є важливим аспектом міжнародного гуманітарного права, однак, незважаючи на існуючі нормативи, проблеми з дотриманням прав військовополонених є гострим питанням у численних збройних конфліктах сьогодення. Важливо продовжувати роботу над покращенням ефективності реалізації існуючих закріплених міжнародних стандартів. Досягнення результату та прогресу у питанні забезпечення захисту прав військовополонених можливе лише в рамках мирних переговорів та дипломатичних зусиль.

Список використаних джерел:

1. Ситняківська С. М. Права людини під час війни, збройного конфлікту. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект:[колективна монографія]/кол. авт., за заг. ред. проф. НА Сейко; відп. ред. НП Павлик, 2014. С. 1-5.
2. Корнєєва О. Правовий статус військовополонених: особливості захисту прав в умовах збройних конфліктів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 148–244.
3. Кравцова, М. О., Дацюк, Т. К.. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. (2). С. 398-402.
4. Марков К. А, Свистунова А. В. Захист поранених, військовополонених і цивільного населення під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. С. 426-429.
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 21.01.2025).

Дручек О. В.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки,
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна).

ІСТОРИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ «ПРАВА ЖЕНЕВИ» ДО КОНВЕНЦІЇ 1864 РОКУ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД

Історія формування гуманних підходів до руйнівних наслідків війни та обумовленого нею насильства має давню історію. Ще в період перших державних утворень воєначальники в окремих випадках могли віддати наказ, який забороняв страчувати полонених, проявляти насильство до жінок та дітей, руйнувати системи водопостачання та житло. Інколи такі правила набирали письмових угод між правителями воюючих держав або потрапляли у тогочасні збірники законів. Так, наприклад, у пам'ятці давньоіндійського права Законах Ману є норма щодо заборони використовувати отруєну зброю, вбивати неозброєних, полонених, сплячих і поранених [1, с. 15].

У працях давньогрецького історика Гомера також є сентенції про те, що «чесні» війни мають вестися відповідно до певних правил, які передбачають можливість установа перемир'я та вираження поваги до загиблих. Проте, право на захоплення ворожого майна та, особливо, рабів, більшість давньогрецьких філософів виправдовували і навіть схвалювали.

Стародавній Рим, як держава-завойовник, залишив у спадок цілий комплекс норм, які умовно можна віднести до «права війни». Основним підходом до реалізації своєї завойовницької політики у Римській імперії було – практично нічим не обмежене насильство стосовно завойованих народів. Правила і звичаї війни за часів Стародавнього Риму досить чітко регламентували початок воєнних дій, оголошення перемир'я, підписання миру. Дозволялося вбивати людей без зброї і обертати в рабство не тільки військовополонених, а й цивільне населення. Проте, саме в межах римського права зародився поділ на *jus naturale* – природне право, яке охороняло права римських громадян, та *jus gentium* – право іноземців, яке давало певний захист тим, хто не був громадянином Риму, але проживав на його території.

У період найбільшого розквіту Римської імперії певний вплив на формування її правової системи мав т.зв. античний стоїцизм – філософська доктрина, яка ґрунтувалася на ідеї про те, що людина лише тоді буде щасливою, коли житиме доброчесно. У контексті гуманізації суспільного життя римські послідовники стоїцизму закликали до зміни принципу *homo homini lupus est* («людина людині вовк») принципом *homo homini lupus est* («життя людини священне»), а також проголошували, що війна не обов'язково скасовує усі

гуманні закони, і що *hostes dum vulnerati fratres* («ворог, що страждає – не є ворогом») [там само, с.16].

Період феодалізму став певним відступом від античних початкових гуманітарних засад ведення воєн. Як справедливо зазначає В.П. Попович, «середньовічні правителі, ведучи нескінченні феодальні війни, навіть не намагалися розрізняти воїнів та мирне населення. Полонені оберталися в рабство. Доля хворих і поранених не хвилювала переможців. Завойовані території, як правило, піддавалися масовому розграбуванню, а будівлі – знищенню» [2, с. 16-17].

Певну спробу поєднати священне право суверена на ведення війни із нормами тогочасної християнської моралі зробив Блаженний Августин, який допускав можливість ведення «справедливої війни». Хоч Августин сприймає біблійну заповідь «Не убий!» як доволі сувору заборону, все ж він припускає, що вона не повинна застосовуватися стосовно солдата у «справедливій» війні, або ж стосовно того, проявляє жорстокість згідно із наказом, оскільки, на думку Августина, такі виконавці є лише «інструментом, мечем в руці» (Град Божий, 1.21). За Августином, війна є справедливою, якщо вона: «заповідана богом», чи, хоча б, законною владою; ведеться за «справедливої причини»; з «правильними намірами»; з «правильною любов'ю». Августин стверджував, що справедлива війна є боротьба між гріхом та справедливістю і будь-яка перемога грішників є образа для переможених. Водночас, любов до насильства, обумовлену помстою жорсткість, непростиму та непримириму ворожнечу, дикий опір та жагу до влади Августин вважав «справжніми демонами війни» (Відповідь Фаусту, 22.74) [3].

Період абсолютизму був часом, коли війни набули ще більш жорстокого характеру через появу у Європі найманих армій та вогнепальної зброї. Спалення міст та сіл, віддання їх на розграбування найманцям стали звичними. У цей час фактично припинив своє існування кодекс лицарської честі; утвердився індивідуалізм; армії почали підпорядковуватися монарху. Водночас, мали місце певні тенденції до цивілізованого вирішення долі поранених і полонених: з'явилися перші аналоги військової медичної служби, звичаї відпускання привілейованих бранців за викуп.

У XVI столітті виникли перші правові механізми реалізації взаємовигідних домовленостей між командуючими армій – т.зв. «капітуляції» і «картелі», зміст яких складали певні гуманітарні домовленості. Зокрема, щодо недоторканності поранених; поваги до особистості і майна полонених; незадіяння у воєнних діях жінок; збереження релігійних святинь тощо.

Епоха Реформації (XVI– XVII століття) ознаменувалася новим підходом до реалізації міжнародних відносин, який гуртувався на принципово новій системі правових норм (т. зв. «законах людства»), розробником якої вважають голландського юриста, соціолога і державного діяча Гуго Гроція. Гуго Гроцій у своїй основоположній науковій праці «*De jure belli ad pacis*» («Від законної війни до миру»), написаній 1625 р., обґрунтував необхідність принципу *temperamente belli* (пом'якшення, зменшення жорстокості війни). В основу доктрини Гуго Гроція було покладено революційні на той час ідеї про те, що: 1) війни є

продуктом людського розуму, а не якимось божественно встановленим явищем; 2) попри те, що державі належить невід'ємне право вести війну, війни мають бути справедливими, тобто, спрямованими на збереження держави; 3) якщо під час війни закони держави не можуть захистити її жителів від ворогів, в силу повинно вступити міжнародне право; 4) ведучи війну, правителі завжди повинні думати про мир; 5) насильство понад необхідні для перемоги межі не може бути виправдане; 6) військова необхідність допускає збереження життя цивільного населення і навіть солдата [2, с.17-18]. Проте, Гуго Гроцій вважав, що доля населення ворожої сторони об'єктивно залежить лише від милості переможця. У цілому, розроблена Гуго Гроцієм доктрина, у випадку її практичної реалізації тогочасними правителями, могла б мати революційне значення у контексті заперечення війни як засобу міжнародної політики, проте у той час цього не сталося.

Томас Гоббс, на відміну від Гуго Гроція, вважав війну природнім станом людства; допускав, що війна може відповідати інтересам правителя чи держави, тому право на її ведення вважав допустимим; вважав, що солдати виступають у ній не як суб'єкти, а як об'єкти.

В епоху Просвітництва тенденція до розгляду проблем «права війни» з позицій інтересів соціуму стала ще більш виразною. Так, Ж. Ж. Руссо у своїй праці «Про суспільний договір» [4] (1762 р.) писав про те, що війна – це відносини не між людьми, а між державами, тому люди стають ворогами у війні випадково. Якщо метою війни є знищення ворожої держави, то інша сторона має право винищувати його захисників, поки вони тримають у руках зброю, але як тільки вони кидають її і здаються – вони перестають бути ворогами чи інструментами в руках ворогів і знову стають просто людьми, чиї життя не дозволено нікому віднімати [4, с. 204]. Ж.Ж. Руссо, по суті, був першим представником європейської політичної думки, який сформував цілий комплекс ідей які потім лягли в основу «права Женеви». Зокрема, це ідеї про те, що: 1) воєнне насильство припустиме тільки стосовно комбатантів і є неприйнятним щодо цивільного населення; 2) метою війни може бути лише перемога над озброєним супротивником, але в жодному разі не знищення його народу; 3) застосування сили припустиме тільки до тих пір, поки супротивник чинить опір; 4) не є супротивником і не може бути об'єктом воєнного нападу військовослужбовець, що склав зброю чи був змушений зробити це через поранення; 5) неприпустимо притягувати до відповідальності за розв'язання війни і карати простих солдатів, якщо вони не чинили воєнних злочинів.

Ще однією важливою історичною передумовою формування міжнародного гуманітарного права вважаємо прийняття у 1789 році французької Декларації прав людини і громадянина та Конституції Франції 1793 року, які вперше на юридичному рівні закріпили норму про те, що кожна людини має священні і невід'ємні права, зокрема, право на життя [5].

Проте, слід наголосити, що до кінця XIX століття зазначені принципи мали, скоріш за все, формат філософських і просвітницьких ідей, і не мали скільки-небудь серйозного впливу на міжнародні відносини.

У цілому, початок розвитку міжнародного гуманітарного права пов'язують із прийняттям у 1864 р. Женевської Конвенції про поліпшення участі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни, яка стала точкою відліку для формування тих правових норм, які сьогодні складають т. зв. «право Женеви».

Список використаних джерел:

1. Дяченко В. І. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів / В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський; Ч. І. Історія становлення. Київ: Сфера, 1999. 128 с.
2. Попович В.П. Імплементация норм международного гуманитарного права у кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; Львівськ. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 322 с.
3. Святий Августин, єпископ і вчитель церкви: URL: <https://radiomaria.org.ua/svyatii-avgustin-piskop-i-vchitel-cerkvi-2976>. (Дата звернення: 25.01.2025 року).
4. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.
5. Жаровська І. М. Історія виникнення й розвитку міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(1). С. 12-14. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(1)_4). (Дата звернення: 25.01.2025 року).

Завидняк І. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Академії праці, соціальних відносин і туризму
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІСТЬ

Деякі прояви справедливої війни почали з'являтися ще у сиву давнину, тоді ж почав формуватися й прообраз гуманітарного права. Так, в процесі конфліктів, які не мали на меті повного винищення опонента, поступово зароджувались правила та принципи, спрямовані на зниження жорстокості зіткнень та пом'якшення наслідків таких протистоянь. Тож, концепція гуманітарного права поступово знайшла своє відображення у текстах «Махабхарата», Корана, Біблії, лицарських кодексів та інших літературних та правових джерел.

Акцентуємо увагу на лицарських кодексах, які були поширені по всій Європі і слугували своєрідними правилами поведінки під час воєнних дій та містили суворі норми ведення воєнних зіткнень. Саме ці кодифіковані джерела й були попередниками сучасних гуманітарних норм у воєнний час [1, с. 19].

До середини XIX століття будь-які міжнародно-правові угоди щодо захисту жертв війни мали лише ситуативний характер, тобто вони були дійсні тільки під час воєнних дій, не маючи постійної юридичної сили. Але, наприкінці XIX століття, відбулись докорінні зміни у сфері гуманітарного права, норми якого отримали активне поширення та міжнародне визнання. Такі перетворення в першу чергу були пов'язані зі створенням у 1863 році «Міжнародного комітету Червоного хреста» та проведенням у 1864 році міжнародної конференції у Женеві. Женевська конвенція 1864 року, в першу чергу була спрямована на покращення долі поранених та хворих солдатів, тож цей документ став фундаментальним у галузі сучасного гуманітарного права й заклав основи для його розвитку, ставши першим кроком у захисті жертв воєнних конфліктів [2].

Поступово усвідомлення важливості захисту прав людини під час бойових дій лише посилювалося, а світова спільнота продовжувала удосконалювати та розширювати положення Женевської конвенції 1864 року.

З кожним роком, з кожним новим військовим конфліктом, міжнародна спільнота все більше усвідомлювала необхідність захисту тих, хто страждає від воєнних дій, і продовжувала удосконалювати правові механізми щодо їх захисту.

Дві світові війни, 1914 р. та 1939 років також безумовно вплинули на подальший розвиток міжнародного гуманітарного права. Так, незважаючи на його інституціоналізацію та декларування майже всіма державами світу, на початку 20-го століття це не зупинило держави – агресори від порушення норм даної галузі міжнародного права. Тож, світові війни продемонстрували усій

міжнародній спільноті свої жахливі наслідки як для громадянського населення, так й для військовополонених, поранених та хворих.

Жахливі події та наслідки тих подій, ще раз вказали на необхідність запровадження більш суворих заходів захисту громадянського населення та жертв війни, які знайшли своє відображення у чотирьох Женевських конвенціях 1949 р. та додаткових протоколах до них. Прийняття Женевських конвенцій стало новим етапом розвитку міжнародного права, встановлюючи нові стандарти у сфері гуманізації такого жахливого феномену як війна.

Наприкінці XX століття, міжнародне гуманітарне право розвивалось у двох ключових напрямках, один з яких стосувався встановлення чітких обмежень щодо методів та засобів ведення війни (правила щодо використання певних видів зброї та особливостей ведення бойових дій, які покликані мінімізувати кількість жертв та уникнути непотрібних руйнувань), а другий – удосконалення сучасного міжнародного гуманітарного права або «Женевського права», яке було спрямовано у першу чергу на забезпечення гуманного поводження з жертвами війни.

У наш час, незважаючи на загальну гуманізацію правил та звичаїв ведення війни, а також заборони використання багатьох видів озброєння, зберігається доволі багато викликів та загроз, з якими стикається міжнародне гуманітарне право. Особливо тривожною є тенденція до збільшення тривалості сучасних воєнних конфліктів у різних точках планети. Воєнні конфлікти в Югославії, Палестині, Сирії, а наразі й у нашій державі тягнуться десятки років, мають руйнівний вплив на громадянську інфраструктуру, мирне населення, економічний та соціальний розвиток держав, роблячи життя простих людей у зонах бойових дій нестерпним й що найсумніше, такі жахливі умови життя можуть розтягуватися на довгі роки [3].

Ще однією проблемою є те, що більшість сучасних війн найчастіше ведеться у міських урбанізованих зонах, що призводить до сотень жертв серед мирного населення, прикладами цього є трагічні події у нашій державі протягом 2022-2024 р., події в Алеппо 2016 р. тощо.

Окремо варто наголосити на проблемі застосування нових технологій під час ведення бойових дій, наприклад, застосування термобаричних боєприпасів росією не відповідає ні яким засадам ведення війни. Однак, зауважимо, що у наш час відсутні будь-які нормативно-правові акти і будь-які механізми, які б хоч якось могли обмежити чи регламентувати застосування такої зброї.

Окрім застосування нових видів зброї, існує проблема щодо удосконалення механізму регулювання застосування вже традиційних видів озброєнь. Показовим є приклад застосування росією касетних та розривних боєприпасів, а також фосфорних бомб на території України на протязі трьох останніх років.

Тож, незважаючи на існування міжнародних конвенцій, норми яких забороняють використання цього виду озброєння, є місце безлічі випадків його застосування у самих різних воєнних конфліктах по всій землі за останні 50 років, починаючи з Афганістану, Ємену, Сектору Газа і закінчуючи Україною.

Як бачимо, основними проблемами сучасного міжнародного гуманітарного права є те, що:

1) держави-агресори не дотримуються протоколів Женевських й Гаазької конвенцій;

2) не має дієвого механізму притягнення представників таких держав та держав зокрема до відповідальності за ігнорування принципів ведення війни.

Тож, саме така безкарність й призводить до того, що бойові дії за участі таких держав набувають особливо жорстокого та кривавого характеру.

Підбиваючи підсумки, можемо зауважити, що норми міжнародного гуманітарного права потребують подальшого розвитку не тільки у сфері запровадження нових заборон, а й у сфері запровадження дієвого, а не формального механізму захисту громадянського населення та жертв воєнних конфліктів; недопущення ведення агресивної, кровавої бійні.

Таким чином, можна виділити такі основні загрози та виклики з якими стикається сучасне міжнародне гуманітарне право:

- потреби цивільного населення під час тривалих збройних конфліктів;
- урбанізація збройних конфліктів;
- розробка нових технологій та їх застосування у процесі бойових дій;
- відсутність дієвого механізму щодо захисту громадянського населення та притягнення держав – агресорів та їх представників до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.

2. URL : https://blogs.icrc.org/ua/wp_content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf

3. ICRC Learning and teaching IHL. URL : <https://www.icrc.org/en/what-wedo/building-respect-ihl/education-outreach>

Коба М. М.,
доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Коба О. В.,
к.пед.н., старший дослідник,
доцент кафедри управління підрозділами Національної гвардії України
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ДИТИНСТВО ПІД ЗАГРОЗОЮ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Російсько-українська війна, що триває вже понад десятиліття, стала одним із найгостріших викликів сучасності. Вона не лише руйнує інфраструктуру, економіку та соціальні зв'язки, але й завдає непоправної шкоди фундаментальним правам людини, зокрема праву на життя. Особливо страждають діти – найуразливіша група, чиї права на безпеку, розвиток і гармонійне середовище опинилися під загрозою.

Війна перетворює дитинство на боротьбу за виживання: мільйони дітей залишаються без дому, доступу до освіти та медичної допомоги, зіштовхуються з фізичними та психологічними травмами. Окупація українських територій, примусова депортація, ракетні удари по цивільній інфраструктурі та насильство створюють середовище, в якому порушення природного права дітей стає системним явищем.

Ця війна піднімає важливе філософське та моральне питання: як виправдати будь-який конфлікт, якщо його ціною стають долі найменших та найбеззахисніших? Дослідження впливу російсько-української війни на права дітей дозволяє глибше осмислити, яким чином війна порушує основоположні принципи гуманізму та природного права.

Проблемі захисту прав дітей під час збройних конфліктів присвячено чимало досліджень як українських, так і зарубіжних фахівців у галузі міжнародного права. Це питання активно обговорюється в правничих колах, оскільки в останні роки воно набуло значної актуальності, а погляди дослідників з цього приводу часто розходяться.

Серед вітчизняних науковців, які приділили значну увагу цій темі, можна виділити М. А. Маніну, В. М. Репецького, В. М. Лисика, О. П. Мірошніченка, І. М. Жаровську, Г. В. Татаренко та інших. Серед зарубіжних вчених досліджують цю проблематику Кейт Гілмор - заступниця Верховного комісара ООН з прав людини, активно займається питаннями захисту дітей у зонах конфліктів; Марк Друмбл – видатний американський правознавець, присвячує свої праці питанням

міжнародного кримінального права та відповідальності за злочини проти дітей у конфліктах, а також охоплює теми, пов'язані з дітьми-солдатами, геноцидом та воєнними злочинами. Усе це свідчить про те, що тема залишається надзвичайно актуальною серед юристів-міжнародників.

Війна – це акт людських відносин, що проявляється у насильницьких та збройних діях, спрямованих, найчастіше, на вчинення певних загарбницьких актів. В результаті таких дій порушуються норми національного та міжнародного права, зокрема стандарти прав людини та норми галузі «права людини у період збройного конфлікту» (або гуманітарного права). Адже в умовах мирного часу положення міжнародного гуманітарного права не застосовуються, проте в умовах війни – «активізуються» [1].

Головним проявом війни є вчинення насильницьких актів проти населення, а саме: вбивства, поранення, каліцтва, що також залишають і психологічні травми у людини на подальше її життя. Діти є об'єктом систематичного негативного впливу протягом всього часу кризових ситуацій, особливо таких, як збройні конфлікти [1].

Російсько-українська війна, яка стала одним із найбільших гуманітарних викликів сучасності, оголила глибокі суперечності між нормами міжнародного права та реаліями збройного конфлікту. Діти, як найбеззахисніша частина суспільства, виявилися жертвами порушень основоположних прав, що виходять за рамки індивідуальних трагедій і стають частиною системної гуманітарної кризи. Саме війна позбавила українських дітей права на безпечне середовище, яке є основою їхнього фізичного та емоційного благополуччя. Ракетні удари по житлових районах, обстріли шкіл та лікарень створюють постійну загрозу для життя молодого покоління. Це порушує фундаментальне право, закріплене у Конвенції ООН про права дитини, яка передбачає першочерговий захист дитячого життя. Мільйони українських дітей втратили доступ до освіти через зруйновану інфраструктуру, окупацію та вимушене переміщення. Втрата освіти позбавляє молодь можливостей для інтелектуального розвитку, що є їхнім природним правом і ключовою умовою для самореалізації.

Як слушно зауважує М. Яцишин, під час війни є діти, які можуть бути розлучені з батьками, викрадені або примусово вивезені, як наслідок, при цьому втрачають доступ до освіти, медицини, їхнє життя піддається прямій загрозі, що є порушенням прав дитини. Наслідком вимушеного переміщення дітей є порушення права людини на житло, яке гарантується в ст. 47 Конституції України [2; 4].

У контексті війни дитинство перестає бути часом безтурботного зростання та розвитку. Натомість воно стає простором травм і втрат. У філософському аспекті це означає, що війна знищує саму ідею дитинства як етапу, що повинен бути вільним від насильства і страху. Діти, які переживають сьогоdnішню війну, зіштовхуються з сумним досвідом, що формує їхнє світосприйняття та впливає на психологічне здоров'я майбутніх поколінь.

Поділяємо думку Т. Вітчиної, яка зазначає, що права дитини – система можливостей, її комплексного психологічного, емоційного та інших аспектів

розвитку і росту в умовах середовища, якому вона існує. Оскільки дитина є повноцінним членом суспільства, вона також має свої права, деякі особливості реалізації яких обумовлені виключно тим фактом, що її фізична та розумова незрілість потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист. В залежності від віку дитини, законодавством передбачено різний обсяг та механізми реалізації її прав. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави [3].

Серед ключових міжнародних документів, які регулюють захист прав дітей у збройних конфліктах, варто виділити Конвенцію ООН про права дитини (1989), Женевські конвенції (1949) та їхні Додаткові протоколи (1977). Конвенція ООН про права дитини проголошує право кожної дитини на життя, гармонійний розвиток, освіту, доступ до медичної допомоги та захист від будь-яких форм насильства. В умовах збройного конфлікту ці права вимагають особливої уваги з боку держав-учасниць і міжнародної спільноти.

Женевські конвенції зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати дітям, які опинилися в зоні бойових дій, належний захист. Примусове залучення дітей до військових дій суворо заборонено, а у випадках, коли життя дітей піддається безпосередній загрозі, необхідно вживати заходів для їхньої евакуації в безпечні зони.

Окрім цих документів, важливу роль відіграють інші міжнародні акти, які спрямовані на захист прав дітей та гуманітарну підтримку під час збройних конфліктів:

- Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000) - встановлює заборону на використання дітей віком до 18 років у збройних діях і зобов'язує держави вживати заходів для реабілітації дітей, які постраждали внаслідок конфлікту;

- Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998) - визначає вербування або використання дітей-солдатів як воєнний злочин і передбачає притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють такі дії;

- Всесвітня декларація про виживання, захист і розвиток дітей (1990) - акцентує увагу на забезпеченні основних потреб дітей навіть у надзвичайних умовах, включаючи збройні конфлікти;

- Хартія основних прав Європейського Союзу (2000) - включає положення, які гарантують особливий захист дітей у ситуаціях, що загрожують їхньому життю та добробуту, особливо в умовах війни;

- Резолюція Ради Безпеки ООН №1612 (2005) - передбачає створення моніторингових механізмів для документування та реагування на порушення прав дітей у зонах конфлікту та інші.

Українське законодавство, спрямоване на захист прав дітей, становить важливий правовий фундамент, покликаний забезпечити гідне дитинство навіть у кризових умовах. Конституція України, закони та нормативні акти, серед яких ключовими є Закон України «Про охорону дитинства», Сімейний кодекс, а також численні постанови Кабінету Міністрів, формують структуру, що має

забезпечувати дітям право на безпеку, розвиток і підтримку в умовах збройного конфлікту.

І все ж, попри існування зазначених міжнародних документів, у контексті російсько-української війни діти залишаються найменш захищеними та постійно піддаються смертельним ризикам через невпинні атаки країни-агресора. Політична залежність міжнародних інституцій, таких як ООН, та обмеженість їхніх реальних механізмів впливу значно послаблюють ефективність існуючих правових інструментів.

Для того щоб змінити цю ситуацію, потрібне ґрунтовне переосмислення існуючих механізмів захисту, введення більш жорстких санкцій проти порушників та пріоритизація прав дітей у зонах збройних конфліктів. Лише такі кроки здатні досягти балансу між нормами права та реальністю захисту наймолодших і найуразливіших членів суспільства.

Російсько-українська війна оголює парадокс сучасної цивілізації: прогресивні досягнення в галузях права, технологій та соціального розвитку виявилися безсилими перед обличчям систематичного знищення дитячих доль. Це викликає глибокі філософські роздуми про справжню цінність гуманізму у світі, де конфлікти перемагають мораль і співчуття.

Таким чином, війна в Україні не лише кидає виклик ефективності міжнародного права, але й ставить перед людством фундаментальні питання про його моральні й етичні основи. Доля дітей у цьому конфлікті – це дзеркало глобальної гуманітарної кризи, яка закликає до негайної дії та переосмислення ролі людини у світі, де насильство продовжує домінувати над правом і людяністю.

Список використаних джерел:

1. Краснікова, О., Бодян, Д. (2023). Міжнародно-правовий механізм захисту прав дітей в умовах війни. *Прикарпатський юридичний вісник*, 107-111. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2023.21>
2. Яцишин, М. М. (2023). (Не) порушення прав людини в умовах російсько-української війни. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини*. Волинський національний університет імені Лесі Українки. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25164/3/pzpsl23-159-162.pdf>
3. Вітчинова, Т. М. (2024). Захитс прав дітей в умовах сьогодення. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/60990/1/Zbirka_Aktualni_pytannya_suchasnoho_sotsiohumanitarnoho_znannya_2024-142-144.pdf
4. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Марусаж, Х. А., Копельців-Левицька, Є. Д. (2023, October). МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ. In *The 2 nd International scientific and practical conference “Topical aspects of modern scientific research” (October 26-28, 2023) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2023. 609 p. (p. 600).*

Коба О. В.,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
доцент кафедри управління підрозділами Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ЧАС ТРАНСПОРТУВАННЯ ВАРТАМИ З КОНВОЮВАННЯ: РЕЖИМИ УТРИМАННЯ

У ХХІ столітті питання дотримання прав засуджених під час їх транспортування стало ключовим аспектом забезпечення верховенства права та гуманітарних принципів. Це завдання є важливим не лише для виконання судових рішень, а й для підтримання суспільної довіри до правової системи та забезпечення стабільності. Гуманізація процесу транспортування засуджених демонструє рівень правової культури держави та її здатність інтегрувати міжнародні стандарти у внутрішню політику [1].

Особливого значення ця тема набуває в умовах воєнного стану, коли роль Національної гвардії України (НГУ) у підтриманні порядку та забезпеченні безпеки значно зростає [2]. У цих умовах зростає потреба у мобілізації ресурсів, впровадженні нових технологій та адаптації підходів до виконання службово-бойових завдань, серед яких транспортування засуджених і осіб, узятих під варту. Важливим завданням держави є створення балансу між забезпеченням громадської безпеки та захистом прав засуджених.

Світова спільнота приділяє значну увагу захисту засуджених, особливо під час їх переміщення, щоб запобігти можливим порушенням прав людини. Основні документи, які визначають правила у цій сфері:

- Конвенція ООН проти катувань (1984 р.) забороняє будь-які форми жорстокого, принизливого чи нелюдського поводження [3];
- Правила Нельсона Мандели встановлюють вимоги до забезпечення безпеки, гідного ставлення та гуманного поводження із засудженими [4];
- Європейська конвенція з прав людини гарантує право на фізичну недоторканність, захист від принижень та доступ до медичних послуг у разі необхідності [5].

Ці міжнародні документи є основою для вдосконалення української правової бази, що регулює порядок транспортування засуджених [6].

Засуджені, навіть перебуваючи під вартою, зберігають право на людське ставлення та забезпечення базових умов безпеки. Це включає:

- гарантію фізичної безпеки та гідності, тобто, транспортування має відбуватися в умовах, які не принижують особисту гідність [4];
- медичну допомогу, яка полягає у тому, що у разі потреби засудженим має бути надана кваліфікована медична допомога [5];

- поінформованість засуджених з їхніми правами, умовами транспортування та правилами поведінки завжди є обов'язковою вимогою перед початком перевезення [7];

- постійний контроль за діями конвоїрів забезпечує недопущення жорстокого поводження або перевищення ними повноважень під час виконання завдань [8].

Організація утримання осіб під час транспортування повинна враховувати як світову практику, так і особливості національного законодавства. Основні аспекти якої є:

- спеціалізовані транспортні засоби. Адже саме використання автомобілів типу «АЗ», обладнаних відповідно до сучасних вимог безпеки та комфорту, мінімізують ризики конфліктів чи втечі [6; 9];

- ізоляція різних груп (чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих) під час перевезення з метою уникнення конфліктних ситуацій [10].

- додаткові заходи, такі як посилений конвой, технічний моніторинг маршруту та контроль за станом транспорту, допомагають забезпечити безпеку як засуджених, так і суспільства загалом [11].

Національна гвардія України виконує важливу місію в забезпеченні порядку та безпеки під час перевезення засуджених. До завдань цього військового формування належить:

- дотримання міжнародних принципів та впровадження гуманітарних норм у щоденну практику конвоювання [2; 4];

- інтеграція сучасних технологій через використання GPS-трекерів, відеоспостереження та засобів комунікації для моніторингу та координації транспортування [9];

- професійна підготовка особового складу, яка повністю залежить від регулярного навчання конвоїрів, що включає вивчення етичних стандартів і правил реагування у надзвичайних ситуаціях.

Однак, для підвищення ефективності виконання особовим складом Національній гвардії України службово-бойових завдань необхідно забезпечити достатню кількість ресурсів, вдосконалити матеріально-технічну базу та розвивати міжвідомчу співпрацю.

Таким чином, забезпечення прав засуджених під час їх перевезення є важливим компонентом правової системи держави, що відображає її прихильність до принципів верховенства права та дотримання прав людини. Інтеграція положень міжнародного права, таких як Конвенція ООН проти катувань та Правила Нельсона Мандели у національне законодавство створює необхідну базу для гуманізації процесу транспортування засуджених.

Національна гвардія України відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та правопорядку під час перевезення осіб під вартою. Її діяльність має відповідати як міжнародним стандартам, так і національним нормативно-правовим актам, спрямованим на захист прав усіх сторін.

Для подальшого вдосконалення процесу транспортування необхідно зосередитися на розвитку правового регулювання, забезпеченні сучасних

підходів до моніторингу та контролю, а також на підвищенні рівня професійної підготовки особового складу. Це сприятиме підвищенню довіри суспільства до системи правосуддя та забезпеченню стабільності правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Коба О. В. Правові аспекти режиму утримання засуджених під час конвоювання підрозділами Національної гвардії України. Наукові перспективи. №10 (52), 2024. С. 883–894. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/279>
2. Троцький Р. С., Коба О. В., Курило О. І. Нормативно-правовий статус військовополонених рф в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ. №3 (82).
3. Конвенція ООН проти катувань (1984 р.). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture>
4. Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями (Правила Нельсона Мандели). URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf
5. Європейська конвенція з прав людини (1950 р.). URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
6. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
7. Наказ МВС України №1090 від 20.10.2017 "Про затвердження Інструкції з організації конвоювання засуджених та осіб, узятих під варту". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1356-17>
8. Закон України "Про Національну гвардію України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

Кириченко О. А.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика
(м. Миколаїв, Україна)

Чемьоркін О. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 081 Право
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика
(м. Миколаїв, Україна)

СУТНІСТЬ І НАУКОВІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА ЗА ІННОВАЦІЙНОЮ КЛАСИФІКАЦІЄЮ ЮРИДИЧНИХ НАУК ЗА БАЗИСНИМИ ОСНОВНИМИ ГІПЕРЗАВДАННЯМИ

Інноваційну сутність і наукові основи Міжнародної гуманітарної галузі права краще за все представити за розробленою О. А. Кириченком та іншими представниками наукової школи юриспруденції професора Аланкіра інноваційною класифікацією юридичних наук за базисними основними гіперзавданнями [1, с. 51-54; 2, с. 50-54; та ін.] в розвитку у такій редакції:

1. Теорологічні юридичні науки, тобто науки, які покликані розробити філософські, соціологічні, політологічні, філологічні, психологічні, педагогічні, теорологічні, історичні та інші теоретичні основи щодо раціонального, ефективного та якісного виконання кожного із базисних гіперзавдань юриспруденції та проведення кожного із базисних напрямків юридичної діяльності, а також для становлення та розвитку в контексті виконання даного гіперзавдання інших юридичних наук :

1.1. Мононауки: Філософія юриспруденції (філософія права), Політологія юриспруденції (теорія держави в межах такої традиційної теоретичної юридичної науки, як «Теорія держави і права»), Соціологія юриспруденції (соціологія права), Психологія юриспруденції (юридична психологія), Юридекономіка (на основі політекономії), Теорологія юриспруденції (теорія права в межах тієї ж традиційної теоретичної юридичної науки «Теорія держави і права»), Палеонтоархеологія юриспруденції (замість Палеонтології та Археології), Історія вітчизняної політології і теорології юриспруденції (історія держави і права України), Історія зарубіжної політології і теорології юриспруденції (історія держави і права зарубіжних країн), Історія правових вчень (історія правових і політичних вчень) та ін.

2. Полінауки: Енциклопедія юриспруденції, Педагогіка юриспруденції (на основі Педагогіки), Філологія юриспруденції на основі Філології, Медіа юриспруденції або Юридична журналістика (замість Медіаправа) та ін.

2. Регулятивні юридичні науки, які мають розробити правове регулювання «безделіктних» (позитивних, неконфліктних) сторін суспільного життя:

2.1. Теорологія державно-правового управління (державне управління, яке як систему наук необхідно повернути в «лоно» юриспруденції).

2.2. Галузеві регулятивні юридичні науки:

2.2.1. Внутрішні: Авіаційнобудівна, Автобудівна, Аграрна, Антиделіктна (правоохоронне право), Атмосферна, Атомноенергетична, Банківська, Бібліотечна, Будівельна, Бюджетна, Ветеринарна, Видавнича, Військова, Вогнеборна, Водна, Дозвільна, Житлова, Журналістська чи Медіа, Залізничнобудівна, Земельна, Кораблебудівна, Культурологічна, Лізингова, Лісова, Ліцензійна, Машинобудівна, Медична, Метрологосертифікатна, Мистецька, Митна, Муніципальна, Надрорхеологічна (кодекс про надра та ін.), Наукова, Нотаріальна, Освітнянська, Пенсійна або Соціальна, Податкова, Працехоронна, Прикордонна, Природоохоронна, Промислова, Реєстраційна, Санітарна, Сімейна, Споживчоохоронна, Спортивна, Страхова, Теологічна, Торгівельна, Транспортна, Фармацевтична, Фінансова, Шоубізнесова та ін. галузь права України.

2.2.2. Міжнародні: Атмосферна, Атомноенергетична, Будівельна, Видавнича, Дипломатична або Консульська, Екологічна, Журналістська чи Медіа, Кораблебудівна, Космічна, Мистецька, Морська, Освітнянська, Спортивна, Теологічна, Транспортна, Фармацевтична, Шоубізнесова та ін. галузь права.

3. Антиделіктні юридичні науки:

3.1. Базисноантиделіктні юридичні науки, які мають розробити правову основу (базис) раціонального, ефективного та якісного подолання кожної з груп та видів правопорушень:

3.1.1. Внутрішні:

3.1.1.1. Супутня моноантиделіктна базисноантиделіктна юридична наука: Конституційна галузь права України шляхом кодифікації Конституції України та низки конституційних чи органічних законів).

3.1.1.2. Моноантиделіктні базисноантиделіктні юридичні науки: Антикримінальна (кримінальне) і Адміністративна галузь права України.

3.1.1.3. Регулятивно-антиделіктні базисноантиделіктні юридичні науки: Трудова (трудова), Де-факто майново-договірна (цивільне) і Де-юре майново-договірна (арбітражне, господарське) галузь права України.

3.1.2. Міжнародні: Антиделіктна (на основі Міжнародного публічного права), Гуманітарна, Де-факто майново-договірна (на основі Міжнародного публічного права) і Де-юре майново-договірна (на основі Міжнародного приватного) галузь права.

3.2. Процедурні юридичні науки, на які покладається завдання з розробки правової форми (процедури, порядку) раціонального, ефективного та якісного подолання кожної з груп та видів правопорушень :

3.2.1. Внутрішні:

3.2.1.1. Полінауковий напрям: Теорологія антиделіктних відомостей (теорія доказів).

3.2.1.2. Супутня моноантиделіктна процедурна юридична наука: Конституційне судочинство України замість існуючих процедурних законів Про Конституційний суд України і Кодекс адміністративного судочинства України, а також Регламенту Конституційного суду України.

3.2.1.3. Моноантиделіктні процедурні юридичні науки: Антикримінальне (кримінальне процесуальне) та Адміністративне (адміністративний процес) судочинство України.

3.2.1.4. Регулятивно-антиделіктні процедурні юридичні науки: Трудове (частково – процедурна частина Кодексу законів про працю, в основному – низка інших дисциплінарних правових актів), Де-факто майново-договірне (цивільне процесуальне) і Де-юре майново-договірне (арбітражне процесуальне, господарське процесуальне) судочинство України.

3.2.1.5. Додаткові процедурні юридичні науки: Ордиристичне (процедурна частина теорії ОРД), Виправно-трудове (кримінально-виконавче) і Виконавче (низка виконавчих правових актів за іншим судочинством, ніж антикримінальне) судочинство України.

3.2.2. Міжнародні: Антикримінальне, Ордиристичне, Де-факто майново-договірне і Де-юре майново-договірне судочинство.

3.3. Методичні юридичні науки, завдання яких полягає в розробці складових частин гласної (криміналістичної) і негласної (ордиристичної) методики (технічних засобів, загальних правил поведінки з ними; тактичних прийомів проведення практичних дій; методичних рекомендацій з проведення кожної зі стадій такого подолання) подолання правопорушень:

3.3.1. *Мононауки*: Криміналістика, Ордиристика (методична частина теорії ОРД).

3.3.2. *Полінауки*: Деліктологія (кримінологія), Юридична медицина (судова медицина), Юридична психіатрія (судова психіатрія), Юридична бухгалтерія (судова бухгалтерія), Юридична статистика (судова статистика), Юридична кібернетика (судова кібернетика) та ін.

3.3.3. *Полінаукові напрями*: Юридична експертологія (судова експертологія), Юридична одорологія (криміналістична одорологія), Юридична мікрооб'єктологія (криміналістична, судова мікрооб'єктологія) та ін.

Варто звернутися й до однієї із останніх варіацій запропонованої цими ж авторами інноваційної класифікації юридичних наук у контексті першого базисного основного гіперзавдання юриспруденції, фактично - правотворчої і правозастосовчої діяльності чи правології [1, с. 55], що у лаконічній формі доцільно представити таким чином: 1. Правові юридичні науки (базисноантиделіктні юридичні науки, процедурні юридичні науки, регулятивні юридичні науки; у відомому аспекті – теорологічні юридичні науки), основним «науковим продуктом» яких має стати врешті-решт розробка відповідного кодифікованого правового акта (кодексу). 2. Неправові юридичні науки (методичні юридичні науки; у відомому аспекті – теорологічні юридичні науки), завдання яких вже знаходяться у контексті лише антиделіктних задач юридичної діяльності, а у контексті другого базисного основного гіперзавдання юриспруденції

(антиделіктної діяльності чи антиделіктології), на: 1. Антиделіктні юридичні науки (базисноантиделіктні юридичні науки, процедурні юридичні науки, методичні юридичні науки; у відомому аспекті – теорологічні юридичні науки). 2. Безделіктні юридичні науки (регулятивні юридичні науки; у відомому аспекті – теорологічні юридичні науки).

Таким чином, інноваційна сутність і наукова природа традиційного Міжнародного гуманітарного права полягає в докорінному його трансформуванні у таку базисноантиделіктну правову юридичну науку, як Міжнародна гуманітарна галузь права, що як будь-які інші міжнародні галузі права є проявом волі фактично найсильнішої держави чи групи держав, які принаймні і будь-які чинні норми тієї чи іншої галузі права будуть тлумачити на свою користь, у той час як норми будь-якої національної галузі права хоча б концептуально відображають волю виборців, трансформовану через діяльність парламенту, що приймає такого роду правові акти держави.

Більш того, традиційне Міжнародне гуманітарне право фактично визнає війни, що вбивають тисячі та мільйони людей, формально легітимними, що і є найбільш смертоносним проявом колективного егоїзму людини, що стоїть на заваді квітучого майбутнього Людства згідно розробленої О. А.Кириченком [1, с. 22-23; 2, с. 22-23; та ін.] наступної редакції стислого розуміння мегагенезису еволюції цивілізації людства і юриспруденції (правології, антиделіктології) як основи правової держави гуманізму: а) гіперепоха зародження і розвитку доприматного базису еволюції людської цивілізації, від близько 4,1 млрд. р.т. і до 100 млн. р.т., появи життя на планеті Земля і до виділення приматів із класу ссавців; б) макроепоха зародження і розвитку приматного базису еволюції людської цивілізації, від 100 млн. р.т. і до початку близько 20 млн. р.т. еволюційного розвитку людини і антропоморфних мавп; в) епоха квазілюдської цивілізації, від біля 20 млн. р.т. і до появи біля 200 тис. р.т. *homo sapiens*, людини розумної – кроманьйонця; г) епоха паралюдської цивілізації із одночасним зародженням і розвитком юриспруденції як неписаних морально-релігійних звичаїв (канонів) - системи певних правил поведінки та покарань за їх порушення, від 200 тис. р.т. і до кінця 4 ст. до н.е. - II-I ст. до н.е. появи перших держав : цивілізації шумерів на березі Євфрату в Месопотамії та ін. і неписаних морально-релігійних звичаїв; д) епоха доіндустріальної людської цивілізації та зародження і розвиток юриспруденції як писаних морально-релігійних канонів, від кінця 4 ст. до н.е. - II-I ст. до н.е. і до винаходу у 1698 р. парової машини і появи писаних морально-релігійних канонів: Ветхій завіт, Коран, Палійський Канон та ін. є) епоха індустріальної людської цивілізації із появою дещо раніше світських правових актів, що забезпечували правове регулювання суспільних відносин в необхідному напрямку та передбачало відповідні засоби подолання порушень цього регулювання і порядок відновлення порушеного правового статусу потерпілого, із наступним формуванням базисних спеціальностей юриспруденції – Правознавство та Правоохоронна діяльність, від 1698 р. і до 70-х років 20 ст., принципової можливості реалізувати власне людський рівень задоволення споживчих потреб кожним представником людського населення

світу та появи значно раніше світських кодифікованих правових актів: Кодексу Хаммурапі у Стародавньому Вавилоні, Дигестів Юстиніана фактично Римської імперії та ін.; та початку формування базисних спеціальностей юриспруденції – Правознавство та Правоохоронна діяльність; ж) епоха еголюдської цивілізації із одночасним завершенням формування Правознавства і Правоохоронної діяльності в базисні спеціальності юриспруденції та їх докорінним реформуванням в Правологію (спеціаліст - праволог, діяльність – правологічна: правотворча, правозастосовча) та Антиделіктологію (спеціаліст - антиделіктолог, діяльність – антиделіктологічна) у вигляді наявних та надто широко оприлюднених вже на цей час понад 300 інновацій наукової школи юриспруденції професора Аланкіра як належної доктринальної, проектної законодавчої та іншої прикладної основи розбудови правової держави гуманізму, від 70-х років 20 ст. і до остаточного припинення безконтрольного і фактичного суспільного керування тваринними і власне людськими інстинктами (індивідуальним егоїзмом, колективним егоїзмом у формі релігії і націоналізму); з) епоха де-факто людської цивілізації, від остаточного припинення суспільного керування вказаними власне людськими інстинктами і до появи у майбутньому будь-яких інших суто об'єктивних критеріїв такого генезису.

Проте логічно власне позитивне завершення епохи еголюдської цивілізації виглядає надто проблематичним, ще дуже далеким, поки-що з урахуванням існуючих реалій людського буття – й навіть фантастичним, а може й взагалі є недосяжним [1, с. 20-21]. Адже ж можливості людини нібито як власне розумної людини позбавитися вказаних базисних проявів інстинктів, особливо зараз, коли ці прояви навпаки мають не абиякий ріст, виглядають надто лякаючими [1, с.21].

Більш того, є достатньо обґрунтовані побоювання того, що мегагенезис еволюції людської цивілізації може припинитися на стадії епохи еголюдської цивілізації за вини самого людства, яке на основі суто егоїзму і, головне, фактичної відсутності притаманного власне людині найвищого суто цивілізаційного рівня розуму зруйнує само себе в ядерній чи іншій аналогічній гіперсмертоносній світовій війні [1, с. 21]. І для розбудови у всіх без винятку країнах світу власне гуманістичних суспільств та, як безумовно необхідного супутнього результату, - й правових держав, вбачається, «усі необхідні ресурси... вже є, залишилося тільки довести, що ми насправді заслуговуємо назви розумної істоти» [3, с. 447].

Список використаних джерел:

1. Кириченко О. А. Базові інновації антиделіктології: монографія. Київ: Видавець Назаров О. А., 2025. 2916 с.
2. Кириченко О. А. Інноваційний базис антиделіктної діяльності: підручник для магістрів спеціальності 081 Право. Частина 1: Основна частина. Київ: Видавець Назаров О.А., 2025. 436 с.
3. Огінова І. О., Пахомов О. Є. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі): підручник. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2011. 540 с.

Кокошко Ф. І.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри права,
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Клюєв Г. О.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ В ОБЛАСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна є складним соціально-політичним явищем, що завжди має деструктивний характер. Вона призводить тільки до негативних наслідків. Дане явище супроводжується масовими руйнуваннями, людськими втратами та дестабілізацією соціально-економічних систем. Вона завдає катастрофічної шкоди інфраструктурі, економіка країни зазнає масштабних втрат, а життєдіяльність багатьох підприємств знищується. Соціальні зв'язки страждають від конфліктів, що веде до втрати соціальної стабільності в суспільстві. Війна також завдає шкоди культурній спадщині, знищуючи історичні пам'ятки, і викликає психологічні травми у населення, залишаючи емоційні шрами на військових та цивільних.

Деструктивний характер війни має довготривалі наслідки, що відчужаються ще довго після її закінчення. Дане явище залишає глибокі рани в історії націй, формуючи травматичний досвід для майбутніх поколінь. Вона не лише фізично, але й психічно руйнує суспільство, сприяючи поширенню насильства та агресії, а також породжуючи ненависть між народами, що може призвести до тривалих міжнаціональних конфліктів.

Отже, війна – це явище, яке завдає непоправної шкоди суспільству, руйнуючи його структуру та залишаючи глибокі рани в історії націй. Мир є найціннішим благом, і забезпечення прав людини під час конфліктів стає критично важливим завданням для міжнародної спільноти. Він є найціннішим благом, яке необхідно зберігати та захищати, щоб уникнути повторення трагічного досвіду війни в майбутньому.

Актуальність досліджень в області міжнародного гуманітарного права під час російсько-української війни є незаперечною [1]. На сьогоднішній день російсько-українська війна, що почалася в 2014 році, особливо внаслідок її ескалації у 2022 році, є яскравим прикладом всіх негативних наслідків війни.

Населення тимчасово окупованих територій вже майже одинадцять років поспіль піддається масовим і систематичним порушенням прав людини, а російські війська ігнорують міжнародні норми [1]. У цьому контексті війна призводить до емоційного травматизму у населення, психологічні травми супроводжують не лише ветеранів, але й цивільних осіб, зокрема дітей. Це свідчить про необхідність дослідження ефективності міжнародного гуманітарного права [1].

Міжнародне гуманітарне право регулює відносини під час збройних конфліктів. Воно має на меті захист жертв війни та обмеження методів ведення бойових дій. Це створює правову основу для захисту прав людини під час ведення військових дій. Важливо вивчати, як ці норми реалізуються на практиці. Необхідно аналізувати випадки порушень та відповідальність за них. Дослідження в області міжнародного гуманітарного права допомагають зрозуміти механізми захисту жертв війни. Вони сприяють формуванню правових стратегій для захисту прав людини. Актуальність цих досліджень також полягає в необхідності міжнародного реагування на порушення [1]. Вони можуть стати основою для правових позовів та міжнародних розслідувань.

Таким чином, дослідження міжнародного гуманітарного права під час російсько-української війни є ключовим аспектом для забезпечення прав людини. Це важливий крок на шляху до відновлення справедливості. Актуальність цієї теми залишається високою в умовах триваючого конфлікту. Вона вимагає активної участі науковців, правозахисників і міжнародних організацій. Тільки спільними зусиллями можна досягти ефективного захисту прав людини в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Юридичний вимір російсько-української війни: перемоги України в міжнародних судах. Укрінформ. 24.07.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3888571-uridicnij-vimir-rosijskoukrainskoi-vijni-peremogi-ukraini-v-miznarodnih-sudah.html>.

Кондратюк-Антонова Т. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін,
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОСМИСЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Актуальність даної теми обумовлена сьогоденними реаліями життя нашої держави, яка четвертий рік знаходиться в умовах воєнного стану. Увага багатьох вчених і дослідників О. В. Бігняка, М. В. Грушко, В. М. Лисика, В. В. Музики, Т. С. Федорової, В. В. Владишевської, В. І. Бака та інших зосереджена на механізмах виникнення та сфері застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, співвідношенні міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини тощо [1, 2, 3, 4]. В класичному міжнародному праві виникло два самостійних напрями, що відображають найвищою мірою принципи гуманності, – «право Женеви» і «право Гааги». У сучасному міжнародному праві вони входять до складу галузі, традиційно іменованої «міжнародне гуманітарне право», котре спрямоване на захист жертв збройних конфліктів.

Як підкреслюють дослідники, «міжнародне гуманітарне право є один із найефективніших правових інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму розпорядженні для забезпечення безпеки людей, дотримання поваги та гідності людини, а також пом'якшення наслідків збройних конфліктів, виходячи з міркувань гуманності» [4, с. 4].

Історична генеза становлення міжнародного гуманітарного права сягає своїм корінням у стародавні часи. Тривалий час були широко уживаними «закони та звичаї ведення війни», «право війни» та «право збройних конфліктів», які регулювали сферу військових відносин. Правові норми, що регулюють ведення збройних конфліктів є досить давніми, як і сама війна. Відповідні звичаї можна знайти у багатьох народів світу, зокрема в Давній Індії, Китаї, Єгипті, Греції та Риму.

Періодично виникали «Кодекси ведення бойових дій», які епізодично врегульовували відношення до полонених, поранених, цивільного населення тощо, не закріплюючись на законодавчому рівні. Основою була домовленість між сторонами конфлікту, звичаї певних народів, культурні та релігійні особливості.

Сам термін «міжнародне гуманітарне право» був введений у науковий вжиток Жаном Пікте у 50-х роках ХХ ст. Однак, історія сучасного міжнародного гуманітарного права розпочинається з 24 червня 1859 р., коли під селищем Сольферіно відбулася найбільша за незалежність Італії битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією.

Випадковим свідком жахливих гуманітарних наслідків цієї битви був швейцарський комерсант Анрі Дюнан, який у 1862 р. видав книгу «Спогади про Соьферіно». Він висунув дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, котра буде надавати захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, котрі в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб.

У 1863 р. у м. Женева за ініціативою А. Дюнана та його однодумців було створено перший в історії Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим (який у 1876 р. отримав назву Міжнародний Комітет Червоного Хреста).

Уряд Швейцарії підтримав цю ініціативу та скликав дипломатичну конференцію (з 8 по 22 серпня 1864 р.), в якій взяли участь представники 16 країн, і яка завершилась прийняттям Женевської конвенції про поліпшення долі поранених у діючих арміях (перша Женевська конвенція).

Невелика за обсягом конвенція (10 статей) містила важливі нововведення у міжнародне право. До них відносять поняття нейтральності: лікарі і медсестри не повинні визнаватись учасниками бойових дій і не можуть бути захоплені в полон; заохочувались дії мирного населення, спрямовані на допомогу пораненим; гарантувався догляд за пораненими і хворими, незалежно від того, на якій стороні вони воювали; знак Червоного Хреста на білому тлі означав, що там, де він встановлений, розташовані госпіталі та медперсонал, яким повинні бути надані захист і допомога. Положення даної конвенції визнали практично всі великі країни того часу.

Прийняття Конвенції 1864 р. започаткувало розвиток такого напрямку сучасного міжнародного гуманітарного права як захист жертв збройних конфліктів.

Перша і друга Гаазькі мирні конференції 1899 р. та 1907 р. зробили важливий крок у становленні та розвитку міжнародного гуманітарного права як окремої самостійної галузі міжнародного публічного права.

Після Другої світової війни, яка призвела до величезних жертв серед цивільного населення, виникла необхідність у розробці нових міжнародних угод.

У 1949 р. було прийнято чотири Женевські конвенції про захист жертв війни:

- I Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- II Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
- III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими;
- IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Подальший розвиток міжнародного гуманітарного права відбувався за двома основними напрямками. У Женеві ухвалювалися конвенції переважно щодо захисту жертв війни, цей напрям отримав назву «право Женеві».

Другий напрям, як підгалузь міжнародного гуманітарного права, називався «право Гааги», яке забороняло/обмежувало застосування конкретних методів і

засобів ведення війни. Розмежування між «правом Женеви» та «правом Гааги» практично втратило значення після прийняття у 1977 р. двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., підписаних на Дипломатичній конференції ООН (Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру).

Таким чином, основою сучасного міжнародного гуманітарного права є вищезазначені Конвенції та Додаткові протоколи, до яких приєдналися 190 держав. Саме ця галузь права спрямована на захист цивільного населення, комбатантів, які поранені, хворі, зазнали кораблетрощі, є військовополоненими, від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях.

Однак, складає проблему не тільки наявність, але й реалізація норм міжнародного гуманітарного права. Вимога ефективності належить не тільки до міжнародного гуманітарного, але і до міжнародного, і до національного права. За думкою дослідників, «у період збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права, що визначають заходи захисту та захисту окремих категорій осіб, повинні застосовуватися без будь-якої дискримінації, а для цього мають бути розроблені оперативно ефективні механізми, які би більше відповідали характеру умов сучасного збройного конфлікту» [3, с. 105].

Необхідно розробити та посилити дієвість сучасних норм дотримання міжнародно-правової заборони недозволених засобів і методів ведення воєнних дій, регулювання ведення збройних конфліктів, міжнародно-правового захисту жертв війни, ролі Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у реалізації норм міжнародного гуманітарного права та відповідальності за його порушення. Збройний конфлікт, який точиться на теренах нашої держави, зі усією очевидністю демонструє нам актуальність звернення до сучасного осмислення проблем міжнародного гуманітарного права та механізмів його реалізації.

Список використаних джерел:

1. Бак В. І., Медведєва М. С. Співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2(15). С. 277-283. <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/213/213>
2. Жаровська І. М. Історія виникнення й розвитку міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 1(1). С. 12-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1%281%29__4.

Краснокутський О. В.,
кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
науково-дослідного відділу військово-правових проблем
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНОЮ ДЕРЖАВОЮ УКРАЇНОЮ

Утворення військової адміністрації Україною на території рф ряд певних правових питань у її діяльності.

Так, з точки зору міжнародного гуманітарного права Україна, як держава, набуває статусу окупанта. Але стаття 51 Статуту Організації Об'єднаних націй (далі-ООН) передбачає можливість України тимчасово окупувати іншу державу, задля самооборони в результаті збройної агресії. Необхідно зазначити, що Україна не має намір захопити територію рф. А дана окупація це не завоювання території іншої держави, а дія спрямована на оборону. Окрім того, окупована територія за міжнародним правом – територія, якою держава, яка контролює територію, в змозі управляти, а значить, на цій території має діяти сила права, а не право сили. Відповідно, задача військової комендатури полягає у тому, щоби підтримувати життєдіяльність місцевого населення, забезпечити правопорядок і організувати доставку гуманітарної допомоги.

Отже постає питання, чим займатиметься військова комендатура, які права і обов'язки Збройних сил України і місцевих мешканців на підконтрольній Україні території рф та що про це говорить міжнародне право. На території Курської області, яку контролюють українські війська, діє спеціальний правовий режим, який характеризується взаємодією трьох правових систем: національного права окупованої держави, або її частини, національного права держави, яка окупує, та міжнародного права. Розповсюджується цей правовий режим на територію, яку Збройні сили України фактично контролюють і де не йдуть бойові дії. Нині на Курщині відбувається військова окупація, а саме тимчасове заняття Україною певної території рф. Важливо відмежовувати, окупацію від анексії. Окупація не змінює статусу окупованої території, які залишаються частиною рф.

Згідно зі статтею 43 Гаазької конвенції від 1907 р., «з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо» [2].

Отже, на частині країни, яку контролює Україна і на якій діє військова комендатура України, продовжує діяти законодавство рф, але тільки ті, які не суперечити законодавства України. Тобто, у теорії на підконтрольній Україні території мають працювати суди і інші органи влади, які зможуть застосовувати внутрішнє російське законодавство. Попри те, що Україна ратифікувала Гаазьку

конвенцію, на практиці у повній мірі це навряд реалізується, це пов'язано з динамікою активних бойових дій.

Необхідно зазначити, що російські посадовці, якщо такі залишилися в підконтрольних Україною населених пунктах, можуть продовжувати виконувати свої функції. Держава-окупант не має права застосовувати до них санкції за виконання якихось неприйнятних для України функцій. Натомість окупаційна влада має право звільнити таких посадовців. Міжнародне право каже про те, що Україна зобов'язана дотримуватися прав людини, причому як у відповідності до свого національного законодавства, так і на основі міжнародних договорів, які були укладені державою, частину якої нині Україна окупувала. Україна зобов'язана поважати вірність громадян своїй країні на окупованих територіях, тобто не можна насильно робити росіян українцями, роздавати українські паспорти і потім відправляти людей воювати проти рф. Не дозволяється робити те, що робить рф в окупованих Криму, на Донбасі, частинах Запорізької, Херсонській і Харківській областях. Окрім того, згідно з Женевською конвенцією, заборонено депортувати місцеве населення за межі території, яку окуповано, а також переміщувати населення України на окуповані території рф. Виїзд місцевих з Курщини можливий лише на добровільних засадах. І якщо згоди на такий виїзд не має, держава-окупант має забезпечити людей продовольством [3].

Стаття 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни вказує, що окупаційна держава, повинна розмістити людей «у належних приміщеннях», забезпечувати санітарні умови, здоров'я і безпечне харчування для таких людей. Окрім того, потрібно забезпечувати нерозлучність сімей. Одразу після переміщення Україна повинна буде повідомити рф про цей факт [3].

Україна має право залучати осіб, які досягли 18-річного віку, до громадських робіт, зокрема й до робіт, які виконуються на потреби української армії. Але, у міжнародному праві чітко не визначений перелік таких робіт.

Мешканці окупованої території мають право на освіту, яке повинне бути забезпечене держава-окупант. Так само право на належне медичну допомогу, держава-окупант має забезпечити нормальні умови функціонування медичних закладів.

Задля забезпечення необхідного правопорядку, Україна має ухвалювати власні закони та проводити оновлення вітчизняного законодавства. Також Україна має забезпечити необхідний захист культурних цінностей, майнового права і умов користування нерухомістю. А саме не має права знищувати приватне майно, майно, що перебуває у колективній власності. Винятки можуть становити лише ті об'єкти, які містять військову необхідність. Наприклад, якщо приміщення приватного підприємства використовуються диверсанти, то Збройні сили України мають право наносити удари по будинок разом з такими диверсантами. Для дотримання правопорядку Україна має право створювати адміністративні органи, каже вищезгадана Гаазька конвенція. Такі органи створюються з числа місцевого населення, які не мають використовуватися для

захисту окупаційного режиму, а лише забезпечувати правопорядок і допомогу окупаційній владі, наприклад, запобігти вільному переміщенню диверсантів.

На території рф можуть працювати суди із російськими суддями, які займатимуться винесенням вироків за дрібні правопорушення. Наприклад, накладання штрафів за порушення правил дорожнього руху чи крадіжки. Продовжує діяти російське цивільне право, зокрема, що стосується оформлення спадку. Натомість Україна має право створити військовий трибунал, які мають нести неполітичний військовий характер. Про всі справи потрібно повідомляти посередника, тобто державу-покровительку, або Міжнародний комітет Червоного Хреста, а їхні представники мають право бути присутніми на судових засіданнях.

З точки зору України, місцеві мешканці, які діятимуть усупереч її інтересам, є порушниками. Наприклад, серед місцевого населення можуть бути шпигунами. Необхідно зазначити, що Україна судити цих людей за законодавством їх рідної держави. Адже не співпрацювати з державою-окупантом це право місцевого населення.

Держава-окупант, згідно з Гаазькою конвенцією, має право стягувати податки, грошові збори на потреби армії або управління території, яку контролює. Один із вироків Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу за підсумками Другої світової війни, говорить про те, що «згідно із законами війни, на економіку окупованої країни лягають тільки витрати з окупації», і при цьому «вона повинна нести ці витрати тільки тією мірою, якою ці витрати відповідають її (економіці окупованої країни) можливостям». Тобто держава-окупант, стягуючи податки, зобов'язана фінансувати життєдіяльність окупованих територій. Однак навіть якщо Україна не стягуватиме податки, все одно зобов'язана забезпечувати життєдіяльність місцевого населення згідно із Женевською конвенцією.

Держава-окупант, згідно із міжнародним правом, може вилучати гроші з місцевих фондів, зброю зі складів і товари з місцевих магазинів для потреб своїх військових. На окупованій Курщині мають продовжити ходити рублі, однак якщо вони закінчатся, Україна має право ввести гривні.

Гарантувати дотримання норм міжнародного права можуть держави-посередники, або міжнародні організації. Стаття 11 вищезгаданої Женевської конвенції каже про те, що сторони конфлікту можуть «будь-коли домовитися доручити міжнародній організації, яка дає всі гарантії безсторонності й дієвості, виконання обов'язків, що покладаються цією Конвенцією на державу-покровительку» [3].

Зважаючи на реалії перебігу бойових дій, законодавство України у сфері оборони повинно мати необхідні правові механізми задля своєчасного забезпечення норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй,
https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об'єднаних_Націй.

2. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. «Про військову владу на території ворожої держави» (набрала чинності в Україні 24 серпня 1991 р.), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

3. Женевська конвенція 1949 р. про захист цивільного населення під час війни, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text;

4. Вирок Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg>.

Кришталь Т. М.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління у сфері цивільного захисту,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

Митник Ю. А.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ

За останні п'ять тисяч років відбулося близько 14 тисяч воєн, у яких загинуло понад 5 млрд. чоловік. В умовах збройної агресії РФ на території України особливо актуальним є питання щодо застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це сукупність норм, спрямованих на обмеження гуманітарних наслідків збройних конфліктів. Його також називають правом збройних конфліктів або правом війни (*jus in bello*). Основна мета МГП полягає в обмеженні засобів і методів ведення війни, що можуть застосовувати сторони конфлікту, а також у забезпеченні захисту та гуманного поводження з особами, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях [1].

Відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року персонал організацій цивільної оборони – особи, призначені стороною, що перебуває в конфлікті, в тому числі персонал, призначений компетентною владою сторони, що перебуває в конфлікті, виключно для управління цими організаціями для виконання таких завдань:

- оповіщення та евакуація населення;
- обладнання сховищ для цивільного населення;
- проведення заходів щодо світломаскування, медичного обслуговування цивільного населення та надання йому релігійної допомоги;
- боротьба із пожежами;
- виявлення та позначення небезпечних районів;
- здійснення рятувальних робіт;
- надання допомоги органам влади у відновленні та підтриманні порядку в районах лиха;
- термінове надання притулку населенню, постачання;
- відновлення роботи комунальних служб;
- термінове поховання загиблих [2].

Вищезазначені заходи цивільної оборони дають можливість стверджувати, що органи та підрозділи ДСНС мають забезпечувати захист населення і територій України від наслідків ведення воєнних дій.

Персонал органів і підрозділів ДСНС, як центрального органу виконавчої влади який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб у повній мірі підпадає під функціонал персоналу організації цивільної оборони, визначеного МГП [3].

Гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності, а також виконання у воєнний час норм міжнародного гуманітарного права є одним із пріоритетних принципів здійснення цивільного захисту [4].

До повноважень КМУ у сфері цивільного захисту віднесено визначення порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) та визначення в особливий період порядку видачі особам, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідних посвідчень та розпізнавальних знаків (емблем) [5].

У 2023 році частину третю статті 8 Кодексу цивільного захисту України доповнено пунктом 13¹, зокрема, підготовку керівного складу єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ) до дій у разі мобілізації та виконання завдань цивільного захисту у воєнний час з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права визначено одним із основних завдань ЄДСЦЗ [6]. Також констатовано, що одним із додаткових завдань ЄДСЦЗ в особливий період є нанесення (оновлення) на будівлі, споруди, транспортні засоби, спеціальну та іншу техніку, що підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідних розпізнавальних знаків (емблем).

З моменту оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту (оголошення в Україні воєнного стану) на персонал органів і підрозділів ДСНС поширюються норми МГП щодо персоналу організацій цивільної оборони, навіть якщо одна з сторін не визнає стану війни.

Заходами планів цивільного захисту на особливий період держави та ДСНС, які уводяться у дію у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, визначено такі заходи щодо імплементації норм МГП [3]:

- видача персоналу органів і підрозділів ДСНС, а саме особам, які проходять службу цивільного захисту або працюють в органах управління та силах цивільного захисту, видаються посвідчення особи для персоналу цивільної оборони (цивільного захисту) міжнародного зразка, встановленого згідно з Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 8 червня 1977 року);

– нанесення позначок міжнародного зразка згідно Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року на об’єкти органів і підрозділів ДСНС (будівлі, споруди, транспортні засоби тощо);

– нанесення позначок міжнародного зразка згідно Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року на установки і споруди, що містять небезпечні сили;

– здійснення фіксації порушень норм МГП у частині перешкоджання супротивником діяльності органів і підрозділів ДСНС.

Порушення норм МГП у частині перешкоджання супротивником діяльності органів і підрозділів ДСНС підлягають фіксації шляхом фото та відеозйомки. У разі знищення (пошкодження) будівель та засобів, або викрадення рухомих матеріальних цінностей зазначенні факти підлягають документуванню встановленим порядком.

Отже, забезпечення застосування та дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії РФ є важливим завданням як держави, так і ДСНС України зокрема. Відповідно вивчення основних положень МГП і формування навичок його застосування повинні стати важливою складовою частиною професійної підготовки особового складу органів і підрозділів ДСНС України.

Список використаних джерел:

1. Нільс Мельцер Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. МКЧХ. URL: <https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>

2. Правознавство та правові основи цивільного захисту України. Навчальний посібник: видання 2-ге, перероблене і доповнене / Р.С. Яковчук, Д.О. Чалий, Є.В. Кобко, А.В. Саміло, Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. 532 с.

3. Рекомендації щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права органами та підрозділами ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua/metodichni-rekomendaciyi/rekomendaciyi-shhodo-zastosuvannya-norm-miznarodnogo-gumanitarnogo-prava-organami-ta-pidrozdilami-dsns-ukrayini>

4. Кодекс цивільного захисту України: закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб’єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту: закон України від 9 липня 2022 року № 2394-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2394-20#n12>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб’єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони

життя та здоров'я громадян: закон України від 8 листопада 2023 року № 3441-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344>

Кришталь А. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

Гончарук М. А.,
здобувач вищої освіти,
Національний університет цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Непоправна шкода, фінансові збитки і руйнації, що лишаються внаслідок збройних конфліктів і воєн, свого часу спонукали світову спільноту до згуртування навколо ідеї захисту та збереження вагомих культурних цінностей. Однак, як свідчать події сучасної російсько-української війни, чимало культурних об'єктів піддаються цілеспрямованому знищенню зокрема – понад тисячу об'єктів культурної спадщини України з початку повномасштабного вторгнення.

Мета дослідження – проаналізувати ключові нормативно-правові документи, що регламентують посилений захист культурних цінностей в умовах воєнного стану.

Поняття «культурні цінності» відповідно до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту [1] визначається як:

- рухомі або нерухомі цінності, що мають важливе значення для культурної спадщини народу – пам'ятки архітектури, мистецтва або історії, археологічні розкопки, комплекси будівель, що мають історичне або мистецьке значення; витвори мистецтва, рукописи, книги, предмети мистецького, історичного або археологічного значення, наукові фонди і серйозні книжкові фонди, архівні матеріали або репродукції зазначених цінностей тощо;
- будівлі, активним призначенням яких є зберігання або виставляння культурних зазначених вище рухомих цінностей – музеї, великі бібліотеки, архівні сховища, а також сховища, що мають на меті зберігання у випадку збройного конфлікту, вищезгаданих цінностей;
- центри, що містять значну кількість культурних цінностей, тобто «центри зосередження культурних цінностей».

Посилений захист поширюється на культурні цінності, якщо вони мають величезне значення для людства; визнання виняткової культурної та історичної цінності на державному рівні; вони не використовуються для військових цілей або прикриття військових об'єктів і країна, що підкріплено відповідною заявою [2].

У статті 11 Другого Протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, що ратифікований Україною 30

квітня 2020 року, окреслено особливості надання посиленого захисту культурних цінностей. Передбачається, що сторони подають Комітету перелік культурних цінностей, що потребують посиленого захисту. Міжнародний комітет «Блакитний щит» та інші неурядові організації, наділені відповідним досвідом, також можуть пропонувати внести під посилений захист певні культурні цінності. Опрацювання запиту, повідомлення сторін та інші процедури, пов'язані із заперечення такого переліку, здійснюються впродовж 60 днів. Коли такі заперечення знаходяться на розгляді Комітету, рішення про включення до Переліку приймаються більшістю в чотири п'ятих від кількості присутніх членів, які беруть участь у голосуванні.

У разі початку військових дій Сторона конфлікту може в терміновому порядку запросити надання посиленого захисту культурним цінностям, які перебувають у межах її юрисдикції або під її контролем, шляхом надіслання такого прохання до Комітету. Комітет негайно передає це прохання всім Сторонам конфлікту. В таких випадках Комітет невідкладно розглядає заперечення всіх заінтересованих Сторін. Рішення про надання тимчасового посиленого захисту приймається якнайшвидше й, незважаючи на положення статті 26 цього Протоколу, більшістю в чотири п'ятих його присутніх членів і членів, що беруть участь у голосуванні. Посилений захист набуває чинності з моменту їх включення Комітетом культурним цінностям до Переліку.

Статтями 12 і 13 [2] окреслено недоторканність культурних цінностей, що перебувають під посиленим захистом, тобто утримання від дій, що призводять до перетворення таких цінностей в об'єкт нападу або від будь-якого використання цих цінностей і прилеглої до них території для підтримки військових дій.

Культурні цінності, що перебувають під посиленим захистом, можуть його втратити у випадках, якщо:

- захист призупинено або скасовано або якщо такі цінності стають військовим об'єктом за своїм використанням, а напад при цьому є єдиним практично можливим засобом припинити використання цінностей як військовий об'єкт;
- вжито всіх можливих застережних заходів під час вибору засобів і методів нападу з метою припинення такого використання та уникнення або зведення до мінімуму шкоди культурним цінностям;
- обставини не дозволяють з огляду на вимоги негайного самозахисту.

У 2023 році тимчасовий посилений захист отримали 20 об'єктів культурної спадщини України (Собор Святої Софії та пов'язані з ним монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра; Львів – Ансамбль історичного центру; Дерев'яні церкви карпатського регіону. Ясінянська церква Вознесіння Господнього тощо), а з 2024 року їх перелік доповнили ще 2 культурні цінності відповідно до статті 11 Другого Протоколу.

Варто також зазначити, що на підтвердження дотримання Україною норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України (General Staff of the Armed Forces of Ukraine) створено підрозділ із захисту культурної спадщини.

До складу зазначеного підрозділу входять військовослужбовці, які мають освіту і попередній досвід роботи у сфері культури, археології, історії та музейної справи. Основним його завданням є координація дій, спрямованих на захист, збереження та запобігання знищенню об'єктів культурної спадщини, що можуть опинитися під загрозою внаслідок бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention, 14 May 1954. The Hague, Netherlands.

2. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text

Кувакін С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кабінету кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін,
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нажаль, так трапилося, що наразі Україна перебуває вже третій рік в активній фазі війни з однією із потужніших армій світу, все українське суспільство, державні інститути у взаємодії намагаються протистояти збройній агресії рф. В таких складних умовах важливою необхідністю для України, для її майбутнього, є побудова та вдосконалення ефективної системи управління сектором безпеки і оборони, суб'єкти якого будуть у змозі протистояти усім загрозам зі сторони рф. В Україні протягом останніх років у зв'язку із військовою агресією відбувається реформування та фундаментальні зміни у функціонуванні усього сектору безпеки і оборони, процес якого триває й зараз, відповідно суттєві зміни торкаються й у нормативно-правовій базі, яка врегульовує зазначені питання.

Україна з 2014 року стала державою, для якої норми міжнародного гуманітарного права перетворилися з теоретичних на життєво необхідні. Будучи суто абстрактними у мирний час, вони перетворюються на механізм виживання та забезпечення життєдіяльності в період збройного конфлікту. Тому розповсюдження знань з міжнародного гуманітарного права – це не тільки обов'язок держави, це – об'єктивна необхідність і сфера відповідальності усього суспільства та країни в цілому [1, с.5].

Поняття міжнародного гуманітарного права ми розглядаємо як сукупність загальнообов'язкових правових норм, які спрямовані на захист жертв збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та обмеження способів і засобів ведення війни. Міжнародне гуманітарне право полягає, з одного боку, у так званому Женевському праві (праві Женеви), що містить норми із захисту жертв конфліктів, а з іншого – у Гаазькому праві (праві Гааги), що містить правила ведення бойових дій, які належать до засобів і способів ведення бойових дій. У своїй основі норми міжнародного гуманітарного права покликані забезпечити рівновагу між військовою необхідністю та гуманністю. Зважаючи на це, міжнародне гуманітарне право накладає заборону на деякі дії, наприклад на даремні у військовому плані дії, вчинені з особливою жорстокістю [2, с.179].

Беззаперечним є той факт, що норми міжнародного гуманітарного права можуть бути застосовані тільки під час збройних конфліктів, які можуть мати статус як міжнародного (залучені дві або більше держави), так й неміжнародного

(збройні зіткнення на території однієї держави між збройними силами і організованими збройними формуваннями).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Частина 2 цієї статті визначає, що Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [3].

Серед обов'язків Національної гвардії України відповідно до п. 21 ст.12 Закону України «Про Національну гвардію України» визначено виконувати заходи правового режиму воєнного стану. Одним із заходів, що використовується під час збройних конфліктів, зокрема й підрозділами Національної гвардії України є неухильне дотримання та правильне застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права, які вступають у дію з початком збройного конфлікту або операції з підтримання безпеки.

З 24.02.2022 р. сили і засоби НГУ передано в оперативне підпорядкування (оперативний контроль) відповідним командувачам угруповань (об'єднаних угруповань) військ (сил) Збройних Сил України та виконують бойові завдання в операції сил оборони і територіальної оборони держави під їх керівництвом. Сили і засоби НГУ у ході участі в операції сил оборони держави здійснюють ведення бойових дій в складі визначених угруповань військ (сил) угруповання сил оборони (об'єднаних сил), беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони на території України (поза смугами (зонами, районами) ведення бойових дій) в зонах відповідальності органів військового управління в складі угруповання військ (сил) [4,]. Крім того, в період дії правового режиму воєнного стану на Національну гвардію України покладаються такі обов'язки: 1) участь у бойових діях; 2) охорона військових об'єктів; 3) боротьба з диверсійними групами; 4) евакуація населення із зони бойових дій [5, с.60].

Враховуючи вищенаведене, ми цілком погоджуємося з позицією О. І. Крячко, О. О. Тітаренко, які стверджують, що унікальність підрозділів оперативного призначення НГУ в умовах правового режиму воєнного стану полягає в тому, що вони згідно із своїм функціоналом спроможні виконувати покладені на них завдання не тільки в сфері оборони, а й у сфері безпеки (у мирний час). Детальніше ці завдання викладено у пп. 10-12 п. 2.2 Положення про

військові частини оперативного призначення Національної гвардії України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.06.2014 № 566 [6]. У сфері оборони на ці підрозділи покладаються такі завдання: 1) вести воєнні (бойові) дії в разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну; 2) виконувати завдання територіальної оборони; 3) виконувати заходи правового режиму воєнного та надзвичайного стану; 4) здійснювати заходи щодо готовності до переходу з мирного на воєнний стан, вивчення мобілізаційних ресурсів, їх якісного відбору за призначенням та заходи щодо матеріально-технічного забезпечення приведення військової частини у вищі ступені бойової готовності під час мобілізації; 5) у разі виконання покладених на військові частини завдань підтримувати взаємодію із ЗСУ, іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами [7, с.17].

На наш погляд, в діяльності Національної гвардії України існує ряд прогалин у реалізації норм та принципів міжнародного гуманітарного права, через те, що якщо взяти до уваги аналогічний напрям роботи у Збройних Силах України, то під час реалізації принципів та норм міжнародного гуманітарного права вони керуються, зокрема Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 із відповідними змінами внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018, № 119 від 16.05.2022 [8]. Зміни, які внесені Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018 стосуються й військовослужбовців Національної гвардії України та Державної спеціальної служби транспорту, а саме пункт 5. В оновленій редакції щодо змін до наказу визначено, що «дія цієї Інструкції поширюється на Збройні Сили України, Державну спеціальну службу транспорту та Національну гвардію України під час виконання ними завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії», тобто зазначена Інструкція, поширюється й на військовослужбовців Національної гвардії України, проте має ряд недоліків, пов'язаних із її застосуванням саме військовослужбовцями Національної гвардії України.

Зазначена Інструкція охоплює різні аспекти впровадження принципів та норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, зокрема основні положення міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у збройних конфліктах, врахування норм МГП у ході підготовки та ведення воєнних дій, врахування норм МГП під час організації бойового забезпечення, особливості ведення воєнних дій з'єднаннями, військовими частинами та підрозділами Повітряних і Військово-Морських Сил Збройних Сил України з урахуванням норм МГП, вивчення норм міжнародного гуманітарного права у системі оперативної (бойової) підготовки та у вищих військових навчальних закладах й військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, порядок застосування норм міжнародного гуманітарного права щодо розпізнавання осіб і об'єктів, основні питання, що стосуються заборони або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть

вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, проте лише п. 1.4 визначає особливості застосування норм МГП у неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктах (збройних конфліктах неміжнародного характеру) та норм права прав людини, що застосовується у ситуаціях порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства [8].

Враховуючи вищенаведене, акцентуємо увагу на тому, що переважна більшість положень вищевказаної Інструкції пов'язана із застосуванням норм та реалізацією принципів міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів міжнародного рівня, що засвідчує адаптивність цього нормативного-правового акту як для Збройних сил України згідно покладених на них обов'язків, так й для НГУ як сил оборони. В той же час провадження міжнародного гуманітарного права в діяльність НГУ як для сил безпеки має опосередковану роль та значення, що надає підстави для подальшого ретельного опрацювання цього напрямку на нормативному рівні.

Крім того, ще одним моментом щодо реалізації цієї інструкції є виключна поширеність норм вищевказаної Інструкції на ЗСУ, зокрема, п. 5.1 встановлює, що вивчення норм МГП у системі оперативної (бойової) підготовки передбачає організацію вивчення норм МГП у **Збройних Силах України** є важливим завданням державного рівня, обумовленим зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою, метою теоретичної підготовки є надання базових знань з МГП, що необхідні для виконання функціональних обов'язків відповідно до займаних військовослужбовцями та працівниками **Збройних Сил України** посад, найбільш характерними питаннями, що розглядаються на таких заняттях, можуть бути: відповідальність військовослужбовців та працівників **Збройних Сил України** за порушення норм МГП [8]. Таким чином, оперуючи змістом п 5.1 вищевказаної Інструкції як одним з прикладів, стверджуємо, що за змістом основні положення зазначеного нормативного акту поширюються на військовослужбовців та працівників ЗСУ та адаптовані саме до цієї категорії військовослужбовців.

Враховуючи вищенаведене, можемо дійти до наступних висновків:

1) на даний момент необхідно посилити необхідність здійснення у межах реалізації щодо неухильного впровадження в систему підготовки та перепідготовки військовослужбовців НГУ поглибленого вивчення норм МГП та нормативно більш детально його регламентувати;

2) поширення дії цього наказу та його адаптивність до всіх підрозділів, що забезпечують діяльність сил оборони та безпеки повинно відбуватися не тільки на ЗСУ, ДССТУ та НГУ, але й на інші військові формування, які створені відповідно до законодавства, зокрема підрозділів Національної поліції, Державної прикордонної служби тощо, які приймають безпосередню участь в бойових діях для відсічі збройної агресії проти України;

3) Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом МО № 164

від 23.03.2017 р., а відповідні зміни відбувалися 10.10.2018 р. та 16.05.2022 р., тобто до початку повномасштабної війни, тому пропонуємо переглянути положення цієї Інструкції з врахуванням практики його реального застосування під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.
2. Салієнко О. О. Співвідношення прав людини та міжнародного гуманітарного права / О. О. Салієнко. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/23.pdf>
3. Закон України «Про Національну гвардію України». Відомості Верховної Ради (ВВР).2014.№ 17. 594 с.
4. Ктіторов М. О. Розвиток спроможностей Національної гвардії України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник КІ НГУ*. №1. 2022. С. 24-31.
5. Мальцев В. В. Місце Національної гвардії України в системі сил безпеки в умовах правового режиму надзвичайного стану. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2024/14.pdf.
6. Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.06.2014 № 566. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0730-14#Text>
7. Крячко О. І., Тітаренко О. О. Роль і місце частин та підрозділів оперативного призначення НГУ в структурі сил оборони в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник КІ НГУ*. № 1. 2024. С.12-21.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України №164 від 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

Ланцедова Ю. О.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету
Національний авіаційний університет
(м. Київ, Україна)

Берекет М. С.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 081 Право
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика
(м. Миколаїв, Україна)

ІННОВАЦІЙНА СУТНІСТЬ ВІЙНИ І ІНШОЇ ПОДІБНОГО РОДУ ПОДІЇ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ В КОНТЕКСТІ ДОКОРІННОГО РЕФОРМУВАННЯ БАЗИСНИХ ОСНОВ МІЖНАРОДНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

Інноваційну сутність війни і іншої подібного роду події як юридичного факту в контексті докорінного реформування базисних основ Міжнародної гуманітарної галузі права доцільно представити за розробленим Ю. О. Ланцедовою та іншими представниками наукової школи юриспруденції професора Аланкіра інноваційним розумінням ступеневого видового поділу юридичних фактів в залежності від характеру зв'язку із волею людини [1, с. 135-138; 2, с. 137-140] в такій редакції відповідно до:

1. *Сутності і кількісного складу джерел заподіяння збитків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин, на:*

1.1. Юридичні діяння, тобто дія або бездіяльність певного соціосуб'єкта або декількох соціосуб'єктів (взаємопов'язані та скориговані дії чи бездіяльність невеликої групи соціосуб'єктів), якими були заподіяні збитки та/або інші наслідки, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

1.2. Юридичні події - взаємопов'язані та скориговані дії та/або бездіяльність дуже великих груп соціосуб'єктів, якими були заподіяні збитки та/або інші наслідки, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин, які суттєво вплинули на розвиток суспільства в цілому.

1.3. Юридичне значущі явища сил природи: виверження вулкана, землетрус, повінь, цунамі, лімнологічна катастрофа, смерч або торнадо, циклон, тайфун, зсув, гірський, крижаний або інший обвал, снігова лавина, пожежа, спека, тепловий удар, хуртовина, град та ін., внаслідок чого знищується майно та/чи настає смерть фізичної особи та/або заподіяна її здоров'ю шкода та/чи іншим об'єктам збитки та/або інші наслідки, які зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення відповідних правовідносин: наслідування, необхідність негайного відновлення порушеного правового статусу і т.д.

1.4. Юридичне значущі діяння хижих тварин, що знаходяться у нерегульованих людиною умовах, якими були заподіяні збитки та/чи інші наслідки, що призвели до виникнення та/або зміни та/чи припинення певних правовідносин, що певною мірою є різновидом юридичних наслідків явищ природи.

2. *Характеру зв'язку наслідків із волею людини або з іншими джерелами, внаслідок чого виникають та/чи змінюються та/або припиняються певні правовідносини:*

2.1. Вольові юридичні факти (життєві обставини, що зумовлюють виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин по волі людини), які, у свою чергу, поділяються *відповідно до:*

2.1.1. *Наявності чи відсутності вини фізичної особи на:*

2.1.1.1. Винне діяння осудної або обмежено осудної фізичної особи:

2.1.1.1.1. *Малолітньої*, тобто особи, яка практично була в змозі за певних обмежених можливостей передбачити заподіяння такого роду діянням збитків (шкоди : фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної та вторинної моральної шкоди; упущеної вигоди) правовому статусу того чи іншого соціосуб'єкта (фізичній та/чи юридичній особі та/або державі та/чи міждержавній установі) та/або інші наслідки, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.1.1.1.2. *Підлітка* – особи, яка практично могла передбачити заподіяння такого роду діянням збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.1.1.1.3. *Повнолітнього* - особи, яка практично могла передбачити заподіяння такого роду діянням збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/або зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.1.1.2. Невинне діяння осудної або обмежено осудної особи:

2.1.1.2.1. *Малолітнього* - особи, яка практично не була в змозі навіть за певних обмежених можливостей передбачити заподіяння такого роду діянням збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/або зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.1.1.2.2. *Підлітка* - особи, яка практично не могла передбачити заподіяння такого роду діянням збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.1.1.2.3. *Повнолітнього* - особи, яка практично не була в змозі передбачити заподіяння такого роду діянням збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.2. Позавольові юридичні факти (життєві обставини, внаслідок яких були заподіяні збитки та/або наступили інші наслідки, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин без участі людини або за повної відсутності її вини):

2.2.1. *Явища сил природи*, що завдали збитків та/або зумовили настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.2.2. *Діяння хижих тварин*, що перебувають у нерегульованих людиною умовах, якими були заподіяні збитки та/чи зумовлено настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

За результати діянь домашніх тварин та діянь хижих тварин, птахів, риб, плазунів та ін., які знаходяться в межах зоопарків, заповідників та інших зоооб'єктів, що охороняються людиною, несуть відповідальність ті особи, на яких було покладено обов'язок забезпечити безпеку знаходження таких хижих тварин щодо як оточуючих їх людей і тварин, і самих себе.

2.2.3. *Діяння неосудного повнолітнього*, тобто повнолітньої особи, яка не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило заподіяння збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.2.4. *Діяння неосудного підлітка*, тобто підлітка, який не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило заподіяння збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.2.5. *Діяння неосудного малолітнього*, тобто малолітньої особи, яка не усвідомлює характеру своїх діянь і не може керувати ними, що зумовило заподіяння збитків та/або настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин.

2.2.6. *Діяння дошкільнят*, які за рівнем розвитку психічної діяльності повинні бути прирівняні до неосудної особи, і діяння яких зумовили виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин.

2.2.7. *Діяння немовлят*, які за рівнем розвитку психічної діяльності, безумовно, повинні бути прирівняні до неосудної особи, і діяння яких зумовили заподіяння збитків та/чи настання інших наслідків, що призвели до виникнення та/або зміни та/чи припинення певних правовідносин.

2.3. Змішані юридичні факти, коли паралельно та взаємопов'язано послідовно здійснюється два і більше вольових та/або позавольових юридичних фактів, що призводять до єдиного результату, що зумовлює виникнення та/чи зміну та/або припинення певних правовідносин.

Таким чином, війни та інші подібного роду події, що й регулюються нормами так званого Міжнародного гуманітарного права або за новітнім підходом Міжнародної антиделіктної галузі права, як юридичний факт виступають в якості власне юридичної події - взаємопов'язаних та скоригованих дій та/або бездіяльності дуже великих груп соціосуб'єктів, якими були заподіяні суммативні збитки (фізична, матеріальна чи майнова та первинна і вторинна моральна шкода) та/або інші наслідки, що призвели до виникнення та/чи зміни та/або припинення певних правовідносин, які суттєво вплинули на розвиток суспільства чи світу в цілому.

І перш за все антикримінальну відповідальність за такого події фактично можуть нести лише організатори та найбільш активні їх учасники в контексті

суммативних збитків, а всі інші учасники тільки за конкретні діяння чи бездіяльність в межах даної події.

Список використаних джерел:

1. Кириченко О. А. Базові інновації антиделіктології : монографія. Київ: Видавець Назаров О. А., 2025. 2916 с.
2. Кириченко О. А. Інноваційний базис антиделіктної діяльності: підручник для магістрів спеціальності 081 Право. Частина 1: Основна частина. Київ: Видавець Назаров О. А., 2025. 436 с.

Лук'янченко Є. В.,
аспірантка 4 курсу,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
ID-ORCID-0000-0002-3586-1228
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ГУМАНІТАРНОГО РЕАГУВАННЯ

Міжнародне гуманітарне право вже понад сто років відіграє ключову роль у захисті цивільних осіб та працівників гуманітарних організацій під час збройних конфліктів. Однак з кожним новим десятиліттям ми стикаємося з новими викликами, що вимагають від нас оновлення підходів та адаптації міжнародних правових та інституційних механізмів. У цифрову епоху, коли інформаційні технології стрімко змінюють реалії війни, дезінформація та кібератаки стають такою ж потужною зброєю, як і звичні фізичні атаки. Це особливо помітно на прикладі сучасних збройних конфліктів, зокрема збройної агресії РФ проти України, де дезінформаційні кампанії та гібридні прояви війни набули особливих масштабів. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у переосмисленні ключових аспектів МГП та гуманітарного реагування.

Одним із ключових викликів сучасності є зростаюча роль *дезінформації* у веденні війни. У конфліктах сьогодення дезінформація є інструментом та частиною військової стратегії, яка використовується для деморалізації противника та маніпулювання громадською думкою. Маніпуляції у медіапросторі та інформаційні атаки не просто дестабілізують громадську думку – вони прямо підривають роботу гуманітарних організацій, що, серед іншого, перешкоджає ефективному наданню життєво необхідної допомоги населенню.

В рамках повномасштабного вторгнення РФ в Україну дезінформація та кібератаки набули загрозливих масштабів. За останні роки ми стали свідками безпрецедентного поширення фейкових новин, створення підроблених сторінок гуманітарних організацій, шахрайських схем та маніпуляцій з метою дискредитації гуманітарних зусиль.

Прикладом дезінформаційної кампанії є спрямовані зусилля РФ з дискредитації Національного Товариства Червоного Хреста України, що створюють перешкоди для надання допомоги постраждалим. Фейкові новини, що поширюються в соціальних мережах, викликають сумніви серед населення щодо легітимності роботи організацій, що має катастрофічні наслідки для гуманітарного реагування.

Дезінформація все частіше спрямована на *дискредитацію жінок-лідерок*, гуманітарних працівниць та активісток. У контексті порядку денного «Жінки, мир, безпека» ця проблема набуває глобального значення. В Україні такі кампанії часто спрямовані на зниження суспільної довіри до жіночого лідерства

у кризових умовах, в той час як в Україні жінки мають значну роль у забезпеченні гуманітарного реагування. Це порушує принципи міжнародного права та суперечить глобальним зобов'язанням, спрямованим на зміцнення ролі жінок у миротворчих процесах.

Отже, у сучасних конфліктах маніпуляції інформацією використовуються як форма психологічної війни, що має за мету підірвати мораль цивільного населення та гуманітарних працівників. Це є серйозним порушенням принципів захисту цивільного населення, закріплених у Женевських конвенціях.

Сучасні гібридні війни стали викликом для МГП, яке повинно розвиватись, аби мати змогу відповідати на виклики цифрової епохи, коли важливість інформації є вищою, ніж будь-коли. І саме зараз захист цивільних осіб та гуманітарних організацій від дезінформації стає критично важливим завданням.

В Україні важливим інструментом у боротьбі з дезінформацією є *Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони*. Його діяльність спрямована на моніторинг інформаційного простору, ідентифікацію та спростування фейків, а також підвищення обізнаності населення про дезінформаційні загрози. Важливо зазначити, що Центр відіграє критичну роль у захисті гуманітарних ініціатив в умовах російської агресії.

Але дезінформація - не єдина загроза. *Кібератаки* є ще однією складовою гібридних війн. Вони мають безпосередній вплив на гуманітарну діяльність, особливо коли йдеться про атаки на критичну інфраструктуру. В Україні, з початку російської агресії, ми стали свідками масштабних кібератак на державні установи, медичні заклади та гуманітарні організації. Уявімо собі ситуацію, коли кібернапад паралізує роботу лікарні, зупиняє постачання ліків чи позбавляє медичних працівників доступу до електронних медичних даних. Це може призвести до катастрофічних наслідків, ставлячи під загрозу життя сотень і тисяч осіб.

У цьому контексті варто нагадати про ключові положення МГП, зокрема статтю 18 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, яка гарантує захист цивільного медичного персоналу та гуманітарних працівників під час збройних конфліктів. Далі, у статті 19, вказується, що захист, на який мають право цивільні лікарні, не може припинитись навіть якщо вони використовуються, крім виконання гуманітарних обов'язків, для вчинення дій, шкідливих для супротивника.

Крім того, стаття 48 Додаткового протоколу I зобов'язує сторони конфлікту завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й військові об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти військових об'єктів. Стаття 57 передбачає обов'язок зводити до мінімуму ризик для цивільного населення під час атак.

У цифрову епоху ми повинні розуміти, що кібератаки можуть бути такими ж руйнівними, як і фізичні атаки, а отже - повинні розглядатись як серйозні порушення норм МГП. Кібероперації, які націлені на цивільну інфраструктуру, такі як лікарні, водо- або електропостачання, повинні бути прирівняні до традиційних фізичних атак, які порушують норми МГП.

Отже, виникає питання: що ми можемо зробити для подолання цих викликів? Перш за все, *МГП повинно адаптуватись* до цих нових реалій ведення збройних конфліктів. Необхідно розробити нові правові та інституційні механізми, спрямовані на реагування на загрози кібератак, дезінформації та використання штучного інтелекту для цих цілей. Важливо, щоб технологічні компанії, держави та громадянське суспільство працювали разом, щоб розробити механізми захисту та реагування на ці загрози. Женевські конвенції, безумовно, залишаються важливим фундаментом для захисту цивільних осіб, але вони повинні бути доповнені положеннями, що забезпечують їх дієвість у цифрову епоху.

Право ЄС пропонує цінні приклади регулювання дезінформації та кібератак. *Кодекс належної практики щодо дезінформації* забезпечує механізми контролю за поширенням фейкових новин на цифрових платформах, тоді як *Акт про кіберстійкість* посилює захист критичної інфраструктури. Для України досвід ЄС є особливо корисним у контексті адаптації національного законодавства до вимог цифрової епохи та забезпечення захисту національної безпеки. Українське законодавство має бути змінене для врахування нових викликів, включно з механізмами кіберзахисту та протидії інформаційним атакам.

Також важливо наголосити на необхідності *міжнародного співробітництва* у боротьбі з дезінформацією та кібератаками. Жодна організація чи країна не зможе самотійно впоратися з цими викликами. Нам необхідно спільно працювати над створенням нових міжнародних стандартів, що будуть враховувати реалії цифрової епохи. І тут надзвичайно важливо залучати технологічні компанії до цього процесу, адже саме на їхніх платформах часто поширюється дезінформація, а їхнє оснащення може полегшити чи, навпаки, унеможливити кібератаки. Лише об'єднавши зусилля, ми зможемо забезпечити захист гуманітарної діяльності та прав цивільних осіб під час конфліктів. Для забезпечення безпеки в Україні це надзвичайно важливо.

Окрім цього, ми повинні приділяти особливу увагу освіті та просвітницькій роботі серед населення, щоб підвищити обізнаність про небезпеку дезінформації та шахрайства у цифровому просторі. Цивільні особи повинні мати доступ до правдивої та надійної інформації, особливо в умовах конфлікту.

Насамкінець, хочу зазначити, що хоча технології змінюють спосіб ведення війн, основна мета МГП залишається незмінною: захист цивільних осіб і забезпечення гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів. Ми повинні адаптувати МГП до нових умов, щоб захистити гуманітарні місії від загроз, які несе цифрова епоха. Тільки разом ми можемо забезпечити, що МГП залишатиметься дієвим інструментом захисту цивільного населення у цьому новому світі.

Список використаних джерел:

1. Про Центр. ЦЕНТР ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ. URL: <https://cpd.gov.ua/documents> (дата звернення: 06.02.2025).

2. Katz E. Liar's war: Protecting civilians from disinformation during armed conflict. International Review of the Red Cross. 01.12.2021. URL: <https://international-review.icrc.org/articles/protecting-civilians-from-disinformation-during-armed-conflict-914> (дата звернення: 06.02.2025).

3. Cyber and information operations. International Committee of Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/cyber-and-information-operations> (дата звернення: 06.02.2025).

4. A strengthened EU Code of Practice on Disinformation. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/protecting-democracy/strengthened-eu-code-practice-disinformation_en (дата звернення: 06.02.2025).

5. EU adopts cyber resilience act – and other cybersecurity news to know this month. World Economic Forum. 14.10.2024. URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/10/eu-cyber-resilience-act-cybersecurity-news-october-2024/> (дата звернення: 06.02.2025).

6. Towards common understandings: the application of established IHL principles to cyber operations. Humanitarian Law and Policy. 07.03.2023. URL: https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2023/03/07/towards-common-understandings-the-application-of-established-ihl-principles-to-cyber-operations/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.02.2025).

7. Rodenhäuser T., D'Cunha S. IHL and Information Operations during Armed Conflict. Lieber Institute. 18.10.2023. URL: https://lieber.westpoint.edu/ihl-and-information-operations-during-armed-conflict/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.02.2025).

Панімаш Ю. В.,
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту
Національного університету цивільного захисту
(м. Черкаси, Україна)

Леонідова У. А.,
здобувач вищої освіти
Національного університету цивільного захисту
(м. Черкаси, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В продовж останніх років війни стали глобальною причиною руйнування життя мільйонів людей. Протягом багатьох років було укладено велику кількість міжнародних договорів, спрямованих на захист людей у мирний час і під час збройних конфліктів. У сьогоденних реаліях ці норми не захищають права цивільного населення та військовослужбовців на війні, а також не захищають належним чином від тиранії авторитарних режимів. В умовах чисельних військових конфліктів у різних куточках світу відбуваються серйозні порушення прав людини, що представляють собою злочини проти людяності, геноцид народу чи певної етнічної групи.

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. Вони формують основу для становлення та соціалізації індивіда, дозволяючи вільно виражати свої думки, переконання та ідеї, обирати життєві цілі і способи їх досягнення. Проблематика прав людини і громадянина в умовах воєнного стану є надзвичайно складною і багатоаспектною. Воєнний стан відображає такий стан суспільства, коли країна стикається з великими загрозами безпеці або переживає внутрішню чи зовнішню агресію. За таких умов виникає питання, як забезпечити безпеку нації, не порушуючи основні права та свободи людей. Повномасштабне вторгнення росії, 24 лютого 2022 року – переломний момент для всього українського народу, що вплинуло на всі сфери суспільного життя. В цей час Україна вперше за роки своєї незалежності опинилася в умовах воєнного стану, правовий режим якого охопив усю її територію та став причиною обмежень прав і свобод людини.

Воєнний стан в Україні характеризується як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також

тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Проблема військових конфліктів має багатовікову історію, і це говорить про те, що «придушити та викорінити таке явище як війна не представляється можливим, однак, єдиним можливим варіантом, на думку Р. Джексона, «порятунком ситуації», є максимальне забезпечення і захист цивільних осіб в умовах збройного конфлікту [3].

Після повномасштабного військового вторгнення з боку російської федерації Україна офіційно повідомила міжнародні установи про відступ від зобов'язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Це пов'язано з необхідністю встановити додаткові обов'язки щодо військової служби, обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Звісно, що це має тимчасовий характер та не становитиме порушення міжнародних договорів [2]. Важливо зазначити, що в законодавстві України передбачені механізми та гарантії, які спрямовані на захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Також важливо відмітити, що термін застосування обмежень не може перевищувати терміну тривання надзвичайного або воєнного стану. Це означає, що після закінчення такого режиму повинна відновлюватися повна дія конституційних прав і свобод. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини, застосовані під час воєнного стану, були обґрунтованими, пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей безпеки та захисту держави.

Війна чи міжнародний та не міжнародний збройний конфлікт, безперечно, є ситуацією, яка може загрожувати життю нації, і тому Конвенція прямо вказує на це як на причину, що виправдовує відступ держави від виконання своїх зобов'язань. Запровадження воєнного стану призводять до специфічних обмежень для життєдіяльності громадян, в жодному разі не стосуються скасування таких безумовних прав, як: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства, права зміни громадянства; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності людини; право на свободу та особисту недоторканність; право направляти індивідуальні/колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових/службових осіб цих органів; право на житло; рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей; право на судовий захист; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право знати свої права і обов'язки; незворотність дії в часі законів, нормативно-правових актів; право на професійну правничу допомогу; право не виконувати явно

злочинні розпорядження чи накази; право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [4].

В Україні на тимчасово окупованих територіях масово порушуються основоположні права та свободи людини, як: право на життя, свободу та особисту недоторканність; право на гідне поводження та недопустимість застосування до людини тортур, жорстокості та нелюдського поводження; право на справедливе судочинство та захист від свавільного арешту чи вигнання; право на свободу пересування; право на громадянство; право на володіння майном; право на свободу переконань та їх вираження; право на соціальний захист. В якийсь момент держава може заявити про неспроможність захистити основні права людини на непідконтрольних територіях. Проте такий підхід не вирішує проблеми збереження суверенітету, територіальної цілісності та захисту прав людини. Тому сьогодні для України гостро постала проблема пошуку нових моделей правозахисної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Clarifying communication Regarding derogation measures. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>
3. NATO AND PEACEKEEPING Robert J. Jackson Visiting Fellow Centre for International Studies and Clare Hall, University of Cambridge. URL: <https://www.nato.int/cps/ru/natohq/index.htm>
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381>.

Приходько Ю. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного забезпечення та
судових експертиз, навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Консолідація прогресивних сил суспільства, яка спостерігається в Україні останнім часом, є показником високого рівня самосвідомості громадян. Такі явища виникають під дією певних факторів і притаманні розвиненому, демократичному суспільству.

Взагалі у сучасному демократичному світі інституції громадянського суспільства є активними учасниками державотворчих процесів. Діяльність та їхня активна позиція, до яких відносяться і громадські організації, неабияк впливають на процеси публічного управління не тільки локальних територій, окремих країн, але й навіть цілих регіонів світу. Досвід функціонування громадських організацій у різних напрямках показує, що він є дієвим механізмом впливу окремих людей, груп та суспільства в цілому на прийняття та реалізацію органами державної влади публічно-управлінських рішень [1].

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [2], та плани її реалізації залишаються важливою складовою частиною державної політики щодо підтримки інститутів громадянського суспільства. Як вказують фахівці, на даний час здійснюються заходи з імплементації цієї Стратегії у кількох напрямках: «Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, розв'язання питань місцевого значення» та «Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства» [3].

Війна в Україні розпочата РФ - країною агресором ще більше об'єднала наш народ заради перемоги і самоствердження. Оперативна реакція громадянського суспільства на виклики, зокрема пов'язані зі зниженням ефективності роботи певних державних інституцій, дозволила уникнути або зменшити негативні наслідки. Створення нових та значне підвищення активності існуючих недержавних громадських об'єднань в Україні з 24 лютого 2022 року є яскравим прикладом роботи інститутів громадянського суспільства у спільну діяльність заради перемоги над державою-окупантом.

Як показують соціологічні дослідження, громадські організації загалом мають позитивний баланс довіри серед українських громадян. Зокрема, у 2023 р., за даними соціологічних досліджень, баланс довіри неурядовим організаціям становив майже 40 %, а 51,6 % опитаних зазначали, що скоріше довіряють, ніж

не довіряють українським громадським організаціям. Водночас низка досліджень діяльності громадських організацій засвідчує, що протягом 2023 р. рівень довіри до волонтерів і громадських організацій трохи знизився: восени 2023 р. волонтерам довіряли 84 % респондентів (на початку року – 88 %), громадським організаціям – 61 % (на початку року – 66 %) [4].

Станом на грудень 2023 р. в Україні було зареєстровано 208 385 неприбуткових організацій, майже 10 % із них – благодійні фонди, 27,6 % – різні громадські об'єднання. У Реєстрі волонтерів України було зареєстровано майже 7 тис. осіб [5]. Загалом кількість благодійних організацій у 2021–2023 рр. зросла на 43 % [6]. Така динаміка може пояснюватись збільшенням потреб у залученні ресурсів реагування на гуманітарну кризу, спричинену війною, допомогу Збройним Силам України тощо.

В умовах збройного конфлікту проблема захисту громадян і забезпечення їх прав і свобод стає дуже актуальною і значущою, оскільки існуючі механізми забезпечення та дотримання прав людини, розраховані на мирний час, стають менш ефективними, при цьому життя і здоров'я людей перебуває під постійною загрозою військових небезпек.

Міжнародне гуманітарне право спрямоване саме на захист жертв збройних конфліктів, тобто розраховано на захист прав людини у ситуаціях, коли загальні механізми захисту прав людини не працюють чи малоефективні [7]. Жан Пікте, один із найвідоміших діячів Міжнародного комітету Червоного Хреста, автор терміну «міжнародне гуманітарне право», відповідаючи на це запитання, зазначає співвідношення права і війни. «Війна, – відмічає він, – це удавання до сили, але до сили, що має межі. Крім і вище насильства, все-таки існують права й обов'язки. Вони і складають закони війни, що є продуктом розуму і глибоких гуманних почуттів, які повинні поважати всі люди і за всіх часів» [8].

Міжнародне право містить спеціальну систему міжнародно-правових норм і механізмів їх реалізації, спрямованих на обмеження насильства під час війни та захист жертв війни. Ці норми у другій половині XIX ст. були кодифіковані в право Женеви і право Гааги. У сучасному міжнародному праві виокремлюють окрему галузь, яку частіше називають міжнародне гуманітарне право.

Міжнародне гуманітарне право – самостійна галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якої регулюють допустимість засобів і методів ведення війни, забезпечують захист жертв збройних конфліктів, встановлюють взаєностосунки між воюючими і невоюючими державами. Міжнародне гуманітарне право характеризується системою договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, визначають взаємні права та обов'язки учасників збройних конфліктів щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби та забезпечують захист жертв збройного конфлікту [9].

Тож варто зазначити, що сьогодні громадські організації відіграють важливу роль у захисті прав людини та гарантії їх реалізації. Збройний конфлікт, який триває на території України набув широких масштабів і в даному випадку

діяльність громадських організацій є найефективнішим інструментом для реалізації завдань, які не потребують відкладання. Важливим аспектом у діяльності громадського руху відіграє налагодження співпраці із спорідненими іноземними організаціями. Адже в різних країнах різна ситуація і різні можливості для вирішення тих чи інших проблем. Тому, якщо громадські організації сусідніх країн із стабільною ситуацією в суспільстві мають можливість допомогти у вирішенні проблемних питань, які існують у нашій державі то це вже велика користь.

Для більш ефективної діяльності громадських організацій в сучасних умовах доцільно запроваджувати практику реальної участі представників таких організацій в органах місцевого самоврядування. На час дії воєнного стану на місцях функціонують обласні військові адміністрації, до компетенції яких входить безпека та організація заходів щодо евакуації місцевого населення. Тож враховуючи те, що громадські організації можуть бути спроможними взяти на себе відповідальність виконувати певні функції це також треба робити.

Список використаних джерел

1. Токар М. Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин [Текст]: монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України. – Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2020. 412 с.
2. Національна стратегія та плани заходів з її реалізації. URL: <http://surl.li/vvtvbg>
3. Каплан Ю., Скворцова В., Валецький О. та ін. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп.; за ред. Потапенка В. Київ: НІСД, 2024. 47 с.
4. Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. Лютий 2024. Київ : КМІС, 2024. 168 с. URL: <http://surl.li/ikwwwx>
5. Баранівська М. Станом на грудень 2023 року в Україні офіційно зареєструвались як волонтери менш 7 тисяч осіб. Детектор медіа. 2023. 15 груд. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185787/2023-12-15-stand-na-gruden-2023-roku-v-ukraini-ofitsiyno-zareiestruvalys-yak-volontery-menshe-7-tysyach-osib/>
6. Тягнирядно Л. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження. Zmina. 2024. 17 квіт. URL: <https://zmina.info/articles/chym-zhyve-gromadyanske-suspilstvo-protyagom-dvoh-rokiv-vijny-doslidzhennya1>
7. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
8. Пикте Ж. Розвиток та принципи міжнародного гуманітарного права. Міжнародний комітет Червоного Хреста. К., 1994. С. 103.
9. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. За ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

Прокопчук П. А.,
начальник штабу – заступник начальника
Південного територіального управління
Військової служби правопорядку,
магістр Національного університету оборони України
(м. Одеса, Україна)

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Аналізуючи міжнародні стандарти, що визначають правовий статус військовополонених у контексті збройних конфліктів, важливо звернути увагу на поступову еволюцію та розвиток нормативної бази інституту військовополонених.

Так, у стародавній період, на перших етапах історії військовополонені сприймалися як власність переможців, їх зазвичай або вбивали, або використовували як рабів. Регулювання їхнього статусу залежало від звичаїв і традицій конкретних суспільств. Часи середньовіччя визначились розвитком лицарства, за результатом яких з'явилися перші елементи гуманного поводження з військовополоненими. В епоху нового часу перші спроби правового регулювання статусу військовополонених були зроблені в XVI–XVIII століттях із розвитком міжнародного права. З'являлися угоди, які забезпечували певний захист полонених, особливо щодо їхнього життя та здоров'я. Розвитком міжнародного гуманітарного права вважається XIX століття, в якому було опрацьовано та впроваджено Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, які стали важливими кроками до формалізації правил поводження з військовополоненими.

Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років — це міжнародні угоди, які заклали основи сучасного міжнародного гуманітарного права. Вони регулюють правила ведення війни, захист цивільного населення та статус військовополонених. Загалом до 1914 року нормативно-правові акти, які регулювали цю сферу, здебільшого мали тимчасовий характер і не забезпечували цілісного підходу. Перша конференція відбулася з 18 травня по 29 липня 1899 року, було ухвалено три основні Конвенції, у т.ч. «Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни», яка регулювала поводження з військовополоненими. Друга конференція відбулася з 15 червня по 18 жовтня 1907 року. Вона значно розширила положення першої конференції. Основними результатами стали ухвалення 13 Конвенцій. У цьому контексті Конвенція 1907 року, у поєднанні з національними законодавствами держав, проголошувала принцип рівноправного забезпечення ресурсами як для військовослужбовців, так і для полонених. Однак реальна практика часто демонструвала невідповідність між задекларованими нормами та їх фактичним виконанням. Положення про закони і звичаї сухопутної війни було

прийнято в рамках військового законодавства в 1914 році, розробленого і затвердженого військовим керівництвом держав.

Розвиток XX століття забезпечив прийняття Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1929 року, яка вперше систематизувала правила їх утримання. З урахуванням досвіду Другої світової війни, ці положення суттєво розширили та уточнили у Третій Женевській конвенції 1949 року. У 1977 році Додатковий протокол I до Женевських конвенцій ще більше деталізував ці норми, враховуючи сучасні зміни у характері збройних конфліктів і розвиток гуманітарного права.

Разом із цим Третя Женевська конвенція 1949 року відображає прогрес міжнародно-правових норм у напрямку забезпечення більш комплексного захисту учасників конфлікту та цивільного населення [1].

Згідно з міжнародним правом, військовополонені звільняються від будь-якої юридичної відповідальності за свою участь у бойових діях. Їх утримання не має прирівнюватися до покарання, а головною метою є запобігання поверненню цих осіб до бойових дій. Після завершення воєнних дій передбачено їхню негайну репатріацію. Водночас держава-утримувач має право судово переслідувати військовополонених за воєнні злочини, однак не за дії, що вважалися законними в межах військових операцій. Військовополонені, на відміну від засуджених, які підпадають під національні закони та певний рівень міжнародного контролю, користуються незалежним міжнародним статусом і утримуються відповідно до норм гуманітарного права. При цьому їхній захист забезпечується взаємодією національних і міжнародних органів на основі стандартів Міжнародного гуманітарного права. Ця диференціація підкреслює значення міжнародного правового регулювання для захисту прав людини незалежно від їхнього статусу у збройному конфлікті [2; 3].

Сучасні виклики та перспективи вдосконалення міжнародного законодавства з питань поводження з військовополоненими є важливими через еволюцію збройних конфліктів, зростання масштабів гуманітарних криз і нових типів загроз, такі як гібридні та неконвенційні конфлікти, ігнорування норм міжнародного права діючими арміями, зміна простору ведення збройного конфлікту такого як наприклад кіберпростір.

Розглядаючи питання порушення міжнародного гуманітарного права слід зазначити, що у сучасних війнах беруть участь не лише регулярні армії, але й недержавні актори, які часто ігнорують міжнародні норми, військовополонені нерідко зазнають жорстокого поводження з боку збройних формувань, які не підкоряються правилам Женевських конвенцій. При цьому деякі держави або недержавні групи відмовляються визнавати військовополонених, називаючи їх терористами або злочинцями, що ускладнює забезпечення їхніх прав, а міжнародне право не завжди має ефективні механізми впливу на порушників (наприклад, у ситуаціях, коли держави не допускають міжнародні організації до місць утримання військовополонених, або в ситуаціях коли держава в цілому заохочує до порушення прав військовополонених).

В міжнародному праві є прецеденти коли особи які визнані на міжнародному рівні міжнародним кримінальним судом порушниками міжнародних норм, але при цьому деяких осіб не затримують країни, які ратифікували Римський статут Міжнародного кримінального суду. Тобто відсутність чітких механізмів забезпечення відповідальності за дотримання норм держав в цілому державою породжує ігнорування та в цілому знецінення міжнародного гуманітарного права [5; 6].

До поширених порушень міжнародних норм щодо утримання військовополонених належать:

- незабезпечення права на фізичну недоторканність;
- брак належної медичної допомоги;
- обмеження у спілкуванні із зовнішнім світом;
- обмеження свободи руху;
- недостатність харчування та водопостачання;
- відсутність доступу до освітніх і культурних ресурсів;
- недотримання права на судовий захист;
- тортури та знищення військовополонених [2; 3; 4].

Дотримання міжнародних правил щодо поводження з військовополоненими має бути обов'язковим для всіх сторін конфлікту незалежно від причин війни, а покарання за їх порушення – невідворотним.

Виходом з цієї ситуації мають стати:

- перспективи вдосконалення та переформатування міжнародних інституцій з подальшим реформуванням Женевських конвенцій, їх адаптації до сучасних збройних конфліктів, війн, сутичок, гібридних та кібервійн, чітке визначення статусу та прав осіб, які беруть участь у нерегулярних формах збройних конфліктів;

- розширення ролі міжнародних організацій, надання більшого мандата міжнародним організаціям для здійснення моніторингу умов утримання та розслідування порушень, залучення їх до моніторингу районів ведення бойових дій чи локацій збройних конфліктів;

- удосконалення механізмів відповідальності, створення міжнародних судових механізмів для притягнення до відповідальності за порушення прав військовополонених навіть у випадку ігнорування такого стороною конфлікту;

- посилення превентивних заходів, проведення міжнародних навчань і тренінгів для військових, спрямованих на роз'яснення правил поводження з військовополоненими.

Таким чином, міжнародне законодавство щодо військовополонених потребує адаптації до нових викликів сучасності. Це включає як зміцнення існуючих правових норм, так і створення ефективніших механізмів моніторингу та примусу до їхнього виконання. Вдосконалення системи захисту прав військовополонених, механізми невідворотного притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права сприятиме збереженню людяності навіть у найскладніших умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: монографія канд. юрид. наук. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія». 2016. 284 с.
2. Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року : станом на 20.01.2025 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення 20.01.2025 року) .
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : станом на 08.12.2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. (дата звернення 20.01.2025 року).
4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: [https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-u-rosijskomupoloni-ukrayinciv-katuyut-ta-trimayut-u-nelyudskihumovah\\$](https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-u-rosijskomupoloni-ukrayinciv-katuyut-ta-trimayut-u-nelyudskihumovah$)
5. BBC News Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cdd0l9g528mo>;
6. РБК Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/polshcha-poobitsyala-zaareshtovuvati-netanyahu-1736447596.html>

Царенко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
(м. Хмельницький, Україна)

Чернівська О. О.,
здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
(м. Хмельницький, Україна)

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ НА ПРИКЛАДІ ПОДІЙ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Міжнародне гуманітарне право є важливою складовою міжнародної правової системи, яка регулює взаємовідносини між державами в умовах збройних конфліктів. В Україні, з огляду на агресію російської федерації та тривалий конфлікт на сході країни, питання дотримання норм міжнародного гуманітарного права набувають особливої актуальності. Захист цивільного населення, обмеження способів та засобів ведення війни, забезпечення прав військовополонених та надання гуманітарної допомоги – всі ці аспекти набувають величезного значення у контексті сучасної війни.

Усі норми міжнародного гуманітарного права ґрунтуються на Гаазьких конвенціях, чотирьох Женевських конвенціях [1 - 4] та інших нормативно-правових актах [5, с. 23]. Однак питання застосування цих норм є доволі суперечливим. Багато українських дослідників досить не однозначно тлумачать суть та ефективність міжнародного гуманітарного права. Велика кількість схиляється до того, що міжнародне гуманітарне право має низку проблем з ефективністю, оскільки не вистачає чіткого механізму реалізації цих норм права та інституту відповідальності за їх порушення, а також інколи виникають колізії між національним законодавством та міжнародним. І така думка дослідників не випадкова, адже з 2014 року, з початку збройної агресії російської федерації проти України, яка з 2022 року переросла в повномасштабну війну, ворог багаторазово порушував норми міжнародного гуманітарного права, проте покарання винних не настало. Варто виокремити такі основні проблемні питання.

По-перше, це дотримання норм міжнародного гуманітарного права агресором. Від початку війни російські війська здійснюють численні атаки на цивільні об'єкти, в тому числі школи, лікарні, житлові об'єкти тощо. Одним з найгучніших злочинів проти мирного населення України став удар по лікарні Охматдит, в результаті якого постраждав корпус, де були діти на діалізі. Загалом в лікарні перебувало 627 дітей, восьмеро з яких дістали поранення, а двоє

дорослих загинуло [6]. Ще одним гучним злочином була «Бучанська різанина». Місто Буча розташоване в 10 км від Києва, до війни налічувало близько 40 тисяч містян. За час окупації там було вбито 412 осіб, найжорстокішими методами [7]. І таких злочинів ще дуже багато. Відповідно до Женевських конвенцій такі акти є повним порушенням правил війни, однак ще жодна особа не була покарана за це. Одним із механізмів покарання є Міжнародний кримінальний суд, проте він має певні обмеження в юрисдикції та в оперативності реакції на такі види злочинів, тому росія та її посадові особи залишаються не покараними.

По-друге, невідповідність реалій збройного конфлікту нормам міжнародного гуманітарного права. Прийняття норм міжнародного гуманітарного права крайній раз відбулося ще минулого століття після завершення II Світової війни, тому вони не підготовлені до реалій сьогодення. Збройна агресія росії супроводжується не тільки активними бойовими діями, а й кібератаками та інформаційною війною, що не дає змоги визначити, – які діяння є порушеннями міжнародного гуманітарного права [8]. Поширення дезінформації, блокування інтернет-ресурсів та кібератаки на офіційні інформаційні ресурси можуть нести за собою важкі гуманітарні наслідки, але їх не завжди можна класифікувати як порушення норм міжнародного гуманітарного права.

По-третє, складність документування порушень міжнародного гуманітарного права. Це стосується не тільки розслідування атак на об'єкти цивільної інфраструктури, а також фіксації випадків застосування заборонених способів чи засобів ведення війни, таких як хімічна зброя чи касетні боєприпаси. І попри всі зусилля різноманітних міжнародних організацій, деякі території залишаються недоступними, тому розслідування не можуть бути проведені повною мірою.

По-четверте, політичні труднощі у реагуванні на порушення міжнародного гуманітарного права. У війні російської федерації проти України складність ситуації у тому, що одна зі сторін є постійним членом Ради Безпеки ООН і має право вето [9, с. 269-271]. Таке «право вето» мають п'ять постійних членів Ради Безпеки ООН, це дозволяє їм зупиняти прийняття будь-яких важливих питань. Зокрема, блокування резолюцій щодо надання допомоги Україні або ж введення миротворчих місій. росія неодноразово застосовувала своє право вето щодо ситуації в Сирії чи Криму, адже це мало важливе значення для неї. Тож, не зважаючи на те, що право вето має позитивні та негативні сторони, проте в сучасних умовах таке право вето тільки «паралізує» ООН, не дозволяє виконувати її провідні функції, а також обмежує ефективність надання допомоги жертвам війни та покарання порушників миру.

Перспективи розвитку міжнародного гуманітарного права вбачаються у адаптації його норм до нових засобів ведення збройних конфліктів, адже з часу створення такої галузі права, вона опиралася лише на «класичні війни», однак сучасні терористичні акти, внутрішні війни, гібридні війни та новітні технології, такі як кібератаки, потребують розвитку правових норм, для ефективного захисту учасників збройних конфліктів та мирного населення. Вдосконалення

правових процедур для швидшого реагування на злочини є ще одним важливим кроком для зміцнення міжнародної правової системи.

Вважаємо, що питаннями, які можуть стати ключовими для реформування міжнародного гуманітарного права є: застосовування новітніх технологій із дотриманням гуманітарних стандартів; забезпечення відповідальності за кібератаки та інформаційні війни; обмеження впливу окремих потужних держав-членів міжнародно-правових відносин та інші.

Отже, міжнародне гуманітарне право є важливим інструментом у забезпеченні гуманності у збройних конфліктах та захисті мирного населення, проте на практиці існують чисельні складнощі, особливо в контексті агресії росії проти України. Ігнорування агресором принципів міжнародного гуманітарного права, застарілі норми, складнощі з документуванням злочинів та інші політичні ситуації ставлять під сумнів ефективність даної галузі права. Вбачається, що є велика необхідність у реформуванні міжнародного гуманітарного права як галузі права, в оновленні нормативно-правової бази для створення більш дієвих механізмів регулювання збройних конфліктів та притягнення до міжнародно-правової відповідальності порушників.

Список використаних джерел

1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
5. Нільс Мельцер Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Координатор – Етьєн Кюстер. Листопад 2020 року. URL: <https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>
6. МОЗ: в «Охматдиті» під час ракетного удару перебувало 627 дітей. *Радіо Свобода*. 09 липня 2024 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-okhmatdyt-dity-raketnyy-udar-lyashko-moz/33027996.html>
7. «Бучанська різанина». Ким є перші підозрювані і як їх знайшли. *BBC News Україна*. 7 травня 2022 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61349033>
8. Кібератаки як воєнні злочини: огляд моніторингу дотримання цифрових прав українців. *Lb.ua*. 14 липня 2023 року. URL: https://lb.ua/blog/koalitsiia_ua5am/565304_kiberataki_yak_voienni_zlochiny_oglyad.html
9. Dilip Sinha Veto Provision in UN Charter: Issues and Dimensions. *Indian Foreign Affairs Journal*. Vol. 14, No. 4, October–December, 2019, pp. 267-274. URL: <https://www.jstor.org/stable/48636736>

Юшкевич В. В.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін,
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Сучасні збройні конфлікти, зокрема повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року, призвели до масштабної гуманітарної кризи. Вимушене переміщення цивільного населення стало одним із найбільш драматичних наслідків війни, що супроводжується порушенням міжнародного гуманітарного права (МГП). У таких умовах ключову роль у забезпеченні правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) відіграють міжнародно-правові механізми, національне законодавство, а також державні інституції, зокрема Національна гвардія України (НГУ).

Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на 2023 рік понад 8 мільйонів українців стали біженцями за межами країни, а ще близько 6,5 мільйона осіб були змушені залишити свої домівки в межах України. Основні міжнародні правові акти, що регулюють захист таких осіб, включають Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року [1], Конвенцію про статус біженців 1951 року і Протокол 1967 року [2], а також резолюції Ради Безпеки ООН, зокрема Резолюцію 1674 (2006), що підтверджує зобов'язання держав щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. У національному правовому полі ключовим нормативним актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII [3], який визначає правовий статус, механізми соціального захисту та гарантії реалізації прав ВПО в умовах війни.

Значна відповідальність за забезпечення безпеки цивільного населення та підтримку правопорядку в зонах бойових дій покладена на Національну гвардію України, яка виконує як військові, так і правоохоронні функції. НГУ здійснює захист гуманітарних коридорів, забезпечує безпеку евакуаційних маршрутів, охороняє гуманітарні місії міжнародних організацій, таких як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та ООН, а також контролює правопорядок у місцях тимчасового розміщення ВПО. Наприклад, у квітні 2022 року гвардійці забезпечували безпечний вихід цивільних з Маріуполя через так званий «зелений коридор» до Запоріжжя, що було одним із найскладніших евакуаційних заходів, враховуючи постійні порушення домовленостей з боку російських військ [4].

Окремим аспектом діяльності Національної гвардії є документування воєнних злочинів, скоєних російськими військовими проти цивільного населення. Гвардійці беруть участь у зборі доказів для подальшого розслідування злочинів, пов'язаних із насильницькими депортаціями українців, знищенням цивільної інфраструктури, зокрема житлових будинків, шкіл, лікарень, а також масовими вбивствами мирного населення, як це було зафіксовано у Бучі, Ізюмі та Маріуполі. За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на кінець 2023 року задокументовано понад 100 тисяч злочинів, пов'язаних із агресією Російської Федерації [5].

Оскільки гуманітарна криза, спричинена війною, має міжнародний вимір, Україна активно співпрацює із зарубіжними партнерами для покращення механізмів захисту біженців та ВПО. Важливу роль відіграє співпраця з Європейським Союзом у межах Директиви про тимчасовий захист (Temporary Protection Directive), яка дозволяє українцям отримувати статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Крім того, українські силові структури, включно з НГУ, беруть участь у спільних програмах НАТО, спрямованих на посилення безпеки гуманітарних конвоїв та захист цивільного населення в умовах війни. Також ведеться активна взаємодія з міжнародними організаціями, такими як UNHCR, Міжнародна організація з міграції (IOM), ЮНІСЕФ, що надають гуманітарну допомогу та підтримку тимчасово переміщеним особам [2].

З огляду на масштабність гуманітарної катастрофи, яку спричинила війна, а також зростаючі ризики для цивільного населення, необхідно посилювати міжнародно-правові механізми захисту ВПО та біженців, розширювати співпрацю між українськими силовими структурами та міжнародними гуманітарними організаціями. Важливим напрямком є також удосконалення законодавства України відповідно до міжнародних стандартів, зокрема в частині гарантування правового статусу переміщених осіб, створення ефективних механізмів компенсації за втрачене житло та розширення програм соціальної інтеграції ВПО. Діяльність Національної гвардії України у цьому контексті є критично важливою для забезпечення безпеки гуманітарних операцій, запобігання воєнним злочинам та підтримки правопорядку в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. *Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року*. Женева, 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>.
2. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. *Конвенція про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року*. Женева, 2023. URL: <https://www.unhcr.org/ua/36235-конвенція-про-статус-біженців-1951-року-70-p.html>.
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Міністерство внутрішніх справ України. *Звіт про евакуацію цивільного населення з Маріуполя*. Київ, 2022. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/evakuaciya-z-mariupolya-rozpochalas>.

5. Офіс Генерального прокурора України. *Доповідь про воєнні злочини РФ проти цивільного населення України*. Київ, 2023. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/specialnij-zvit-pro-voenni-zlocini-rf-proti-civilnogo-naselennya-ukrayini>.

РОЗДІЛ II. Міжнародне гуманітарне право у механізмі забезпечення безпеки у період збройного конфлікту

Байковський А.О.,
викладач спеціальної кафедри № 3,
Інститут Управління державної охорони України Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка
(*м. Київ, Україна*)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В історії розвитку соціально-економічної думки питання безпеки завжди перебувало у центрі уваги. Щоб чітко зрозуміти значення поняття «воєнна безпека держави», варто спочатку визначити сутність терміну «безпека» та «національна безпека».

Термін «безпека» почав вживатися ще в XVII столітті практично у всіх країнах Європи. Під ним розуміли спокійний душевний стан людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. У XIX столітті було вже сформовано поняття національної безпеки.

Узагальнене трактування визначає безпеку як відсутність небезпеки. Отже, безпека – це відсутність загрози або підтримка її на певному рівні щодо захищеності [1].

Стосовно визначення поняття національної безпеки, Л. Тупчієнко розуміє її як захищеність життєво важливих інтересів особи, держави і суспільства, державних кордонів, територіальної цілісності, суспільно-політичного устрою, культурних цінностей від внутрішніх і зовнішніх загроз [2].

В. А. Ліпкан під національною безпекою розуміє сукупність офіційно проголошених поглядів на цілі і державну стратегію у сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного характеру в контексті наявних ресурсів і можливостей [2].

М. Ф. Криштанович під національною безпекою розуміє здатність народу задовольняти потреби, необхідні для його самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення [1].

А згідно зі ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Важливою складовою національної безпеки є воєнна безпека, яка входить до пріоритетних напрямів державної політики та є питанням життєздатності не тільки держави, а й усього суспільства.

Так, поняття «воєнна безпека» висвітлюється у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», де під воєнною безпекою розглядається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [4].

Схожі погляди у розумінні воєнної безпеки подані у Стратегії воєнної безпеки України [6], Стратегії кібербезпеки України [7], Стратегічному оборонному бюлетені України [7], Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [8] та в низці інших нормативно-правових документів.

У науці існують різні підходи щодо розуміння воєнної безпеки, тож розглянемо їх детальніше.

Так, Г. П. Ситник під воєнною безпекою розглядає «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від факторів, які спричиняють небезпеки воєнного характеру з метою реалізації таких інтересів й за якої вірогідність війни є мінімальною» [5].

З точки зору Д.І. Макаренка та Е. Ю. Хрустальова, «воєнна безпека – це стан міжнародних відносин та воєнної організації держави, за якою забезпечується захищеність держави від воєнного нападу». Тобто, на думку дослідників, тут зведено до мінімуму вірогідність розв'язання війни та розпалювання збройних конфліктів. Воєнна безпека є досить складною категорією, яка безпосередньо пов'язана практично зі всіма сферами життєдіяльності держави – зовнішньою та внутрішньою, політичною, економічною, соціальною та ін. [3].

Зрозуміло і те, що лише за наявності воєнної безпеки можливе розв'язання всіх інших завдань стосовно забезпечення національної безпеки та формування необхідних умов для стабільного розвитку політичних, соціально-економічних, екологічних, культурних, інформаційних засад життєдіяльності суспільства. Водночас воєнна безпека не може досягатися тільки шляхом організації оборони держави, адже передбачає ефективні заходи в усіх сферах суспільного життя [6].

Як бачимо, воєнна безпека є складною категорією, що тісно пов'язана з багатьма сферами життєдіяльності держави та суспільства. Вона є основою національної безпеки, фундаментом незалежності країни.

Таким чином, воєнна безпека держави – це стан життєдіяльності системи органів державної влади, які достатньою мірою забезпечують існування конституційного ладу, політичної, соціально-економічної стабільності суспільства, за допомогою протидії воєнним загрозам, різним небезпекам та воєнному насиллю.

Список використаних джерел:

1. Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія. Львів: Сполом, 2020. 418 с.

2. Ліпкан В.А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. К.: Текст, 2006. 256 с.

3. Мандзіновська Х.О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. Наукові записки. 2016. № 2. С. 159-166
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>
5. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К.: НАДУ, 2012. 544 с.
6. Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 17.09.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17>
7. Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.08.2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/447/2021>
8. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України: Указ Президента України від 20.08.2021 року № 372/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3722021-39733>.

Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Бойчук В. В.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ КРИТИЧНИХ ЗАГРОЗ ДЕРЖАВНОСТІ: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Інформаційна та кібернетична безпека займає особливе місце в загальній системі національної безпеки держави, оскільки є елементом усіх складових системи безпеки, внаслідок чого одночасно набуває й самодостатнього значення. Будь-які виклики чи загрози власне національній безпеці країни безпосередньо стосуються також її інформаційної складової [1].

Вирішення питань інформаційної та кібернетичної безпеки, насамперед, пов'язане із необхідністю захисту національного інформаційного простору та розвитку інформаційно-комунікаційної системи для забезпечення державної інформаційної політики, у тому числі, в умовах ескалації зовнішніх загроз та небезпек для держави до критичного рівня.

Наприкінці третього року від початку повномасштабної збройної агресії, російська федерація залишається основним джерелом загроз національній та міжнародній кібербезпеці, яка активно реалізує концепцію інформаційного протидіювання, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу реалізації наявних можливостей відбиття актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури.

Ще задовго до повномасштабного вторгнення росія посилсила кібератаки на державні органи, обороно-промисловий комплекс, інфраструктурні об'єкти, ІТ-мережі та ЗМІ в Україні. Кіберборотьба й кіберзахист стали одними із ключових елементів війни. Наші фахівці та хакери-волонтери не лише успішно протистоять нападам, а й завдають дошкульних ударів у відповідь. Торік зафіксовано понад 1,25 мільйона DDoS-атак на російську інфраструктуру (це 8,4% від усіх кібератак у світі). За оцінками керівника служби з питань інформаційної безпеки та кібербезпеки Апарату РНБО, Україна – єдина держава,

яка змогла здобути перевагу у протистоянні кібератакам та інформаційній агресії російської федерації. Проте маємо усвідомлювати: про остаточну перемогу наразі не йдеться. Ворог удосконалюється, маневрує, змінює вістря ударів. Нинішній тренд - інтелектуальні атаки задля виявлення слабких місць в інфраструктурі. І світовий досвід доводить: надійна робота систем кіберзахисту залишатиметься актуальною і в мирний час [2].

Кіберпростір разом з іншими фізичними просторами де-юре визнано і фактично є одним з театрів воєнних дій. Набирає сили тенденція зі створення кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту національної критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі, що включає виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури противника шляхом руйнування інформаційних систем, які управляють такими об'єктами.

У зв'язку з триваючою повномасштабною війною, рядом дослідників, зокрема, А. Савчуком, А. Жариковою, О. Радутним, прогнозується подальше зростання інтенсивності міждержавного протистояння і розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі. Розширюється коло структур, які намагаються сформулювати власну кіберрозвідку, оволодіти сучасними технологіями розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі, посилюють державний контроль за національними сегментами мережі Інтернет. При цьому поширюється інструментарій, що передбачає накопичення великих масивів інформації щодо поведінки людини, соціальних груп та використання сучасних досягнень у сфері штучного інтелекту. Посилюється тенденція здійснення розвідувально-підривної діяльності у кіберпросторі шляхом залучення спецслужбами російської федерації, міжнародних хакерських угруповань для реалізації кібервпливу [3, с. 27].

Зростає технічний рівень реалізації кіберзагроз, постійно вдосконалюються та розробляються нові інструменти і механізми кібератак. Посилюється тенденція щодо використання кібератак як інструменту спеціальних інформаційних операцій, маніпулювання суспільною думкою, впливу на виборчі процеси.

Як зазначає експерт А. Жарикова, російська агресія на Україну не обмежилася лише збройними протистояннями. Агресія в кіберпросторі була і раніше, але, починаючи з 2022 року, вона набрала відкритих форм. Разом з тим, перед початком відкритої російської агресії було здійснено низку шпигунських операцій, які мали на меті збір інформації, насамперед, з установ суб'єктів оборонно-безпекового сектору, а також потужних суб'єктів підприємництва. Це надавало можливість владі російської федерації будувати певну стратегію подальших дій, відповідно до відомих планів української сторони. Доречі, найбільшим джерелом хакерських атак протягом 2022-2023 років у світі стає саме російська федерація, яка здійснює більш ніж половину усіх злочинних дій у цій сфері на міжнародному рівні – 58%. За нею КНДР, на яку припадає 23%. Україна займає перше місце серед тих, проти кого вони спрямовані. На Україну припадає 19% усіх світових кібератак. Для контрасту: відсоток кібератак на

Бельгію, Японію та Німеччину не перевищує 3% від загальної світової кількості [4].

Відповідно до звіту Microsoft, росія наростила кіберпотужність за 2022-першу половину 2024 з 21% до 32%. Також було визначено основні галузі, що піддаються атакам. Найбільше зусиль хакерів припадає на сектор держуправління та дипломатії – 48%. До речі, саме на цю сферу зросла увага російських хакерів аж з 3% до 53%. 31% кібератак приймають на себе Збройні Сили та телекомунікаційні системи. З дуже великим відривом в перелік цілей потрапляє освіта – 3% та медіа, охорона здоров'я, ІТ – 1%. Загалом, 2022-2024 роки важко назвати «кіберспокійними» для України. Проте, січень 2022 побив усі рекорди. Лише за один місяць було виявлено та нейтралізовано більше 120 атак, а це лише офіційна статистика. За інформацією СБУ, більшість здійснених кібератак належали до 4 типів: атаки на веб-додатки; шкідливе програмне забезпечення; несанкціоноване з'єднання з командно-контрольними серверами; намагання отримати несанкціонований доступ [4].

Слід, як вбачається, погодитись з поглядами Л. Ю. Веселової та В. В. Зуя, що й досі, не дивлячись на суворі реалії повномасштабної війни, наразі існує проблема недосконалості законодавства у сфері кібербезпеки, застарілість інформаційно-правових норм, недостатній рівень стягнень за інформаційні правопорушення, повільна та несистемна інтеграція положень європейського законодавства в окреслену сферу [5, с. 18; 6, с. 231].

Варто зазначити, що проблематика кібернетичної безпеки та державної політики, спрямованої на її забезпечення, виступає предметом наукових досліджень багатьох вчених, насамперед, фахівців у галузі адміністративного, кримінального права, а також права інтелектуальної власності, зокрема: В. Б. Авер'янова, І. В. Арістової, І. Л. Бачило, І. П. Голосніченка, О. Д. Довганя, Р. О. Додонова, І. М. Дороніна, В. В. Зуй, Л. В. Кузенка, О. Є. Кутафіна, В. Л. Манілова, О. В. Нестеренка, Г. В. Падалка, В. Л. Сидоренко, О. Ю. Синявської, С. Г. Стеценка, С. С. Теленика, М. М. Тищенка, Ю. П. Тихомірова, О. М. Шевчука, В. М. Фурашева, І. О. Харитоненка та інших.

Водночас, аналіз чинного законодавства вказує на те, що існує ряд недоліків щодо регулювання питання кібербезпеки (оборони), які потребують негайного формування пропозицій щодо шляхів вирішення існуючих проблем як з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки в умовах повномасштабної війни, так і необхідності європейської інтеграції національного законодавства в цілому. У цьому контексті слушно зазначає С.С. Теленик про те що, держава має виступити ініціатором та гарантом ефективного розвитку і використання інформаційного простору України, особливо в оборонній сфері. Система кібербезпеки повинна бути багаторівневою і надійною, тобто такою, що унеможливить отримання несанкціонованого доступу до відомостей військового характеру, даних, що складають державну таємницю. У зв'язку з цим ряд авторів, зокрема, В. В. Зуй та С. С. Теленик пропонують створити Інформаційний кодекс України, що систематизував би інформаційно-правові норми та, зокрема, більш чітко, детально і змістовно

регулював би питання забезпечення кібербезпеки. Погодимося, що наразі існує проблема недосконалості законодавства у сфері кібербезпеки, застарілість інформаційно-правових норм, недостатній рівень стягнень за інформаційні правопорушення, повільне застосування положень європейського законодавства в даній сфері. Пропонується також формування уніфікованого понятійно-термінологічного апарату у сфері кібербезпеки, а також його узгодження з термінологією чинного українського законодавства та міжнародних актів з питань кібернетичної безпеки [6, с. 233; 7].

Оновлення та розвиток чинного інформаційного законодавства вимагає, на погляд дослідників у сфері кіберзахисту, насамперед, О. М. Суходолі, комплексного підходу, який повинен ґрунтуватись на таких засадах:

- розроблення та впровадження регуляторних механізмів щодо ефективного функціонування нормативного масиву з питань кібербезпеки;
- співпраця з стратегічними союзниками з обміну інформацією, найкращими практиками та ресурсами для забезпечення кібербезпеки;
- розвиток національних засобів захисту інформаційного простору та електронних ресурсів;
- підготовка та реагування на кібератаки, що повинно включати в себе: ідентифікацію, захист, виявлення, реагування та відновлення;
- впровадження загальнодержавної програми забезпечення кіберосвіти та підвищення обізнаності громадян та юридичних осіб з питань кібербезпеки;
- комплексність підходу до кіберзагроз та міжсекторіальне співробітництво;
- постійне оновлення Стратегії забезпечення державної безпеки, Стратегії кібербезпеки та інших галузевих стратегій з метою своєчасного визначення та окреслення механізму реагування на нові виклики у галузі кібернетичної загрози;
- міжгалузевий обмін досвідом та кращими практиками з метою покращення загального рівня кібербезпеки;
- використання спільних ресурсів у процесі міжсекторіального співробітництва (інформаційні бази, технічні засоби та експертні знання);
- забезпечення впровадження комплексних захистів при кібератаках одночасно різних галузей або секторів [8].

Як вже зазначалось концептуально, прогнозування майбутніх загроз в області кібербезпеки є ключовим завданням для забезпечення національної безпеки за цим напрямом. Відповідно, на погляд М. Сироватченко, ключові варто врахувати наступні аспекти:

- активне формування шостого технологічного укладу (біо-, нано-, інфо-, когнотехнологій, їх конвергенцію) та ризики, з якими стикається держава внаслідок упровадження означених новітніх технологій;
- зростання впливу кіберзагроз на функціонування управлінських структур, як національних, так і транснаціональних;
- поділ сфер впливу у кіберпросторі між світовими центрами сили та посилення їх прагнення за рахунок такого поділу забезпечити реалізацію власних геополітичних інтересів;

- необхідність створення нового роду військ – кібервійськ, до завдань яких належить не лише забезпечення захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, а й проведення превентивних наступальних операцій у кіберпросторі супротивника [9].

Певні імперативи застосування законодавства у сфері кібербезпеки та шляхи його розвитку пропонує Стратегія кібербезпеки України. Аналізуючи положення вказаного програмного документу, доцільно акцентувати увагу на таких її аспектах [10; 11]:

- стратегія кібербезпеки визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних; окреслені виклики та загрози повною мірою зберігають свою актуальність і в сучасних умовах правового режиму воєнного стану;

- метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина;

- досягнення мети здійснюватиметься шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі, - спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підрив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки;

- в Україні триває процес становлення системи стратегічних комунікацій. Органами державної влади України здійснено низку організаційних та практичних заходів зі зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не створено дієвого механізму координації і взаємодії між усіма органами державної влади, залученими до здійснення заходів із протидії загрозам в інформаційній сфері. Зазначене послаблює можливості розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності Кабінету Міністрів України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин, суб'єктів формування і реалізації державної політики щодо ефективного захисту національного інформаційного простору, утвердження позитивного іміджу України, реалізації цілей захисту національної безпеки України в інформаційній сфері [6, с. 234; 10].

Отже, як вбачається, особлива увага забезпечуючи структур повинна приділятися розробкам стратегічних нормативів з питань кібербезпеки, їх регулярному оновленню та контролю виконання відповідного плану заходів

реалізації на основі оцінки ефективності та спроможностей. Для своєчасного поновлення таких нормативів, в Україні необхідно розробити критерії оцінки стану кібербезпеки в державі, особливо в умовах особливих правових режимів, а після проведення відповідного правового аналізу, - визначити ключові напрями формування нової Стратегії кібербезпеки України, що розраховуватиметься на період після 2025 року. Враховуючи міжнародний досвід, включно з фундаментальними рекомендаціями та директивами НАТО та ЄС, основний стратегічний напрям діяльності суб'єктів національної системи кібербезпеки повинен бути спрямований на кіберзахист критичної інформаційної інфраструктури.

Наприкінці варто зазначити, що на даний час Україна перебуває на передовій кібервійни. І хоча ці обставини негативно впливають на наше життя, їх можна використати для тестування нових ідей та технологій у галузі захисту інформації. Досвід, який ми здобуємо в боротьбі з ворогом, - є безцінним надбанням для розвитку кібернетичної сфери.

Список використаних джерел:

1. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2019. Випуск 3. URL: <https://www.rdc.org.ua/download/stati/Informational-warehouse.pdf> (дата звернення: 02.02.2025).
2. Кириченко Анастасія. Кібербезпека в Україні: шляхи розвитку та можливості. *Укрінформ*. 07 січня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3704093-kiberbezpeka-v-ukraini-slahi-rozvitku-ta-mozlivosti.html> (дата звернення: 02.02.2025).
3. Савчук А.В. Кібербезпека в системі національної безпеки України. *Кваліфікаційна (бакалаврська) робота*. 58 с. ДоНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2022. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/12715/1261883.pdf> (lsej.org.ua) (дата звернення: 02.02.2025).
4. Жарикова Анастасія. Кількість кібератак у 2023 році зросла на 16 % – Держспецв'язку. *Українська правда*. Розділ: Економічна правда. 31 січня 2024. [Інформаційний портал]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/31/709355> (дата звернення: 02.02.2025).
5. Веселова Л.Ю. Адміністративно-правові основи кібербезпеки в умовах гібридної війни: *автореф. дис. докт. юр. наук*: 12.00.07; Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. 38 с.
6. Зуй В.В. Актуальні проблеми кібербезпеки в Україні з урахуванням європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. Правове забезпечення адміністративної реформи. 4-2022, Ч.1. С. 231-235. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/35.pdf (дата звернення: 02.02.2025).
7. Теленик С.С. Державна система захисту критичної інфраструктури України: концептуальні засади адміністративно-правового регулювання. *Монографія*. URL: <https://jurkniga.ua/contents/derzhavna-sistema-zakhistu-kritichnoi-infrastrukturi-ukraini-kontseptualni-zasadi-administrativno-pravovogo->

regulyuvannya.pdf?srsId=AfmBOopbP3IBUus1V-aeQGzd7p8muhVRxx5YrBmWgRWWbAicVnT7JDmq (дата звернення: 02.02.2025).

8. Державна система захисту критичної інфраструктури в системі забезпечення національної безпеки: *аналітична доповідь* / за ред. О.М. Суходолі. Київ: НІСД, 2020. 28 с.

9. Сироватченко М. Правові аспекти забезпечення кібербезпеки в Україні: сучасні виклики та роль національного законодавства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 1 (41), 2024. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/may/34615/sirovatchenko41.pdf> (дата звернення: 02.02.2025).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року №447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 02.02.2025).

11. Проект Стратегії кібербезпеки України (2021 – 2025 роки) «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни». 27 с. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/STRATEGIYA%20KYBERBEZPEKI/proekt%20strategii_kyberbezpeki_Ukr.pdf (дата звернення: 02.02.2025).

12. Про Національний координаційний центр кібербезпеки: Указ Президента України від 07.06.2016 року № 242/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016> (дата звернення: 02.02.2025).

13. Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Джу́жа О.М. Боротьба з тероризмом: *навчальний посібник*. К.: Видавничий дім Скіф, 2013. 548 с.

14. Сопілко О.М. Формування підходів до уніфікації понятійно-категоріального апарату інформаційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 126-132.

15. Біленчук П., Малій М. Космічна й електронна кіберзлочинність: загрози і виклики нового тисячоліття. [Інформаційний портал: LEX: Військовий юрист]. Думка експерта. Опубліковано: 07.10.2019. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kosmichna-j-elektronna-kiberzlochynnist-zagrozy-i-vyklyky-novogo-tysyacholittya/> (дата звернення: 02.02.2025).

16. Харитоненко І.О. Правові засади забезпечення кібербезпеки України в умовах цифрового комунікативного середовища. *Часопис Київського університету права*. 2023/2. С. 61-64.

Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Рибін І. Г.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА СИТУАЦІЙНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ З ВРАХУВАННЯМ «КОНСТРУКЦІЇ» ВІЙНИ, СПРОВОКОВАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Наразі у наукових колах активно розглядаються питання дієвості норм міжнародного гуманітарного права під час сучасних збройних конфліктів, зокрема, російсько-української війни, змістові характеристики понятійних категорій та формально-правові ознаки, що дають право констатувати факти створення будь-яким агресором реальних умов, що відображають ознаки збройного конфлікту.

Як відомо, міжнародне гуманітарне право або право збройних конфліктів - це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів й регулюють використання засобів і методів ведення війни. Його метою є послаблення негативних наслідків застосування військового потенціалу протилежних сторін (незалежно від причин, з яких був розпочатий військовий конфлікт). Застосування норм міжнародного гуманітарного права залежить від самого факту наявності збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного), незалежно від того, чи був офіційно оголошений або визнаний стан війни. Міжнародне гуманітарне право спрямоване на регулювання двох найважливіших питань: захист жертв війни та максимально гуманістичне застосування засобів і методів її ведення. У мирний час більшість положень міжнародного гуманітарного права не застосовуються (за винятком певних міжнародно-правових зобов'язань). Проте, питання відповідальності за акти агресії та злочини у процесі агресії регулюються іншими галузями сучасного міжнародного права (правом міжнародної відповідальності та міжнародним кримінальним правом відповідно). Разом з тим, міжнародне гуманітарне право не застосовується до: заворушень, заколотів, окремих й спорадичних актів насильства, інших дій та подій подібного характеру. Загалом, МГП охоплює ті норми міжнародного

права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів [1].

Метою нашого дослідження є практично-правові аспекти застосування норм міжнародного гуманітарного права у сучасних реаліях російсько-української війни.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, що займалися питанням проблематики чинності міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів, серед яких: І. В. Авдошин, І. М. Арцибасов, Б. В. Бабін, М. М. Гнатовський, М. В. Грушко, О. В. Клименко, А. О. Кориневич, О. П. Коротков, Н. Н. Мамедов, О. О. Мережко, В. В. Мицик, О. С. Мосейкін, А. І. Полторак, Ж. Ж. Пікте, К. Пінненіємі, Я. Ф. Радиш, В. М. Репецький, О. В. Сенаторова, С. В. Саяпін, Л. Д. Тимченко, О. І. Тіунов, Х. П. Ярмачі та інші.

Загальна теорія міжнародного гуманітарного права позиціонує такі сфери його застосування:

- а) ситуаційне застосування (раціональні ситуації);
- б) заява осіб (*ratione personae*);
- в) тимчасове застосування (*ratione temporis*);
- г) заявка на місцезнаходження (*ratione loci*) [2, с. 53].

Як зазначає Н. Н. Мамедов, ситуаційне застосування означає, що міжнародне гуманітарне право застосовується лише у разі збройного конфлікту. Іншими словами, наявність стану збройного конфлікту є важливою умовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Слід зазначити, що застосування норм міжнародного гуманітарного права зумовлене лише наявністю об'єктивних умов і не залежить від того, як воюючі сторони описують ситуацію. Якщо між двома чи більше державами виникає збройний конфлікт, навіть, якщо самі воюючі сторони не визнають і не підтверджують стан війни, такий конфлікт нормативно позиціонується як міжнародний конфлікт. Відповідно, у разі міжнародного збройного конфлікту повинні застосовуватись чотири Женевські конвенції та Додатковий протокол I [3, с. 103; 5 - 8].

А. В. Замрига підкреслює, що міжнародне гуманітарне право починає діяти одразу після створення реальних умов, що відображають ознаки збройного конфлікту. Згідно з означеними вище Женевськими конвенціями, міжнародне гуманітарне право починає застосовуватися «з припиненням першого вогню» і закінчується «із загальним припиненням військових дій». У разі оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, навіть якщо одна зі сторін не визнає наявність стану війни, виникає підстава для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Захистом норм міжнародного гуманітарного права користуються особи, які безпосередньо не беруть участі у військових діях [9].

Слід зазначити, що Женевські конвенції організовують взаємодію правових режимів для захисту різних класів людей, наприклад, особливо вразливих у збройному конфлікті, некомбатантів та військовополонених. У цьому контексті слід зазначити, що Перша Женевська конвенція передбачає захист поранених і

хворих у сухопутних військових діях, Друга Женевська конвенція поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії в морських боях, III Женевська конвенція передбачає захист військовополонених, а IV Женевська конвенція – захист цивільних осіб [5 - 8].

Крім того, у міжнародному гуманітарному праві існують різні норми для цивільного населення, комбатантів, поранених та хворих, жінок та дітей, полонених та неозброєних, військовополонених, мешканців окупованих або обложених територій. Однак дослідник А. О. Кориневич у зв'язку з цим зазначає, що перевага такого підходу полягає у тому, що він дозволяє сформулювати більш адекватні правові норми захисту окремих категорій осіб від конкретних загроз, на які вони наражаються залежно від ситуації; а недоліком цього методу є те, що чим точніше визначено коло осіб, тим вищим є ризик того, що окремі особистості будуть виключені з-під захисту конвенцій. Тотожну позицію щодо вразливості окремих осіб при надмірній деталізації підзахисних нормам МГП, виходячи з певних родових чи групових ознак, поділяє і М. В. Грушко [10, с. 56; 11, с. 162-163].

Як відомо, під час збройних конфліктів застосовуються як норми у галузі прав людини, так і норми у галузі міжнародного гуманітарного права. Ряд науковців (Я. Ф. Радиш, О. В. Клименко, О. В. Сенаторова та інші) відстоюють позицію, що міжнародне гуманітарне право часто є більш ефективним під час збройного конфлікту. Так, норми міжнародного гуманітарного права якраз і спрямовані на обмеження та запобігання порушенням прав людини щодо військовослужбовців та цивільних осіб, які безпосередньо постраждали в ході збройного конфлікту та іншим чином виключені з участі у військових діях [12, с. 103; 13, с. 73].

Питання відносної ефективності норм міжнародного гуманітарного права не постає, якщо обидві (або усі) сторони конфлікту їх більш-менш дотримуються. Проте, цього не можна сказати про російсько-українську війну, яка почалась з акту неспровокованої повномасштабної збройної агресії російської федерації 24 лютого 2024 року.

Як відомо, як вище військово-політичне керівництво російської федерації, так і військовослужбовці збройних сил рф свідомо не дотримуються норм МГП, позиціонуючи свої злочинні дії виключно як додатковий засіб отримання тактичних та оперативних переваг у веденні бойових дій. Відповідно, така позиція ворога є великою проблемою хоча б через те, що відсутні як міжнародно-правові механізми стримування, так і дієві важелі з боку міжнародної спільноти, які б змусили росію дотримуватись міжнародно встановлених норм та правил ведення війни.

Нормами та правилами поведіння, встановленими міжнародним гуманітарним правом нарочито нехтують російські військовослужбовці, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст, проводячи масові розстріли некомбатантів на захоплених територіях та примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, розстрілюють лікарів і журналістів, гвалтують жінок і дітей.

В оточених або захоплених росією містах немає їжі, води, ліків, електроенергії та зв'язку. Окупанти обстрілюють будівлі, в яких знаходяться: торгові центри, школи, лікарні, шпиталі, доводять захоплені населені пункти і цілі регіони до гуманітарної катастрофи.

Вищенаведене дає змогу виокремити ще одне проблемне питання, яке полягає в прямому прояві державного тероризму з боку російської федерації у сучасних умовах ведення російсько-української війни. Варто при цьому зазначити, що не всі терористичні акти стосуватимуться МГП, оскільки тільки акти терору, які вчинені у ситуаціях збройного конфлікту, потрапляють під застосування норм міжнародного гуманітарного права. Проте, терористичний акт, вчинений у мирний час, розглядатиметься за національним законодавством саме як кримінальний злочин.

У сучасному міжнародному гуманітарному законодавстві існують лише два положення міжнародного гуманітарного права, які вказують на заборону тероризму як методу ведення війни. Перше, відповідно до якого в пункті 2 ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I) забороняються «... акти насильства або погрози насильством, маючи на меті тероризування цивільного населення». Друге положення зазначається у ст. 33 IV Женевської конвенції, у якій використовується термін «тероризм» і міститься загальне положення щодо недопущення терористичних актів на територіях сторін у конфлікті. Це положення доповнює загальне правило вказаної конвенції, згідно з яким сторони, які воюють, - повинні гуманно поводитися з цивільним населенням противника, що знаходиться під їх юрисдикцією (ст. 27) [7; 8].

Варто зазначити, що дискусії з приводу нормативного позиціонування росії як держави-терориста і правової природи державного тероризму в цілому, у наукових колах правників-міжнародників точаться вже певний тривалий час. У зв'язку з цим, варто звернути увагу на наукові доробки: О. С. Мосейкіна, М. В. Грушка, Ю. І. Усманова, О. Вергелеса, В. П. Пилипенка [14 - 16].

При цьому складність міжнародного правового регулювання боротьби з тероризмом полягає, як вбачається, насамперед, у тому у тому що, тероризм переслідує різні цілі, проявляється у різних підходах та має різні зовнішні вирази, що окремо можуть бути кваліфіковані як інші види військових злочинів. Разом з тим, тероризм має, як правило, самостійну мету: руйнування інфраструктури, масова деморалізація населення, демонстрація «сили» тощо.

Отже, міжнародне гуманітарне право позиціонується як один із найнефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму арсеналі для забезпечення безпеки людей та дотримання їх поваги і гідності під час війн. Керуючись принципом, що навіть війна має свої обмеження, міжнародне гуманітарне право встановлює гуманістичні засади поведінки воюючих сторін під час збройних конфліктів. Разом з тим, норми МГП не діють, коли стороною конфлікту виступає росія. І саме ця країна, схоже, підштовхнула юридичну думку у галузі міжнародного гуманітарного права на введення в обіг понятійних категорій «держава-терорист» та «державний тероризм».

Список використаних джерел:

1. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порухення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Розділ XI: Міжнародне право. 2023. С. 607-611. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287378/281278> (дата звернення: 31.01.2025).
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbrс> (дата звернення: 31.01.2025).
3. Мамедов Н. Н. Сфера застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 102-106. URL: https://juris.Vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/18.pdf (дата звернення: 31.01.2025).
4. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діячих арміях (ЖК I) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата звернення: 31.01.2025).
5. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (ЖК II) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (дата звернення: 31.01.2025).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ЖК III) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 31.01.2025).
7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 31.01.2025).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 31.01.2025).
9. Замрига А. В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 6. 2022. URL: https://Downloads/_01_04_6_2022_Замрига.pdf (дата звернення: 31.01.2025).
10. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України: *навчальний посібник*. Одеса: Фенікс, 2015. 78 с.
11. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: *монографія*. Одеса: Фенікс, 2016. 284 с.
12. Радиш Я. Ф., Клименко О. В. Міжнародне гуманітарне право як джерело права у збройних силах України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 102-104.
13. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти. *Навчальний посібник*. Київ, 2018. Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 208 с.

14. Мосейкін О. С., Грушко М. В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті в Україні: окремі аспекти. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. № 2. 2021. С. 53-63. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/12122> (дата звернення: 31.01.2025).
15. Усманов Ю. І., Вергелес О. Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2022. № 69. С. 461-466. URL: DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.76>. (дата звернення: 31.01.2025).
16. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Випуск 3. С. 317-323. URL: DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52>. (дата звернення: 31.01.2025).

Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Шелудько І. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТА ДЕКЛАРАТИВНИХ ОСНОВ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Як міжнародно-правові основи ведення воєнних дій, так і захист жертв війни, особливо цивільного населення, як найбільш вразливої категорії під час збройних конфліктів, й сьогодні привертає все більшу увагу сучасних дослідників у галузі міжнародного гуманітарного права та права прав людини, оскільки вимагає ґрунтовного аналізу вже існуючих норм міжнародного права з метою їх подальшого удосконалення та пошуку дієвих механізмів їх застосування.

Актуальність питання зумовлена тим, що цивільне населення та інші категорії, що потенційно можуть позиціонуватись міжнародно-правовими нормами у якості жертв війни, є особливо вразливою категорією, і, незважаючи на нормативні та декларативні зусилля більшості держав світового співтовариства, залишаються основними суб'єктами-об'єктами системної дискримінації, що особливо посилюється під час збройних конфліктів. Нажаль, і російсько-українська війна не надає тенденціальних підстав до зменшення ступеню вразливості цивільного населення та інших категорій потенційних жертв війни за класифікацією права міжнародних збройних конфліктів, враховуючи крайню нерозбірливість російської федерації у методах і засобах ведення війни.

З огляду на такий стан речей, норми міжнародного права, які гарантують захист цивільного населення та інших категорій потенційних жертв у збройних конфліктах, безперечно, потребують перегляду і подальшого вдосконалення. Для того, аби не припуститися в майбутньому таких прогалин, що нині існують у ряді міжнародних договорів у цій сфері, варто ґрунтовно дослідити історію проблеми та ймовірних шляхів її врегулювання. Проблема ускладняється ще й тим, що міжнародні норми, які врегульовують проблему захисту потенційних жертв війни, містяться у різних міжнародних конвенціях, різноманітних актах проголошення певних зусиль та намірів та двох- і багатосторонніх договорах,

більшість з яких мають високий ступінь декларативності. Відтак виникає необхідність у активізації співробітництва держав з метою прийняття нових консолідованих міжнародних актів у зазначеній сфері.

Майбутні практичні кроки повинні полягати, як вбачається, у:

а) необхідності дослідження еволюції норм міжнародного гуманітарного права щодо правового регулювання сучасних збройних конфліктів, враховуючи «гібридну» природу переважної більшості з них;

б) розробленні дієвого правового механізму ефективного захисту жертв війни.

Для досягнення поставленої мети потрібно, як вбачається, зосередити увагу на наступних покрокових завданнях:

а) дослідити процес становлення та функціонування системи міжнародно-правового захисту жертв війни, зокрема цивільного населення під час збройних конфліктів;

б) проаналізувати соціальні та міжнародно-політичні чинники процесу розвитку правової системи захисту жертв війни як особливо вразливої категорії суб'єктів права збройних конфліктів.

Комплексне дослідження даної проблеми вимагає і відповідного джерельного забезпечення. Джерельною базою, беззаперечно, слід позиціонувати вітчизняні та зарубіжні джерела (у тому числі, законодавчі та міжнародно-правові акти), праці фахівців з міжнародного публічного права та міжнародного гуманітарного права, а також матеріали міжнародних конференцій з прийняття відповідних конвенцій з питань захисту жертв війни і різних категорій інших суб'єктів міжнародного гуманітарного права.

Беззаперечно, що праці зарубіжних вчених і мислителів різних історичних періодів певною мірою лягли в основу майбутніх міжнародних конвенцій «права Гааги» та «права Женеви». Варто також згадати серед зарубіжних дослідників і сучасних відомих вчених-міжнародників та відмітити їх вклад. Мова, загалом, йде про: Е. Бредлі, Ф. Бюньона, Е. Давіда, М. Дженіса, Г. Гроція, Р. Кея, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Пікте тощо. Серед вітчизняних вчених, які опікувались або опікуються даною проблематикою, слід відзначити: Ю. Ю. Біласа, Г. В. Габреляна, М. М. Гнатовського, О. В. Гороховську, В. А. Дорошенка, А. О. Кориневича, В. М. Косовича, І. І. Лукашука, Ф. Ф. Мартенса, Д. П. Мартиновського, Л. П. Медвідь, А. А. Моца, Я. Ю. Миколаєнка, М. А. Падалки, П. М. Рабіновича, В. М. Репецького, О. М. Руднева, І. А. Шуміла тощо.

Отже, питаннями регулювання захисту жертв війни та встановленням їх видів та категорій «опікуються» чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. Це чотири змістовно незалежні (за об'єктним складом захисту) міжнародні багатосторонні угоди в галузі законів і звичаїв війни: I Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; II Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі; III Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; IV Женевська конвенція про захист

цивільного населення під час війни. Ще вони мають узагальнюючу назву: «Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року» [1, с. 43].

Особливість цих конвенцій полягає в тому, що разом зі Статутом ООН вони є єдиними міжнародними договорами, учасниками яких є всі держави. Це свідчить про виняткове значення їхніх норм і про демонстрацію асоціації держави-підписанта з міжнародним співтовариством.

Заперечення, ігнорування основоположних норм, проголошених у цих конвенціях, виводить державу за межі цивілізованої спільноти, а відповідні дії такої держави та її юрисдикційних суб'єктів розглядаються як воєнні злочини на одному рівні з актами агресії, геноциду та злочинами проти людяності і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року діють разом із трьома Додатковими протоколами від 8 червня 1977 року: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року стосовно захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08 грудня 2005 року. Кожен Додатковий протокол позиціонується як окремий міжнародний договір і додатково встановлює та регулює окремі питання, що визначені в цілому відповідною Женевською конвенцією -1949 [1, с. 46].

Загалом, Женевські конвенції 1949 року разом із Додатковими протоколами до них уособлюють т.з. «Женевське право», – права, спрямованого на обмеження насильства під час війни. Другою частиною міжнародного гуманітарного права є т.з. «Гаазьке право», його основу складають конвенції, спрямовані на обмеження засобів і методів ведення війни. Окреме місце у масиві Гаазького права посідає Гаазька конвенція про закони та звичаї ведення війни 1907 року. Крім конвенцій, в міжнародному гуманітарному праві вагоме значення мають і звичаєві норми, встановлені, зокрема, Міжнародним комітетом Червоного Хреста. Ці норми є універсальними та обов'язковими для всіх держав та інших учасників збройних конфліктів.

Як зазначає В. А. Дорошенко, по суті кожна норма міжнародного гуманітарного права – це баланс між гуманністю та військовою необхідністю, баланс, якого держави досягли в процесі ратифікації Женевських конвенцій від 12 грудня 1949 р. та інших міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права [2, с. 324].

Як підкреслює для нас І. А. Шуміло, Женевське право не містить власне заборони на ведення війни – ця заборона передбачена іншими нормами міжнародного права. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року застосовуються лише у випадках збройних конфліктів і з метою встановлення певних обмежень щодо насильства під час війни, обмеження страждань і захисту жертв війни. Ось чому для досягнення цілей, поставлених державами, Женевське право-1949 не судить про законність чи незаконність збройного конфлікту, воно

може застосовуватися як до жертв війни, так і до суб'єктів держави-агресора, які набувають ознак жертв війни [3, с. 102].

Опціональною складовою Женевського права слід вважати нормативи, що передбачають надання цивільному населенню і окремим цивільним особам як загального, так і спеціального захисту від наслідків воєнних дій. Різниця полягає в тому, що загальний захист надається всьому цивільному населенню і окремим цивільним особам незалежно від їх статі, віку, расової та національної приналежності, політичних або релігійних переконань. Спеціальний захист надається окремим категоріям цивільного населення і зумовлений або їх підвищеною вразливістю в умовах бойових дій (поранені, жінки, діти), або особливостями професійних функцій, які ними виконуються в період збройного конфлікту (медики, журналісти). Наприклад, щодо дітей як особливої категорії осіб, міжнародне гуманітарне право передбачає: забезпечення їм права на отримання освіти; проведення необхідних заходів щодо возз'єднання сімей, які були розлучені під час збройного конфлікту; заборону вербування та участі у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років; надання особливого захисту дітям віком до вісімнадцяти років, навіть у разі, коли вони брали участь в бойових діях і потрапили в полон; евакуацію дітей з району воєнних дій (за необхідності і за узгодженням з батьками чи з особами, які їх замінюють) [4].

Водночас, зазначені вище обмежені механізми Женевських конвенцій призначені для захисту тих, хто не бере або припинив участь у збройному конфлікті а також обмежують насильство, викликане воєнними діями в певних межах. Як і будь-яка правова норма, норми міжнародного гуманітарного права, на жаль, порушуються, але, як наголошують К. Ю. Примаков та С. С. Бідняк, – порушення цієї норми ще не свідчить про її недосконалість. Механізми відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права здебільшого виходять за галузеві межі – це питання відповідальності суб'єктів, які приймають протиправні рішення та цілих держав. Що стосується міжнародної кримінальної відповідальності осіб за військові злочини, міжнародне співтовариство пройшло довгий шлях, зрештою заснувавши Міжнародний кримінальний суд. Його ефективність, як і ефективність будь-якого міжнародного суду та будь-якої норми міжнародного права, є досить відносною. Проте, порівняно з історією попередніх війн, міжнародне співтовариство зробило значний прогрес [5, с. 418].

Розглядаючи міжнародно-правові аспекти захисту жертв війни, варто хоча б тезисно торкнутись питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини міжнародного характеру проти цивільного населення, що скоюють суб'єкти однієї з воюючих сторін – російської федерації.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну стало найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої Великої війни. Якщо взяти довільно вибірково статистику за будь-який проміжок часу збройного протистояння агресору, то тільки за шість місяців (квітень – вересень 2023 року) було вбито або поранено понад 13 000 цивільних осіб – громадян України. Це більше, ніж за вісім років збройного конфлікту з російською армією та незаконними збройними формуваннями маріонеточних квазі-державних

утворень на Сході України, коли постраждало загалом близько 11 000 цивільних осіб – громадян України Безумовно, ця трагічна статистика зросте після деокупації територій, що зараз контролюються російськими збройними силами. Кількість людей, які стали жертвами російської агресії, набагато більша. Російсько-українська війна принесла страждання мільйонам громадян України: сотні тисяч мирних жителів були примусово депортовані на російську територію, майже кожне місто України зазнало руйнувань, цілі міста на Сході були стерті з лиця землі, знищена інфраструктура, інші матеріальні та культурні цінності, адміністративні об'єкти, шляхопроводи та електромережі, мільйони українців стали вимушеними переселенцями та біженцями [6].

Зараз важко систематизувати оціночні показники жертв війни, які стали об'єктами міжнародних злочинів та грубих порушень прав людини з боку збройних сил російської федерації та її вищого військово-політичного керівництва. Саме тому відповіддю на вже відчутні зараз наслідки цієї війни мають стати національні та міжнародні зусилля. Міжнародні злочини, вчинені російськими військовими і політиками, підприємцями і медійними персонами під час цього збройного конфлікту, – мають бути кваліфіковані, а зазначені особи – повинні зазнати переслідувань в рамках усіх можливих юрисдикцій: національних та міжнародних (Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України); а жертвам цієї війни має бути надано правовий захист і відшкодовано завдані збитки.

Як зазначає у зв'язку з цим М. А. Падалка, проблема репарацій ускладняються відсутністю уніфікованих міжнародних інструментів та механізмів реагування на цей виклик – відшкодування шкоди такій великій кількості постраждалих. Кожна галузь міжнародного права (міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право) має власне, відмінне від інших, визначення та нормативне позиціонування жертв війни. І не усі з них передбачають постійно діючі репаративні механізми з обмеженою компетенцією: юрисдикція Європейський суд з прав людини обмежений виходом російської федерації з його складу, а Міжнародний кримінальний суд може відшкодовувати збитки лише жертвам злочинів, скоєних особами, визнаними винними. Фактично, в міжнародному гуманітарному праві не існує норми або механізму, спрямованого на безпосереднє відшкодування збитків жертвам збройних конфліктів. В історії є лише кілька прецедентів, коли жертви збройних конфліктів отримували пряму компенсацію, і це завжди відбувалося в рамках спеціальних механізмів окремих механізмів, що були «запущені» під конкретну справу [7].

Крім того, дослідник зазначає, що участь жертв в усіх процесах обговорення та створення репаративних інструментів і механізмів зараз є принципово важливою. Не повинно бути політики «для жертв без жертв». Таким чином, питання, на яке потрібно дати відповідь вже нині – як найбільш продуктивно застосувати віктимологічний підхід у державній політиці [7].

Безумовно, що будь-який збройний конфлікт негативно впливає на процес національного державотворення. Разом з тим, цілеспрямованість російської

федерації та її збройних сил у вчиненні злочинних діянь проти цивільного населення та інших об'єктів захисту міжнародно-правовими нормами у ході збройної боротьби (що самі вони сприймають лише як один із засобів досягнення своєї мети та один із «гібридних» елементів війни), – не може не провокувати крайню необхідність ініціювання питання про розроблення дієвого міжнародного механізму притягнення воєнних злочинців до відповідальності. Сьогодні на тимчасово окупованих територіях України грубо порушуються права потенційних жертв війни, зокрема, права людини та основоположні свободи, зокрема: право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на гідне поводження, право не бути підданим катуванню, жорстокому та нелюдському поводженню, право на справедливий судовий розгляд та захист від свавільного арешту і депортації, свободу пересування, політичні права, право власності, свободу думки та її вільне вираження, право на соціальних захист тощо. Тому, як вбачається, проблема пошуку нових дієвих моделей міжнародно-правового захисту жертв війни сьогодні є однією з пріоритетних для України, а сучасні дослідження повинні бути зосереджені на недостатній конкретності та предметності міжнародних нормативів щодо розв'язання та управління збройними конфліктами та реагуванні міжнародної спільноти на грубі порушення російською федерацією правил ведення війни.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.
2. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2023. С. 323-325.
3. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: *навчальний посібник*. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2021. 168 с.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (зі змінами, схваленими резолюцією. [50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року](#)). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 19.01.2025).
5. Примаков К.Ю., Бідняк С.С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ XI. Міжнародне право. 2023. С. 417-420. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/74.pdf> (дата звернення: 19.01.2025).
6. VIII Харківський міжнародний юридичний форум «Захист жертв війни в Україні». 23 - 27 вересня 2024. Дослідницький центр з питань правосуддя перехідного періоду Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. *Панельна дискусія*. URL: <https://legalforum.nlu.edu.ua/events/zakhyst-zhertv-vijny-v-ukraini/> (дата звернення: 19.01.2025).

7. Падалка М.А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. № 6, 2022. 5 с. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-6-01-10> (дата звернення: 19.01.2025).
8. Гороховська О.В. Кодекс Лібера та його значення для розвитку й кодифікації міжнародного гуманітарного права. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 114-118.
9. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.
10. Руднєва О.М. Теоретичні проблеми класифікації міжнародних стандартів прав і свобод людини / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 32–42.
11. Радиш Я. Міжнародне гуманітарне право – важлива складова правового регулювання участі медичного персоналу в міжнародній миротворчій діяльності. *Медичне право. Серія: Доктрина медичного права*. 2013. № 1 (11). С. 54-66.
12. Голубцова А.І. Місце міжнародного гуманітарного права як галузі в системі сучасного міжнародного публічного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2021. С. 299-301.
13. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування: пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. К.: АртЕк, 1997. 624 с.
14. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні: Закон України від 8 липня 1999 року № 862-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-14#Text> (дата звернення: 19.01. 2025).

Беньковський С. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Коршунов А. К.,
командир 23 обрОГП «Хортиця», полковник
(м. Київ, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ІНОЗЕМНИХ КРАЇН ІЗ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію у демократичний європейський економічний і політико-правовий простір. Але це можливо лише за становлення громадянського суспільства. Вступ до Європейського Союзу був визначений «ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому державному рівні. Виникнення великої кількості нових незалежних держав на пострадянському просторі, корінні зміни у економічних та політичних системах країн Центральної та Східної Європи повністю змінили геополітичний простір європейського континенту і кардинально вплинули на геополітичну орієнтацію України. Національні інтереси України об'єктивно потребують утвердження її як правової європейської держави, повноправного члена Європейського Союзу» [1, с. 78].

Одне з найбільш повних з існуючих сучасних порівняльних досліджень державних устроїв європейських країн охоплює 39 держав. Навіть саме швидке ознайомлення залишає враження величезної різноманітності історичного досвіду й політичних контурів, що втілилися в державній системі кожної досліджуваної країни. Природне прагнення до впорядкування цього різноманіття виливається в спроби виділити всередині нього якісь типи, згрупувати країни по моделях державного устрою. Однієї з таких спроб є виділення англосаксонської, «наполеонівської», німецької й скандинавської моделей [2, р. 17-18]. Однак така типологізація представляється вразливою.

Фахівці звертають увагу на розмитість і невизначеність критеріїв виділення. Так, до англосаксонської моделі в Європі, крім самої Англії, можна віднести хіба що Мальту, і то із застереженнями. Німецька модель сполучає у собі Німеччину й Австрію. Швейцарія, по практично одностайному визнанню дослідників, являє собою унікальне явище домінуванням федеративних механізмів і методів прямої демократії в більшості сфер державного управління. «Наполеонівський» тип, можливо, включав Італію до адміністративної реформи 1992-1997 рр., та й то головним чином у плані схожих із Францією принципів організації державного устрою [3, с. 227-234].

При цьому ситуація усередині країн не залишається незмінною. Тому, наприклад, зараз типологічна схожість організації державного устрою в Греції із французькою моделлю зберігається, а ось включення в дану типологічну групу Іспанії (парламентське правління із широкою практикою урядів меншості, автономні провінції, інститути, сконструйовані до деякої міри за німецьким зразком) представляється не цілком обґрунтованим. Типологічна спільність державного устрою у Швеції, Данії й Норвегії очевидна, але віднесення до тієї ж групи Фінляндії є дискусійним. Головне ж полягає в тому, що запропонована типологія нічого не говорить про «європейську модель» у цілому й про типологічну приналежність переважної більшості європейських країн [3, с. 227-234].

Наразі визнається існування «європейської моделі» державного устрою як сукупності деяких значимих рис, характерних як тенденція для більшості країн Європи й нехарактерних для іншої групи країн. Хоча із цієї моделі випадає найстарша демократія світу й одна з основоположниць ЄС Велика Британія.

Членство в Європейському Союзі вимагає, щоби кожна адміністративна галузь та індустріальний сектор країни-члена ЄС відповідали *acquis communautaire* (правила співтовариства). Зокрема, якщо національна молочна промисловість країни-кандидата продовжить своє існування після дати вступу в ЄС, вона повинна відповідати всім вимогам *acquis*. Якщо ні, то промисловість не зможе експортувати свою продукцію в інші держави члени ЄС. Фактично вона не зможе здійснювати торгівлю навіть на своєму власному внутрішньому ринку. Установи національного державного управління країн членів ЄС застосовують і забезпечують виконання *acquis communautaire*. Щоб ефективно здійснювати аналогічну діяльність, державна адміністрація країни-кандидата повинна дотримуватися загальних принципів належного управління й відповідати адміністративним стандартам, прийнятим у ЄС. У країнах-кандидатах повинні існувати адміністративні системи й установи державного управління, здатні до перетворення, застосування й забезпеченню виконання *acquis* відповідно до принципу «обов'язкових результатів» («*obligation de résultat*»).

Застосування *acquis* в адміністративній сфері, звичайно ж, залежить від наявності можливостей і ресурсів у рамках окремого сектору але це не єдине питання. Загальні системи горизонтального управління країни-кандидата також повинні відповідати вимогам ЄС, оскільки вони є критичними для надійного функціонування всієї адміністрації, включаючи сфери *acquis*. Успішне застосування й виконання прямо залежать від структур і систем горизонтального управління, таких як процедури адміністративних дій і механізмів, що забезпечують діяльність державних службовців у відповідності зі стандартами ЄС.

Умови країн-кандидатів повинні відповідати критеріям, встановленим для членства в ЄС і схваленим Радою Європи в Копенгагені, Мадриді й Люксембурзі. На підставі цих критеріїв оцінюється прогрес у країнах-кандидатах, що представляється у формі регулярних звітів Європейської комісії у відношенні їх адміністративної й судової можливості із застосування *acquis*. Оцінка, в якому

ступені весь адміністративний контекст, включаючи державну службу, відповідає стандартам, сформульованим на основі принципів адміністративного права ЄС, має важливе значення для перспектив вступу країни в Євросоюз.

Європейський досвід свідчить про те, що альтернативні унітарній концептуальні форми державного устрою України в основному пов'язані з федералізацією. Динамізм формування федеральних систем і включення елементів федералізму в інші політичні системи сприяли інтенсивному поширенню ідей і практики федералізму у світі після Другої світової війни. Цей процес нерідко називають «федералістською революцією», що, поряд з іншими революціями, що змінюють світ, трансформує політичний вигляд земної кулі. Нині майже 80% усього світового населення проживає або у федеративних державах, населення яких становить більше 2 млрд. людина (Індія, США, Росія, Бразилія та т.п.), або в децентралізованих державах з федеральним реструктуруванням, самими великими з яких є Китай, Великобританія, Італія та Іспанія [4, с. 5]. З позиції такого роду змін, владно-управлінські механізми федералізму все частіше привертають увагу правлячих кіл у різних країнах, одночасно даючи привід і вченим розглядати їх як найбільш підходящу форму політичної інтеграції суспільства, що забезпечує різноманіття форм життєдіяльності різних груп в рамках єдиного політичного простору.

У контексті європейського досвіду важливо, що на сьогодні проблематика бікамералізму набула нового актуального значення. Хотілось би також піддати сумніву тезу про те, що двопалатний парламент є іманентною характеристикою виключно федеральної держави. З огляду на кількість унітарних країн з системою бікамералізму на Європейському континенті, вищевказана теза може бути спокійно застосована і до держав з простим адміністративно-територіальним устроєм. На карті Європи можна знайти як мінімум 10 таких країн, а саме: Білорусь, Ірландія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Румунія, Франція, Хорватія та Чехія (хоча в окремих випадках слід зважати на неоднозначність «простоти» територіального устрою вказаних країн, як, наприклад, в Італії з її автономними областями).

У Франції та інших країнах Європи регіональна компонента відіграє ключову роль у створенні та виконанні стратегій економічного зростання, акцентуючи на перебудові регіонів, максимальному використанні їхніх потенціалів та підтримці малого і середнього бізнесу.

Законодавчі основи стратегічного планування включають: Закон Франції від 13.07.2018 про військове планування на 2019-2025 роки, Закон від 22.01.2018 про планування державних фінансів на 2018-2022 роки, Органічний закон від 17.12.2012 про управління державними фінансами, та Закон від 29.07.1982 про реформу планування. Основний документ, що регулює територіальний розвиток у Франції, - це «Регіональний план соціально-економічного розвитку та устрою територій».

Також варто зазначити, що не стільки стратегія, скільки процес її розробки допомагає координувати державні та приватні інтереси в економіці, об'єднувати зусилля для вирішення економічних проблем. Процес базується на консультаціях

і узгодженні державного плану з бізнесом. Стратегія включає приватні інвестиції, відповідно до стратегічних напрямків розвитку національної економіки, та чітко розділяє обов'язкові та прогнозні аспекти. Це робить стратегію активним інструментом впливу на розвиток економіки [5, с. 120].

Національний досвід стратегічного планування у країнах ЄС добре ілюструється на прикладі Польщі, де державна політика базується на нормативно закріплених стратегіях розвитку:

- довгострокова стратегія, що визначає тренди, виклики та сценарії розвитку на мінімум 15 років;

- середньострокова стратегія, яка окреслює умови і напрями розвитку на 4-10 років;

- інші стратегії, що відповідають параметрам середньострокової стратегії щодо розвитку регіонів і галузей, включаючи програми ЄС [6, с.243].

Слід також висловити низку міркувань з приводу найбільш оптимальних шляхів створення в Україні двопалатного парламенту. Найбільш ефективний з точки зору регіонального представництва спосіб формування верхньої палати застосовується у Франції. Верхня палата французького парламенту, Сенат, обирається по департаментам (тобто областям) колегіями, які складаються з обраних у департаменті депутатів нижньої палати, регіональних радників, генеральних радників цього департаменту, делегатів муніципальних рад та їх заступників. Кількість делегатів від муніципалітетів залежить від кількості населення.

У Конституції Австрії є Розділ 6 «Гарантії дотримання Конституції та законності управління» (положення про адміністративні сенати, Федеральний сенат у справах біженців, Адміністративний суд та Конституційний Суд). У Конституції Південноафриканської Республіки є Глава 9 «Державні установи, що підтримують конституційну демократію» (положення про Народного захисника, Комісію з прав людини, Комісію з розвитку та захисту прав культурних, релігійних та мовних спільнот, комісію із тендерної рівності, Генерального Аудитора та Виборчу комісію) [7, с. 88].

Отже, вивчаючи як різні країни світу організовують стратегічне планування в межах свого правового поля, можна відзначити складність, різнонаправленість та взаємозалежність усіх елементів планувальної системи. Для інтеграції в українське законодавство особливо цінними виявилися міжнародні практики, такі як установлення ключових стратегічних пріоритетів через партнерські відносини між владними структурами, бізнесом та громадськістю; розвиток специфічних галузей за допомогою фінансування не тільки з держбюджету, але й через гранти та іншу підтримку; використання ефективного діалогу для зміцнення державно-приватного партнерства; та фокусування на досягненні колективних цілей. Одночасно, актуальними темами для подальших наукових досліджень залишаються питання адміністративного забезпечення стратегічного планування, визначення механізмів контролю виконання стратегічних цілей і завдань, аналіз помилок, а також впровадження штучного інтелекту та інших новітніх технологій у стратегічне планування у державному секторі.

Список використаних джерел:

1. Максимець Б. В. Національно-демократичні партії України у виборчих кампаніях початку ХХІ століття: монографія / Максимець Богдан Володимирович ; Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2014. 218 с.
2. Government at a Glance 2013. OECD Publishing. Bruxelles, 2013. 196 p.
3. Дем'янчук О. П. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: монографія. Київ : Факт, 2008. 272 с.
4. Беззубко Б. І. Вдосконалення державних механізмів стратегічного планування соціально- економічного розвитку територій: дис.канд.н.держ.упр.: 25.00.02 / Донецький державний університет управління, Маріуполь, 2017. 245 с.
5. Кухарська Н. Закордонний досвід стратегічного планування регіонального розвитку. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. С. 118-125.
6. Євмешкіна О.Л. Теоретико-методологічні засади модернізації системи державного стратегічного планування в Україні: дис. д-ра. н. держ. упр.: 25.00.01. Дніпро, 2018. 436 с.
7. Конституційне право України: прагматичний курс / [Афанасьєва М. В. та ін. ; за заг. ред. Афанасьєвої М. В., Єзерова А. А.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. 254 с.

Бондаренко С. Ю.,
співробітник Служби безпеки України,
сертифікований партер
Всеукраїнського освітньо-наукового проєкту «Всеосвіта»,
почесний член громадської організації «IESF»
експерт Національної стратегії освіти і науки України 2030 при МОН
України,
(м. Київ, Україна)

Березюк А. С.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 081 «Право»,
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО НОРМ МГП

Захист цивільних осіб під час збройних конфліктів є одним з найбільш тривалих і складних завдань у сфері імплементації Міжнародного гуманітарного права (МГП). Засноване на принципах гуманності та мінімізації страждань, МГП, кодифіковане в Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них, спрямоване на захист осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях [1]. Однак у сучасному ландшафті збройних конфліктів, що характеризується асиметричною війною, недержавними суб'єктами і зростаючим перетином звичайних і кібервійськ, захист цивільних осіб часто підривається. У цьому дослідженні авторами розглядаються ключові виклики для захисту цивільного населення та оцінюється адекватність існуючої правової бази для вирішення цих питань, спираючись на нормативні положення МГП та пов'язаних з ним міжнародно-правових актів.

Центральне місце в захисті цивільного населення займає загальна стаття 3 Женевських конвенцій, яка вимагає гуманного поводження з усіма особами, які не беруть активної участі у воєнних діях. Ця стаття слугує наріжним каменем для регулювання неміжнародних збройних конфліктів, які зараз є домінуючою формою збройних конфліктів у всьому світі. Крім того, стаття 51 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій (1977) прямо забороняє невибіркові напади на цивільне населення і закріплює принцип розрізнення, який зобов'язує сторони конфлікту завжди розрізняти комбатантів і цивільне населення [2]. Однак дедалі більша поширеність міських війн, коли бойові дії ведуться в густонаселених районах, робить застосування цих принципів надзвичайно складним. Застосування зброї вибухової дії з великим радіусом ураження, наприклад, артилерійських і повітряних ударів, призводить до руйнівних наслідків для цивільного населення, що ставить під сумнів

можливість узгодження такої практики з вимогами пропорційності і необхідності, кодифікованими в статті 57 Додаткового протоколу I.

Ще один важливий виклик пов'язаний з участю в сучасних конфліктах недержавних збройних формувань (НЗФ). Ці суб'єкти, які часто не є учасниками Женевських конвенцій, часто нехтують нормами МГП, вчиняючи кричущі порушення, такі як використання цивільних осіб в якості живого щита та обстріли об'єктів цивільної інфраструктури. Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) кваліфікує такі дії як воєнні злочини, але відсутність механізмів підзвітності НЗФ у поєднанні з фрагментарним характером їхніх командних структур серйозно підриває зусилля із забезпечення дотримання норм. Більше того, відсутність ефективних механізмів поширення та імплементації норм МГП серед НЗФ створює додаткову перешкоду для захисту цивільного населення.

Зростаюча цифровізація війни ще більше ускладнює правовий ландшафт. Використання кібероперацій у збройних конфліктах, хоча це прямо не передбачено чинними договорами МГП, створює значні ризики для цивільного населення через взаємопов'язаність сучасних об'єктів критичної інфраструктури. Наприклад, кібератаки, спрямовані на електромережі, водопостачання або медичні установи, можуть завдати значної шкоди цивільному населенню, опосередковано порушуючи принципи розрізнення і пропорційності. Хоча Талліннський посібник з міжнародного права, застосовного до кібервійни, містить тлумачні вказівки, він залишається необов'язковим до виконання і недостатньо інтегрованим у ширшу систему МГП. Ця нормативна прогалина підкреслює нагальну потребу міжнародного співтовариства в адаптації існуючих правових інструментів до реалій війни 21-го століття.

Поява автономних систем озброєнь (АСО) створює ще один вимір складності. Ці системи, які можуть самостійно обирати і вражати цілі, кидають виклик фундаментальним принципам МГП щодо підзвітності і людського нагляду. Стаття 36 Додаткового протоколу I вимагає від держав забезпечити, щоб будь-яка нова зброя, засіб або метод ведення війни відповідали чинним нормам МГП. Однак швидкий розвиток технологій штучного інтелекту випереджає регуляторні зусилля, залишаючи значну невизначеність щодо застосовності МГП до АСО. Відсутність загальноприйнятого визначення «значущого людського контролю» загострює цю проблему, викликаючи занепокоєння щодо потенційних порушень статті 51 Додаткового протоколу I та інших захисних положень.

Доля переміщених цивільних осіб, включно з біженцями та внутрішньо переміщеними особами (ВПО), є ще одним постійним викликом. Збройні конфлікти часто змушують мільйони цивільних залишати свої домівки, створюючи складні гуманітарні кризи. Хоча Конвенція про статус біженців 1951 року і Протокол до неї 1967 року забезпечують надійну основу для захисту біженців, відсутність всеосяжного правового інструменту, який би враховував специфічну вразливість ВПО, які залишаються в країні свого походження, створює значні прогалини в їхньому захисті [3]. Керівні принципи з питання про

переміщення осіб всередині країни, хоча і є цінним інструментом «м'якого права», не мають обов'язкової сили і значною мірою покладаються на співпрацю держав, яка часто є недостатньою в контексті конфліктів, що тривають.

Гендерно зумовлене насильство у збройних конфліктах є ще одним прикладом того, що норми МГП не виконуються в повному обсязі. Незважаючи на заборону згвалтувань та інших форм сексуального насильства відповідно до статті 27 Четвертої Женевської конвенції та статей 7 і 8 Римського статуту, такі порушення залишаються широко поширеними і систематично застосовуються як тактика ведення війни [4]. Приховування цих злочинів у поєднанні з обмеженою доступністю гендерно-чутливих механізмів притягнення до відповідальності та відшкодування збитків увічнює культуру безкарності. Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 і 1820 підкреслюють важливість протидії сексуальному насильству в умовах конфлікту та розширення участі жінок у мирних процесах, проте виконання цих резолюцій залишається непослідовним.

Недотримання норм МГП державними суб'єктами також створює значні проблеми. Хоча держави зобов'язані дотримуватися принципу забезпечення поваги до МГП відповідно до Загальної статті 1 Женевських конвенцій, порушення продовжуються, особливо в конфліктах, пов'язаних з проведенням контртерористичних операцій. Широке тлумачення військової необхідності часто використовується для виправдання дій, які непропорційно впливають на цивільне населення, підриваючи принципи пропорційності та розрізнення. Крім того, політизація гуманітарної допомоги, прикладом якої є запровадження блоkad і обмежень гуманітарного доступу, суперечить зобов'язанням за статтею 70 Додаткового протоколу I, яка передбачає вільний пропуск вантажів з гуманітарною допомогою.

Для вирішення цих багатогранних проблем міжнародне співтовариство має посилити механізми моніторингу та забезпечення дотримання МГП. Створення незалежних комісій зі встановлення фактів, як це передбачено статтею 90 Додаткового протоколу I, має бути розширене і забезпечене належними ресурсами. Крім того, необхідно посилити роль міжнародних і регіональних судів, включаючи МКС і Європейський суд з прав людини, у переслідуванні воєнних злочинів і забезпеченні відповідальності. Держави також повинні інвестувати в поширення норм МГП за допомогою освітніх і тренінгових програм, особливо для збройних сил, щоб сприяти формуванню культури їх дотримання.

Для вирішення численних проблем, пов'язаних із забезпеченням захисту цивільного населення під час збройних конфліктів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права (МГП), необхідно запропонувати комплексні, юридично обґрунтовані та практично здійсненні заходи, спрямовані на зміцнення нормативної бази та забезпечення її ефективного застосування. Це завдання вимагає багатовимірного підходу, що включає розробку нових правових стандартів, вдосконалення механізмів дотримання, адаптацію МГП до сучасних технологічних досягнень і створення надійної системи підзвітності. Ці пропозиції повинні міцно ґрунтуватися на чинних положеннях міжнародних

правових інструментів, зокрема Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів до них, Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) і відповідних інструментів «м'якого права», а також передбачати потреби майбутніх збройних конфліктів.

Основною проблемою сучасних конфліктів є складність забезпечення дотримання принципу розрізнення, закріпленого в статті 48 Додаткового протоколу I, через поширеність міських війн і застосування вибухової зброї в населених районах. Щоб пом'якшити цю проблему, слід внести поправку до статті 51 Додаткового протоколу I, щоб передбачити чітку заборону на застосування вибухової зброї з широкою зоною ураження в густонаселених районах, за винятком обставин, коли її розгортання може очевидно відповідати принципам пропорційності і необхідності, як це визначено в статті 57. Держави повинні бути зобов'язані прийняти оперативні керівництва, що обмежують застосування такої зброї, і створити механізми перевірки перед розгортанням для забезпечення дотримання цих керівництв. Крім того, Міжнародна комісія зі встановлення фактів (стаття 90 Додаткового протоколу I) повинна отримати розширену юрисдикцію для розслідування звинувачень у невивіркових атаках, а її висновки повинні бути обов'язковими як для держав, так і для недержавних суб'єктів.

Виклики, пов'язані з участю недержавних збройних формувань (НЗФ), вимагають інноваційних підходів до їхньої взаємодії з нормами МГП. Хоча загальна стаття 3 Женевських конвенцій встановлює мінімальний стандарт гуманного поводження, її застосування до НЗФ залишається обмеженим. Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити новий міжнародний договір, який би накладав конкретні зобов'язання на НЗФ, а також механізми їхньої сертифікації та умовного визнання на основі продемонстрованого дотримання норм МГП. Цей договір також повинен вимагати від держав поширювати норми МГП серед ЗС на їхніх територіях або в зонах впливу і надавати технічну допомогу в розробці внутрішніх кодексів поведінки, приведених у відповідність до міжнародних правових стандартів. Крім того, слід створити незалежний моніторинговий орган, який потенційно діятиме під егідою Організації Об'єднаних Націй, для перевірки дотримання норм МГП, публікації регулярних звітів та сприяння діалогу між цими групами і державними суб'єктами.

Поява кібервійни створює унікальні виклики, на які недостатньо реагують існуючі інструменти МГП. У відповідь на це держави повинні скликати дипломатичну конференцію для обговорення нового протоколу до Женевських конвенцій, який би конкретно стосувався кібероперацій. Цей протокол має включати принципи розрізнення, пропорційності та обережності, прямо забороняючи кібератаки на критично важливі об'єкти цивільної інфраструктури, такі як заклади охорони здоров'я, системи водопостачання та енергосистеми, захищені статтею 54 Додаткового протоколу I. Протокол також має передбачати створення національних і міжнародних механізмів атрибуції кібератак, що забезпечить притягнення до відповідальності державних і недержавних суб'єктів, відповідальних за такі операції. Талліннський посібник, попри його

цінність як інтерпретаційного керівництва, має бути офіційно оформлений як обов'язковий додаток до цього протоколу, таким чином інтегруючи його принципи в ширшу систему МГП.

Щоб протистояти зростаючому використанню автономних систем озброєнь (АСО), держави повинні терміново прийняти мораторій на розгортання АСО до завершення переговорів про обов'язковий до виконання міжнародний інструмент. Цей документ має втілити в життя вимоги статті 36 Додаткового протоколу I, встановивши чіткі критерії «значущого людського контролю» і визначивши обставини, за яких АСО можуть бути законно застосовані. Крім того, інструмент повинен містити надійні положення щодо прозорості та підзвітності, вимагаючи від держав звітувати про розробку, випробування і розгортання АСО перед незалежним наглядовим органом. Включення режиму відповідальності за шкоду, заподіяну АСО, за зразком положень статті 8 Римського статуту щодо відповідальності командування, ще більше посилить підзвітність і стримування.

Захист переміщених цивільних осіб вимагає подвійного підходу, що стосується як біженців, так і внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Держави повинні працювати над прийняттям обов'язкової до виконання міжнародної конвенції про захист ВПО, що ґрунтується на принципах, сформульованих у Керівних принципах з питання про переміщення осіб всередині країни. Ця конвенція повинна зобов'язати держави надавати адекватну гуманітарну допомогу ВПО, забезпечувати їхню безпеку та гідність, а також сприяти довгостроковим рішенням, включаючи повернення, розселення та місцеву інтеграцію. Крім того, конвенція повинна надати міжнародним організаціям, таким як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), можливість втручатися в ситуації, коли держави не бажають або не можуть виконувати свої зобов'язання, тим самим заповнюючи існуючі прогалини в захисті.

Гендерно зумовлене насильство, яке є поширеним порушенням МГП, вимагає більш суворих заходів для забезпечення відповідальності та відшкодування збитків. Держави повинні бути зобов'язані створити спеціалізовані слідчі підрозділи та механізми кримінального переслідування для боротьби з сексуальним насильством у збройних конфліктах, як це передбачено статтею 7 Римського статуту. Ці підрозділи повинні враховувати гендерні аспекти та мати достатні ресурси для надання всебічної підтримки жертвам насильства. Крім того, під егідою МКС слід створити міжнародний компенсаційний фонд для жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, який фінансуватиметься за рахунок внесків держав і штрафів, накладених на засуджених злочинців. Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 і 1820 слід імплементувати шляхом прийняття обов'язкових до виконання національних планів дій з регулярним моніторингом і звітуванням для забезпечення ефективної імплементації.

Дефіцит дотримання норм МГП державними суб'єктами підкреслює необхідність посилення зобов'язання «забезпечувати повагу» до МГП згідно із

загальною статтею 1 Женевських конвенцій. Цього можна досягти шляхом створення механізму універсального періодичного огляду, подібного до того, що використовується Радою ООН з прав людини, для оцінки дотримання державами зобов'язань з МГП. Держави також повинні бути зобов'язані включити положення МГП у свої національні правові системи, а також проводити періодичні аудити незалежними експертами для перевірки їх виконання. Крім того, слід розширити роль міжнародних і регіональних судів у розгляді справ про порушення МГП, заохочуючи держави визнати юрисдикцію МКС і розширити мандати регіональних судів з прав людини, включивши до них розгляд справ про порушення МГП.

Нарешті, політизація гуманітарної допомоги має бути вирішена шляхом зміцнення правової бази, що регулює гуманітарний доступ. До статті 70 Додаткового протоколу I слід внести зміни, щоб прямо заборонити використання гуманітарної допомоги як інструменту політичного впливу або військової стратегії. Держави повинні бути зобов'язані сприяти швидкому і безперешкодному проходженню гуманітарної допомоги за будь-яких обставин, а будь-які перешкоди повинні розглядатися незалежним міжнародним арбітражним механізмом. Крім того, принцип неупередженості при наданні гуманітарної допомоги повинен неухильно дотримуватися, а суб'єкти, викриті в дискримінаційній практиці, повинні бути покарані.

Насамкінець, захист цивільного населення під час збройних конфліктів вимагає адаптивного і далекоглядного підходу до МГП. Усуваючи виявлені прогалини і проблеми за допомогою запропонованих заходів, міжнародне співтовариство може забезпечити дотримання основоположних принципів гуманності, розрізнення, пропорційності та підзвітності навіть на тлі зростаючої складності сучасних воєнних дій. Ці реформи не лише підтверджують незмінну актуальність МГП, але й слугують свідченням колективної прихильності держав до пом'якшення людських страждань під час збройних конфліктів.

На закінчення, захист цивільних осіб під час збройних конфліктів залишається першочерговою, але недосяжною метою міжнародного гуманітарного права. Нормативна база, встановлена Женевськими конвенціями, Додатковими протоколами та пов'язаними з ними правовими інструментами, забезпечує міцну основу для захисту цивільного населення. Однак мінливий характер війни в поєднанні з постійними прогалинами в дотриманні та підзвітності вимагають від міжнародного співтовариства узгоджених зусиль з адаптації та зміцнення правового режиму. Лише за допомогою таких заходів можна реалізувати основоположні гуманітарні цілі МГП перед обличчям безпрецедентних викликів сучасності.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 28.01.2025)

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 28.01.2025)
3. Конвенція про статус біженців : Конвенція; ООН від 28.07.1951 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 (дата звернення: 28.01.2025)
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 28.01.2025)

Бондаренко С. Ю.,
співробітник Служби безпеки України,
сертифікований партнер
Всеукраїнського освітньо-наукового проєкту «Всеосвіта»,
почесний член громадської організації «IESF»
експерт Національної стратегії освіти і науки України 2030 при МОН
України,
(м. Київ, Україна)

Жук Д. Ю.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 081 «Право»,
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(м. Київ, Україна)

ПЕРЕТИН МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА І НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВІЙНІ: ЗАХИСТ БЕЗПЕКИ ПРИ ДОТРИМАННІ ГУМАНІТАРНИХ ПРИНЦИПІВ

Перетин міжнародного гуманітарного права (далі по тексту – МГП) і нових технологій у війні являє собою дедалі складнішу і життєво важливу сферу дослідження, зумовлену швидкими темпами технологічного прогресу і мінливим характером збройних конфліктів. Необхідність захисту безпеки при дотриманні гуманітарних принципів охоплює подвійну мету, що лежить в основі МГП, кодифікованого в таких документах, як Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них, а також у звичайному міжнародному праві [1]. Це дослідження має на меті окреслити взаємозв'язок між правовими зобов'язаннями, закріпленими в МГП, і оперативними реаліями, що з'явилися завдяки новітнім технологіям, зокрема автономним системам озброєння, кібервійнам і штучному інтелекту (далі по тексту – ШІ), висвітлюючи правові, етичні та практичні аспекти забезпечення дотримання гуманітарних норм у сучасних збройних конфліктах.

Центральне місце в цьому аналізі займає принцип розрізнення – кардинальний принцип МГП, сформульований у статті 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, який зобов'язує сторони конфлікту розрізняти комбатантів і цивільних осіб, а також військові об'єкти і цивільні об'єкти [2]. Застосування цього принципу в контексті нових технологій викликає значні виклики, особливо щодо автономних систем озброєння, здатних самостійно вибирати і вражати цілі. Автономне функціонування таких систем вимагає суворих механізмів забезпечення дотримання вимог щодо розмежування легітимних військових цілей і цивільних об'єктів, що перебувають під захистом. Аналогічно, принцип пропорційності, кодифікований у статті 51(5)(b) Додаткового протоколу I, забороняє напади, які можуть спричинити випадкові

втрата серед цивільного населення або пошкодження цивільних об'єктів, які були б надмірними порівняно з конкретною і безпосередньою військовою перевагою, що очікується. Розгортання передових технологій, в тому числі високоточних боєприпасів і ударів із безпілотників, нібито сприяє дотриманню принципу пропорційності; однак воно також створює ризики прорахунків і прогалин у підзвітності, особливо в ситуаціях, пов'язаних з інфраструктурою подвійного призначення або складним міським середовищем.

Ще одним важливим аспектом МГП, пов'язаним з технологічним прогресом, є зобов'язання вживати запобіжних заходів під час нападу, як зазначено в статті 57 Додаткового протоколу I. Це зобов'язання включає в себе обов'язок перевіряти, що цілі є військовими об'єктами, і вибирати засоби і методи ведення війни, які мінімізують шкоду цивільному населенню. Нові технології, такі як системи підтримки прийняття рішень на основі штучного інтелекту, пропонують потенціал для підвищення точності і надійності рішень щодо націлювання. Однак вони також ставлять питання щодо людського нагляду, надійності вхідних даних та етичних наслідків делегування рішень, що стосуються життя і смерті, машинам. Принцип гуманності, який лежить в основі МГП в цілому, накладає обов'язок уникати непотрібних страждань і поважати гідність людей, які постраждали від збройного конфлікту. Цей принцип особливо актуальний для використання новітніх технологій, в тому числі зброї спрямованої дії і кібероперацій, які можуть мати невибірковий або непередбачуваний вплив на цивільне населення і критично важливу інфраструктуру.

Регулювання кібервійни в рамках МГП ілюструє виклики, пов'язані із застосуванням існуючих правових рамок до нових форм конфлікту. Хоча Женевські конвенції та додаткові протоколи до них прямо не стосуються кібероперацій, їхні основоположні принципи вважаються застосовними до кібердіяльності, що здійснюється в контексті збройного конфлікту. Талліннський посібник з міжнародного права, застосовного до кібервійни, розроблений групою незалежних експертів, підтверджує застосовність принципів МГП до кібероперацій, наголошуючи на необхідності забезпечення розрізнення, пропорційності та обережності. Однак віднесення кібератак до конкретних сторін, ідентифікація військових цілей у кіберпросторі та оцінка випадкової шкоди цивільній інфраструктурі становлять значні юридичні та оперативні складнощі. Наприклад, кібероперації, спрямовані на об'єкти критичної інфраструктури, такі як електромережі або системи охорони здоров'я, можуть призвести до каскадних наслідків, які непропорційно впливають на цивільне населення, що ставить під сумнів дотримання МГП.

Використання ШІ у військових цілях ще більше підкреслює взаємозв'язок між технологічними інноваціями і гуманітарними принципами. Хоча ШІ має потенціал для підвищення обізнаності про ситуацію, покращення процесів прийняття рішень і зменшення ризиків для військовослужбовців, його застосування також викликає глибоке занепокоєння з правової та етичної точки зору. У тлумачному керівництві, виданому Міжнародним комітетом Червоного

Хреста (МКЧХ), підкреслюється, що людська відповідальність і підзвітність повинні залишатися в центрі уваги при застосуванні ІІІ у війні. Цей принцип узгоджується з ширшою нормативною базою МГП, яка покладає відповідальність за порушення на держави і окремих осіб. Проблеми, пов'язані з розподілом відповідальності за дії, що здійснюються автономними системами, підкреслюють необхідність надійної правової та етичної бази, що регулює проектування, розробку і розгортання таких технологій. Крім того, потенційна здатність систем ІІІ увічнювати або посилювати існуючі упередження в даних і алгоритмах викликає занепокоєння щодо дискримінації та нерівності при застосуванні сили, що суперечить принципу недискримінації, закріпленому в МГП.

Зобов'язання держав забезпечувати дотримання МГП в контексті нових технологій виходять за межі поля бою і охоплюють процеси досліджень, розробок і закупівель. Стаття 36 Додаткового протоколу I зобов'язує держави переглядати законність нових видів зброї, засобів або методів ведення війни з метою забезпечення їх сумісності з МГП. Ця вимога вимагає ретельної оцінки потенційних наслідків нових технологій, в тому числі їх відповідності принципам розрізнення, пропорційності та гуманності. Ефективна реалізація оглядів за статтею 36 залежить від створення прозорих і підзвітних механізмів, що включають експертизу з правової, технічної та етичної точок зору. Крім того, транснаціональний характер технологічного розвитку і розповсюдження вимагає міжнародного співробітництва і діалогу для вирішення проблем, пов'язаних з технологіями подвійного призначення, і запобігання їх неправомірному використанню всупереч МГП.

Більш широкі наслідки застосування нових технологій для захисту цивільного населення під час збройних конфліктів підкреслюють важливість інтеграції гуманітарних міркувань в управління технологічними інноваціями. МКЧХ та інші гуманітарні організації відіграють ключову роль у пропаганді відповідального використання технологій і сприянні діалогу між державами, приватним сектором і громадянським суспільством. Розробка міжнародних стандартів і передового досвіду, заснованих на принципах МГП, має важливе значення для зменшення ризиків, пов'язаних з новими технологіями, і використання їхнього потенціалу для підвищення рівня дотримання гуманітарних норм. Крім того, створення механізмів підзвітності, включаючи судові та позасудові засоби правового захисту, має вирішальне значення для боротьби з порушеннями МГП і забезпечення правосуддя для жертв протиправної поведінки.

Нижче наведені додаткові статті та положення з міжнародних правових актів, які мають відношення до теми перетину міжнародного гуманітарного права (МГП) і нових технологій у війні. Ці положення надають подальшої глибини і застосовності аналізу (Таблиця 1):

№ з/п	Назва МНПА	Стаття	Характеристика
-------	------------	--------	----------------

1	Гаазька Конвенція 1907 року	22	Ця стаття підкреслює обмеження права воюючих сторін застосовувати засоби нанесення шкоди противнику, що є основоположним при оцінці законності нових технологій у війні.	
		23	Ця стаття забороняє використання зброї, снарядів або матеріалів, які спричиняють непотрібні страждання, що безпосередньо стосується міркувань про автономну зброю, системи, керовані штучним інтелектом, і кібероперації.	
2	Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію [3].	-	Протокол I про невизначувані осколки (1980)	Цей протокол забороняє зброю, яка залишає осколки в тілі людини, що піднімає питання про використання мікротехнологій у конфлікті.
		-	Протокол IV про засліплюючу лазерну зброю (1995)	Цей протокол прямо забороняє засліплюючу лазерну зброю і слугує основою для обговорення гуманітарних наслідків зброї спрямованої дії
3	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	6	Хоча стаття 6 не є специфічною для МГП, вона підкреслює невід'ємне право на життя, що є важливим при оцінці впливу технологій, які можуть завдати непропорційно великої шкоди цивільному населенню.	
4	Римський статут Міжнародного кримінального суду	8(2)(b)	Це положення перераховує воєнні злочини, пов'язані з використанням забороненої зброї і методів ведення війни, що має вирішальне значення для боротьби з порушеннями, пов'язаними з новими технологіями	
5	Статут ООН	2(4)	Заборона загрози силою чи її застосування як засобу проти територіальної цілісності або політичної незалежності держав має прямі наслідки для кібероперацій і військових стратегій, керованих штучним інтелектом.	
6	Талліннський посібник 2.0 з міжнародного права, що застосовується до кібероперацій	-	Не будучи обов'язковим до виконання договором, цей посібник містить детальний аналіз того, як принципи МГП, такі як розрізнення і пропорційність, застосовуються до кібервійни.	
7	Конвенція про заборону біологічної зброї (1972)	-	Конвенція забороняє розробку і використання біологічних агентів у ворожих цілях, що перетинається із занепокоєнням щодо зловживання біотехнологіями у війні.	
8	Конвенція про заборону хімічної зброї (1993)	-	Забороняючи розробку, виробництво, накопичення і застосування хімічної зброї, ця конвенція є актуальною при обговоренні нових технологій подвійного призначення з хімічним потенціалом.	
9	Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини (2011)	-	Ці принципи, хоча і не стосуються конкретно МГП, підкреслюють корпоративну відповідальність при розробці військових технологій, в тому числі ШІ і автономних систем.	
10	Тлумачне керівництво МКЧХ щодо прямої участі у воєнних діях (2009)	-	У цьому керівництві детально розглядаються обставини, за яких люди беруть безпосередню участь у бойових діях, що є важливим для аналізу відповідальності при взаємодії людини з машиною.	

11	Віденська конвенція про право міжнародних договорів (1969)	26 і 31	Ці статті про pacta sunt servanda (угоди повинні дотримуватися) і тлумачення договорів мають вирішальне значення для забезпечення послідовного застосування МГП до нових технологій.
----	--	---------	--

Таблиця 1. Статті та положення з міжнародних правових актів, які мають відношення до теми перетину міжнародного гуманітарного права (МГП) і нових технологій у війні

Включення цих додаткових статей і правових інструментів покращує всебічне розуміння того, як міжнародне право регулює проблеми, що виникають на перетині МГП і технологічного прогресу у війні. Ці положення в сукупності підтримують аргумент на користь дотримання гуманітарних принципів в умовах мінливого характеру збройних конфліктів.

На закінчення, перетин міжнародного гуманітарного права і нових технологій у війні являє собою складний і багатогранний ландшафт, що характеризується як можливостями, так і викликами. Принципи, закріплені в МГП, в тому числі розрізнення, пропорційність і гуманність, забезпечують надійну основу для керівництва застосуванням технологій у збройних конфліктах. Проте швидкі темпи технологічного прогресу вимагають постійних зусиль з адаптації правової бази, посилення механізмів підзвітності і сприяння діалогу між зацікавленими сторонами. Поєднуючи імперативи безпеки і гуманізму, міжнародне співтовариство може підтримати фундаментальні принципи МГП і забезпечити захист людей, які страждають від мінливої динаміки ведення війни.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 23.01.2025)
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 23.01.2025)
3. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію : Конвенція; ООН від 10.10.1980 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_266 (дата звернення: 23.01.2025)

Вовк В. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА І БЕЗПЕКА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Сучасний простір соціальної взаємодії і комунікації значною мірою визначається інформаційним простором, який представлений глобальною комп'ютерною мережею інтернет. Інтернет суттєво впливає на суспільну, соціокультурну, політичну, економічну сфери, оскільки став основною інфраструктурою соціальної комунікації (як на глобальному, так і на локальному рівнях), що спричинило низку змін в системі моральної регуляції. А це все акцентує увагу на практичній складовій нашого повсякденного життя, оскільки людина в сучасному світі має швидко приймати рішення, бути здібною прогнозувати своє майбутнє і соціальні процеси, поєднувати практичну діяльність з творчістю, бути впевненим користувачем гаджетів, уміти використовувати на благо інформаційний простір, уміти захищатися від негативних аспектів сучасних технологій. Формування нових навичок соціальної взаємодії і комунікації відбувається на тлі сучасного соціокультурного контексту, який характеризується демократизацією, уніфікацією та стандартизацією життя, стисканням часу, значним інформаційним потоком, виникненням кліпового типу мислення, цифрового гуманізму і трансгуманізму, неогедонізму, формуванням нового модусу людини – Homo Sedens (людина, яка сидить перед екраном), шоутизацією повсякденності [1].

Технологічні досягнення трансформують людство і ставлення людини до самої себе. Сучасні технології, які почали формуватися в 60-х роках минулого століття, також змінюють індивідуальні і суспільні цінності. Це пов'язано з тим, що сучасні технології спричиняють суттєві соціальні наслідки, особливо в їх етичній складовій.

Етичне знання є історично мінливим, оскільки швидко та оперативно реагує на зміни в площині суспільної та індивідуальної моралі. Поняття «інформаційна етика» (цифрова етика, комп'ютерна етика) має два значення: 1) розділ сучасної прикладної етики (який пройшов в своєму розвитку шість етапів, починаючи з 1940-х років), 2) навчальна дисципліна.

В першому значенні інформаційна етика охоплює коло питань, пов'язаних з: а) моральними і правовими вимогами щодо поведінки людини в інформаційному просторі; б) єдиними загальнолюдськими моральними цінностями й етичними стратегіями; в) цифровою культурою, цифровим етикетом; г) поняттям, специфікою та структурою інформаційної етики [2]; д) відносинами між людиною і штучним інтелектом. Таким чином, інформаційна

етика є спробою подолання неврегульованості інформаційно-комунікативного простору і привнесення етичної складової в стосунки, які опосередковані технічними засобами [3, с. 311] і є, за своєю природою, міждисциплінарною галуззю прикладного етичного знання, яке покликане розв'язати дилеми інформаційного суспільства (співвіднесеність свободи і сенсу буття; інформаційного блага та інформаційного зла; свободи і відповідальності користувачів; технофобії і безумовної довіри технологіям; глобального інформаційного простору і локальної культурної бульбашки; позиціонування особи у реальному житті та у віртуальному). Інформаційна етика є відповіддю на потребу осмислення і врегулювання змін, які відбуваються завдяки стрімкому розвитку сучасних технологій, значною мірою інформаційно-комунікативних (ІКТ). На думку Л. Флоріді, інформаційна етика є така «галузь філософії інформації, що досліджує, в широкому розумінні, етичний вплив ІКТ на життя людини та суспільства. ІКТ глибоко вплинули на багато аспектів людського життя, включаючи характер спілкування, освіту, роботу, розваги, промислове виробництво та бізнес, охорону здоров'я, соціальні відносини та збройні конфлікти. Вони мали радикальний і широкомасштабний вплив на наше моральне життя і на сучасні етичні дискусії» [4, р. 12-13].

В другому значенні інформаційна етика нарівні з інформаційною безпекою повинна стати обов'язковою навчальною дисципліною для здобувачів першого рівня освіти усіх спеціальностей. Сьогодні, попри декларативні лозунги, заклади вищої освіти втратили колишню класичну автономію, а тому стали одним з багатьох соціальних утворень, якість, зміст і функції яких визначаються сучасними соціально-культурними і, на жаль, політичними і державними реаліями. Такими реаліями є: соціальна відкритість, інформатизація, глобалізація, мережеві структури в культурному просторі і, звичайно ж, економічні та політичні чинники. Відбулася, так звана, «макдональдизація» вищої освіти, тобто використання в її структурах принципів ресторанного швидкого обслуговування (ефективності, передбачуваності та контролю за життєздатністю навчального процесу, комодифікацію).

В силу неоліберальних і позитивістських світових тенденцій у вищій освіті друга половина XX століття і перша чверть XXI століття пройшли під гаслом «Звільнити навчальні плани від світоглядних дисциплін», оскільки вони не мають практичної складової. Внаслідок маємо освітянські втрати у вигляді несформованих навичок критичного мислення і прогнозування, катастрофічного падіння рівня загальної культури. Але при цьому спостерігається значне підвищення навичок користування інформаційними технологіями і гаджетами. Які основні завдання інформаційної етики як навчальної дисципліни?

По-перше, інформаційна етика, за своєю природою, є філософською дисципліною. Її вивчення дозволить частково компенсувати відсутність у навчальних планах повноцінних світоглядних навчальних курсів. Але при цьому, за своїм змістовним наповненням, вона близька до інформаційної гігієни, цифрової і кібербезпеки, інфомедійної грамотності та ін.

По-друге, за формою, це має бути тренінг, оскільки тренінг є сучасним методом опанування знань за допомогою активних засобів навчання і який сприяє швидкому засвоєнню нової інформації у неформальній обстановці під керівництвом викладача (тренера). Особливістю цього тренінгу є те, що він повинен органічно поєднувати теоретичну і практичну складові, а тренер має володіти базовими навичками користування і застосування цифрових технологій, а також бути фахівцем в сфері етики.

По-третє, мета такого тренінгу полягає у формуванні навичок поведінки в інформаційному просторі з орієнтацією на моральні норми і цінності та поняття добра (блага), а також у формуванні переконання здобувачів в тому, що свобода в інформаційному просторі не є безмежною, що усі дії в цифровому полі підпадають під моральну оцінку. Одним із завдань вищої освіти в ХХІ ст. є акцент на забезпеченні позиції щодо інформаційного суспільства як суспільства, яке засновується на принципах взаємної поваги і дотримання прав людини.

По-четверте, структурно інформаційна етика як навчальна дисципліна повинна охоплювати такі теми: мораль в інформаційну епоху; свобода в інформаційному полі; моральна відповідальність за дії в інформаційному просторі; культура спілкування в інформаційному просторі; інформаційний (цифровий) етикет; свобода спілкування в інформаційному просторі і дискримінація; інтелектуальна власність; моральні аспекти віртуальної реальності і робототехніки; етичний контроль над штучним інтелектом; взаємозв'язок між метою і засобами в соціальних мережах (на прикладах блогінгу, рілсів, месенджерів тощо); основи міжкультурної інформаційної етики тощо.

Список використаних джерел:

1. Вовк В. Правоохоронна діяльність, глобалізація та суспільна мораль у контексті масової культури (на прикладі сучасних європейських серіалів про правоохоронців. Частина 1). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. No1(27). С.16–22. doi: 10.33270/01242702.16
2. Проценко О., Чубіна Т., Дмитренко Д. Етика та інформаційна етика у комунікативному просторі сучасного суспільства. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 44. С. 98–104. DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.11>
3. Милубенко Г. Місце та роль спільнот в Інтернет комунікації. *Гілея*. 2011. Вип. 45 (№ 3). С. 311 – 318.
4. Floridi L. *The Ethics of Information*. Oxford : Oxford University Press, 2013. 357 p.

Волуйко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки,
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ФОРМИ ТА НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ОБОРОНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ ТА НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТИ

Поняття взаємодії можна сформулювати як взаємний вплив певних елементів один на одного (через діяльність або бездіяльність), а також використання можливостей один одного для досягнення спільної мети та отримання спільного результату способами та методами, що не забороняються законом.

Мета, яка об'єднує сили оборони України – це «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки» (стаття 17 Конституції України) [1]. Це є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу». Це той наріжний камінь, на якому повинна ґрунтуватись діяльність Збройних Сил України під час взаємодії із громадянським суспільством.

Дуже важливо, щоб обидві сторони розуміли в чому ж полягають переваги, позитив, необхідність або користь від їхньої взаємодії.

Для військових структур ефективна взаємодія сприяє:

- 1) створенню механізму незалежного моніторингу щодо забезпечення військових потреб;
- 2) підвищенню соціального захисту військовослужбовців;
- 3) є запобіжником від корупції.

Україна в 1991 році проголосила свою незалежність і створила збройні сили для забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, а з прийняттям Конституції у 1996 році заявила, що буде розвиватися як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це передбачає наявність активного та позитивного контакту між всіма державними структурами та громадянами, що уможливлює розвинуте громадянське суспільство.

Актуальним питанням в умовах воєнного часу є взаємодія між різними компонентами сил оборони нашої держави. Загальна взаємодія представляє собою фундаментальну одиницю аналізу в соціальних науках і описує будь-які добровільні чи мимовільні міжособистісні стосунки між двома або більше особами всередині та/або між групами. Групою може бути мовна або родинна група, соціальний інститут або організація, економічний стан, нація або статъ. Соціальна взаємодія є похідною від

поведінки людини і, як сукупність заходів, утворює узгоджену соціальну структуру, складові частини якої найкраще розуміти відносно одна одної та соціальної системи як узгодженого цілого.

Військова взаємодія при виконанні бойових завдань – це спільні узгоджені за цілями, завданнями, місцем, часом і способами виконання завдань дії військ (сил) для досягнення мети операції (бойових дій, бою). Військова взаємодія – це принцип військового мистецтва і залежно від масштабу воєнних дій і складу військ (сил), що беруть у ній участь, розрізняють тактичну, оперативну й стратегічну взаємодію. Ціль взаємодії визначається в інтересах тих військ (сил), які діють на головних напрямках і виконують основні завдання, що визначають результат воєнних дій.

Залежно від мети взаємодії й способів її досягнення розрізняють основні форми взаємодії: придання й підтримки. Військова взаємодія у формі придання означає передачу в оперативне підпорядкування військ тому командирові, в інтересах якого забезпечується взаємодія. Військова взаємодія у формі підтримки передбачає виконання завдань у визначених інтересах військами, що лишаються у підпорядкуванні своїх командирів. Для досягнення зазначеної мети, взаємодія повинна бути ефективною, цілеспрямованою, централізованою, гнучкою, безперервною і стійкою.

Залежно від того, з якими військами забезпечується взаємодія, розрізняється внутрішня й зовнішня взаємодія. Внутрішня взаємодія реалізується між частинами з'єднання або підрозділами частини тим командиром, якому вони підпорядковані, у тому числі й тимчасово. Зовнішня взаємодія здійснюється між підрозділами, частинами або з'єднаннями, підпорядкованими різним командирам. У цьому випадку взаємодія між ними з основних питань забезпечується старшим командиром (командуючим), а не з основних питань вони узгоджують порядок спільних дій самі на основі вказівок старшого командира.

Організація взаємодії являє собою практичну діяльність командира (командуючого), штабу й служб за узгодженням зусиль і дій з'єднань, частин і підрозділів при спільному виконанні ними завдань під час бойових дій. Метою організації взаємодії є найбільш повне й ефективне використання бойових можливостей військ, що беруть участь у спільних діях.

У загальному випадку організація взаємодії включає: визначення порядку взаємодії, тобто узгодження дій військ за завданнями, способами, місцем і часу; узгодження заходів щодо забезпечення, підтримки й відновлення взаємодії; планування взаємодії; доведення завдань до взаємодіючих з'єднань, частин, підрозділів і органів управління.

Військова взаємодія організовується на різних етапах і рівнях. Етапи військової взаємодії: планування, підготовка, виконання завдань, аналіз проблемних питань виконання. Рівні військової взаємодії:

- стратегічний – на рівні міністерств і відомств України;

- оперативний – на рівні оперативних угруповань військ і бригад;
- тактичний – на рівні батальйонів, рот, взводів, відділень, загонів;
- індивідуальний – на рівні окремого військовослужбовця.

Взаємодія у силах оборони України організовується і координується Радою національної безпеки і оборони України. У відповідності до ст. 107 Конституції України, РНБО України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. РНБО координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України [1].

Закономірним є питання: хто ж може взаємодіяти зі Збройними Силами України, а також силами оборони нашої держави загалом. Передусім це Президент України, який є Верховним Головнокомандувачем ЗСУ, Кабінет Міністрів України, який планує і здійснює фінансування сил оборони України, Верховна Рада України, яка затверджує це фінансування, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, суди, громадськість.

Ця взаємодія охоплює широкий спектр проблем, а саме:

- характер ставлення населення до сил оборони (рівень довіри, ступінь впевненості в їх здатності захистити суспільство і державу);
- наявність демократичного контролю з боку інститутів громадянського суспільства;
- престиж військової служби та професії військовослужбовця;
- моральна готовність населення до захисту своєї Вітчизни і підтримки Збройних Сил;
- готовність суспільства на матеріальні витрати щодо утримання та забезпечення нормального функціонування армії тощо [2].

У статті 11 Закону України «Про Збройні Сили України» вказано, що Збройні сили України провадять свою діяльність на засадах:

- вірності конституційному обов’язку та військовій присязі;
- верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод;
- гласності, відкритості для демократичного цивільного контролю [3].

Саме тут ми бачимо першу згадку про необхідність взаємодії Збройних Сил України (а також інших компонентів сил оборони України) між собою, а також із громадськістю через демократичний цивільний контроль.

Для сил оборони ефективна взаємодія між військовими структурами є:

- 1) запорукою спокою у повсякденному житті;
- 2) гарантією дотримання прав людини як у силах оборони, так і в суспільстві загалом;
- 3) дієвим контролем доцільного використання бюджетних коштів.

Не менш важливе для суспільства питання дотримання прав людини в силових структурах і, зокрема у Збройних Силах України. Чи зможе військовослужбовець, громадські права якого постійно порушуються, утриматись від порушення прав інших громадян? Питання риторичне. Беручи до уваги, що у військовій структурі є зброя, то для цивільного населення дуже важливо бути впевненими, що ця структура використовує свою силу для захисту держави від зовнішньої агресії, а не для вирішення політичних замовлень в середині держави для обмеження прав і свобод громадян.

Контроль доцільного використання бюджетних коштів також важливий. Як і будь-який державний орган, Міністерство оборони України повинне звітувати про виділені кошти на діяльність Збройних Сил України. Громадськість має знати, що ці кошти йдуть на підвищення обороноздатності держави.

Варто констатувати, що взаємодія Збройних Сил України із іншими компонентами сил оборони України й громадянським суспільством вже відбувається, і доволі ефективна. Держава повинна створити ситуацію правової захищеності громадян, сформувані сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними громадських інститутів. Відповідно діяльність сил оборони України в аспекті взаємодії з громадськістю регламентують закони, укази, рішення, постанови та ін.

Прикладом ефективної взаємодії складових сил оборони, насамперед Збройних сил України є Проектний офіс реформ, створений у вересні 2015 року як консультативно-дорадчий орган для забезпечення координації змін в оборонному відомстві. Він складався із групи професійних менеджерів, які вийшли з бізнесу та волонтерського середовища, мали якісну освіту та багаторічний досвід проектного менеджменту. Діяльність Проектного офісу реформ була спрямована на розвиток та зміцнення ЗСУ в тісній комунікації з військовими, міжнародними партнерами та патріотами України.

З 21 квітня 2020 року цей орган припинив своє існування. Але для прикладу результативної багаторічної взаємодії зі Збройними силами України можна назвати основні проекти, які були ним реалізовані за п'ять років з 2015 до 2020 року:

- упроваджено електронні закупівлі в Міністерстві оборони України (система Prozorro);
- створено Центр розробок речового майна та контролю якості (зараз це Головне управління розвитку та супроводження матеріального забезпечення ЗСУ);
- проведено різноманітні заходи щодо розвитку професійного сержантського корпусу Збройних Сил України;
- здійснена реформа системи харчування (була введена нова система харчування у ЗСУ, яку перевірів кожен військовослужбовець);

- впроваджено програмно-проектне управління в систему оборонного планування;
- проведена реформа системи медичного забезпечення;
- проведена реформа системи оборонних закупівель (розроблені закони «Про особливості забезпечення товарів, робіт і послуг, для гарантованого забезпечення потреб оборони», «Про оборонні закупівлі» та інші документи);
- впроваджена система закупівель через структури НАТО;
- створено системи державного гарантування якості;
- підготовано методологічне супроводження трансформації системи об'єднаного керівництва силами оборони та військового управління;
- проведена реформа військової освіти;
- розроблено документи для впровадження стандартів НАТО тощо [4].

Підґрунтям для взаємодії Збройних Сил України із іншими складовими сил оборони є ряд документів українського й міжнародного законодавства, які необхідно офіцерам враховувати та керуватись ними у ході планування своєї діяльності щодо взаємодії із суміжними структурами безпекового сектора.

Серед консультативно-дорадчих органів у силах оборони України слід виокремити такі:

- Громадська рада при Міністерстві оборони України;
- Координаційна рада з питань розвитку козацтва в Україні;
- Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;
- Проектний офіс реформ (припинив своє функціонування в 2020 році).

Основними завданнями цих органів є:

- сприяння забезпеченню координації дій Міністерства оборони України з питань, що належать до компетенції консультативно-дорадчого органу;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері для підвищення її ефективності.

Зокрема, Громадська рада при Міністерстві оборони України була уперше створена 8 листопада 2004 року. У Положенні про Громадську раду чітко окреслені регламентні процедури, напрями діяльності, завдання, мета. Пріоритетним напрямом діяльності Громадської ради є координація заходів з проведення консультацій між громадськими організаціями та Міністерством оборони України в процесі підготовки та реалізації прийнятих рішень, проведення громадської експертизи проектів нормативно-правових актів, участь у процесі демократичного цивільного контролю за Збройними силами України.

Серед основних завдань, які вирішує Громадська рада, такі: забезпечення врахування громадської думки у процесі підготовки та при

виконанні рішень Міністерства оборони України, проведення консультацій військового відомства з громадськістю щодо формування і реалізації державної політики у військовій сфері тощо.

Громадська рада покликана сприяти зміцненню взаємозв'язків громадськості і військовослужбовців щодо налагодження спільної діяльності з питань підвищення престижу військової служби, соціального захисту військовослужбовців, формування та розвитку у військовослужбовців патріотизму, любові до України, відданості народові і Конституції України, соціальної і моральної відповідальності особового складу за захист суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення військової дисципліни і правопорядку.

До складу Громадської ради входять представники органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, професійних спілок, громадських організацій та інших об'єднань громадян, які створені відповідно до вимог чинного законодавства і напрями діяльності яких збігаються зі сферою діяльності Міністерства оборони України.

Щодо конкретних практичних дій, то Громадська рада:

- складає план проведення консультацій з громадськістю;
- подає пропозиції, висновки, а також аналітичні матеріали щодо вирішення питань у відповідній сфері, підготовки проектів нормативно-правових актів, удосконалення роботи органу;
- здійснює громадський нагляд та моніторинг щодо забезпечення органом прозорості та відкритості своєї діяльності, дотриманням закону;
- інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання;
- збирає, узагальнює та подає пропозиції громадськості щодо вирішення важливих питань;
- звітує про свою діяльність [5].

Остання Громадська рада юридично була створена у травні 2020 року, але фактично Міністр оборони України затвердив склад Громадської ради тільки 19 листопада 2020 року. До складу Громадської ради входять представники 27 інститутів громадянського суспільства [6].

Утворено 8 комітетів, а саме:

- з питань правового та соціального забезпечення;
- з питань медичного забезпечення військовослужбовців, осіб звільнених в запас і відставку та членів їхніх сімей;
- з питань соціального статусу військової служби, моралі, духовності та культури;
- з питань розвитку ЗСУ;
- з питань цифрової трансформації у воєнній сфері та оборонних кібертехнологій;
- з питань громадського моніторингу та громадських експертиз діяльності Міністерства оборони;

- з питань комунікацій з військово-цивільними адміністраціями та громадськими організаціями;
- з питань військово-патріотичного виховання військовослужбовців і молоді, фізичної культури та спорту [7].

За рік свого існування Громадська рада провела два засідання. На другому засіданні було ухвалене рішення про проведення громадських експертиз щодо виконання або ефективності в Міністерстві оборони України вимог законів та нормативно-правових актів:

- із забезпечення військовослужбовців житлом, розквартирування військ та землекористування;
- щодо роботи з кадрами;
- щодо організації державно-приватного партнерства та державно-приватної взаємодії у сферах інформатизації та кібербезпеки Збройних Сил України [8].

Усі громадські експертизи торкаються дуже важливих аспектів життєдіяльності Збройних Сил України.

Отже, взаємодія між складовими сил оборони України має стратегічне і загальнонаціональне значення в умовах протистояння збройній агресії російської федерації проти нашої держави.

Отже, форми взаємодії компонентів сил оборони України - це регламентоване правовими нормами зовнішнє вираження сумісної діяльності суб'єктів взаємодії для досягнення поставлених перед ними цілей. Правовий характер форм взаємодії, одним з учасників якої є Збройні Сили України, обумовлюється вимогами ст. 19 Конституції України, відповідно до якої останні зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Форми взаємодії складових сил оборони України охоплюють правотворчі, правозастосовні, контрольні форми, а також захист прав і свобод людини і громадянина. Кожній формі кореспондує група методів, які являють собою усталені способи їх реалізації [1].

Правотворча форма взаємодії реалізується за допомогою методів обговорення громадськістю проектів правових актів, які регламентують діяльність сил оборони України. Реалізація правозастосовної форми взаємодії охоплює взаємодію ЗСУ і правоохоронних структур, спільна участь у відбитті збройної агресії проти України, надання допомоги населенню в зоні військового конфлікту, організацію спільних заходів, евакуацію тіл загиблих військовослужбовців та цивільних осіб із тимчасово окупованих територій тощо. Методи реалізації контрольної функції передбачають використання методів експертизи, моніторингу господарської, виховної та інших видів діяльності підрозділів сил оборони України (з урахуванням правових приписів щодо режиму інформації з обмеженим доступом), роботу комісій з розслідування надзвичайних подій з особовим складом і соціологічні дослідження рівня довіри громадян до сил оборони України [9, с. 79].

Отже, форма захисту прав і свобод людини та громадянина може реалізовуватися за допомогою правового захисту військовослужбовців і членів їх сімей з використанням ресурсу інститутів громадянського суспільства, надання правової допомоги особам, чиї права, свободи та інтереси було порушено внаслідок неправомірних дій військовослужбовців, і сприяння відновленню їх порушених прав і свобод. Метою взаємодії збройних сил та інших компонентів сил оборони є створення умов для їх належного функціонування та розвитку, а також забезпечення захисту держави і громадянського суспільства в цілому від загроз ззовні, а за необхідності - відсіч збройної агресії. До основних принципів вказаної взаємодії належать такі: принцип верховенства права, дотримання прав і свобод людини, відкритості, відповідальності, системності, невторчання, деполітизації, деідеологізації. Форми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України охоплюють правотворчі, правозастосовні та контрольні, а також захист прав і свобод людини і громадянина. Кожній формі кореспондує група методів, які являють собою усталені способи їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, №30, ст. 141.
2. Тощенко Ж.Т. Взаємодія суспільства і Армії: людський вимір. *Політична соціологія*. Київ 2014. URL: https://stud.com.ua/60952/sotsiologiya/politichna_sotsiologiya (дата звернення: 23.01.2025).
3. Закон України «Про Збройні Сили України». [Верховна Рада України. Офіційний сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 23.01.2025).
4. Брифінг Проектного офісу реформ Міністерства оборони України щодо його ліквідації. [Укрінформ]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-press-hall/3009190-brifing-proektnogo-ofisu-reform-ministerstva-oboroni-ukraini-sodo-jogo-likvidacii.html> (дата звернення: 23.01.2025).
5. Положення про Громадську раду при Міністерстві оборони України // Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/polozhennya.pdf>. (дата звернення: 23.01.2025).
6. Склад Громадської ради при Міністерстві оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/Sklad_Gromadsko%D1%97_radi_novij.pdf. (дата звернення: 23.01.2025).
7. Структура Громадської ради при Міністерстві оборони України. Громадська рада при Міністерстві оборони України. [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/strukt_.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

8. Протокол № 2 засідання Громадської ради при Міністерстві оборони України. *Протоколи засідань Громадської ради при Міноборони України* (2020 р.). [Міністерство оборони України. Офіційний сайт]. URL: https://www.mil.gov.ua/content/gromadska-rada/prot_2.pdf (дата звернення: 23.01.2025).
9. Коропатнік І.М. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства. *Juridic national: Teorie si Practica*. 2016. № 3(19). С. 77-82.

Волуйко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки,
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Лобунов Д. О.,
здобувач вищої освіти факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА АДАПТАЦІЇ ЗМІСТУ НОРМАТИВНО- ВИЗНАЧЕНИХ КАТЕГОРІЙ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Наприкінці XX - початку XXI століть особливо рельєфно стали виявлятися негативні особливості глобалізації, пов'язані з ускладненням міжнародного стану справ та зростанням конфліктогенності в світі. Розвитку світу за заданою траєкторією певною мірою сприяє підвищення впливу чинників невизначеності, появою недержавних світових акторів, в першу чергу міжнародного тероризму, негативним станом екології, проблемами розподілу ресурсів світового розвитку, управління міжнародною соціальною сферою. Сумарний вплив комплексу чинників балансу сил та невизначеності при досить слабкому глобальному управлінні спричинило те, що світ скочується до стану хаосу й турбулентності, де вектор розвитку є недостатньо контрольованим і непрогнозованим. Необхідність суттєвої корекції та водночас повної зміни парадигми визначає, що стан глобального управління набуває імперативного характеру.

За вказаних умов наслідки глобалізації у сфері забезпечення національної й міжнародної безпеки дуже суперечливі. З одного боку, глобалізація формує небачені раніше можливості для розвитку й процвітання різних країн, з іншого – нові, у край небезпечні виклики, ризики, а також загрози, що вимагають скоординованої протидії від сучасних моделей забезпечення міжнародної і національної безпеки. На фоні зниження авторитету ефективності міжнародних структур відбувається погіршення керованості стосовно до процесів у сфері наднаціональної безпеки. Породжена вказаними тенденціями невідповідність між масштабними загрозами і можливостями спільного протистояння цим викликам обумовлює потребу в наукового осмислення проблем адаптації міжнародних організацій до політичних умов, які динамічним чином трансформуються [1, с. 24].

Відповідно, завжди актуальною залишається зацікавленість наукової спільноти до дослідження та певної нормативної систематизації й узагальнення відомостей щодо поняття й класифікації складових сил оборони України.

Означена мета передбачає, насамперед, необхідність оцінки генези складових сил оборони і сектору безпеки.

В означеному дослідницькому напрямку вагомий доробок внесло чимало науковців, насамперед, правників. Зокрема: Павло Богуцький, Олександр Доронін, Костянтин Задоя, Владислав Карелін, Олександр Котляренко, Олександр Кривенко, Микола Луців, Василь Настюк, Володимир Пашинський, Михайло Прохоренко, Петро Фівкін, Ірина Шепітько та інші.

Отже, як вбачається, логіка адаптації має передбачати розв'язання двох взаємопов'язаних завдань: по-перше, координацію діяльності міжнародних організацій, які діють у сфері забезпечення міжнародної безпеки у межах єдиної міжнародної стратегії, по-друге, узгодження вказаної стратегії зі стратегіями забезпечення національної безпеки. Реалізація вказаного підходу дозволить забезпечити прогнозованість стану ситуацій у галузі міжнародної безпеки, сформує додаткові можливості для планування дій відносно запобігання кризових загострень ситуації.

Наразі через специфіку змістовних характеристик категорії «оборона» в юридичній науці не існує визначеної дефініції поняття «оборонна функція держави», про що неодноразово зазначали учені-правознавці [2, с. 159]. Так чи інакше, водночас кінцевим результатом реалізації оборонної функції держави являється досягнення стану підготовки до можливого збройного захисту держави та її безпосереднього захисту у випадку збройної агресії або збройного конфлікту. Вказане бачення сутності оборонної функції держави слідує із положень ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII [3].

Разом із тим, очевидним являється те, що механізм реалізації оборонної функції держави передбачає виконання системи спеціальних політичних, військово-технічних, економічних, організаційних і гуманітарних заходів, які спрямовані на протидію можливій військовій агресії. Такі заходи розраховані на реалізацію не лише у воєнний, але й у мирний час [4, с. 40].

Оборонна функція держави реалізується, фактично, всіма компонентами механізму влади. У такий спосіб досягається стан готовності державних сил оборони, які необхідні для стримування збройної агресії противника [5]. Водночас у рамках механізму держави необхідно виокремити ті структури, компетенція яких безпосередньо передбачає реалізацію оборонної функції. При цьому, до початку війни в 2022 році, всі зазначені структури були об'єднані у таке полісистемне утворення, як воєнна організація держави.

При цьому статус воєнної організації держави тривалий час регламентувався вже не чинним Законом України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 р. № 975-IV [6]. Закон, передбачаючи захист національних інтересів України, утвердження і посилення конституційних основ демократичної та правової держави у сфері цивільно-військових відносин, реалізації прав та свобод людини і відповідно до міжнародних зобов'язань, до взяті Україною, визначав правові засади організації й реалізації демократичного

цивільного контролю над Збройними Силами України й іншими утвореними згідно із законами України військовими формуваннями, а також над правоохоронними структурами держави.

Згідно зі ст. 1 вказаного акту воєнна організація держави у зазначений період розглядалася як охоплена спільним керівництвом сукупність органів державної влади, Збройних Сил України, а також інших військових формувань, які сформовані відповідно до Конституції й Законів України, діяльність яких постійно перебуває під демократичним цивільним контролем держави і суспільства та згідно з Конституцією і Законами України безпосередньо направлених на вирішення задач стосовно захисту інтересів держави як від зовнішніх, так і внутрішніх загроз.

У додаток до вказаних вище контекстів, у ст. 1 вже не чинного Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. №964-IV також містилася дефініція воєнної організації держави [7]. Зокрема, вказаним утворенням іменувалося система органів державної влади, військових формувань, сформованих згідно із законами України, діяльність яких постійно перебуває під демократичним цивільним контролем зі сторони суспільства та безпосередньо спрямована на захист інтересів нашої держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У 2018 р., разом із прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII, категорія «воєнна організація держави» втратила нормативне значення [8]. У зазначеному Законі замість категорії «воєнна організація держави» було впроваджено термін «сектор безпеки та оборони». Під сектором безпеки та оборони відповідно ст. 1 зазначеного Закону України «Про національну безпеку України» розуміється система органів державної влади, ЗСУ, а також правоохоронних і розвідувальних органів, структур державної влади спеціального призначення із правоохоронними функціями, військово-промислового комплексу України, сил цивільного захисту, діяльність яких постійно знаходиться під цивільним демократичним контролем та відповідно до Конституції і згідно із Законами України за власним функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів нашої держави від широкого спектру різноспрямованих загроз, а також громадян і громадських об'єднань, що добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. Очевидно, що сектор безпеки і оборони України виступає державним утворенням, на який покладається більш широкий спектр завдань у галузі оборони та безпеки порівняно із воєнною організацією держави.

На даний час згідно із законодавством, структура сектору безпеки і оборони України містить чотири складові компоненти, які розмежовуються відповідно до власного функціонального призначення й юридичної природи. Зокрема, сектор безпеки та оборони України складається із:

- 1) сил безпеки;
- 2) сил оборони;
- 3) оборонно-промислового комплексу;

4) громадських організацій, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

Доцільно звернути увагу і на те, що інституційно компоненти сектору безпеки і оборони України належать як до державного апарату, так і до інститутів громадянського суспільства.

Отже, аксіомно можна визначити, що під силами безпеки розуміються правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення, що мають правоохоронні функції, сили цивільного захисту, а також інші структури, на які Основним Законом й іншими нормативними й правовими актами України покладені функції із забезпечення національної безпеки нашої держави. У свою чергу, до Сил оборони відносяться Збройні Сили України, а також інші створені у відповідності до законодавства нашої держави військові формування, правоохоронні й розвідувальні органи, а також органи спеціального призначення, що мають правоохоронні функції, на які Конституцією й законами нашої держави покладені функції із забезпечення оборони держави.

Список використаних джерел:

1. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: *тези II Міжнародної науково-практичної конференції* (Хмельницький, 25 листопада 2021 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2021. 1052 с.
2. Сокурєнко В. Оборона як ефективний засіб забезпечення безпеки суспільства та держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С.159.
3. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>. (дата звернення: 26.01.2025).
4. Щербюк Н., Щербюк М. Особливості та шляхи реалізації функції оборони держави. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2 (6). С. 40.
5. Безпека та оборона. *Офіційний Інтернет сайт «Урядовий портал»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/bezpeka-ta-oborona>. (дата звернення: 26.01.2025).
6. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 р. № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366. (втратив чинність).
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351. (втратив чинність).
8. Закон України «Про національну безпеку України». [Верховна Рада України. Офіційний сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (дата звернення: 26.01.2025).

Волуйко О. М.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри юридичної психології,
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СИЛ ОБОРОНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Аксіомно стверджується, що в основі удосконалення діяльності складових сил оборони в секторі оборони України є поліпшення взаємодії силового сектора нашої держави із громадянським суспільством.

Наразі більшість громадян України мало поінформована, які завдання виконують сили оборони України, які у них є проблеми, чи вирішують ці проблеми державні керівники, які досягнення мають військові частини і чи потребує військовослужбовець допомоги від суспільства, яке він охороняє від зовнішніх загроз.

Збройні сили є складником будь-якої держави і, звісно ж, є велика спокуса використати цю силу в інтересах групи людей, які опинились на керівних посадах. І щоб цього не трапилося, у державі має розвиватися громадянська активність, має бути взаємодія збройних сил з активною частиною суспільства, а також повинен бути контроль за діями держави і збройних сил, зокрема, з боку громадськості [1, с. 80].

Можна констатувати, що наявність громадянського суспільства є запорукою становлення демократії в державі та й взагалі фактом її існування. Розвинуте громадянське суспільство є невід'ємною частиною всіх демократичних правових держав світу.

Зрозуміло, що громадськість не може забезпечувати військовослужбовців харчуванням, речами, технікою, озброєнням тощо, а також не може забезпечити соціальний захист військовослужбовців. Але громадськість може завдяки розгалуженості громадських організацій, досвідченості, мобільності та креативності окремих членів громадських організацій проводити моніторинг якості, повноти, відповідності, своєчасності такого забезпечення, висвітлювати проблемні питання, які стосуються матеріального забезпечення ЗСУ та популяризувати позитивні практики й дії військового керівництва. Що ж до питань соціального захисту, то громадськість має багаторічний досвід проведення різноманітних заходів не тільки для підвищення соціального захисту військовослужбовців, а й для надання соціальної допомоги, яка не передбачена законами [2, с. 11].

Наведено перелік українських законодавчих актів та різноманітних указів, наказів, рішень, які регламентують питання взаємодії сил оборони з громадянським суспільством:

- Конституція України, від 28 червня 1996 року;
- Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року;
- Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року;
- Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року;
- Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р.
- Указ Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки»;
- Указ Президента України №473/2021 від 17 вересня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”»;
- Указ Президента України №121/2021 від 25 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”»;
- Доктрина публічного спілкування, схвалена Головнокомандувачем ЗСУ 25.09.2020 року;
- Наказ Міністра оборони № 612 від 22.11.2017 «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України».

Зокрема, Указ Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» замінив попередню Стратегію, розроблену в 2016 році. Він був схвалений на засіданні Кабінету Міністрів України 16 червня 2021 року. У новій Стратегії написано, що має зробити держава, уряд, органи місцевого самоврядування для створення сприятливих умов розвитку громадянського суспільства.

Стратегічні напрями визначені практично такі ж, як і у попередньому документі, розробленому для 2016-2020 років. Їх чотири. Кожен із них лише поглиблений обґрунтуванням напрямку, стратегічними завданнями та очікуваними результатами.

«Розділ V. Стратегічні напрями

1. Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення.
2. Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства
3. Стимулювання участі інститутів громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України
4. Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці» [3].

Аналізуючи нормативно-правові акти у сфері взаємодії Збройних Сил України та інститутів громадянського суспільства, можна побачити природну обмеженість такого елемента адміністративно-правового статусу

ЗСУ, як їх права під час цієї взаємодії. Це природно, оскільки громадянське суспільство є незалежним і не підпорядковується державній організації. Отже, відбувається цілком закономірне обмеження прав державно-організаційних інститутів, до яких належать Збройні Сили України, за синергії владних структур і громадянського суспільства.

Характерні права Збройних Сил України як суб'єкта взаємодії із зовнішніми інститутами громадянського суспільства відображено в нормах Положення про Міністерство оборони України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 671. Згідно з ними Міністерство оборони України має право залучати в установленому порядку представників інститутів громадянського суспільства (причому лише за їх згодою) до розгляду питань, що належать до його компетенції, а також безоплатно одержувати від об'єднань громадян інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на міністерство завдань [4].

Якщо розглядати елементи адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством, то можна визначити, що нормативно-правовими актами вони регулюються у сферах інформування про діяльність Збройних Сил України, серед іншого й щодо взаємовідносин із засобами масової інформації, військово-патріотичного виховання і допризовної підготовки та у взаємодії з релігійними організаціями (щодо діяльності капеланів як представників останніх). При цьому права акредитованих ЗМІ і представників релігійних організацій, які проводять душпастирську діяльність безпосередньо в частинах Збройних Сил України, мають більш широкий діапазон порівняно з аналогічними правами інших інститутів громадянського суспільства. Такий стан є об'єктивним. Так, діяльність капеланів (попри те, що вони є представниками релігійних організацій, які, у свою чергу, є одним з інститутів громадянського суспільства) важко віднести до зовнішнього кола взаємовідносин Воєнної організації з громадськими організаціями у зв'язку з тим, що військові священики на час служіння у військових підрозділах зараховуються до штату. Важливість функції засобів масової інформації щодо формування громадської думки, зокрема стосовно Збройних Сил України, зумовлюють їх особливу роль у цих взаємовідносинах. Ураховуючи характер діяльності двох зазначених інститутів, їх взаємодія зі Збройними Силами України є найбільш урегульованою чинними нормативно-правовими актами (зокрема наказами Міністерства оборони України від 14.06.2012 р. № 399 та від 27.01.2015 р. № 40).

У сфері взаємодії Збройних Сил України з інститутами громадянського суспільства до компетенції Міністерства оборони України (як головного представника ЗСУ) належать взаємодія з громадськими організаціями (ст. 10 Закону України «Про Збройні Сили України», ст. 10 Закону України «Про оборону України»), розгляд звернень громадських організацій, повідомлень засобів масової інформації та своєчасне інформування заявників і засобів масової інформації про результати розгляду і вжиті заходи (ст. 21 Закону

України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави»), забезпечення реалізації заходів демократичного цивільного контролю за Збройними Силами України (ст. 10 Закону України «Про оборону України») тощо [5].

Начальник Генерального штабу, заступники Міністра оборони України, командувачі видів Збройних Сил України, командири військових частин, військові комісари та ін. організують роботу серед цивільної молоді, яка бажає навчатися у вищих військових навчальних закладах, проводять заходи з військово-професійної орієнтації молоді, організовують військово-спортивні змагання тощо. Міністерство оборони України за участю Товариства сприяння обороні України запроваджує заходи, спрямовані на налагодження взаємодії у питаннях національно-патріотичного виховання допризовної молоді та популяризації військової служби. У межах цих заходів воно разом з іншими відповідними міністерствами й органами виконавчої влади проводить підготовку громадських активістів, які залучаються до організації і проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») тощо. Спільно з представниками громадських організацій Міністерство оборони України, територіальні відділення Збройних Сил України укомплектовують навчальні заклади засобами і системами захисту, смугами перешкод і військово-спортивними комплексами, залучають офіцерів військових частин, воїнів, що мають бойовий досвід, до проведення навчальних занять у школах із військової підготовки тощо. До компетенції Міністерства оборони України та Генерального штабу України належить організація комплектування Збройних Сил України і призов громадян на строкову військову службу (статті 10, 11 Закону України «Про оборону України»). Разом із тим законодавством передбачено, що до складу призовних комісій під час проведення призову громадян України на строкову військову службу долучаються представники громадських організацій (ст. 16 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу») тощо [6, с. 233].

Взаємодія представників Збройних Сил України із громадськістю не є питанням можливості чи бажання військових керівників, це є питання обов'язку. Треба чітко розуміти, що така взаємодія є обов'язковою для командирів усіх рівнів. Ці обов'язки закріплені в законодавчих актах, які викладені в другому розділі цього довідника. Фактично ті військові керівники, які не виконують свої функціональні обов'язки, не сприяють підвищенню боєздатності свого підрозділу та збройних сил в цілому.

Побудова алгоритму взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства - це дуже складний процес, який потребує індивідуального підходу кожного командира. Мають бути враховані всі об'єктивні та суб'єктивні обставини, передусім умови, в яких знаходиться керівник та особовий склад підрозділу, наприклад, у якій місцевості дислокується військова частина або яка завантаженість військовослужбовців поточними справами.

У військових документах (директивах, наказах тощо) є загальні напрями і принципи роботи, а от з чого починати та що робити - не написано. Усе покладається на відповідного командира, який сам повинен прийняти рішення, що робити, коли робити і чи робити взагалі.

Щоб полегшити роботу командирам під час напрацювання свого індивідуального алгоритму побудови ефективної взаємодії представників збройних сил та громадянського суспільства, слід пам'ятати, що ця робота потребує:

- стратегічного мислення;
- наполегливості;
- системності;
- плановості;
- певного часу.

Не менш важлива аксіома: ми не повинні чекати «взаємодії», а самі маємо бути активними щодо її налагодження.

Питання, на які треба мати відповіді перед складанням алгоритму:

1. Скільки громадських організацій офіційно зареєстровані в найближчих населених пунктах біля дислокації Вашої частини? Бажано фіксувати таку інформацію: офіційна назва громадської організації; контактна інформація (за наявності): адреса, телефони, електронна скринька, сайти, прізвище керівника; види діяльності; назви проєктів, які вони вже реалізували та їх складові; джерела фінансової підтримки проєктів (за наявності такої інформації).

2. Скільки з цих громадських організацій висвітлюють свою діяльність через мережу Інтернет, через соціальні мережі?

3. За якими напрямками діяльності працюють активні громадські організації?

4. Чи є громадські ради при державних органах влади в районі дислокації Вашої частини?

5. Які громадські організації туди входять?

6. Які проблеми вони розглядають?

7. Чи є серед цих проблем ті, які стосуються інтересів Вашої частини або членів Ваших родин?

8. Які є навчальні заклади в районі дислокації Вашої частини?

9. Які найбільші проблеми в районі дислокації Вашої частини?

Цей перелік можна поступово розширювати в процесі ознайомлення зі станом речей.

Джерелом інформації можуть слугувати офіційні сайти обласних адміністрацій, сайти Управління юстиції України та Державної служби статистики України, сайти громадських організацій, сайти міжнародних організацій, що виступають фінансовими донорами для громадських організацій, сайти засобів масової інформації.

Багато невеликих громадських організацій або волонтерських груп, які реально діють у регіоні, проводять реальні заходи й мають певний вплив на

певній території, не мають своїх сайтів, або про їхню діяльність не згадують ЗМІ.

Заходи, які можна організувати на території військової частини – розіслати запрошення до закладів освіти та державних установ (до адміністрацій, місцевих рад, підприємств) для участі у заходах на території частини з проханням підтвердити свою присутність у запропонованих певних заходах.

Кожен з цих заходів, звісно ж, потребує написання певного сценарію, підготовки, витрат фінансових та часових.

Під час цих заходів можна:

- 1) надати можливість відвідувачам оглянути нережимні об'єкти, техніку,
- 2) надати можливість відвідувачам поспілкуватись з особовим складом,
- 3) запросили відвідувачів на обід в їдальню,
- 4) влаштувати спільне спортивне свято (гра в футбол, волейбол, настільний теніс, шахи) за участі і військовослужбовців, і цивільних;
- 5) розповісти відвідувачам про історію частини, її здобутки;
- 6) влаштувати концерт із запрошенням місцевих артистів або художньої самодіяльності військовослужбовців;
- 7) інші елементи, що залежать від можливостей підрозділу, часу, натхнення та креативного мислення.

Заходи, які можна організувати за межами території частини:

1. Направити свого представника (від частини чи підрозділу) на засідання відповідної адміністрації чи ради, де будуть розглядатись проблемні питання, які ви виписали собі у зошит, про який йшлося на початку цього розділу.

2. Звернутись до навчальних закладів з пропозицією провести у них «Уроки мужності» для учнів із залученням найкращих військовослужбовців свого підрозділу (частини). Брати активну участь у патріотичному вихованні молоді на всіх рівнях - від дитячого садочка до вищих навчальних закладів (виступи у навчальних закладах; організація ігор на зразок «Джура»).

3. Відвідувати «круглі столи», конференції, семінари, лекції, які проводять представники громадського сектору на теми, що безпосередньо стосуються військовослужбовців або можуть стосуватися членів їхніх сімей. Інформація про такі події дуже часто анонсується у місцевих новинах або на сайтах громадських організацій. Присутність військовослужбовців на таких заходах, можливо, буде сприйматися цивільними, як щось нове і незнайоме, оскільки взаємодія між силовими структурами і громадою ще не стала природним і звичним явищем. Водночас громадськість звикла до того, що сама «ходить у гості» до військових частин, а не навпаки [2, с. 33].

Під час таких заходів найкраще встановлювати контакти і планувати можливі взаємовигідні дії, заходи на майбутнє.

Створення сайту частини - це теж дуже важливий аспект взаємодії. Про цю подію також треба повідомити якомога більшу кількість людей (через особисте спілкування, електронне листування, через засоби масової інформації, розповсюдження буклетів під час участі у заходах поза межами частини). Цей сайт потребує системного наповнювання різноманітною інформацією і не тільки військового напрямку. Інформація повинна бути цікава і корисна для різних категорій громадян. Наприклад, можна розміщувати культурно-просвітницькі чи історичні матеріали, фільми, книги.

Крім того, військовослужбовці сил оборони України для підвищення взаємодії з громадянським суспільством можуть:

- своєчасно і достовірно інформувати суспільство про свою діяльність на місцевому рівні (у тому числі через підготовку та періодичне оприлюднення «білих книг» про свою діяльність);
- широко залучати громадськість до обговорення найбільш гострих проблем національної безпеки в ході опрацювання відповідних рішень;
- створювати громадські експертні ради (з числа представників громадських організацій, діяльність яких, з вашої точки зору, може бути корисна для вирішення конкретних проблем);
- системно проводити спільні зустрічі та заходи;
- організовувати спільні тренінги з питань взаємодії для силових структур та активних ОГС;
- виступати з ініціативою створення та реалізації спільних з ОГС проєктів, а також підтримувати ідеї ОГС;
- проводити спільні тренування з громадськістю, змагання та відкриті показові виступи військовослужбовців;
- вести активну інформаційну діяльність у ЗМІ та соціальних мережах;
- інформувати громаду про можливості співпраці та заплановані заходи;
- бути більш відкритими, зокрема у висловленні своїх потреб;
- виробити свою методологію співпраці з ОГС;
- керівникам - мотивувати особовий склад до співпраці з громадою [2, с. 34].

В останні роки аналітики говорять про ознаки кризи в діяльності консультативно-дорадчих структур в органах влади. Зокрема, організації громадянського суспільства (ОГС) вважають роботу в громадських радах та інших дорадчих органах при державних установах переважно малоефективною, бо доволі часто підхід до діяльності таких структур є формальним [7, с. 13].

Що ж до дії громадських рад як одного із засобів зв'язку громад із силовими структурами та органами місцевого самоврядування, то сьогодні основними проблемами в діяльності громадських рад є такі:

1) неналежне фінансове, матеріально-технічне та організаційне забезпечення громадських рад, що не дає їм змоги нормально виконувати свої функції;

2) необов'язковість рішень громадських рад для державних органів, що призводить зазвичай до ігнорування цих рішень;

3) обмеження доступу громадських рад до офіційних інформаційних джерел, що робить неможливою їхню участь у державному управлінні;

4) недостатня обізнаність працівників державних органів з можливостями й особливостями функціонування громадських рад; нестача працівників у державних органах для виконання функцій спілкування з громадськістю;

5) неналежне планування діяльності рад, які не можуть працювати у звичному для органів влади режимі «сьогодні на вчора»;

6) неготовність членів громадських рад узгоджувати між собою свої позиції на основі компромісу;

7) низька прозорість діяльності самих громадських рад [8].

Усі ці виклики і проблеми варто враховувати керівному складу ЗСУ під час роботи, спрямованої на взаємодію з громадськістю.

Ми вважаємо за необхідне визначити та закріпити на законодавчому рівні принципи взаємодії Збройних Сил України й інститутів громадянського суспільства, враховуючи європейський досвід та специфіку діяльності збройних сил як силового інструменту держави.

Спираючись на визначення цивільно-військових відносин, відображене в законодавстві як сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави (наразі - сектор безпеки і оборони), які охоплюють політичні, фінансові-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони, існує потреба у фіксуванні самих принципів цих правових відносин. Принципи взаємодії Збройних Сил України та інститутів громадянського суспільства необхідно закріпити в доктринальному документі, який би відображав сутність взаємовідносин та окреслив напрями та способи реалізації цих взаємовідносин. За основу пропонується взяти Доктрину військово-цивільного співробітництва НАТО.

До основних принципів, які доцільно буде винести в доктрину цивільно-військового співробітництва, ми пропонуємо віднести такі: принцип верховенства права, дотримання прав і свобод людини, відкритості, відповідальності, системності, неутручання, деполітизації, деідеологізації.

Необхідно зазначити, що мета взаємодії громадянського суспільства та ЗСУ може бути спільною або різною та може змінюватись у процесі взаємодії внаслідок суб'єктивних або об'єктивних обставин і факторів. Принципи взаємодії мають бути однаковими, тому загальні та спеціальні принципи взаємодії обмежуватимуться специфікою діяльності ЗСУ.

Отже, розгляд проблем розбудови системи управління сектором

безпеки і оборони в історичному ракурсі свідчить, що така розбудова має певною мірою циклічний характер: залежно від домінування відцентрових або доцентрових тенденцій певні складові елементи або набувають певної автономії, або знову поглинаються іншими складовими. Такі закономірності розвитку притаманні багатьом соціальним системам, і нічого негативного, на нашу думку, в них немає. Однак, якщо йдеться про керовані управлінські зміни у межах довгострокового реформування, необхідно чітко уявляти собі мету, зміст і кінцевий результат зміни структури певних суб'єктів. З огляду на це й постає проблема системності реформування.

Список використаних джерел:

9. Талалай Д.В. Актуальні питання організаційно-правових засад взаємодії підрозділів Служби безпеки України з іншими військовими формуваннями в особливий період. *Європейські перспективи: науково-практичний журнал*. ХНУВС, Київський нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана та ін. 2014. № 8. С. 77-84.
10. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: *довідник* / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.
11. Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки». [Урядовий портал]. 17 червня 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193> (дата звернення: 20.01.2025).
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України» від 26 11 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2025).
13. Закон України «Про Збройні Сили України». [Верховна Рада України. Офіційний сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 20.01.2025).
14. Оновлена доктрина публічного адміністрування у секторі безпеки і оборони України: *колективна монографія* / І.М. Коропатнік, Н.П. Христинченко, І.М. Шопіна, М.В. Ковалів та ін. Львів: СПЛОМ, 2021. 480 с.
15. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: *аналітична доповідь* / [Яблонський В.М., Андріюченко Т.В., Бекешкіна І.Е. та ін.]; за заг. ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ: НІСД, 2018. 128 с.
16. Сіцінська М. В. Громадська рада: особливості її діяльності в секторі безпеки і оборони України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 1, 2014. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=673> (дата звернення: 20.01.2025).

Галуцько В. В.,
доктор юридичних наук, професор,
Академік Академії адміністративно-правових наук,
голова ГО «Академія адміністративно-правових наук»
(м. Київ, Україна)

**ПРО ЗАБОРОНУ НОРМАМИ МГП ПОВТОРНОГО ВРАЖЕННЯ
ОБ'ЄКТІВ ПРОТИВНИКА (ПОЗА ЛІНІЄЮ БОЙОВОГО ЗІТКНЕННЯ)
ПРОТЯГОМ РОЗУМНОГО ЧАСУ, З МЕТОЮ ВИДІЛЕННЯ
РЯТУВНИКАМ ЧАСУ НА ОПЕРАЦІЮ СПАСІННЯ**

Необхідність змін до Женевських конвенцій є нагальною, адже заборона повторного враження об'єктів противника на розумний час може забезпечити можливість рятувальникам безперешкодно проводити операції з порятунку поранених за межами зони бойових дій. Такий крок є життєво важливим у сучасних умовах, коли повторні удари з боку агресорів несуть непоправні втрати серед цивільного населення та рятувальників.

Міжнародне гуманітарне право бере свій початок у великих міжнародних договорах, укладених після Другої світової війни, основні засади яких які були сформовані ще до Першої світової війни. Їхня мета — регулювати правила ведення війни та гарантувати захист беззахисного цивільного населення. Особливе значення мають Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 і 2005 років. Разом із численними іншими конвенціями та протоколами вони утворюють міцний фундамент для регулювання поведінки з пораненими, військовополоненими та цивільними особами під час збройних конфліктів. Ці документи чітко встановлюють межі ведення війни, визначаючи захищений статус для окремих категорій населення та забороняючи застосування певних видів зброї, яка приносить особливо жорстокі та тривалі страждання.

Гуманітарне право створює моральний і юридичний гуманітарний каркас для ведення війни, вказуючи, хто може стати жертвою бойових дій і як ці дії повинні бути здійснені. Коротше кажучи, зазначені норми є основою для цивілізованого ведення війни, яка покликана мінімізувати страждання людей і зберігати людську гідність навіть у найжахливіших обставинах. Вони є нагадуванням про те, що навіть у найтемніші часи людство має слідувати принципам співчуття, гуманізму та поваги до життя [1].

Не дивлячись на наявність норм міжнародного гуманітарного права, російські терористи продовжують здійснювати численні військові злочини. Ці злочини є грубими та серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, які включають навмисні вбивства, цілеспрямовані напади на мирних жителів, жахливі катування, використання забороненої зброї, а також вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими та іншими особами, які здалися, були захоплені або отримали поранення. Окрім цього, серед таких злочинів чільне місце займають сексуальні злочини, що завдають непоправної

шкоди жертвам. Злочини проти людяності — це злочини, які здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, організованого державою чи іншою організацією, або від їхнього імені, на цивільне населення. Ці злочини можуть вчинятися як у воєнний, так і в мирний час. Існує 11 основних видів злочинів проти людяності, серед яких: навмисні вбивства, жахливі акти винищення, систематичне поневолення, депортація або примусове переміщення населення, тортури, зґвалтування, інші форми сексуального насильства, насильницькі зникнення та апартеїд. Вони завжди залишають глибокі рани на свідомості суспільства і є викликом до відновлення справедливості. Геноцид — це найбільш варварський злочин, який включає навмисні дії, спрямовані на повне або часткове знищення певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Геноцид може бути здійснений як під час збройного конфлікту, так і в мирний час, проте завжди він є відображенням найтемніших сторін людської жорстокості. Цей злочин спрямований на викорінення ідентичності цілих народів та культур, залишаючи після себе безповоротні наслідки для світової спільноти. Злочини такого масштабу вимагають міжнародного засудження та скоординованих зусиль для забезпечення покарання винних [2; 3].

Однак в умовах сьогодення прямо нормами міжнародного гуманітарного права повторне ураження об'єктів супротивника, розташованих поза лінією бойового зіткнення, на сьогоднішній день не вважається окремим видом злочину, хоча це питання викликає все більше дискусій у вітчизняному та міжнародному правовому полі. Такий підхід може бути виправданий необхідністю створення умов для рятувальників, які виконують операції з порятунку постраждалих чи ліквідації наслідків ураження. Цей механізм, має логіку в контексті необхідності планування та здійснення рятувальних робіт спасіння постраждалих. Хоча і в умовах сьогодення коли це стосується спасіння цивільних осіб може розцінюватися як військовий злочин. Так як порушує гуманітарні принципи, адже такі дії створюють значний ризик для цивільного населення, зокрема через утруднення евакуації та підвищення небезпеки для медичних працівників і волонтерів. У багатьох випадках повторні удари перетворюються на інструмент психологічного тиску, що можна трактувати як зловживання військовою силою.

Треба розуміти, що Україна не єдина країна, яка відчула на собі наслідки російських військових бомбардувань останніх років. У вересні 2015 року, через кілька років громадянської війни в Сирії, Росія почала координувати масовані повітряні атаки на численні групи повстанців на прохання президента Сирії Б. Асада. Через два роки Росія розгорнула наземні війська в Сирії в кульмінації руйнівної багаторічної кампанії в Алеппо, яка регулярно обстрілювала цивільних осіб і медичні пункти, і врешті-решт зруйнувала місто. У березні 2020 року звіт ООН звинуватив росію в участі у військових злочинах влітку 2019 року, зосередивши увагу на двох конкретних авіаударах по цивільних у сільській місцевості. У тому ж звіті зроблено висновок, що російські літаки неодноразово об'єднувалися з проурядовими силами в обстрілах медперсоналу та об'єктів. За даними правозахисних груп, ці напади були широкомасштабними, російські

війська підозрюють у знищенні 244 закладів охорони здоров'я та вбивстві майже 7000 мирних жителів. У результаті сирійські журналісти отримали великий досвід розслідування поведінки російських військових, документуючи численні напади, а також можливі порушення прав людини та військові злочини [4;5].

Отже, міжнародне гуманітарне право, яке почало формуватися ще у XIX столітті, зазнало значної еволюції, особливо з моменту прийняття Женевських конвенцій 1949 року. Основними принципами цих конвенцій є захист поранених, хворих, цивільного населення та обмеження застосування жорстоких методів ведення війни. Особливий акцент зроблено на заборону певних видів зброї, які мають надмірно руйнівний характер або викликають невинуваті страждання. До військових злочинів, зокрема, належать такі дії, як: напади на цивільних осіб; знищення об'єктів, що не є військовими цілями; застосування зброї, забороненої міжнародними конвенціями (наприклад, хімічної чи біологічної). Злочини проти людяності включають тортури, депортацію, геноцид та інші акти, які порушують основні права людини.

Повторне ураження об'єктів супротивника, особливо розташованих поза лінією бойового зіткнення, викликає особливе занепокоєння з боку міжнародної спільноти. росія, здійснюючи повторні удари, завдає непоправних втрат як серед цивільного населення, так і серед рятувальників, які беруть участь у ліквідації наслідків первинного удару. Ці дії є порушенням основних принципів гуманітарного права, зокрема принципів пропорційності, розрізнення та гуманності. Основні аргументи за заборону повторних ударів включають необхідність захисту цивільного населення, адже повторні удари значно підвищують ризик жертв серед цивільних, які можуть залишатися поблизу об'єкта для надання допомоги чи евакуації. Забезпечення безпеки рятувальників, адже вони спрямовані на повторне ураження об'єктів, ставлять під загрозу життя медичних працівників, волонтерів та рятувальних служб, які діють відповідно до гуманітарних мандатів. Повторні удари спричиняють непоправні збитки для критично важливої інфраструктури, яка може бути необхідною для виживання місцевого населення. Постійна загроза повторних атак створює значний стрес для населення, що може вважатися формою психологічного терору. Міжнародна спільнота повинна розглянути можливість включення повторного ураження об'єктів до переліку воєнних злочинів. Це сприятиме посиленню захисту цивільного населення та гуманітарних працівників, стимулюванню сторін конфлікту дотримуватися гуманітарних принципів, формуванню додаткових механізмів відповідальності за порушення. Заборона повторних ударів стане важливим кроком у зміцненні міжнародного гуманітарного права та забезпеченні більш ефективного захисту жертв війни.

Список використаних джерел:

1. In Ukraine and Syria, Civilians Pay for Russia's Crimes. INKSTICK. 2022. <https://inkstickmedia.com/in-ukraine-and-syria-civilians-pay-for-russias-crimes>
2. Armed Conflict. Amnesty International. 2024. <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/armed-conflict/>

3. Hamdo A. Lessons Learned from Syrian Journalists Investigating Russian War Crimes. Global Investigative Journalism Network. 2022. <https://gijn.org/resource/lessons-learned-from-syrian-journalists-investigating-russian-war-crimes/#:~:text=Lessons%20Learned%20from,April%206%2C%202022>

4. Syrian regime, Russia guilty of 'war crimes' in Idlib over Ariha bombing. NEWARAB. 2021. <https://www.newarab.com/news/syrian-regime-russia-guilty-war-crimes-ariha>

5. Махмурова-Дишлюк О. П. Адміністративно-правове забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах російсько-української війни. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07- адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. 498 с.

Градецька Н. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін,
Київський інститут Національної гвардії
України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Права дитини – це спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування та досягнення зрілості. Дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і можливості розвиватися фізично, розумово, морально, духовно, соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. Під час збройних конфліктів захист дітей є однією з найгостріших проблем. Збройні конфлікти супроводжуються економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвами, вбивствами тощо [1, с. 278–283]. Під час війни порушуються права дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля, вибору місця проживання дитини тощо [2, с. 96–105].

Фахівці наголошують на конкретних загрозах для дітей під час війни: у зоні бойових дій діти гинуть, зазнають катувань і отримують серйозні травми, що можуть призвести до інвалідності; нерідко дітей змушують стати солдатами, що збільшує ризик травмування та завдання шкоди іншим; брак їжі, особливо серед збіднілого населення, призводить до недоїдання та ослаблення імунної системи; погані житлові та санітарні умови сприяють розповсюдженню інфекційних захворювань; нестача медикаментів, медичного персоналу й якісних медичних послуг збільшують рівень смертності та показник захворюваності у воєнний час; діти втрачають батьків, братів і сестер, друзів, а ті, що стали сиротами, часто змушені жити на вулиці, де ризик почати вживати наркотичні засоби чи алкоголь значно вищий; під час війни батьки зазвичай зосереджені на виживанні, тому приділяють менше уваги дітям, яким доводиться самотійно шукати сенс у тому, що відбувається [3]. На жаль, зазначений перелік не є вичерпним.

Діти, що зростають в умовах воєн мають бути захищені нормами міжнародного гуманітарного права. Світова спільнота підтвердила бажання захистити права неповнолітніх. Результатом цього стали такі документи: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999), Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

Однак, ефективне впровадження стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами, досі є значною проблемою в багатьох частинах світу, і, зокрема, в Україні.

Серед ключових проблем системи забезпечення безпеки дитини, захисту її прав та інтересів можна виділити: прогалини в правовому захисті прав дітей, особливо неузгодженість між собою або відсутність спеціальних норм в національних законодавствах щодо надання спеціального захисту прав дітей під час збройних конфліктів, невідповідність їх міжнародним стандартам захисту прав дітей, «розрив» між законом і практикою, несистемність рішень та невідповідність міжнародних документів у сфері захисту дітей реаліям сьогодення [4, с. 4–16].

Рішення щодо захисту дітей часто мають несистемний, фрагментарний характер, що є наслідком недостатньої координації дій між різними акторами, дублювання зусиль та непослідовності в реалізації програм та стратегій. Несистемність проявляється як у законодавчому, так і в інституційному вимірах. Основними чинниками несистемності рішень на законодавчому рівні є:

1) відсутність комплексного підходу під час прийняття законодавчих актів, внесення до них змін і доповнень, що часто призводить до неузгодженості та дублювання їх положень; 2) численні зміни в законодавстві без належного аналізу наслідків і спроможностей забезпечити реалізацію відповідних положень на практиці.

Серед проблем інституційного характеру слід виділити такі: 1) наявність багатьох органів та інституцій, відповідальних за захист прав дітей, що призводить до дублювання функцій, компетенцій та зусиль; 2) відсутність належної координації між посадовими особами, державними установами різного підпорядкування, громадськими та міжнародними організаціями; 3) недостатнє залучення організацій громадського сектору до процесу прийняття рішень та відсутність механізмів ефективного зворотного зв'язку між громадянським суспільством і державними інституціями; 4) часта зміна кадрового складу профільних державних інституцій, що призводить до непослідовності політик, втрати інституційної пам'яті, намагання почати все з початку без аналізу напрацювань попередників; 5) обмежене фінансування та нестача кількості фахівців у владних установах, які працюють у сфері захисту дітей.

До додаткових факторів, які негативно впливають на формування єдиного і системного підходу щодо захисту дітей в Україні, також можна віднести: відсутність єдиної національної стратегії захисту прав дітей, яка б включала всі аспекти – від освіти й охорони здоров'я до правосуддя та соціальної підтримки, дублювання існуючих стратегій; 2) відсутність дієвої системи моніторингу дотримання законодавства у сфері захисту дітей та притягнення до відповідальності уповноважених посадових осіб за неправомірні рішення або бездіяльність.

Невідповідність міжнародних документів у сфері захисту дітей сучасним викликам обумовлена тим, що ключові міжнародні акти щодо захисту дітей в основному були прийняті ще в повоєнний період (після завершення Другої

світової війни) у ХХ ст. Повномасштабне вторгнення РФ до України у лютому 2022 р. не лише продемонструвало, що міжнародна система безпеки потребує актуалізації, а й те, що на міжнародному рівні існує потреба в належному регулюванні таких питань: екстреного реагування на виклики у сфері захисту прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, зокрема, у випадку їх масової евакуації з територій, котрі є небезпечними для життя та здоров'я (як всередині країни, так і за кордон); засад визнання рішень щодо евакуйованих дітей, які прийняті уповноваженими органами країни походження; механізмів співпраці між уповноваженими органами України та іноземних держав (зокрема, службами у справах дітей, органами соціального захисту населення та відповідними органами іноземних країн). Безумовно, окресленими питаннями не вичерпується весь спектр викликів у сфері захисту дітей, однак їх вирішення матиме вагомe значення для удосконалення системи захисту дітей як на національному, так і на міжнародному рівні [5].

Список використаних джерел:

1. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2015. Вип. 27. С. 278–283.
2. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96–105.
3. Вплив війни на дітей 13.04.2022. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-children/>.
4. Турченко О.Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. Політичне життя. 2019. С. 6–14.
5. Виклики у сфері захисту дітей у період воєнного стану. URL: <https://r2p.org.ua/page/vyklyky-u-sferi-zakhystu-ditei-u-period-voiennoho-stanu>).

Данилевський А. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри розвідки
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна),

Данилівський Л. Й.,
старший викладач кафедри розвідки
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ЩОДО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ПІДРОЗДІЛУ НГУ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Розвідка є найважливішим видом забезпечення буйкових дій військ, вона є сукупністю заходів усіх командирів і штабів з метою своєчасного отримання інформації про противника, місцевість, кліматичні і погодні умови в районі майбутніх бойових дій з метою найбільш ефективного застосування своїх сил і засобів щодо ураження противника. Без розвідки неможливо успішно виконувати завдання в бою. Багаточисельні приклади свідчать про те, що ті частини та з'єднання, які мали добре організовану розвідку, виконували поставлені бойові завдання з мінімальними втратами [1, с. 4]. Виконання функцій розвідувального забезпечення у Національній гвардії України (далі – НГУ) покладається на розвідувальні підрозділи.

У науковій літературі проблеми розвідувального забезпечення досліджували в різні роки Азаров І. С., Бабак В. І., Гончарук А. А., Дідик В. О., Зайцев І. П., Мощенко Д. С., Оленєв М. В., Оленєв В. М., Шлапак В. О. та інші. Проте у цих роботах недостатньо уваги приділялося аналізу статусу військовослужбовців розвідувального підрозділу НГУ в міжнародному гуманітарному праві.

Метою цієї роботи є аналіз статусу військовослужбовця розвідувального підрозділу НГУ в міжнародному гуманітарному праві.

На перший погляд видається, що відповідь на питання однозначна: оскільки розвідувальні підрозділи НГУ є частиною Сил оборони, а отже відносяться до комбатантів. Як зазначається в літературі, всі особи зі складу збройних сил сторони міжнародного збройного конфлікту є комбатантами, за винятком медичного та релігійного персоналу, який здійснює винятково гуманітарні функції. Поняття збройних сил охоплює усі організовані збройні сили, групи і підрозділи, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за дії своїх підлеглих. При цьому воєнні закони, права та обов'язки застосовуються не тільки до регулярних збройних сил, а й до нерегулярних ополченців та добровольчих батальйонів, за умови, що вони

відповідають чотирьом умовам, які їх прирівнюють до регулярних збройних сил: 1) вони перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; 2) вони мають фіксовану відмітну емблему, яку можна бачити на відстані; 3) вони відкрито носять зброю; і 4) вони здійснюють свої операції, дотримуючись законів і звичаїв ведення війни [2, с. 91-92].

Проте розвідувальна діяльність в міжнародному гуманітарному праві має свої особливості. Так, відповідно до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністра оборони від 23.03.2017 № 164, визначається, що шпигуни не мають права на статус комбатанта та військовополоненого і підлягають переслідуванню за свої дії, однак мають право на гуманне поводження. Їх покарання має бути призначено тільки за вироком компетентного судового органу [3, с. 30]. Тому для визначення статусу військовослужбовця розвідувального підрозділу НГУ необхідно розмежувати поняття шпигуна та комбатанта.

У нормативно-правових актах зазначається, що шпигуни – це особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військове значення, на території, яка контролюється однією із конфліктуючих сторін, з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні. Особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває у збройному конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється протилежною стороною (наприклад, військовий розвідник), не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил [3, с. 29]. Таким чином, статус особи, яка збирає розвідувальні дані буде залежати від того, здійснює вона їх відкрито (ідентифікуючи себе за допомогою форми як учасника конфлікту) або таємно (маскуючись під цивільну особу).

Таке міркування знаходить своє підтвердження у нормативно-правових актах міжнародного гуманітарного права. Так, зазначається, що особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває у збройному конфлікті, яка проживає на території, окупованій протилежною стороною, і від імені сторони, від котрої вона залежить, збирає або намагається збирати на цій території інформацію, що має воєнне значення, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, з нею не можуть поводитися, як зі шпигуном, якщо тільки її не захоплено в момент, коли займалась шпигунством. Особа зі складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка проживає на території, окупованій протилежною стороною, і яка займається шпигунством на цій території, не втрачає свого права на статус військовополоненого, з нею не можуть поводитися як зі шпигуном, крім випадків, коли її захоплено до того, як вона знову приєдналася до збройних сил, до яких вона належить [3, с. 29].

У зв'язку з цим, особливого значення набуває питання, що стосується форменого одягу учасників конфлікту. У нормативно-правових актах російської

федерації чітко не визначається варіант камуфляжного забарвлення, який може використовуватися у форменому одязі. Це дає їм можливість використовувати різні варіанти камуфляжу, в тому числі і так званий «Мультикам». Підрозділи НГУ (в тому числі розвідувальні) також широко застосовують такий варіант камуфляжу, хоча на відміну від противника, в українському законодавстві вимоги до форменого одягу військових формувань чітко визначені. Так, відповідно до Зразків військової форми одягу та загальних вимог до знаків розрізнення військовослужбовців та ліцеїстів військових ліцеїв, затверджених Наказом Міністра оборони України від 18.07.2017 № 370, у Збройних Силах України використовуються такі маскувальні малюнки (камуфляж): «ММ-14» загальновійськовий (так званий «український піксель»); «VARAN ЗСУ»; ММ-16Ф (так званий «морський піксель») [4]. Зразки спеціального одягу взуття, спорядження та інших предметів речового майна військовослужбовців Національної гвардії України, затверджені Наказом Міністра оборони України від 07.02.2018 № 50, визначають, що в НГУ використовується формений одяг з камуфляжним малюнком «Хижак» [5].

Таким чином, використання форменого одягу камуфляжного малюнку «Мультикам» дозволяє ідентифікувати особу як учасника конфлікту, проте не дозволяє ідентифікувати, до якої саме сторони конфлікту належить військовослужбовець. Слід звернути увагу, що положення пункту f статті 23 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі забороняють використовувати форму ворога [6]. Схожа заборона визначена і в українському законодавстві, зокрема зазначається, що під час організації та проведення заходів щодо маскування військових об'єктів озброєння, військової техніки та визначених районів від розвідки противника забороняється використовувати форму одягу противника [3, с. 76].

Не дивлячись на те, що військовослужбовці НГУ використовують знаки розрізнення, які дозволяють їх чітко ідентифікувати, використання форменого одягу противника (особливо розвідувальними підрозділами) може бути визнано шпигунством або порушенням законів та звичаїв війни. Щоб уникнути цього необхідно на законодавчому рівні передбачити, що військовослужбовці НГУ мають право носити формений одяг з камуфляжним малюнком «Мультикам» раніше, ніж це зробить противник або затвердити кольорову гаму чи малюнок такого камуфляжа, які будуть відрізнятися від тих, що використовує противник.

Не зважаючи на те, що росіяни не вважають за потрібне дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права, наша країна веде війну цивілізовано з дотриманням норм міжнародних нормативно-правових актів і таке, навіть формальне, порушення міжнародного законодавства може підірвати довіру з боку держав, що надають нам допомогу. Тому це питання потребує подальших досліджень та вирішення на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Військова розвідка: навчальний посібник / упорядники : Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарев, І. О. Луценко ; за ред. В. Б. Добровольського. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. 335 с.
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Довідкове видання. Київ : МКЧК, 2020. 398 с.
3. Основні документи міжнародного гуманітарного права : зб. документів / укл. Робочою групою щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі у наданні правових послуг Сил територіальної оборони ЗСУ та ГО «Українська правова консультативна група». Київ ; Одеса : Фенікс, 2023. 388 с.
4. Про затвердження Зразків військової форми одягу та загальних вимог до знаків розрізнення військовослужбовців та ліцеїстів військових ліцеїв: Наказ Міністра оборони України від 18.07.2017 № 370. *Офіційний вісник України*. 2017. № 72. Ст. 2219.
5. Про затвердження Зразків спеціального одягу, взуття, спорядження та інших предметів речового майна військовослужбовців Національної гвардії України : Наказ Міністра оборони України від 07.02.2018 № 50. *Офіційний вісник України*. 2018. № 22. Ст. 751.
6. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 67.

Дашковський А. В.,
викладач кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ ТЕРОРИЗМУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Тероризм залишається однією з найсерйозніших загроз сучасному світу, яка порушує права людини, підриває стабільність суспільства та створює глобальні виклики для міжнародного права. У світлі зростання терористичних актів, що мають транснаціональний характер, питання правового регулювання протидії цьому злочину набуває особливої актуальності.

Міжнародне право відіграє ключову роль у координації зусиль держав для боротьби з тероризмом, створюючи відповідні юридичні рамки для запобігання, розслідування та покарання таких дій. Хоча протягом останніх десятиліть було прийнято чимало міжнародних конвенцій, спрямованих на боротьбу з тероризмом, світова спільнота досі не виробила єдиного, загальновизнаного визначення цього явища. Така невизначеність ускладнює розробку ефективних механізмів протидії тероризму на міжнародному рівні.

Основні аргументи регулювання протидії тероризму включають як універсальні міжнародні договори, так і регіональні угоди, які визначають конкретні аспекти боротьби із цим явищем. Безумовно одну з ключових ролей у правовому регулюванні боротьби з тероризмом відіграють резолюції Ради Безпеки ООН, які містять обов'язкові для виконання державами-членами норми, рекомендації та зобов'язання які беруть на себе підписанти. Головною платформою для розробки універсальних норм є Організація Об'єднаних Націй (ООН). Крім Резолюції 1373 (2001 р.), яка встановила основи для глобальної боротьби з тероризмом, важливе значення мають інші резолюції Ради Безпеки, а саме Резолюція 1540 що була прийнята у 2004 році, фокусується на нерозповсюдженні зброї масового ураження, яка може бути використана терористичними організаціями. Резолюція 2178, що прийнята у 2014 році, спрямована на протидію явищу іноземних терористів-бойовиків, які беруть участь у конфліктах за межами своїх країн. Резолюція 2396 прийнята у 2017 році, яка акцентує увагу на посиленні контролю над поверненням терористів-бойовиків до своїх країн походження, і багато інших важливих резолюцій що запобігають терористичним загрозам, підсилюють міжнародну співпрацю у боротьбі з тероризмом, а також сприяють обміну інформацією між державами для виявлення та нейтралізації терористичних загроз.

Крім того, у рамках ООН функціонує Комітет з протидії тероризму, який займається моніторингом виконання резолюцій, та Управління ООН з боротьби з тероризмом (UNOCT), що розробляє програми технічної підтримки держав-членів.

Особливе значення мають міжнародні конвенції, що регулюють окремі аспекти боротьби з тероризмом, серед яких: Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму прийнята 1999 році, Конвенція про запобігання тероризму з використанням ядерних матеріалів прийнята у 2005 році, Монреальська конвенція про злочини на борту повітряного судна що прийнята у 1971 році.

Проте, попри велику кількість договорів, універсальна система залишається фрагментарною через відсутність узгодженого визначення тероризму, що створює проблеми для практичної реалізації міжнародного права.

Наприклад, Резолюція 1373 (2001 р.), прийнята після терористичних атак 11 вересня, стала ключовим документом, який зобов'язує держави розробляти законодавчі та адміністративні заходи для протидії фінансуванню тероризму, посилювати прикордонний контроль та співпрацювати у сфері екстрадиції злочинців.

Так, у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII фінансування тероризму визнається наданням чи збором будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією [1].

Що стосується застосування міжнародних антитерористичних договорів у контексті збройних конфліктів, одним із ключових питань є їхнє узгодження з нормами міжнародного гуманітарного права (МГП). У цьому аспекті від сильні норми, які містяться у галузевих договорах, відіграють важливу роль, адже вони визначають, як саме держави повинні інтегрувати положення МГП у боротьбу з тероризмом. У ситуаціях збройного конфлікту відбувається диференціація між терористами та комбатантами, яким надається захист відповідно до Женевських конвенцій. Прикладом може слугувати ситуація, коли особи, які беруть участь у терористичних діях під час збройного конфлікту, можуть бути позбавлені статусу військовополонених, якщо їхні дії порушують норми МГП. Проте більшість антитерористичних договорів передбачають, що держави-учасниці зобов'язані забезпечувати захист цивільного населення від терористичних актів. Однак у контексті збройного конфлікту це положення повинно співвідноситися з принципами розмежування, пропорційності та необхідності, встановленими МГП. З приводу застосування норм щодо кримінальної відповідальності, у низці антитерористичних конвенцій, таких як Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму прийнятою у 1999 році, обумовлено три основних зобов'язання для держав-учасниць. По-перше, зафіксувати злочинний характер фінансування тероризму у своєму кримінальному законодавстві. По-друге, вони зобов'язані брати участь у широкомасштабному співробітництві з іншими державами-учасницями і надавати їм юридичну допомогу в питаннях, що становлять предмет Конвенції. По-третє, вони зобов'язані ввести в дію певні вимоги щодо ролі фінансових установ у виявленні та повідомленні фактів, які

свідчать про фінансування терористичних актів. Від імені України Конвенцію було підписано 8 червня 2000 року й ратифіковано Верховною Радою України 12 вересня 2002 року [2]. Також передбачається, що заходи держав щодо боротьби з тероризмом не повинні суперечити зобов'язанням за МГП, особливо щодо заборони катувань, жорстокого поводження або позасудових страт. Співзастосування норм у випадках подвійного регулювання, коли терористичний акт кваліфікується одночасно як військовий злочин, держави стикаються з дилемою: застосовувати норми МГП чи антитерористичні положення. У таких випадках відсильні норми спрямовані на пріоритетність норм МГП у регулюванні збройних конфліктів, тоді як антитерористичне законодавство застосовується у мирний час. Таким чином, різні способи співзастосування антитерористичних договорів із МГП демонструють необхідність їхньої гармонізації та точного визначення меж їх застосування. Відсутність чітких норм у цій сфері може призводити до юридичних колізій, що ускладнюють як боротьбу з тероризмом, так і дотримання принципів міжнародного гуманітарного права.

Також, деякі конвенції містять положення, застосовність яких до ситуацій збройних конфліктів неможливо тлумачити однозначно.

Прикладом слугує Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, яка наполегливо рекомендує державам-учасницям встановити у власному національному законодавстві кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. У статті 4 Конвенції зазначається: «Кожна держава-учасниця здійснює такі заходи, які можуть бути необхідними для визнання кримінальних злочинів, зазначених у статті 2 [3]. Проте не передбачає чіткої диференціації між фінансуванням терористичних угруповань у мирний час та підтримкою збройних формувань, які діють у контексті збройного конфлікту. У таких випадках виникає юридична колізія між нормами міжнародного гуманітарного права, яке може допускати підтримку певних збройних груп у рамках їхнього статусу сторін конфлікту, та міжнародними антитерористичними зобов'язаннями.

Зарубіжний вчений Вольтер Лаквер зазначає, що «безпосередньо на планування і виконання терористичних актів використовується зовсім невелика частина бюджету терористичної організації. Грошові кошти потрібні в першу чергу для того, щоб залучати та утримувати прихильників, а також забезпечувати їх присутність і терористичну діяльність на національному та міжнародному рівні. Наприклад, в «Аль-Каїді» на оперативну діяльність витрачається близько 10% отриманого доходу, решта 90% є витрати на управління організацією, включаючи забезпечення діяльності тренувальних таборів і підтримку міжнародної мережі осередків «Аль-Каїди» [4].

Такий підхід до формулювання положень призводить до правової невизначеності, що ускладнює їх застосування на практиці, особливо у випадках, коли збройний конфлікт супроводжується терористичною діяльністю. У зв'язку з цим виникає необхідність у виробленні чітких правил співвідношення між нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародних антитерористичних

конвенцій, щоб уникнути протиріч і забезпечити ефективне регулювання навіть у складних ситуаціях.

У зв'язку з вищезазначеними правовими невизначеностями, проблема співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного антитерористичного законодавства стає дедалі актуальнішою. Зокрема, це стосується таких ключових аспектів як дефінітивні суперечності, де відсутність єдиного, загальновизнаного визначення тероризму у міжнародному праві ускладнює встановлення чітких меж застосування антитерористичних конвенцій у збройних конфліктах. У МГП передбачено, що учасники збройного конфлікту (наприклад, комбатанти) можуть здійснювати дії, які не вважаються злочинами за законами війни. Однак ці ж дії можуть підпадати під кваліфікацію терористичних актів за антитерористичними конвенціями, що створює юридичні колізії. Міжнародне антитерористичне право наголошує на необхідності застосування жорстких санкцій та заходів забезпечення проти осіб і організацій, причетних до терористичних дій. Проте в контексті збройних конфліктів це може порушувати принципи МГП, наприклад, щодо заборони колективних покарань або вимог до справедливого судового розгляду. Хоча і МГП, і антитерористичні норми забороняють умисні напади на цивільне населення, їхнє співзастосування часто ускладняється. Наприклад, у деяких випадках держава може кваліфікувати атаку як терористичний акт, у той час як її противники наполягають на тому, що це — військова операція. Така ситуація вимагає детальної юридичної експертизи та координації між нормами обох правових режимів.

З огляду на ці проблеми, міжнародне співтовариство має розглянути можливість вдосконалення правового регулювання шляхом: Розробки чітких правил пріоритетності застосування МГП і антитерористичних конвенцій у випадках збройних конфліктів. Введення спеціальних протоколів або пояснень до існуючих конвенцій, які визначатимуть, у яких випадках їхні положення не поширюються на збройні конфлікти. Створення єдиного органу або механізму, відповідального за координацію норм МГП і антитерористичного права, що дозволить уникати колізій і дублювання. Вироблення єдиного універсального визначення тероризму, яке враховуватиме специфіку збройних конфліктів і розмежовуватиме поняття терористичних актів та легітимних дій у рамках воєнних дій. Інтеграція норм міжнародного гуманітарного права та антитерористичного законодавства є необхідною умовою для створення ефективної системи протидії тероризму, особливо в умовах збройних конфліктів, що мають транснаціональний характер.

Роль міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та регіональні структури, є ключовою для вирішення правових суперечностей. Наприклад: ООН може ініціювати розробку нового міжнародного договору або протоколу, який встановить чіткі правила співвідношення норм антитерористичного права та МГП. МКЧХ має сприяти просуванню роз'яснень щодо застосування норм МГП у ситуаціях, які мають зв'язок із терористичною діяльністю, зокрема щодо статусу осіб, які беруть участь у конфліктах.

Суттєвою перешкодою у регулюванні є відсутність універсального визначення тероризму, що призводить до розбіжностей у національних і міжнародних підходах. Запровадження єдиного юридичного визначення сприятиме більш чіткому розмежуванню між терористичними актами та правомірними діями в умовах збройного конфлікту. Розробка механізмів вирішення правових колізій, необхідно запровадити механізми, які дозволять оперативно вирішувати конфлікти між нормами МГП і антитерористичних конвенцій. Це може включати: Міжнародний консультативний орган: створення спеціального комітету, який розглядатиме складні справи, пов'язані з тероризмом і збройними конфліктами. Гармонізацію норм у національному законодавстві: зобов'язання держав переглядати своє законодавство з метою забезпечення відповідності як МГП, так і міжнародним антитерористичним стандартам. Держави мають приділяти особливу увагу захисту основоположних прав і свобод під час реалізації антитерористичних заходів у збройних конфліктах.

Із розвитком цифрових технологій особливої уваги потребують питання кібертероризму, використання дронів, а також поширення терористичної пропаганди в інтернеті. Міжнародна спільнота має розробити комплексні підходи, які враховують етичні, правові та технічні аспекти боротьби з новими формами терористичних загроз.

Транснаціональний характер сучасного тероризму вимагає більш тісної співпраці між державами, зокрема через: поглиблення обміну розвідувальною інформацією, спільні військові та поліцейські операції проти терористичних організацій, ефективну реалізацію механізмів екстрадиції та правової допомоги у кримінальних справах.

Список використаних джерел:

1. Демидова Л.М. Проблеми кваліфікації фінансування тероризму. Питання боротьби зі злочинністю. 2016. С. 3. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/77365> (дата звернення 19.01.2025).
2. Сокурєнко О.П., Шамара О.В. Протидія фінансуванню тероризму на міжнародному рівні: проблеми і перспективи. Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матеріали Всеукраїнської наук-практ. конф. Дніпро 2020. С. 2. URL: <http://dgu.com.ua/bitstream/123456789/328/1/%d0%a1%d0%be%d0%ba%d1%83%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%9e.%d0%9f..pdf> (дата звернення 21.01.2025).
3. Кононенко В.П., Новікова Л. В. Фінансування тероризму – загроза для міжнародних відносин. Практика міжнародного суду ООН та суду ЄС. Альманах міжнародного права. 2015. С. 3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=amp_2015_10_7 (дата звернення 21.01.2025).

4. Walter Laquer. Terrorism - a Balance Sheet // The Terrorism Reader: A Historical Antology. Temple University Press, Philadelphia, 1978 (дата звернення 21.01.2025).

Д'яченко Є. Б.,
асистент спеціальної кафедри № 3
Інституту Управління Державної охорони України
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Щодо механізму забезпечення воєнної безпеки держави, то важливим є розгляд понять «механізм», адже розуміння сутності зазначеної категорії є передумовою дослідження механізму забезпечення воєнної безпеки.

У юридичній літературі виділяють низку підходів до розуміння дефініції «механізм», застосування якої, за О. Пластун, пов'язане з розумінням того, що недостатньо мати матеріальні норми, сучасну систему законодавства, потрібні ще й дієві механізми їх реалізації в житті, що стосується й правової сфери [4].

Цікавою є позиція Е. Дмитренко, яка розглядала механізм як поняття теорії права, вважаючи, що поняття «механізм» варто розуміти як спосіб функціонування, систему елементів впливу [2].

Виділяють також інші підходи вчених, зокрема В. Авер'янова та Д. Лафти, які під механізмом розглядали деякий набір взаємоузгоджених відносин, методів і засобів, що забезпечують функціонування складної системи, яка органічно вміщує в собі різні складові елементи [1].

Отже, під категорією «механізм» варто розуміти комплекс методів, форм, прийомів, способів, за рахунок правильного застосування яких можна досягти оптимальної організації всіх компонентів системи, їх ефективного функціонування, що має привести до одержання потрібного результату.

Тож забезпечення воєнної безпеки держави – це процес здійснення конкретної управлінської діяльності важливих умов для успішної реалізації цього процесу й одержання потрібного кінцевого результату.

Зауважимо, що основу воєнної безпеки формує система політичних, соціально-економічних, екологічних, воєнних і правових заходів державної політики, направленої на забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і народу [3].

Забезпечення державою воєнної безпеки є стратегічно важливим завданням для розвитку будь-якої країни. Основу системи забезпечення воєнної безпеки складають органи державної влади, сили і засоби, які проводять співмірні нинішнім дійсним і потенційним воєнним загрозам заходи політичного, правового, економічного, військового й іншого характеру, направлені на забезпечення воєнної безпеки суспільства і держави.

Зауважимо, що головна роль у забезпеченні безпеки та оборони в державі належить Президенту України як главі держави, Верховній Раді України та Уряду, адже саме на них покладена функція визначення та реалізації державної

політики у цій сфері. Їх управлінська роль у відносинах з іншими органами сектора безпеки та оборони має полягати у наданні ефективних розпоряджень, прийнятті законів та підзаконних нормативно-правових актів, контролі діяльності органів та структур, що забезпечують безпеку в державі тощо [5].

Треба сказати, що державна політика стосовно забезпечення воєнної безпеки тривалий час не забезпечувалася на належному рівні внаслідок зниження витрат на оборону, погіршення рівня технічного й матеріального забезпечення військових частин, старіння та вихід із ладу військової техніки, занепад оборонно-промислового комплексу. В той же час у процесі формування силових органів преференції надавалися правоохоронним органам, а не Збройним Силам України. Тому зовнішні загрози, а відповідно і формування системи захисту від них, відійшли на другий план, що зрештою стало причиною поразок нашої країни на початку ескалації воєнних дій на сході держави [3].

Посилення загроз у воєнній сфері потребувало від Верховної Ради України ухвалення рішень стосовно реанімації воєнних формувань держави. І першим кроком у вказаному напрямку став Закон «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014. Відновлення раніше розформованої Національної гвардії вкотре засвідчило непослідовність вітчизняної державної політики у сфері національної безпеки. Згодом парламент був вимушений приймати оперативні рішення відповідно до змін воєнно-політичної ситуації.

Також у системі забезпечення національної та воєнної безпеки:

- Україна відмовилась від позаблокової політики і відновила курс на євроатлантичну інтеграцію;
- прийнято нову Стратегію національної безпеки України та її Воєнну доктрину;
- розроблено Концепцію реформування сектору безпеки й оборони. Створено Головний ситуаційний центр України, розпочато формування мережі ситуаційних центрів органів сектору безпеки і оборони України;
- розпочато розроблення нового законодавства і спеціальних програмних документів стосовно захисту воєнної безпеки;
- створено Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України, розпочато опрацювання нової Національної розвідувальної програми;
- почали формуватися Сили спеціальних операцій Збройних Сил України;
- розпочалося розроблення Морської доктрини [3].

21 червня 2018 р. Указом Президента України був ухвалений Закон України «Про національну безпеку України», який згідно зі статтями 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України закріпив цілі та основні засади державної політики у сфері національної безпеки і оборони, які мали гарантувати суспільству і кожному громадянину захист від воєнних загроз [6].

Вказаним законом встановлювалися та виокремлювалися повноваження державних органів у сфері національної безпеки і оборони, формувалася основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких пов'язані з національною безпекою і обороною,

визначалася система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони.

Відповідно до цього закону державна політика із забезпечення воєнної безпеки повинна бути спрямована на:

- цілковиту трансформацію збройних сил держави під сучасні виклики і вимоги;
- адаптування збройних сил до ведення гібридних війн;
- впровадження нових видів військового мистецтва;
- зростання інвестицій у новітні, перспективні технології, які допомагатимуть посиленню потенціалу збройних сил та інших військових формувань [3].

25 березня 2021 року Указом Президента України затверджено Стратегію воєнної безпеки України. Цей документ визначає воєнну безпеку України однією з пріоритетних умов збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку, процвітання й забезпечення добробуту всього населення, яке проживає на території України.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України визнається найважливішою функцією держави в умовах воєнної загрози національній безпеці України.

28 серпня 2021 року Указом Президента України було ухвалено Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, де визначено основні напрями державної військово-промислової політики, цілі реформи оборонно-промислового комплексу з урахуванням сучасних воєнно-політичних загроз і викликів в Україні.

Зміст, структура й направленість процесу забезпечення воєнної безпеки державною політикою окреслюються [5]:

- основами державної політики з питань національної безпеки;
- підходами та принципами розвитку військової сфери;
- рішеннями органів військово-політичного управління;
- практичною роботою органів державної влади та військовослужбовців стосовно втілення в життя рішень військово-політичного керівництва держави.

Таким чином, сьогодні в Україні сформована система національної безпеки та відповідна державна політика. Важливу роль у вказаній системі відіграють Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України з Національною гвардією України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Рада національної безпеки і оборони України.

Список використаних джерел:

1. Державне управління в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. В. Авер'янова. Київ: Григорян А.Ф., 2002. 264 с.
2. Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2009. 592 с.

3. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія. Львів: Сполом, 2020. 418 с.

4. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2007. 250 с.

5. Пономарьов С. П. Основні напрямки діяльності держави у сфері забезпеченні безпеки та оборони України. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 2. С. 109–114. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_15.pdf.

6 . Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>.

Заїка Ю. О.,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватного права і процесу,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(м. Київ, Україна)

МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ЖИТЛУ ГРОМАДЯН ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В системі загальнолюдських цінностей житло людини посідає чільне місце після життя і здоров'я. Житло – це основа стабільності життя людини та її родини. Право на житло входить до складу конституційно-правового статусу громадянина України як одне із найважливіших соціально-економічних прав [4, с. 129]. У міжнародно-правових документах *достатнє житло* визнається складовою частиною права на гідний рівень життя (ст. 25 Загальної декларації прав людини (1948 р.); ст.11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Проте військові конфлікти неминуче зумовлюють і людські втрати, і значні руйнування.

Починаючи із середини позаминулого століття, світова спільнота стає на шлях домовленості щодо фіксування у багатосторонніх міжнародних договорах правил ведення сухопутних та морських війн. У 1907 р. у Гаазі були підписані 13 конвенцій і декларація, присвячені серед іншого і правилам ведення війни. У IV Гаазькій конвенції перераховані дії, які заборонено вчиняти сторонам, які воюють, серед іншого у ст. 25 зазначено, що забороняється будь-яким способом атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки чи споруди [7].

Проте незважаючи на визначені своєрідні гуманітарні правила ведення бойових дій Україна зазнала не лише значних людських жертв, зокрема і серед цивільного населення, а і невинуватих масштабних руйнувань.

На засіданні уряду ще в травні минулого року прем'єр-міністр України зазначив, що в країні зруйновано і пошкоджено понад 250 тисяч житлових будинків і потреби держави на відбудову складають 486 млрд. доларів [5].

У ст. 31 Доповіді Комісії міжнародного права Генеральної асамблеї ООН (п'ятдесят третя сесія) зазначено, що держава, яка відповідає за вчинення міжнародно-протиправного діяння, зобов'язана надати повне відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди [2].

Відшкодування може виплачуватись за шкоду, заподіяну як самій державі, так і її громадянам. Такий підхід традиційно відображається в укладених мирних договорах. Відшкодування заподіяної шкоди, зокрема і внаслідок руйнування чи пошкодження і житлових будівель може набувати різних форм: у вигляді реституції, компенсації чи сатисфакції, які можуть застосовуватися як окремо, так і комплексно. *Реституція* може бути у натурі, а також звична для приватного

права реституція *in integrum* (поновлення попереднього правового становища). Проте реституція у сфері поновлення житлових прав громадян є явищем винятковим, оскільки об'єкт інтересу, як правило, вже не існує у природі. Як виняток, задоволення вимог у вигляді реституції можливе, якщо будівля чи її частина були перенесені із шуканого місця. *Компенсація* може набувати як грошової форми, так і натуральної. *Сатисфакція* – є елементом реституції і може бути будь-яким заходом, вчиненим відповідно до домовленості сторін, скажімо, в контексті будівництва житла, у вигляді передачі будівельної техніки, збірних будинків, санітарно-технічного устаткування, надання кваліфікованих робітників, допомога у проектуванні, інше сприяння у будівництві тощо.

Першим кроком до створення механізму компенсації відшкодування збитків, заподіяних громадянам України став Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України.

Відшкодування шкоди, отримання законної і справедливої компенсації має надзвичайно велике практичне значення, особливо для приватних осіб, які постраждали від порушень міжнародного гуманітарного права.

Проте як свідчить світова історія виплата репарацій, відшкодування шкоди державою – відповідачем можливе, як правило, лише за умови її військової поразки або ж виплати здійснюються за погодженням сторін на добровільних засадах.

Наявність у людини даху над головою – це одна із умов її існування.

Публічна влада має забезпечувати умови функціонування громадянського суспільства та реалізацію і захист цивільних прав приватної особи [1, с. 12]. Відповідно, Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» держава взяла на себе зобов'язання по виплаті компенсацій громадянам, житло яких постраждало внаслідок військової агресії [6].

Аналіз положень наведеного Закону дає підстави для виокремлення в системі деліктних зобов'язань спеціального квазі-делікту, пов'язаного із зобов'язаннями, що виникають із пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок військової агресії.

У ст. 5 Закону передбачена виплата компенсації за пошкоджений/знищений об'єкт нерухомого майна шляхом:

а) виконання робіт, пов'язаних з будівництвом, на пошкодженому об'єкті нерухомого майна з метою його відновлення та/або надання будівельної продукції для виконання таких робіт;

б) надання грошових коштів шляхом їх перерахування на поточний рахунок отримувача компенсації із спеціальним режимом використання для будівництва будинку садибного типу, садового або дачного будинку;

в) фінансування придбання квартири, іншого житлового приміщення, будинку садибного типу, садового або дачного будинку (у тому числі фінансування придбання приміщення/будинку, що буде споруджений у майбутньому, або інвестування/фінансування його будівництва) з використанням житлового сертифіката.

Оскільки отримання житлового сертифікату пов'язане із значним майновим надбанням, необхідно передбачити кримінальну відповідальність за незаконну видачу і незаконне отримання житлового сертифікату, що стане додатковою гарантією добросовісності громадян і посадових осіб [3, с. 583].

Інша проблема, яка виникає із можливістю використання житлових сертифікатів, це природна інфляція. За офіційними даними Держкомстату України рівень інфляції у 2024 р. становив 12%. Використання житлових сертифікатів через 3–5 років значно знецінить їх вартість, а намагання скористатися ними якнайшвидше не може не провокувати появу корупційних схем. Законодавець повинен передбачити автоматичну індексацію житлових сертифікатів, що дозволить зберегти власникам їх реальну цінність і не сприятиме появі корупції.

Список використаних джерел

1. Діяльність в інтересах іншої особи в умовах війни: цивілістичні аспекти: монографія / ред. Є. О. Харитонова, І. В. Давидової. Одеса: Фенікс, 2022. 180 с.

2. Доповідь Комісії міжнародного права. ООН. П'ятдесят третя сесія (23 квітня – 1 червня і 2 червня – 10 серпня 2001 р.). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf

3. Заїка Ю.О. Виплата компенсації за зруйноване житло як різновид спеціального квазі – делікту // Авіація, промисловість, суспільство : матеріали IV Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Кременчук, 18 трав. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, – Харків : ХНУВС, 2023. С.581 – 583.

4. Заїка Ю.О., Скрипник В. Л. Право на житло і пряма дія норм Конституції// Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника; МОН України, Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Харків: Право, 2023. С.128–143.

5. Названа кількість зруйнованих будинків в Україні. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4683865-nazvana-kilkist-zruinovanykh-budynkiv-v-ukraini>.

6. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Закон України від 23 лютого 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>.

7. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї:
Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18 жовтня 1907 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

Жукова І. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент
директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
старший викладач кафедри публічного управління і проектного
менеджменту,
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»,
(м. Київ, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЄЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ США

Найбільшого рівня значущості та затребуваності, у контексті дослідження досвіду США, відносно публічного адміністрування сфери загальної середньої освіти має прецедент впровадження ІТ-технологій [1, с. 1721]. На мій погляд, додаткова актуалізація даного питання необхідна у контексті подальшого розкриття питання щодо формування Стратегії впровадження правового механізму управління цифровізацією в закладах загальної середньої освіти (ЗСО) на регіональному рівні (враховуючи міжнародний досвід), що стосується України.

У вищезазначеному контексті, йдеться, насамперед, про впровадження у систему освіти та, зокрема, систему загальної середньої освіти в США інновацій із використанням ІКТ та технологій ШІ, що стосується управління навчальним процесом, моніторингу результатів та впровадження основ комунікації між усіма учасниками освітнього процесу.

Нормативно-правовим актом директивної дії, що регулює в США аспекти використання ІТ-технологій в галузі освіти та, відповідно, у галузі загальної середньої освіти, є Закон «Кожен студент має успіх» 2015 р. (Every Student Succeeds Act, ESSA 2015) [2]. Ідеологічна застосовність останнього до питання нормалізована американським законодавцем у Розділі IV, Частина А (Допомога студентам і гранти на підвищення кваліфікації) зазначеного документу (Title IV, Part A: Student Support and Academic Enrichment Grants). Конотація, закріплена у даній частині нормативного акту, вказує на опціональну необхідність забезпечення доступу до технологій усіх здобувачів освіти на усіх освітніх рівнях — безвідносно до ресурсної забезпеченості останніх. Окрім того, Розділом IV, Частиною А зазначеного нормативно-правового акту, також, передбачено виділення фінансування для інноваційних технологій в американському освітньому просторі.

На мій погляд, ототожнення інноваційної складової освіти в США та, зокрема, галузі загальної середньої освіти із залученням ІТ-технологій та інновацій, що пов'язані із ІКТ та технологіями ШІ має концептуальне підґрунтя на межі правової та державно-управлінської наук. Виходячи із нормативних конотацій зазначеного документа, доцільно говорити про можливості інтеграції інноваційних технологій в освіту з метою не лише спрощення складової когнітивного удосконалення здобувача, але й поліпшення його соціально-

комунікативних можливостей, в режимі онлайн-комунікації із застосуванням моделей та механізмів ІТ, ІІІ, віддаленого управління освітнім простором.

Продовжуючи аналіз англо-американської правової сім'ї у стилістиці публічного адміністрування та нормативного регулювання у сфері загальної середньої освіти, необхідним вбачається зупинитися на прикладі Великої Британії, розглядаючи досвід державиза такими критеріями як: децентралізація управління освітою, стандартизація якості останньої, забезпечення фінансової підтримки та незалежності шкіл та акцент на інклюзивності навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Yin, C., Xu, Z. Information Technology Education and Impact in U.S.A. Proceedings of the 2023 4th International Conference on Education, Knowledge and Information Management (ICEKIM 2023). P. 1718-1723. С. 1721.

2. Congress. gov. S.1177 - Every Student Succeeds Act (ESSA). 114th Congress (2015-2016). USC official website. Режим доступу : <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/1177>

Іващенко В. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології та
інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: МІЖНАРОДНІ ПИТАННЯ ЗАБОРОНИ

Серед міжнародних правопорушень існує категорія злочинів, які представляють підвищену суспільну небезпеку, характеризуються особливою жорстокістю та масовими звірствами. Мова йде про міжнародні злочини, до яких належать злочини проти людяності.

Прикрі події XX та XXI століть, серед яких дві світові війни, велика кількість локальних конфліктів зумовили активізацію дослідження питань згаданих вище злочинів та прийняття міжнародного законодавства.

Враховуючи численні випадки таких правопорушень держави намагалися знайти раціональні засоби протидії злочинам проти людяності. З метою гуманізації способів ведення війни, захисту прав окремих громадян, які не причетні до воєн, були проголошені окремі декларації та укладені конвенції.

Серед документів, прийнятих ще до Першої світової війни, можна назвати такі: Женевська угода про покращання долі хворих і поранених у діючих арміях 1864 р., перероблена і доповнена в 1906 і 1929 р.р.; Гаазька декларація про заборону застосування куль, що легко сплющуються і розвертаються у тілі людини 1907 р.; Гаазька декларація про заборону застосування снарядів, призначених поширювати задушливі чи шкідливі гази 1907 р.; Женевська конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях 1906 р.; Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р.; Гаазька конвенція про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від дотику 1907 р.; Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин та бактеріологічних засобів 1925 р.

Вказаними документами заборонено руйнувати і заволодівати ворожою власністю, конфіскувати приватну власність, під час облоги і бомбардувань належить уживати всіх необхідних засобів, аби вберегти, наскільки можливо, храми, будівлі, що слугують цілям науки, мистецтва та благодійності, шпиталі й місця, де зібрано хворих і поранених, за умови, що такі будівлі й місця не слугували водночас воєнним цілям. Важливим рішенням стала заборона Женевським протоколом 1925 р. бактеріологічних методів ведення війни.

Значно активізувалася робота щодо заборони злочинів проти людяності після Другої світової війни. Практика показала, що міжнародні документи, спрямовані на гуманізацію війни, уже не відповідали вимогам часу та потребували суттєвого вдосконалення.

У статті 6 Статуту Нюрнберзького Міжнародного воєнного трибуналу 1945 року до категорії міжнародних віднесено три групи злочинів: проти миру; воєнні злочини та проти людяності. До останніх належать: вбивства, знищення, поневолення, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, або переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами з метою здійснення чи у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були вчинені, чи ні. Токійський Статут Міжнародного воєнного трибуналу 1946 р. містив такі ж діяння.

Зазначена систематизація міжнародних злочинів вимагала створення спеціальної міжнародно-правової бази щодо протидії цим діянням з урахуванням нових умов і методів ведення війни. З цією метою в 1949 р. в Женеві була скликана конференція, яка працювала у період з квітня по серпень. У її роботі взяли участь також представники України. Підсумком роботи конференції стало прийняття чотирьох окремих Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.: «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» [1], «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі» [2], «Про поводження з військовополоненими» [3], «Про захист цивільного населення під час війни» [4]. З урахуванням важливості прийнятих документів, заслуговує на увагу розгляд окремих їх положень.

У ст. 50 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Конвенція I) та в ст. 51 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II) до воєнних злочинів та злочинів проти людяності віднесені: умисне вбивство; тортури; нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження; спричинення шкоди здоров'ю; незаконне, довільне і широкомасштабне знищення і привласнення майна, яке не виправдане воєнною необхідністю.

Крім того, Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV) (ст. 147) як злочин кваліфікує: примушування цивільного населення служити в збройних силах ворожої держави; нелегальну депортацію чи переведення або нелегальне ув'язнення; широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно.

У подальшому Римський статут Міжнародного кримінального суду закріпив, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу [5]. Серед таких злочинів: вбивство; винищення; оборнення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої

групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним вище, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Зазначені діяння порушують Женевські конвенції 1949 року, закони та звичаї війни і можуть бути вчинені під час збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру.

Україна ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду із заявами і поправками до нього Законом від 21 серпня 2024 р. [6].

Безсумнівно, одними з небезпечних міжнародних суспільно небезпечних діянь є злочини проти людяності. На жаль, не минули вони і Україну. Світ побачив приклади таких діянь, вчинених у ході російсько-української війни. Тому Міжнародний кримінальний суд після звернення держав-членів суду у березні 2022 р. розпочав розслідування ситуації в Україні щодо вчинення на її території воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Як було розглянуто вище, під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду підпадають злочини проти людяності. Сподіваємося, що виконавці таких діянь, військово-політичне керівництво Російської Федерації будуть притягнуті до кримінальної відповідальності і одержать справедливі покарання.

Список використаних джерел:

1. Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.
2. Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.
3. Про поводження з військовополоненими: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
4. Про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серп. 1949 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Римський статут міжнародного кримінального суду. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
6. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

Ковальчук А. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу дослідження проблем протидії
кіберзлочинності та загрозам інформаційній безпеці
Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО України
(м. Київ, Україна)

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ВІД 24 ГРУДНЯ 2024 РОКУ

Сучасні масштабні кібератаки набули такого розмаху, що спричиняють руйнівні наслідки як і будь-яка фізична зброя на війні. У нових кримінальних інцидентах відмічається ускладнення кібератак: поєднання штучного інтелекту з удосконаленим шкідливим програмним забезпеченням, застосування методів соціальної інженерії та соціального хакінгу. Сучасні атаки відрізняються й ціллю їх здійснення, більшість кібератак орієнтована на контроль ланцюга поставок та/або дані. У атаках, орієнтованих на контроль, зловмисники пошкоджують керуючі дані (наприклад, вказівник функції чи адресу повернення), щоб перенаправити потік інформації, або керування програмою з метою заволодіння доступу до системи. Трендом 2023-2024 року стають комбіновані атаки, які вчиняються за допомогою методів соціальної інженерії, їх питома вага складає 17% усіх порушень відносно даних і 10% випадків встановлення контролю, що робить соціальну інженерію одним із трьох найпоширеніших засобів вчинення кібератак [2]. Наприклад, хакерська атака на "Київстар" стала можливою завдяки обліковому запису одного зі співробітників компанії. Кібератаки та витоки даних стають дедалі частим явищем для українців. 19 грудня 2024 року, сталася наймасштабніша кібератака на державні реєстри України. Для розуміння масштабів можливих витоків даних слід розуміти, що користувачами лише мобільного застосунку «Дія» є 13,5 млн. українців.

Для реалізації такого масштабу операцій кіберзлочинцями залучаються багато фахівців. І це змінює структуру кіберзлочинності. Нова тенденція сучасної кіберзлочинності полягає в тому, що злочинці-одинаки поступово витісняються з кримінального ринку законспірованими, добре організованими і розгалуженими злочинними групами, що об'єднують людей з різних регіонів або країн світу. Учасники подібних кримінальних спільнот мають свою злочинну спеціалізацію, і ефективність їх діяльності досить висока. Фахівці також відмічають, що завдяки тому, що національні нормативно-правові акти у сфері протидії кіберзлочинності значно різняться, все більшого поширення набувають так звані розподілені схеми мережевої кіберзлочинності. Організовані злочинні угруповання будують свою діяльність розбиваючи її на ланцюги операцій таким чином, що в цілому кібердії не є злочинними, оскільки кожна операція сама по

собі здійснюється в окремій країні, де саме ця операція є дозволеною або ж законодавчо не врегульованою.

Враховуючи такі тенденції у формуванні і функціонування організованих злочинних угруповань 24 грудня 2024 року Генеральна Асамблея ООН приймає Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти кіберзлочинності; зміцнення міжнародного співробітництва у боротьбі з певними злочинами, скоєними з використанням інформаційно-комунікаційних систем, та в обміні доказами в електронній формі, що належать до серйозних злочинів [3]. Конвенцією передбачається посилення контролю не лише за кіберзлочинами, а й будь якими серйозними злочинами, які вчиняються у інформаційно-комунікативних системах (стаття 2). У Конвенції наголошується на єдиних стандартах криміналізації дій, які можуть завдати шкоди інформаційно-комунікативним системам такі як:

1. Незаконний доступ: діяння яке вчиняється навмисно і створює умови для неправомірного доступу до інформаційно-комунікаційної системи загалом чи до її частин.

2. Незаконне перехоплення: діяння здійснюється навмисно і неправомірно за допомогою технічних засобів перехоплення непублічних передач електронних даних в інформаційно-комунікаційній системі, з неї чи в ній, в тому число електромагнітного випромінювання від інформаційно-комунікаційної системи, що переносить такі електронні дані.

3. Вплив на «електронні дані»: діяння здійснюються навмисно і неправомірно, і вчиняються шляхом пошкодження, видалення, псування, зміну або блокування електронних даних.

4. Вплив на «інформаційно-комунікаційну систему»: діяння відбувається навмисно і неправомірно, полягає у перешкоджанні функціонуванню інформаційно-комунікаційної системи шляхом введення, передачі, пошкодження, видалення, псування, зміни чи блокування електронних даних.

5. Неправомірне використання пристроїв: отримання, продаж, придбання пароля, реквізитів доступу, електронного підпису або аналогічних даних, що дозволяють отримати доступ до всієї інформаційно-комунікаційної системи або її частини.

6. Підробка з використанням інформаційно-комунікаційної системи: діяння здійснюються навмисно і полягає у введенні, зміні, видалення або блокування електронних даних, що призводять до виникнення неавтентичних даних, з наміром, щоб вони розглядалися або використовувалися в юридичних цілях як автентичні, незалежно від того, чи піддаються ці дані безпосередньому прочитанню і чи є зрозумілими.

Висновки. Передбачення у чинному КК України визначених кримінальних правопорушень створить юридичну основу для побудови ефективної міжнародної системи протидії кіберзлочинності. Окремо, уніфікованість визначення кіберзлочинів буде сприяти ефективності обміну інформацією, яка й досі характеризується певною невизначеністю. Як свідчать дослідження фахівців, на сьогодні у світі не існує ні релевантної статистики, яка відображає

реальний стан кіберзлочинності, ні надійних методів збору таких даних та й збитки від кіберзлочинів, є досить приблизними. Окрема проблема це низький рівень безпекової культури громадян у цифровому просторі і не розуміння реальних проблем, що пов'язанні з ідентифікуючими та персональними даними.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Закону України № 2163-VIII від 5 жовтня 2017 року Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
2. Top 10 Best-Known Cybersecurity Incidents and What to Learn from Them (2024). URL: <https://www.ekransystem.com/en/blog/top-10-cyber-security-breaches>
3. Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти кіберзлочинності; зміцнення міжнародного співробітництва у боротьбі з певними злочинами, скоєними з використанням інформаційно-комунікаційних систем, та в обміні доказами в електронній формі, що належать до серйозних злочинів. 24 грудня 2024 року. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/372/06/pdf/n2437206.pdf>
4. Cybercrime: An Overview of the Federal Computer Fraud and Abuse Statute and Related Federal Criminal Laws. Науково-дослідна служба Конгресу США. URL: <https://www.everycrsreport.com>
5. Реєстри відновили. Які наслідки кібератаки для України (2025). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5ye75y8415o>
6. What is a cyberattack? Chathamhouse. URL: <https://www.chathamhouse.org/2022/02/what-cyber-attack>

Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Збройні конфлікти та їхній руйнівний вплив на людське суспільство стали тривожним нагадуванням про необхідність утвердження міжнародно-правових механізмів для захисту прав людини. Військова злочинність, що викликає страждання, руйнує інституції та порушує міжнародний порядок, залишається головним викликом ХХІ століття. Сучасні збройні конфлікти ставлять перед міжнародним співтовариством нові виклики: недержавні збройні формування, кібервійна, тероризм. Необхідно постійно адаптувати міжнародно-правові стандарти до нових реалій, посилювати міжнародне співробітництво, підвищувати обізнаність про міжнародне гуманітарне право (МГП).

Військові злочини являють собою серйозне порушення МГП та прав людини, завдаючи непоправної шкоди жертвам збройних конфліктів та підриваючи основи міжнародного правопорядку. Запобігання та протидія військовій злочинності є одним з пріоритетних завдань міжнародного співтовариства. Україна, як держава, що зазнала збройної агресії, має особливий інтерес до розвитку та зміцнення міжнародно-правових механізмів у цій сфері. Міжнародне співтовариство розробило низку стандартів, спрямованих на запобігання та протидію військовій злочинності, які включають в себе як норми МГП, так і міжнародного кримінального права.

Міжнародне гуманітарне право, також відоме як право збройних конфліктів, є галуззю міжнародного права, що регулює ведення воєнних дій та захищає жертв збройних конфліктів. Основними джерелами МГП є: Женевські конвенції 1949 року [1] та Додаткові протоколи до них, які визначають правила поведінки з комбатантами, військовополоненими та цивільним населенням під час збройних конфліктів; Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р.; Гаазька конвенція про встановлення підводних мін, що автоматично вибухають від дотику 1907 р. [2].

Ключові принципи міжнародного гуманітарного права:

- принцип гуманізму – забороняє завдавати зайвих страждань та збитків.
- принцип розрізнення – вимагає розрізняти комбатантів та цивільне населення, а також військові об'єкти та цивільні об'єкти.
- принцип пропорційності – забороняє атаки, які можуть спричинити надмірні втрати серед цивільного населення або шкоду цивільним об'єктам.
- принцип військової необхідності – дозволяє застосовувати силу лише в разі військової необхідності та для досягнення визначених військових цілей.

Дмитрієв А. І. та Муравйов В. І., виходячи з того, що міжнародне гуманітарне право регулює відносини з приводу захисту прав людини не тільки у військовий, але і мирний час, виділяють кілька груп галузевих принципів: необхідність і гуманність, принципи «права Гааги» і «права Женеви», обмежень стосовно учасників бойових дій, об'єктів бойових дій і засобів бойових дій, принципи ставлення до жертв збройних конфліктів, принципи захисту прав людини в період збройних конфліктів і в мирний час, принципи, властиві правам людини [3, с. 356, 376-386, 618-627].

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право є ключовими інструментами у боротьбі з військовими злочинами. Вони встановлюють чіткі правила ведення війни, захищають жертв збройних конфліктів та передбачають відповідальність за порушення цих норм. Міжнародне кримінальне право (МКП) встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за найтяжчі міжнародні злочини, включаючи воєнні злочини.

Воєнні злочини – це серйозні порушення МГП, вчинені під час збройних конфліктів. До них належать: навмисне вбивство або завдання тяжких тілесних ушкоджень цивільним особам, катування або нелюдське поводження, взяття заручників, незаконне депортування або переміщення цивільного населення, напади на цивільні об'єкти, використання заборонених видів зброї, запобігання та протидія військовій злочинності.

Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема ООН, ОБСЄ та МКС, для документування військових злочинів і забезпечення відповідальності винних. Важливим інструментом стала діяльність Офісу Генерального прокурора, який разом із міжнародними партнерами займається розслідуванням злочинів.

Міжнародно-правові стандарти передбачають низку заходів для запобігання та протидії військовій злочинності: розробка та впровадження національного законодавства (Україна зобов'язана включити норми МГП та МКП до свого національного законодавства, та забезпечити їх ефективне застосування), розслідування та покарання за воєнні злочини, міжнародне співробітництво.

Міжнародно-правові стандарти запобігання та протидії військовій злочинності є важливим інструментом захисту жертв збройних конфліктів та забезпечення міжнародного правопорядку. Ефективне застосування цих стандартів вимагає зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Отже, аналізуючі міжнародно-правові стандарти протидії військовій злочинності як інструменти захисту осноположних прав людини, забезпечення справедливості та підтримки світового порядку можна виділити кілька ключових аспектів їхнього впливу та значення:

1. Гуманізація збройних конфліктів:

- Заборона на застосування зброї, яка спричиняє надмірні страждання або має невибіркову дію.
- Захист цивільного населення та об'єктів, заборона на напади на них.
- Захист культурних цінностей та об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення.

- Заборона на використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни.

2. Індивідуальна кримінальна відповідальність:

- Притягнення до відповідальності не лише держав, а й окремих осіб за воєнні злочини.

- Заборона на амністію для осіб, винних у тяжких порушеннях МГП.

- Створення міжнародних трибуналів та Міжнародного кримінального суду для розслідування та покарання воєнних злочинців.

3. Захист жертв збройних конфліктів:

- Надання медичної допомоги пораненим та хворим.

- Захист військовополонених, забезпечення гуманного поводження з ними.

- Захист цивільних осіб, які опинилися під владою ворожої сторони.

- Пошук зниклих безвісти.

4. Відновлення миру та справедливості:

- Покарання воєнних злочинців сприяє відновленню справедливості та запобіганню повторенню злочинів.

- Міжнародно-правові механізми протидії військовій злочинності сприяють примиренню та відновленню миру.

5. Розвиток міжнародного права:

- Постійний розвиток та адаптація норм МГП до нових викликів.

- Кодифікація звичаєвих норм МГП.

- Розширення юрисдикції міжнародних судів.

З викладеного вище нами вбачається, що притягнення росіян до відповідальності за вчинені воєнні злочини на території України є складним і серйозним викликом. Встановлення чіткої політики кримінального переслідування, посилена координація слідства та спеціалізована підготовка слідчих є важливими кроками на шляху досягнення справедливості.

Військові злочини, як грубі порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, завдають непоправної шкоди жертвам збройних конфліктів та підривають основи міжнародного правопорядку. Запобігання та протидія цій злочинності є одним з пріоритетних завдань міжнародного співтовариства, особливо для України, яка стала жертвою збройної агресії.

Для ефективної протидії військовій злочинності необхідні спільні зусилля держав на національному та міжнародному рівнях. Це включає в себе впровадження норм міжнародного права у національне законодавство, розслідування та покарання воєнних злочинів, міжнародне співробітництво у сфері обміну інформацією та видачі злочинців.

Міжнародно-правові стандарти протидії військовій злочинності відіграють важливу роль у захисті основоположних прав людини, забезпеченні справедливості та підтримці світового порядку. Вони сприяють гуманізації збройних конфліктів, встановлюють індивідуальну кримінальну відповідальність за воєнні злочини, захищають жертв збройних конфліктів та сприяють відновленню миру.

Подальший розвиток міжнародного права у цій сфері має бути спрямований на адаптацію норм до нових викликів, таких як недержавні збройні формування, кібервійна та тероризм, а також на посилення міжнародного співробітництва та підвищення обізнаності про міжнародне гуманітарне право.

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_153 (дата звернення: 21.01.2025).

2. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 / П.Д. Біленчук, В.М. Кочетков, В.Б. Міщенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901>

3. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. Міжнародне публічне право: навчальний посібник / Відп. редактори Ю. С.Шемшученко, Л. В. Губерський. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.

Коломієць О. Л.,
кандидат філософських наук,
викладач кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ БОЙОВОГО ДУХУ ПРИ ВИКОНАННІ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

З середини XVII століття у Європі зародились дві військові організаційні системи, це прусська і французька армійські системи які будувались на різних принципах і конкурували між собою як на полі бою, так і теоретично, як антагоністичні по своїй сутності.

Основними характеристиками прусської армійської системи були наступні якості:

- жорстка дисципліна та централізоване командування;
- чіткість наказів командування;
- стандартизація підготовки офіцерів через військові академії;
- розробка детальних планів операцій;
- створення професійної армії, орієнтованої на тривалу службу;
- аристократичність офіцерського корпусу [1, с. 102].

Основними характеристиками французької армійської системи були наступні якості:

- масова мобілізація, концепція «levee en masse»;
- децентралізоване командування. Наполеон популяризував концепцію "ініціативи підлеглих", що дозволяла командирам на місцях приймати рішення залежно від ситуації;
- інноваційні тактики. Французька армія широко використовувала маневреність і гнучкість у бойових діях. Наполеонівські корпуси були незалежними формуваннями, здатними діяти самостійно, але координовано;
- соціальна мобільність. Офіцерами могли стати люди без дворянського походження, що значно підвищувало мотивацію;
- мораль і патріотизм. Французькі солдати часто воювали з високим бойовим духом через ідеали Революції, такі як свобода, рівність і братерство [2].

У цьому протистоянні прусська система робила акцент на порядок, професіоналізм і суворе дотримання наказів, а французька – покладалася на ініціативу, масову мобілізацію та гнучкість. Обидві ці системи стали основами формування європейських армій, з часом запозичуючи з ідеологічно протилежної системи найбільш ефективні методики. Росія під оголошенням Петра I запозичила прусську систему управління військами [1, с. 105].

Українська армійська система є спадкоємицею радянського, а відтак і прусько-російського типу управління військами. Але, як показує практика, український архетип відрізняється від російського і французька модель

управління нам підходить більше, а відтак є більш ефективною. Прикладом може слугувати ефективність наших військ у 22-му році, коли організація військ мала більш горизонтальну структуру на відміну від сучасної.

Однією з проблем з якою зіштовхнулась сучасна українська армія, це самовільне залишення місця несення служби військовослужбовцями нижчих ланок; починаючи від солдата і закінчуючи молодшим офіцерським складом. На нашу думку, причин такого вчинку можна виділити декілька:

- по-перше, втрати найбільш вмотивованих військовослужбовців мобілізованих на початку широкомасштабної війни, левову частку яких складали добровольці і їхню заміну на тих, «кого зловили»;

- по-друге, оговтання від афекту раптовості офіцерів середньої ланки і побудова ними відносин з підлеглими у звичайному для них прусько-російському стилі командування. Тут, до речі слід зробити дефініцію до поняття «командування». Яке слід було б намагатися перетворити у поняття «управління».

Отже, можна констатувати, що ці два фактора, визначимо їх як «зовнішній» і «внутрішній» значно впливають на морально-психологічний стан військовослужбовця, а саме на його бойовий дух.

Бойовий дух – визначають як «...одне з основних понять військової психології та військової етики. В контексті даних наук «бойовий дух» означає спроможність і готовність військовослужбовця, підрозділу, частини, з'єднання та збройних сил в цілому до протистояння труднощам і позбавленням, постійну націленість на перемогу» [3].

Це відбувається через відчуття безвихідності. Боєць знаходиться постійно під пресингом і ворогів і «своїх». Замість отримання підтримки від командування з яким нижчі військові чини безпосередньо спілкуються, вони отримують тиск, а почасти й брехню, лише б виконали бойове завдання. Все це призводить до зневіри, що тягне за собою підсилення почуття страху в модусі тривожності. Тривога ж є основоположним феноменом буденного буття [4]. Тобто, ми маємо витіснення тривожністю іншого основоположного феномена буденного виміру буття – турботи. Окрім того, війна змішує буденний вимір буття з граничним [5, с. 63], що в контексті розгляду феномену тривожності призводить до набуття ним ознак жахливості. І це не психологічний стан який би носив перманентний характер, це онтологічне постійне перебування в неможливому для людини стану існування. Тому, для допомоги військовослужбовцям нижчих чинів у вирішенні онтологічної проблеми існування у фронті й психологічної – підсилення бойового духу, ми вважаємо за доцільне, зменшити концепцію жорсткої вертикалізації влади в усіх силах спротиву та збільшити принцип автономності в управлінні притаманний «французькій системі управління військами».

Наслідком цього стане суб'єктивація військовослужбовця у відносинах між командиром та підлеглим, підвищення бойового духу та часткового вирішення проблеми СЗЧ в українській армії.

Список використаних джерел:

1. Варакута, В. П. Історія війн та воєнного мистецтва навч. посіб. / В. П. Варакута. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2012. – 555 с. URL:<https://ru.scribd.com/document/479776332/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD-pdf>, (дата звернення: 20.01.2025).
2. Войтович Л. В. Голубко В. Є. Історія війн і військового мистецтва. У трьох томах. Том 2. Від професійних найманих армій до масових (мобілізаційних) армій (початок XVI ст. — початок XX ст.). Х.: Фоліо, 2018. 974 с. URL:<https://books.google.com.ua/books?id=MQDfDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 20.01.2025).
3. Феномен бойового духу і сучасна наука / Л. М. Будагьянц, В. М. Грицюк // Вісник Національного університету оборони України. 2011. Вип. 4. С. 22-26. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2011_4_6, (дата звернення: 20.01.2025).
4. Философская антропология: словарь / под ред. Н. Хамитова. К.: КНТ, 2011. 472 с.
5. Коломієць О. Соціокультурний вимір проблеми гібридної війни. / Вісник Львівського університету. Випуск 49. URL:http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/7.pdf, (дата звернення: 20.01.2025).

Коропатов О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПАРТНЕРСТВА ПОЛІЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В ГАЛУЗІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах воєнної агресії російської федерації на території України, яка створює реальні та потенційні загрози державному суверенітету, територіальній цілісності, демократичному конституційному ладу та іншим національним інтересам нашої держави, питання партнерства суб'єктів сектору безпеки і оборони постають найбільш гостро. Так, сектор безпеки і оборони складається із чотирьох взаємопов'язаних складників, таких як: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [1].

Національна поліція України посідає важливе місце серед суб'єктів сектору безпеки і оборони, яке зумовлене її завданнями та функціями. Але успішне забезпечення завдань та виконання цих функцій органами та підрозділами поліції в умовах реальних та потенційних загроз, особливо в умовах воєнного стану, можливе тільки у разі повного узгодження з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони [2, с. 134] (до яких, як закріплено в Законі [1], належать і представники громадськості: громадяни і громадські об'єднання) у межах наданої їм компетенції відповідно до законодавства.

Розкриття питання партнерства Національної поліції України з громадськістю, як суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах правового режиму воєнного стану неможливо без визначення змісту дефініції поняття «партнерство».

Професор В. К. Колпаков вважає, що партнерство поліції з громадськістю – це насамперед «наявність між правоохоронним органом і громадськістю стійких контактів, що виникають і розвиваються на основі загальних інтересів щодо протидії правопорушенням, зміцнення громадського порядку і громадської безпеки» [3, с. 40].

На думку С. В. Медведенка, партнерство Національної поліції України з громадськістю є соціально зумовленою, узгодженою діяльністю, яка виражена у співпраці між суб'єктами партнерства з використанням відповідних форм і методів для досягнення спільної мети [4, с. 65].

Науковець В. Г. Фатхутдінов під партнерством поліції з недержавними суб'єктами щодо забезпечення національної безпеки як проведену в певних правових та організаційних формах спільну, узгоджену за метою, часом і місцем

діяльність недержавних структур та органів поліції для забезпечення особи й захисту власності [5, с. 174].

Фахівець Л. В. Могилевська під партнерством розуміє спільну взаємоузгоджену діяльність поліції з громадськістю та іншими органами державної влади, яка спрямована на досягнення спільної мети – забезпечення належного захисту та реалізації прав і свобод [6, с. 226].

Виходячи зі змісту наведених визначень, можна констатувати, що більшість науковців розглядають партнерство як узгодженість процесів між вказаними суб'єктами, в зв'язку з чим необхідно розглянути партнерство поліції з громадськістю, як суб'єктами сектору безпеки і оборони за ознаками суб'єктів, що взаємодіють, та особливостями їхніх стосунків.

Водночас, розглядаючи напрями партнерства поліції України з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони щодо забезпечення національної безпеки та оборони в умовах воєнного стану, можна констатувати, що правове забезпечення має часткове правове відображення, яке, на жаль, також не в повному обсязі регламентує особливості партнерства в умовах воєнного часу.

Можливо вказати, що партнерство Національної поліції з громадськістю в умовах воєнного стану (зовнішньо системне партнерство), здійснюється за наступними формами: 1) оперативний обмін інформацією щодо виконання завдань із забезпечення національної безпеки України; 2) проведення спільних оперативних нарад керівного складу центральних та територіальних органів Національної поліції України з населенням; 3) здійснення спільних заходів із забезпечення національної безпеки України за планами, що розробляються на загальнодержавному, галузевому, регіональному місцевому та об'єктовому рівнях; 4) проведення спільних командно-штабних, тактико-спеціальних навчань, спільних тренувань та занять із захисту, охорони, оборони, припинення злочинних дій та кібератак проти систем та об'єктів критичної інфраструктури; 5) регулярного уточнення розрахунків сил та засобів, що залучаються до спільного виконання завдань із забезпечення національної безпеки України; 6) спільних заходів з припинення протиправних дій проти важливих державних об'єктів, що загрожує безпеці громадян і порушує їх функціонування; 7) участь у реагуванні та ліквідації наслідків інцидентів, кризових ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури; 8) координація дій у сферах національної безпеки і оборони; 9) здійснення інших заходів, передбачених законодавством.

На підставі викладено можна стверджувати, що особливості партнерства Національної поліції України з представниками громадськості - суб'єктами сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану на сучасному етапі характеризуються таким аспектами: недостатньою визначеністю нормативно-правової бази, яка потребує оновлення та розбудови законодавства з розширенням та уточненням термінів і понять, спрямованістю на врахування потреб та викликів сьогодення у забезпеченні національної безпеки України; визначенням змісту партнерства Національної поліції України з громадськістю як узгодження за часом та тривалістю дій, як сумісну діяльність, регламентовану законами України: «Про Національну поліцію», «Про Національну безпеку

України» та «Про правовий режим воєнного стану», об'єднану єдиною метою щодо виконання спільних завдань із забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 02.01.2025 року).
2. Нікітін А. А. Деякі питання взаємодії національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис* №1-2 2022. С.133-139. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/1-2_2022.pdf. С.134. (дата звернення 02.01.2025 року).
3. Колпаков В. К. Взаємодія міліції та громадськості в галузі правопорядку: навчальний посібник. Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1993. 80 с.
4. Медведенко С. В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності: дис. ... докт. філос. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020. 283.
5. Безега В. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони: дис. ... канд. юр. наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 311 с.
6. Могилевська Л. В. До проблеми взаємодії Національної поліції з громадськістю та іншими органами державної влади у сфері забезпечення прав і свобод дитини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 225–229.

Кривенко В. В.,
ад'юнкта кафедри теорії держави та права,
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ЗАХОДИ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку військової агресії на території України, особливо у її активній фазі, працівники Національної поліції України беруть безпосередню участь у виконанні завдань із забезпечення державного суверенітету України та її територіальної цілісності, а також у відсічі збройної агресії проти України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [1].

Превенція є одним із напрямів роботи поліції, яка тією чи іншою мірою притаманна всім органам, службам, підрозділам, про що яскраво свідчить Закон України «Про Національну поліцію» [2], в якому до кола основних повноважень поліції віднесено саме здійснення превентивної та профілактичної діяльності у сферах забезпечення публічних безпеки та порядку, безпеки дорожнього руху, запобігання та протидії домашньому насильству чи насильству за ознакою статі, контролю за обігом зброї.

Сутність поняття «превентивна діяльність» розкрито в Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затвердженій Наказом МВС від 28 липня 2017 р. № 650 (далі - Інструкція) [3]. Зокрема, в п.2 розділу 1 даної Інструкції під превентивною діяльністю розуміються заходи, що застосовуються дільничними офіцерами поліції та поліцейськими офіцерами громади у межах компетенції, спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, перевірку дотримання обмежень, установлених законодавством щодо осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування. Дане тлумачення, безперечно, не є універсальним і стосується перш за все окремих категорій поліцейських - дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад. Однак, необхідно погодитись з А. О. Івановим, який наголошує на тому, що окреслений в Інструкції сутнісний зміст превентивної діяльності є справедливим і для діяльності інших підрозділів та посадових осіб органів поліції [4, с. 137]. Усі вони здійснюють заходи превентивної комунікації в межах своєї компетенції.

З урахуванням основних завдань, можна сказати, що превентивна комунікація поліції являє собою комплекс заходів, які спрямовані на попередження та припинення правопорушень шляхом формування ефективної інформаційної взаємодії з населенням. Прикладом такої взаємодії є стабілізаційні заходи здійснювані поліцейськими на деокупованих територіях. З огляду складнощів, що мають місце на цих територіях щодо налагодження комунікації досить ефективним інструментарієм запобігання та профілактики

правопорушень в цілому та налагодження взаємодії з населенням є використання та впровадження чат-ботів. Прикладом такої он-лайн комунікації є створений чат-бот в телеграм @Warcrimes_Police_KhS_UA_bot поліцією Херсонської області, метою якого є документування злочинів рф. За допомогою вказаного чат-боту громадяни можуть повідомити про відомі їм протиправні факти [5]. Позитивні відгуки отримав і запущений Національною поліцією України чат-бот для пошуку дітей. Основне завдання цього чат-боту – спрощення процедури подачі інформації про дитину, яка зникла безвісти та/або зв'язок з якою відсутній, до органів поліції [6; 7, с. 140-141]. За допомогою боту «Народний месник» можна швидко повідомити про пересування ворожих військ та мітки на дорогах, які залишають поплічники армії РФ. Цей ресурс зарекомендував себе надзвичайно корисним, адже завдяки йому було виявлено надзвичайну кількість дорожніх міток [8, с. 147].

Отже, воєнний стан створює особливі умови для взаємодії поліції та громади. На перший план виходять питання безпеки, організації охорони громадського порядку та запобігання правопорушенням. Важливо, щоб поліція співпрацювала з громадою, сприймаючи її як партнера у забезпеченні безпеки. У цьому контексті необхідно проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед населення, взаємодіяти з громадськими організаціями та міжнародними партнерами для залучення ресурсів у сферу безпеки. Також доцільно організовувати спільні тренінги для поліції, громади та місцевої влади з питань Community Policing. Крім традиційних методів, впровадження спеціалізованих чат-ботів є прикладом нової культури комунікації між владою та мешканцями, зокрема на деокупованих територіях.

В загальному основними напрямками превентивної комунікації поліції в умовах правового режиму воєнного стану є:

- інформаційна взаємодія – своєчасне інформування громадян про ситуацію, можливі загрози та алгоритми дій у кризових умовах;
- психологічна підтримка населення – надання роз'яснень щодо безпеки, адаптації до екстремальних умов;
- запобігання дезінформації – боротьба з панікою та фейковими повідомленнями, особливо в умовах кібервійни;
- роз'яснення правових норм – популяризація норм міжнародного гуманітарного права та внутрішнього законодавства.

Важливим елементом належної превентивної комунікації поліції в умовах воєнного стану є дотримання вимог норм національного та міжнародного права, зокрема і гуманітарного права. Так, основними нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність поліції в цілому, зокрема і питання здійснення ними превентивної комунікації є: Конституція України [9], Закон України «Про Національну поліцію» [2], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [10] та ін. При здійсненні даної діяльності поліцейські також повинні враховувати зміни та доповнення, які були внесені до галузевого законодавства з питань врегулювання окремих аспектів діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану та Закон України № 2123-IX «Про внесення

змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану [11]. Цими законами законотворці суттєво розширили повноваження поліцейських під час дії воєнного стану, у тому й числі, щодо здійснення ними превентивної діяльності [12, с. 66].

Не менш важливим питанням при здійсненні превентивної комунікації є дотримання органами поліції норм міжнародного права, зокрема і гуманітарного права: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966) в якому визначаються права людини, які не можуть бути порушені навіть під час надзвичайного стану [13]; Женевських конвенцій 1949 року та їх додаткові протоколів до них – закріплено правила захисту цивільного населення в умовах воєнного стану [14]; Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [15] яка містить положення про свободу вираження поглядів та право на інформацію та ін. Аналіз даних та інших міжнародних договорів вказує, що в процесі превентивної комунікації під час війни необхідно:

- не допускати розпалювання ненависті, закликів до насильства;
- захищати цивільне населення від маніпулятивного впливу;
- забезпечувати дотримання прав людини, включаючи право на доступ до правдивої інформації та ін.

Серед основних заходів превентивної комунікації поліції, з врахуванням норм міжнародного гуманітарного права, можна виокремити:

➤ *розширення інформаційно-просвітницької роботи.* Це дасть змогу підвищити рівень правової обізнаності громадян про їхні права та обов'язки в умовах воєнного стану, а також створить умови раннього виявлення загроз безпеці. З цією метою доцільно: організовувати зустрічі з населенням для роз'яснювальної роботи з безпекових питань, зокрема, порядку роботи блокпостів, обмежень комендантського часу [16, с. 70]; проводити просвітницькі кампанії щодо правил поведінки під час воєнного стану, небезпеки мін та інших воєнних загроз; поширювати через соціальні мережі інформацію про заходи безпеки та ін.

➤ *впровадження механізмів цифрової взаємодії.* З метою оперативного інформування громадян, зниження рівня дезінформації та паніки доцільно: продовжити використання існуючих та створювати інші чат-боти та мобільні додатки для миттєвого отримання інформації про безпекову ситуацію; запровадити систему SMS-сповіщень про надзвичайні ситуації; створити інтерактивні платформи для збору повідомлень про підозрілі об'єкти, осіб або потенційні загрози [17, с. 66] тощо.

➤ *співпраця з громадськими організаціями та міжнародними партнерами.* Це дасть змогу мобілізувати додаткові ресурси та експертну допомогу для ефективної превентивної роботи. Зокрема, шляхом: проведення спільних тренінгів поліції, місцевих активістів та волонтерів із питань взаємодії в кризових ситуаціях; розширення співпраці з міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ, Червоний Хрест) щодо обміну досвідом у сфері гуманітарної

безпеки; створення локальних ініціатив громадської безпеки за участю поліції та мешканців громад тощо.

➤ *запровадження системи раннього попередження конфліктів.* Це дасть змогу мінімізувати соціальну напругу, попереджати масові заворушення, актів насильства. З цією метою доцільно: здійснювати моніторинг соціальних мереж та інших відкритих джерел для ідентифікації потенційних загроз; організувати психологічну підтримку населення та правоохоронців, в тому числі й анонімну, для зниження рівня агресії та посттравматичного стресового розладу; впровадження гарячих ліній для анонімного повідомлення про можливі правопорушення тощо.

➤ *посилення прозорості та підзвітності поліції перед громадою.* Для досягнення даної мети доцільно: регулярно інформувати громадськість про діяльність поліції в умовах воєнного стану; запровадити механізми громадського контролю за роботою поліції; проводити консультації з громадськими активістами та ін.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що превентивна комунікація поліції в умовах воєнного стану є важливим інструментом збереження громадського порядку, підтримання довіри населення та протидії інформаційним загрозам. Відповідність такої діяльності нормам міжнародного гуманітарного права забезпечує її легітимність та ефективність.

Список використаних джерел:

1. Андрєєва В. Патрульні стали розвідниками. Як поліцейські знищують окупантів під Бахмутом. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/11/252273/>.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>.
4. Іванов А.О. Превентивна діяльність органів поліції: реалії та виклики в умовах воєнного стану. *Право і Безпека*. 2022. № 4. С. 135-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2022_4_13
5. Поліція Херсонщини запустила чатбот для виявлення злочинів РФ. URL: https://lb.ua/society/2022/11/15/535897_politsiya_hersonshchini_zapustila_chatbot.html.
6. В Україні запрацював телеграм-бот «Пошук дітей». URL: <https://yurgazeta.com/golovna/v-ukrayini-zaprasyuvav-telegrambot-poshukditey.html>
7. Кривенко В. В. Превентивна комунікація на деокупованих територіях // Актуальні проблеми охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період : зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. круг. столу (Київ, 23 трав. 2024 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарєв, С. С.

Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 176 с. С. 139-142.

8. Єрмоменко Я. С., Калякін С. В. Застосування інформаційних ресурсів, порталів та систем НП України під час забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану. // // Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 р.). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с. С. 145-147. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf.

9. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 11. ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top>.

11. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

12. Мельник Т.М. До питання превентивної діяльності Національної поліції в умовах дії правового режиму воєнного стану. Галицькі студії. Юридичні науки. 2023. № 4. С. 65-72. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/46/42>.

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН. Пакт. Міжнародний документ від 16.12.1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

14. Основні положення Женевських конвенцій 1949 року та їх додаткові протоколів до них. МКЧХ. 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf.

15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. Конвенція. Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

16. Вітвіцький С.С. Забезпечення безпеки громад органами та підрозділами поліції в умовах воєнного стану. // Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 р.). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с. С. 68-71. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf.

17. Бондар В.В. Співпраця національної поліції України з громадянським суспільством на засадах партнерства в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81:

частина 2. С. 63-68.
content/uploads/2024/03/12-3.pdf.

URL: [https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-](https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/12-3.pdf)

Крилова Ю. І.,
провідний юрист юридичного відділу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

Микитюк М. А.,
доктор юридичних наук, професор,
професор спеціальної кафедри №1
Інституту Управління державної охорони України
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повноцінний розвиток нашої держави неможливий без достатнього забезпечення воєнної безпеки в умовах збройного конфлікту, що перш за все тісно пов'язано з політичною, економічною, інформаційною та іншими складовими національної безпеки України. Вибір відповідних засобів і напрямів розвитку національної безпеки нашої держави пов'язується з важливістю своєчасного вжиття заходів, співвідносних характеру і масштабам сучасних загроз у воєнній сфері.

Воєнна безпека виступає одним з видів національної безпеки, виокремлення якої, спричинене наявністю збройного конфлікту в Україні.

Іншими словами, воєнна безпека визначає здатність держави до захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності від посягань із використанням воєнної сили.

З метою забезпечення ефективного функціонування сектору безпеки і оборони необхідним в умовах збройного конфлікту є [1]:

- комплексне оновлення законодавства з питань національної безпеки і оборони;
- чітке визначення повноважень, взаємоузгодження функцій і завдань суб'єктів сектору безпеки і оборони;
- визначення чіткого механізму керівництва сектором безпеки і оборони;
- удосконалення системи стратегічного прогнозування і планування, інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень з метою забезпечення адекватного реагування на реальні та потенційні загрози національній безпеці;
- запровадження системи спільної підготовки суб'єктів сектора безпеки і оборони до виконання покладених на них завдань;
- посилення взаємодії та інформаційного обміну між розвідувальними органами та спеціальними службами і правоохоронними органами;

- удосконалення бюджетної політики у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України;

- професіоналізація сектору безпеки і оборони, підвищення фахового рівня особового складу, створення інтегрованої системи підготовки кадрів та їх патріотичного виховання;

- удосконалення системи демократичного цивільного контролю над суб'єктами сектора безпеки і оборони України [1].

Для подолання ряду негативних тенденцій у галузі фінансування національної безпеки та оборони в Україні в умовах збройного конфлікту потрібно забезпечити:

- розвиток середньострокового планування видатків на національну безпеку та оборону;

- вдосконалення програмно-цільового бюджетування видатків на оборону;

- посилення інвестиційного елементу оборонного бюджету з метою забезпечення розвитку військового комплексу;

- удосконалення державного управління у галузі оборони, в т. ч. підвищення ефективності та розвиток інструментів і методів фінансового контролю;

- формування ефективної та дієвої моделі державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки та оборони;

- залучення зарубіжних інвестицій з метою розбудови оборонного комплексу;

- забезпечення відкритості та прозорості у роботі органів військового управління, що обумовить зменшення корупції та ліквідації тіньових схем використання бюджетних коштів;

- сприяння формуванню громадянського контролю за формуванням і використанням витрат на оборону, станом обороноздатності держави;

- імплементація кращого іноземного досвіду фінансування оборони, впровадження процедур і стандартів НАТО з урахуванням удосконалення діючої нормативно-правової бази [2].

Основними завданнями підвищення рівня обороноздатності України на сучасному етапі є:

- покращення здатності функціонувати органів державної влади, військового управління, органів місцевого самоврядування, системи цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу в умовах кризових ситуацій;

- створення якісних та високоефективних боєздатних підрозділів Збройних Сил України, інших військових формувань;

- формування потужного військового резерву, спроможного до швидкого розгортання та виконання завдань за призначенням;

- удосконалення системи мобілізаційної підготовки та системи територіальної оборони;

- модернізація оборонно-промислового комплексу, нарощування його виробничих потужностей, призначених для розробки та виготовлення сучасного озброєння та військової техніки;

- поглиблення військово-технічного співробітництва з іноземними державами, в першу чергу, країнами-членами НАТО та Європейського Союзу [3].

У короткостроковій перспективі в умовах збройного конфлікту основні зусилля у секторі безпеки та оборони України повинні спрямовуватися на забезпечення системних змін в організації та функціонуванні зазначеного сектора, в першу чергу на [4]:

- розгляд доктрин, стратегій і концепцій, а також удосконалення правового забезпечення підтримки воєнної безпеки та оборони;

- розробку ефективного механізму реагування на кризові ситуації, вдосконалення системи управління військовими операціями і бойовими діями;

- визначення ролі й завдань функціонування сектора безпеки та оборони на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях;

- поступове вдосконалення організаційних структур сил безпеки та оборони України, оптимізацію чисельності особового складу, кількості озброєння та військової техніки;

- плановий перехід до стандартів НАТО в організації, озброєнні, підготовці військ, а також у системі оперативного прийняття важливих рішень;

- перегляд системи підготовки й навчання особового складу;

- ремонт, модернізація, створення нових зразків озброєння та військової техніки;

- реалізація партнерства з країнами НАТО [4].

Для ефективного розвитку вітчизняного сектора безпеки та оборони в умовах інтеграції до європейських та євроатлантичних безпекових структур основними завданнями є:

- централізація управління сектором безпеки та оборони у мирний час та у кризових ситуаціях, які загрожують національній безпеці;

- узгодження концепцій, стратегій і програм реформування та розвитку складових сектора безпеки та оборони, оборонно-промислового комплексу;

- забезпечення ефективної координації та функціонування державної системи прогнозування і стратегічного планування застосування військ і засобів сектора безпеки та оборони з урахуванням стандартів ЄС та НАТО [4].

Для досягнення значеної мети необхідно реалізувати ряд завдань, які полягають у такому:

- організації управління сектором безпеки та оборони з урахуванням прийнятих у державах – членах ЄС та НАТО принципів і стандартів;

- дотриманні принципів верховенства права, патріотизму, компетентності у функціонуванні сектора безпеки та оборони;

- підвищенні рівня координації та взаємодії в секторі безпеки та оборони;

- впровадженні ефективної системи планування та управління ресурсами із застосуванням сучасних європейських та євроатлантичних підходів;

- удосконалення державного управління системою забезпечення інформаційної і кібербезпеки;

– підвищення рівня професійної підготовки особового складу органів державного та військового управління, його відповідальності за прийняття рішень;

– реформування системи державного управління шляхом оптимізації чисельності пунктів військового управління [4].

Таким чином, воєнна безпека держави в умовах збройного конфлікту безпосередньо направлена на реалізацію комплексу наявних у розпорядженні держави сил, засобів і ресурсів для відвернення, локалізації і ліквідації загроз, формування сприятливих умов з метою організації її збройного захисту.

Список використаних джерел:

1. Кириленко О. Сучасні тенденції видатків на оборону з Державного бюджету України. *Світ фінансів*. 2019. № 3. С. 179-188.

2. Новицький Г. Забезпечення національної безпеки в сучасних умовах: нові підходи. *Науковий вісник Національної академії служби безпеки України*. 2014. №20. С. 37–45.

3. Павловський І. В. Ключові реформи сектору безпеки і оборони та результати їхнього впровадження. *Озброєння та військова техніка*. 2017. № 2 (14). С. 5-10.

4. Стукалін Т. А. Система державного управління у сфері оборони держави та основні напрями її розвитку в контексті реформування сектора безпеки і оборони. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2 (53). С. 2-9.

Лапка О. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

Пендюра М. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сучасні збройні конфлікти суттєво відрізняються від традиційних війн минулого, набуваючи нових форм, методів та засобів ведення бойових дій. Вони характеризуються асиметричністю, гібридністю, розмитістю меж між воєнними та невійськовими методами впливу, активним використанням технологічних інновацій та широким залученням недержавних акторів. В умовах глобалізації та зростання міжнародних загроз такі конфлікти набувають все більшої складності, що зумовлює необхідність їхнього комплексного теоретико-правового осмислення.

Аналіз наукових джерел вказує на існування різних поглядів на сутність та зміст збройного конфлікту. Так, О. В. Сировий, А. С. Чураєв інтерпретують збройний конфлікт як гостру форму вирішення протиріч, що є відкритим озброєним зіткненням найчастіше на державному кордоні, пов'язаним із його порушенням, обмеженням суверенітету тієї чи іншої держави. Державний кордон як основну розпізнавальну ознаку збройного конфлікту визначає і С. Я. Бескорований [1, с. 121–122; 2, с. 59].

З позиції І. Арцибасова такі конфлікти перш за все характеризуються складністю соціально-правових відносин, що формуються між учасниками конфлікту під час збройного протистояння. Він акцентує на багатовимірності таких взаємодій, що охоплюють різні форми військової конфронтації, включаючи війну, міжнародні збройні конфлікти та збройні конфлікти міжнародного характеру. Особливий акцент вчений робить на масштабах, наслідках та структурних характеристиках такого конфлікту. При дослідженні сутності збройного конфлікту Е. Сміт акцентує увагу на безпосередньому акті збройного зіткнення, розглядаючи його як відкрите протиборство між воюючими сторонами із застосуванням озброєних сил. Він приділяє особливу увагу питанням контролю над територією, механізмам її управління в умовах конфлікту, а також тому, як ці фактори впливають на стратегічну динаміку воєнних дій [3, с. 17].

Під збройним конфліктом, С. Ф. Денисов та К. С. Кардаш пропонують розуміти, дії з вирішення національно-етнічних, релігійних та інших суперечностей із застосуванням засобів збройного насильства, за яких держава не переходить в особливий стан, визначений як війна, і не вводить режим воєнного стану в країні або на частині її території, а збройна боротьба не виходить за межі операційного напрямку [4, с. 109].

Аналіз наведених концепцій дозволяє зробити висновок, що збройний конфлікт є складним соціально-політичним явищем, що включає різноманітні форми відкритого протистояння між сторонами. Він може мати як міждержавний характер, пов'язаний із порушенням державних кордонів та суверенітету, так і бути наслідком складної системи соціально-правових відносин. Окрім цього, аспект контролю над територією та вирішення різних суперечностей також відіграють важливу роль у формуванні сутності конфлікту.

При дослідженні сутності збройного конфлікту важливим є розмежування понять «збройний конфлікт», «воєнний конфлікт» та «війна». Зокрема, в перших міжнародно-правових актах, які закріплюють норми міжнародного гуманітарного права, вживався термін «війна». Так, Гаазькі конвенції 1907 року містять положення щодо застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». Ті самі положення закріплено у конвенціях, що стосуються правил ведення морської війни. У Женевських конвенціях 1949 року термін «війна» використовується разом із виразами «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) та «не міжнародний збройний конфлікт» (ст. 3) [5, с. 23].

Аналіз наукових дискусій з цього питання вказує на розмежування даних категорій та застосування гнучкого підходу до їх ідентифікації. Зокрема, до 1990-х років термін «збройний конфлікт» використовувався для позначення явищ, що мали менший масштаб, ніж війна. Однак із часом його значення зазнало розширення, оскільки далеко не всі численні збройні конфлікти, що відбулися протягом останніх десятиліть, можуть бути класифіковані як війни. Дослідники зазвичай наголошують на тому, що «другій половині XX століття, у зв'язку зі зміною підходу до розуміння терміну «війна», його неспроможністю охопити різні види збройних протистоянь, що не підпадають під це поняття, відбувається відмова від його первісного розуміння та набуває поширення термін «збройний конфлікт» [6, с. 188], а у міжнародному праві – міжнародний збройний конфлікт [7, с. 559].

Сьогодні межа відмінності між «війною» та «збройним конфліктом» є досить умовною. Вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і в нього входить поняття «війна». Проте не всі збройні конфлікти можна називати війною. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну всього суспільства, а саме державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені

війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [8, с. 8-9].

Відповідно, можна погодитись з тими дослідниками, які наголошують на тому, що міжнародний збройний конфлікт виникає тільки-но одна держава застосовує свої збройні сили проти іншої. При цьому, не мають значення ані інтенсивність, тривалість протистояння, ані оголошення (або не оголошення) війни, її визнання або невизнання. Враховується лише втілений в конкретні дії воєнний намір однієї держави стосовно іншої [9, с. 107-108].

У міжнародно-правових актах відсутнє тлумачення збройного конфлікту. Так, Перший Протокол Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, лише увів у обіг поняття «збройний конфлікт міжнародного характеру» [10]. Спроба визначення терміна «збройний конфлікт» знайдена в судовій практиці, а саме в рішенні Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, у справі «Тадіч», де зазначено, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли держави вдаються до сили або коли відбувається тривале збройне зіткнення між урядовими силами й організованими збройними групами чи ж між такими групами всередині однієї держави [11]. Однак, дане трактування фактично говорить про збройні конфлікти не міжнародного характеру. Адже збройний конфлікт одночасно може бути як міжнародним, так і не міжнародним, що закріплено у рішенні Міжнародного кримінального суду у справі «Нікарагуа проти США» [7, с. 560].

Спробу тлумачення поняття «збройний конфлікт» здійснено і у національному законодавстві України: будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил (п. 33 підрозділу 2 розділу 1 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164) [12]; збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) (п. 7 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [13]). Аналіз даних положень свідчить, що збройний конфлікт розглядається перш за все як зіткнення між державами. В той же час на законодавчому рівні, на наш погляд, потребує уточнення поняття «ворогуючі сторони». Також необхідно погодитись з Л. І. Приполовою та Д. С. Риндич, які наголошують на дискусійному характері такої ознаки як застосування зброї. Адже при інформаційній війні чи кібервійні безпосередньо зброя не використовується [2, с. 61].

На основі аналізу національного законодавства, міжнародно-правових актів та наукових джерел можна зробити висновок, що збройний конфлікт має чіткі юридичні та фактичні ознаки. Основними з них є застосування організованих збройних сил, значна інтенсивність бойових дій, наявність протидіючих сторін,

сталість конфлікту, правове регулювання відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також міжнародний або внутрішній характер конфлікту.

Сучасні збройні конфлікти суттєво відрізняються від традиційних воєн як за своєю природою, так і за механізмами ведення бойових дій, суб'єктами і впливом на міжнародну безпеку. Під впливом глобалізаційних процесів, розвитку технологій та змін у політичній та соціально-економічній структурі світової спільноти вони набули нових рис. Зокрема, характерними ознаками сучасних збройних конфліктів є:

- *мають асиметричний характер*. На відміну від класичних міждержавних воєн, сучасні збройні конфлікти характеризуються асиметрією сил та методів ведення бойових дій. У таких конфліктах можуть протистояти державні та недержавні актори, включаючи терористичні угруповання, повстанців, найманців або приватні військові компанії.

- *поєднують традиційні воєнні дії з не конвенційними методами боротьби*. Вони включають інформаційні війни, економічний тиск, кібератаки, маніпуляцію суспільною думкою тощо. Це ускладнює ідентифікацію сторін конфлікту та юридичне визначення їхніх дій.

- *вірізняються інтернаціоналізацією*. Значна частина сучасних збройних конфліктів відбувається у межах однієї держави, але має міжнародний вимір через залучення зовнішніх акторів. Інтернаціоналізація таких конфліктів відбувається через втручання третіх країн, постачання озброєнь, економічні санкції та дипломатичний тиск.

- *характеризуються широким застосуванням новітніх технологій*. Розвиток військових технологій – безпілотних літальних апаратів, автономних бойових систем, кіберозброєння та засобів електронної боротьби, значно змінив характер сучасних конфліктів. Військові дії все частіше ведуться у кіберпросторі, що дозволяє атакувати критичну інфраструктуру противника без застосування фізичної сили. Це спричиняє нові виклики для системи міжнародної безпеки.

- *спричиняють глобальний вплив на міжнародну стабільність та безпеку*. Сучасні збройні конфлікти часто супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права, включаючи атаки на цивільне населення, цілеспрямоване руйнування інфраструктури, використання заборонених видів зброї та порушення прав людини. Це спричиняє масштабні гуманітарні кризи, що супроводжуються потоками біженців, голодом, епідеміями та соціально-економічною деградацією цілих регіонів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що сучасні збройні конфлікти є багатофакторними явищами, що виходять за межі класичного розуміння війни. Їхня природа визначається комплексною взаємодією політичних, економічних, соціальних та військових чинників, що ускладнює їхню класифікацію та правове регулювання. Будучи складними, динамічними та багатовимірними явищами вони потребують нового підходу до їхнього аналізу, врегулювання та попередження. Це зумовлює необхідність модернізації

існуючого міжнародного гуманітарного права, посилення колективної безпеки та розробки ефективних механізмів протидії гібридним загрозам.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайний С. Я. Види збройних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116–126.
2. Приполова Л. І., Риндич Д. С. Збройний конфлікт в Україні: доктринальний аспект і гібридні ознаки. *ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО*. 2019. № 3. С. 57-63. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/412b60a3-55b6-4d12-a5ee-ca42a6889157/content>
3. Ситник Г.П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека: курс лекцій. К.: ТОВ «САК ЛТД.». 2023. 92с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>
4. Денисов С.Ф., Кардаш К.С. Воєнний конфлікт: зміст та співвідношення з близькими поняттями. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2012. № 1 (2). С. 107–113.
5. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів: навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
6. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція : зб. наук. пр. Одеса, 2014. № 12, т. 2. С. 187–190.
7. Бехруз Х.Н. Поняття війни у міжнародному праві: проблеми концептуалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 558-561.
8. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 18 с.
9. Задерейко С.Ю. Поняття збройного конфлікту за нормами міжнародного права та національного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 125. С. 106-111.
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
11. Міжнародний трибунал ООН по колишній Югославії. Тадич (IT-94-1). URL: <https://www.icty.org/case/tadic/4>
12. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n367>
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

Леонов Б. Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Севастьянова Ю. В.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 Право,
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

ТЕРОРИСТИЧНА ВІЙНА В УКРАЇНІ

Організація Об'єднаних Націй визнає тероризм однією з найбільш серйозних загроз міжнародному миру і безпеці людства, а подальше поширення терористичної загрози обумовлюється триваючими процесами світової глобалізації, інтернаціоналізації [1], мілітаризації та використанням гібридних форм.

Сучасний тероризм все більше «воєнізується», а його поширення пов'язується з діяльністю незаконних збройних та воєнізованих формувань.

Сьогодні фіксується тенденція розширення географії тероризму, прояви якого виникають майже у всіх кутках нашої планети.

У опублікованому у грудні 2024 року Глобальному індексі тероризму, який розроблено для визначення рівня уразливості держав до терористичних загроз, з початком збройної агресії Російської Федерації проти України остання отримала загальний індекс 1,68 і перемістилася на 54 місце у світовому рейтингу тероризму [2]. Цей індекс вимірює рівень терористичної активності всередині держави за такими показниками: 1) кількість терористичних інцидентів у даному році; 2) кількість загиблих від терористів у даному році; 3) кількість поранених у даному році; 4) кількість заручників у даному році рівень матеріальних збитків [2]. На цей час найбільшу терористичну загрозу для України становить агресія РФ.

Ще до повномасштабного вторгнення РФ системно застосовувала політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібернетичні та інші засоби впливу на нашу державу, а найбільшу терористичну загрозу для України становила її злочинна політика, спрямована на дестабілізацію ситуації в державі, в тому числі шляхом інспірування сепаратистських проявів і всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях [1].

З 24.02.2022 р. злочинна політика РФ, яка не обмежувалася використанням інформаційних, пропагандистських та інших засобів, трансформувалася у збройну агресію. Дії регулярних військ РФ, незаконних збройних формувань "ДНР" та "ЛНР", зокрема, здійснення диверсій, обстріли цивільних об'єктів та

інфраструктури, що спричиняють численні жертви серед цивільного населення, характеризуються у міжнародній правоохоронній практиці як терористичні[1].

Ракетні обстріли мирних міст України, на наш погляд, дали імпульс ескалації тероризму як способу вирішення політичних проблем за рахунок залякування населення. Це свідчить про спорідненість війни і тероризму, їх взаємозв'язок.

Вбивства і диверсії, ракетні обстріли міст і об'єктів критичної інфраструктури України є постійними елементами зовнішньої і внутрішньої політики держави-терориста, яка використовує дрони, ракети, інші безпілотні засоби для залякування мирного населення, а масові вбивства людей та депортація дітей стали буденною практикою цієї держави. Від 24.02.2022 р. до 30.06.2023 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 25 170 жертв серед цивільного населення у 1 504 населених пунктах України, зокрема 9 177 загиблих і 15 993 поранених [3]. Згідно з даними державного порталу «Діти війни», станом на 15 січня 2025 року, ідентифіковано 19 546 депортованих дітей, 388 дітей вдалося повернути в Україну [4].

В даному контексті очевидною є трансформація тероризму у бік його військових характеристик. Відбувається злиття тероризму з війною, наслідки якого створюють кумулятивний ефект. Наявність цього злиття свідчить про гостроту і актуальність проблеми дослідження тероризму як нового способу війни. Тероризм став своєрідним каталізатором нової світової війни і створює глобальну проблему для всієї міжнародної спільноти [5, с.29].

Зміст терористичної діяльності міститься у спробах рф шляхом анексії територій, збройної агресії, пропаганди й терору відновити свій політичний вплив на Україну, не допустити її членства в ЄС і НАТО, протидіяти інтеграції національної економіки в європейський та світовий ринки, перешкоджати утвердженню європейських цінностей, ослабити спроможності системи національної безпеки і оборони, знищити національну ідентичність і незалежність України[6, с.98].

Як зазначають експерти, агресивні цілі РФ сягають не лише України, а й мають континентальну і глобальну проєкцію: нинішній московський режим донедавна бачив себе панівним гравцем на світовій мапі, рівним США і Китаю [7].

Залишається актуальною загроза ядерного тероризму, небезпечний потенціал якого використовується як інструмент шантажу з боку держави-терориста. Регулярні війська рф створюють небезпеку для ядерних об'єктів на території України – обстрілюють атомні електростанції, руйнують сховища ядерних відходів тощо. Регулярні обстріли будівель та блоків найбільшої в Європі Запорізької АЕС створюють загрозу виходу радіоактивних речовин у довкілля [8].

Викладене дає підстави для висновку, що сучасний тероризм – це не тільки терористична діяльність груп, організацій чи спецслужб іноземних держав, а, насамперед, елемент злочинної політики держав-терористів, яка знаходить вираження в агресії. Тероризм все більше змикається з війною, а в окремих

випадках переходить у відкриту війну.

Сучасний міждержавний тероризм є формою агресії, засобом реалізації геополітичних інтересів шляхом умисного застосування загально-небезпечного насильства чи погроз його застосування, спрямованого на знищення чи пошкодження майна, залякування населення, створення обстановки страху, напруги на загально-соціальному рівні з метою примусити державу вчинити якусь дію або утриматися від її вчинення, чи разом із завданням шкоди державі порушити міжнародний правопорядок.

Отже, організація системи протидії тероризму з позиції його оцінки як виду війни [5, с. 291] зумовлює нову рамку наукових досліджень.

Питання вироблення ефективних механізмів запобігання тероризму з урахуванням його трансформації в агресію мають бути внесені до порядку денного ООН, інших міжнародних організацій, які займаються боротьбою з тероризмом.

Список використаних джерел:

1. Концепція боротьби з тероризмом : затв. Указом Президента України від 05.03.2019р. №53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.
2. Global Terrorism Index 2024. URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2024>.
3. Скільки мирних жителів загинуло в Україні через війну Росії: дані ООН. URL: <https://tsn.ua/ato/skilki-mirnih-zhiveliv-zaginulo-v-ukrayini-cherez-viynu-rosiyi-dani-oon-2365768.html>.
4. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.
5. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы: моногр. К.: Юнона-М, 2002. 723 с.
6. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: моногр. Х., Юрайт, 2021.
7. Загальнодержавна система боротьби з тероризмом: проблеми та перспективи: аналіт. доповідь / О.Д. Маркєєва, Б.Л. Розвадовський. К. : НІСД, 2022. 88 с.
8. Воєнні злочини під час російсько-української війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Лобунов Д. О.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Дашковський А. В.,
викладач кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ДЛЯ ЗАХИСТУ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄН

В умовах сучасних воєн міжнародне гуманітарне право стикається з серйозними викликами щодо захисту мирного населення. Незважаючи на існуючі норми та конвенції, часто виникають проблеми з їхнім дотриманням та ефективністю впровадження. Основні проблеми включають недостатність механізмів забезпечення дотримання правил, адаптацію норм до змінюваних умов ведення гібридних воєн, та часті порушення правил з боку держав, які беруть участь у воєнних конфліктах. Такі виклики вимагають перегляду та вдосконалення міжнародних правових рамок для ефективного захисту цивільного населення.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) регулює поведінку під час збройних конфліктів, ставлячи за мету захист цивільних осіб та обмеження засобів ведення війни. Згідно з МГП, сторони збройного конфлікту повинні обмежувати насильство, необхідне лише для послаблення військового потенціалу опонента, і щадити осіб, які не беруть участь або припинили участь у бойових діях [1, с. 5].

Однак, нинішній характер воєнних конфліктів, як, наприклад, гібридна війна, вимагає адаптації та перегляду існуючих норм МГП. Гібридна війна характеризується поєднанням військових та невоєнних методів впливу, які можуть включати в себе елементи кібератак, економічного тиску, та інформаційної війни, що ведуть до труднощів у ідентифікації агресора та правильної реакції на такі дії [2, с.18].

Це особливо актуально у контексті російсько-українського конфлікту, де з 2014 року російська федерація використовує гібридні форми ведення війни. Ці дії включають агресію без офіційного оголошення війни, застосування нерегулярних збройних формувань та активне використання кібератак, що порушує існуючі норми МГП та міжнародні угоди [3, с. 184].

У відповідь на такі виклики, науковці та юристи вважають за необхідне розробити нові правила та механізми в МГП, які б могли ефективно реагувати на гібридні війни. Це означає впровадження норм, які враховують використання

новітніх технологій та методів ведення війни, щоб захистити цивільне населення та зберегти людську гідність навіть у найскладніших воєнних умовах.

У контексті глобалізації та технологічного розвитку, характер збройних конфліктів зазнав значних змін. Від традиційних міждержавних воєн до гібридних та асиметричних військових дій, сучасні конфлікти включають в себе широкий спектр дій, таких як кібератаки, пропаганда, використання дронів, та економічні санкції, які вимагають відповідного правового регулювання. Ці зміни ставлять перед міжнародним правом нові виклики, особливо щодо захисту цивільного населення та забезпечення гуманітарних норм у непередбачуваних умовах ведення війни.

Наразі існує широкий консенсус у міжнародному співтоваристві щодо необхідності адаптації та вдосконалення існуючих норм міжнародного права для відповіді на ці нові форми воєнних дій. Особливо важливим є закріплення поняття гібридних загроз у міжнародних правових документах. Це дозволить чіткіше визначати, які дії підпадають під заборони міжнародного гуманітарного права і яким чином держави мають реагувати на такі загрози.

Крім того, інтеграція поняття гібридних воєн до міжнародного гуманітарного права сприятиме розробці чітких правил, які регулюють застосування новітніх технологій і методів ведення бойових дій. Такі заходи не тільки підвищать ефективність міжнародного права у вирішенні конфліктів, але й створить умови для однозначної і справедливої реакції міжнародного співтовариства на порушення, забезпечуючи кращий захист цивільних осіб та запобігаючи гуманітарним катастрофам. Таким чином, вдосконалення міжнародного гуманітарного права відіграє ключову роль у забезпеченні міжнародної стабільності та безпеки в умовах зростаючих гібридних загроз.

В контексті російської агресії проти України, порушення норм МГП особливо відчутні. Зокрема, дії Російської Федерації на українських територіях за останні 8 років є відвертими прикладами ігнорування Женевських та Гаазьких конвенцій [4; 5], які є основою сучасного МГП та проголошують захист цивільних осіб під час війни. Ці конвенції зазначають, що обстріл цивільної інфраструктури, масові розстріли, примусова мобілізація громадян в армію окупанта, та інші дії, які росія вчиняє в Україні, суперечать міжнародному праву.

В рамках ведення збройних конфліктів Росія застосовує заборонену міжнародними конвенціями зброю, таку як касетні боєприпаси. Ці дії, явно суперечать зобов'язанням, прийнятим державами в рамках Женевської конвенції 1949 року, зобов'язують сторони конфлікту уникати використання зброї, яка могла б завдати надмірного збитку цивільному населенню та персоналу.

Поряд з використанням забороненої зброї, ще однією серйозною проблемою є поводження з військовополоненими. Женевська конвенція визначає чіткі норми щодо гуманного ставлення до полонених, гарантуючи їм право на захист, адекватне харчування, доступ до чистої води та можливість зв'язку з родиною.

Втім, на практиці, реальність є зовсім іншою. Доказами тому є численні перехоплені розмови, де чітко виявлено жорстоке ставлення російських

військових до українських полонених, що включає фізичні та психологічні катування.

Ці дії не лише суперечать міжнародному праву, але й відображають цілеспрямоване невиконання Росією своїх зобов'язань щодо дотримання норм, що захищають військовополонених. Таке поводження підкреслює важливість міжнародної уваги та реакції на порушення гуманітарних норм, що мають забезпечувати базові людські права навіть у часи війни.

Доступ до гуманітарної допомоги для мирного населення в умовах збройних конфліктів є важливим аспектом міжнародного гуманітарного права. Згідно з положеннями Женевської конвенції та її Додаткових протоколів, гуманітарні організації зобов'язані надавати допомогу та захист цивільним особам, що опинилися під загрозою від військових конфліктів. Ці положення передбачають, що всі сторони конфлікту повинні сприяти безперешкодному доступу допомоги до тих, хто в ній потребує.

На практиці, втім, виконання цих вимог стикається з серйозними перешкодами, особливо в умовах активних бойових дій. Обстріли, мінування територій, руйнування інфраструктури та цілеспрямовані атаки на гуманітарні конвої значно ускладнюють процес доставки їжі, медикаментів, чистої води та інших необхідних ресурсів до населення, яке перебуває в зонах активних бойових дій.

Часто зустрічається ситуація, коли обстріли або блокади перешкоджають в'їзду допомоги до обложених міст чи сіл, що призводить до критичних гуманітарних катастроф. Наприклад, облога міст може спричинити дефіцит основних товарів, відсутність медичного обслуговування та навіть голод. Такі обмеження не тільки погіршують стан здоров'я і життя цивільних, але й порушують основоположні принципи гуманності та недискримінації, які мають бути захищені міжнародним правом [6].

Застосування норм міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних воєн є надзвичайно важливим для захисту мирного населення, яке часто опиняється у вогні перехрестя збройних конфліктів. Однак, наявність норм і конвенцій не завжди забезпечує їх дотримання, що веде до численних порушень прав людини.

Відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності агресорів і недостатність інструментів для контролю за виконанням умов конвенцій підкреслюють потребу в реформуванні міжнародних правових рамок.

Ці рамки повинні бути адаптовані до сучасних воєнних реалій, зокрема до викликів, пов'язаних з гібридними війнами та іншими новими формами конфліктів, що ускладнюють ідентифікацію сторін і реальний вплив на цивільне населення.

З огляду на складність сучасних конфліктів, необхідно підкреслити значення швидкого та ефективного реагування на гуманітарні кризи, які виникають у результаті збройних дій. Міжнародне гуманітарне право має бути здатне адекватно реагувати на порушення та захищати права тих, хто опинився під загрозою внаслідок війни.

Підкріплення існуючих норм новими, ефективними засобами контролю та санкціями може стати ключем до забезпечення безпеки та прав мирного населення. Оновлення міжнародного гуманітарного права має стати пріоритетом для міжнародних організацій та держав, зобов'язаних захищати основні людські права і гідність осіб незалежно від обставин конфлікту.

Список використаних джерел:

5. Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В.. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. С. 5.

6. Панфілов О. Ю., Лашин Д. Є. Особливості ведення гібридних війн у новітній історії світу. Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього : Збірник матеріалів XXII Всеукраїнської наукової конференції викладачів, молодих науковців і студентів (м. Харків, 1 грудня 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 17-19. URL: <http://surl.li/ejbqu> (дата звернення 21.01.2025).

7. Денисенко С. І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №3. С. 182-184. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/55.pdf (дата звернення 21.01.2025).

8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни ООН; Конвенція, Проект, Угода від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 21.01.2025).

9. Конвенція про відкриття воєнних дій (III Гаазька конвенція) Міжнар. конференція у м.Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ від 18.10.1907. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text (дата звернення 21.01.2025).

10. Замрига А. В застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Проблеми сучасних трансформацій. 2022. № 6. URL : file:///Users/copywriter/Downloads/01_04_6_2022_%D0%97%D0%B0%D0%BC%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%B0.pdf (дата звернення 21.01.2025).

Максименко О. В.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем державотворення та правозастосування
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

ПРАВО ДИТИНИ НА БЕЗПЕКУ В МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ

Право дитини на безпеку є одним із найвищих пріоритетів у міжнародному механізмі захисту прав людини. Адже, на кожному етапі суспільного життя людство супроводжують різного роду збройні агресії та війни. Останні століття між державами відбувалося багато збройних конфліктів, під час яких втратили життя мільйони людей. Станом на початок 2024 року у світі велось 59 воєн, це найбільший показник за останні майже пів століття. Дані наводить Uppsala Conflict Data Program - проект Уппсальського університету у Швеції, де враховують конфлікти, що забирають понад тисячу життів на рік. [1]. Найбільше від таких війн страждають діти, адже, їх життя повністю залежить від дорослих осіб поряд. У статті 1 *Конвенції ООН «Про права дитини»* визначено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [2].

Опинившись в складних умовах військового стану дитина ризикує втратити своїх рідних і їх опіку або отримати травму фізіологічного чи психологічного характеру, а дитина підліткового віку може потрапити до лав збройних формувань, які здатні використовувати її у бойових діях. Окреслені ризики лише частково характеризують комплекс небезпек, що оточують дитину, яка перебуває на території, де ведуться бойові дії або на окупованій території. Саме тому міжнародною спільнотою було прийнято низку документів, що здатні забезпечити дитині право на безпеку, але чіткого визначення «право дитини на безпеку» не передбачено в жодному з них.

Проаналізувавши зміст основних міжнародних норм, варто визначити, що у *Декларації про права дитини* 1959 року прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН було проголошено 10 основних принципів, серед яких зазначено, що дитина має бути захищена від будь-якого недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації, однак, у цьому документі не зачіпають питання захисту прав дітей під час збройних конфліктів [3].

Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року (Женевська конвенція IV) гарантує дітям захист від деяких наслідків війни, не виокремлюючи їх в окрему категорію, а поряд із іншим населенням. Зокрема, передбачає створення на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарних та безпечних зон та місць, організованих таким чином, що дає змогу оберігати дітей до п'ятнадцяти років від наслідків війни [4].

У *Додатковому протоколі до Женевських конвенцій* від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року визначено окрему статтю 77 – «Заходи для захисту дітей», яка стосується жертв міжнародних збройних конфліктів. Нормою передбачено, що діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. А також те, що сторони, які перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, яким не виповнилося п'ятнадцяти років, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, не були завербовані до жодної із збройних сил. У випадках, якщо діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, продовжували користуватися особливим захистом, що надається цією статтею, незалежно від того, є вони військовополоненими чи ні. А у випадках арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти повинні утримуватися в приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих. За правопорушення, пов'язане зі збройним конфліктом смертний вирок не виконується щодо осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку на той час, коли це правопорушення було вчинено [5].

Значним кроком вперед щодо становлення захисту прав дитини у збройних конфліктах стала поява статті 38 в *Конвенції про права дитини* 1989 року [2], у якій покладено обов'язок на держави поважати та забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права у випадку збройних конфліктів, які мають відношення до дітей. Зокрема, особам до 15 років гарантують не брати безпосередньої участі у воєнних діях. Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [2].

Проаналізувавши зміст статті 38 Конвенції та норми міжнародного гуманітарного права, можна помітити лише часткове гарантування захисту прав дітей та певне пом'якшення зобов'язань держав порівняно з положеннями Протоколу I та Протоколу II. Зокрема у частині 2 статті 38 Конвенції зазначено, що «особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях», в той час, як частина 2 статті 77 Протоколу I додатково встановлює зобов'язання утримуватися «від вербування їх у свої збройні сили», пункт 3(с) статті 4 Протоколу II забороняє «вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, до збройних сил чи групи, а також їх участь у військових діях». Окреслені розбіжності були враховані у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах,

затвердженому резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 року [6]. У статті 5 зазначено, що «ніщо в цьому Протоколі не може тлумачитись як таке, що виключає положення, що містяться в законодавстві держави учасниці або в міжнародних угодах і міжнародному гуманітарному праві, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини».

Отже, право дитини на безпеку є базовим правом людини. У вузькому його розумінні – під час збройних конфліктів, на наш погляд, варто розглядати це право як систему принципів та норм звичаєвого, міжнародного і національного права, які гарантують гідне поводження з дітьми, забезпечення їх базових потреб і захист від участі у збройних силах до досягнення 15 річного віку.

«Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», – зазначається у звіті ООН 1996 року «Вплив збройного конфлікту на дітей» [7] У випадках порушення конкретного права дитини в умовах збройного конфлікту, можуть бути застосовані і інші міжнародні нормативні документи окрім розглянутих.

Список використаних джерел:

1. UCDP. Департамент дослідження проблем миру та конфліктів. URL: <https://ucdp.uu.se/encyclopedia>.
2. Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Декларація прав дитини, прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 07.05.2019 року).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154?find=1&text=%E4%B3%F2%E8#w11
5. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
6. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/54/263 від 25 травня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795.
7. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>.

Мина В. В.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІСЦЕ СИЛ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРАВООХОРОННІЙ СИСТЕМІ

Однією із ознак будь-якої держави як такої є наявність власного війська, яке покликане забезпечити національний суверенітет, територіальну цілісність держави та порядок державного управління від небезпек зовнішнього та внутрішнього характеру. А тому визначення правового статусу військових формувань є правовою гарантією їх діяльності та, врешті, захисту.

Вторгнення Російської Федерації на територію України в 2014 році та повномасштабна агресивна війна, розв'язана державою-агресором проти України у 2022 році, зумовили соціальний запит на вирішення питань правового статусу військовослужбовців військових формувань у різних правовідносинах. Це, своєю чергою, диктує запит на доктринальний пошук.

Відповідно до абзацу першого ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-XII правоохоронні органи - органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3]. Вочевидь, законодавець закріплює відкритий перелік правоохоронних органів, вказуючи на те, що такі здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. При цьому законодавець не вказує, що правоохоронний зміст повноважень є основним у правовому статусі таких органів, а лише вказує на наявність правоохоронних функцій. З цим, зокрема, пов'язана чи не одвічна проблема визначення змісту обсягу поняття правоохоронних органів.

Однак, навіть поверхневий аналіз змісту понять «правоохоронний» дає розуміння того, що це публічні органи, що охороняють існуючий правопорядок. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови вказує, що правоохоронний – стосується правоохорони законності, пов'язаний з нею [1]. Тобто в загальному лексичному розумінні термін «правоохоронний» охоплює діяльність по забезпеченню законності, правопорядку, тобто запобігання та протидію будь-яким проявам девіантної поведінки.

А тому цілком логічно визнавати правоохоронними органами військові формування, які беруть участь у захисті держави від збройної агресії. Адже агресивна війна визнається злочином проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку не лише національним законодавством (ст. 437 Кримінального кодексу України [2]), але й злочином агресії міжнародним правом (ст. 8-bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду [7]). А тому військові формування фактично беруть участь у протидії, припиненні цього злочину, який викликає занепокоєння всього міжнародного співтовариства.

Відносно новим формуванням є сили територіальної оборони. Створення таких було соціально виправданим кроком в умовах воєнних загроз з боку держави-агресора. Так, Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX у п. 16 ст. 1 визначає, що територіальна оборона - система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також **для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій** [6] (виділено автором).

А в ч. 3 ст. 3 цього Закону зазначено, що завданнями територіальної оборони є зокрема: своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості; участь у посиленні охорони та захисті державного кордону; участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах тощо [6].

Такі законодавчі приписи не залишають сумніву, що сили територіальної оборони, зважаючи на їх правоохоронні функції, слід відносити до системи правоохоронних органів.

Однак, потрібно зробити важливе застереження. Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX територіальна оборона складається з військової, цивільної та військово-цивільної складових. При цьому військова складова територіальної оборони включає органи військового управління, військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, інші сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони (ч. 2 цієї статті), а військово-цивільна складова територіальної оборони включає, зокрема, добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони (ч. 4 цієї статті) [6].

Тобто військова складова територіальної оборони - Сили територіальної оборони Збройних Сил України – є окремим родом сил (абзац 5 ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1992 року № 1934-XII [5]). А

тому, без сумніву належать до військових формувань, а відтак, виконують правоохоронні функції.

Статус же військово-цивільної складової територіальної оборони (добровольчих формувань територіальних громад) не такий однозначний. Так, абзац 4 ч. 2 ст. 8 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX вказує, що діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом [6].

Абзац 6 ч. 2 цієї ж статті визначає, що на час дії воєнного стану за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України добровольчі формування територіальних громад повністю або частково можуть залучатися до виконання завдань територіальної оборони поза межами визначеної зони територіальної оборони, а також направлятися до районів ведення воєнних (бойових) дій [6].

Своєю чергою, абзац 2 ч. 3 ст. 9 цього ж Закону України вказує, що на громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України [6].

Окрім цього, ч. 2 ст. 24 цього ж Закону України прямо вказує, що на членів добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони поширюються гарантії соціального і правового захисту, передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». На членів добровольчих формувань територіальних громад, які беруть участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, поширюються гарантії соціального захисту, передбачені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [6].

Такі приписи дають наче б то достатні нормативні підстави вважати, що особи, які входять до складу добровольчих формувань територіальних громад, також є військовослужбовцями.

Однак, з іншого боку, Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1992 року № 1934-XII) не визначає добровольчі формування територіальних громад окремим родом військ, взагалі не містить згадку про такі.

Більше того, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад» від 29 грудня 2021 року № 1449 у п. 6 закріплює припис про те, що членство у добровольчому формуванні не звільняє, зокрема, від обов'язку проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [4].

Очевидні законодавчі колізії. З одного боку, на членів добровольчих формувань територіальних громад поширюються правові гарантії

військовослужбовців. Проте фактично добровольчі формування територіальних громад не є окремою структурною складовою у складі Збройних Сил України, хоча і можуть залучатися до виконання завдань оборони.

З огляду на такий стан правового регулювання статусу добровольчих формувань територіальних громад, видається, їх не можна у вузькому розумінні вважати військовими формуваннями. Проте такі добровольчі формування мають правоохоронні функції, а тому є підстави вважати їх елементом правоохоронної системи.

Звичайно, такі наукові висновки лише засвідчують необхідність законодавчого реагування, внесення змін до правового статусу добровольчих формувань територіальних громад, визначення їх місця у структурі Збройних сил України, а відтак правоохоронній системі держави.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник (BTC) сучасної української мови. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/93/53407/960026.html> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n738> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
4. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-p?find=1&text=призов#w1_1 (дата звернення: 16.01.2025).
5. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1992 року № 1934-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
6. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n6> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=arpec#w1_3 (дата звернення: 16.01.2025).

Москалюк О. М.,
кандидат юридичних наук,
старший спеціаліст-криміналіст з особливих доручень управління
криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління Національної поліції України
(м. Київ, Україна)

Левицький А. О.,
кандидат юридичних наук,
начальник управління криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління Національної поліції України
(м. Київ, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України та тимчасове перебування українських територій під воєнною окупацією суттєво вплинули на життя українського соціуму, функціонування Української держави, роботу правоохоронних органів. Значні масштаби воєнних злочинів, скоєних армією російської федерації в Україні, потребують нових підходів до організації слідчих (розшукових) дій, порядку фіксації та документування слідів зазначених злочинів, проведення наступних експертиз і досліджень.

Проблематику, пов'язану із особливостями криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, розглядали у своїх працях О. Дуфенюк [1], Н. Татарин [2], Ю. Філіпов [3], А. Шарнін [4] В. Щевчук [5, 6], В. Шепітько [7], інші вчені-криміналісти, однак, багато її важливих аспектів ще залишаються невисвітленими. Крім того, не маємо підстав не погодитися із М. Цуцкірідзе у тому, що «відсутність стандартизованих методик збирання доказів, брак експертів із досвідом роботи в умовах бойових дій і недостатнє ресурсне забезпечення можуть ускладнювати ефективне доведення злочинів рф у національних і міжнародних судах» [8, с. 120].

Отже, зміст завдань, які в умовах збройної агресії росії проти України постають перед представниками криміналістичної науки та практики, полягає у тому, щоби, незважаючи на умови війни, розробляти та реалізувати нові, комплексні підходи до основних складових криміналістичного забезпечення та застосування криміналістичних засобів і технологій, здатних ефективно вирішували завдання розслідування воєнних злочинів.

Вивчення та узагальнення наявних у літературі підходів дозволяє під поняттям криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів розуміти цілісну систему методів, засобів, прийомів із основних напрямів криміналістики (техніки, тактики, методики), що мають діяльнісний, нормативний і організаційний аспекти вираження, базуються на

загальнотеоретичних засадах криміналістики, та спрямовані на виконання завдань розслідування та запобігання воєнним злочинам. Не заперечуючи можливості іншого трактування зазначеного поняття, висловимо думку, що структура криміналістичного забезпечення воєнних злочинів охоплює: а) техніко-, б) тактико- та в) методико- криміналістичне забезпечення. Як багатоаспектне та комплексне поняття, криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів проявляється в різних формах і на різних рівнях процесуальної діяльності.

Будучи структурним підрозділом Національної поліції України, працівники підрозділів криміналістичного забезпечення із початком повномасштабного вторгнення проводять огляди місця події за фактами воєнних злочинів на деокупованих та прифронтових територіях; виявляють, фіксують та вилучають слідову інформацію; проводять відповідні дослідження з тим, щоб їх результати могли слугувати доказовою базою у Міжнародному кримінальному суді для притягнення до відповідальності винних військових злочинців – військовослужбовців російської армії, російського військового-політичного керівництва, держави-агресорки у цілому.

Завдання збирання доказів воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ в Україні, інтенсифікують співробітництво українських криміналістів із зарубіжними колегами, основними формами якого є: а) упровадження інноваційних практик виявлення, фіксування та вилучення слідової інформації; б) проведення спільних наукових досліджень, наукових форумів; в) здійснення спільного навчання спеціалістів; г) обмін криміналістичними методиками тощо.

Умови та специфіка проведення слідчих (розшукових) дій щодо виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації у провадженнях, пов'язаних із розслідуванням воєнних злочинів, вимагають застосування спеціальних техніко-криміналістичних засобів, новітнього програмного забезпечення, відповідних знань і навичок.

Наразі основними напрямками криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій при документуванні воєнних злочинів є: використання безпілотних літальних апаратів і систем відеоспостереження та відеоконтролю за рухомими й нерухомими об'єктами; застосування приладів швидкісної ідентифікації осіб за ДНК «ANDE 6C»; використання для фіксації огляду місця події, територій та об'єктів 3D сканерів «Z+F Imager 5016».

Слідчі (розшукові) дії, пов'язані з пошуком, виявленням та фіксацією слідів та об'єктів воєнних злочинів, характеризуються певними особливостями, обумовленими як самим складом злочину, так і специфікою обстановки в районах проведення оглядів місця події. Зазначене потребує суттєвих коректив в організації слідчих дій, зокрема, тих, які проводяться на прифронтових і деокупованих територіях. До чинників, які в умовах збройного конфлікту ускладнюють проведення слідчих дій, слід віднести: а) неможливість / утруднення установлення підозрюваної особи та її затримання; б) складність процесів виявлення й отримання показань свідків; в) неможливість убезпечення

учасників розслідування; г) складність загальної обстановки в зоні проведення слідчих (розшукових) дій; г) неможливість забезпечення повноцінної логістики та комунікації; д) наявність значного часового проміжку між вчиненням злочину та його виявленням. Крім того, якщо йдеться про огляд місця події на місцях місця ракетних та інших обстрілів, ускладнюючими чинниками є значний масштаб руйнувань, велика площа об'єктів, реальний ризик нанесення повторних ворожих ударів по об'єкту під час роботи слідчо-оперативних груп.

Тому окремими напрямами роботи управління криміналістичного забезпечення ГСУ НПУ є подальше удосконалення процесуальних аспектів застосування техніко-криміналістичних засобів, а також підвищення кваліфікації спеціалістів.

Розслідування кожного виду воєнних злочинів має свою специфіку та потребує певної криміналістичної методики, тобто – системи наукових положень і розроблених на їхній основі рекомендацій щодо організації і здійснення розслідування та запобігання окремим видам кримінальних правопорушень. Проте, у цілому погоджуємося із Ю. Філіповим [3] та В. Шевчуком [4] у тому, що у вітчизняній криміналістичній науці розробляють ефективних криміналістичних методик розслідування воєнних злочинів поки що не приділяється належної уваги.

Розцінюючи зазначену проблему як першочергове завдання криміналістичної науки, акцентуємо на вимогах щодо зазначених методик, а саме: а) взяття до уваги криміналістичних характеристик воєнних злочинів; б) передбачення типових і нетипових слідчих ситуацій; в) наявність алгоритму дій слідчого та криміналіста в межах кожного етапу розслідування; г) врахування особливостей здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, інших заходів і тактичних операцій. Також акцентуємо на важливості врахування в процесі формування криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів особливостей розслідування, визначених фактичними воєнними діями.

Визначені та інші проблеми криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів потребують свого теоретичного переосмислення та практичного розв'язання. Перспективними напрямами їх вирішення вважаємо: а) удосконалення науково-теоретичних засад криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів; б) розробку нових криміналістичних методик; в) поглиблення співпраці із міжнародними інституціями та урядами держав-партнерів у сфері кримінального правосуддя, правоохоронної та експертної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 4. С. 369—374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88 (дата звернення: 25.01. 2025).

2. Татарин Н. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах*

воєнного стану: тези доп. Між-народної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 40-44.

3. Філіпов Ю.Є. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: Зб. наукових праць. Київ, Нац. акад. внутр. справ. 2022. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/items/e36c3b54-f0f4-41ce-b760-1306df45d6d4> (дата звернення: 25.01. 2025).

4. Шарнін А. В. Проблеми документування та розслідування злочинів, учинених на територіях проведення активних бойових дій. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2022. С. 55–58. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7339681>.

5. Шевчук В. М. Перезавантаження криміналістики в умовах війни: проблеми, завдання, перспективи. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). - Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 40-47.

6. Шевчук Віктор. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Випуск 3 (28). С. 11-27 URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal> (дата звернення 25.01. 2025)

7. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9-20. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02 (дата звернення: 25. 01. 2025).

8. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни: наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М .С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А.А. Вознюка. Київ: Норма права, 2023. 322 с.

Наконечна І. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін,
Національної академії Служби безпеки України
(м. Київ, Україна)

Бондаренко С. Ю.,
фахівець кафедри технологій захисту кіберпростору
центру кібербезпеки,
Національної академії Служби безпеки України,
член громадської організації «IESF»
(м. Київ, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ТА РЕЖИМУ ГЛОБАЛЬНОГО НЕМАТЕРІАЛЬНОГО ДОХОДУ З НИЗЬКИМ ОПОДАТКУВАННЯМ США (GILTI)

Порівняльний аналіз міжнародних податкових систем та режиму глобального нематеріального низько оподаткованого доходу США (GILTI) вимагає ретельного вивчення складнощів міжнародної податкової політики, її перетинів з національними правовими системами та цілей, що лежать в основі регулювання глобальної бізнес-практики. В епоху економічної глобалізації, коли багатонаціональні підприємства (БНП, англ. MNEs) працюють у багатьох юрисдикціях, перед міжнародними податковими системами постає подвійне завдання: забезпечити фіскальний суверенітет і водночас протидіяти розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування (BEPS).

Запровадження режиму GILTI відповідно до Закону про скорочення податків і створення робочих місць (Tax Cuts and Jobs Act, TCJA) від 2017 року є кардинальним зрушенням у підході США до оподаткування транскордонних доходів, спрямованим на вирішення проблем BEPS та забезпечення оподаткування прибутку корпорацій зі штаб-квартирою в США, отриманого з-за кордону [1]. Цей порівняльний аналіз висвітлює взаємодію між режимом GILTI у США та іншими міжнародними податковими системами, звертаючи увагу на нормативно-правову базу, тематичні дослідження та критику політики.

Режим GILTI передбачає мінімальний податок на «глобальний нематеріальний неоподатковуваний дохід» (global intangible low-taxed income), отриманий американськими акціонерами контрольованих іноземних корпорацій (КІК, англ. CFCs). Він діє як захід проти зловживань, спрямований на боротьбу з прибутками, що переміщуються MNEs до низько податкових юрисдикцій. Основна передумова правил GILTI полягає в тому, що MNEs отримують доходи, непропорційні їхній матеріальній економічній діяльності, за рахунок нематеріальних активів, таких як інтелектуальна власність, які часто

переміщуються в офшорні компанії в юрисдикціях з низьким рівнем оподаткування.

Кодекс внутрішніх доходів США (англ. The U.S. Internal Revenue Code, IRC), зокрема розділи 951A і 250, забезпечує правову основу для діяльності GILTI [2]. Розділ 951A визначає включення GILTI, тоді як розділ 250 дозволяє відрахування, що знижує ефективну ставку податку для певних доходів, отриманих з-за кордону. Ці положення ілюструють ширшу тенденцію до прийняття концепції «мінімального оподаткування», яку пропагує ОЕСР у рамках Плану дій BEPS, зокрема, Дії 13 (Звітність у розрізі країн, англ. Country-by-Country Reporting) та ініціативи Pillar Two [3].

Для порівняння, режим GILTI відрізняється від традиційних територіальних податкових систем, що застосовуються в таких юрисдикціях, як Німеччина, Велика Британія та Франція. Територіальні системи, як правило, звільняють доходи з іноземних джерел від внутрішнього оподаткування з метою сприяння конкурентоспроможності. Наприклад, система корпоративного оподаткування Німеччини звільняє від оподаткування дивіденди, отримані від кваліфікованих іноземних дочірніх компаній, відповідно до статті 8b німецького Закону про корпоративний податок (англ. German Corporation Tax; нім. *ActKörperschaftsteuergesetz*) [4]. Це звільнення має на меті запобігти подвійному оподаткуванню та зберегти нейтральність транскордонних інвестицій. Однак воно також залишає прогалини для стратегій податкового планування, особливо в поєднанні з відсутністю надійних правил щодо контрольованих іноземних компаній (KIC). Режим KIC у Великій Британії, передбачений частиною 9A Закону про оподаткування (міжнародні та інші положення) 2010 року, спрямований на боротьбу з ризиками виведення прибутку з-під оподаткування шляхом оподаткування доходів, штучно виведених з Великої Британії. Аналогічно, у Франції застосовується режим звільнення від оподаткування участі у капіталі, передбачений статтею 216 Загального податкового кодексу Франції, що зменшує податковий тягар на іноземні прибутки і водночас відповідає принципам вільного пересування, закріпленим у законодавстві ЄС.

Хоча режим GILTI нібито узгоджується з глобальною ініціативою ОЕСР щодо мінімального податку Pillar Two, вони відрізняються за своєю структурою та сферою застосування. Другий компонент виступає за узгоджену на глобальному рівні мінімальну ставку податку в розмірі 15%, яка розраховується за допомогою методу змішування юрисдикцій. GILTI, навпаки, використовує метод глобального змішування, агрегуючи доходи та іноземні податки, сплачені в усіх юрисдикціях. Цей підхід, хоча й ефективний з адміністративної точки зору, дозволяє компенсувати доходи з низьким рівнем оподаткування доходами з високим рівнем оподаткування, що потенційно підриває ефективність режиму в боротьбі з виведенням прибутку з-під оподаткування. Крім того, податковий тягар GILTI пом'якшується за рахунок податкового кредиту на іноземні податки (FTC), який обмежується 80% сплачених іноземних податків, відповідно до розділу 960 IRC. Реальні приклади, такі як використання компанією Apple Inc. структур інтелектуальної власності в Ірландії, підкреслюють ефективність

низькоподаткових юрисдикцій для залучення діяльності, пов'язаної з виведенням прибутку з-під оподаткування. Ставка корпоративного податку в Ірландії на рівні 12,5% у поєднанні з м'якими правилами резидентства до 2020 року створили середовище, сприятливе для переміщення прибутку, про що свідчить спір компанії Apple щодо державної допомоги ЄС на суму 14 млрд доларів, який було вирішено відповідно до Рішення Комісії (ЄС) 2017/1283 [5].

Незважаючи на наміри GILTI, його реалізація зіткнулася зі значною критикою через свою складність і непередбачувані наслідки. Одна з найпомітніших критик зосереджується на тому, що вона може поставити американські БНП у невигідне становище порівняно з іноземними конкурентами. Наприклад, неамериканські БНП, які працюють за територіальною системою оподаткування, часто стикаються з нижчими ефективними ставками податку на іноземні прибутки. Ця розбіжність створює нерівні умови гри, стимулюючи американські корпорації до редоміциляції або інверсії з метою зменшення зобов'язань за угодою GILTI. Юридична та економічна література підкреслює ці проблеми, а такі вчені, як Реувен Аві-Йона та Кімберлі Клаусінг, наголошують на необхідності більш скоординованого міжнародного підходу до оподаткування цифрових та нематеріальних бізнес-моделей. Крім того, політики висловили занепокоєння щодо того, що GILTI не стимулює іноземні реінвестиції, оскільки режим фактично карає низько оподатковуваний дохід незалежно від його реінвестування в економічно продуктивну діяльність.

Реальне застосування GILTI демонструє його ширші наслідки для дотримання податкового законодавства та корпоративної поведінки. Наприклад, Alphabet Inc. (материнська компанія Google) реструктуризувала свої володіння інтелектуальною власністю з Ірландії до Сполучених Штатів після прийняття GILTI, скориставшись положеннями TCJA, які знизили внутрішні ставки корпоративного податку до 21%. Цей зсув підкреслює, як GILTI, разом із ширшими податковими реформами, вплинув на глобальні податкові стратегії американських корпорацій. Однак критики стверджують, що такі зміни лише відображають різницю в податкових ставках, а не суттєвий прогрес у боротьбі з виведенням прибутку з-під оподаткування.

Для подальшого контекстуалізації GILTI в глобальному податковому середовищі, порівняльний аналіз можна провести на прикладі австралійського режиму боротьби з ухиленням від сплати податків, передбаченого частиною IVA Закону про оподаткування прибутку від 1936 року. Австралійський податок на виведений капітал (DPT) відображає цілі GILTI, накладаючи штрафний податок у розмірі 40% на прибутки, виведені з австралійської податкової бази. Аналогічно, заходи протидії податковим гаваням у Японії, передбачені правилами щодо КІК, передбачають оподаткування пасивних доходів, отриманих дочірніми компаніями з низьким рівнем оподаткування, що відповідає рекомендаціям ОЕСР щодо BEPS. Ці режими, будучи ефективними у боротьбі з конкретними формами уникнення оподаткування, відображають

ширші проблеми досягнення гармонізації у фрагментованому міжнародному податковому ландшафті.

Майбутнє GILTI та подібних режимів залежить від постійних міжнародних зусиль, спрямованих на створення єдиної системи мінімального оподаткування. Інклюзивна концепція ОЕСР щодо BEPS отримала широку підтримку: понад 140 країн схвалили її принципи. Однак розбіжності у внутрішніх інтересах, політичні обмеження та складність інтеграції другого компонента з існуючими режимами, такими як GILTI, підкреслюють труднощі в досягненні глобального консенсусу. Наприклад, ухвалення Європейським Союзом директиви про мінімальний податок відповідно до Директиви Ради (ЄС) 2022/2523 ілюструє напруженість між наднаціональними ініціативами та суверенітетом держав-членів у податкових питаннях [6].

Отже, режим GILTI у США є значним нововведенням у міжнародній податковій політиці, що вирішує нагальну проблему виведення прибутку з-під оподаткування багатонаціональних корпорацій (БНК). Однак його розробка та впровадження виявили внутрішні суперечності між національними та міжнародними податковими цілями, що ставить під сумнів його ефективність, справедливість та відповідність глобальним ініціативам. Оскільки юрисдикції в усьому світі продовжують боротися з проблемами оподаткування цифрових і нематеріальних бізнес-моделей, уроки, винесені з GILTI, пропонують цінну інформацію для політиків, які прагнуть збалансувати фіскальний суверенітет з імперативами глобальної економічної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Tax Cuts and Jobs Act: A comparison for businesses. Internal Revenue Service. *Internal Revenue Service. An official website of the United States government.* URL: <https://www.irs.gov/newsroom/tax-cuts-and-jobs-act-a-comparison-for-businesses> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Tax code, regulations and official guidance. Internal Revenue Service. *Internal Revenue Service. An official website of the United States government.* URL: <https://www.irs.gov/privacy-disclosure/tax-code-regulations-and-official-guidance> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Country-by-country reporting for tax purposes. *Organisation for Economic Co-operation and Development.* URL: <https://www.oecd.org/en/topics/country-by-country-reporting-for-tax-purposes.html> (дата звернення: 16.01.2025).
4. Körperschaftsteuergesetz (KStG) - dejure.org. dejure.org. URL: <https://dejure.org/gesetze/KStG> (дата звернення: 16.01.2025).
5. Decision - 2017/1283 - EN - EUR-Lex. Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2017/1283/oj/eng> (дата звернення: 16.01.2025).
6. Directive - 2022/2523 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2523/oj/eng> (дата звернення: 16.01.2025).

Ніконенко А. М.,
викладач кафедри вогневої підготовки
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти є одними з найбільших загроз для міжнародної безпеки та стабільності, зокрема в умовах глобалізації та взаємопов'язаних держав, в міжнародному гуманітарному праві, та національно-правовій системі, яка відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки в умовах збройного конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) забезпечує правовий механізм для регулювання збройних конфліктів, гарантуючи, що навіть в умовах війни будуть дотримуватись гуманітарні стандарти. Система забезпечення безпеки України в умовах конфлікту з росією базується на нормах міжнародного гуманітарного права, а також національному праві, що дозволяє вирішувати питання безпеки та прав людини, спрямоване саме на захист жертв збройних конфліктів, та розраховано на захист прав людини у ситуаціях, коли загальні механізми захисту прав людини не працюють або малоефективні.

Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) – система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [1]. МГП регулює поведінку під час збройних конфліктів з метою полегшення людських страждань і захисту цивільного населення, поранених, військовополонених та інших осіб, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях де основними принципами є гуманність, обмеження засобів і методів ведення війни з метою мінімізації страждань, застосування сили з напрямку військової необхідності, а також чітке розмежування між військовими об'єктами і цілями цивільної інфраструктури та населенням, іншими словами, необхідно чітко розрізняти бойовий (військовий) об'єкт і суб'єкт цивільного населення [2]. Безпека під час збройного конфлікту сприяє дотриманню мінімальних стандартів безпеки для некомпотантів і забезпечує безпеку цивільного населення, поранених, військовополонених та медичного персоналу [3]. Це ключовий елемент гуманітарних механізмів, спрямованих на пом'якшення гуманітарних наслідків війни та захист цивільного населення суворо обмежує напади на цивільних осіб і цивільні об'єкти.

Цивільне населення не повинно бути мішенню, а його безпека має бути гарантована за допомогою міжнародних механізмів та міжнародних організацій, таких як ООН і Червоний Хрест, які стежать за дотриманням міжнародного

гуманітарного права, здійснюють гуманітарні місії, допомагають жертвам і надають допомогу в розслідуваннях порушень прав людини під час війни.

Сьогодні у сфері міжнародного гуманітарного права в Україні працюють такі організації: «Міжнародний Комітет Червоного Хреста» – <https://www.icrc.org>, «Товариство Червоного Хреста України» – <http://redcross.org.ua/>, «Українська Гельсінська спілка з прав людини» – <https://helsinki.org.ua/>, «Українська асоціація міжнародного права» – <http://uail.com.ua/uk/>, «Організація Об'єднаних Націй» – <https://surl.li/fbkgfd>.

Міжнародне гуманітарне право використовується як механізм для підтримання миру є важливим інструментом забезпечення безпеки під час збройного конфлікту, оскільки створює правову основу для захисту тих, хто не бере участі у воєнних діях, допомагає мінімізувати гуманітарні наслідки війни та разом з внутрішнім законодавством України, формує основу для механізмів забезпечення безпеки під час збройного конфлікту.

Якщо класичне міжнародне право поділялося на право війни і право миру, то сучасне публічне право включає в себе міжнародне гуманітарне право і можливу появу звичаєвих та міжнародних договірних норм, які обмежують насильство і руйнівну силу війни, проблемою є те, що не завжди є можливість застосовувати міжнародне гуманітарне право в країнах де йде війна, та в сучасних військових конфліктах за участю нерегулярних сил, терористичних угруповань та офіційних військ країни агресора.

Існують політичні та правові труднощі в забезпеченні виконання міжнародних стандартів, пов'язаних з використанням нових технологій у сучасній війні, таких як ІТ-атаки та кібератаки хакерів, які поширилися в суспільстві. Механізми застосування і покарання за порушення МГП повинні включати систему відповідальності, в тому числі кримінальні санкції проти тих, хто порушує закони війни де основним органом для переслідування воєнних злочинців є міжнародний кримінальний суд [4].

Збройні конфлікти, як внутрішні, так і міжнародні, є суворою реальністю ХХІ століття. У продовж тривалого часу був накопичений значний досвід міжнародних договорів гуманітарного права, визначені межі можливих дій у збройних конфліктах, але договори та конвенції, не завжди можуть врятувати життя чи захистити власність невинних людей, тому першочерговою метою МГП має бути запобігання збройним конфліктам та захист людства від реалій війни.

В наш час необхідно продовжувати посилювати міжнародну співпрацю для вдосконалення системи кримінального правосуддя щодо воєнних злочинів та забезпечення ефективної гуманітарної допомоги. Міжнародне право має залишатися ключовим інструментом врегулювання збройних конфліктів та забезпечення безпеки цивільного населення в Україні та світі. Всі сторони конфлікту повинні дотримуватися Женевської конвенції.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: Загальний курс. Київ, Женева: МКЧХ, 2020. 398 с.
3. Женевські конвенції про захист жертв війни та додаткові протоколи до них. Київ: Паливода А.В., 2023. 252 с.
4. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

Пелагеша О. Г.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією російської федерації проти України, на органи безпеки та оборони, зокрема і на правоохоронні органи України покладаються функції із запровадження та здійснення передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходів і повноважень, які необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [1].

Безумовно, комплекс заходів, котрі зумовлені дією правового режиму воєнного стану, передбачає тісну взаємодію між центральними органами виконавчої влади у сфері безпеки та оборони. Так, аналізуючи положення Закону України «Про Національну гвардію України», можна зазначити, що Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України, метою створення якого є зміцнення законності та правопорядку в країні, забезпечення прав і свобод людини та громадянина [2]. Виконуючи завдання, які поставлені перед нею чинним законодавством, вона має діяти узгоджено з іншими суб'єктами для досягнення певної соціально значущої мети – забезпечення прав і свобод людини на території нашої держави.

Окреслений вище процес, пов'язується, насамперед, з категорією «взаємодія». Термін «взаємодія» давно вживається в юридичній літературі та використовується в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, але до сьогодення часу не існує загальноприйнятого його визначення. Взаємодія – одна з основних філософських категорій, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і зміну стану або взаємоперехід.

І. Л. Олійник доводить, що термін «взаємодія» відсутній у законі, однак він широко використовується й у теорії й на практиці, оскільки вдало відображає характер колективних зусиль різних правоохоронних органів у розв'язуванні задач, що стоять перед ними [3, с. 19].

Д. А. Морквін зазначає, що взаємодія Національної гвардії України з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності становить спільну, взаємоузгоджену діяльність суб'єктів, яка спрямована на досягнення єдиної загальної мети – забезпечення збалансованого та ефективного здійснення

правоохоронних функцій держави, а також захисту прав, свобод та інтересів громадян [4, с. 174].

В деякій мірі поняття взаємодії Національної гвардії України з іншими правоохоронними органами мають певне тлумачення на рівні внутрішньовідомчих наказів. Зокрема, як впливає з аналізу Положення «Про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України», затвердженого наказом МВС України від 2 лютого 2016 року № 74 та Положення «Про організацію та несення служби з охорони органів державної влади військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України», затвердженого наказом МВС України від 20 липня 2016 року № 692, взаємодія – це узгоджені за метою, завданням, місцем, часом та способом виконання завдань дії військових частин і підрозділів для досягнення мети [5; 6].

Отже, взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України являє собою погоджені дії, які виконуються відповідними органами в межах закріпленої компетенції, за допомогою властивих їм форм та методів з метою виконання покладених завдань.

З наведеного вище, впливає те, що для взаємодії характерними є такі ознаки: а) взаємодія – це діяльність, що урегульована правовими нормами; б) при взаємодії необхідним є наявність декількох суб'єктів; в) зазначені суб'єкти не є підпорядкованими один одному; г) дії суб'єктів погоджуються за часом і місцем; д) при взаємодії досягається спільна мета, та вирішуються спільні завдання.

В межах нашого наукового пошуку доцільно проаналізувати наказ МВС України від 10 серпня 2016 року № 773 «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» в якому зазначено, що взаємодія між Національною гвардією України та Національною поліцією України здійснюється шляхом:

- спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць;
- забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона;
- проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць [7].

Значимим є визначення форм взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України, які можна класифікувати за різними категоріями:

- а) за ступенем зв'язків виділяються (у межах досягнення єдиної мети) погоджені дії суб'єктів взаємодії, спільні дії суб'єктів взаємодії, взаємодопомога;
- б) за змістом здійснюваних заходів:

- організаційний напрям: розроблення й реалізація спільних програм, планів у відповідних сферах діяльності; проведення спільної аналітичної та прогностичної роботи щодо сфер діяльності, за які відповідають суб'єкти взаємодії (злочинність, терористичні загрози тощо); обмін оперативною інформацією, що становить інтерес для усіх зацікавлених суб'єктів; проведення спільних навчальних занять, тренінгів, навчань у системі професійної підготовки; спільне здійснення контролю та загальне підбиття підсумків роботи;

- практичний напрям: спільне патрулювання та спостереження на визначених ділянках місцевості та об'єктах; спільне виставлення заслонів, формування та організація роботи інших груп із забезпечення правопорядку під час масових заходів (групи затримання, групи документування, групи застосування спеціальних заходів, пересувні пости тощо); здійснення спільних заходів з пошуку, локалізації та знешкодження злочинців, незаконних збройних формувань та терористичних груп; здійснення спільних заходів з обмеження доступу осіб на певні території та об'єкти під час проведення спецоперацій та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (блокпости, контрольно-пропускні пункти, оцеплення); спільні заходи з евакуації населення із об'єктів та територій виникнення надзвичайних ситуацій; спільна організація та здійснення перепускного режиму на об'єктах, що підлягають охороні та обороні; створення спільних мобільних груп супроводу небезпечних вантажів або осіб, які підлягають охороні; ведення спільних бойових дій та проведення спеціальних операцій у зонах бойових дій, зокрема пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України [8, с. 163-164].

Отже, говорячи про особливості взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України, потрібно зазначити:

1. Взаємодія Національної гвардії України та Національної поліції України відбувається за трьома основними векторами: спільне патрулювання; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час масових та спортивних заходів, а також інших заходів, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів у разі загострення оперативної обстановки.

2. Ініціює перед Міністром внутрішніх справ України залучення додаткових сил і засобів з інших оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України керівник територіального органу поліції.

3. Під час виконання цих завдань особовий склад військових частин (підрозділів) Національної гвардії України перебуває в оперативному підпорядкуванні керівника органу поліції або особи, яка виконує його обов'язки.

4. Керівник органу поліції або уповноважена ним особа перед заступанням на службу проводить інструктаж особового складу, організовує взаємодію, забезпечує зв'язок та здійснює контроль за несенням служби [9, с. 160].

Розглядаючи таку взаємодію, важливе значення має постійне удосконалення практичних навичок особового складу, технічних можливостей засобів, які застосовуються Національною гвардією України та Національною

поліцією України, для виконання поставлених ними завдань, і окремо, і під час взаємодії один з одним.

Таким чином, подальший розвиток взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України має відбуватися у контексті розбудови сил охорони правопорядку, передбачати можливість імплементації міжнародних правоохоронних стандартів забезпечення прав та свобод людини, а також враховувати позитивний національний досвід виконання спільних завдань із забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку та протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
2. Про Національну гвардію України. Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
3. Олійник І. Л. Організаційно-правові засади взаємодії міліції (поліції) країн-учасниць СНД у боротьбі з правопорушеннями: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Донецьк, 2005. 236 с.
4. Морквін Д. А. Адміністративно-правове забезпечення правоохоронної діяльності Національної гвардії України: дис. ... доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Харків, 2023. 215 с.
5. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України: наказ МВС України від 02.02.2016 № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-16#Text>.
6. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони органів державної влади військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України: наказ МВС України від 20.07.2016 № 692. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1140-16#Text>.
7. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ МВС України від 10.08.2016 № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>.
8. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О. І. Безпалової. Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с. URL: <http://univd.edu.ua/scienceissue/issue/1549>.
9. Хатнюк Ю. А. Актуальні проблеми організації охорони громадського порядку: курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 168 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3380/1/актуальні%20проблеми%20оГП.pdf>.

Пенькова Н. Є.,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ПТСР У КОМБАТАНТІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ШЛЯХІВ ЇХ РЕАДАПТАЦІЇ ДО УМОВ МИРНОГО ЖИТТЯ

Згідно третьої статті Конституції України, найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Зазначені базові положення Конституції в повній мірі узгоджуються з Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй в Парижі у 1948 р. В ній проголошено, що кожна людина має право на життя, свободу, особисту недоторканість, захист своїх моральних і матеріальних інтересів.

Реалізація конституційних прав можуть бути здійснені за наявності політичної та соціальної стабільності, а також стійкого економічного розвитку. Але на нашому шляху стала повномасштабна війна наслідки якої суттєво впливають, та нажаль будуть впливати й надалі, на психологічне здоров'я комбатантів та цивільного населення.

Перебування у зоні ведення бойових дій пов'язане із постійною вітальною загрозою та що є основним травмуючим стрес-фактором. Відповідно до сучасних поглядів, стрес стає травматичним, коли результатом впливу стресора є порушення у психічній сфері за аналогією до фізичних порушень. У цьому випадку, відповідно до існуючих концепцій, порушується структура "самості", когнітивна модель світу, афективна сфера, неврологічні механізми, що управляють процесами навчання, системи пам'яті, емоційні шляхи навчання. Як стресор у таких випадках виступають травматичні події – екстремальні кризові ситуації, що володіють потужним негативним наслідком, ситуації загрози життю для самого себе або значущих близьких. Факт переживання травматичного стресу для деяких комбатантів стає причиною появи в них у майбутньому посттравматичного стресового розладу (PTSD, ПТСР) [1].

ПТСР у військовослужбовців виникає, як правило, після впливу травмуючих психіку умов бойових обставин і, більше того, може виникнути раптово через довгі роки на тлі загального благополуччя. Світова статистика свідчить, що кожен п'ятий учасник бойових дій за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень страждає нервово-психічними розладами, а серед поранених і травмованих – кожен третій. Дослідження бойового стресу довели,

що бойові ПТСР більш різноманітні і часто бувають більш тривалими, ніж ПТСР мирного часу.

Статистичні дані свідчать, що під час війни у В'єтнамі загинуло 58226 американських громадян. Після ж повернення з війни покінчили з собою в три рази більше ветеранів, ніж загинуло; третина ув'язнених в американських в'язницях тоді були учасниками війни у В'єтнамі [3]. На пострадянських теренах вибіркові клінічні роботи визначають показник ПТСР серед ветеранів афганської війни у 30%, і до 55% у комбатантів, які брали участь у локальних війнах останніх десятиліть [2]. За даними національного дослідження ветеранів в'єтнамської війни (1988 р.) у 30,6% спостерігалось ПТСР. У 55,8% осіб, що мають ПТСР, були виявлені прикордонні (між нормою і патологією) нервово-психічні розлади; ймовірність опинитися безробітним у них в 5 разів більше в порівнянні з іншими, розлучення були у 70%, проблеми з вихованням дітей у 35%, крайні форми ізоляції у 47,3%, виражена ворожість у 40%. За даними Харківської міської Спілки ветеранів Афганістану, після «афганської» війни померло від ран і захворювань у п'ятеро більше її учасників, ніж загинуло, кількість інвалідів збільшилася втричі!

Психологічні наслідки участі в бойових діях призводять до того, що в умовах вже мирного часу, через підвищене почуття справедливості, тривожності, «вибухових» реакцій та депресивних станів, у ветеранів порушується соціальна взаємодія, виникають сімейні проблеми та проблеми з працевлаштуванням, втрачається інтерес до суспільного життя.

Пов'язані зі стресом під час бойових дій психічні розлади є одним з головних внутрішніх бар'єрів на шляху адаптації комбатантів до звичайного життя. Після повернення до мирного життя на вже наявні, пов'язані з війною ПТСР, нашаровуються нові розлади, зумовлені стресами, пов'язаними з соціальною дезадаптацією [4]. Отже, ПТСР комбатантів є особистісною кризою з усіма властивими їй ознаками, а, значить, як і будь-яка психологічна особистісна криза, потребує корекції та терапії.

В процесі комплексної допомоги комбатантам необхідна ефективна профілактика та психокорекція невротичних, психосоматичних розладів, порушень міжособистісних стосунків та досягнення успішної реінтеграції їх у суспільство, з використанням їх бойового, особистісного та життєвого досвіду.

Список використаних джерел:

1. Екстремальна психологія: Підручник / За заг. Ред.. проф.. О. В.Тімченка – К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. К. : Наш формат, 2017. 1068 с.
3. Підчасов Є. В., Ломакін Г. І. Аналіз соціально-психологічних проявів ПТСР в осіб, які брали участь в бойових діях / Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 10. Харків : НУЦЗУ, 2011. С. 86-98

4. Сафін О. Д., Гундерук Л. М. Регулятори агресивної поведінки особистості. – Збірник науково-методичних праць. Хмельницький: АПВУ, 1996. Ч.ІІ. №2.

Пермяков Д. С.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки,
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Волуйко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА СТАНДАРТИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ВІДПОВІДНИМИ НОРМАТИВАМИ КРАЇН – СТРАТЕГІЧНИХ ПАРТНЕРІВ

Як відомо, структура військового права як комплексної галузі права виступає зовнішнім вираженням системи останнього і містить у собі дві основні підсистеми: публічно-правову та приватно-правову. Публічно-правовими є відносини, пов'язані з функціонуванням Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби зовнішньої розвідки України і Державної спеціальної служби транспорту України, з оборонним плануванням, демократичним цивільним контролем тощо. Правовідносини, пов'язані з проходженням військової служби як окремого виду державної служби, та із соціально-правовим захистом військовослужбовців, є за своєю сутністю приватно-правовими.

Первинним структурним елементом військового права є військово-правова норма - санкціоноване у встановленому порядку державою в особі її компетентних органів правило поведінки, яке встановлює права та обов'язки суб'єктів військово-правових відносин та визначає юридичну відповідальність за їх порушення. Особливістю військово-правових норм є комплексний характер деяких з них: так, з елементами норм військового права в їх структурі можуть поєднуватися елементи норм конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного та інших галузей права. Базовим рівнем поєднання правових норм є інститут права - сукупність військово-правових норм, призначених для регулювання окремих якісно однорідних військово-правових відносин. Система військового права охоплює правові інститути військової служби, демократичного цивільного контролю, операційного права, правового забезпечення діяльності військ (сил) тощо.

По-друге, елементи системи права мають бути несуперечливими, внутрішньо узгодженими і взаємопов'язаними, що надає їй цілісність і

єдність.

По-третє, система права обумовлюється соціально-економічними, політичними, національними, релігійними, культурними й історичними факторами.

І, по-четверте, вона має об'єктивний характер, оскільки залежить від об'єктивно наявних суспільних відносин і не може створюватися за суто суб'єктивним розсудом людей.

Принципи системи права (або системні принципи права) мають особливе функціональне призначення - крім функцій регулювання та охорони суспільних відносин, властивих усьому праву в цілому, вони покликані забезпечувати внутрішню єдність права, встановлювати стійкі й регулярні зв'язки між правовими нормами та виконувати системоутворюючі функції. Системні принципи права відбивають об'єктивні зв'язки і закономірності розвитку права як особливого регулятора суспільних відносин, у результаті чого стають якісними характеристиками самого права.

Як уже вказувалося вище, системні принципи адміністративно-правового регулювання публічного управління сектором безпеки і оборони охоплюють загальноправові, міжгалузеві та галузеві принципи, а також принципи інститутів адміністративного права. Загальноправові принципи є системоутворюючими і переважно мають своїм джерелом норми Конституції України. В інших демократичних державах загальноправові принципи, особливо пов'язані із захистом прав і свобод людини та громадянина, знайшли своє відображення як у конституціях, так і в низці законодавчих актів [1]. У ст.11 Закону України «Про Збройні Сили України» знайшли своє відображення такі загальні принципи, як верховенства права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод [2]. У цілому до загальноправових принципів традиційно відносять принципи свободи, справедливості, рівності, гуманізму, демократизму та законності.

Міжгалузевий принцип права визначається як спільна для двох і більше галузей права основна ідея, що відображає закономірності та зв'язок розвитку суспільних відносин, нормативно закріплена в позитивному праві, що спрямовує правове регулювання і визначає сутність та соціальне призначення права. До міжгалузевих принципів права відносять принцип свободи договору, принцип розподілу влад, принцип свободи праці, принцип заборони примусової праці, принцип правового захисту підприємництва, принцип визнання і захисту рівним чином усіх форм власності, принцип презумпції невинуватості, принцип незворотності закону, більшість принципів процесуальних галузей (державної мови судочинства, змагальність, поєднання єдиноначальності та колегіальності тощо), принцип диспозитивності, принцип свободи економічної діяльності, принцип підтримки і захисту конкуренції та низку інших.

Затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року №

121/2021 Стратегія воєнної безпеки України передбачає досягнення таких цілей реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва: «достатні оборонні спроможності держави, які в поєднанні з консолідованим міжнародним тиском на російську федерацію можуть забезпечити стримування подальшої ескалації збройної агресії проти України та відновлення її територіальної цілісності в межах державного кордону України; потужна територіальна оборона, яка у взаємодії з рухом опору сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, патріотичному вихованню громадян, наданню обороні України всенародного характеру та готовності населення до оборони держави; ефективний менеджмент у сфері оборони, що ґрунтується на засадах демократичного цивільного контролю, інших євроатлантичних принципах і стандартах, інноваційних рішеннях та сучасних бізнес-практиках, програмно-проєктному управлінні оборонними ресурсами, удосконалених процесах визначення та задоволення потреб оборони України; професійний особовий склад Збройних Сил України та інших складових сил оборони, який перебуває в центрі уваги держави, підтримується вдосконаленими системами кадрового менеджменту, підготовки до військової служби та військово-патріотичного виховання молоді, може бути в стислі строки посилений підготовленим і вмотивованим військовим резервом; сучасне високотехнологічне озброєння, військова та спеціальна техніка Збройних Сил України, інших складових сил оборони, яка забезпечує виконання ними покладених завдань, зокрема в операціях НАТО; розвинута військова інфраструктура, об'єднана логістика та достатні запаси матеріальних засобів, дієва система медичного забезпечення, що відповідають потребам сил оборони; побудовані на національних і євроатлантичних цінностях сили оборони, які відповідають критеріям набуття повноправного членства України в НАТО, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав - членів НАТО та спроможні робити гідний внесок у проведення операції НАТО» [3].

Досягнення вказаних цілей робить необхідним перегляд особливостей адміністративно-правового регулювання публічного управління сектором безпеки і оборони, що обумовлює потребу напрацювання достатнього теоретико-методологічного підґрунтя для його ефективного функціонування.

Крім того, важливо зазначити про відповідальність військовослужбовців сил оборони України, яка залежно від характеру порушення може бути дисциплінарною, адміністративною або кримінальною. Якщо дисциплінарна відповідальність передбачається за порушення військової дисципліни і стосується внутрішніх взаємовідносин, то адміністративна і кримінальна в будь-якому разі зумовлюються взаємовідносинами із зовнішніми суспільними інститутами, оскільки навіть якщо порушення військовослужбовців не стосуються цивільного представництва, сам суд є зовнішньою цивільною структурою. Крім того, в

разі накладення дисциплінарного стягнення військовослужбовець має право оскаржити його в суді. У разі незадоволення ухваленим рішенням за своєю заявою або скаргною до керівництва він також може оскаржити його в суді (статті 88, 112 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України) тощо [4].

Разом із тим, на нашу думку, треба звернути увагу на той аспект, що в Україні відсутня система військових судів. Будь-які справи, що стосуються військовослужбовців, розглядаються судами загальної юрисдикції. З погляду незалежності судової влади це, безумовно, абсолютно правильне рішення. Водночас відсутність фахової спеціалізації у військовому праві, знань воєнної специфіки й налагодженого технічного процесу для доступу до інформації з обмеженим доступом, що перебуває в розпорядженні Воєнної організації, тощо зумовлює низьку ефективність судового розгляду у цій сфері.

Сьогодні Україна спрямовує всі зусилля, щоб наблизитися до стандартів НАТО і якщо не стати членом Альянсу, то хоча б наблизитися до вимог і стандартів, які є передовими в світі й ефективними. Тому останнім часом була видана низка нормативних документів, які охоплюють заходи, спрямовані на адаптацію військового законодавства і співробітництва з державами учасницями Альянсу.

Процес стандартизації в НАТО слід розуміти як послідовність заходів, що складається з виявлення та затвердження вимог стандартизації, а також досягнення відповідних завдань цього процесу, в результаті чого виробляються документи стандартизації для НАТО з подальшою ратифікацією або затвердженням, впровадженням, втіленням і подальшим обслуговуванням протягом усього циклу або до повної ліквідації. Основні цілі політики НАТО у сфері стандартизації спрямовано на забезпечення спільного розроблення, погодження та впровадження підходів, принципів, концепцій, доктрин, критеріїв та планів розвитку збройних сил союзників, процедур оборонного планування, проведення операцій, обміну інформацією, адміністрування і логістики для досягнення і підтримання необхідних рівнів взаємосумісності. Політикою НАТО зі стандартизації визначено, що всі союзники, включно з партнерами, мають забезпечувати ефективну здатність їх збройних сил діяти разом, серед іншого шляхом запровадження узгоджених стандартів НАТО. Починаючи із 2014 р. і дотепер Україна активізувала зусилля щодо зміцнення національної безпеки завдяки використанню досвіду і допомоги НАТО в реформуванні оборонної та інших пов'язаних з нею сфер діяльності. Одним із пріоритетів стратегічного планування і завданням усієї оборонної реформи є широкомасштабне впровадження у цій сфері принципів і стандартів НАТО. Очікуваним результатом виконання цього завдання має стати підвищення рівня боєздатності Збройних Сил України та інших складових сил безпеки й оборони, покращення їх оперативної взаємосумісності із збройними силами країн-членів Альянсу, а отже, і збільшення шансів У країни стати членом цієї організації. Переймаючи основні підходи політики НАТО у

сфері стандартизації, Україна аналогічно до стандартів Альянсу використала у своїх нормативно-правових актах трирівневу систему об'єктів стандартизації: сумісність, взаємозамінність та уніфікованість. Залежно від об'єкта стандартизації всі військові стандарти в Україні аналогічно стандарту НАТО ААР-03 «Directive for the Production, Maintenance and Management of NATO Standardization Documents» поділяються на матеріальні, оперативні й адміністративні [5, с.211-217].

Список використаних джерел:

1. Шопіна І. М., Тарасов С. В. Конституційні засади захисту прав цивільних осіб у збройних конфліктах. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики / *Матеріали наукового семінару* (21 червня 2019 р.) / упор. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 376-380.
2. Закон України «Про Збройні Сили України». [Верховна Рада України. Офіційний сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>. (дата звернення: 26.01.2025).
3. Взаємодія Збройних сил України з громадянським суспільством: *довідник* / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. Київ, 2021. 48 с.
4. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: затверджено Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14/conv#Text>. (дата звернення: 26.01.2025).
5. Стецюк С. П. Адміністративно-правові засади реформування Міністерства оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції: *дис. ... докт. філософії* за спец. 081 Право. Київ, 2021. 283 с.

Полуніна Л. В.,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ, Україна)

Бак М. А.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

Нормативне забезпечення умов окупації є найбільш недосконалою сферою правового регулювання в Україні на теперішній час. Під час таких обставин нормативно-правова база не завжди відповідає реальним потребам населення та органів влади. Існуючі нормативно-правові акти, як правило, обмежуються лише загальними положеннями, які є необхідними для підтримання контролю та управління на тимчасово окупованих територіях. Проте ці документи часто не охоплюють усі життєво важливі аспекти, створюючи прогалини в правовому регулюванні, що призводить до правового вакууму.

Основними нормативно-правовими актами в окупації залишаються ті, що визначають основні положення щодо управління, безпеки та стабільності в умовах військового контролю. Однак ці акти не здатні забезпечити всебічний розвиток і функціонування соціальної, економічної та правової сфери, адже багато аспектів життєдіяльності, таких як права людини, економічна діяльність, освітня система, залишаються поза увагою правових норм. Відсутність комплексного підходу до нормативного забезпечення в умовах окупації значно ускладнює вирішення поточних і довгострокових проблем для місцевого населення.

Крім складних і неоднозначних конвенційних правил, що належать до даного інституту, в сучасних умовах режим воєнної окупації набуває нових якостей, що, безперечно, позначається на правозастосовній практиці в умовах збройних конфліктів [1, с. 180].

Інститут воєнної окупації у міжнародному праві встановлює норми щодо питань окупованих територій, контролю над ними, зобов'язаннями держави-окупанта та правами населення, яке проживає на окупованих територіях. Міжнародно-правовий режим окупації визначають як особливий порядок правового управління, дій держави-окупанта та окупованої держави [2, с. 193].

У міжнародному праві розрізняються такі види воєнної окупації:

1. Окупація воюючою державою території ворога в процесі воєнних дій;
2. Післявоєнна окупація ворожої території як спосіб гарантування виконання переможеним зобов'язань, які випливають з його відповідальності за

агресію (наприклад, післявоєнна окупація Німеччини військами держав антигітлерівської коаліції).

Норми міжнародного гуманітарного права поширюються на обидва види воєнної окупації [3].

Варто відзначити відмінності між вторгненням та окупацією. Вторгнення не можна вважати окупацією до тих пір, поки окупант не встановить певну систему окупованими управління територіями. Однак вступ військ на певну територію найчастіше супроводжується встановленням контролю над місцевими органами влади, що може вважатися окупацією [4, с. 35].

Вперше нормативне закріплення режиму воєнної окупації відбулося в Гаазькій конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. Цьому питанню присвячено розділ III «Про військову владу на території ворожої держави». Ст. 42 цієї конвенції визначає умови визначення території окупованою: «територія визнається зайнятою, якщо вона дійсно перебуває під владою ворожої армії». Сучасне міжнародне право підтримує таку традиційну концепцію воєнної окупації [5].

Сучасні фахівці в галузі права надають визначення режиму воєнної окупації, як тимчасове військове зайняття території однієї держави іншою державою без передачі суверенітету. Окупація може мати місце під час війни чи збройного конфлікту, коли держава-агресор розміщує свої війська на території іншої держави та здійснює контроль над цією територією. Міжнародне право регулює окупацію за допомогою таких документів, як Женевські конвенції, які встановлюють правила поведінки з окупованою територією та її населенням [6, с. 104]. Сучасне визначення є більш прийнятним, оскільки передбачає конституційне приєднання територій.

Особливістю такого правового режиму є те, що не має значення здійснена окупація із застосуванням чи без застосування сили. Гаазьким положенням, а саме ст. 43 встановлене зобов'язання до сторони, що зайняла територію, вжити всіх залежних від неї заходів, щоб, наскільки це можливо, відновити громадський порядок і громадське життя, поважаючи при цьому існуючі в країні закони, якщо для цього немає непереборних перешкод. Вимога до поваги існуючих в країні законів означає, що держава-окупант не повинна змінювати, призупиняти чи замінювати існуюче законодавство своїм.

Тимчасово окупованими територіями України визначено:

1) сухопутну територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води й територіальне море України навколо Кримського півострова, територію виключної (морської) економічної зони України уздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) повітряний простір над територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 [7].

Прийняття законів, спрямованих на регулювання правового режиму на тимчасово окупованих територіях, є важливим для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, оскільки вони закріплюють позицію держави щодо невизнання окупації та визначають механізми реагування на порушення суверенітету, що є основою міжнародної підтримки. Такі закони забезпечують гарантії прав і свобод громадян, які проживають на окупованих територіях або вимушено залишили їх, надаючи їм доступ до соціальних, економічних і правових послуг. Вони також сприяють міжнародному визнанню позиції України, адже регулювання статусу окупованих територій відповідно до норм міжнародного права допомагає отримати підтримку світової спільноти та застосувати санкції проти держави-агресора.

Окрім того, такі закони забезпечують правову визначеність, встановлюючи чіткі правила щодо управління, обліку майна, переміщення осіб і товарів, а також взаємодії з громадянами та організаціями, пов'язаними з цими територіями. Вони сприяють підтримці правопорядку і безпеки, дозволяючи боротися з незаконними діями, такими як колабораціонізм, незаконний перетин кордону чи торгівля людьми, а також зберігати стабільність у прилеглих до окупованих регіонах. Такі нормативні акти створюють основу для майбутнього відновлення територій, включаючи їхню реінтеграцію, відновлення інфраструктури та компенсацію постраждалим.

Прийняття таких законів продемонструє рішучість держави у вирішенні питань, пов'язаних із окупацією, зміцнить довіру громадян до влади, сприятиме соціальній стабільності та стане важливою частиною стратегії захисту національних інтересів і забезпечення міжнародної підтримки.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» є ключовим нормативно-правовим актом, що регулює особливості правового статусу тимчасово окупованих територій України та забезпечення прав і свобод громадян, які проживають на цих територіях. Закон був ухвалений Верховною Радою України 15 квітня 2014 року у відповідь на тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей росією.

Закон визначає правовий статус тимчасово окупованих територій, регулює питання державного суверенітету, гарантує права і свободи громадян України, які проживають на цих територіях, та встановлює особливості діяльності органів державної влади в умовах окупації. Під тимчасово окупованою територією розуміються території, що перебувають під контролем держави-агресора або підконтрольних їй структур, що порушує державний суверенітет України. На тимчасово окупованих територіях встановлюється особливий правовий режим, який передбачає: обмеження діяльності органів державної влади України, встановлення особливих правил переміщення осіб, товарів і послуг через лінію зіткнення та умови застосування міжнародного гуманітарного права.

Українська правова база, враховує як національні інтереси, так і міжнародні зобов'язання, що дозволяє інтегрувати положення гуманітарного права в

національну практику. Водночас важливим завданням залишається подальше вдосконалення законодавства, спрямоване на посилення його ефективності та адаптацію до нових викликів сучасного світу.

Таким чином, правове регулювання режиму воєнної окупації є не лише необхідною умовою для захисту держави, а й важливим інструментом у забезпеченні балансу між інтересами безпеки та дотриманням демократичних принципів, що є запорукою сталого розвитку та правопорядку навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Толочко О. Н. Режим военной оккупации в современном международном гуманитарном праве. *Альманах міжнародного права*. 2009. № 1. С. 180-188.
2. Макаров І. М. Поняття і зміст режиму окупації у міжнародному праві. *Електронна бібліотека юридичної літератури*. 2012. № 3. С. 193-197.
3. Міжнародне право: навч. посіб. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України". Харків. 2020 р. 544 с.
4. Рекотов П. В. Поняття «військова окупація» у міжнародному праві. Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. Львів: Ліга-Прес, 2015. С. 34-36.
5. Гаазька конвенція про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року // Збірник міжнародних договорів. К.: Юрінком Інтер, 2002.
6. Волуйко О. М., Полуніна Л. В. Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права. Київ. КІНГУ. 2024. 148 с.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 27.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii>.

Полуніна Л. В.,
професор кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ, Україна)

Стригун Д. І.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Військовополонений – це особа, захоплена ворогом. З точки зору міжнародного гуманітарного права військовополонені вважаються комбатантами, які перебувають під контролем ворога під час війни. Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (1949 р.), з військовополоненими завжди потрібно поводитися гуманно. Державі, що тримає в полоні, забороняється вчиняти будь-яку протиправну дію чи бездіяльність, які призводять до смерті військовополоненого, що перебуває під вартою, або становлять серйозну загрозу його життю чи здоров'ю. Забороняється також калічити військовополонених. Держава, яка тримає в полоні, зобов'язана надавати медичну допомогу військовополоненим. Приміщення, призначені для індивідуального або колективного користування військовополоненими, повинні бути повністю захищені від вологи, належним чином опалюватися та освітлюватися, особливо в період з настання темряви до вимкнення світла.

Основний добовий раціон харчування повинен бути достатнім за кількістю, якістю та різноманітністю, щоб підтримувати фізичне здоров'я військовополонених і запобігати втраті ваги або недоїданню.

Під час міжнародного збройного конфлікту, який триває в Україні з 2014 року, та неспровокованої широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, під час бойових дій обидві протиборчі сторони захоплювали військовополонених. Водночас існують значні відмінності між умовами утримання військовополонених в Україні та Росії.

Так, згідно з інформацією, отриманою в результаті бесід із звільненими українськими військовослужбовцями, країна-агресор систематично порушує норми Женевської конвенції та не створила спеціалізованих таборів, а переважно утримувала військовополонених у місцях позбавлення волі, призначених для утримання засуджених російських злочинців. Керівництво та персонал цих закладів ставляться до українських військовополонених гірше, ніж до

засуджених осіб до відбування покарання за тяжкі злочини. Звільнені з полону рф українські військовослужбовці підтвердили жорстоке поводження, яке вони зазнали, повідомляючи про факти тортур, катування, нелюдського поводження, фізичного та психологічного насильства [1].

Медичний персонал і цивільні особи, які утримуються державою-агресором в полоні, не вважаються військовополоненим, але користується привілеями та захистом, передбаченими Конвенцією. Вони також мають всі можливості для надання медичної та психологічної допомоги військовополоненим [2].

26 січня цього року було прийнято проект Закону № 6104 «Про забезпечення соціально-правового захисту осіб, позбавлених особистої свободи, та членів їх сімей внаслідок збройної агресії проти України». Закон встановлює основні принципи соціально-правового захисту осіб та їх сімей, які внаслідок збройної агресії України були позбавлені особистої свободи. Цей закон спрямований на захист військовополонених, включно з іноземцями та особами без громадянства, які проходили військову службу, а також цивільних осіб, захоплених у заручники. Зокрема, він охоплює тих, хто постраждав через діяльність, спрямовану на висловлення поглядів, відстоювання цінностей чи позицій щодо підтримки державного суверенітету України, або був позбавлений свободи з метою тиску на органи влади, фізичних чи юридичних осіб для виконання певних вимог в обмін на звільнення. 18 травня Президент підписав цей закон. Окремі його положення набули чинності 20 травня, а весь документ в цілому почне діяти з 19 листопада. Уряд протягом шести місяців із моменту публікації працюватиме над приведенням підзаконних нормативно-правових актів у відповідність до цього закону.

Грошове забезпечення надається наступним членам сімей військовослужбовців: дружині або чоловіку, а за їх відсутності – повнолітнім дітям, які проживають разом із ними, або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей (а також осіб з інвалідністю з дитинства – незалежно від віку). Крім того, воно може виплачуватися особам, які перебувають на утриманні військовослужбовців, або батькам військовослужбовців у рівних частках, якщо вони не перебувають у шлюбі та не мають дітей. Виплата грошового забезпечення здійснюється до моменту остаточного з'ясування обставин щодо полону, заручництва, інтернування військовослужбовця, його звільнення, або визнання у встановленому законом порядку безвісти зниклим чи померлим. У будь-якому випадку виплати не можуть продовжуватися після виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини.

Отже, з огляду на викладене, правове забезпечення безпеки військовополонених в Україні є ключовим елементом захисту прав людини під час збройного конфлікту. Україна, відповідно до міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, зобов'язана гарантувати безпеку та гідне ставлення до всіх осіб під своєю юрисдикцією, зокрема військовополонених. Для реалізації цих зобов'язань важливо створити та впровадити дієві механізми контролю за дотриманням прав людини у період війни. Це включає забезпечення

доступу до незалежних міжнародних організацій для моніторингу ситуації та підготовки звітів про ймовірні порушення прав військовополонених. Додатково необхідно забезпечити військовополоненим можливість звертатися до судових інстанцій для захисту своїх прав і відшкодування завданих збитків у разі порушень.

Україна має активно співпрацювати з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, для гарантування безпеки та гуманного поводження з військовополоненими. Важливим кроком також є інформування військовослужбовців про їхні права та обов'язки у разі потрапляння до полону. Правове забезпечення захисту військовополонених в умовах воєнного стану в Україні потребує комплексного підходу і систематичного нагляду як з боку держави, так і міжнародних партнерів. Лише таким чином можна забезпечити дотримання прав людини та поважне ставлення до всіх, хто опинився у полоні. Додатково слід розробити програми психологічної підтримки для військовополонених, адже багато з них можуть стикатися з травмами та стресом через воєнні події. Також життєво необхідним є доступ таких осіб до медичної допомоги та ліків. Особливу увагу слід приділити індивідуальним потребам військовополонених, включаючи жінок, дітей і осіб з інвалідністю, забезпечуючи для них спеціальні умови утримання і ретельне дотримання прав. Крім того, Україна повинна посилити співпрацю з міжнародними партнерами для вдосконалення законодавства і практик у питаннях захисту прав військовополонених. Активний діалог з міжнародними організаціями та іншими країнами дозволить обмінюватися досвідом і впроваджувати найкращі підходи в цій сфері. Загалом, ефективне правове забезпечення захисту військовополонених в умовах воєнного стану вимагає багатогранних зусиль. Це включає співпрацю з міжнародними партнерами, вдосконалення внутрішніх механізмів і постійний контроль з боку держави. Лише комплексний підхід дозволить гарантувати дотримання прав людини і гідне ставлення до усіх осіб у полоні.

Список використаних джерел:

1. Щорічна доповідь Уповноважений Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та прав і свобод людини і громадянина України у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-i-oborony#poloneni>.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153?find=1&text#Text.
3. Фецик Н. Права та гарантії полонених українських військовослужбовців/виць. URL: <https://jurfem.com.ua/prava-ta-harantii-polonenykh-ukr-viiskovosluzhbovtsiv/>.

Плотніков О. В.,
кандидат юридичних наук,
помічник начальника відділу
правого супроводження претензійної роботи
та господарських операцій
управління претензійної роботи та контролю
Головного управління військової юстиції
(м. Київ, Україна)

ОБОВ'ЯЗОК ОЦІНКИ НОВИХ ВИДІВ ЗБРОЇ НА ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВУ І СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Міжнародне гуманітарне право, що регулює поведінку держав в збройних конфліктах, встановлює обмеження озброєнь, засобів і методів ведення війни. Вже в ранніх документах, таких як Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, встановлюють, що “воюючі сторони не користуються необмеженим правом у виборі засобів завдання шкоди супротивнику” [1, ст. 22] [2, ст. 22]. Найновіша редакція цього положення міститься в статті 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І), від 8 червня 1977 року (далі – Протокол І), відповідно до якої “у разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни, не є необмеженим” [3, ст. 35].

Виконанню цього положення слугують численні міжнародні договори щодо обмеження конкретних видів зброї, а також положення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), що закріплені в Конвенціях 1899 та 1907 років та Протоколі І про обмеження зброї. Однак, виникає питання про те, хто має слідкувати за дотриманням цього положення. Першочергово цей обов'язок покладається на держави, що є, або потенційно можуть бути учасниками збройних конфліктів та стосується засобів ведення війни, що держава приймає на озброєння. Він конкретизується статтею 36 Протоколу І, відповідно до якої “при вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни, Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони” [3, ст. 36].

Стаття 36 Протоколу І не визначає в який саме спосіб має здійснюватися оцінка озброєнь, засобів і методів ведення війни. Певні загальні настанови можна знайти в підготовленому Міжнародним комітетом Червоного Хреста Довіднику з правової оцінки нових видів зброї, засобів та методів ведення війни та заходів з імплементації статті 36 Додаткового протоколу [4], який містить рекомендації щодо обсягу оцінки, типів зброї, що підлягають оцінці, міжнародної договірної бази такої оцінки, організації процесу оцінки. Однак, цей Довідник не є

обов'язковим, і держави, в цілому, вільні в тому в який спосіб така оцінка повинна здійснюватися.

Судячи з даних, що наявні у відкритих джерелах, лише незначна кількість держав фактично запровадили в себе механізм оцінки озброєнь відповідно до статті 36 Протоколу I, а дані щодо організації такої оцінки почасти не є публічними. Такий підхід можна зрозуміти з урахуванням прагнення держав зберегти в таємниці свої підходи до озброєння власних збройних сил. Наприклад, Австралія ратифікувала Протокол I в 1991 році, запровадила механізм *ad hoc* оцінки озброєнь в 1994 році (при цьому, відомості щодо цього механізму не були опубліковані), розробила інструкцію з правової оцінки озброєнь в 2005 році [5], а опублікувала її поточну редакцію лише в квітні 2024 року [6]. Німеччина підготувала свою методику оцінки озброєнь на відповідність статті 36 Протоколу I в 2016 році [7], однак вона не була опублікована в загальнодоступних джерелах. Обов'язок оцінки зброї за статтею 36 Протоколу I в загальних термінах описаний у французькому Довіднику з права військових операцій [8], однак відомості щодо конкретної процедури відсутні.

Існують відомості про розробку механізму правової оцінки озброєнь і в інших країнах, наприклад, в Нідерландах та Естонії, однак опис докладних процедур у відкритих джерелах відсутній. Прикметний в цьому сенсі досвід США, які не є стороною Протоколу I і не вважають себе пов'язаними його положеннями. Тим не менш, саме в цій країні розроблена, ймовірно, найдокладніша процедура правової оцінки озброєнь на предмет його відповідності нормам права збройних конфліктів [9]. При цьому, однак, американська інструкція не містить докладного опису механізму правової оцінки озброєнь.

Таким чином, можна констатувати усвідомлення рядом держав необхідності запровадження правової оцінки озброєнь за статтею 36 Протоколу I та здійснення ними зусиль в цьому напрямку. Водночас, ця сфера перебуває у процесі становлення, і неможна говорити про наявність єдиної практики щодо порядку, механізмів та організації такої оцінки. Це відкриває перед кожною державою, яка вважатиме за необхідне запровадити механізм оцінки озброєнь на відповідність статті 36 Протоколу I широкий простір для дій.

Незважаючи на повномасштабну збройну агресію проти себе, Україна прагне до повного дотримання всіх приписів міжнародного гуманітарного права, в тому числі, в питаннях застосування озброєнь. Завдання створення механізму їх оцінки виглядає особливо складним в світлі широкої номенклатури зброї, що застосовується, серед якої можна знайти радянські зразки, зброю виробництва незалежної України, іноземну зброю, поставлену в рамках міжнародної допомоги, а також численні засоби ведення війни, що розроблені на основі мирної продукції, найяскравішим прикладом чого є застосування у військових цілях дронів, розроблених в мирних цілях.

Робота зі створення відповідного механізму проводиться Міністерством оборони України у співробітництві з іноземними партнерами з 2024 року. Наявні відомості щодо розробки такого механізму наведені в Добровільному звіті у

сфері міжнародного гуманітарного права, що був виданий Міністерством оборони України в 2024 році [10]. Відповідно до Добровільного звіту можна встановити наступне.

Правове регулювання оцінки озброєнь ґрунтуватиметься на нормативно-правовому акті Міністерства оборони України, що інтегрує оцінку в процес закупівлі зброї та алгоритмі оцінки, який буде розроблений на підставі цього нормативно-правового акту. До оцінки буде залучена комісія експертів у складі представників юридичної служби, медичної служби, служби озброєння та фахівців в галузі екології.

Описаний в Добровільному звіті алгоритм оцінки зброї відповідає статті 36 Протоколу I, однак здійснюється у зворотному порядку. Процес починається з оцінювання заборон відповідно до будь-яких норм міжнародного права, що застосовуються до України, після чого переходить до обмежень, встановлених самим Протоколом, тобто заборони надмірних пошкоджень або надмірних страждань, заборони завдання широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу. Такий підхід пояснюється тим, що оцінка спочатку здійснюється в світлі договорів про заборону або обмеження озброєнь, що є чинними для України, та якими встановлюються прямі та недвозначні заборони щодо певних видів зброї. Такими договорами є, наприклад, Конвенція про деякі види звичайної зброї 1980 року [11] та протоколи до неї, наприклад Протокол щодо мін, мін-пасток та інших пристроїв [12] та Протокол щодо запалювальної зброї [13], а також Гаазькі конвенції 1899 та 1907 року, що встановлюють обмеження щодо отруйної зброї. Може йтися й про звичаєві норми, наприклад, про заборону куль, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі. Наступним етапом алгоритму оцінки озброєнь є оцінювання їхньої відповідності загальним принципам МГП, таким як принципи гуманності, розрізнення, пропорційності.

За результатами оцінки, комісія експертів зможе надавати висновки щодо заборони чи дозволу застосування певної зброї, конвенційних та звичаєвих обмежень такого застосування, а також рекомендації щодо дозволених способів застосування певної зброї.

Прикметно, що Міністерство оборони України вже здійснює оцінку певних видів зброї, що фактично відповідає вимогам статті 36 Протоколу I. Так, в 2024 році було здійснено оцінку протипіхотних вибухових пристроїв ПВП-50, ПВП-100 та ПВП-200, що представляють собою протипіхотні міни, спосіб застосування яких був модифікований таким чином, аби вони відповідали Оттавській конвенції про заборону протипіхотних мін [14]. Ця оцінка дозволила дійти висновку, що йдеться не про протипіхотні міни, що є забороненими для України Оттавською конвенцією, а про інші вибухові пристрої, чиє застосування регулюється Протоколом про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв. Отже було зроблено висновок, що такі пристрої можуть бути прийняті на озброєння Збройних Сил України та застосовуватися з урахуванням встановлених для них обмежень.

Таким чином, Україна є однією з передових держав світу в розробці механізму оцінки озброєнь відповідно до статті 36 Протоколу I і єдиною державою в світі, що розробляє подібний механізм під час триваючого повномасштабного збройного конфлікту. Україною вивчається та враховується досвід інших держав, однак розроблюваний в нашій державі механізм може стати унікальним за характером оцінки озброєнь та за відкритістю його діяльності. Створення такого механізму вкотре демонструє відданість України нормам міжнародного гуманітарного права та принципам міжнародного права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899?activeTab=> (дата звернення: 13.01.2025).
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 13.12.2025).
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.01.2025).
4. A Guide to the Legal Review of New Weapons, Means and Methods of Warfare. Measures to Implement Article 36 of Additional Protocol I of 1977. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0902.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
5. White S. J. The Legal Review of Weapons, Means and Methods of Warfare. 2020. URL: <https://documents.unoda.org/wp-content/uploads/2020/10/Weapons-reviews-2020-Australia.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Australia's Guide to the Legal Review of New Weapons, Means or Methods of Warfare, 2024. URL: https://files.apils.org/au/240410_adf_guide_to_art_36_legal_review.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
7. Prüfung neuer Waffen, Mittel und Methoden der Kriegführung. Zentrale Dienstvorschrift. A-2146/1.
8. Manuel de droit des opérations militaires, 2022. URL: https://www.defense.gouv.fr/sites/default/files/sga/Manuel%20de%20droit%20des%20op%C3%A9rations%20militaires_%C3%A9dition%202022.pdf (дата звернення: 13.01.2025).
9. Review of Legality of Weapons Under International Law. Army Regulation 27-53, 1979. URL: <https://irp.fas.org/doddir/army/ar27-53.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
10. Міністерство оборони України. Добровільний звіт у сфері міжнародного гуманітарного права, 2024. URL: <https://s3.eu-west->

l.amazonaws.com/mod.gov.ua-statics-bucket/Dobrovilnij_zvit_u_sferi_MGP_14_11_24_a99f628e0a.pdf?fbclid=IwY2xjawHOKa5leHRuA2FlbQIxMAABHe2eNjOOau2ysmpy6abItb672mqbwluJc4PxPocxr-OS3aIH2jmwZfCSw_aem_b0qgoyLXASXm5lnTreA7gg (дата звернення: 13.12.2024).

11. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10.10.1980. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 14.01.2025).

12. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол I з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text (дата звернення: 14.01.2025).

13. Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III). Geneva, 10 October 1980. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/ccw-protocol-iii-1980> (дата звернення: 14.01.2025).

14. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата звернення: 14.01.2025).

Процюк Е. О.,
аспірант кафедри адміністративної діяльності поліції,
Одеський державний університет внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

ПОСТСЛУЖБОВІ АНТИКОРУПЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

Запровадження постслужбових антикорупційних обмежень є важливим елементом забезпечення прозорості та неупередженості діяльності функціонерів публічного сектору не лише під час виконання ними службових обов'язків, а й після їхнього звільнення. Ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон № 1700) встановлює низку заборон, які мають на меті попередити корупційні прояви (перспективно – не допустити використання повноважень для створення переваг “на майбутнє”) та ймовірні зловживання можливостями з боку колишніх посадовців (запобігаючи виникненню нових корупційних ризиків, обумовлених нещодавніми статусом і владою). Постслужбові обмеження сприяють формуванню довіри до органів влади, демонструючи, що навіть після завершення своєї служби колишні службовці залишаються підконтрольними антикорупційному механізму. Водночас, ефективність таких обмежень залежить від їхньої чіткості, системності, практичної реалізованості та забезпеченості засобами контролю й відповідальності. У такому контексті класифікація постслужбових антикорупційних обмежень є важливим інструментом для дослідження їх змісту і правового регулювання, ідентифікації прогалин останнього.

Первинне сутнісне групування постслужбових антикорупційних обмежень спостерігаємо в ст. 26 Закону № 1700 [1], де передбачено їх три види (за прикладним предметом заборон, спрощено): щодо правочинів; щодо використання інформації; щодо представництва. Якщо відступити від формально-правового підґрунтя, то класифікацію розглядуваних обмежень можна провести на підставі ряду додаткових критеріїв:

1) За сферою впливу: а) економічні обмеження (заборони, спрямовані на уникнення конфлікту інтересів у приватно-господарському секторі; наприклад, колишні службовці не можуть укладати договори з компаніями, які перебували під їхнім контролем); б) соціально-політичні обмеження (обмеження на участь у лобістських кампаніях чи політичній діяльності, що може підірвати довіру до державної влади).

2) За тривалістю дії: а) тимчасові обмеження (встановлюються на визначений строк, переважно один рік; наприклад, заборона працевлаштування у компаніях, що перебували під впливом службовця); б) постійні обмеження (діють безстроково, як-от заборона розголошувати інформацію, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень).

3) За видом діяльності, що зазнає регулятивного впливу: а) обмеження працевлаштування (заборона на заняття посад у компаніях, щодо яких

службовець приймав рішення); б) обмеження ділової активності (обмеження на участь у бізнес-проектах або представницьких-правозахисних процесах); в) обмеження використання інформації (заборона розголошення службової інформації, здобутої під час виконання службових обов'язків).

4) Залежно від забезпеченості механізмами контролю та відповідальності: а) з чіткими механізмами забезпечення (наприклад, річна заборона колишньому члену Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, укладати правочини із ліцензованими комісією суб'єктами господарювання у сфері енергетики, нехтування якою призводить до адміністративної відповідальності за ст. 172-8-1 КУпАП); б) без визначених механізмів забезпечення (наприклад, заборона використання службової інформації, що часто залишається поза межами активного моніторингу і деліктного гарантування).

5) За суб'єктним складом: а) універсальні обмеження (охоплюють всі категорії колишніх функціонерів публічного сектору; наприклад, заборона розголошення конфіденційної інформації є актуальною як для посадовців найвищого рівня, так і для осіб, що займали менш значущі посади); б) спеціальні обмеження (поширюються на окремі види/типи представників влад).

6) За характером регулювання: а) прямі обмеження (закріплені у ст. 26 Закону № 1700 та мають чітко визначений зміст); б) непрямі обмеження (випливають із інших норм Закону № 1700 або із приписів інших правових актів, часто маючи неоднозначний/узагальнений зміст, що потребує розкриття/трактування).

Наведена класифікація є результатом абстрактно-логічного пошуку. Її конкретно-юридична верифікація дозволяє стверджувати про умовність окремих поділів та необхідність формулювання декількох застережень:

По-перше, деякі групування (за сферою впливу, за видом обмежуваної діяльності та базова нормативна – за прикладним предметом впливу) є близькими. Вони фактично характеризують досліджуване явище за спорідненими (хоч і не тотожними) критеріями, що стосуються різносутнісних сегментів одного великого об'єкту впливу – приватної постслужбової активності. Це не свідчить про помилковість класифікації, а швидше дозволяє висунути тезу про відповідну особливість постслужбових антикорупційних обмежень: вони спрямовані на стримування (з метою запобігання виникненню корупційних ризиків) саме непублічних діянь особи, що припинила виконання обов'язків функціонера публічного сектору. Звуження способів публічно-владного самовтілення колишнього службовця не властиве (або як мінімум – атипове) для аналізованих обмежень. Зазначене корелює і зі змістом п. е, ч. 2 ст. 12 Конвенції ООН проти корупції, як передбачає вжиття заходів спрямованих на запобігання виникненню конфлікту інтересів шляхом установлення обмежень, у належних випадках й на обґрунтований строк, стосовно професійної діяльності колишніх державних посадових осіб саме у приватному секторі (після їхнього виходу у відставку або на пенсію) [2].

По-друге, твердження про існування постслужбових антикорупційних обмежень, що не мають визначених механізмів забезпечення (в межах поділу № 4), є надто категоричним. Воно, як результат застосування неklasичної та постнеklasичної методології юриспруденції, більше свідчить про надто низьку фактичну гарантованість окремих антикорупційних заборон і змушує до відповідних пошуків, ніж виступає остаточною і конкретною істиною. Насправді ж, всі аналізовані обмеження супроводжуються інструментально-правовим забезпеченням, але різною мірою і різними засобами. У контексті останніх можна поділити постслужбові антикорупційні заборони на такі, що забезпечені:

- а) спеціальними засобами юрисдикційно-відновлювального реагування (наприклад, переважна частина заборони працевлаштування у компаніях, що перебували під впливом службовця);
- б) спеціальними засобами юрисдикційно-відновлювального і юрисдикційно-деліктного реагування (наприклад, постслужбове обмеження укладати трудові та інші договори, передбачене для колишніх членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг);
- в) спеціальними засобами юрисдикційно-відновлювального і загальними засобами юрисдикційно-деліктного реагування (наприклад, заборона розголошувати отриману під час служби інформацію, за нехтування якою можлива адміністративна та кримінальна відповідальність, що існує первинно як інструмент підтримання відповідних режимів інформації, а не гарантування антикорупційних обмежень);
- г) спеціальними засобами юрисдикційно-відновлювального і процедурно-процесуального реагування (наприклад, постслужбова заборона представництва).

Виходячи із такої класифікації: усі постслужбові антикорупційні обмеження мають правові механізми гарантування; кожне із таких обмежень забезпечено спеціальними засобами юрисдикційно-відновлювального реагування (під якими розуміється перспектива визнання відповідного трудового договору або правочину недійсним); забезпеченість антикорупційних постслужбових заборон суттєво різниться, що зустрічається навіть у межах однієї змістовно-предметної групи. Останнє свідчить про недостатню гарантованість усієї групи (обмеження щодо правочинів) або надмірну зарегульованість її частини (в аспекті колишніх членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг). Віддаємо перевагу першому варіанту, вважаючи написане додатковим підтвердженням відповідної позиції автора, викладеної в інших публікаціях.

По-третє, не легко знайти конкретні приклади спеціальних та непрямих постслужбових антикорупційних обмежень. Найбільш близькі до цих теоретичних моделей конструкції вбачаємо у наступних приписах:

- Ч. 2 ст. 45 Закону № 1700, яка передбачає постслужбовий обов'язок функціонерів подавати декларації у зв'язку з припиненням та після припинення виконання публічно-владних функцій.

- Ст. 51-3 Закону № 1700 та п. 16 Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [3], якими передбачено можливість повної перевірки декларації

колишнього службовця (впродовж трьох років після припинення діяльності), під час якої він на запит НАЗК зобов'язаний протягом 10 робочих днів надавати/надсилати копії документів, що підтверджують достовірність зазначених у декларації відомостей.

- Ч. 2 ст. 14 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” [4], відповідно до якої: “Уповноважений зобов'язаний зберігати конфіденційну інформацію. Це зобов'язання діє і після припинення його повноважень”.

- Ч. 3 ст. 8 Закону України “Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг” [5], в якій зазначено: “Особа, яка була членом Конкурсної комісії, не має права брати участь у конкурсному відборі на зайняття посади члена Регулятора протягом 12 місяців з дня припинення нею повноважень члена Конкурсної комісії”.

- Ч. 8 ст. 8 Закону України “Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг”, яка передбачає обов'язок колишнього члена даного регулятора подавати декларацію після звільнення, а також річну заборону йому мати трудові або інші договірні відносини з будь-яким суб'єктом господарювання, що провадить діяльність у сферах енергетики та/або комунальних послуг.

Осмислення приведених нормативних положень не дозволяє прийти до кінцевого висновку про віднесення передбачених ними імперативів до спеціальних і/або непрямих постслужбових антикорупційних обмежень. Натомість, виникають підстави стверджувати про: наявність дублювання антикорупційних приписів у окремих законах (без додавання нових видів заборон); наявність постслужбових антикорупційних зобов'язань (необхідності активної поведінки щодо подання декларацій або надання копій документів у відповідь на запит), що відрізняються від постслужбових антикорупційних обмежень/заборон (необхідності утримуватися від певних видів активності); наявність атипових постслужбових обмежень антикорупційного характеру (обмеження для зазначених вище членів конкурсної комісії, яке чомусь поширюється на квазіфункціонерів та створює бар'єр до публічно-службової, а не приватної, діяльності). Зазначене потребує додаткового загально категоріального та понятійного пошуку, уточнення ознак цілого через порівняння властивостей його складових.

Таким чином, класифікація постслужбових антикорупційних обмежень є важливим інструментом їх пізнання. Поділ обмежень за суб'єктами, сферами впливу, тривалістю дії, механізмами контролю та іншими критеріями дозволяє виявити неузгодженості законодавства та непропорційності регулятивного впливу, запропонувати шляхи їх удосконалення, розкрити додаткові характеристики об'єкта дослідження, окреслити його зовнішні межі (зв'язки із суміжними елементами системи вищого рівня).

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 13.11.2024).
2. Конвенція Організації Об'єднаних націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o113 (дата звернення: 13.11.2024).
3. Про затвердження Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.01.2021 № 26/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0158-21#Text> (дата звернення: 15.11.2024).
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
5. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19#top> (дата звернення: 20.11.2024).

Розсоха С. С.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
(м. Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Актуальність наукового аналізу європейського досвіду адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в умовах російсько-української війни зумовлена важливою роллю нотаріусів у забезпеченні безпеки та правопорядку. Їхня діяльність, що включає виконання функцій делегованих державних повноважень і забезпечення автентичності документів, сприяє прозорості правових процедур та боротьбі з міжнародними правопорушеннями. В умовах агресії росії важливим є застосування санкційного законодавства, де нотаріуси відіграють ключову роль у перевірці відповідності операцій санкціям, зменшуючи ризик фінансування агресора через міжнародні фінансові системи. Крім того, європейський досвід цифровізації нотаріальної діяльності забезпечує ефективне обміну інформацією між країнами ЄС, підвищуючи ефективність санкційного контролю. Це підкреслює стратегічну роль нотаріусів у забезпеченні безпеки та правопорядку під час війни.

Нотаріуси в Європейському Союзі виконують важливу роль як делегати держави, надаючи юридично автентичні документи, які прирівнюються до судових рішень. Вони забезпечують реєстрацію документів, їх зберігання, а також консультують з питань спадкування, нерухомості, бізнесу та податків. Нотаріуси беруть участь у створенні та реорганізації компаній, організовують угоди і займаються боротьбою з відмиванням коштів, співпрацюючи з державними органами. Крім того, вони можуть виступати нейтральними сторонами у медіації, сприяючи врегулюванню спорів без судового розгляду [1].

Європейський Союз розробив регламенти, зокрема Регламент (ЄС) № 650/2012, який регулює питання юрисдикції, застосовного права та виконання судових рішень, а також процес прийняття автентичних документів у справах спадкування. Цей регламент передбачає створення Європейського свідоцтва про спадщину, що полегшує транскордонне управління спадковим майном. Нотаріуси в рамках цього регламенту виконують функції, прирівняні до судових, зокрема видачу свідоцтва про спадщину, яке має однакову доказову силу в усіх країнах ЄС. Це свідоцтво підтверджує права спадкоємців і виконавців заповітів у спадкових справах. Основним критерієм для визначення юрисдикції є місце проживання померлого, хоча спадкодавець може вибрати право своєї держави для регулювання спадщини [2].

Регламент (ЄС) 2022/1904, прийнятий у відповідь на агресію росії та білорусі проти України, є частиною стратегії Європейського Союзу щодо стримування дестабілізуючих дій та протидії порушенням міжнародного порядку. Цей регламент передбачає низку санкцій, які торкаються ключових секторів економіки, зокрема архітектурних і інженерних послуг, юридичних консультацій та ІТ-консалтингу, забороняючи надання цих послуг урядам росії, а також юридичним особам, установам чи організаціям, зареєстрованим на території цієї держави.

Регламент надає певні виключення, дозволяючи операції, які є необхідними для забезпечення діяльності міжнародних організацій, таких як ООН чи ЄС, що мають на меті підтримку миротворчих місій або гуманітарної допомоги. Окрім того, є положення, що дозволяють здійснювати певні операції, якщо вони є дозволеними за іншими підставами, визначеними компетентними органами ЄС. Враховуючи ці зміни, роль нотаріусів в умовах цього регламенту стає важливою з огляду на їхню функцію з перевірки відповідності правових актів та угод вимогам санкцій. Оскільки нотаріуси діють як гаранті дотримання закону, їхня роль полягає не лише в автентифікації документів, а й у перевірці контрагентів на відповідність вимогам, встановленим в рамках цих санкцій. Зокрема, нотаріуси повинні забезпечити, щоб угоди, що укладаються з особами або організаціями, зареєстрованими в країнах, до яких застосовуються санкції, відповідали вимогам щодо заборони на фінансові та юридичні взаємодії.

У разі порушення регламенту та надання послуг чи укладання угод із санкціонованими особами чи структурами, нотаріуси можуть бути піддані адміністративним або кримінальним санкціям. Враховуючи глобальність і межі таких санкцій, важливість високої кваліфікації нотаріусів у правових питаннях, що стосуються міжнародних норм та санкцій, є критичною для запобігання фінансуванню агресії та порушенню міжнародних угод [3].

Отже, регламент (ЄС) 2022/1904 встановлює не лише правові, а й соціально-економічні наслідки для нотаріусів, оскільки вони повинні грати важливу роль у забезпеченні правопорядку на міжнародному рівні, гарантуючи дотримання санкцій і боротьбу з незаконними фінансовими потоками осіб причетних до збройної агресії проти України [4;5;6].

Список використаних джерел:

1. What is a notary? CNUE. The Council of the Notariats of the European Union. 2024. URL: <https://www.cnue.be>
2. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. Official Journal of the European Union. OJ L 201, 27.7.2012, p. 107–134. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj>
3. Council Regulation (EU) 2022/1904 of 6 October 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions

destabilising the situation in Ukraine. Official Journal of the European Union. 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R1904>.

4. Regulation (EU) 2016/1191 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 on promoting the free movement of citizens by simplifying the requirements for presenting certain public documents in the European Union and amending Regulation (EU) No 1024/2012. OJ L 200, 26.7.2016, p. 1–136. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/1191/oj>, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R1191>.

5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/36/ЄС від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій. Прийнята 7 вересня 2005 року. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2005, № L 255, ст. 22. 2024/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UA/TXT/?uri=CELEX%3A02005L0036-20200424>

6. Directive (EU) 2019/1151 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards the use of digital tools and processes in company law. Official Journal of the European Union, L 186, 11 July 2019, p. 80–104. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L1151>.

Рудой Катерина,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права та процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

Удренас Галина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної та
спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, що триває в Україні, вніс суттєві корективи в систему охорони здоров'я, змусивши її адаптуватися до нових реалій та викликів. В умовах постійних обстрілів, руйнування медичної інфраструктури та масової міграції населення, забезпечення доступної та якісної медичної допомоги набуває особливого значення, передусім працівниками Національної поліції України та Національної гвардії України.

Особливості надання медичної допомоги під час воєнного стану базуються на європейських стандартах, які передбачають пріоритетність, доступність, безперервність та якість медичної допомоги.

Пріоритетність означає, що медична допомога надається насамперед тим, хто її потребує найбільше: пораненим, травмованим, хворим у важкому стані. *Доступність* гарантує, що кожен, хто потребує медичної допомоги, має право її отримати, незалежно від місця проживання, соціального статусу чи інших факторів. *Безперервність* передбачає надання медичної допомоги цілодобово та безперервно, адже потреби в ній можуть виникнути будь-якої миті. *Якість* забезпечується завдяки тому, що медична допомога відповідає сучасним медичним стандартам та протоколам, що гарантує ефективне лікування та одужання пацієнтів.

Важливо зазначити, що в умовах воєнного стану правила та порядок надання медичної допомоги можуть змінюватися. Тому важливо бути в курсі актуальної інформації та звертатися за роз'ясненнями до Міністерства охорони здоров'я України або місцевих органів влади.

Ключові аспекти європейських стандартів:

Охорона здоров'я як право людини: Європейські стандарти розглядають охорону здоров'я як одне з фундаментальних прав людини. Держава несе відповідальність за забезпечення цього права для всіх осіб, які перебувають під її юрисдикцією, включаючи тих, хто перебуває під вартою.

Якість та доступність медичної допомоги: Медична допомога, що надається особам, які перебувають під вартою, повинна бути якісною та відповідати сучасним медичним стандартам. Вона повинна включати всі необхідні види медичної допомоги, від профілактики до лікування та реабілітації. Особи, які перебувають під вартою, повинні мати безперешкодний доступ до медичної допомоги, включаючи консультації лікарів-спеціалістів, лабораторні дослідження та інші необхідні медичні послуги.

Повага до гідності та автономії пацієнта: Медичний персонал повинен поважати гідність та права людини кожної особи, яка перебуває під вартою. Медичне втручання може здійснюватися лише за умови інформованої згоди особи.

Конфіденційність медичної інформації: Медична інформація про осіб, які перебувають під вартою, є конфіденційною та захищена законом. Медичний персонал зобов'язаний зберігати лікарську таємницю.

Незалежність медичного персоналу: Медичний персонал, який надає допомогу особам, які перебувають під вартою, повинен бути незалежним у своїй професійній діяльності та керуватися виключно медичними міркуваннями.

Моніторинг та контроль: Забезпечення якості медичної допомоги особам, які перебувають під вартою, підлягає постійному моніторингу та контролю з боку незалежних органів, таких як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та міжнародні організації.

До характеристик воєнного стану, що впливають на медичну допомогу, відносять:

Масштабні руйнування інфраструктури: Військові дії можуть призвести до серйозних пошкоджень або повного знищення лікарень, медичних пунктів, лабораторій та інших закладів охорони здоров'я.

Перебої в електро- та водопостачанні: Пошкодження енергетичної та водопровідної інфраструктури може призвести до відключення електроенергії та водопостачання в медичних закладах, що ускладнює роботу медичного персоналу та створює загрозу для пацієнтів.

Нестача медичного персоналу: Війна може призвести до мобілізації медичних працівників до армії, їх евакуації або загибелі, що створює дефіцит кадрів у цивільній медицині.

Обмеження транспортного сполучення: Руйнування доріг, мостів та інших транспортних шляхів може ускладнити доставку медикаментів, обладнання та пацієнтів до лікарень.

Масова міграція населення: Війна може спричинити масову міграцію населення, що призводить до перевантаження медичних закладів у безпечних регіонах та ускладнює облік та надання медичної допомоги переміщеним особам.

Пріоритетами медичної допомоги під час воєнного стану є:

Надання невідкладної допомоги пораненим та травмованим: Першочерговим завданням є надання невідкладної медичної допомоги особам,

які постраждали внаслідок бойових дій, терактів або інших надзвичайних ситуацій.

Забезпечення життєво важливих медичних послуг: Важливо забезпечити доступ населення до життєво важливих медичних послуг, таких як хірургічні операції, лікування хронічних захворювань, допомога вагітним та породіллям, вакцинація тощо.

Профілактика інфекційних захворювань: В умовах війни існує підвищений ризик поширення інфекційних захворювань через скупчення людей, антисанітарію та інші фактори. Тому важливо вживати заходів для профілактики та боротьби з інфекціями.

Надання психологічної допомоги: Війна має значний вплив на психічне здоров'я людей, тому важливо забезпечити доступ до психологічної допомоги для осіб, які пережили травматичні події, втратили близьких або зазнають стресу.

Організація медичної допомоги в умовах воєнного стану охоплює:

Створення мобільних медичних бригад: Для надання медичної допомоги у важкодоступних місцях або в умовах бойових дій можуть створюватися мобільні медичні бригади, які складаються з лікарів різних спеціальностей та забезпечені необхідним обладнанням та медикаментами.

Розгортання польових госпіталів: У разі пошкодження або знищення стаціонарних лікарень можуть розгортатися польові госпіталі, які здатні надавати хірургічну допомогу та лікувати поранених.

Використання телемедицини: В умовах обмеженого доступу до медичних закладів може використовуватися телемедицина для надання консультацій та дистанційного моніторингу стану пацієнтів.

Забезпечення координації між різними службами: Важливо забезпечити ефективну координацію між медичними закладами, рятувальними службами, правоохоронними органами та іншими організаціями, які беруть участь у наданні допомоги населенню.

Забезпечення медичної допомоги особам, які перебувають під вартою:

Дотримання міжнародних стандартів: Навіть в умовах воєнного стану важливо дотримуватися міжнародних стандартів щодо забезпечення права на медичну допомогу для осіб, які перебувають під вартою.

Забезпечення доступу до медичної допомоги: Особи, які перебувають під вартою, повинні мати доступ до медичної допомоги на рівних умовах з іншими громадянами.

Забезпечення конфіденційності медичної інформації: Медична інформація про осіб, які перебувають під вартою, є конфіденційною та захищена законом.

Принципами, які обумовлюють роль медичного персоналу під час воєнного стану, є:

Професіоналізм та самовідданість: Медичний персонал, який працює в умовах воєнного стану, повинен проявляти високий професіоналізм, самовідданість та готовність до роботи в екстремальних умовах.

Надання медичної допомоги в умовах обмежених ресурсів: Медичний персонал повинен вміти надавати медичну допомогу в умовах обмежених

ресурсів, швидко приймати рішення та ефективно використовувати наявні засоби.

Підтримка морального духу: Медичний персонал відіграє важливу роль у підтримці морального духу пацієнтів та населення в цілому.

Важливо зазначити, що надання медичної допомоги під час воєнного стану є складним та багатогранним завданням, яке потребує спільних зусиль держави, медичного персоналу, волонтерів та міжнародних організацій.

Рекомендації:

1) Забезпечити безперервний доступ до медичної допомоги, незважаючи на воєнний стан;

2) Забезпечити достатнє фінансування та ресурсне забезпечення медичних закладів, де утримуються особи під вартою;

3) Підготувати медичний персонал до роботи в умовах воєнного стану та надання допомоги особам з воєнними травмами;

4) Посилити моніторинг та контроль за якістю медичної допомоги особам, які перебувають під вартою;

5) Забезпечити співпрацю з міжнародними організаціями для отримання допомоги та підтримки у забезпеченні медичної допомоги особам, які перебувають під вартою.

Дотримання європейських стандартів якості медичної допомоги особам, які перебувають під вартою під час воєнного стану, є запорукою захисту їх прав та гідності.

До переліку міжнародних документів, на яких ґрунтуються європейські стандарти, відносять:

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Стаття 3 цієї конвенції забороняє катування та інші форми жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував на тому, що ця стаття поширюється на всіх осіб, включаючи тих, хто перебуває під вартою;

Загальну декларація прав людини: Стаття 25 цієї декларації проголошує право кожної людини на охорону здоров'я та медичну допомогу;

Мінімальні стандарти поводження з ув'язненими, прийняті ООН: Ці стандарти встановлюють мінімальні вимоги до умов тримання ув'язнених, включаючи медичне обслуговування;

Європейські пенітенціарні правила: Ці правила містять детальні рекомендації щодо організації медичної допомоги в пенітенціарних закладах;

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо охорони здоров'я в пенітенціарних закладах: Ці рекомендації містять додаткові настанови щодо забезпечення якості медичної допомоги особам, які перебувають під вартою.

Отже, особливості надання медичної допомоги під час воєнного стану включають в себе вивчення та аналіз оперативної ситуації, що виникла в процесі бойових дій, кількість та кваліфікацію працівників правоохоронних органів, що залучаються до службових завдань, визначення спеціальних тактичних заходів та заходів медичної допомоги, враховуючи матеріально-технічне забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Єдиний медичний простір України: правовий вимір: монографія /за заг.ред. С.Г. Стеценка. Харків : Право, 2022. 672 с.
2. Інформаційне агентство ВЧАСНО, Як надати медичну допомогу під час бойових дій: поради МОЗ(електронний ресурс): наукова стаття. – Режим доступу: <https://vchasnoua.com/donbass/71408-yak-nadaty-medychnu-dopomohu-pid-chas-boiovykh-dii-porady-moz>
3. Крилюк В.О., Гудима А.А., Романко Б.С., Крилюк О.Є. Домедична допомога в умовах бойових дій: Методичний посібник(електронний ресурс) – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=domedychna-dopomoha-v-umovah-bojovyh-dij-metodychnyj-posibnyk>
4. Свірідов Г.П., Домедична допомога в умовах бойових дій: Презентація(електронний ресурс). Режим доступу: <https://cutt.ly/JJqAqXv>.
5. Методичні рекомендації для проведення занять з домедичної допомоги з працівниками Національної поліції України/ Г.І. Удренас, К.М. Рудой, О.С. Геращенко, О.М. Дьорова, Л.О. Голинська. Одеса: ОДУВС, 2023. 268 с.
6. Домедична підготовка: методичні рекомендації./ Г.І. Удренас, К.М. Рудой, О.С. Геращенко, О.М. Дьорова, Л.О. Голинська. Одеса: ОДУВС, 2023. 182 с.

Согорін А. А.,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри вогневої підготовки
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ З ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ОБОРОННОГО БОЮ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії російської федерації проти України, враховуючі, що бойові дії ведуться на території нашої держави, особливого значення набуває підготовка підрозділів Національної гвардії України до ведення бою, з урахуванням інтересів цивільного населення та збереження інфраструктури, що відображено в нормах Міжнародного гуманітарного права (МГП). Суть планувальних заходів з підготовки оборонного бою, на нашу думку, є майже універсальною для окремого підрозділу будь-якого рівня, але, враховуючи структуру Національної гвардії України, вважаємо доречним розкрити зміст підготовки військових формувань до оборонного бою, в контексті дотримання МГП, на рівні бригади.

У відповідності до Доктрини «Цивільно-військове співробітництво» (ЦВС) на сили ЦВС покладено підтримку об'єктів цивільного середовища шляхом мінімізації впливу негативних наслідків бойових дій на цивільне середовище [1, с. 13]. До сил ЦВС відносяться командувачі (командири), начальники родів військ та служб, офіцери штабів, особовий склад структур ЦВС, а також інші службові особи, які беруть участь у реалізації функцій та виконання завдань ЦВС [1, с. 13]. В бригадах Національної гвардії України на виконання Доктрини ЦВС у 2024 створені служби ЦВС, на які покладено завдання з реалізації функцій ЦВС.

Напрямки завдань з реалізації функцій ЦВС в основному співпадають з базовими нормами МГП, а саме захист цивільного населення, запобігання використанню дітей у збройному конфлікті та їх захист, запобігання гендерно зумовленого насильства, захист об'єктів культурної спадщини, а також належне поводження з військовополоненими.

Зміст захисту цивільного населення є багатозадачним і полягає як в збереження важливої для життя інфраструктури, наприклад медичні заклади, сховища, об'єкти газопостачання та водопостачання, а також об'єкти підвищеної небезпеки, при ураженні яких є загроза аварії техногенного характеру, так і в забезпеченні першочергових потреб або евакуації.

Основні завдання служби ЦВС бригади полягають в наданні командирів точною, своєчасною інформацією та оцінкою ситуації у цивільному середовищі;

плануванні та проведенні цивільно-військових акцій для досягнення кінцевої мети військової операції. Вкрай важливо, щоб служба ЦВС брала участь у процесі планування і знаходилися у постійному процесі обміну даними зі всіма структурними підрозділами бригади, щоб уникнути дублювання. Для зменшення негативного впливу цивільного середовища на бригади і досягнення максимального ефекту військової операції потрібний тісний зв'язок між всіма об'єктами цивільного середовища. Важливо, щоб служба ЦВС залишалась координаційним центром у вирішенні цивільно-військових питань. Командир повинен мати чітку ситуаційну картину цивільного середовища, на основі якої прийматиме рішення.

Основними вихідними даними під час планування ЦВС є: географічні особливості району проведення оборонної операції; характеристика населення (демографія, національний склад, гендерні особливості тощо); культурні чинники (традиції, звичаї та ментальність місцевого населення); ресурси ЦВС; інфраструктура району проведення операції; економіка та торгівля в районі; можливі сценарії застосування та планування діяльності із залученням бригади при виникненні надзвичайних ситуацій в цивільному середовищі; цивільні організації (ключові), що діють (або розгорнуть свою діяльність) у можливому районі проведення військової операції; цивільні ресурси, які можуть бути використані в інтересах військової операції; юридично-правові питання, які можуть впливати на дії підрозділів. Посадові особи служби ЦВС під час планування оборонного бою є своєрідними представниками цивільного населення, і, оскільки цивільні особи змушені перебувати в районі проведення такого роду операції, офіцери ЦВС зобов'язані здійснювати свою діяльність з урахуванням їхніх інтересів.

На етапі планування оборонного бою, зокрема у сфері захисту цивільного населення, посадові особи служби ЦВС повинні: здійснити детальний аналіз всіх осіб, об'єктів, інфраструктури та районів, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, у межах зони бойових дій; визначити місця перебування та концентрації цивільного населення (наприклад, міста, селища, села, притулки, табори для біженців, переміщених або інтернованих осіб); оцінити імовірність прямої участі цивільних осіб у воєнних діях; з'ясувати наявність, місце розташування, становище та переміщення персоналу ООН (цивільного чи військового) та гуманітарних організацій, якщо такі є; уточнити інформацію про об'єкти, необхідні для виживання населення (наприклад, питна вода, харчові продукти та місця їх зберігання, сільськогосподарські райони тощо); цивільні медичні установи або об'єкти, постійні або тимчасові, та їхній персонал; культурні об'єкти (будівлі або об'єкти культурної спадщини з їхнім визнаним рівнем захисту та персоналом); споруди та установи, що містять небезпечні речовини (АЕС, греблі та дамби, об'єкти хімічної промисловості, сховища ПММ) [2, с. 67-68].

Під час планування командиром бригади замислу оборонного бою служба ЦВС подає свої пропозиції щодо: зменшення шкоди цивільному населенню та інфраструктурі, необхідній для виживання цивільного населення; недопущення

пошкодження (знищення) важливої інфраструктури визначених районів, у тому числі об'єктів, захищених від нападу, та таких, що містять небезпечну складову; зменшення (недопущення) шкоди медичним закладам та об'єктам, захищеним МГП; організації взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування та гуманітарними організаціями з метою забезпечення першочергових потреб цивільного населення, медичного обслуговування та повної або часткової евакуації цивільного населення у разі загрози; нівелювання або зменшення ризиків з боку цивільного населення при проведенні оборонної операції; забезпечення доступу бригади до ресурсів у цивільному середовищі; створення сприятливих умов бригаді у наявному цивільному середовищі [2, с. 70].

Необхідно постійно оцінювати спроможність органів державної влади та місцевого самоврядування здійснювати свої повноваження в розрізі забезпечення першочергових потреб цивільного населення у воді, продуктах харчування, електроенергії, медичному обслуговуванні. У разі неспроможності виконувати вищезгадані функції (найбільш ймовірний сценарій), служба ЦВС повинна бути готовою надати командирі пропозицій щодо координації та сприяння діяльності гуманітарних організацій у наданні допомоги цивільному населенню [3, с. 14-16].

Оскільки виконання норм МГП стосується всього особового складу підрозділів, то під час планування оборонного бою в заходах з планування морально-психологічного забезпечення необхідно передбачити обов'язкове доведення норм МГП до всіх військовослужбовців бригади.

План заходів ЦВС включає текстуальну і графічну частину та додатки та оформлюється у вигляді пропозицій командирі до замислу оборонного бою бригади.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що керуючими документами військ в достатньому обсязі регламентовані заходи з дотримання МГП під час підготовки оборонних дій, однак, необхідною та перспективною є розробка методичних матеріалів, навчальних посібників, в яких буде викладено моделі вирішення типових задач підрозділів ЦВС різного рівня.

Список використаних джерел:

1. Доктрина “Цивільно-військове співробітництво”: затв. наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 02.07.2020 р. № 15860/С.
2. Методичний посібник для військ (сил) з питань цивільно-військового співробітництва: метод. посіб. / під заг. кер. О. Ноздрачова. Київ: УЦВС, 2019. 167 с.
3. Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України : наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 02.04.2019 р. № 131.

Сокурєнко В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування,
Одеський державний університет внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

Кріцак І. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту №1
Харківський національний університет внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ЗМІЩЕННЯ АКЦЕНТІВ НА ДУХОВНІ СТОРОНИ ПОВСЯКДЕННОЇ ДІЙСНОСТІ

Актуальність розроблення наукової проблеми. Нами максимально сконцентровано перечитаний навчальний посібник ХНУВС: «Розслідування колабораційної діяльності: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (2024) за загальною редакцією В. В. Сокурєнка. Варто сказати, що комплексна наукова праця написана простою, доступною мовою, є легкою та зрозумілою для сприйняття, професійною для прочитання. Весь матеріал поданий чітко, ясно та відображає своєрідну «класику жанру» викладення складних проблем у доказуванні вини особи колабораціоніста, що заслуговує на особливу увагу наукової спільноти.

Слід акцентувати на найбільш основні та важливі аспекти/моменти цього дослідження. За нинішніх умов, ця книга потребує особливої актуалізації у рамках нового, розроблюваного нами напряму – кримінології війни, щоб зменшити тенденції колаборації в Україні. Також, слід сказати, що багато залежатиме від правослухняної поведінки представників органів державної влади, в аспекті зменшення корупційної складової, усілякого відстоювання державницької позиції та патріотизму на усіх можливих рівнях. Важливо, щоб українське суспільство знову мобілізувалося як це було у перші дні російсько-української війни. Неабияка роль у цих процесах належить духовно-ціннісній та молитовній складовій, які приділимо особливу увагу. Можна сказати, що там де завершується сила права – розпочинається молитва. Духовно-сутнісна складова є тією ідеологічною та мотиваційною силою, що здатна об'єднати народ/націю у найскладніших умовах та обставинах життя. Український народ завжди вистоявав навалу внутрішніх і зовнішніх ворогів через молитовну соборність та заклик до неба/Бога про помилування. Ми вистояли монголо-татарське ярмо, польське нашествя, окатоличення/ополячення українського народу. Вистоїмо і нинішню російсько-українську війну і станемо ще сильнішими. Категорично

засуджуємо російську агресію. Глибоко переконані, що український народ стане сильнішим, і витривалішим, однак яка велика ціна вже заплачена і, кінця краю цій війні – не видно. Тому залишається поряд з утриманням державного фронту, щоденно, особливо у нічних молитвах утримувати духовний фронт української держави та кожного зокрема, щоразу піднімаючись на нові щаблі молитовних одкровень та духовної сили й святості, стяжаючи безперестанно смирення, будучи воїном христовим до кінця. Український народ неодмінно переможе, тому що ми сильні й витривалі. Перемога неодмінно за нами.

Водночас, бачимо, що українці втрачають сили, ТЦК продовжує мобілізувати чоловіків на війну. Левова частка чоловічих професій та навантаження лягає на жінок. Бачимо, як водіями громадського транспорту частіше є жінки. Війна перемінила багато. Спостерігаючи за харків'янами, слід сказати, що вони стали у стократ добріші, подібно як ті особистості, які у другій світовій війні пережили блокаду німців чи інші поневолення і, попри всі випробування вижили, дали нам великий приклад доброти й найкращого відношення до ближнього. Велика шана міській владі м. Харкова, коли кожний закуток ретельно прибраний, чистий. Цьому треба повчитися іншим регіонам нашої держави. Можливо й справді за «теорією розбитих вікон» все розпочинається з чистоти, в тому числі й духовної чистоти, коли щодня вигрібаємо зі свого нутра через сльози покаяння багато всього недоброго/нечистого, що накопичилося у нашому серці. Ми неодмінно вже винесли й винесемо найкращі уроки з цієї війни, станемо добрішими й милосерднішими, борцями за волю і незалежність. Справді, як важливо не озлобитися. Найбільше для Бога, – це серце скрушене та смиренне, якого Господь не відкине, не погордує (Пс. 50). У такому покайному стані будемо й надалі трудитись, возноситимемо свої гарячі молитви до Бога, його небесної канцелярії про помилування, про пом'якшення Божого гніву на милість, про скрушення злобних сердець ворогів наших з відстоюванням державної незалежності та територіальної цілісності української держави кожної миті й кожного часу на своєму місці відведеному Богом.

Особливо трепетно, коли проходиш у м. Харкові, біля метро Університет біля пам'ятника дітям, які загинули внаслідок агресії рф проти України. На монументі написані такі слова: «Маленьким янголам, які так рано зустрілись з людською жорстокістю та, на жаль, ніколи не стануть дорослими...». Вважаємо, що подібні пам'ятники, «алеї янголів» слід встановити у кожному регіоні нашої держави. 2025 рік слід негайно оголосити роком дітей та сім'ї, адже бачимо, як катастрофічними темпами зменшується народжуваність в Україні. Також у м. Харкові за словами багатьох слід заживо встановити пам'ятник комунальникам, які за мізерну зарплату роблять велику роботу. Справді, «теорія розбитих вікон» у м. Харкові, як ніде в силі. Ідеальна чистота спостерігається у самих віддалених закутках міста. Ідеологія та атмосфера, духовна сила і Благодать міста Харкова особлива. Часто видно такі написи: «Харків – найкраще місто», «Зробимо Харків чистішим», «Ми вистоїмо», «Харків – місто науки і вчених». Харків'яни змінилися у набагато кращу сторону. Їм притаманні такі якості як мобільність,

солідаризм, відчуття причетності до чогось великого і незламного. Тому закликаємо усіх небайдужих, час від часу, навіть попри обстріли, все ж приїхати до м. Харкова, щоб насититись особливою енергією та силою м. Харкова і побачити як і чим він живе, мислить, повчитися багато чому у харків'ян. Помітно, що кожне місто дихає особливою атмосферою, відображає дух поколінь. Ближче до фронту відчувається інколи страх перед смертю, а також велика Божа Благодать, адже молитви матерів, рідних і близьких, Церкви Христової постійно возносяться за українських воїнів, за припинення війни та досягнення так довгоочікуваного миру.

Кажуть, для того, щоб побачити красоту цього світу, навколишню прекрасну природу та все оточуюче, на нього повинен поглянути митець або художник, який своїм особливим поглядом приверне увагу багатьох до тієї чи іншої проблеми, акцентує на найосновнішому. Те ж, можемо сказати й за духовно-ціннісну школу ХНУВС, яка багато років активно розвивається та прагне акцентувати на найосновнішому в цьому житті – спасінні людської душі. Неодмінно, такий підхід є добротним стимулом для натхнення наукової спільноти та багатьох найкращих починань. Можна винайти найкращий механізм та конструкт, однак без духовно-культурної, ідеологічної/змащувальної сили він не зможе повноцінно функціонувати. Саме тому, велика увага і значення належить духовно-ціннісній концепції праворозуміння. Такі дослідження принесуть багато хороших результатів та плодів. Ми пишаємося, що у нашому Університеті працюють такі знані науковці як О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов, які своєю активною діяльністю та живим словом уособлюють/представляють острів справжньої науки й дослідницької діяльності. Цим самим визначається «бренд» харківської поліцейської та юридичної школи. Подібно, як православного старчества сьогодні важко знайти, їх практично не має, так і справжніх науковців/вчених, подібно тим, як були наші вчителі дедалі менше. Тому можемо з упевненістю сказати, що кафедра кримінального права і кримінології ХНУВС завдяки таким видатним особистостям та вченим має великі прерогативи науки, багатьох стратегій і тактик, дає натхнення, снагу, об'єднує професіоналів. Так, одного разу, коли українська православна делегація прибула на гору Афон до старця, геронди Григорія Дохіарського, на цій зустрічі були сказані прекрасні слова: «Якщо ми заслуговуємо на краще, то навіть поганий з нами стане хорошим, а якщо на гірше, тоді навіть найкращий – стане поганим». Ось такі великі істини закладені у простих словах. Однак, безперечно, багато залежатиме від лідерів, провідників, титанів думки та слова, – осіб, які неустанно працюють та здатні мотивувати, запалювати вогонь у людських серцях, можуть підтримати та допомогти у скрутну хвилину, за що їм особлива вдячність.

Божа благодать, Дух Божий діє всюди, де хоче. І ми ніколи не знаємо, де вона може осінити того, хто працює, старається, не спить, прагне до Істини та справедливості. Історія дала людству багато митців, поетів, художників, мислителів, що здобули загальносвітову славу та обізнаність. Не мало важливим є те, яку ідею та вчення ми закладатимемо в основу тієї чи іншої праці. І лише

порівняння тих чи інших трудів/праць допоможе побачити серед багатьох правд – Істину, яку треба постійно шукати людині. Розум на те і даний, щоб віднаходити раціональне, божественне, істинне. Цим самим удасться прозрівати у майбуття.

Кримінологія повинна дати шляхи виходу із найскрутніших обставин суспільного та особистісного життя. Тому розвиваючи духовно-ціннісну школу у рамках кримінології війни ми, тим самим, відшукуємо альтернативу злу за допомогою добра.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зауважує ректор ХНУВС – В. В. Сокурєнко, помилково було б вважати, що явище колабораціоналізму з'явилося після початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави. Колабораціонізм, хоча й без спеціальної кримінально-правової заборони (лише на рівні загальнонормативної оцінки діянь як державної зради) існував та наочно себе проявив вже у 2014 р., з моменту першої у новітній історії відкритої атаки росії на суверенітет і територіальну цілісність України. А взагалі це явище у вітчизняних «широтах» існувало стільки часу, скільки українські землі перебувають у сфері політичних інтересів московської, російської агресивно-експансіоністської державності, їх варварсько-хижацьких загарбницьких, не елімінованих під час культурного розвитку, рефлексів [1, с. 5].

Впродовж періоду чинності статті ст. 111-1 КК України, з березня 2022 р. по серпень 2024 р., офіційно зареєстровано понад 9 тис. кримінальних правопорушень означеної категорії. І це при тому, що фактично не доступною правосуддю залишається значна частина осіб, які, перебуваючи на тимчасово окупованій території, здійснюють колабораційну діяльність, поповнюючи сегмент латентності цього виду кримінально протиправної активності. Тож правоохоронні органи, зокрема Національна поліція, зіштовхнулися з особливим викликом – необхідністю протидії вельми специфічному виду політичної злочинності – злочинам сепарації, внутрішньогромадянської ерозії та пласування перед агресором. Постала необхідність у виставленні дієвого функціонального заслону поширенню практик кримінальної колаборації, які сприяють агресорові в реалізації його антигуманних цілей щодо демонтажу української державності. Візуалізується потреба в ефективному застосуванні норм ст. 111-1 КК України, що може спиратись виключно на якісну підготовку фахівців органів досудового розслідування Національної поліції, інших правоохоронних органів, суддівського корпусу [1, с. 6].

Знаний вчений у галузі кримінального права і кримінології Ю. В. Орлов наголошує, що в науці існує чимало дефініцій політики. Заслугує на увагу перший – традиційний, або предметний підхід, що визначає політику через зміст діяльності держави і людей щодо держави. Його розвиток в політологічній літературі пов'язується зазвичай із виходом у світ трактату Арістотеля «Політика», який і ввів відповідний термін до наукового, філософського дискурсу, сприяв оформленню традиційного його бачення як явища державної влади у всьому її розмаїтті. «Люди за своєю природою, – каже Арістотель, – є політичними тваринами» [2, с. 178]. Отже, й людська діяльність значною мірою

має політичну констеляцію, так чи інакше здебільшого співвідноситься із владарюванням. Проте такий підхід концентрується на зовнішніх проявах, а не на сутності політики, а тому придатний здебільшого для виконання обмеженого кола пізнавальних завдань [3, с. 130].

Аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора показує, що пік зареєстрованих фактів колабораційної діяльності припадає на 2022 р., коли було обліковано 3 851 факт колабораціонізму (949 кримінальних проступків і 2902 злочини). У 2023 р. обліковано 3207 (709 кримінальних проступків і 2498 злочинів) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, а в січні – червні поточного року – 1620 (332 кримінальні проступки й 1288 злочинів). Відповідно, питома вага досліджуваної категорії правопорушень у структурі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України у 2022 р. становила 22,1 %, у 2023 р. – 51,2 %, січні – червні 2024 р. – 47,8 %. Наведене ілюструє, що, попри зменшення кількісних показників зареєстрованих фактів колабораційної діяльності, їх частка в структурі правопорушень проти основ національної безпеки України зросла понад у два рази порівняно з 2022 р. Водночас, кількість кримінальних проваджень про колабораційну діяльність, які були скеровані до суду з обвинувальним актом у 2022 р. становила лише 620, у 2023 р. – 984, а у січні – червні 2024 р. – 288 [4]. Наведені цифри наочно засвідчують, що питома вага кримінальних проваджень, скерованих до суду з обвинувальним актом, коливається в діапазоні від 16,1 % до 30,7 %. Цей показник є досить низьким, що, зокрема, вказує на виникнення труднощів у працівників правоохоронних органів під час виявлення, документування та досудового розслідування колабораційної діяльності через відсутність досвіду розслідування виокремленої категорії кримінальних правопорушень, дієвих криміналістичних рекомендацій з оптимізації вказаної діяльності заради забезпечення ефективності кримінального провадження, а також уніфікованої правозастосовної практики [1, с. 92].

Так, у кримінальному провадженні, яке перебувало на розгляді Київського районного суду м. Полтави, як свідка було допитано продавця магазину про те, що особа в приміщенні магазину «Чудо Маркет» висловлювала проросійську пропаганду. Зокрема, «особа висловила свою позицію, згідно з якою “Україна – не государство”, “прійде російський мір і здесь будет россия”, “Харков русский город”, “язык только русский” і таке інше» [5]. У кримінальному провадженні, що перебувало на апеляційному розгляді в Запорізькому апеляційному суді, обвинувачена зайняла посаду директора «Мирненской общеобразовательной школы № 6 Мелитопольского района Запорожской области» після окупації населеного пункту. На цій посаді особа агітувала колег співпрацювати з росіянами, вводила російські підручники у використання, проводила пропагандистські заходи до днів російських свят. Зокрема, свідки повідомили, що «в учбовому закладі мова викладання російська, вчителі на уроках виправдовують російську агресію. У квітні 2022 року всі українські підручники були вивезені з бібліотеки. Учні розповідали, що залишки художньої літератури обгорілої разом зі стендами з українською символікою вони бачили на

смітниках...». «В початковій школі запровадили 6 годин російської мови. Влаштовують святкування російських свят, які висвітлюють на окупаційних телеграм-каналах...» [6; 1, с. 92]. Викликають занепокоєння щодо тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, свавільного затримання, катувань та порушень права на справедливий судовий розгляд («Мені в СБУ сказали: “Якщо ти визнаєш вину [в “колабораціонізмі”], ти отримаєш 6,5 років, ми твоє майно не забираємо, і твого сина не чіпаємо. Тоді ти сядеш лише на 3,5 роки в тюрму. Якщо ти не визнаєш вини, ми заберемо твого сина і твоє майно, а ти отримаєш 10 років. Обирай”». – Жінка в СІЗО, звинувачена в «колабораціонізмі», син якої призовного віку) [7].

Під час досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, в межах слідчої (розшукової) дії, як правило, оглядаються вебсторінки, що містяться в соціальних мережах (TikTok, Одноклассники, Facebook, Вконтакте, Telegram), блоги, публічні групи, чати, які містять інформацію про публічні висловлювання колаборантів щодо публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України або публічні заклики до підтримки рішень російської федерації [1, с. 129].

Слід зважати, що дані, які містяться в інтернеті у відкритому доступі (на вебсайтах), оглядаються з використанням службового комп'ютера з доступом до інтернету та програмного забезпечення веббраузера. Комп'ютерні дані, що містяться на публічних ресурсах у межах сторінок, груп, пабліків у месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp, Signal, WeChat тощо) можуть бути оглянуті з використанням вебверсії відповідного месенджера засобами програми веббраузера, а за відсутності вебверсії – з використанням програми-клієнта такого месенджера [8, с. 54].

Одним із поширених способів здійснення колабораційної діяльності є розміщення публікацій, відеоматеріалів у соціальних мережах Facebook, Одноклассники, YouTube, TikTok та інших, які є публічно доступними, шляхом поширення їх на своїй сторінці, в яких заперечується збройна агресія Російської Федерації проти України та здійснюються заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора в Україні; зйомці відео з публічними закликами до підтримки рішень та дій Російської Федерації та окупованої адміністрації держави-агресора, яке викладається в ТікТок на сторінку акаунту, яке перебуває в публічному доступі; розміщення відеоматеріалів, в яких заперечуються агресивні дії керівництва рф на території України, в мережі «Інтернет» у Telegram-каналі, аудиторія якого нараховує велику кількість підписників; лайки та перепощування публікацій, у яких містяться матеріали, спрямовані на підтримку держави-агресора, публічне заперечення здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України та публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора; розміщення коментарів, що закликають до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора; поширення постів, які спрямовані до невизначеного кола осіб та публічно закликають до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, серед яких

інформаційні пости щодо контактних даних терористичних організацій ДНР, які нібито здійснюють евакуацію осіб з так званих визволених територій України; публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, яке здійснюється в публічному місці (у торговельних центрах, магазинах, подвір'ї будинку, слідчому ізоляторі), а саме висловлення повної підтримки дій агресора та публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора [9, с. 13–15].

Висновки, науково-методичні рекомендації:

сучасні виклики та пріоритети у протидії колабораціонізму: суспільний, духовний і правовий аспекти

- розглядаючи навчальний посібник Харківського національного університету внутрішніх справ «Розслідування колабораційної діяльності: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (2024) під редакцією В. В. Сокурєнка, варто відзначити, що ця праця є важливою віхою у розвитку української правничої науки. Простота викладу, доступність матеріалу для сприйняття та професійна глибина роблять цей посібник не лише цінним для юристів, але й корисним для всіх, хто прагне краще зрозуміти проблематику боротьби з колабораціонізмом. Автори чітко, логічно та професійно висвітлюють складні аспекти доказування вини осіб у злочинах проти державності, що заслуговує на увагу наукової спільноти та практиків;

- сьогодні, в умовах російсько-української війни, тема боротьби з колабораціонізмом має не лише наукове, а й життєво важливе значення. Посібник, потребує особливої актуалізації для зменшення проявів зрадництва та зміцнення державницьких позицій. Важливу роль у цьому процесі відіграють правозастосовні органи, від яких очікується неухильне дотримання закону, відстоювання інтересів держави, а також формування патріотичних настроїв серед громадян;

- як засвідчила історія, перемоги досягаються не лише зброєю, але й силою єдності, духовності та моральних цінностей. У перші дні війни українське суспільство засвідчило безпрецедентну мобілізацію, яка має продовжуватись і надалі. Духовна складова є тим об'єднавчим і мотивуючим чинником, що допомагає вистояти навіть у найскладніших умовах. Молитва, «хвилина мовчання» як символ національної єдності та заклик до Божої сили, історично завжди були важливим елементом боротьби українців із зовнішніми та внутрішніми ворогами. Український народ вистояв під час монголо-татарського ярма, польського панування та інших спроб позбавити нас нашої ідентичності. Так само ми вистоїмо і нинішню російсько-українську війну, попри її високу ціну. Збереження духовного фронту є не менш важливим завданням, ніж утримання військових позицій.

Харків: місто чистоти, добра і незламності

- сучасні реалії війни змінюють суспільство, трансформуючи ролі та обов'язки людей. В Україні війна змусила жінок узяти на себе багато професійних обов'язків, традиційно закріплених за чоловіками. Вулицями міст громадський транспорт часто керується жіночими руками, а громади тримаються на згуртованості та взаємній підтримці. Проте ці зміни не лише виклики, а й

джерело морального зростання. Українці, як і в минулому під час важких випробувань, показують, що навіть серед руйнувань війни можна залишатись людьми, добрими та милосердними;

- Харків – яскравий приклад цієї трансформації. Місто, яке постраждало від агресії Росії, не лише вистояло, а й засвідчує приклад згуртованості та відповідальності. Особливо вражає чистота міста. Кожен закуток, навіть найбільш віддалений, утримується в ідеальному порядку завдяки комунальникам, які своєю важкою працею доводять, що любов до рідного міста – це щоденна праця. Це можна розглядати як практичну реалізацію «теорії розбитих вікон»: чистота навколишнього середовища сприяє чистоті духовній, адже порядність, відповідальність і взаємоповага починаються з малого;

- особливо хвилюючим місцем у Харкові є пам'ятник дітям, які загинули внаслідок агресії РФ. Напис на монументі: «Маленьким янголам, які так рано зустрілись з людською жорстокістю та, на жаль, ніколи не стануть дорослими...» нагадує про жорстокість війни й водночас спонукає замислитися про важливість життя. Подібні пам'ятники повинні з'явитися в кожному куточку нашої країни як символ пам'яті, жалю і надії. Рік 2025 потрібно оголосити роком дітей і сім'ї, щоб привернути увагу до критичного зниження народжуваності та необхідності підтримки українських родин;

- Харків – це місто науки, історії, культури та неймовірного Духу. Воно тримається завдяки мобільності, солідарності та відчуттю причетності до великої справи. Гасла на вулицях: «Харків – найкраще місто», «Ми вистоїмо», «Зробимо Харків чистішим» – відображають незламний Дух його мешканців. Це місто стало символом стійкості, віри та любові до своєї землі;

- війна навчила нас головного – як важливо не озлобитися. У серці повинні залишатися покаєння і смиренність, невинна боротьба, адже саме вони наближають нас до Бога. Молитви за мир, за захисників, за припинення війни возносяться у кожному храмі, у кожному серці. Ми вистоїмо, збережемо свою ідентичність, ставши добрішими, сильнішими й мудрішими. Харків – це джерело натхнення, і кожен, хто хоч раз відвідає це місто, зрозуміє, як багато можна навчитися у його мешканців: в силі духу, доброті й любові до життя.

- духовно-ціннісний підхід як основа розвитку кримінально-правової та кримінологічної науки й праворозуміння

- світ, у своїй багатогранній красі, потребує проникливого погляду митця чи мислителя, здатного акцентувати на найголовнішому. Так само і духовно-ціннісна школа Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) багато років спрямовує свої зусилля на висвітлення фундаментальних засад буття, ставлячи на перше місце спасіння людської душі. Цей підхід стає потужним рушієм для наукового натхнення, стимулюючи найкращі ідеї та починання;

- якими б досконалими не були розроблені механізми й концепції, без духовно-культурного фундаменту та ідеологічної складової вони не зможуть повноцінно функціонувати. Саме тому праворозуміння, засноване на духовно-ціннісній концепції, є запорукою глибоких і значущих наукових результатів.

ХНУВС, завдяки видатним науковцям, таким як О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов, утверджує себе як острів і пристановище справжньої науки та дослідницької діяльності, формуючи бренд харківської поліцейської та юридичної школи;

- ця школа об'єднує не лише теоретиків, але й практиків, які працюють без права на помилку. Вони мотивують і надихають, забезпечують єдність професійної спільноти. Подібно до того, як духовні наставники минулого запалювали серця своїх учнів, сучасні лідери кримінології та кримінального права є титанами думки, які підтримують і допомагають у найскладніші моменти;

- відповідальність таких лідерів проявляється у прагненні розкрити найкращі сторони людини, надавши їй інструменти для розуміння добра та подолання зла. «Якщо ми заслуговуємо на краще, то навіть поганий із нами стане хорошим». Цей принцип визначає основи духовного зростання суспільства;

- Дух Божий діє там, де є наполеглива праця, пошук справедливості й істини. У різні епохи людство бачило зірок науки, мистецтва й думки, які вели його до духовних, наукових і творчих висот. У сучасній науці важливо не лише відкривати нове, а й закладати в основу праці високі цінності. Лише через порівняння та синтез знань можливо віднайти Істину, яка веде до гармонії. Розум людини дано для пошуку раціонального й божественного, що сприяє прозорінню у майбутнє;

- кримінологія війни покликана стати тією наукою, що допомагає суспільству знайти вихід із найскладніших ситуацій. Розвиваючи духовно-ціннісний підхід, ми створюємо альтернативу злу, засновану на добрі. Це не лише науковий, але й моральний обов'язок сучасної кримінології – формувати шляхи до подолання кризових явищ і зміцнення гуманістичних засад життя;

- лише синтез духовно-ціннісного підходу та інноваційних наукових досягнень у спрямованості вихолощення зла, забезпечить гармонійний розвиток як особистості, так і суспільства загалом. Українська держава має зміцнювати правовий фронт, забезпечувати відповідальність за колабораціонізм, водночас підтримуючи патріотичний дух і моральні цінності. Духовно-сутнісний аспект, молитва, національна єдність та щоденна праця кожного українця – це ключі до перемоги. Наш народ сильний і витривалий, і саме тому перемога буде за нами.

Список використаних джерел:

1. Розслідування колабораційної діяльності: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : навч. посіб. / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Право, 2024. 256 с. С. 5

2. Барнс Дж. Аристотель: дуже коротке введення / пер. з англ. та заг. ред. В. О. Тадеєва. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2023. 256 с.

3. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 656 с.

4. Статистика // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

5. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 14.02.2024 : справа № 552/6211/22, провадження № 1-кп/552/98/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116972341>.

6. Вирок Запорізького апеляційного суду від 16.05.2024 : справа № 333/3218/23, провадження № 11-кп/807/635/24 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119362730>.

7. Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки // Організація Об'єднаних Націй. Україна. 20.03.2024 URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20-ONCHR-Report-Occupation-Aftermath-UKR.pdf>

8. Коваленко А. А. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Вип. С. 53–58. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-4-9>.

9. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : метод. рек. / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Юридика, 2023. 40 с.

Стременовський С. М.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Лисиця І. М.,
здобувачка вищої освіти (другого) магістерського рівня
ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне право встановлює наявність стандартів, яких зобов'язані дотримуватися держави - сторони збройного конфлікту та їх військовий персонал. Цією частиною міжнародного права є право війни. В умовах масових порушень прав і свобод людини важко прийняти норми міжнародного гуманітарного права. Проте іншої альтернативи міжнародному гуманітарному праву немає.

Право збройних конфліктів - це підгалузь міжнародного гуманітарного права, яка регулює суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права щодо дотримання правил ведення війни та захисту жертв війни (окремих категорій осіб) під час збройного конфлікту з метою забезпечити гуманність і обмежити насильство. Право збройних конфліктів також називають правом війни і, в більш широкому сенсі, міжнародним гуманітарним правом. Держави зобов'язані дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права та примушувати підлеглих їм осіб дотримуватись цих норм [1, с. 9].

Міжнародне гуманітарне право спрямоване на забезпечення та захист прав людини як найвищої цінності. Проте забезпечення та захист прав людини в мирний час і під час збройних конфліктів є різними. У мирний час метою захисту прав людини є відновлення порушених прав особи. Під час збройних конфліктів правові норми, які захищають права людини, мають інший, більш превентивний та обмежувальний характер, ніж у мирний час. Адже права людини є невідчужуваними, непорушними навіть в умовах збройного конфлікту.

У мирний час і під час збройних конфліктів необхідно поважати такі види прав: право на життя; заборона тортур, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; заборона рабства та примусової праці; право на свободу думки, совісті та релігії; заборона дискримінації; право на справедливий суд; заборона несанкціонованого арешту. Проте в умовах збройного конфлікту держави можуть вживати заходів щодо обмеження окремих видів прав людини.

Основними принципами міжнародного гуманітарного права є: гуманізація збройних конфліктів; обмеження воюючих сторін у методах і засобах ведення війни; міжнародно-правовий захист жертв війни; охорона цивільних об'єктів і культурних цінностей; захист інтересів нейтральних держав; дотримання прав людини військовими частинами під час забезпечення громадського порядку; заборона заподіяння противнику шкоди, несумісної із законною метою війни — знищенням або ослабленням його військової могутності.

Серед найважливіших міжнародних договорів — чотири Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та додаткові протоколи до них. Вони утворюють «Женевський закон», метою якого є захист жертв війни. Історично від нього відокремлюється «гаазьке право», яке здебільшого стосується обмеження засобів і методів ведення війни [2, с.13].

Водночас сучасні стандарти міжнародного гуманітарного права містяться не лише у зазначених двох видах міжнародних договорів, а й у міжнародних звичаях. Міжнародне звичаєве право складається з норм, які впливають із «загальної практики, прийнятої як право» та існують незалежно від договірного права. Звичаєве міжнародне гуманітарне право має вирішальне значення в сучасних збройних конфліктах, оскільки воно заповнює прогалини, залишені договірним правом, і тим самим зміцнює захист, що надається жертвам.

Розрізняють два види збройних конфліктів: міжнародні та неміжнародні. Відбувається міжнародний збройний конфлікт між державами.

Міжнародний збройний конфлікт також включає окупацію, незалежно від того, чи зустрічається вона зі збройним опором. Збройний конфлікт неміжнародного характеру відбувається на території однієї держави, між збройними силами держави та антиурядовими силами або між збройними групами.

Збройний конфлікт на території України, відповідно до загальної статті 2 Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною: як щодо Криму (окупація, яка не зустріла зі збройним опором) та щодо інших територій України [3, с. 82].

Усі чотири Женевські конвенції про захист жертв війни та Додатковий протокол I до них застосовуються до міжнародних збройних конфліктів. До неміжнародних збройних конфліктів застосовується значно менший обсяг договірних норм – загальна ст. 3 Женевської конвенції про захист жертв війни та II. додатковий протокол до них. Стаття 3 є спільною для всіх Женевських конвенцій і містить перелік основних правил, які повинні застосовуватися під час будь-якого збройного конфлікту. Його також називають «мінімальним гуманітарним стандартом». Більшість норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права застосовуються до двох типів конфліктів [4, с. 317].

Міжнародне гуманітарне право у збройних конфліктах міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) значення від початку до подолання всіх наслідків, незалежно від оголошення чи визнання стану війни. Міжнародне гуманітарне право не забороняє ведення війни, не судить про законність чи

незаконність збройного конфлікту, може однаково застосовуватися як до жертви, так і до агресора, і не вимагає взаємності. Для застосування міжнародного гуманітарного права не важливо, хто є ініціатором конфлікту, але воно не дозволяє державам за будь-яких умов порушувати свої міжнародні зобов'язання. Однак ефективність цього «воєнного стану» ніколи не була високою.

Міжнародне гуманітарне право зобов'язані дотримуватися всі сторони та учасники збройного конфлікту: агресор, жертва агресії, збройні сили держави та різні неурядові збройні формування.

Міжнародне гуманітарне право характеризується відсутністю чіткої правової регламентації окремих способів ведення війни, наприклад ядерної зброї; заплутаність і нечіткість юридичної відповідальності суб'єктів, які порушують стандарти; декларативний характер норм міжнародного гуманітарного права. При цьому іншого інструменту, який би обмежував насильство під час збройних конфліктів і забезпечував захист окремих категорій осіб, людство не виробило. Міжнародне гуманітарне право стосується дозволених засобів і методів ведення війни (Гаазьке право), а також захисту прав людини під час збройного конфлікту (Женевське право) [2, с. 29].

Основні права людини є невід'ємною частиною існування кожної людини, незалежно від її походження чи статусу. Тому в «стандартах» цих прав на перший план висувається необхідність формулювання найбільш універсальних і складних принципів. Логічно, що такі базові норми можуть і повинні бути встановлені саме на рівні міжнародного права, забезпечуючи тим самим їх глобальне визнання та застосування. Ця концепція підкреслює не лише важливість міжнародного права у захисті прав людини, а й його роль у формуванні єдиного правового простору, де гідність і права кожної людини є найвищою цінністю, визнаною та захищеною всім світом [5, с. 388].

Досягнення теорії права вказують на необхідність комплексного захисту особи під час збройних конфліктів. Така трансформація правової парадигми підкреслила нерозривність різних аспектів гуманітарного права та їх ключову роль у реаліях сучасних військових конфліктів. Такий розвиток правового мислення призвів до усвідомлення необхідності комплексного підходу, що враховує взаємозв'язок між різними галузями гуманітарного права. Це розуміння набуло особливої актуальності в умовах складних і багатовимірних конфліктів сучасності.

Слід зазначити, що Женевські конвенції 1949 р. стали важливим етапом у розвитку міжнародного гуманітарного права після Другої світової війни. Вони вперше в історії представили детальний перелік діянь, які кваліфікуються як військові злочини. Ці конвенції складаються з чотирьох окремих документів: 1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; 2. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі; 3. Конвенція про поводження з військовополоненими; 4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Женевські конвенції 1949 року, безсумнівно, зробили революцію в міжнародному гуманітарному праві, детально описуючи «серйозні порушення» правил війни в кожному з чотирьох документів. Ці порушення, які сьогодні однозначно кваліфікуються як військові злочини, склали основну правову основу для їх виявлення та притягнення до відповідальності, що стало визначальним етапом у вдосконаленні механізмів захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Національна стратегія у сфері прав людини одним із стратегічних напрямків визначає, що «життя кожної людини в Україні перебуває під дієвим захистом і правовим захистом держави, існують ефективні механізми відшкодування шкоди та притягнення до юридичної відповідальності за порушення права на життя» [3, с. 83].

Проте в умовах збройної агресії Російської Федерації забезпечення права на життя людини наразі є найменш захищеним. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини, з моменту повномасштабного збройного нападу Російської Федерації на Україну в Україні зафіксовано щонайменше 10 тис. випадків загибелі цивільного населення, у тому числі понад 560 дітей [5, с. 390].

Незважаючи на те, що сьогодні міжнародним співтовариством розроблено комплекс міжнародних актів у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, жодного міжнародного документа, який би встановлював механізм взаємодії норм цих двох галузей, немає. міжнародного права в умовах збройного конфлікту.

Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права називаються воєнними злочинами, а згідно з Женевськими конвенціями за їх вчинення передбачена кримінальна відповідальність осіб на національному та міжнародному рівнях. Це означає, що на злочинців поширюється принцип універсальної юрисдикції, відповідно до якого будь-яка держава може притягнути до кримінальної відповідальності особу, винну у вчиненні військових злочинів, незалежно від місця вчинення злочину та національності суб'єкта злочину чи його жертв. Термін давності не поширюється на військові злочини.

Механізм відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права знаходиться переважно поза галузевими рамками – йдеться про відповідальність держав загалом. Фізичні особи несуть міжнародну кримінальну відповідальність за військові злочини перед Міжнародним кримінальним судом, Міжнародним судом ООН та міжнародними кримінальними трибуналами, які часто змушені звертатися до міжнародного звичаєвого гуманітарного права [1, с. 67].

Право України та міжнародне право, безсумнівно, перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємодії. Сьогодні найбільший вплив міжнародного права на національне право проявляється саме у сфері прав і свобод людини. В умовах збройного конфлікту забезпечення права на життя людини регулюється двома галузями міжнародного права, а саме міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом, які, як правило, є

частиною міжнародної системи прав людини. захисту. Однак право на життя залишається найменш захищеним в умовах збройного конфлікту, оскільки дотримання принципів міжнародного гуманітарного права (принципів, що обмежують вибір засобів і методів ведення бойових дій; принципів, що забезпечують захист учасників бойових дій) і особи, які не беруть участі в бойових діях і т.д.) російською федерацією повністю нехтується.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста. [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Дуєдинок, Н. В. Гендель]; за редакцією Т.Р. Короткого – Київ-Одеса: Українська Гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016.2017. 145 с.
2. Міжнародне гуманітарне право щодо захисту військовополонених: запитання побратимів – відповіді юристів: навчальний посібник. Електр. виховний погляд. Ю. Б. Курилюк та ін.; загалом ред. доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України В. С. Никифорова. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2024. 86 с.
3. Казначеев Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти. Матеріали VI. міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). м. Дніпро, 2022. С. 81-84.
4. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Бізнес, економіка і право*, 2021. № 3. С.317-323.
5. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми безпеки в умовах збройного конфлікту. *Ірпінський юридичний журнал: науковий журнал*. 2024. 3 (16). С. 388-393.

Ткаченко Д. А.,
головний спеціаліст відділу протидії диверсійним проявам та
терористичним актам Південного територіального управління
Військової служби правопорядку,
магістр Національного університету оборони України
(м. Одеса, Україна)

ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах тривалого воєнного стану проблема військової злочинності набуває особливого значення, адже порушення закону серед військовослужбовців безпосередньо впливають на рівень дисципліни, боєздатність та репутацію Збройних Сил України. Розуміння причин цього явища є ключовим для розробки ефективних заходів його запобігання.

Виявлення та аналіз причин військової злочинності дозволяють не лише зрозуміти природу цих правопорушень, але й визначити ефективні способи їх мінімізації. У період війни особливо важливим є системний підхід до цієї проблематики, який включає дослідження динаміки злочинності, оцінку впливу бойових умов на поведінку військовослужбовців та визначення шляхів усунення чинників, що сприяють злочинним діям.

Розробка та впровадження превентивних заходів, таких як психологічна підтримка військових, вдосконалення дисциплінарного контролю та підвищення обізнаності про правові наслідки злочинів, сприятимуть зміцненню правопорядку в армії. Вивчення цієї проблеми є необхідним для підвищення боєздатності та морального стану Збройних Сил України, а також для забезпечення національної безпеки в умовах тривалого воєнного протистояння.

Дослідження військової злочинності в лавах ЗСУ неодноразово ставало предметом наукових розвідок. Особливу увагу вивченню цієї тематики приділили М. Туркот, В. Клименко, М. Колодязний, О. Коба, Ю. Дзюба, Є. Пащенко та інші.

Військова злочинність – це сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, учинених військовими Збройних Сил, інших військ та військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, а також персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку із виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ, за певний період часу і в певному просторі [1, с. 254]. Поняття «військовий злочин» за своїм змістом має внутрішньодержавний характер та означає протиправні дії, спрямовані проти встановленого в країні порядку проходження військової служби та пов'язаних із цим аспектів.

Найбільш поширеними видами злочинів у військовому середовищі є: насильницькі злочини (бійки, нанесення тілесних ушкоджень); корупційні дії

(привласнення військового майна, хабарництво); злочини проти військової дисципліни (дезертирство, непокора, порушення правил несення служби).

Військова злочинність, як соціальне явище, виникає внаслідок багатфакторних причин, які кореняться як у внутрішньому світі людини, так і в зовнішніх умовах її існування. В умовах воєнного стану, коли базові моральні принципи та норми суспільства випробовуються на міцність, а психіка військовослужбовців піддається надзвичайним навантаженням. Війна, яка передбачає жорсткі умови виживання, провокує руйнування загальноприйнятих моральних норм, відкриваючи простір для девіантної поведінки.

Наприклад, військовослужбовці, які повертаються з фронту, часто демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Така психічна реакція може проявлятися у формі агресії, неспроможності контролювати емоції та порушенні дисципліни. До прикладу - відомий випадок із військовослужбовцем, який, переживши артилерійський обстріл, через емоційний зрив спричинив бійку в казармі, став показовим для розуміння наслідків бойового стресу.

Окрім психологічних чинників, значну роль відіграють організаційні та соціальні аспекти. Нестача належного контролю за новоприбулими мобілізованими, відсутність чіткої системи адаптації до військового життя та вплив негативного середовища створюють передумови для правопорушень. Наприклад, у період інтенсивної мобілізації у 2022 році, багато військових частин зіткнулися із труднощами щодо інтеграції нових бійців, що призвело до конфліктів і випадків непокори.

На думку Д. Тініна до можливих чинників військової злочинності в Україні слід враховувати: політичні конфлікти та напружені відносини; етнічні та релігійні розбіжності; економічну нестабільність; відсутність правової держави та корупцію; тимчасову окупацію українських земель; неможливість здійснення на таких територіях гідної правової допомоги та захисту.

До важливих елементів дослідник відносить зовнішні втручання, соціальну напруженість, геополітичне значення країни, інституційну слабкість та важливі ресурси. Ці чинники можуть взаємодіяти і змінюватися в залежності від конкретної ситуації [2].

Численний перелік причин злочинної поведінки військовослужбовців також виділяє Н. Дмитренко, з-поміж яких: психологічні труднощі, спричинені тривалим перебуванням в одностатевому колективі; ефекти виснажливих фізичних навантажень, що можуть впливати на психічний стан військовослужбовців; наслідки сімейного виховання у молодих військовослужбовців, що можуть викликати психічні відхилення; невдоволення професійною реалізацією як військової особистості; проблеми з законом, які можуть виникнути через порушення закону і впливати на поведінку військовослужбовця; недостатній рівень культури серед військовослужбовців; свідоме замовчування фактів нестатутних відносин з метою збереження військового звання та подальшого професійного росту [3, с. 208].

Заслуговує уваги науковий погляд Є. Пащенко, який виділяє на індивідуальному рівні фактори, які можуть призводити до злочинної поведінки серед військовослужбовців, такі як: фінансові труднощі, які можуть створювати стрес та незадоволення; психічні та психологічні відхилення, які можуть впливати на вчинення насильницьких злочинів під час служби серед військовослужбовців; вживання алкоголю та наркотичних речовин, що може поглиблювати проблеми; ігнорування правових норм і норм поведінки; недостатня кількість кваліфікованих військових психологів для надання необхідної психологічної підтримки [4].

Військова злочинність є наслідком сукупності факторів, які включають політичні, соціальні, економічні та психологічні аспекти. Політична напруженість, етнічні й релігійні конфлікти, економічна нестабільність, тимчасова окупація українських територій, відсутність належної правової держави та ін. створюють сприятливий ґрунт для девіантної поведінки серед військовослужбовців. До цього додаються проблеми корупції, соціальної напруженості та слабкості інституцій, які лише ускладнюють ситуацію.

Зважаючи на таку значну кількість вищезазначених чинників, що впливають на військову злочинність, надзвичайно важливим є детальне визначення шляхів її попередження. У юридичній науці не існує цілісного уявлення про механізм запобігання військовим правопорушенням, що негативно впливає на стан військової дисципліни і військового правопорядку, коли Сили оборони у реальних бойових умовах реалізують завдання захисту України, забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності і державної безпеки [5].

Попередження злочинності у військовому середовищі вимагає переосмислення моральних засад, на яких ґрунтується функціонування сил безпеки та оборони. Вважаємо, що військова служба повинна базуватися на принципах взаємної довіри, колективній відповідальності та самодисциплінованості. Саме збереження перелічених цінностей у надзвичайних умовах війни є ключовою передумовою для запобігання девіантній поведінці у військовому середовищі.

З метою ефективної протидії злочинності необхідно створити середовище, в якому правопорушення не лише суворо караються, але й втрачають підґрунтя для свого виникнення. Це можливо за умов, коли кожен військовослужбовець усвідомлює свою роль не тільки як виконавця наказів, але і як члена колективу, відповідального за збереження людяності навіть у найскладніших обставинах.

Підвищення правової культури серед військовослужбовців є важливим кроком у цьому напрямі. Проведення лекцій і тренінгів із військового права, етики та відповідальності сприятиме формуванню усвідомлення необхідності дотримання законів навіть у кризових умовах.

Крім того, вдосконалення нормативно-правової бази є невід'ємним елементом запобігання військовій злочинності. Закони, які регулюють проходження військової служби у період воєнного стану, повинні бути чіткими, справедливими та оперативно застосовуваними.

Не менш важливою є психологічна підтримка військовослужбовців. У період війни психіка людини піддається надзвичайним випробуванням, що часто стає причиною агресії, порушення дисципліни або інших форм девіантної поведінки. Психологічна реабілітація має стати невід'ємною частиною військової служби, допомагаючи військовим долати стрес і зберігати стійкість у складних умовах.

Водночас соціально-економічна підтримка є важливим інструментом у запобіганні правопорушенням. Забезпечення належного фінансування військових, прозорість у розподілі ресурсів, а також реалізація соціоадаптивних програм для тих, хто повертається з бойових завдань, дозволяють знизити рівень соціальної напруги та сприяють підтриманню дисципліни.

Військова злочинність ставить перед суспільством та силами оборони серйозні морально-етичні виклики. Наприклад, дезертирство, яке у мирний час може сприйматися як індивідуальний страх чи слабкість, у воєнний період набуває статусу морального злочину перед побратимами та країною, що захищає своє існування. Успішне вирішення цієї проблеми є запорукою збереження дисципліни, боєздатності та морального обличчя армії.

Необхідно розуміти, що попередження злочинності у військовому середовищі — це багаторівневий процес, що потребує інтеграції етичних, психологічних, соціальних і правових підходів. Адже злочинність військовослужбовців не лише руйнує дисципліну, але й ставить під загрозу бойову готовність і репутацію українського війська. Тому системна робота, спрямована на підтримку морального духу, психологічну реабілітацію, посилення правового контролю та створення справедливого соціального середовища, сприятиме зменшенню проявів девіантної поведінки й зміцненню Збройних Сил України в умовах воєнного стану.

Такий підхід не лише забезпечує стабільність і порядок у військових структурах, але й сприяє збереженню фундаментальних людських цінностей навіть у найважчих обставинах.

Таким чином, військова злочинність в умовах воєнного стану є серйозною загрозою для дисципліни, боєздатності та репутації Збройних Сил України. Аналіз причин і чинників цього явища дозволяє виявити ефективні способи його попередження. Особливо важливими є системний підхід до дослідження проблеми, розробка превентивних заходів і створення середовища, що унеможлиблює девіантну поведінку. Психологічна підтримка, підвищення правової культури, вдосконалення дисциплінарного контролю та нормативно-правової бази, а також соціально-економічне забезпечення сприятимуть зменшенню рівня злочинності серед військовослужбовців.

Ефективне вирішення проблеми військової злочинності є необхідною умовою для зміцнення морального духу, забезпечення порядку і боєготовності Збройних Сил України, що, своєю чергою, гарантує національну безпеку та перемогу у воєнному протистоянні сусіду-агресору.

Список використаних джерел:

1. Злочинність військова. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Київ ; Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ ; Кримін. асоц. України ; Золота миля, 2017. С. 254–257.
2. Тінін, Д. Г. (2023). ВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРІАНІ: АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ. <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1398> (дата звернення 13.01.2025).
3. Дмитренко Н.А. Детермінанти злочинності у Збройних Силах України. 2022. URL: https://web.archive.org/web/20220618113705id_/http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/23/26.pdf (дата звернення 13.01.2025).
4. Пащенко, Є. М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/52-3.pdf> (дата звернення 14.01.2025).
5. Коба, О. В. (2024). Запобігання військовим правопорушенням як передумова військової дисципліни і правопорядку, забезпечення воєнної і державної безпеки. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2024.13> (дата звернення 11.01.2025).

Ткаченко О. В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
вчений секретар секретаріату вченої ради
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОШИРЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА НАСЕЛЕННЯ КРАЇНИ-АГРЕСОРА ВНАСЛІДОК ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПАРОВИХ САНКЦІЙ

З початком воєнної агресії щодо України російська федерація свідомо порушила загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а також Статут ООН. Сформульоване у статті першій Статуту ООН завдання цієї глобальної міжнародної організації – підтримання міжнародного миру й безпеки, та з цією метою вжиття ефективних колективних заходів для запобігання і усунення загрози миру, придушення актів агресії або інших порушень миру – було знехтуване, у тому числі безпосередньо самою ООН, у зв'язку з наявними прогалинами у можливостях прийняття рішення та впливу на порушника миру та міжнародної безпеки. Тож, очікувано, що ця війна має спонукати до перегляду інструментів із підтримання миру та безпеки у світі.

Реагуючи на стан міжнародних правовідносин, зокрема на агресивну політику деяких держав, інші країни світу мають змогу використати не тільки механізми, визначені у Статуті ООН. До таких механізмів відносяться міжнародно-правові санкції, які є альтернативою впливу на порушника міжнародних правовідносин до застосування воєнної сили. За допомогою міжнародно-правових санкцій створюються негативні ефекти для держави, до якої їх застосовано. Їх метою може бути превентивний вплив на дії та політику, спонукання до їх зміни, припинення дій, які негативно позначаються на мир та безпеку, а відтак на міжнародні правовідносини та правопорядок.

Досвід застосування міжнародно-правових санкцій показав, що їх вплив поширюються не тільки на державу-агресора, її галузі економіки, промисловість, фінансову стійкість. Так, В. Г. Панченко зазначає, що економічний ефект від застосування санкцій позначається на населенні країни-об'єкта, а не на її політичній еліті, яка приймає рішення. При демократичному устрої суспільства сигнал про падіння життєвого рівня населення буде трансльований в політичні еліти і, можливо, здобуде відповідну реакцію. У більш авторитарних політичних системах, проти яких найчастіше і проводяться санкції, еліта залишається поза впливом санкцій і може на них не реагувати [1].

У свою чергу, В. О. Пермінов звернув увагу на те, що санкційний механізм є проявом та маркером процесу ізоляції або самоізоляції держави-агресора. Курс на ізоляцію часто викликаний погіршенням політичних стосунків між державами або перспективою збройного конфлікту. Результатом дотримання режиму самоізоляції є системний застій, економічна стагнація та науково-технічна відсталість держави, що у підсумку викликає падіння рівня життя громадян і

ставити під сумнів легітимність діючої влади. Головною умовою збереження влади в таких умовах стає формування ідеології національного розвитку, яка буде виправдовувати методи самоізоляції [2]. Ця теза на сьогодні знаходить своє підтвердження в контексті застосування санкційних механізмів до російської федерації за збройну агресію до України. Вдаючись до контрзаходів стосовно суб'єктів міжнародних відносин, які запровадили санкції до росії, такі заходи поглиблюють її міжнародну ізоляцію, що у свою чергу негативно позначається на економічних, фінансових, виробничих та інших спроможностях російської федерації, у тому числі воєнних.

Безперечно, що санкції негативно впливають на населення країни, до якої вони застосовуються, у зв'язку з чим, на рівні різних міжнародних організацій, правозахисників, постає питання щодо балансу між досягненням мети та мінімізацією негативних наслідків для громадян такої країни. Проте, на наш погляд, при визначенні формули такого балансу необхідно зважати на настрої, переконання та свідоме відношення громадян країни, щодо якої застосовані санкції до обставин, які призвели до їх запровадження. Так, за даними проведеного опитування Національного центру дослідження громадської думки Чиказького університету (NORC), яке було проведене в листопаді 2023 року та оприлюднено у січні 2024 року, майже дві третини (63%) росіян підтримують агресивні дії своєї країни в Україні, які російський уряд називає «спеціальною воєнною операцією» [3]. Оскільки, агресивна політика політичного керівництва росії свідомо підтримується власним населенням, зволікання до світового співтовариства про не гуманність, а також на те, що санкції не повинні впливати на пересічних громадян, не повинні сприйматися. За таких умов, населення російської федерації в контексті збройної агресії до нашої держави, не може вважатися жертвами війни, повинне повною мірою солідарно розділяти відповідальність зі своїм політичним керівництвом, а відтак мати відповідні незручності, викликані запровадженнями санкціями у тому числі до населення, зокрема стан рівня життя, можливості вільного пересування світом, задоволення побутових та соціальних потреб, тощо. Відтак, підняття проблеми щодо поширення на населення російської федерації норм міжнародного гуманітарного права в наслідок війни з Україною не юридично виваженим та політично вмотивованим.

Список використаних джерел:

1. Панченко В. Г. Економічні ефекти санкцій як інструменту зовнішньої політики в контексті досягнення національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 16-21. Режим доступу: URL: <http://surl.li/prsak> (дата звернення: 14.01.2025).
2. Пермінов В. О. Глобалізація, «сомалізація» та транснаціональна державність: рецепти майбутнього. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво Могилянська академія». Сер. : Державне управління. 2010. Т. 125. Вип. 112. С. 121–126.

3. Майже дві третини росіян підтримують війну проти України – опитування Чиказького університету. Радіо свобода. Режим доступу: URL: <http://surl.li/prulh> (дата звернення: 22.01.2025 р.).

Харченко Т. М.,
кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності
та недискримінації управління дотримання прав людини
Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини
Національної поліції України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ МІЖ РФ ТА УКРАЇНОЮ

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України діяльність Національної поліції України (НПУ) набула особливого значення. Поліцейські не лише виконують свої звичні функції із забезпечення публічної безпеки, охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, а й адаптуються до нових викликів, пов'язаних із воєнним станом.

Правовий статус поліцейських під час війни визначається низкою нормативно-правових актів, включаючи Конституцію України, Закони України «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також підзаконними актами Міністерства внутрішніх справ і Національної поліції. Ці документи регулюють як загальні засади діяльності поліції, так і спеціальні повноваження, що можуть застосовуватися у період воєнного стану.

Під час війни поліція не тільки продовжує виконувати свої звичні обов'язки, а й отримує нові функції, зокрема контроль за дотриманням комендантської години, перевірку документів, протидію диверсійно-розвідувальним групам, охорону об'єктів критичної інфраструктури та евакуацію цивільного населення. Крім того, деякі підрозділи поліції беруть участь у бойових діях у складі штурмових формувань.

Важливим аспектом є дотримання поліцейськими принципів законності, політичної нейтральності, підзвітності суспільству та захисту прав людини навіть в умовах воєнного стану. Водночас їхній правовий статус передбачає особливі гарантії соціального захисту, підвищену відповідальність за дисциплінарні та кримінальні правопорушення, а також розширені повноваження для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки.

Основні засади правового статусу поліцейських під час війни

Правовий статус працівників Національної поліції України (НПУ) під час війни визначається Конституцією України, законами та підзаконними актами, які адаптують діяльність поліції до умов воєнного стану. Основні засади включають такі аспекти:

Правове регулювання статусу поліцейських під час війни. Ст. 17 Конституції України – визначає, що забезпечення національної безпеки є справою всієї державної системи, а поліція як правоохоронний орган відіграє

ключову роль у підтриманні порядку під час війни. Ст. 19 Конституції України – органи державної влади та посадові особи діють виключно на підставі, в межах повноважень і у спосіб, визначений законом. Ст. 64 Конституції України – під час воєнного стану можуть обмежуватися певні права громадян, але такі обмеження мають відповідати закону [1].

Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 02.07.2015 р. Визначає правовий статус поліції, її основні завдання, права та обов'язки. Ст. 2: поліція діє на засадах верховенства права, законності, відкритості, дотримання прав людини та політичної нейтральності. Ст. 23: поліція виконує завдання із забезпечення правопорядку, охорони прав і свобод людини, а під час воєнного стану – додатково може виконувати функції оборонного характеру [2].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. Ст. 8: поліція може отримувати додаткові повноваження щодо контролю за дотриманням комендантської години, перевірки документів громадян, затримання підозрюваних у диверсійній діяльності [3].

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-XII від 21.10.1993 р. Ст. 23: поліцейські не підлягають загальній мобілізації, оскільки їхня служба є критично важливою для держави [4].

Наказ МВС № 100 від 27.02.2023 р. – визначає створення та функціонування штурмових підрозділів «Лють», які виконують завдання безпосередньо в зоні бойових дій.

Постанова КМУ № 573 від 13.05.2022 р. – деталізує обов'язки поліції щодо контролю за дотриманням комендантської години та обмеження пересування громадян у воєнний час.

Дисциплінарний статут Національної поліції України (Наказ МВС № 1179 від 22.11.2016 р.) – посилює відповідальність поліцейських за дисциплінарні порушення в умовах війни.

Основні принципи діяльності поліції під час війни

Поліцейські мають діяти в межах закону, навіть за умов воєнного стану. Будь-яке порушення прав людини може призвести до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності. Водночас, деякі обмеження прав громадян (наприклад, затримання без рішення суду) є допустимими відповідно до закону про воєнний стан.

Відповідно до ст. 19 Закону «Про Національну поліцію» [2], поліцейські не можуть бути членами політичних партій або брати участь у політичній діяльності. В умовах війни це правило стає критично важливим, оскільки поліція має зберігати довіру всіх громадян незалежно від їхніх політичних поглядів. Поліція зобов'язана звітувати перед суспільством про свою діяльність, особливо щодо заходів воєнного часу. Водночас, доступ до певної інформації може бути обмежений через військову необхідність. Навіть під час війни поліція не може застосовувати силу без належних правових підстав. Використання спецзасобів та вогнепальної зброї регулюється ст. 46-49 Закону «Про Національну поліцію». Поліцейські можуть виконувати функції військових адміністрацій та забезпечувати громадський порядок у прифронтових і звільнених територіях. За

необхідності поліція може залучатися до військових операцій спільно з СБУ та ЗСУ.

Повноваження поліції в умовах воєнного стану

1. Розширені права на перевірку документів та обшуки

Поліція має право здійснювати перевірку особи без ухвали суду, якщо є підозра у співпраці з ворогом чи участі у диверсійній діяльності (ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану»).

2. Обмеження свободи пересування

Поліція контролює дотримання комендантської години, перевіряє транспортні засоби, може обмежувати доступ до певних територій.

3. Вилучення майна в умовах військової необхідності

Поліція має право вилучати транспортні засоби чи інше майно для потреб оборони за рішенням військової адміністрації (ст. 16 Закону «Про правовий режим воєнного стану») [3].

4. Посилений контроль за медіа та публічною інформацією

Поліція може обмежувати поширення інформації, що може зашкодити національній безпеці, зокрема висвітлення військових операцій без дозволу відповідних органів.

Обмеження права на страйк та участь у політичній діяльності (Закон «Про Національну поліцію», ст. 19). Обмеження на звільнення – поліцейські можуть подати рапорт на звільнення, але розгляд таких заяв може бути відкладений на час воєнного стану (Наказ МВС № 260 від 04.03.2022 р.). Відсутність права на відмову від виконання бойових завдань, окрім випадків, коли наказ є явно злочинним (Кримінальний кодекс України, ст. 402, 403) [6].

Посилена відповідальність за дисциплінарні порушення, зокрема дезертирство, непокору чи перевищення влади (Дисциплінарний статут НПУ, Наказ № 1179 від 22.11.2016 р.). Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів у зоні бойових дій (наприклад, мародерство, незаконне використання зброї, службова недбалість – Кримінальний кодекс України, ст. 364, 432) [6].

Поліцейські під час війни виконують не лише свої звичайні функції, але й додаткові завдання, пов'язані з підтриманням воєнного стану та обороноздатності держави. Їхній правовий статус регулюється спеціальними нормами законодавства, які передбачають додаткові соціальні гарантії, обмеження прав та підвищену відповідальність. Поліцейські під час війни продовжують виконувати свої основні завдання, але їхні повноваження розширюються відповідно до законодавства про воєнний стан.

Таким чином, поліція залишається ключовим правоохоронним органом, який забезпечує безпеку громадян та підтримку обороноздатності країни в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

2. Закон України "Про Національну поліцію" від 02 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.

3. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст. 250.

4. Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст. 416.

5. Дисциплінарний статут Національної поліції України: затверджений Законом України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 16, ст. 138.

6. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.

7. Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання соціального забезпечення військовослужбовців, поліцейських та їхніх сімей у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації" від 28 лютого 2022 року № 168 // Офіційний вісник України, 2022, № 18.

Царенко О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
(м. Хмельницький, Україна)

Павлюк І. С.,
здобувач вищої освіти
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
(м. Хмельницький, Україна)

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Міжнародне гуманітарне право – це галузь права, яка встановлює правила ведення збройних конфліктів, метою якого є обмеження насильства під час війни та обмеження наслідків війни [1, с. 57]. Міжнародне гуманітарне право регулює відносини між державами щодо захисту жертв війни та обмеження засобів та методів ведення війни під час збройних конфліктів. Джерелами міжнародного гуманітарного права є Гаазькі конвенції, чотири Женевські Конвенції, три Додаткових Протоколи до них та ін. [2, с. 42].

В основі захисту цивільного населення в умовах війни є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни [3]. Зважаючи на події в Україні з 2014 (2022) року, а саме акт агресії російської федерації в Україні, чітко спостерігаються неодноразові порушення прав людини, а саме норм цієї конвенції, яку росія сама ж ратифікувала.

Основоположними статтями IV Женевської конвенції, які порушуються, є: статті 18, 27, 34, 49 [3]. Так, норма статті 18 про те, що цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу [3]. Прикладом порушення зазначеної статті є те, що росія в період з 2022 по сьогодні здійснила понад 1000 атак на українські медичні заклади. Варто згадати удар по «Охматиду», де росія під час ракетного обстрілу влучила у дитячу лікарню. У зв'язку із цією подією в Раді Безпеці ООН провели надзвичайне засідання [4].

Норма статті 27 полягає у тому, що особи мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, до права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, традицій та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу [3]. Серед порушень зазначеної статті, можна згадати таку трагічну подію, яка склалася у населеному пункті Ізюм, що на Харківщині. Цю подію можна охарактеризувати як геноцид українського населення [5]. Подія супроводжувалась викраденням, тортурами, гвалтуванням, у тому числі і малих дітей, що призвело до великого числа

загиблих зі сторони цивільного населення. Варто згадати, як одразу після вторгнення на територію України, російські війська розстрілювали цивільне населення, коли вони намагались виїхати з місця проведення бойових дій. 26 лютого 2022 року Україна подала до Міжнародного суду ООН заяву про порушення справи проти Російської Федерації щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього, однак на сьогоднішній день, крім України, ще 7 держав визнали дії, що вчинила росія після 2022 року, є актом геноциду [6].

Зміст статей 34 та 49 полягає у забороні захоплення заручників та заборону незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні [3]. Щодо порушення зазначених норм – росія під час вторгнення примусово пересилила тисячі українських дітей на підконтрольні їй території, надала їм російське громадянство, примусово усиновила їх у російські сім'ї та створила перешкоди для возз'єднання дітей з рідними. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі видав міжнародні ордери на арешт президента росії, а також уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової, їх звинувачують в незаконній депортації населення та дітей з території України до росії [7].

Отже, можна дійти до висновку, що порушення визначених принципів ведення війни передбачає обов'язкове притягнення до міжнародної відповідальності. Серед інструментів, які зараз використовуються пріоритет мають санкції, поруч з тим функціонує система колективної безпеки, створена після II Світової війни. Події сьогодення вкотре доводять, що поки що не існує ефективного юридичного механізму притягнення до відповідальності як самої держави, так і особи, що порушила норми міжнародного гуманітарного права. Тобто світовій спільноті потрібно переосмислити систему притягнення до міжнародної відповідальності за допомогою міжнародних судових інституцій. ООН виявилась недієвою міжнародною організацією (якою свого часу була Ліга Націй). Це означає, що авторитету ООН замало, щоб припинити акт агресії росії на території України. Адже потрібно діяти більш радикально, до прикладу, напрацювати такий механізм, який би обмежив право вето росії в Раді Безпеки ООН тощо.

Список використаних джерел:

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: Навчальний посібник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 208 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf
2. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання/ О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: *Конвенція ООН* від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154

4. «Це не просто воєнний злочин. Це поза межами людяності» – директор «Охматдиту» виступив у Радбезі ООН. *Суспільне Новини*. 09 липня 2024 року. URL: <https://suspilne.media/786851-ce-ne-prosto-voennij-zlocin-ce-poza-mezami-ludanosti-direktor-ohmatditu-vistupiv-u-radbezi-onn/>

5. Уповноважений: знищення ворогом міста Ізюм Харківської області є очевидним фактом геноциду. Омбудсман України. Ombudsman of Ukraine. Офіційна сторінка. 07 березня 2022 року. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/index.php/uk/news_details/upovnovazhenij-znishchennya-vorogom-mista-izyum-harkivskoyi-oblasti-ye-ochevidnim-faktom-genocidu

6. Суд ООН визнав свою юрисдикцію у справі України проти Росії щодо «геноциду». *Укрінформ*. 02 лютого 2024 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821979-sud-onn-viznav-svou-urisdikciu-u-spravi-ukraini-proti-rosii-sodo-genocidu.html>

7. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. *International Criminal Court*. 17 March 2023. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and?fbclid=IwAR0nGUmKFEJFyz1yebHaDKXOBtR3vQjinjCpn_e2GNnN9AdwGmhm2lE8YxU

Шарко Д. В.,
старший викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Лосюк Т. Т.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ: БАЛАНСУВАННЯ МІЖ ВІЙСЬКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ ТА ЗАХИСТОМ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

В умовах збройного конфлікту дотримання Женевських конвенцій та інших норм міжнародного гуманітарного права є не лише обов'язком, що походить від загальновідомого міжнародно-правового принципу *pacta sunt servanda*, а й стратегічною необхідністю для України. Демонструючи сумлінне дотримання цих норм, Україна зміцнює свою позицію на міжнародній арені та створює умови для притягнення винних у воєнних злочинах до відповідальності. Зокрема, Наказ Міноборони України 2017 року деталізує вимоги Женевських конвенцій, а тому відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України. Цей документ, зокрема, регламентує поведінку з військовополоненими відповідно до третьої Женевської конвенції та захист цивільного населення відповідно до четвертої Женевської конвенції.

Приписи Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. закріплює один із основних принципів міжнародного гуманітарного права, а саме «принцип розрізнення», що означає те, що ціллю ворожої атаки можуть бути лише військові об'єкти, відокремлені рядом ознак.

Доктрина міжнародного гуманітарного права відокремлює поняття «комбатант», тим самим наділяє його сукупністю певних характеристик, які виділяють його від цивільного населення, а отже до них цілком правомірно використовувати зброю. Тобто, до комбатантів відносяться особи, вдягнені у формений одяг, де наявні шеврони, або ж характерним для нерегулярних збройних формувань є використання цивільного одягу з білою пов'язкою; не приховують зброю; ведуть активні бойові дії; мають певного керівника [4].

Цивільні особи, тобто всі, хто не є військовими, мають право на захист відповідно до міжнародного гуманітарного права. Застосування сили проти цивільного населення є воєнним злочином. Крім того, атакувати військових медиків та священників, доки вони виконують власні функції, суперечить зазначеній Конвенції.

Як зазначає, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, для кваліфікації дії як прямої участі у збройному конфлікті необхідно довести наявність таких елементів: 1) дія має завдавати шкоди військовим можливостям противника; 2) між дією та шкодою має існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок; 3) дія має бути спеціально розроблена для підтримки однієї зі сторін у конфлікті [1].

Відповідно за аналогією цивільні об'єкти втрачають захист, у тому випадку, якщо вони використовуються у воєнних цілях, а отже, так само можуть зазнавати нападів, як військові об'єкти за принципом пропорційності та доцільності.

Однак сторона агресор нівелює як зазначені принципи, відображені у Женевських конвенціях, так і норми звичаєвого права. З початку повномасштабного російського військового вторгнення станом на початок 2024 року загальна сума збитків від руйнування цивільних об'єктів становила \$157 млрд, серед яких найбільшу частку займають, шкода, завдана руйнуванням житлових будівель - 37,5%, а також критичної інфраструктури - 23,4% [3].

Для розробки ефективної системи захисту критичної інфраструктури в Україні необхідно провести поглиблений аналіз міжнародного досвіду, зокрема досвіду європейських країн, щодо визначення, класифікації та управління такими об'єктами. Так, у процесі роботи Єв्रोатлантичної ради НАТО у 2002 р. було зазначено, що «критична інфраструктура включає в себе фізичні та кібернетичні системи забезпечення важливих і необхідних видів діяльності економіки та державного управління». У Директиві Європейської Комісії 2008/114 критичну інфраструктуру трактували як «об'єкти, системи чи їх частини, розташовані в країнах-членах ЄС, які є суттєвими для підтримки життєво важливих функцій суспільства, здоров'я, безпеки, захищеності, економічного та соціального благополуччя людей, порушення функціонування або знищення яких матимуть значний вплив у країні-члені ЄС та призведуть до нездатності забезпечувати вказані функції» [2].

У цьому контексті варто звернути увагу, що Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року не містить прямого визначення «критичної інфраструктури», однак є вказівка, що «будь які цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій». Оскільки об'єкти критичної інфраструктури не виконують безпосередніх військових функцій, вони підпадають під дію принципу розрізнення і мають бути захищені від атак.

З метою підвищення рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури, Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури». Цей документ передбачає регулярні перевірки технічного стану об'єктів, розробку планів реагування на надзвичайні ситуації та надання операторам методичної допомоги. Таким чином, держава бере на себе відповідальність за захист критичної інфраструктури, що є життєво важливим для забезпечення функціонування країни в складних умовах.

Однак, наша країна тільки починає свій шлях щодо адаптації правових норм, зокрема щодо захисту критичної інфраструктури. Аналізуючи світовий досвід, Бобро Д. Г. запропонував шість ключових кроків для побудови ефективної системи захисту критичної інфраструктури, серед яких: створення правової бази,

визначення координаційного органу, розробка методології оцінки ризиків, планування реагування на загрози, підготовка фахівців та розвиток державно-приватного партнерства.

Отже, російська агресія проти України демонструє, що критична інфраструктура, а також цивільні об'єкти стають ключовою ціллю, тим самим демонструє, як країна агресор нівелює норми міжнародного гуманітарного права. Таке ведення збройної агресії спонукає удосконалювати правові механізми захисту критичної інфраструктури, необхідної для забезпечення суспільних потреб, а також усвідомлення української сторони конфлікту й самих громадян основних нормативних положень міжнародного гуманітарного права для справедливого притягнення російської федерації до міжнародно-правової відповідальності та власне убезпечення власного життя в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Strakhnitskyi, Ya. O. (2023). Osoblyvosti suchasnoi derzhavnoi polityky u sferi zakhystu krytychnoi infrastruktury v umovakh viiny v Ukraini [Peculiarities of modern state policy in the sphere of protection of critical infrastructure in the conditions of war in Ukraine]. Modernization of the system of public management and administration in Ukraine: the experience of the Republic of Latvia: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/293/8196/17091-1?inline=1> [in Ukrainian].
2. Обстріли цивільних об'єктів та цивільного населення. / ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2023. URL: <https://t4pua.org/files/doc/1604923587.pdf>.
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

Шарко Д. В.,
старший викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Омельченко М. І.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ЦИВІЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ЯК МІШЕНЬ: ГЕНОЦИД ЧИ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ?

У наш час Україна репрезентує іншим європейським країнам силу гуманістичних принципів, які здатні виховати українців, вірних виборювати українське майбутнє власних дітей та онуків. Однак у цей час держава змушена вести війну із супротивником, що порушує основні принципи та закони війни, врегульовані міжнародним гуманітарним правом. Але чи ми не маємо справу із зухвалим прагненням знищити українську націю?

Певний перелік воєнних злочинів, зафіксований у Женевській конвенції від 12 серпня 1949 року, який зокрема, передбачає скоєння особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, включаючи умисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю, а також незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій тощо.

Додатковий протокол I 1977 року до Женевських конвенцій також накладає повну заборону на цілеспрямовані напади на цивільне населення, критично важливу інфраструктуру, а також умисні невибіркові бомбардування, що призводять до великої кількості смертей, поранень цивільних осіб та використання заборонених видів зброї, спрямований на захист найуразливіших верств населення під час збройних конфліктів. Крім того, так званий «принцип розрізнення» як основоположний у міжнародному гуманітарному праві закріплений у статті 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

Однак примітним є те, що від початку повномасштабного вторгнення російська влада виявляє прямі заклики до фізичного знищення українців, що зокрема можна кваліфікувати як геноцид, тобто намір повністю або частково винищити націю як таку (*dolus specialis*). Міжнародна спільнота одностайно визнає, що російська армія вчиняє в Україні численні воєнні злочини та злочини проти людяності, включаючи звірства проти цивільного населення. Окрім того,

як зазначає экс-суддя МС ООН Володимир Василенко, геноцид в Україні реалізується через скоєння низки інших міжнародних злочинів, які є його складовими частинами.

Щодо нормативного врегулювання, то Конвенція про геноцид визначає вичерпний перелік діянь, що входять до складу такого злочину як геноцид. Стаття 2 зазначеної Конвенції визначає геноцид як «будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; b) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; d) запровадження заходів, спрямованих на запобігання народжуваності у межах групи; e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи». Аналізуючи ситуацію в Україні, міжнародні експерти констатують наявність переважної більшості ознак геноциду.

Крім того, важливим в контексті моїх міркувань є напрацювання Регіонального центру прав людини, які у своєму дослідженні, присвяченому юридичному аналізу геноциду в Україні, висувають аргументи щодо наявності *actus reus* злочину геноциду при доведенні прямого наміру знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, виділяють, окрім злочинів небезпечних для життя та здоров'я особи, широкомасштабні напади на українську культурну спадщину та ідентичність в цілому, а також злочини проти екосистеми [2].

Російський акт тероризму на Каховській ГЕС у червні 2023 року призвів до екологічної катастрофи, наслідки якої будуть відчуватися протягом багатьох поколінь та спричинив прямі економічні збитки в розмірі щонайменше 2 мільярдів доларів [1]. Як зазначає перший заступник міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Олександр Краснолуцький, підлив Каховського водосховища завдав неабиякої шкоди червонокнижним рослинам і тваринам, а також забруднення водних ресурсів хімікатами та нафтопродуктами.

Що вже казати про умисні напади на цивільне населення та об'єкти з боку російської федерації. Російські окупанти, свідомо порушуючи міжнародне гуманітарне право, 25 вересня 2022 року розстріляли колону цивільних автомобілів на Харківщині, в результаті чого загинули 24 людини, серед яких 13 дітей.

Російська окупація Маріуполя супроводжувалася жахливими злочинами проти людяності. Систематичні обстріли житлових кварталів, блокада міста, що призвела до голоду та спраги, масові розстріли мирного населення – все це свідчить про те, що Росія свідомо обрала тактику терору проти українського народу. Виявлені масові поховання є лише крихітною частиною цієї жахливої картини.

Російські обстріли енергетичної інфраструктури України, розпочаті 10 жовтня 2022 року, призвели до масштабних руйнувань критично важливої інфраструктури. Як наслідок масованого ракетного удару 23 листопада 2022

року окремі області, включаючи західну частину України, та місто Київ залишилось без опалення, світла та води. Зазначені дії створили загрозу для життя мільйонів людей взимку, що ще раз є підтвердженням прагнення росії до часткового або повного винищення української нації [2].

Не є дивним, що перший звіт ОБСЄ в рамках “Московського механізму” вже в квітні 2022 року фіксував у діях військових РФ ознаки злочинів проти людяності поряд із воєнними злочинами. Варто при цьому звернути увагу, що Російська Федерація вчиняє окремі види злочинів проти людяності в Україні вже протягом 8 років, що є предметом оцінки Офісу прокурора МКС [3].

Однак виявлення об’єктивної сторони міжнародного злочину проти людяності, не є підставою вважати, що міжнародні злочини є взаємовиключними. Тобто вчинення в єдиному контексті подій різних міжнародних злочинів цілком можливе. Одночасна кваліфікація міжнародних злочинів відповідає міжнародному праву, але потрібно слідкувати за дотриманням принципу *non bis in idem* (заборона притягнення до відповідальності двічі за одне й те саме діяння).

Проте, незважаючи на тривалі дискусії в міжнародному праві, точна юридична кваліфікація дій РФ в Україні залишається складним завданням через багатоаспектність цих злочинів, неоднозначність деяких норм міжнародного права та відсутність повної судової практики у цій сфері. Однак, на мою думку, з урахуванням усіх викладених обставин та аргументів, цілком можливим є кваліфікація дій росії як злочин геноциду проти української нації.

Список використаних джерел:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
2. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз. //Регіональний центр прав людини Київ, 2022 URL: pravil.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Henotsyd_v_Ukraini_YUrydychnyy_analiz_final.pdf.
3. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. / ГО «Українська гельсінська спілка з прав людини», Київ – 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr.

Шевчишен А. В.,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
заступник начальника Головного слідчого управління
Національної поліції України – начальник управління організації роботи
та методичного забезпечення
(м. Київ, Україна)

ДИСКРЕЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Збройна агресія рф, яка загрожує існуванню України як незалежної демократичної держави, триває вже понад 10 років і майже три роки минуло з моменту, коли дії рф набули повномасштабного характеру.

Унаслідок грубих порушень рф міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини велика кількість українців стали жертвами воєнних злочинів, зокрема до них належать убивства, катування військовополонених, зґвалтування, викрадення, катування і вбивства цивільних, цілеспрямовані та невибіркові обстріли, руйнування пам'яток історії та культури тощо. На жаль, кількість злочинів учинених російськими окупантами продовжує невпинно зростати.

Правоохоронні органи докладають значних зусиль для притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців, що стало можливим завдяки імплементації норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини в національне законодавство.

За таких обставин, Уряд України із початку повномасштабного вторгнення ухвалив низку змін до кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства. Серед них особливу увагу слід звернути на окремі Закони, які, на мою думку, є важливими кроками для відновлення справедливості в юридичній площині.

Зокрема, у серпні 2024 року Верховною Радою України прийнято Закон України № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [1], який не лише є обов'язковою умовою для подальшої євроінтеграції України, а й надає їй можливість бути повноправною учасницею Міжнародного кримінального суду, сприятиме забезпеченню покарання винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, підвищить шанси потерпілих на отримання компенсацій та засвідчить відданість України міжнародному праву й правосуддю.

У жовтні 2024 року Верховною Радою України прийнято Закон України № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [2], який передбачає зміни до кримінального та кримінального процесуального законодавства України для ефективного кримінально-правового переслідування осіб,

відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини: геноцид, агресію, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Водночас слід зауважити, що зміни до національного законодавства були вибірковими та спрямовані лише на вирішення окремих проблемних питань, які потребували законодавчого врегулювання. Це підтверджується й Оцінкою потреб правової системи України, підготовленою Українською правовою консультативною групою у червні 2024 року, в якій зазначено що, «протягом 6 місяців активної фази збройного конфлікту, у 2022 році зміни до Кримінального кодексу України вносились 13 разів. Кожен із законів стосувався умов збройного конфлікту та удосконалення положень кримінального законодавства. Але жоден із текстів не мав відношення до прогалин у національному законодавстві, які стосуються розслідування, переслідування та розгляду найтяжчих міжнародних злочинів» [3].

Наприклад, стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду охоплює усі ті різновиди воєнних злочинів, що є уособленням останніх напрацювань міжнародного права. Натомість стаття 438 (Воєнні злочини) Кримінального кодексу України потребує перегляду її змісту, враховуючи, що Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів і у випадках, якщо вони вчинені в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів [4, 5].

Для цілей Римського статуту «воєнні злочини», з-поміж іншого, означають грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, зокрема, широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд, та ін. [6].

Одним із найбільш актуальних і невирішених питань залишається й репатріація військовополонених і цивільних осіб, особливо дітей.

Згідно з доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, примусове переміщення та депортація українських дітей до рф розпочалися ще у 2014 році – 12 відповідних випадків, у 2015 році громадяни росії всиновили 43 дитини-сироти з окупованого Кримського півострова. Станом на 15 травня 2024 року 19 546 українських дітей вважаються депортованими та/або примусово переміщеними і ця цифра не остаточна, оскільки точний облік ускладнений відсутністю доступу до окупованих територій та території рф, а також систематичними відмовами держави агресора надавати інформацію про депортованих дітей [7].

За даними Координаційного штабу з питань поводження із військовополоненими та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, станом на грудень 2024 року з російського полону вдалося повернути майже 4 тисячі військових і цивільних осіб, однак у рази більше українців досі перебувають у полоні, з яких понад 16 тисяч цивільних [8, 9].

Відповідно до п. «б» ч. 4 ст. 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року (ратифікований із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18 серпня 1989 року) невинуватена затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб є серйозним порушенням вказаного Протоколу [10]. Тобто, невинуватена затримка в репатріації військовополонених або цивільних осіб як серйозне порушення законів і звичаїв війни, що застосовуються в збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного гуманітарного права, є воєнним злочином.

Слід зауважити про наявні законодавчі ініціативи щодо репатріації. Так, у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення та невинуватену затримку репатріації дитини, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права» (реєстр. № 12170 від 31.10.2024) [11].

Попри важливість цієї ініціативи, слід зауважити, що законопроект направлений на вирішення лише питання встановлення відповідальності за невинуватену затримку в репатріації дітей, не охоплюючи проблему репатріації військовополонених і цивільних осіб. Також встановлено, що він потребує доопрацювання з огляду на системність його положень, окремі з яких можуть призвести до конкуренції кримінально-правових норм та неоднозначного застосування на практиці. Крім того, застосування термінології, визначення якої відсутнє може призвести до труднощів під час кваліфікації й практичного застосування.

До прикладу, в залежності від складу кримінального правопорушення незаконна депортація або протиправне переміщення цивільного населення (у тому числі дітей), вчинені у зв'язку з конфліктом можуть кваліфікуватися за ст.ст. 438, 442, 442-1 Кримінального кодексу України та інших [5], натомість базовий нормативно-правовий акт, який би визначав основні засади державної політики у сфері репатріації взагалі відсутній.

З цього приводу варто зазначити, що ще в 2019 році Національний інститут стратегічних досліджень зазначав про необхідність вивчення зарубіжного досвіду щодо регулювання репатріації (ФРН, Республіка Польща, Казахстан, Держава Ізраїль та ін.) і рекомендував підготувати проект Закону України «Про репатріацію» [12]. Однак, станом на сьогодні, такий закон досі не розроблено.

Підсумовуючи зазначене, нагальним питанням сьогодні є вдосконалення національного законодавства з метою усунення вищезазначених прогалин. Важливо щоб такі зміни були комплексними, з метою дотримання категорії «якості закону», яке охоплює собою такі характеристики відповідного акта законодавства як, зокрема, чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність. Ці характеристики стосуються як положень будь-якого акта (норм права, які в ньому містяться), так і взаємозв'язку такого акта з іншими актами законодавства такої ж юридичної сили та є складовою принципу верховенства права й

гарантією застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону [13].

У Дослідженні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) під назвою «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року), «передбачуваність» означає не лише те, що приписи акта права мають бути проголошеними ще до їх імплементації, а й що вони мають бути передбачуваними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними [14].

Ураховуючи викладене, вважаю, що прийняття базового нормативно-правового акта, який би визначав основні засади державної політики у сфері репатріації, дозволить створити належну нормативну основу для надання таким особам статусу, встановлення механізму їх повернення, у тому числі забезпечить можливість надання справедливої кримінально-правової оцінки за невинуватану затримку в репатріації, яка б передбачала встановлення межі для максимально безпомилкового визначення караності відповідного акту злочинної поведінки.

Водночас, із метою дотримання категорії «якості закону» зміни до законодавства України, у тому числі до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою повної імплементації міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини в національне законодавство мають бути комплексними для врахування прогалів, що існують або виникають внаслідок прийняття змін, які мають несистемний характер та не спрямовані у повній мірі на вирішення існуючих проблем.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України № 4012-IX від 09.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>.

3. Оцінка потреб правової системи України: забезпечення якісного правосуддя для постраждалих від війни та уцілілих. Українська правова консультативна група (м. Київ, червень 2024). URL: <https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/na-ukr-web-1.pdf>.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ратифіковано із заявами Законом України № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

6. Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях, Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із

складу збройних сил на морі, Про поводження з військовополоненими, Про захист цивільного населення під час війни: Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

7. Лубінець Д.В. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпеченням прав дитини в умовах збройної агресії проти України. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>.

8. Відомості Координаційного штабу з питань поводження із військовополоненими (станом на грудень 2024 року). URL: <https://koordshtab.gov.ua/report/ksh-report-december-2024>.

9. росія утримує в полоні понад 16 тисяч цивільних українців – Лубінець Д.В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3938535-rosia-utrimue-v-poloni-ponad-16-tisac-civilnih-ukrainciv-lubinec.html>.

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

11. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення та невинуватну затримку репатріації дитини, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права» (реєстр. № 12170 від 31.10.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/45151>.

12. Малиновська О. А. До питання реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Аналітична записка № 6, серія ««Соціальна політика», Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-malynovska-social-policy-6-2019-1.pdf>.

13. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судово-юридична газета*. 2020. 21 жовтня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>.

14. Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) під назвою «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року) URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=file=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=file=CDL-AD(2016)007-ukr).

Ярема В. В.,
викладач кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З ПРАВООХОРОННИМИ ФУНКЦІЯМИ

Дослідження правових та психологічних аспектів діяльності військових формувань з правоохоронними функціями є важливим для забезпечення ефективного функціонування цих структур та забезпечення правопорядку. Сучасні виклики вимагають комплексного підходу до регулювання їх діяльності, враховуючи як правові, так і психологічні фактори [1, с. 22; 2, с. 78].

Метою цього дослідження є аналіз основних психологічних та правових викликів, з якими стикаються військові формування з правоохоронними функціями, а також розробка рекомендацій для вдосконалення правового регулювання їх діяльності [3, с. 123].

Психологічні виклики у діяльності військових формувань: вплив стресу та психологічного навантаження на військовослужбовців. Військовослужбовці, які виконують правоохоронні функції, часто стикаються з високим рівнем стресу та психологічного тиску, що може впливати на їхню здатність ефективно виконувати службові обов'язки [4, с. 189]. Психологічні аспекти готовності до виконання правоохоронних функцій. Ефективність виконання правоохоронних завдань залежить від психологічної підготовки військовослужбовців, яка включає як тренування стресостійкості, так і розвиток навичок взаємодії з громадськістю [5, с. 275]. Випадки психологічних травм та їх наслідки для виконання завдань. Часто зустрічаються випадки посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців, які можуть суттєво впливати на їхню професійну діяльність [6, с. 131].

Правові виклики та нормативні прогалини: Аналіз чинного законодавства щодо діяльності військових формувань з правоохоронними функціями. Існуюче законодавство не завжди адекватно враховує специфіку діяльності військових формувань з правоохоронними функціями, що може призводити до правових колізій та труднощів у практичному застосуванні [7, с. 211]. Виявлення правових прогалин і проблем у нормативному забезпеченні. Багато аспектів діяльності військових формувань потребують додаткового правового врегулювання для забезпечення їх ефективності та відповідності сучасним викликам [8, с. 205]. Проблеми дотримання прав людини у діяльності військових формувань. Важливо забезпечити, щоб діяльність військових формувань відповідала стандартам прав людини та не порушувала основні права та свободи громадян [9, с. 177].

Інтеграція психологічних та правових підходів: Роль психологічної підтримки у правовій діяльності військових формувань. Психологічна підтримка

є важливим елементом для забезпечення психологічного благополуччя військовослужбовців та їхньої здатності ефективно виконувати службові обов'язки [10, с. 201]. Взаємодія між психологами та правозахисниками у військових формуваннях. Ефективна співпраця між психологами та правозахисниками може сприяти кращому розумінню та вирішенню комплексних проблем, з якими стикаються військовослужбовці [11, с. 112]. Практичні приклади успішної інтеграції психологічних та правових підходів. Огляд успішних кейсів, де поєднання психологічних та правових підходів призвело до поліпшення діяльності військових формувань [12, с. 258].

Шляхи вирішення проблем:

1. *Психологічна підтримка та реабілітація:* впровадження програм психологічної підтримки для військовослужбовців. Програми психологічної підтримки мають включати як передопераційні тренінги, так і постопераційні реабілітаційні заходи [13, с. 89]. Організація реабілітаційних заходів після виконання правоохоронних завдань. Реабілітаційні програми повинні бути комплексними і включати психологічну, медичну та соціальну підтримку [14, с. 185].

2. *Удосконалення правового регулювання:* розробка нових нормативно-правових актів для усунення виявлених прогалин. Важливо розробити законодавчі акти, які будуть враховувати специфіку діяльності військових формувань з правоохоронними функціями та забезпечувати їх ефективну роботу [15, с. 102]. Забезпечення ефективного правозахисного механізму у діяльності військових формувань. Необхідно створити правозахисні механізми, які будуть захищати права військовослужбовців та забезпечувати відповідність їхньої діяльності правовим нормам [15, с. 113].

Дослідження показало, що для ефективної діяльності військових формувань з правоохоронними функціями необхідно враховувати як психологічні, так і правові аспекти.

Формулювання конкретних рекомендацій для вдосконалення правового та психологічного забезпечення діяльності військових формувань з правоохоронними функціями. Рекомендації включають необхідність удосконалення законодавства, впровадження програм психологічної підтримки та забезпечення взаємодії між різними фахівцями.

Список використаних джерел:

1. Горбачов О. Правове регулювання діяльності військових формувань: монографія. Київ: Видавництво, 2017. 320 с.
2. Зінченко В. Психологія і право: взаємодія та виклики: монографія / В. Зінченко. Харків: Наукова думка, 2020. 290 с.
3. Коваленко І. Основи психології для військових формувань: монографія. Львів: Просвіта, 2018. 250 с.
4. Леонтьєв А. Психологічні аспекти стресостійкості у військовослужбовців: монографія. Донецьк: Юридичний центр, 2019. 275 с.

5. Мельник Р. Психологічна готовність військових до правоохоронних функцій: монографія. Одеса: Маяк, 2021. 310 с.
6. Орлов П. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців: монографія . Київ. 2016. 240 с.
7. Петров С. Аналіз законодавства у сфері правоохоронної діяльності військових: монографія. Харків: Юридична література, 2019. 280 с.
8. Руденко Н. Правові прогалини у діяльності військових формувань: монографія. Львів: Просвіта, 2020. 265 с.
9. Ткаченко В. Психологічна підтримка військовослужбовців: монографія. Одеса: Маяк, 2017. 220 с.
10. Ушаков М. Співпраця психологів та правозахисників: монографія. Київ: Видавництво, 2021. 230 с.
11. Федоров Д. Успішні кейси інтеграції психології і права у військових формуваннях: монографія. Харків: Юридична література, 2018. 260 с.
12. Хоменко І. Психологічна підтримка військовослужбовців: монографія. Київ. 2019. 200 с.
13. Цибулько О. Реабілітація військовослужбовців: монографія. Львів: Просвіта, 2020. 220 с.
14. Черниш В. Правове регулювання військових формувань: монографія. Харків: Наукова думка, 2021. 180 с.
15. Шевченко П. Правозахисний механізм у військових формуваннях: монографія. Одеса: Маяк, 2018. 190 с.

Cherniavska Bogdana,
PhD in Law,
Associate Professor of the Department of
Theory and History of State and Law, National Academy of Management
(Kyiv, Ukraine)
Guest Researcher at the Department of Criminology, Faculty of Law of The
Vrije Universiteit Amsterdam
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8263-7483>
(Amsterdam, The Netherlands)

ПРОБЛЕМАТИКА КОМПЕНСАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ

Екологічні злочини, що супроводжують збройні конфлікти, є серйозною загрозою для довкілля, здоров'я людей та міжнародної безпеки. Масштабне руйнування природних ресурсів, забруднення земель, використання токсичних речовин, підриг гідротехнічних споруд та лісові пожежі – лише частина негативних наслідків, що можуть мати тривалий вплив на екосистеми та кліматичні умови. З огляду на це, компенсація завданої шкоди стає критично важливим питанням, яке потребує розробки ефективних міжнародних механізмів. Особливого значення ця проблема набуває у контексті війни в Україні, де екологічні втрати є безпрецедентними, а існуючі механізми компенсації залишаються недостатньо ефективними. З початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну було зафіксовано понад 7 000 випадків екологічних правопорушень, що спричинили збитки довкіллю на суму понад 72,9 млрд євро [1].

Попри наявність міжнародного правового регулювання, яке включає Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду (надалі – МКС), прийнятий 17 липня 1998 року, та Конвенцію ООН про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD), прийняту 10 грудня 1976 року, притягнення винних до відповідальності залишається складним процесом. Женевські конвенції забороняють методи ведення війни, що спричиняють довготривалу екологічну шкоду, проте механізми їх реалізації часто виявляються неефективними [2]. МКС визнає воєнними злочинами певні дії, що шкодять довкіллю, однак поняття «екоцид» досі не включене до його юрисдикції. Існують ініціативи щодо внесення екоциду до міжнародного кримінального права, однак їх реалізація стикається з політичною нерішучістю.

Однією з ключових проблем компенсації екологічних злочинів є встановлення відповідальності винних осіб та держав. Згідно з Конвенцією щодо законів і звичаїв суходільної війни, підписаної в Гаазі 18 жовтня 1907 року, держави можуть нести відповідальність за дії своїх збройних сил, що спричинили шкоду довкіллю. Прецеденти міжнародного права, такі як справа

«*Democratic Republic of the Congo v. Uganda* » (2005), демонструють можливість покладання на державу відповідальності за екологічні руйнування [3]. Однак реальне виконання таких рішень часто ускладнюється відсутністю механізмів примусового стягнення компенсацій. Ще складніше притягнути до відповідальності конкретних осіб, оскільки міжнародні суди рідко розглядають екологічні злочини як окрему категорію правопорушень.

Особливого значення набуває також питання відповідальності корпорацій, які можуть прямо або опосередковано сприяти екологічним злочинам. У конфліктах у Судані та Демократичній Республіці Конго деякі транснаціональні компанії були залучені до незаконного використання природних ресурсів, що призводило до значних екологічних втрат. Прецедентна справа *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.* у Верховному суді США засвідчила, що юридичні механізми для притягнення компаній до відповідальності є недостатньо розвиненими, і лише окремі країни мають відповідні норми [4]. Необхідно розширювати санкційну політику, запроваджуючи обмеження для компаній, які фінансують або сприяють знищенню довкілля під час конфліктів.

Ще однією проблемою є оцінка екологічних збитків. Складність збору доказів, відсутність єдиної методології оцінки та нестача фінансування значно ускладнюють процес компенсацій. Використання супутникового моніторингу, дронів та автономних екологічних сенсорів може значно покращити документування наслідків екологічних злочинів. Штучний інтелект і блокчейн-технології можуть сприяти прозорому збору та збереженню даних, що дозволить мінімізувати ризики їх фальсифікації. Такі підходи вже застосовуються деякими міжнародними організаціями, зокрема Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP), яка використовувала супутниковий моніторинг для оцінки екологічних збитків у Кувейті після війни в Перській затоці [5].

Одним із найважливіших аспектів компенсацій за екологічні, та будь які злочини є джерела фінансування. Традиційний підхід передбачає примусову компенсацію з боку держави-агресора, однак його реалізація часто ускладнена політичними факторами. Альтернативним механізмом є конфіскація активів агресора та їх спрямування на екологічне відновлення. Досвід Іраку, який після війни 1990–1991 рр. виплатив понад 50 млрд доларів компенсацій Кувейту через систему ООН, демонструє ефективність такого підходу. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну низка країн заморозили активи Центрального банку РФ на суму понад 300 млрд доларів, і питання їх використання для фінансування відновлення України залишається предметом міжнародних дискусій [6]. Окрім традиційних механізмів, необхідно розглядати й інноваційні підходи до вирішення питання щодо компенсації. Запровадження міжнародного екологічного фонду під егідою ООН або ЄС може сприяти швидкому фінансуванню відновлення постраждалих регіонів. Механізм автоматичних компенсацій, аналогічний до системи кліматичних платежів, дозволив би нараховувати кошти залежно від обсягу завданої шкоди. Іншим інноваційним рішенням може стати створення спеціального екологічного трибуналу для розгляду воєнних екологічних злочинів. Такий трибунал міг би

діяти за принципом Нюрнберзького процесу, розглядаючи справи щодо масового знищення довкілля як міжнародні злочини. Визнання екоциду міжнародним злочином могло б докорінно змінити сам підхід до воєнних дій, адже знищення довкілля перестало б бути «побічною шкодою» і розглядалося б як свідомо агресія проти майбутніх поколінь. Це б змусило держави та корпорації переглянути свою тактику, розуміючи, що екологічні злочини можуть призвести до Гааги нарівні з воєнними злочинами чи геноцидом [7]. Крім того, такий крок міг би зробити екоцид не просто юридичним поняттям, а реальним важелем впливу. Приміром, військові дії, що супроводжуються масовим знищенням лісів, забрудненням води чи отруєнням ґрунтів, отримали б чітку кваліфікацію, а їхні ініціатори – не лише моральний осуд, а й персональну кримінальну відповідальність.

У майбутньому створення системи міжнародного страхування екологічних ризиків під час конфліктів могло б стати революційним кроком у підході до відновлення довкілля після військових дій. Така система передбачала б формування глобального фонду, до якого робили б внески держави, міжнародні організації та великі корпорації, особливо ті, що працюють у секторах із високим екологічним ризиком (енергетика, важка промисловість, видобувні компанії). Таким чином, питання компенсації екологічних злочинів має не лише фінансовий, а й стратегічний вимір. Створення ефективних механізмів відповідальності та фінансування є необхідним для забезпечення екологічної справедливості та запобігання майбутнім воєнним катастрофам. Україна може стати ініціатором міжнародних реформ у цій сфері, використовуючи власний досвід як аргумент для змін у міжнародному праві. Це не лише сприятиме відновленню постраждалих територій, але й створить запобіжні механізми для мінімізації екологічних злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Україна зафіксувала понад 7 тис. екологічних злочинів РФ // *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv>
2. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, І. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий, О. А. Мартиненко, М. О. Медведєва, В. В. Пархоменко; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К.: КІТ, 2017. – 88 с.
3. Democratic Republic of the Congo v. Uganda (2005). International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/116>
4. Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co. (2013). Supreme Court of the United States. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/12pdf/10-1491_8n59.pdf
5. Omar S. A. S., Bhat N. R., Asem A. Critical Assessment of the Environmental Consequences of the Invasion of Kuwait, the Gulf War, and the Aftermath // Environmental Consequences of War and Aftermath. URL: [Critical Assessment of the Environmental Consequences of the Invasion of Kuwait, the Gulf War, and the Aftermath | SpringerLink](#)

6. Можливі варіанти використання заморожених російських активів для відбудови України / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/mozhlyvi-varianty-vykorystannya-zamorozhenykh-rosiyskykh-aktyviv-dlya>

7. Компенсація екологічної шкоди внаслідок воєнних дій: міжнародна практика. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/05/ekologichna-shkoda-vid-vijny.pdf>

Kuznichenko S.,
Doctor of legal sciences, professor,
National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Regarding the study of certain aspects of the introduction of emergency legal regimes in Ukraine

One of the essential issues of the functioning of the institute of emergency legal regimes in Ukraine is the issue of the grounds for the introduction of these regimes. To understand the model that is unique to Ukraine, it is appropriate to refer to the national systems of other states and international experience.

Already in the early 1960s, the work of H. Foltz "State of emergency and legislation on a state of emergency" was published in the Federal Republic of Germany, in which the scientist gave a detailed elaboration of the reasons for the introduction of emergency regimes, such as: 1) the presence of an external threat to the state, which is expressed in the execution of acts of military threat or military attack by a foreign state, as well as the leadership of a foreign state by the actions of "subversive elements" inside the country; 2) the presence of various types of "internal disorder", rebellions and uprisings; 3) the onset of "constitutional necessity" caused by a violation of the functioning of any constitutional body or a conflict (in a federal state) between the center and a subject of the federation; 4) disruption of the functioning of the state apparatus caused by a strike of civil servants; 5) refusal to pay taxes (tax strike); 6) difficult situation in the field of economy and finance, as well as labor conflicts; 7) catastrophes, epidemics and natural disasters [1]. The works of H. Foltz were partially reflected and confirmed in the national legislation of the Federal Republic of Germany. Thus, according to it, separate grounds are provided for each type of emergency legal regime. For example, in accordance with clauses 2 and 3 of Art. 35 of the Constitution of the Federal Republic of Germany, the grounds for introducing a state of emergency are the need to preserve and restore public safety and order in particularly important cases and natural disasters or accidents [2].

There is some specificity in Great Britain regarding the introduction of emergency legal regimes in certain territories. Thus, in 1926, the Emergency Powers Act was passed, which applied to Northern Ireland, and several anti-terrorism laws, but only the Ulster Act [3] was applied.

According to Clause 1 of Art. 352 of the Constitution of India, the grounds for imposing a state of emergency are conditions when the security of India or any part of it is threatened by war, or external aggression, or armed insurrection. Explanation to Clause 1 of Art. 352 of the Constitution of India speaks of the possibility of imposing a state of emergency before military operations, the beginning of aggression and armed rebellion, if the President comes to the conclusion that such a threat exists. According to Clause 9 of Art. 352 of the Constitution of India, the President can issue proclamations imposing a state of emergency on various grounds regardless of whether such a state has already been imposed by another proclamation.

Another type of emergency legal regime in India is direct presidential rule in individual states. Part 1 of Art. 356 of the Constitution of India enumerates the grounds on which such a regime may be introduced - when the President, on the report of the Governor of the State or otherwise, comes to the conclusion that a situation has arisen in which the administration of the State cannot be carried out in accordance with the provisions of the Constitution. The last emergency legal regime provided for in the Constitution of India is a state of emergency in the field of finance, which can be introduced in accordance with the grounds set out in Clause 1 of Art. 360 when the financial stability of India or any part thereof is threatened [4, p. 34].

When considering the reasons for the introduction of emergency legal regimes in the countries of continental Europe, we note that the Constitution of the Republic of Hungary provides for several reasons for the introduction of an emergency legal regime.

A state of emergency is imposed in the event of war or an immediate threat of an armed attack by a foreign state (item h, item 3, article 19 of the Constitution of the Republic of Hungary). A state of siege is introduced in the case of armed actions aimed at overthrowing the constitutional order or usurping state power, in the case of acts of violence with the use of weapons or those committed by armed groups that significantly and on a large scale threaten the life and property of citizens, as well as under the time of industrial disasters (clauses and clauses 3 of Article 19 of the Constitution of the Republic of Hungary) [5].

Already in the mid-1960s, a review of the Constitutions of 36 countries of the world was conducted under the auspices of the United Nations, with the aim of establishing an exhaustive list of those serious threats to the state, in the presence of which the adoption of exceptional measures, including the introduction of emergency regimes, is justified. Based on the results of this work, the authors of the review identified seven such circumstances: external threat (international conflict, war, foreign invasion, defense or ensuring the security of the state as a whole or any of its parts); civil war, rebellion, "subversive actions of revolutionary elements"; breach of peace, public order or tranquility; threat to the constitutional order; disaster; a threat to the economic life of the country or any of its parts; violation of vitally important sectors of the economy or public services [3].

Reflecting on the topic of formulating an exhaustive list of conditions for the introduction of an emergency regime, the following question should be asked: is it possible to formulate such a list? On the one hand, it would be possible to limit ourselves to general formulations, such as violations of the normal activity of state authorities, the need to restore constitutional law and order, a mass crossing of the state border from the territories of neighboring countries, etc. Proponents of an exhaustive list of circumstances believe that this will limit the administrative arbitrariness of the authorities and prevent the free interpretation of legal norms that determine the grounds for introducing a state of emergency. On the other hand, when preparing such an important law, the legislator must analyze the history of the establishment of this institution, the historical and foreign experience of the application of emergency legal

regimes and, based on the information received, foresee all possible situations of the introduction of the said regime.

It would be possible to agree with the supporters of a closed (full) list of circumstances. But a closed (full) list risks putting the law enforcement officer in a difficult position. Yes, an emergency situation may arise, and the circumstances that caused it are not specified in the law. This, of course, prevents the application of emergency measures, and the only way out of such a situation is to amend the law.

In our opinion, the list of circumstances that are grounds for the introduction of emergency legal regimes should have only a recommendation nature. The legislator can only cite the most characteristic social phenomena and circumstances and emergency situations that may lead to the introduction of the specified regimes. For example, today the life of society depends mostly on computer technology and cybernetic space, which is created by man, but the legislation of none of the countries of the world recognizes extraordinary events or emergency situations that may arise in cybernetic (virtual) space as grounds for introducing an emergency legal regime in reality. Therefore, the issue of open and closed lists of grounds for the introduction of emergency legal regimes is considered differently in world practice.

Analyzing the legislation of Ukraine. It should be noted that it has absorbed a lot of useful information from international and foreign experience, but it also has its own national features that are not characteristic of other states.

Thus, Article 1 of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" states that martial law is a special legal regime introduced in Ukraine or in some of its localities in the event of armed aggression or threat of attack, danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity [9], which are grounds for introducing martial law. The article also states that martial law is imposed to repel armed aggression and ensure national security, to eliminate the threat of danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity [6], which is the purpose of imposing martial law.

An exhaustive list is provided, however, in addition to the terms "aggression", "threat of attack (aggression)", "territorial integrity of the state" clearly defined in international law [7, p. 44], there is also a broad evaluative concept of "danger to the state independence of Ukraine". A whole spectrum of dangerous situations can be included in this evaluative concept.

The basis for the introduction of an emergency legal regime in accordance with international standards can only be a "threat to the life of the nation", and not any territory in which even a significant part of the state's population lives (International Convention on Civil and Political Rights of 1966 (part 1 Article 4); the European Convention on the Protection of Human Rights of 1950 (Part 1 of Article 15); the European Social Charter of 1961 (Article 30)) [3].

Conclusions. Considering the above, we came to the following conclusions:

1. In our opinion, the list of circumstances that are grounds for the introduction of emergency legal regimes should only be of a recommendatory nature. The legislator can only cite the most characteristic social phenomena and circumstances and emergency situations that may lead to the introduction of the specified regimes.

2. We propose to specifically, separately provide for an exhaustive list of grounds for introducing martial law by analogy, as is done in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of a State of Emergency".

3. An emergency legal regime can be introduced in the state when a dangerous factor threatens the entire state, which in turn corresponds to international regulations. Therefore, the introduction of an emergency legal regime is possible only in an emergency situation of the state level.

Literature:

1. Kuznichenko S. Pidstavi vvedenija, prodovgenija ta skasuvanja nadzvichajnih pravovih regimov v zakordonnih krajinah. Our Low. 2008. № 4 (P. 1). p. 65–70.

2. Basic law of the Federal Republic of Germany, URL: <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/LAW/BRD.HTM> (date: 09.10.2023).

3. Kuznichenko S. Procedura vvedenija, prodovgenija ta skasuvanja nadzvichajnih pravovih regimov v zakordonnih krajinah. Crimean Legal Bulletin 2009. № 1 (5). p. 21–33.

4. The Constitution of India (at modified to the 1st December, 2007). – Government of India, Ministry of Law and Justice, 2008. 444 p.

5. The Constitution of the Republic of Hungary URL: <https://legalns.com/download/books/cons/hungary.pdf> (date: 09.10.2023).

6. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 p. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date: 09.10.2023).

7. Juridichna encyclopedia. 6 b. B. 1. J. Shemshuchenko. Kiev : «Ukrainian encyclopedia», 1998. 672 p.

Tatiana Shevchuk,
PhD in Law, Associated Professor
Kharkov National University of Internal Affairs
(*Kharkiv, Ukraine*)

THE ENVIRONMENT AS A VICTIM OF THE CRIMES OF RUSSIAN AGGRESSION

Environmental safety is a state of the environment in which the prevention of deterioration of the environmental situation and the occurrence of a danger to human health is ensured. It is an important component of Ukraine's national security, and environmental protection is guaranteed by the state. Ensuring environmental protection is one of the tasks of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Code of Ukraine), which establishes responsibility for criminal offenses against the environment that encroach on public relations in the field of protecting the constitutional right of citizens to a safe environment, use, preservation and reproduction of natural resources, ensuring environmental safety, preventing and eliminating the negative impact of economic and other human activities on the environment, preservation of the genetic fund of wildlife, landscapes, natural complexes, unique territories, as well as natural objects related to historical and cultural legacy.

The full-scale invasion of the Russian Federation poses a significant threat to the environmental security of Ukraine, as an element of national security in its domestic and international dimensions.

The current environmental situation in Ukraine is a crisis precisely because of active hostilities, which damage the land, soils, atmospheric air, land fund of Ukraine, water resources, subsoil, forest fund, objects of the nature reserve fund, which is why the environment can be undeniably considered a victim of the armed conflict.

In this regard, the issue of developing a legal mechanism to ensure the implementation of criminal liability for crimes against the environment in the context of Russia's armed aggression against Ukraine is of exceptional importance.

The entire world community is aware of the long-term nature of the consequences of the damage that has already been caused to the environment by the aggressor. The so-called "silent victims" of war, who suffer today, tomorrow will pose a real danger to all living things, and we will inevitably face the destruction of ecosystems, the reduction of biodiversity, catastrophic pollution of soil, atmospheric air, etc.

The fact that the damage to Ukraine's environment from Russian aggression is colossal and long-term is officially stated by the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, which currently estimates the damage to nature from the war at more than 60 billion US dollars.

Given the countless number of missiles that fell on Ukrainian lands, as well as the unknown number of unexploded ordnances, it is possible to predict a potential danger for many decades [1]. Due to the full-scale invasion of the aggressor state of Russia, Ukraine has become one of the most mined countries in the world.

To date, several enterprises of the energy, chemical, metallurgical industries have been damaged or completely destroyed, the destruction of which has caused a detrimental impact on the environment. Russian troops have contaminated the waters of the Black and Azov Seas with missile and other fuels, which poses a significant threat of an environmental catastrophe on a global scale, and can have detrimental consequences for peace, human security and international law and order. We are talking about ecocide, as the mass destruction of flora or fauna, poisoning of the atmosphere or water resources, as well as the commission of other actions that can cause an environmental catastrophe, a crime, criminal liability for the commission of which is provided for by Article 441 of the Criminal Code of Ukraine.

Ukraine is the first country in the world to investigate war crimes against the environment and ensure accountability for them within the framework of national jurisdiction. We are one of the 15 countries in the world whose legislation provides for liability for ecocide. We and the International Criminal Court are developing national and international standards for prosecuting war crimes against the environment. Thanks to Ukraine's proactive position and the involvement of international partners, the environment is no longer a silent victim of war. Our voice in its defense is heard all over the world, said Prosecutor General of Ukraine Andriy Kostin in his column for the Kyiv Post [2].

The norms of international humanitarian law protect the environment in every possible way, it should not be harmed during military conflicts, which is discussed both in environmental treaties and special treaties, the condition for the application of which is the presence of an armed conflict.

Thus, the Additional Protocol to the Geneva Conventions relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, provides for a provision according to which it is prohibited to use methods or means of warfare that are intended to cause or can be expected to cause widespread, long-term and serious damage to the environment.

The UN Convention on the prohibition of military or any other hostile use of means of influencing the environment provides for the renunciation of military or any other hostile use of means of influencing the natural environment that have widespread, long-term or serious consequences, as means of destruction, causing damage or causing harm to any other state party.

The Rome Statute, on the basis of which the International Criminal Court operates, expressly prohibits the intentional commission of an attack in the event of the knowledge that such an attack will result in accidental death or injury to civilians or cause damage to civilian objects or large-scale, long-term and serious damage to the environment, which would be manifestly excessive compared to the specific and immediately anticipated overall military advantage.

When conducting hostilities, care must be taken to protect the natural environment from widespread, long-term and serious damage. Such protection includes the prohibition of the use of methods or means of warfare intended to cause or are expected to cause such damage to the natural environment and thereby harm the health or survival of the population.

Ukrainian legislation is gradually being transformed in accordance with the challenges of today, in the direction of neutralizing the effect of negative social processes and social contradictions.

However, to date, several issues remain problematic and unresolved either theoretically or in practice, in terms of ensuring environmental safety, environmental protection and environmental preservation during the period of armed aggression, in particular:

- adaptation of the criminal legislation of Ukraine to threats to the security state of the environment and the development of legal mechanisms for the implementation of legal responsibility for crimes against the environment in the context of Russia's full-scale military aggression against Ukraine;

- ensuring the correct application of the criminal law in terms of distinguishing criminal offenses against the environment with criminal offenses against peace, human security and international legal order;

- implementation of measures to ensure the protection and restoration of violated environmental rights and interests of the population in Ukraine during the war;

- ensuring the correct recording of the facts of criminal offenses against the environment in accordance with the requirements of international judicial institutions in order to establish justice and bring to justice for environmental damage caused by hostilities, and ensuring the inclusion of environmental damage in the international register of damages;

- development of mechanisms for assessing the negative impact on the environment as a result of the full-scale Russian invasion and forecasting the consequences of the war in the medium and long term, etc.

References:

1. Eco action. Nature and War: How Russia's Military Invasion Affects Ukraine's Environment. 01.04.2022 URL: https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?gad_source.
2. View: crimes against the environment are crimes against the future. Kyiv Post, 25.04. 2025 p. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/opinion/31678.>

РОЗДІЛ III. Доповіді здобувачів вищої освіти з науковими керівниками

Андросюк І. Ю.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

КОРЕЛЯЦІЯ ПРАВ, СВОБОД І ОBOB'ЯЗКІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: СУЧАСНИЙ ТЕНДЕНЦІОНАЛІЗМ

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили як систему державних органів, так і суспільство перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно, національне законодавство передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень.

Як відомо, права та свободи людини є важливими досягненнями людства. Вони допомагають кожній людині реалізовувати свої потреби і можливості в суспільстві. Як суспільство гарантує ці права, показує, - наскільки воно демократичне. Особливо важливими є конституційні права і свободи, які встановлені головним законом кожної країни. У конституціях, зазвичай, зазначені найважливіші права: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні тощо. Конституція також визначає, які обов'язки мають громадяни і як мають діяти всі, хто підкоряється законам [1].

В Україні на рівні Конституції визначено комплекс прав, свобод і обов'язків, що забезпечують функціонування держави на демократичних і правових засадах. Хоча конституційні права мають найвищу юридичну силу, вони не завжди абсолютні. Їх можна обмежити законом для захисту здоров'я, моралі, національної безпеки, прав інших громадян і громадського порядку. Так, стаття 64 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених

Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом з тим, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст.24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції нашої держави [2; 3, с. 42-43].

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року в країні був впроваджений воєнний стан. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Конституційні обмеження прав та свобод людини були застосовані задля об'єднання громадян щоб досягти однієї мети – перемоги над агресором.

Відповідно до зазначених вище нормативів, з боку держави допускаються обмеження у правах людини стосовно: гарантованості недоторканності житла (ст. 30 Конституції України); гарантованості таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції); невтручання в особисте і сімейне життя (п. 1 ст. 32 Конституції); недопущення збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (п. 2 ст. 32 Конституції); права на ознайомлення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (п. 3 ст. 32 Конституції); гарантованості судового захисту права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (п. 4 ст. 32 Конституції); гарантованості кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України (ст. 33 Конституції); гарантованості права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань і права вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції); права брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції); права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39 Конституції); права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41 Конституції); права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, і

фактично на захист конкуренції у підприємницькій діяльності та права споживачів (ст. 42 Конституції); права на працю, як і заборону примусової праці, захист від незаконного звільнення і на своєчасне одержання винагороди за працю (ст. 43); права тих, хто працює, на страйк (ст. 44 Конституції). Певні обмеження передбачаються навіть у сфері освіти і можуть бути застосовані, наприклад, щодо права на навчання рідною мовою або безоплатності певних видів освіти (ст. 53 Конституції). Додатково було запроваджено обмеження щодо свободи пересування іноземців, зокрема обмеження на в'їзд та виїзд з країни іноземців і заборону виїзду з країни чоловікам віком від 18 до 60 років [5].

Також норми національного права інших країн та історична практика, що склалася, передбачають обмеження прав та свобод громадян і на міжнародному рівні. Хоч у таких міжнародних документах як: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН у 1966 р., Факультативний протокол до останнього (разом Міжнародний білль прав людини або Хартія прав людини), Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р., Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р., Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про охорону материнства 1952 р., Конвенція про статус осіб без громадянства 1954 р., Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поводження та покарання від 10 грудня 1984 р., Європейська Конвенція з прав людини 1950 року тощо, - декларується невідчужуваність і непорушність означених прав [6, с. 97-98].

Такий відступ від положень європейського законодавства має назву дерогація. Право на дерогацію – можливість держави відступати під час надзвичайних ситуацій від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, призупиняти дію національного законодавства. Дерогація не може застосовуватись до всього кола гарантованих прав та свобод, як правило, зазвичай резервуються від обмеження: право на життя, заборона катувань, заборона рабства, заборона застосування покарання поза рамок закону або за спрощеною процедурою [7, с. 12].

Загалом, у державі запровадження такої політики означає виникнення деяких проблем та ризиків, таких як: відсутність чи недостатність контрольних механізмів або недотримання засад прозорості; довільне тлумачення правових норм, які обмежують права людини, якщо ці норми сформульовані нечітко; надмірне втручання в особисті права людини при порушенні принципів пропорційності; використання обмеження прав людини, навіть легальне, але задля політичних або інших інтересів владних структур чи інших впливових груп; перешкоджання у процесі оскарження необґрунтовано обмежених прав; несправедливе обмеження прав одних осіб на користь інших, що призводить до нерівності та дисбалансу в загальній системі прав тощо.

Будь-які з вказаних проблем можуть легко призвести до зловживань владою та політичних репресій. В умовах дії особливих правових режимів, при наявності

складної чи, навіть, кризової політичної ситуації, - активний прояв окремих чи кількох з цих проблем, а також невідповідність обмежень прав міжнародним стандартам і принципам прав людини, можуть серйозно підірвати довіру до державної влади окремої країни, зокрема, до окремих найважливіших її інститутів: до системи правосуддя, інших механізмів захисту прав людини тощо.

Важко назвати такий процес легітимним, але якщо здійснювати його легально та прозоро, можна досягти певного консенсусу з громадянами, навіть в умовах особливих правових режимів, кризових суспільно-політичних явищ тощо. Отже, для здійснення такої політики обов'язково потрібен дієвий механізм реалізації, який буде контролювати суб'єктів провадження такої політики, сприяти недопущенню виникнення критичних суспільних проблем.

Отже, як зазначалось, основні норми, що формують юридичну основу обмеження прав людини під час воєнного стану, чітко закріплені в Конституції України. Однак, час від часу спостерігаються спроби вдосконалити правову базу механізму обмеження цих прав, як це було в випадку з нещодавнім законопроектом № 4210: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сферах національної безпеки і оборони».

Такі ініціативи мають різний характер і відрізняються за якістю юридичної техніки та обґрунтованістю, що робить їх предметом ретельного наукового аналізу.

Важливим елементом механізму обмеження прав людини в умовах воєнного стану є юридичні гарантії. Звісно, що це гарантії, які забезпечують дотримання основних принципів легального обмеження прав в Україні в умовах воєнного стану і, зрозуміло, що передусім йдеться про захист незаконно порушених прав на всіх рівнях, починаючи від первинних ланок національної судової системи чи державних контролюючих органів, й аж до рівня Європейського суду з прав людини. Тобто, й сама можливість оскарження незаконного обмеження прав уже може вважатися певною гарантією захисту прав людини.

Слід зазначити, що насправді перелік обмежень прав людини в Україні під час дії воєнного стану можна вважати більш-менш стандартним для світової практики. В Україні вже сформований адекватний і відносно дієвий юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану, і він задіяний ще далеко не на максимальну потужність. При цьому важливим є й те, що держава усвідомлює, що порушення чи обмеження прав людини не може сприйматися за норму. В Указі Президента «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 58/2023 у пункті 2 йдеться про доручення Міністерству закордонних справ України забезпечити інформування в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним

пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення [8].

Як вбачається, цей факт, навіть у таких складних обставинах, свідчить про максимальну спрямованість України на міжнародні демократичні орієнтири в дотриманні норм міжнародного права стосовно прав та свобод людини.

При опрацюванні означеної проблематики, окрім текстуально визначених, додатково використовувались джерела, зазначені у списку за №№ 9-11.

Список використаних джерел:

1. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 24.12.2024).

3. Мерник А. М, Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–47.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 24.12.2024).

4. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. С. В. Матвєєв, О. М. Романова. 2023. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/862/801/> (дата звернення: 24.12.2024).

5. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: *навчально-методичний посібник* / за ред. О. В. Бігняка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 168 с.

6. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 9-15.

7. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 58/2023 від 6 лютого 2023 року. Указ затверджено Законом № 2915-IX від 07.02.2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582023-45757> (дата звернення: 24.12.2024).

8. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 5–11.

9. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.

10. Дацюк А., Садовський В., Полтораков О., Марутян Р. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України виконано групою

експертів. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf> (дата звернення: 24.12.2024).

11. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 24.12.2024).

Борисенко М. Д.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

У сучасному світі, де збройні конфлікти, на жаль, залишаються реальністю, особливого значення набуває міжнародне гуманітарне право (МГП). Воно являє собою систему норм, покликаних обмежити страждання, завдані війною, шляхом захисту осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях, та обмеження засобів і методів ведення війни. Хоча першочергове завдання МГП – гуманітарний захист жертв збройних конфліктів, його вплив на державну безпеку та оборону є не менш значущим.

Міжнародне гуманітарне право є ключовою складовою діяльності сил безпеки та оборони України, особливо в умовах триваючого збройного конфлікту. МГП встановлює правила ведення бойових дій, обмежує засоби та методи війни, а також захищає осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях.

Основні принципи МГП встановлюють обмеження на засоби та методи ведення війни, забезпечуючи захист жертв збройних конфліктів. Ці принципи є основою норм, викладених у Женевських конвенціях. Їх дотримання є обов'язковим для всіх сторін конфлікту. До них належать:

1) Принцип гуманності: Захист життя, здоров'я та гідності осіб, які не беруть участі у воєнних діях або припинили брати участь (цивільних осіб, поранених, хворих, військовополонених). Заборона заподіяння зайвих страждань.

2) Принцип розрізнення: Обов'язок сторін конфлікту завжди розрізняти цивільне населення та військові об'єкти. Напади можуть бути спрямовані лише на військові цілі.

3) Принцип пропорційності: Заборона атак, наслідки яких для цивільного населення є непропорційно значними порівняно з очікуваною військовою перевагою. Мінімізація шкоди цивільному населенню навіть під час атак на військові цілі.

4) Принцип необхідності: Використання сили лише в межах, необхідних для досягнення законної військової мети. Заборона застосування надмірної сили, яка не має реального впливу на хід бойових дій.

5) Принцип заборони необмеженого права вибору засобів і методів війни: Заборона використання зброї та методів, що викликають зайві страждання або не роблять різниці між цивільними та комбатантами. Включає заборону певних видів зброї (наприклад, хімічної, біологічної).

6) Принцип захисту культурних цінностей і навколишнього середовища: Заборона нападів на об'єкти, що мають культурне, релігійне чи історичне значення. Обмеження на дії, що можуть спричинити довготривалу шкоду довкіллю [1].

Міжнародне гуманітарне право базується на чотирьох Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12.08.1949 (до яких у 1977 році були ухвалені два додаткові протоколи, а у 2005 році – ще один протокол), які регулюють захист поранених і хворих у діючих арміях, захист поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, поводження з військовополоненими та захист цивільного населення під час війни.

Україна має ряд міжнародних договорів та угод, що передбачають взаємну правову допомогу у розслідуванні та переслідуванні військових злочинців. Наприклад: Договір між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, який укладений 22 липня 1998 року, ратифікований 10 лютого 2000 року, і набув чинності 27 лютого 2001 року. Ця угода забезпечує обмін інформацією та правову допомогу між країнами для розслідування та переслідування злочинів, включаючи військові злочини. Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію, укладений 10 грудня 1998 року, ратифікований 21 жовтня 1999 року, і набув чинності 13 липня 2000 року. Цей договір регулює питання видачі осіб, що обвинувачуються або засуджені за злочини, включаючи військові злочини, між двома країнами. Договір між Україною та В'єтнамом про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах, укладений 6 квітня 2000 року, ратифікований 2 листопада 2000 року, і набув чинності 18 серпня 2002 року. Цей договір передбачає надання правової допомоги у кримінальних справах, включаючи питання військових злочинів. Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах, укладений 23 вересня 1996 року, ратифікований 17 грудня 1997 року, і набув чинності 1 березня 1999 року. Ця угода також сприяє співпраці у розслідуванні та переслідуванні військових злочинів [2, с. 129].

Україна є учасницею цих міжнародних договорів, що зобов'язує дотримуватися їхніх положень у військовій діяльності.

У липні 2024 року Головнокомандувач Збройних Сил України Олександр Сирський ухвалив рішення про обов'язкове включення вивчення норм МГП до курсу підготовки військовослужбовців. Реалізація зазначеного рішення сприятиме підвищенню рівня правової культури серед військовослужбовців та

спрямоване на забезпечення їхньої готовності діяти відповідно до міжнародних стандартів [3].

Міністерство оборони України активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) для покращення розуміння та дотримання МГП серед військових та правоохоронних органів. МКЧХ проводить тренінги, семінари та розробляє навчально-методичні матеріали для військовослужбовців та цивільного населення, сприяючи підвищенню обізнаності про норми МГП.

Попри значні зусилля, існують виклики у впровадженні МГП в діяльність сил безпеки та оборони України. Серед них – необхідність постійного оновлення навчальних матеріалів, адаптація до нових видів збройних конфліктів та технологій, а також забезпечення відповідальності за порушення норм МГП.

Для подолання цих викликів важливо продовжувати співпрацю з міжнародними організаціями, удосконалювати систему підготовки військовослужбовців та забезпечувати ефективний контроль за дотриманням норм МГП. Водночас, необхідно забезпечити повну інтеграцію міжнародного гуманітарного права у всі аспекти діяльності сектору безпеки і оборони України. Це включає обов'язкове навчання особового складу, створення чітких механізмів контролю за дотриманням норм МГП та забезпечення прозорого розслідування порушень. Такий підхід сприятиме підвищенню довіри до Збройних Сил України на міжнародній арені, а також зміцнить правову і моральну основу їх діяльності в умовах збройного конфлікту.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що дотримання норм МГП є критично важливим для сил безпеки та оборони України. Впровадження МГП у навчальні програми, співпраця з міжнародними та національними організаціями, а також діяльність спеціалізованих комісій сприяють підвищенню ефективності та гуманності військових операцій, забезпечуючи захист прав людини навіть у складних умовах збройного конфлікту.

Міжнародне гуманітарне право є важливим інструментом забезпечення державної безпеки та оборони. Дотримання норм МГП сприяє зменшенню людських втрат, запобіганню ескалації насильства, підтримці стабільності та правопорядку, а також захисту військовослужбовців і цивільного населення. Тому держави повинні приділяти пріоритетну увагу вивченню та застосуванню норм МГП у своїй військовій діяльності та політиці національної безпеки. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права – це не тільки юридичний обов'язок, а й моральний імператив. Воно сприяє гуманізації збройних конфліктів, зменшенню страждань та створенню умов для мирного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста. [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с.

2. Ковальова Т. І. Військова злочинність в умовах воєнного стану як загроза державній та національній безпеці. Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали II Всеукр. наук.практ. конф. (м. Київ, 25 жовтня 2024 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 128-132. URL: <https://kingu.edu.ua/naukovi-zahodi/>.

3. Міжнародне гуманітарне право в системі підготовки захисників. Олександр Сирський. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pidhotovka-zsu-henshtab-syrskyy/33034027.html>.

Богун А. Б.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА НАЛЕЖНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ЇЇ СКЛАДОВИХ ТА СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Існування будь-якої суверенної держави неможливе без дієвих механізмів захисту (у тому числі - правових) її національних інтересів, що є основною, фундаментальною умовою гарантування збереження й прогресивного розвитку демократичного національного суспільства. Відповідно, перспективи розвитку сектору безпеки і оборони та його правового забезпечення у світлі сучасних реалій повномасштабної збройної агресії є надзвичайно важливими для загального розуміння в контексті функціонування держави в умовах правового режиму воєнного стану.

Як відомо, Закон України «Про національну безпеку» визначає та розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створює основу для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сектору безпеки і сил оборони, визначає загальну систему командування, контролю та координації операцій у секторі безпеки і оборони, запроваджує всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб, зокрема, і демократичний цивільний контроль над органами, підрозділами та іншими формуваннями сектору безпеки і сил оборони [1].

У вітчизняній юридичній науці проблематика належності та ефективності правового регулювання національної безпеки та оборони та її суб'єктів, зокрема, відображена у роботах таких дослідників, як: О. Бандурка, Ю. Битяк, Ю. Барабаш, В. Богданович, Р. Ботвінов, А. Гриценко, А. Дацюк, А. Єзеров, С. Здіорук, Є. Ковальов, Ю. Ковбасюк, О. Користін, О. Кривенко, О. Литвиненко, Ю. Максименко, Н. Нижник, Г. Новицький, В. Оборотов, В. Погорілко, С. Погребняк, В. Пилипчук, М. Прохоренко, О. Семенченко, Г. Ситник, С. Чумаченко та інші.

Як вказує нам В. О. Копанчук, нормативна база являє собою організаційно-функціональний образ системи національної безпеки, виражений юридичною мовою, і який відповідає її цільовому призначенню. При цьому, правові норми забезпечують моделювання як самої системи національної безпеки, так і її підсистем, нормування та формалізацію їх функціональних, організаційних та інформаційних структур, а також самі виконують інформаційну функцію [2].

Як зазначає Ліпкан В. А., - вихідною, управляючою, правовою інформацією для функціонування системи національної безпеки є Конституція України, а також закони та підзаконні нормативні акти, що визначають функції та завдання державних і недержавних суб'єктів сил забезпечення національної безпеки як в цілому, так і по конкретних напрямках їх діяльності, підсистемах і рівнях управління [3, с. 116].

Відповідно, нормативно-правове забезпечення національної безпеки позиціонується певною частиною науковців-правників та безпеко знавців як процес створення і підтримки в необхідних межах конструктивних організаційно-функціональних характеристик системи національної безпеки за допомогою впорядковуючого впливу нормативно-правових засобів.

Система нормативно-правового забезпечення національної безпеки являє собою сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які створюють нормативно-правове поле для функціонування системи національної безпеки і виконання нею свого призначення. У широкому розумінні, - йдеться про Конституцію України, Закон України «Про національну безпеку України», інші національні безпекові закони України, укази та розпорядження Президента України, міжнародні правові акти, пов'язані із забезпеченням як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, які визначають компетенцію суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, а також відомчі нормативні акти у формі наказів, директив, настановлень, положень, статутів, правил, інструкцій тощо [3, с. 138].

Усю нормативну базу, якою керується система забезпечення національної безпеки, дослідники умовно поділяють на два рівні. На першому рівні правова база створюється в рамках системи національної безпеки і має загальнообов'язковий для всіх характер (Конституція України, закони та постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України). На другому рівні створюється відомча нормативна база, яка уточнює і конкретизує (з урахуванням специфіки кожного суб'єкта забезпечення національної безпеки) його функції та завдання [4, с. 130].

Варто додати, що підзаконні нормативно-правові акти деталізують положення чинного безпекового законодавства. Вони розроблені різними суб'єктами нормотворчості для всебічного забезпечення практичної реалізації законів у досліджуваній сфері. Залежно від суб'єкта прийняття, підзаконні нормативно-правові акти у сфері забезпечення національної безпеки можна класифікувати на ті, що приймає Парламент, Голова держави, Уряд та центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та ін. Провідними

суб'єктами підзаконної нормотворчості з питань національної безпеки і оборони необхідно визнати Президента України та Раду національної безпеки і оборони України [5, с. 71; 6, с. 468].

Переходячи до питання проблематики нормативного регулювання сектору безпеки і сил оборони, можливо сказати, що сучасні загрози як гібридної, так і повномасштабної війн, продемонстрували неефективність традиційних засобів та методів забезпечення національної безпеки. Відповідно, одним із важливих сучасних завдань є нормативне гарантування та практичне забезпечення інформаційної, зокрема, кібербезпеки. Наслідки кібератак мають як оборонний, фінансово-економічний так і соціальний та психологічний характер, підривають стан національної безпеки. У свій час у зв'язку з цими обставинами був розроблений та прийнятий Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 року, в якому було закріплено низку ключових понять, базових принципів забезпечення кібербезпеки, розроблено систему кібербезпеки, механізм реалізації міжнародних стандартів кіберзахисту тощо.

Реальні загрози національній безпеці потребують змістовного і оперативного реагування. Ефективні правові засади діяльності Збройних Сил, зокрема, військового командування, інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів, органів публічної влади та інших суб'єктів в контексті забезпечення національної безпеки в умовах функціонування держави в критичних умовах, - повинні зумовити готовність держави перейти до будь-якого особливого правового режиму у разі ескалації загроз національній безпеці. Для досягнення цієї мети, з початку повномасштабної збройної агресії удосконалено Закон України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема, розширено та деталізовано зміст заходів воєнного стану, удосконалено порядок їх застосування, доопрацьовано коло повноважень військового командування та інших уповноважених спеціальних суб'єктів тощо.

Доцільно акцентувати увагу і на програмних документах, зокрема, Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. Як вбачається, навіть після трьох років повномасштабної війни, концепція «всеохоплюючої оборони» не втратила своєї актуальності і значення.

Всеохоплююча оборона України - це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у:

- превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі;
- використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо);

- застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [7].

Також вдало позиціонується воєнна безпека України як одна із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей. На глобальному рівні основними аспектами воєнної безпеки визнається руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки.

Декларується, що досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва ... здійснюватиметься, зокрема, шляхом формування та реалізації: ефективної воєнної політики, стратегічного, зокрема оборонного, планування та планування оборони України, що ґрунтуються на євроатлантичних принципах, засадах демократичного цивільного контролю над силами оборони, стратегічних комунікаціях та інформаційній політиці у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, європейській та євроатлантичній інтеграції України [7].

З найновіших програмних документів варто згадати Указ Президента України від 5 грудня 2024 року № 817/2024: «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 грудня 2024 року «Щодо протидії загрозам національній безпеці України у сфері охорони здоров'я в особливий період» [8].

Отже, формування політики національної безпеки у час повномасштабної війни має бути спрямованим на визначення та реалізацію завдань і цілей, що найбільш повно відображені у Стратегії воєнної безпеки України.

Разом з тим, аналіз законодавства у сфері забезпечення безпеки та оборони України свідчить про значний прогрес у створенні правової бази, що відповідає сучасним викликам. Прийняття нових законів та реформування існуючих норм сприяють адаптації до умов зовнішніх загроз і внутрішніх викликів, підвищуючи ефективність національної безпеки. Проте, для досягнення стану ефективності правового регулювання відповідних суспільних відносин, необхідна подальша гармонізація національно безпекового законодавства з міжнародними стандартами, а також активна співпраця в оборонній, економічній, гуманітарній сферах з державами – стратегічними партнерами України. У перспективі, акцент на інноваціях, технологічних рішеннях як ключових концептах зміцнення обороноздатності, повинен стати домінуючим фактором у формуванні безпечного середовища для громадян України у післявоєнний період. Тому, важливо продовжувати дослідження та розробки в цій сфері, щоб забезпечити належний рівень захисту в умовах динамічних глобальних змін.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.

2. Копанчук В. О. Нормативно-правове забезпечення державної політики національної безпеки та громадського порядку України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12.
3. Систематизація інформаційного законодавства України: *монографія*. В. А. Ліпкан, В. А. Залізняк; за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ: Ліпкан О. С., 2012. 304 с.
4. Кобко Є. В. Проблеми правового регулювання в оборонній сфері як складовій національної безпеки України. *Матеріали науково-практичної конференції: Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Харків, 2019. С. 129-131.
5. Антонов В. О. Проблема формування нової нормативно-правової бази національної безпеки України на тлі нових викликів та загроз. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 70–73.
6. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуро формуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 84. С. 465–471.
7. Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021: Про затвердження Стратегії воєнної безпеки України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4860.html> (дата звернення: 06.12.2024).
8. Указ Президента України від 5 грудня 2024 року № 817/2024: «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 грудня 2024 року «Щодо протидії загрозам національній безпеці України у сфері охорони здоров'я в особливий період». URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/7073.html> (дата звернення: 06.12.2024).

Борисов Н. М.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Дручек О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ ЗАСТОСУВАННЯ «ПРАВА ЖЕНЕВИ» В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Сучасний військовий конфлікт, який розгорнувся внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, підкреслює необхідність ефективного застосування норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП).

МГП є комплексною системою правових норм, спрямованих на регулювання ведення бойових дій та забезпечення захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту. Основні міжнародні документи, такі як Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року, її додаткові протоколи [1], а також Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни [2], встановлюють базові принципи, які повинні бути дотримані навіть у найскладніших військових умовах.

Відповідно, аналіз особливостей застосування норм МГП в умовах сучасного збройного конфлікту, окреслення основних проблем їх імплементації, а також визначення перспектив розширення міжнародних механізмів правового захисту цивільного населення є важливим науковим та політичним завданням.

Міжнародне гуманітарне право базується на низці ключових документів, що регулюють поведінку учасників збройних конфліктів. Найважливішим з них є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, яка закріплює основні гарантії безпеки для осіб, що не беруть участі у бойових діях. Цей документ встановлює обов'язок для держав-учасниць забезпечувати гуманітарні умови для цивільних осіб навіть у періоди активних бойових дій [1, с. 34-78].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, прийнятий 8 червня 1977 року (Протокол I) [2, с. 10-45], деталізує заходи щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, розширюючи перелік гарантій, які мають дотримуватися сторонами конфлікту

Гаазька конвенція від 18 жовтня 1907 року встановлює основні правила поведінки під час ведення бойових дій, визначаючи закони та звичаї, якими мають керуватися військові сили. Ці норми набули особливого значення в умовах сучасних конфліктів, адже вони створюють фундамент для аналізу та оцінки правомірності застосування сили [3].

В умовах збройної агресії російської федерації проти України основне завдання МГП полягає у забезпеченні максимального захисту цивільних осіб та мінімізації наслідків бойових дій для невійськових. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію в Україні від 27 червня 2023 року свідчить про численні випадки порушення норм МГП, зокрема, про безпідставні обстріли житлових районів, руйнування об'єктів інфраструктури та інші дії, що загрожують життю та здоров'ю цивільних осіб [4, с. 5–20].

Одним із важливих механізмів правового захисту є застосування санкцій проти осіб, які порушують норми МГП. Міжнародний кримінальний суд (МКС) вже вжив заходів щодо притягнення до відповідальності керівників, причетних до скоєння воєнних злочинів, шляхом видання ордеру на арешт, що демонструє зростання міжнародного тиску на недотримання норм гуманітарного права [5, с. 1-12]. Такий підхід створює прецедент для подальшого розслідування та притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за порушення норм МГП.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є одним із ключових органів, що забезпечують правовий захист цивільних осіб, постраждалих від порушень норм МГП. Розгляд справ проти держав, у яких зафіксовано порушення прав людини в умовах збройних конфліктів, створює додатковий механізм притягнення до відповідальності за злочини проти людяності [6, с. 1-45].

Правозахисні організації, зокрема Human Rights Watch, регулярно публікують доповіді, в яких детально аналізуються випадки воєнних злочинів, такі як обстріли цивільних, тортури та насильницькі депортації. Зазначені документи відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та наданні доказової бази для міжнародних судових розслідувань [7, с. 1-28]. Разом з судовими органами вони створюють систему, яка сприяє посиленню контролю за дотриманням норм МГП. Незважаючи на існуючу нормативно-правову базу, практичне застосування норм МГП стикається з низкою серйозних викликів. Однією з головних проблем є складність документування порушень в умовах інтенсивних бойових дій, коли доступ до місць злочинів обмежено, а інформація може бути спотвореною. Також важливою є проблема оперативного реагування на порушення: існують труднощі у своєчасному збиранні доказів та проведенні незалежних розслідувань. Політичний контекст конфлікту часто ускладнює діяльність міжнародних судових інституцій, що може призводити до затримок у притягненні винних до відповідальності.

Проте, зростання ролі таких органів, як МКС та ЄСПЛ, свідчить про поступове удосконалення міжнародної системи правового захисту. Посилення співпраці між державами, міжнародними організаціями та правозахисними структурами може сприяти більш ефективній імплементації норм МГП у

безпрецедентних умовах збройного конфлікту, спричиненого російською агресією проти України.

Для подолання існуючих викликів необхідно вдосконалити механізми контролю за дотриманням норм МГП, зокрема «права Женеви». Одним із напрямків є розширення співпраці між міжнародними судовими інституціями та правозахисними організаціями, що дозволить створити більш ефективну систему збору доказів та проведення розслідувань. Також важливим є розвиток технологій дистанційного моніторингу та збору інформації, що дозволить оперативно фіксувати порушення у важкодоступних зонах бойових дій.

Крім того, вдосконалення правового регулювання на національному рівні, із врахуванням норм «права Женеви», сприятиме зміцненню правового статусу цивільного населення в умовах воєнного конфлікту. Створення спеціалізованих судових комісій та робочих груп для розслідування воєнних злочинів може стати додатковим механізмом підвищення ефективності імплементації норм МГП.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що міжнародне гуманітарне право, зокрема, «право Женеви», є ключовим інструментом забезпечення захисту цивільного населення в умовах збройної агресії. Женевська конвенція, її додаткові протоколи, а також Гаазька конвенція, утворюють міцну нормативну базу, що встановлює обов'язкові стандарти поведінки для всіх учасників збройного конфлікту.

Практика застосування цих норм у контексті збройної агресії проти України демонструє як досягнення, так і низку викликів, пов'язаних із документуванням та притягненням до відповідальності винних у воєнних злочинах.

Розвиток міжнародних судових механізмів, таких як МКС та ЄСПЛ, створює додатковий тиск на порушників норм МГП та сприяє їх притягненню до відповідальності.

Подальше вдосконалення нормативно-правової бази, посилення міжнародної співпраці та впровадження сучасних технологій моніторингу є необхідними умовами для ефективної імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Це, у свою чергу, сприятиме зниженню гуманітарних наслідків збройних конфліктів і встановленню справедливості для потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року // Міжнародний комітет Червоного Хреста. – URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/380> (дата звернення: 02.02.2025).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року // Міжнародний комітет Червоного Хреста. – URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/470> (дата звернення: 02.02.2025).

3. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року // AvalonProject, YaleLawSchool. – URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (дата звернення: 02.02.2025).

4. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію в Україні від 27 червня 2023 року // Офіційний сайт ООН. – URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine> (дата звернення: 02.02.2025).

5. Міжнародний кримінальний суд: ордер на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової // Офіційний сайт МКС. – 17 березня 2023 р. – URL: <https://www.icc-cpi.int/>. (Дата звернення: 02.02.2025).

6. Європейський суд з прав людини. Справи України проти Росії // Офіційний сайт ЄСПЛ. – URL: <https://www.echr.coe.int/> (дата звернення: 02.02.2025).

7. Human Rights Watch. Воєнні злочини в Україні: обстріли цивільних, тортури та насильницькі депортації. Лондон. 2023. 28 с. URL: <https://www.hrw.org> (дата звернення: 02.02.2025).

Будківський В. М.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ГУМАНІТАРНИМ ПРАВОМ

Військова злочинність в умовах воєнного стану є багатофакторним явищем, яке вимагає комплексного підходу для запобігання та протидії військовій злочинності. Психологічна підтримка, суворий контроль дисципліни, належне правове забезпечення, соціально-економічна підтримка військовослужбовців, боротьба з корупцією та забезпечення належної підготовки військових кадрів є ключовими напрямками для мінімізації ризиків військової злочинності [1, с. 131].

Збройна агресія Російської Федерації проти України з 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення у 2022 році, призвели до численних порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та вчинення воєнних злочинів. Розслідування цих злочинів та притягнення винних до відповідальності є не лише моральним обов'язком, але й необхідною умовою для відновлення справедливості, забезпечення верховенства права та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Основоположними документами МГП, що визначають заборонені методи та засоби ведення війни, а також захист жертв збройних конфліктів, є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них. Воєнні злочини визначені в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС) та національному законодавстві України (Кримінальний кодекс України, ст. 438) [2]. Слід зазначити, що Римським Статутом до найбільш тяжких злочинів віднесено: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії, а в статті 8 закріплено найширший перелік воєнних злочинів [3].

За скоєння воєнних злочинів передбачено кримінальну відповідальність на національному та міжнародному рівні. Розглядаючи відповідальність за воєнні злочини, слід зазначити що її несуть комбатанти, а також особи, що віддають їм

накази, тобто міжнародним правом встановлено не тільки особисту відповідальність за воєнні злочини, а й відповідальність вчинену групою осіб [3].

Розслідування воєнних злочинів в Україні здійснюється на різних рівнях. Органи Національної поліції, СБУ, Офісу Генерального прокурора та ін. проводять розслідування воєнних злочинів на території України. Військові злочини розглядаються в національних судах. МКС має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, вчинених на території України з 2014 року. Прокурор МКС розпочав розслідування ситуації в Україні у 2022 році. Інші держави також можуть розслідувати та судити осіб, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів в Україні, на підставі принципу універсальної юрисдикції.

Розслідування воєнних злочинів в Україні стикається з низкою проблем, які впливають на якість і терміни розслідування. Величезна кількість вчинених воєнних злочинів ускладнює їх ефективне розслідування, а бойові дії та окупація частини території України ускладнюють доступ слідчих до місць вчинення злочинів.

Збір доказів воєнних злочинів є складним процесом, який вимагає спеціальних знань та методик. Ключовими методиками, що застосовуються при зборі доказів воєнних злочинів є:

- ретельний огляд місця злочину з метою виявлення, фіксації та вилучення речових доказів (зброя, гільзи, сліди вибухів, біологічні матеріали тощо);

- допит свідків та потерпілих для отримання усних показань про обставини злочину, осіб, причетних до нього, та інші важливі деталі);

- проведення експертиз (балістична, трасологічна, медична, біологічна та інші експертизи для аналізу речових доказів та встановлення обставин злочину);

- аналіз документів для вивчення документів, що можуть містити інформацію про воєнні злочини (накази, рапорти, карти, схеми тощо);

- використання дронів та супутникових знімків для фіксації місць вчинення злочинів, руйнувань, переміщення військ тощо;

- аналіз даних соціальних мереж та інтернет-ресурсів для збору інформації про воєнні злочини, ідентифікації потенційних свідків та підозрюваних.

- 3D-моделювання та віртуальна реальність для реконструкції подій та створення інтерактивних моделей місць злочинів.

- Штучний інтелект для аналізу великих об'ємів даних та виявлення зв'язків між потенційними злочинцями та їх діями.

- ідентифікація конкретних осіб, відповідальних за вчинення воєнних злочинів.

Ефективне розслідування воєнних злочинів вимагає тісної співпраці з міжнародними організаціями, такими як МКЧХ, ООН, ЄС.

Незважаючи на виклики, Україна активно працює над розслідуванням воєнних злочинів та притягненням винних до відповідальності. Важливу роль у цьому процесі може відіграти створення спеціалізованих підрозділів. Військова поліція України, як спеціалізований орган, буде більш ефективною у виявленні, розслідуванні та попередженні злочинів, скоєних військовослужбовцями, ніж загальні правоохоронні органи. В умовах воєнного стану швидке реагування на

злочини у військовій сфері є критично важливим. Військова поліція зможе діяти оперативніше, враховуючи специфіку військової служби. Військові поліцейські будуть мати спеціальну підготовку, знання військового законодавства та процедур, що дозволить їм ефективніше проводити розслідування.

Сама наявність військової поліції діятиме як стримуючий фактор для потенційних порушників військової дисципліни. Військова поліція контролюватиме дотримання військовослужбовцями законів та звичаїв війни, що є важливим для збереження гуманного характеру збройного конфлікту та міжнародного іміджу України. Військова поліція також захищатиме права військовослужбовців, розслідуючи скарги на неправомірні дії командирів або інших військовослужбовців.

Діяльність військової поліції сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності Збройних Сил, що зміцнить довіру суспільства до армії. Військова поліція буде залучена до боротьби з корупцією у військовій сфері, що також позитивно вплине на імідж армії.

Отже, розслідування воєнних злочинів в Україні та притягнення винних до відповідальності є важливим кроком на шляху до відновлення справедливості та забезпечення тривалого миру. Це складний та тривалий процес, який вимагає зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях. Проте, важливо продовжувати цю роботу для того, щоб забезпечити неминучість покарання за воєнні злочини та запобігти їх повторенню у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Ковальова Т. І. Військова злочинність в умовах воєнного стану як загроза державній та національній безпеці. Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали II Всеукр. наук.практ. конф. (м. Київ, 25 жовтня 2024 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 128-132.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України № 2341-III в редакції від 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.01.2025).
3. Ковальова Т. І., Ковальов Р. М. Кримінальна відповідальність за воєнні та військові злочини в секторі безпеки та оборони. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. Запорізький національний університет. 2024. № 1. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/121>

Ваулін О. А.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Комісарова Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА (МГП) В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) є важливим інструментом регулювання збройних конфліктів, яке спрямоване на захист осіб, які не беруть участі у бойових діях, та обмеженням методів і засобів ведення війни. У сучасних умовах, коли збройні конфлікти стають все більш складними та асиметричними, застосування МГП набуває особливого значення для забезпечення державної безпеки. Державна безпека в контексті збройних конфліктів включає не лише військову безпеку, а й захист цивільного населення, інфраструктури, екології та національних інтересів. У цій роботі розглядаються основні аспекти застосування МГП у контексті збройних конфліктів та їх вплив на державну безпеку.

Міжнародне гуманітарне право базується на ключових принципах, які мають вирішальне значення для забезпечення державної безпеки. До них належать:

- принцип гуманності – заборона на завдання непотрібних страждань та збереження життя цивільного населення;
- принцип розмежування – розрізнення між комбатантами (військовими) та цивільними особами;
- принцип пропорційності – заборона на здійснення атак, які можуть завдати надмірних втрат серед цивільного населення або руйнувань цивільних об'єктів;
- принцип обмеження методів і засобів ведення війни – заборона на використання зброї та методів, які завдають надмірних страждань або мають довгострокові наслідки.

Ці принципи є основою для мінімізації втрат серед цивільного населення та збереження критичної інфраструктури, що є важливим аспектом державної безпеки. Наприклад, дотримання принципу пропорційності під час військових операцій допомагає уникнути надмірного руйнування міст та сіл, що може

призвести до гуманітарних криз та дестабілізації ситуації в країні (Женевські конвенції, 1949) [1].

Цивільне населення є одним із головних об'єктів захисту в умовах збройних конфліктів. Дотримання норм МГП щодо захисту цивільних осіб сприяє збереженню соціальної стабільності та довіри до держави. Згідно з Додатковим протоколом I до Женевських конвенцій (1977), цивільні особи та цивільні об'єкти не повинні ставати об'єктами нападів [2].

Заборона нападу на цивільні об'єкти, такі як лікарні, школи, житлові будинки та інфраструктуру, допомагає уникнути гуманітарних катастроф. Руїнування цивільних об'єктів може призвести до масового переселення людей, втрати робочих місць та соціальної напруженості, що підриває стабільність держави. Крім того, захист цивільного населення є важливим для підтримки міжнародної репутації держави та отримання підтримки від міжнародних організацій.

МГП встановлює обмеження на використання певних видів зброї та методів ведення війни, які можуть завдати надмірних страждань або мати довгострокові наслідки для довкілля та населення. Наприклад, заборона на використання хімічної, біологічної та ядерної зброї є важливим кроком у забезпеченні глобальної безпеки.

Конвенція про заборону хімічної зброї (1993) забороняє використання хімічних речовин у військових цілях, що сприяє збереженню екологічної безпеки та здоров'я населення. Використання такої зброї може призвести до довгострокового забруднення навколишнього середовища, що ускладнює відновлення країни після конфлікту та підриває її економічну стабільність [3].

Крім того, МГП забороняє використання мін та касетних боєприпасів, які становлять загрозу для цивільного населення навіть після закінчення конфлікту [4]. Наприклад, міжнародна кампанія за заборону протипіхотних мін призвела до прийняття Оттавської конвенції (1997), яка значною мірою зменшила кількість жертв серед цивільного населення.

У сучасних умовах збройні конфлікти часто пов'язані з діяльністю терористичних організацій. Дотримання норм МГП у боротьбі з тероризмом є важливим для забезпечення легітимності дій держави та міжнародної підтримки. Наприклад, забезпечення правопорядку та дотримання прав людини під час проведення антитерористичних операцій допомагає уникнути радикалізації населення та зростання соціальної напруженості.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 (2001) закликає держави вживати заходів для боротьби з тероризмом, але при цьому дотримуватися норм МГП. Порушення цих норм може призвести до міжнародної ізоляції держави та втрати підтримки з боку міжнародної спільноти [5].

Дотримання МГП вимагає міжнародної співпраці та взаємодії між державами. Наприклад, міжнародні трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), відіграють важливу роль у притягненні до відповідальності за порушення норм МГП. Римський статут МКС (1998)

передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид [5].

Міжнародна співпраця також включає обмін інформацією, надання гуманітарної допомоги та спільні зусилля щодо відновлення миру. Наприклад, діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) спрямована на забезпечення дотримання норм МГП та надання допомоги постраждалим у збройних конфліктах.

Незважаючи на важливість МГП, його застосування в сучасних конфліктах стикається з низкою викликів. До них належать:

- асиметричні конфлікти: у конфліктах з участю недержавних акторів (наприклад, терористичних організацій) дотримання норм МГП часто ускладнюється через відсутність чіткої структури та відповідальності;
- кібервійни: розвиток технологій призвів до появи нових форм збройних конфліктів, таких як кібератаки, які не регулюються традиційними нормами МГП;
- політизація МГП: деякі держави можуть використовувати МГП для досягнення політичних цілей, що підриває довіру до міжнародного права.

Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройних конфліктів є важливим інструментом для забезпечення державної безпеки. Дотримання норм МГП сприяє збереженню життя цивільного населення, захисту критичної інфраструктури та мінімізації наслідків конфліктів. У сучасних умовах, коли збройні конфлікти стають все більш складними та асиметричними, дотримання МГП є не лише моральним обов'язком, а й стратегічним інтересом держави. Міжнародна співпраця, дотримання принципів гуманності та обмеження методів ведення війни є ключовими елементами для забезпечення стабільності та безпеки в умовах конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_153 (дата звернення: 29.01.2025).
2. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl> (дата звернення: 29.01.2025).
3. Конвенція про заборону хімічної зброї (1993). URL: <https://www.opcw.org> (дата звернення: 29.01.2025).
4. Оттавська конвенція про заборону протипіхотних мін (1997). URL: <https://www.apminebanconvention.org> (дата звернення: 29.01.2025).
5. Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 (2001). URL: <https://www.un.org/securitycouncil> (дата звернення: 29.01.2025).
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). URL: <https://www.icc-cpi.int> (дата звернення: 29.01.2025).

Волошин В. Р.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ – ЯК ОБ’ЄКТИВНИЙ ІНТЕРЕС НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Із метою забезпечення ефективної оборони країни під час повномасштабної збройної агресії, з боку державних інститутів вимушено реалізовується політика у межах і на підставах Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Така політика не є статичною та поступово зазнає змін, виходячи з потреб суспільства та перебігу війни, але у будь-якому випадку вона забезпечується, в першу чергу, означеною вище буквою закону.

Забезпечення прав і свобод громадянина є фундаментальним завданням будь-якої демократичної держави. Права та свободи громадянина гарантуються національним законодавством та міжнародними нормативно-правовими актами. Винятком є функціонування держави в умовах особливих правових режимів, у період набуття зовнішніми загрозами та небезпеками для існування держави ознак критичного характеру. Відповідно, в окреслений період функціонує спеціальний правовий режим, який передбачає, зокрема, і суттєві обмеження громадянських прав і свобод.

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв’язку із неспровокованою збройною агресією російської федерації, постало питання щодо необхідності тимчасових обмежень окремих конституційних прав і свобод громадян. Законодавством передбачено, що в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та захисту держави, можуть обмежуватися такі базові права, як: свобода пересування, недоторканність житла, право на приватність, свобода слова та інші, що визначені Конституцією України. Ряд науковців-дослідників вважає такий стан недоліком правових та етичних питань, у зв’язку з тим, що ці обмеження хоча й тимчасові, проте зачіпають основи демократичного ладу. Противники апології тимчасового обмеження прав громадян вважають, що важливо, принаймні, враховувати правові механізми, реальну потребу та пропорційність таких обмежень та обов’язкову їх відповідність загальним принципам права.

Однак, такі обмеження у будь-якому випадку викликають значні питання у правників-дослідників, а також у суспільства в цілому, оскільки вони так чи інакше зачіпають базові права людини і громадянина. Означене дослідження розглядає правову основу, реалії та проблематику обмеження прав і свобод, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44 та 53 Конституції України [1] в умовах дії особливих правових режимів.

Надзвичайна актуальність теми полягає у тому, що ситуації та проблеми, які досліджуються, відбуваються в режимі реального часу. Це, певною мірою, зумовлює відносно поверхневу та слабку вивченість проблеми. Але при цьому слід зазначити, що певні наукові напрацювання й теоретичне підґрунтя проблем прав людини та їх обмеження заклали вітчизняні вчені-правознавці і, зокрема, конституціоналісти: І. Алмаші, О. Бориславська, Венгер, Демидова, М. Козюбра, Корнієнко, О. Лютюк, С. Матвеєв, Л. Наливайко, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Романова, Н. Сергєєва, Л. Ткаченко, Ю. Тодика, Ю. Фігель, Ю. Шемшученко та інші.

Отже, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», під час дії воєнного стану можуть бути обмежені права і свободи громадян, а також законні інтереси юридичних осіб. Такі обмеження є тимчасовими і запроваджуються відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Цей правовий механізм дозволяє державі зменшити обсяг деяких прав або обмежити інші в інтересах національної безпеки та оборони. У період воєнного стану можуть обмежуватися наступні конституційні права громадян: недоторканність житла, таємниця листування і комунікацій, недоторканність особистого життя, свобода пересування, свобода думки і слова, право на участь в управлінні державними справами, право на мирні зібрання, право на володіння власністю, право на підприємницьку діяльність, право на працю та страйк, право на освіту [2].

З одного боку, обмеження конституційних прав і свобод є необхідним заходом в умовах війни. Однак, такі заходи створюють правові та етичні дилеми. Найбільша проблема такого правового та морально-етичного конфлікту полягає у дотриманні балансу між захистом держави та збереженням демократичних цінностей. Крім того, тимчасові обмеження викликають соціальне напруження, особливо коли громадяни стикаються з труднощами в реалізації базових прав, таких як: свобода пересування або право на підприємницьку діяльність. Ще одна проблема: питання компенсації за вилучене майно та дотримання законності у виконанні обмежувальних заходів, що потребує належного контролю з боку органів державної влади.

Крім того, військове командування або військово-цивільні адміністрації можуть встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби: проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та

вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України [2].

Треба також пам'ятати, що правовий режим воєнного стану не тільки обмежує ряд конституційних та інших прав громадян, але й покладає на них додаткові обов'язки. Так, зокрема, на території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт (на підставі і в порядку реалізації Постанови Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану»). Трудова повинність полягає у виконанні робіт оборонного характеру, а також у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, а також їх наслідків. При цьому, тривалість виконання таких робіт та їхня оплата встановлюються відповідно до трудового законодавства. Крім того, військовому командуванню надається право використовувати потужності, ресурси та майно підприємств і організацій усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, а також окремих громадян. Трудова повинність може запроваджуватися для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер.

Як зазначає Л. Наливайко, важливо акцентувати, що в українській правовій доктрині вживається термін «конституційні засади обмеження прав людини», мета якого полягає у забезпеченні необхідного балансу між особистими та суспільними інтересами. Конституція України та інші нормативно-правові акти, що визначають обмеження конституційних прав і свобод людини, повинні встановлювати збалансований підхід до особистих і суспільних інтересів, оскільки порушення цього балансу може призвести до порушення прав та свобод особи [3, с. 626].

Отже, можемо зробити висновок, що будь-яке обмеження прав людини повинно мати обґрунтовані законодавчі підстави, належним чином закріплені у законодавстві. Додатково, такі обмеження мають бути тимчасовими, пропорційними і не можуть ушкоджувати основні права та свободи особи.

Відповідно до положень міжнародних нормативно-правових актів [4; 6] та згідно з міжнародними зобов'язаннями, Україна 28 лютого 2022 року повідомила Генерального секретаря Ради Європи про застосування дерогації, тобто, тимчасового відступу від положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], що обумовлений масштабною неспровокованою військовою агресією з боку російської федерації. Це свідчить про те, що всі необхідні формальності для обмеження певних прав людини на період дії воєнного стану у державі були виконані [7, с. 604].

При цьому ряд науковців, зокрема: М. Ковалів, С. Матвеев та О. Романова наголошують, що обмеження прав людини необхідно чітко розрізняти від порушення прав людини, оскільки обмеження прав відбувається в тих випадках,

коли держава чи інші суб'єкти обмежують використання окремих прав людини у конкретних ситуаціях з законними цілями, такими як: забезпечення безпеки, захист громадського порядку, охорона здоров'я, а також захист прав і свобод інших осіб чи інтересів суспільства взагалі. У свою чергу, обмеження прав людини пов'язані з конкретними обставинами і повинні бути пропорційними до об'єктивних цілей, які вони мають досягти. В той час, як порушення прав людини завжди перебуває поза межами допустимого. І, відповідно, важливо забезпечувати баланс між необхідністю обмеження та захистом фундаментальних прав та свобод громадян в суспільстві [8, с. 117; 9, с. 78].

У зв'язку з цим, вчені-конституціоналісти (І. Алмаші, Х. Маркович, О. Гавриленко та ряд інших) підкреслюють аксіому, що в умовах воєнного стану визначені Конституцією України права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені. При цьому передбачено винятковий порядок їх застосування, що вимагає соціально відповідальних дій з боку держави. Ці заходи повинні відповідати критеріям виправданості мети їх встановлення; орієнтованості на захист індивідуальних та публічних інтересів; визначеності обмежень виключно на підставі Основного Закону; недопустимості порушення принципу рівності; неможливості внесення змін до Конституції, якщо ці зміни передбачають обмеження прав і свобод людини і громадянина тощо. Отже, з одного боку, Конституція України гарантує обов'язкове відновлення обсягу конституційних прав і свобод людини і громадянина, які були обмежені, у визначений строк. З іншого боку, забезпечує, що можливість застосування обмежень цих прав існує лише в передбачених законодавством випадках і в разі об'єктивної необхідності такого застосування [10, с. 331; 11; 12, с. 56].

Отже, вимушене обмеження конституційних прав і свобод громадян є складним і неоднозначним явищем, яке виникає у випадку, коли держава стикається з серйозними загрозами національній безпеці, громадському порядку чи життю та здоров'ю громадян. На основі аналізу сучасних реалій і правових проблем, пов'язаних із такими обмеженнями, можна зробити висновок, що, хоча вони й мають тимчасовий характер і повинні відповідати принципам необхідності та пропорційності, у практиці можуть виникати значні ризики порушення прав людини. Впровадження подібних обмежень потребує чіткого нормативного регулювання, яке має забезпечити баланс між державними інтересами та основними правами громадян. Недосконалість правових норм і механізмів контролю за їх реалізацією можуть призвести до зловживання владою, що підриває довіру до державних інститутів і порушує основи демократичної правової держави. Таким чином, для мінімізації негативних наслідків вимушеного обмеження прав і необхідне посилення правових гарантій і забезпечення дотримання принципів верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану: *Закон України* від 12 травня 2015 року № 389-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.01.2025).
3. Наливайко Л.Р. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. № 3(31), 2024. С. 622-635. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/9741/9794> (дата звернення: 19.01.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (дата звернення: 19.01.2025).
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.01.2025).
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 19.01.2025).
7. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Реалізація Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: прецедентна практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні та вітчизняні реалії в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 603-607.
8. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М.В. Ковалів, М.Т. Гаврильців, Н.Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.
9. Матвеев С. В., Романова О .М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023/2. С. 76-80. URL: 862-Текст статті-1604-1-10-2023 1018-1.pdf (дата звернення: 19.01.2025).
10. Алмаші І. М. Конституційне право України. *Підручник*. 11-те видання (присвячене 30-ій річниці заснування юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»). Ужгород. Видавництво «РІК-У». 2023. 536 с. (дата звернення: 19.01.2025).
11. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. URL: <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>. (дата звернення: 19.01.2025).
12. Гавриленко О. І. Дотримання конституційних прав та свобод людини в умовах воєнного стану / Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану: *матеріали Регіональної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 27 червня 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 55-57.

Волощук О. А.,
аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

Науковий керівник:
Рудой К. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ
(м. Одеса, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ) відіграє надзвичайно важливу роль під час війни, допомагаючи людям у найскладніших ситуаціях. З початку повномасштабних бойових дій в Україні організація працює безперервно: розвозить гуманітарні вантажі, підтримує лікарні, допомагає евакуювати цивільних із небезпечних регіонів. Волонтери Червоного Хреста не просто надають допомогу – вони ризикують власним життям, щоб врятувати інших. Попри складнощі з логістикою, блокування доріг і обстріли, їм вдається забезпечувати людей найнеобхіднішим: продуктами, медикаментами, засобами гігієни та психологічною підтримкою. Окрім цього, вони навчають людей правилам першої допомоги, що може врятувати життя в критичній ситуації. Організація також допомагає розшукувати зниклих безвісти та возз'єднувати розлучені війною родини. Без перебільшення, діяльність Червоного Хреста є одним із найважливіших чинників гуманітарної підтримки України.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це своєрідний набір правил, який визначає, як має вестися війна, щоб мінімізувати страждання цивільного населення. Воно встановлює межі для військових, забороняючи їм атакувати мирних жителів, руйнувати цивільну інфраструктуру та застосовувати жорстокі методи ведення бою. Основу МГП становлять Женевські конвенції 1949 року, які зобов'язують воюючі сторони дотримуватися принципів гуманності навіть у розпал бойових дій. Однак, як показує практика, ці правила часто порушуються, і це веде до катастрофічних наслідків.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) відіграє ключову роль у контролі за дотриманням гуманітарного права. Його представники документують порушення, працюють із урядами та військовими, щоб забезпечити хоча б мінімальні гарантії безпеки для мирного населення. В Україні Червоний Хрест допомагає створювати гуманітарні коридори для евакуації, забезпечує лікарні необхідним обладнанням і підтримує людей, які опинилися у складних умовах. Ця робота потребує не лише матеріальних ресурсів, а й величезних моральних зусиль, оскільки волонтери та працівники організації стикаються з важкими людськими трагедіями щодня.

На жаль, навіть чітко прописані норми міжнародного гуманітарного права не завжди виконуються. Щодня фіксуються атаки на цивільні об'єкти, тортури військовополонених, перешкоджання роботі гуманітарних організацій. ООН, МКЧХ та правозахисні організації документують ці злочини, щоб у майбутньому винні могли понести відповідальність. Але головне – не просто покарати порушників, а зробити все можливе, щоб гуманітарне право дійсно працювало на практиці й захищало тих, хто не бере участі у бойових діях.

МГП регулює питання надання допомоги постраждалим у зонах конфлікту. Наприклад, міжнародні організації зобов'язані мати безперешкодний доступ до населення, яке потребує допомоги. Однак практика показує, що часто гуманітарні місії стають мішенню для атак, що є грубим порушенням міжнародних норм. Саме тому важливо не лише фіксувати такі випадки, а й домагатися їхнього розгляду на міжнародному рівні.

Таким чином, міжнародне гуманітарне право – це не просто набір правил, а реальний механізм, який може рятувати життя. Діяльність Червоного Хреста – яскравий приклад того, як навіть у найжорстокіших умовах можна залишатися людяними й допомагати тим, хто цього потребує найбільше. Саме завдяки таким організаціям і людям, які працюють у гуманітарній сфері, можна підтримувати хоч якусь рівновагу між війною та збереженням людських життів.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Товариства Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua>.
2. Міжнародний комітет Червоного Хреста про діяльність в Україні. URL: <https://www.icrc.org/en/where-we-work/europe-central-asia/ukraine>.
3. Офіційний сайт ООН про міжнародне гуманітарне право. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/international-law-and-justice>.
4. Управління Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію в Україні. URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine>.

Гайдай М. А.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Визначення ролі міжнародного гуманітарного права як інструменту захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту потребує окреслення його сутнісного призначення як галузі міжнародного права. Міжнародне гуманітарне право є галуззю міжнародного права, що ґрунтується на нормах і принципах, необхідних для обмеження застосування насильства у процесі ведення війни. Досягти цієї мети можливо шляхом реалізації вимог міжнародного права, серед яких варто виокремити такі як зобов'язання сторін конфлікту розрізняти комбатантів та цивільних осіб і, як наслідок, утримуватися від нападу на цивільних осіб, заборона застосування тих видів зброї, які завдають особливо важких страждань або не дозволяють розрізняти комбатантів і цивільних осіб, тощо.

В умовах сьогодення міжнародне гуманітарне право є одним із найбільш ефективних інструментів, що використовуються міжнародною спільнотою з метою забезпечення безпеки людей та дотримання їх права на життя, здоров'я та особисту гідність. Шляхом реалізації його норм, сторони прагнуть зберегти фундаментальний принцип гуманності, пом'якшити наслідки війни та не допустити невинуватого зростання кількості жертв, перш за все, серед цивільного населення [1].

Міжнародне гуманітарне право накладає на учасників збройного конфлікту та інші сторони зобов'язання дотримуватися законів війни, що виражається в обмеженнях на використання окремих видів зброї та методів ведення війни. Його основними джерелами є Женевські конвенції 1949 року, зокрема Конвенція про захист цивільного населення під час війни, додаткові протоколи до конвенцій 1977 року, Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років та інші міжнародно-правові акти як, наприклад, Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних

ушкоджень або мають невибіркову дію, Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (так звана Оттавська конвенція), Конвенція про хімічну зброю тощо.

Поняття “цивільне населення” є за своєю сутністю досить широким і, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, включає усіх осіб, які не є членами будь-яких збройних формувань і не залучені до безпосередньої участі у бойових діях [2]. Однак з точки зору диференціації сфери впливу норм даної галузі права, доречно виокремити такі категорії цивільного населення як особи, що опинилися під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, біженці, вимушено переміщені особи та діти.

Таким чином, захист цивільного населення в межах дії міжнародного гуманітарного права має декілька аспектів. Перший аспект стосується безпосередньо активної фази бойових дій, де громадяни повинні бути захищені від нападу та наслідків використання сили проти військових об’єктів та бойовиків противника. У цьому випадку застосовуються принципи розрізнення та пропорційності.

Принцип розрізнення найбільш повноцінно втілений в нормах Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. Статтею 48 Протоколу I визначено, що для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об’єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об’єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об’єктів [2].

Принцип пропорційності відображений у статті 51 Протоколу I щодо ведення бойових дій: внаслідок атаки цивільному населенню необхідно завдати щонайменшої шкоди, а коли її неможливо уникнути, шкода має бути пропорційна військовій перевазі [2].

Інший аспект дії міжнародного гуманітарного права втілюється у ситуаціях, коли цивільне населення потрапляє під контроль противника, в тому числі на території супротивної держави. В такому випадку застосовуються положення вже згаданої вище Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Ця конвенція має на меті захист осіб, які опиняються в конфлікті або окупації в будь-який час і в будь-яких обставинах, коли вони знаходяться під контролем сторони конфлікту або окупанта, незалежно від їхнього громадянства.

Відповідно до загальних вимог даного нормативно-правового акту, сторони конфлікту мають взаємний обов’язок захищати цивільне населення. Це означає, що вони повинні утримуватися від будівництва військових об’єктів на території населених пунктів, не використовувати мирних громадян як живі щити, а також уникати будь-якої дії, яка може загрожувати безпеці цивільного населення [1].

Ще одним аспектом дії міжнародного гуманітарного права як інструменту захисту цивільного населення є захист прав біженців та вимушено переміщених осіб, які є одними з найбільш вразливих категорій осіб, що часто зіштовхуються з проблемою порушення прав людини. Конвенція Організації Об’єднаних Націй

про статус біженців 1951 року захищає права людей, які вимушено втікають від війни або переслідування, визначає перелік прав таких осіб, серед яких зокрема право на притулок та захист від насильства [3]. Женевські конвенції також передбачають гуманітарний захист для переміщених осіб, забезпечення їх основними потребами та неприпустимість насильницької репатріації.

Вимушено переміщені особи, як і інші групи населення, користуються правами людини, основи яких закладено у міжнародних документах з прав людини. Окрім того, щодо них застосовуються певні декларації про різні форми захисту в рамках міжнародного гуманітарного права.

Попри те, що внутрішньо переміщені особи мають такий самий правовий статус, як і їхні співгромадяни, на практиці це лише ускладнює процес надання допомоги таким особам. Оскільки такі особи не перетнули кордон, у них немає гарантованого джерела захисту та допомоги, як у тих, хто отримав статус біженця. Таким чином, можна констатувати наявність прогалини в системі механізмів міжнародно-правового захисту, адже щодо вимушено переміщених осіб не існує універсального інструменту захисту, еквівалентного Конвенції про статус біженців 1951 року [4, с. 316-317].

Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення містять низку вимог щодо конкретних аспектів переміщення. Норми, що містяться в Керівних принципах, є невід'ємною частиною міжнародного гуманітарного права і ними чітко визначено, що держави зобов'язані надати переміщеним особам повернення, переселення та реінтеграцію, переміщені особи повинні брати участь у плануванні та управлінні заходами, які їх стосуються, а саме переміщення повинно здійснюватися у такий спосіб, щоб не порушувати права осіб, які переміщуються, на життя, повагу до людської гідності, свободу та безпеку [5].

Особливої уваги у питанні захисту жертв збройних конфліктів потребує найменш захищена категорія населення – діти. Відповідно до норм Конвенції про права дитини 1989 року, дітьми визнаються усі особи, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Норми цієї ж Конвенції передбачають забезпечення особливого захисту дітей від насильства та жорстокого поводження а також забороняють використання дітей у збройних конфліктах. Відповідно до її приписів, дітям має безперешкодно надаватися доступ до освіти, гуманітарної допомоги та захист від вербування до збройних формувань [6].

У міжнародному гуманітарному праві містяться положення про види відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також за вчинення яких злочинів, така відповідальність може настати. В міжнародному гуманітарному праві виокремлено два види відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права – особиста та колективна.

Особиста відповідальність передбачає настання відповідальності для особи, яка в момент вчинення певного злочину, мала у руках державну владу або була її державним представником, а колективна – для керівників політичних партій, очільники міністерств, головнокомандуючі військ країн агресорів, або певні міжнародні організації. Також одним із засобів впливу на країну-агресора є

впровадження економічних, політичних, військових санкцій. Однак їх застосування може бути обмежене через економічний чи політичний інтерес країн, не залучених безпосередньо до конфлікту [7, с. 207].

Попри досить вичерпний перелік інструментів захисту цивільного населення, закріплений нормами міжнародного гуманітарного права, в умовах сучасної збройної агресії російської федерації проти України гостро постало питання неефективності механізму їх втілення. З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році вітчизняними та іноземними фахівцями було зафіксовано порушення росією більшості приписів міжнародного гуманітарного права.

Це виявилось у застосуванні заборонених видів озброєння, у систематичних обстрілах цивільної та критичної інфраструктури, у використанні так званих “зелених коридорів” у якості живого щита, у примусовій депортації та репатріації дітей, що мешкали на тимчасово окупованих росією територіях, а також у численних зафіксованих фактах катування та наруги, скоєних відносно цивільних та військових українців [8].

У зв’язку з цим норми міжнародного гуманітарного права небезпідставно критикуються за їхню декларативність та слабкість механізмів їх реалізації. Міжнародні інституції не завжди здатні ефективно реагувати на порушення міжнародного гуманітарного права через політичні та економічні інтереси держав. Таким чином, збройний напад росії на Україну став свого роду індикатором необхідності модернізації механізму притягнення до відповідальності винних, зокрема зміцнення ролі Міжнародного кримінального суду та інших органів міжнародної юрисдикції [9, с. 116].

Підсумовуючи варто наголосити, що захист цивільного населення в умовах збройних конфліктів є однією із ключових цілей міжнародного гуманітарного права. Втілення приписів таких міжнародних документів як Женевські та Гаазькі конвенції, а також похідних від них міжнародних угод, спрямоване на зниження негативних наслідків ведення бойових дій та на дотримання фундаментальних принципів гуманності та реалізацію основоположних прав та свобод людини.

Однак навіть за наявності розгалуженого механізму правового захисту цивільного населення в умовах війни, порушення прав людини під час збройного конфлікту залишається актуальною проблемою, що кидає виклик системі усього міжнародного права. Отже, попри те, що міжнародне гуманітарне право все ще залишається необхідним інструментом для забезпечення захисту цивільного населення під час війни, його ефективність переважно залежить від політичної волі та доброчесності держав, постійної міжнародної співпраці та втілення належного механізму контролю за дотриманням цих норм на практиці.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12.08.1949 № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 17.01.2025).

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) :

Протокол від 08.06.1977 № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 17.01.2025).

3. Конвенція про статус біженців : Конвенція від 28.07.1951 № 995_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 17.01.2025).

4. Жебровська К., Рябошапченко А. Внутрішньо переміщені особи: міжнародно-правовий аспект і сучасні міжнародні стандарти їх захисту. Міжнародне право та євроінтеграційні перспективи України: сучасні виклики : Колект. монографія. Одеса, 2023. С. 306-338.

5. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. <https://www.unhcr.org/ua>. URL: <https://www.unhcr.org/ua/media/un-guiding-principles-internal-displacement-ua-pdf> (дата звернення: 18.01.2025).

6. Конвенція про права дитини : Конвенція від 20.11.1989 № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.01.2025).

7. Цевух А. І., Якимчук М. Ю., Градиська Ю. В. Відповідальність за порушення норм гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Т. 3, № 75. С. 204-209.

8. Омбудсман ознайомився з доповіддю Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні. <https://ombudsman.gov.ua/>. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-oznajomivsya-z-dopoviddu-nezalezhnoyi-mizhnarodnoyi-komisiyi-onn-z-rozsliduvannya-porushen-v-ukrayini (дата звернення: 18.01.2025).

9. Шульга В. О. Порушення прав людини та міжнародне гуманітарне право. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 5 (58). С. 113-118.

Герасименко І. О.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Комісарова Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ МГП

За сучасних умов у світі досі тривають військові конфлікти: повномасштабна російсько-українська війна, війна між Ізраїлем та «Хамасом», військові конфлікти на Близькому Сході та в Африці – усе це деструктивно впливає на сучасну ситуацію як всередині країн, так і на міжнародному рівні. Усе це зумовлює нагальну потребу дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП), які регулюють захист жертв війни, обмежуючи також методи та засоби ведення війни. Під час війн та конфліктів сторони далеко не завжди дотримуються норм МГП, використовуючи заборонену зброю та здійснюючи агресивні заборонені заходи по відношенню до іншої сторони. Актуальною стає участь міжнародних організацій, які покликані забезпечити дотримання міжнародного гуманітарного права. Їхня роль є особливо значною, оскільки такі організації мають великий авторитет, втім, далеко не завжди їх участь є ефективною, що викликає також і деякі проблеми.

Міжнародне гуманітарне право є окремою галуззю міжнародного права, важливість відокремлення якої була зумовлена проблемами, які викликані військовими конфліктами, технологіями ведення війни, появою нових видів збройних конфліктів. Історія МГП розпочалася у другій половині ХІХ століття, ініціаторами чого стали Гуго Гроцій та Анрі Дюнан (засновник Червоного Хреста та ініціатор Женевських конвенцій 1864 року). Відповідно до їх поглядів, гуманітарне право – це «право війни», яке має слугувати не лише інструментом регулювання насильства, але й обмежувати його наслідки для цивільного населення. Підкреслимо, що укладання важливих міжнародних правових договорів, які є основою МГП, тісно пов'язане саме з участю міжнародних організацій, насамперед – ООН та Червоного хреста. Наприклад, під час Дипломатичної конференції ООН у Женеві у 1949 році були укладені Женевські конвенції [1].

Аналізуючи діяльність міжнародних організацій, пов'язану з міжнародним гуманітарним правом, відмітимо, що вони виконують наступні функції:

Миротворча, у контексті якої під егідою міжнародних організацій та з числа країн, які входять до їх складу, створюються миротворчі місії для вирішення військових конфліктів. Особливу роль у цьому відіграє ООН, адже миротворча діяльність є одним із провідних напрямків роботи організації;

- посередницька – міжнародні організації допомагають у проведенні зустрічей та перемовин між сторонами конфліктів, також допомагають в обміні військовими полоненими та ін.;

- гуманітарна – міжнародні організації надають гуманітарну допомогу жертвам військових конфліктів, допомагають продовольством, надають фінансову підтримку, також допомагають у відбудові зруйнованих будівель тощо. Насамперед – це Червоний хрест, який надає допомогу у зоні бойових дій у тому числі;

- захисна – також міжнародні організації забезпечують захист мирного населення, визначних пам'яток природи, історії та культури. Наприклад, це ЮНЕСКО, під егідою якої відбувається захист об'єктів Всесвітньої спадщини, до яких належить також чимало місць в Україні;

- контролююча – міжнародні організації, зокрема – їх моніторингові місії, контролюють дотримання міжнародного гуманітарного права та правил ведення війни саме у зоні бойових дій, фіксуючи усі порушення, що після має допомогти застосувати необхідні санкції [2, 3].

Дотримання норм міжнародного гуманітарного права є важливим як під час військових конфліктів, так і у процесі їх попередження та ліквідації наслідків. Тому участь міжнародних організацій не обмежується лише їх участю у вирішенні конфліктів між сторонами. Як засвідчує історія розвитку міжнародного гуманітарного права, у багатьох випадках міжнародні організації ставали ключовими сторонами у дотриманні МГП у різних ситуаціях, що пов'язані з військовими конфліктами, їх передумовами та наслідками. Наприклад, під час Корейської війни 1950-1953 рр. ООН запровадила миротворчу місію, яка допомогла вирішити конфлікт на користь обох сторін. Миротворці ООН брали участь у вирішенні конфліктів на Близькому Сході, Африці, у Нагірному Карабаху та в інших «гарячих точках». Це підкреслює те, що основна роль міжнародних організацій у дотриманні МГП полягає у наданні допомоги державам у вирішенні військових конфліктів та ліквідації їх наслідків.

Також варто відмітити, що, не дивлячись на участь міжнародних організацій у дотриманні МГП, існує низка викликів та перешкод, які негативно впливають на ефективність їх діяльності у даному контексті. Серед них можна зазначити такі:

Політичні: не усі сторони конфліктів можуть надавати дозвіл на участь міжнародних організацій та їх присутність. Окрім цього, учасники міжнародних організацій можуть мати протилежні політичні погляди, що може впливати на прийняття рішень стосовно надання допомоги;

Фінансові: бюджет міжнародних організацій на допомогу у ліквідації наслідків військових конфліктів та наданні допомоги державам, які стали жертвами збройної агресії, є доволі обмеженим. Також тут мають місце

бюрократичні та організаційні перешкоди, адже прийняття рішень залежить від голосування учасників організацій, деякі з яких через власні упередження можуть заблокувати виділення коштів;

Логістичні: через активні бойові дії та небезпеку для представників міжнародних організацій їх участь у ліквідації наслідків конфліктів та наданні допомоги може бути ускладненою, тому їх діяльність буде неефективною [2].

Таким чином, міжнародні організації відіграють особливо важливу роль у дотриманні МГП. Вони розробляють міжнародні правові норми МГП – у вигляді конвенцій та декларацій. Крім того, контролюють дотримання норм МГП під час збройних конфліктів, вони обов'язково виконують миротворчі та посередницькі функції у їх вирішенні, а також надають допомогу державам у ліквідації наслідків війни, захищаючи цивільне населення, об'єкти Всесвітньої спадщини тощо. Перешкоди та виклики унеможливають повноцінну роль міжнародних організацій у дотриманні МГП, однак, розширення їх можливостей може стати загрозою для ситуації на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Сак В. В. Міжнародне право та гуманітарні кризи: роль міжнародного співробітництва у захисті прав людини. *Академічні візії*. 2024. №35. С. 1-10.
2. Задерейко С. Ю. Роль міжнародних організацій в період збройних конфліктів. *Наукові записки*. 2024. №16. С. 273-279.
3. Годжек Я. С. Діяльність міжнародних неурядових організацій щодо забезпечення статусу військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С. 496-499.

Гурін Р. А.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Як підкреслюється у науковій літературі з питань національної безпеки, - захист життєво важливих інтересів держави є важливою умовою збереження вільного розвитку громадянського суспільства та держави. І відповідальність за необхідний всебічний захист національних інтересів покладається на широке коло суб'єктів забезпечення національної безпеки. У свою чергу, сфера безпеки суспільних відносин ґрунтується, у першу чергу, на Конституції України, Законі України «Про національну безпеку України», іншими нормативно-правовими актами та ратифікованими Україною міжнародними договорами та угодами [1, с. 24].

Збройна агресія російської федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та продовжилася вторгненням на Донбас, а потім масштабним вторгненням у 2022 році, стала безпрецедентним викликом для Української держави, її суспільства та міжнародної спільноти. У відповідь на ці події, перед Україною постала необхідність розробки і вдосконалення правових механізмів для відсічі агресії та забезпечення захисту прав людини. Збройний конфлікт на території України має не лише військовий, але й серйозний правовий аспект, що вимагає розв'язання багатьох проблем, пов'язаних із застосуванням міжнародного та національного права.

Як зазначає В. Колюх, на міжнародному рівні, агресія російської федерації чітко підпадає під кваліфікацію порушення основоположних принципів Статуту ООН, який забороняє застосування сили у міждержавних відносинах. Дії росії становлять акт агресії відповідно до Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН, що дозволяє Україні використовувати право на самооборону, передбачене статтею 51 Статуту ООН. Це положення надає Україні велику політичну перевагу, а саме: як індивідуальне, так і колективне право на захист від нападу за допомогою міжнародної підтримки. Міжнародна допомога, включаючи

військову підтримку від країн НАТО та інших партнерів, є легітимною з точки зору міжнародного права, оскільки Україна скористалася своїм правом на самооборону [2, с. 412].

Однак, існує значна кількість правових проблем, пов'язаних із відповідальністю російської федерації за агресію. Відсутність ефективних міжнародних механізмів, які б змогли притягнути росію до відповідальності, - є однією з ключових проблем сучасної системи міжнародного права, сучасної системи колективної безпеки. Держава-агресор - російська федерація, маючи право вето у Раді Безпеки ООН, блокує будь-які рішення, які могли б унеможливити або, принаймні, суттєво обмежити її агресивну діяльність. Це призводить до того, що система колективної безпеки виявляється неспроможною ефективно реагувати на виклики, що виникають у результаті агресії з боку цього деструктивного та агресивного постійного члена Ради Безпеки. В таких умовах стає актуальним питання створення міжнародного трибуналу для розслідування злочинів агресії та інших воєнних злочинів, скоєних росією та її союзниками під час повномасштабної війни в Україні. Подібний трибунал міг би стати важливим інструментом для відновлення справедливості і притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні міжнародного гуманітарного права.

Водночас, на національному рівні, Україна активно адаптує своє національне законодавство для ефективної протидії збройній агресії. Зокрема, впровадження воєнного стану в Україні, відповідно до закону «Про правовий режим воєнного стану», забезпечує необхідні правові механізми для мобілізації всіх ресурсів держави у боротьбі з агресором. Однак, виникають нові виклики, пов'язані з правовим регулюванням суспільних відносин в умовах війни. Одним з таких викликів є необхідність забезпечення захисту прав цивільного населення, яке опинилося в зоні бойових дій. Як підкреслює ряд науковців, особливо важливо в умовах війни забезпечити відповідність дій держави міжнародним стандартам прав людини та міжнародного гуманітарного права, щоб уникнути звинувачень у порушеннях та забезпечити захист цивільного населення, цивільних громадян України від воєнних ризиків [3, с. 316; 4, с. 219].

Однією з найбільш актуальних проблем залишається документування воєнних злочинів, скоєних на території України, та забезпечення справедливого правосуддя для осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів. Росія систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права, зокрема, Женевських конвенцій, що стосуються захисту цивільного населення під час війни. Ці порушення включають обстріли цивільної інфраструктури, вбивства мирних жителів, катування, незаконне переміщення та інші форми насильства. Україна та міжнародна спільнота активно працюють над документуванням цих злочинів для подальшого розслідування та притягнення винних до відповідальності [4, с. 401].

Іншою серйозною проблемою залишається ефективність санкційної політики щодо російської федерації. З одного боку, запроваджені економічні санкції проти ключових секторів російської економіки вже мали значний негативний вплив на її економічну стабільність. Проте, ці санкції не завжди є

достатньо ефективними для стримування агресії. Більше того, деякі країни або міжнародні компанії продовжують співпрацю з росією, що ставить під загрозу ефективність санкцій. Необхідним є посилення санкційного режиму та створення механізмів для контролю за їхнім дотриманням [5, с. 31; 6, с. 153-154].

Окрім того, важливим аспектом є правове регулювання отримання та використання військової допомоги від міжнародних партнерів. Україна активно отримує військову техніку, озброєння та іншу допомогу для захисту своєї території, але це вимагає ретельного правового регулювання для забезпечення належного контролю та звітності. Нажаль, мають місце непоодинокі корупційні скандали, пов'язані з неналежним використанням міжнародної гуманітарної та іншої допомоги. Важливо також забезпечити, щоб міжнародна допомога використовувалася відповідно до міжнародних норм і стандартів, аби уникнути можливих порушень, які можуть бути використані агресором для дискредитації українських зусиль [7].

Враховуючи всі ці виклики, правове регулювання відсічі збройної агресії потребує подальшого вдосконалення. Одним із ключових напрямків є адаптація національного законодавства до нових реалій війни, що включає питання: забезпечення прав і свобод населення, регулювання міжнародної допомоги, правової відповідальності агресора та захисту державних інтересів на міжнародній арені. Також актуальним є розвиток міжнародних механізмів, які б дозволили притягти агресора до відповідальності та забезпечити справедливість для постраждалих від агресії.

Таким чином, проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії російської федерації проти України є багатограними та комплексними. Вони включають як внутрішні питання, пов'язані з регулюванням правових механізмів у самій Україні, так і міжнародні аспекти, пов'язані з реакцією світової спільноти на агресію. Вирішення цих проблем вимагає злагодженої роботи на всіх рівнях: від національних інститутів до міжнародних організацій, які спільними зусиллями можуть забезпечити правову відсіч агресії та відновлення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя: Матеріали XIII міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Львів, 28-29 грудня 2023 року): *тези доповідей* / Відп. ред. П.О. Куцик. Львів: 2023. 242 с.
2. Коліух Валерій. Правове регулювання оборони України: теоретичні аспекти. Концептуальні засади розвитку адміністративно-правової науки. С. 404-433.
3. Сокурєнко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні: *дис. ... докт. юрид. наук*: 12.00.07. Харків, 2016. 574 с.
4. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: *збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.-практ. конф.* (м. Львів, 09 грудня

2022 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 524 с.

5. Коцюбо І. В. Стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб як санкція: правова природа. *Правова держава*. № 55, 2024. С. 29-39.

6. Троцюк Н., Гончарук О. Компенсація шкоди, завданої порушенням прав громадян України внаслідок збройної агресії російської федерації: проблеми та перспективи подальшого правового регулювання. *Scientific works of national aviation university. series: law journal "air and space law"*. 2023. Т. 4, № 69. С. 151–158.

7. Бутенко М. П., Гріненко О. І., Кутовий О. П., Васюхно С. І. Модель управління процесом забезпечення сил оборони боєприпасами при проведенні операцій з відсічі збройної агресії. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*. № 2(75), 2022. С. 100–108.

Гриценко С. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Мальцев В. В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Міжнародне гуманітарне право є сукупністю норм, що регулюють правила ведення війни з метою захисту осіб, які не беруть або припинили брати участь у бойових діях. Головною метою МГП є мінімізація страждань цивільного населення, забезпечення гуманного ставлення до жертв збройних конфліктів та обмеження методів і засобів ведення бойових дій.

Міжнародне гуманітарне право полягає у захисті цивільного населення від наслідків бойових дій, є принцип розрізнення, згідно з яким сторони збройного конфлікту повинні «завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні об'єкти та військові цілі та, відповідно, скеровувати свої операції тільки проти військових цілей [2, с. 90].

В структурі міжнародного права – міжнародне право прав людини – займає чільне місце, сприяючи дотриманню та захисту прав людини на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Структура міжнародного права прав людини включає: міжнародні договори – угоди між державами, призначені мати обов'язкову юридичну силу між сторонами, які погодилися з ними, та міжнародного звичаю – норми права, що випливають з послідовної поведінки держав, яка ґрунтується на переконанні, що закон вимагає від них діяти таким чином. Під час війни права людини можуть бути під загрозою порушення. Однак наявність збройного конфлікту не є підставою для заперечення прав людини та (або) їх скасування та (або) порушення. Система договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, визначає взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення війни, а також забезпечує захист потерпілих.

Міжнародне гуманітарне право як сукупність правових норм відображає за своєю суттю загальнолюдські моральні норми, що застосовуються під час збройних конфліктів. Міжнародне право прав людини та МГП є двома проявами

однієї сутності міжнародного публічного права. Під час збройного конфлікту застосовуються як право прав людини, так і МГП. За відсутності збройного конфлікту МГП не діє, і діє лише право прав людини. Тому ці дві галузі співвідносяться як загальна і спеціальна. Норми МГП, що застосовуються під час збройних конфліктів, більш специфічні для захисту жертв війни, а отже, більш ефективні. Саме статус постраждалих від війни як певної категорії осіб дітей, жінок, поранених і хворих, військовополонених, цивільних дає право на захист. Це право на захист має не тільки юридичний, а й моральний характер. Слід зазначити, що МГП захищає права різних категорій осіб (жертв війни) під владою протилежної сторони. А міжнародне право прав людини характеризується формуванням суб'єктивних прав індивідів по відношенню до держави.

Ратифікація міжнародних договорів з прав людини, накладає на держави зобов'язання поважати закріплені права і свободи, сприяти їх забезпеченню, приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного законодавства, що дає можливість громадянам (або, особам які перебувають під юрисдикцією), у разі порушення їх прав чи свобод звернутися до регіональних чи міжнародних механізмів для забезпечення дотримання прав людини.

Під час війни права людини можуть бути під загрозою порушення. Однак наявність збройного конфлікту не є підставою для заперечення прав людини та (або) їх скасування та (або) порушення. Система договірних і звичаєвих міжнародно-правових норм, що застосовуються як у міжнародних, так і у внутрішніх збройних конфліктах, визначає взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення війни, а також забезпечує захист потерпілих та збройних конфліктів називається міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП). Міжнародне гуманітарне право як сукупність правових норм відображає за своєю суттю загальнолюдські моральні норми, що застосовуються під час збройних конфліктів. Міжнародне право прав людини та МГП є двома проявами однієї сутності міжнародного публічного права. Під час збройного конфлікту застосовуються як право прав людини, так і МГП. За відсутності збройного конфлікту МГП не діє, і діє лише право прав людини. Тому ці дві галузі співвідносяться як загальна і спеціальна. Норми МГП, що застосовуються під час збройних конфліктів, більш специфічні для захисту жертв війни, а отже, більш ефективні. Саме статус постраждалих від війни як певної категорії осіб: дітей, жінок, поранених і хворих, військовополонених, цивільних дає право на захист. Це право на захист має не тільки юридичний, а й моральний характер. Слід зазначити, що МГП захищає права різних категорій осіб (жертв війни) під владою протилежної сторони. А міжнародне право прав людини характеризується формуванням суб'єктивних прав індивідів по відношенню до держави [1, с. 42-43].

Міжнародне звичаєве право МГП успішно доповнює навіть дуже детальне і розгалужене договірне право. Звичаєве міжнародне право складається з норм, які впливають із «загальної практики, прийнятої як право», і існують незалежно від

договірному праву. Звичаєві норми МГП мають вирішальне значення в сучасних збройних конфліктах, оскільки вони заповнюють прогалини, залишені договірним правом, і таким чином посилюють захист, що надається жертвам. Важливість звичаєвих норм МГП зумовлена кількома факторами. По-перше, важливість звичаєвих норм особливо важлива у сферах, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема, у випадку неміжнародних збройних конфліктів, де договірне регулювання значно поступається регулюванню міжнародних збройних конфліктів з точки зору кількості норм та їх деталізації. По-друге, важливим є поширення звичаєвого МГП на дії сторін конфлікту, які не є державами. Посилання на звичаєвий характер норм МГП також є корисним аргументом для переконання неурядових збройних груп і невизнаних держав дотримуватися їх. У випадку універсальності, звичай є обов'язковим для всіх держав, всіх суб'єктів, включаючи недержавні утворення. Саме тому звичаєві норми МГП посідають важливе місце серед юридичних джерел МГП.

Міжнародне звичаєве право МГП успішно доповнює навіть дуже детальне і розгалужене договірне право. Звичаєве міжнародне право складається з норм, які впливають із «загальної практики, прийнятої як право», і існують незалежно від договірному праву. Звичаєві норми МГП мають вирішальне значення в сучасних збройних конфліктах, оскільки вони заповнюють прогалини, залишені договірним правом, і таким чином посилюють захист, що надається жертвам. Важливість звичаєвих норм МГП зумовлена кількома факторами. По-перше, важливість звичаєвих норм особливо важлива у сферах, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема, у випадку неміжнародних збройних конфліктів, де договірне регулювання значно поступається регулюванню міжнародних збройних конфліктів з точки зору кількості норм та їх деталізації. По-друге, важливим є поширення звичаєвого МГП на дії сторін конфлікту, які не є державами. Посилання на звичаєвий характер норм МГП також є корисним аргументом для переконання неурядових збройних груп і невизнаних держав дотримуватися їх. У випадку універсальності, звичай є обов'язковим для всіх держав, всіх суб'єктів, включаючи недержавні утворення. Саме тому звичаєві норми МГП посідають важливе місце серед юридичних джерел МГП.

Позитивні зобов'язання передбачають накладення на державу зобов'язання вчинити певні дії: організаційного чи технічного характеру, плануючі заходи, законодавчі чи адміністративні дії, задля забезпечення ефективної реалізації прав і свобод особою. Негативні права людини визначають негативний аспект свободи та охороняють людину від небажаного втручання з боку держави у сферу її особистих прав і свобод. До них належать більшість громадянських та політичних прав, наприклад: право на життя, свободу думки, слова, віросповідання, право на недискримінацію, право не піддаватися тортурам, право на мирні зібрання та об'єднання тощо. Негативні права людини передбачають негативні зобов'язання держави та її агентів (представників) утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на їх порушення або незаконне обмеження Основні принципи МГП щодо захисту цивільного населення:

1. **Принцип розрізнення** – воюючі сторони зобов’язані розрізняти між комбатантами (учасниками бойових дій) та цивільним населенням і уникати нападів на мирних жителів.

2. **Принцип пропорційності** – заборонено завдавати удари, наслідки яких можуть спричинити надмірні жертви серед цивільного населення порівняно з очікуваною військовою перевагою.

3. **Принцип необхідності** – застосування сили має бути виправдане військовою необхідністю і не повинно виходити за межі необхідного для досягнення військових цілей.

4. **Принцип гуманності** – забороняється застосування методів і засобів, які завдають зайвих страждань або не є необхідними для досягнення військової мети.

У ситуаціях збройного конфлікту цивільні особи мають право на захист від прямих нападів, «крім тих випадків і на такий період, коли вони беруть безпосередню участь у бойових діях». Іншими словами, протягом їхньої безпосередньої участі в бойових діях на цивільних осіб дозволено здійснювати прямі напади так, наче вони є комбатантами. Незважаючи на серйозні юридичні наслідки, МГП не дає визначення поведінки, що є безпосередньою участю у бойових діях, також чітке тлумачення цієї концепції не може бути виведено з державної практики, міжнародної судової практики або з правової чи військової доктрини

Роблячи висновок, ми вважаємо, що війна не повинна стосуватись цивільного населення тому, що війна повинна проходити на полі бою. Застосування ракетного озброєння проти цивільного населення є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та має тяжкі гуманітарні наслідки. Цивільне населення повинно дбати про свою безпеку. Про захист свого будинку, сім’ї, не працювати на ворога, а саме не здавати позиції військових, зберігати спокійний стан, не поширювати паніку.

Список використаних джерел:

1. Захист прав людини в сучасному міжнародному та європейському праві : навч.-метод. посібник / Х. Бехруз, А. Гриб [та ін.] ; за ред. Х. Бехруз; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 62 с.

2. Мельцер Нільс. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Інформаційний бюлетень МКЧХ. 2020. 398 с.

Денисенко В. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Мальцев В. В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Війна супроводжувала всю історію людства від стародавніх часів до сучасності. І, не зважаючи на те, що війни несуть із собою смерті, руйнування та страждання мирного населення сторони конфлікту виправдовують їх метою ведення, а саме досягнення цілей релігійного, ідеологічного, економічного, політичного та іншого характеру. Показовим стало на нашу думку ХХ ст., бо саме в цьому столітті відбулися дві світові війни, які призвели до численної загибелі як військових (комбатантів) так і цивільного населення, значними руйнуваннями міст та селищ, що пов'язано із масованим застосуванням авіації та великокаліберної артилерії в ході боїв. Апофеозом практичного застосування зброї, а саме зброї масового ураження, стало скидання ядерних бомб на японські міста – Хіросіма та Нагасакі, що призвели до численних жертв серед мирного населення та значного руйнування вказаних міст та інфраструктурних об'єктів. Мабуть, тому вершина розуміння необхідності дотримання правил і норм міжнародного гуманітарного права, яке покликане на захист та зменшення страждань як цивільних, так і військових була досягнута саме у ХХ ст., зважаючи на ті шкоди від війни, які були завдані як цивільним, так і військовим.

Міжнародне гуманітарне право набуло свого вираження в Женевських конвенціях, перша з яких була прийнята ще 22 серпня 1864 року для поліпшення долі військових, які були поранені або хворі в діючій армії [1] та отримало продовження в усіх наступних конвенціях, прийняття яких має на меті захист як військових, так і цивільних. Але в умовах сьогодення застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права потребує оновлення та уточнення, у зв'язку з появою нових форм агресивних дій однієї країни до іншої, концепція яких на теперішній день визначена як «гібридна війна» або «гібридна агресія».

Саме визначення «гібридна загроза» було узагальнене у 2011 році майором Б. Флемінгом, викладачем школи поглибленого військового навчання Армії США, а саме «гібридні загрози – це невичерпна методологія і суміш дій, що «обходить» когнітивні межі традиційної характеристики загроз і застосування

організованого колективного насилля» та не піддається класифікації. Асиметричний і непередбачуваний характер гібридних засобів дає змогу слабшому актору, не обмеженому цивілізованими звичаями, а також «когнітивними та географічними межами», одержувати перевагу над сильнішим опонентом» [2 с. 35-37]. Як ми бачимо, виходячи з визначення Б. Флемінга «гібридна загроза» може приймати будь-яку форму впливу та агресії, в тому числі через тиск на цивільне населення, примусову мобілізацію на захоплених територіях тощо. І хоча у цьому визначенні акцентовано увагу на боротьбу слабшого опонента з більш сильним в плані чисельності військ, навченості та забезпеченості зброєю та технікою застосуванням методів «гібридної війни», на прикладі російсько-Українського конфлікту, не гребують і сильні армії та держави з метою маскування вчинення воєнних злочинів, які порушують принципи міжнародного гуманітарного права.

На жаль Україна зіткнулася з практичним застосуванням «гібридної» війни із застосуванням іррегулярних військ в ході анексії АР Крим та виникненням квазіреспублік «ДНР та «ЛНР». В ході анексії АР Крим росією були введені війська без розпізнавальних знаків на форменому одязі та техніці. В ході захоплення влади в АР Криму росія офіційно заперечувала присутність російських військ та участь їх в поваленні законної української влади, цинічно називаючи їх «самообороною» Криму, а в ході подій з захоплення влади на Донбасі активну участь в захопленні органів державної влади брали участь як і представники армії та спецслужб росії, так і місцеве населення, яке брало участь в бойових діях на добровільних засадах відповідно до своїх ідеологічних переконань або за отримання грошової винагороди. Враховуючи те, що склад ворожих сил є дуже різним за своїм походженням виникає складність класифікації їх як «комбатантів» або «некомбатантів», що породжує труднощі визначення та кваліфікації можливого вчинення вказаними особами воєнних злочинів або надання їм статусу «військовополонений» в разі захоплення їх в полон в ході бойових дій. Треба розуміти, що в умовах «гібридності» конфлікту розрізнення учасників на «комбатантів» та «некомбатантів» є вкрай важливим, адже визначення статусу учасника конфлікту тягне за собою відповідну класифікацію вчинених злочинів та міру відповідальності за вчинення протиправних дій.

Термін «комбатант» (від франц. combattant – воїн, борець) – особа, яка входить до складу збройних сил воюючих сторін і бере безпосередню участь у бойових діях. До комбатантів зараховують не лише особовий склад збройних сил (солдатів, матросів, льотчиків, офіцер. корпус, вище командування), але й вояків добровільних і партизанських загонів, ополченців та повстанців (статус не поширюється на шпигунів і найманців).[3] В широкому розумінні «комбатант» є учасником воюючих сил сторін конфлікту, крім «некомбатантів», які входять до складу збройних сил, але виконують суто гуманітарні функції. «Некомбатантами» визнаються капелани та медичні працівники. Щодо учасників конфліктів, які визнаються «комбатантами» виникають багато суперечностей, які, як на нашу думку, потребують уточнень в контексті

міжнародного гуманітарного права в умовах «гібридності» конфліктів. Як нами вже зазначалося, учасниками конфлікту «гібридного» характеру можуть бути дуже різні за статусом особи. В одному підрозділі можуть опинитися як і кадрові військовослужбовці, так і найманці, добровольці з місцевого населення або навіть примусово мобілізовані окупаційною владою.

Збройні сили сторони конфлікту охоплюють усі організовані збройні сили, групи і підрозділи, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за дії своїх підлеглих. Ця широка та функціональна концепція збройних сил розвивалася з часу прийняття Гаазького положення, в якому визнається той факт, що «воєнні закони, права та обов'язки» застосовуються не тільки до регулярних збройних сил, а й до нерегулярних ополченців та добровольчих батальйонів, за умови, що вони відповідають чотирьом умовам, які їх прирівнюють до регулярних збройних сил:

1. вони перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
2. вони мають фіксовану відмітну емблему, яку можна бачити на відстані;
3. вони відкрито носять зброю;
4. вони здійснюють свої операції, дотримуючись законів та звичаїв війни» [4, с. 91-92].

Тобто існують певні розбіжності в розумінні та наданні статусу «комбатант» учасникам збройних конфліктів, що ускладнює процес визначення, фіксації та притягнення винних у вчиненні військових або кримінальних злочинів.

З іншого боку в міжнародному гуманітарному праві є поняття «привілейованого комбатанта» та «непривілейованого» або «незаконного комбатанта». Як було зазначено, що учасники збройного протистояння можуть бути дуже різними за походженням і статусом, особливо в умовах «гібридної» конфліктності. Не беручи до уваги в даному дослідженні учасників конфлікту з числа регулярних військ, які апріорно є «комбатантами» цивільна особа, взявши до рук зброю та приєднавшись до військового формування втрачає свій захист від правомірного нападу противника, як і інші «комбатанти». Хоча поняття «привілейованого» та «непривілейованого» комбатанта є неформальним та не відображені прямо в Женевській конвенції 1949 року.

Словосполучення «непривілейований комбатант» за належного тлумачення означає лише те, що ця особа не має «права» брати безпосередню участь у бойових діях, що є похідним від привілею комбатанта, а це означає, що він або вона можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-яку дію або бездіяльність, що підпадає під дію національного законодавства, навіть якщо така поведінка не порушує МГП [4, с.194]. Тобто, виникають певні непорозуміння в статусі та кваліфікації дій учасників конфлікту в умовах «гібридності». І мова не про позбавлення гуманітарних прав учасників конфліктів, яких можна формально схарактеризувати як «непривілейовані» комбатанти, а про визначеність та чітку кваліфікацію підслідності вчинених такими особами злочинів.

Міжнародне гуманітарне право як одна з галузей юриспруденції вимагає чіткого визначення подій та його учасників, оскільки порушення норм міжнародного гуманітарного права часто пов'язане з вчиненням воєнних злочинів або злочинів проти людяності. Складність класифікації суб'єктів конфлікту в умовах «гібридної» конфліктності виникає з самого визначення «гібридної» війни. Нинішнє поняття «гібридна війна» не входить до норм міжнародного гуманітарного права, що залишає велику прогалину в міжнародному законодавстві, що призводить до розбіжностей у тлумаченні та застосуванні цього поняття [5 с. 182 -184].

У сучасних умовах збройних конфліктів, що характеризуються гібридними формами агресії, міжнародне гуманітарне право стикається з новими викликами та потребує подальшого вдосконалення. Відмінності між комбатантами, непривільованими комбатантами та цивільними особами стають розмитими, що ускладнює кваліфікацію їхніх дій та притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Український досвід протидії гібридній агресії демонструє необхідність адаптації норм міжнародного гуманітарного права до нових реалій ведення війни, особливо щодо визначення статусу учасників конфлікту та їхніх правових наслідків. Відсутність єдиної правової класифікації гібридних загроз створює ризики для належного захисту цивільного населення та дотримання прав людини в зонах конфлікту. Таким чином, міжнародна спільнота має вдосконалювати МГП, враховуючи особливості сучасних збройних конфліктів, для забезпечення ефективного захисту жертв війни та правової визначеності щодо дій комбатантів і некомбатантів.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції, історія, МГП, міжнародне гуманітарне право. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/11/97402/>.
2. Fleming B.P. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. Fort Leavenworth (Kansas): United States Army Command and General Staff College, 2011. С.35-37. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA545789.pdf>.
3. Комбатанти /Р. В. Пилипчук //Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] /Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3196>.
4. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с.
5. Денисенко С. І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №3. С. 182 -184. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/55.pdf.

Дірюжка В. В.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО РОЗУМІННЯ ОБОРОНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Як вбачається з наукової періодики, стан війни сколихнув дискусії з питань теоретичних підходів щодо сучасного розуміння оборони держави, її місця в системі забезпечення воєнної та національної безпеки, а також – похідні концептуальні питання щодо належного регулювання системи законодавства у сфері оборони.

Забезпечення реалізації державою, органами публічної влади конституційної функції щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, здійснення публічного управління в такій надзвичайно чутливій сфері, як оборона держави, є однією з актуальних та складних проблем сьогодення, передусім, в умовах повномасштабної російської військової агресії та фактичного майже трирічного ведення війни нашою державою, що потребує консолідації зусиль усього громадянського суспільства та залучення усіх наявних оборонних ресурсів.

Дослідження теоретичних проблем правового регулювання оборони України, аспектів всеохоплюючої оборони, особливо в умовах ведення повномасштабної війни, правового забезпечення оборонної реформи, - має важливе як теоретичне, так і практичне значення для діяльності суб'єктів оборонно-безпекового сектору.

Відповідно, дискусійні теоретичні підходи щодо розуміння оборони держави, її місця в системі забезпечення воєнної та національної безпеки, теоретичні питання правового регулювання оборони та системи законодавства у сфері оборони завжди матимуть виняткову актуальність.

Виходячи з проаналізованих джерел, мусимо констатувати, що у юридичній науці домінують теоретичні підходи щодо розуміння оборони як відповідної конституційної функції держави, окремої сфери суспільних відносин та публічного управління. При цьому, за допомогою всеосяжної оборони

забезпечується воєнна безпека держави, яка є основною складовою (видом) національної безпеки України [1, с. 406].

Окреслене вище завжди було у колі інтересів вітчизняних наукових дослідників та набуло особливої актуальності з початком повномасштабної збройної агресії російської федерації. Свій вклад у тематику дослідження проблемних питань дієвості законодавства, що регулює оборонно-безпековий сектор, у різні часи внесли наступні дослідники: Богданович В., Богуцький П., Гончаренко Г., Дідовець Ю., Доронін І., Дузь-Крятченко О., Качан І., Ковбан А., Колодій А., Колюх В., Коропатнік І., Красногор О., Кривенко О., Котляренко О., Кохно В., Кулик С., Мельник С., Остапенко А., Пархоменко С., Пашинський В., Прохоренко М., Сазонов В., Свида І., Семенченко А., Ситник Г., Тимошенко В., Топольницький В. тощо.

Як відомо, забезпечення оборони держави, діяльність суб'єктів публічної влади щодо реалізації функції оборони, у правовій державі може здійснюватися виключно за допомогою права та у межах, визначених нормами права, що, у свою чергу, регулюють суспільні відносини в оборонній сфері.

Як зазначає В. Колюх, система забезпечення національної безпеки та оборони, як її основної складової, створюється і розвивається відповідно до основних законодавчих та нормативно-правових актів держави, зокрема Конституції України. Саме правове регулювання, визначення та закріплення системи забезпечення національної безпеки та оборони правовими нормами в нормативно-правових актах, надає їй необхідного внутрішнього обґрунтування та стабільності, організованості, системності та дозволяє виконувати завдання і функції публічної влади, визначені Конституцією та законами України. До таких завдань публічної влади належить і встановлена Конституцією України функція щодо забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, які є найважливішими функціями держави та справою всього українського народу [1, с. 414].

Законом України «Про оборону України», оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, що здійснюються органами публічної влади. Означені заходи здійснюються органами публічної влади в межах загальної системи забезпечення національної безпеки нашої держави.

На погляд Г. Ситника, розгляд теоретичних питань забезпечення та правового регулювання оборони України, важливо здійснювати у контексті співвідношення з поняттями «національна безпека» і «воєнна безпека» та в їх взаємозв'язку. Адже, на його думку, оскільки у сфері забезпечення національної безпеки переплітаються практично усі функції життєдіяльності держави, то з погляду системного підходу система забезпечення оборони (воєнної безпеки) держави є підсистемою більш загальної складної системи забезпечення національної безпеки держави, найважливішою її складовою частиною,

головним інструментом реалізації державної політики забезпечення національних інтересів України в оборонній сфері [2, с. 36].

У свою чергу, В. Пашинський, розглядаючи співвідношення понять «воєнна безпека» і «оборона», окреслює, зокрема, і їх суттєві ознаки. На його погляд, призначення оборони - відвернення і відбиття зовнішньої воєнної агресії збройним шляхом. В той же час, воєнна безпека, порівняно з обороною, явище більш складне, багатоаспектне й комплексне. Воєнна безпека досягається не лише внаслідок оборони держави, а й через виконання різних заходів у політичній, економічній та інших сферах суспільного життя. Тому оборона є лише важливою складовою воєнної безпеки країни [3, с. 28].

Стосовно спільності ряду національно безпекових понятійних категорій з огляду на єдиний родовий предмет правового регулювання та одній й ті ж самі об'єкти захисту, акцентує увагу ряд дослідників, а саме: В. Богданович, І. Свида, Є. Скулиш. На погляд означених науковців, національна безпека й оборона мають не лише спільні об'єкти захисту (державний суверенітет, територіальну цілісності, демократичний конституційний лад, інші національні інтереси), а й дійсно є нерозривними у своїй логічній єдності поняттями. Водночас, коли йдеться про оборону, то це стосується здебільшого такого виду національної безпеки, як воєнна безпека [4, с. 174-175, 260].

Додатково варто зазначити, що не тільки нормативно-правові акти з питань забезпечення національної безпеки та правового регулювання функціоналу суб'єктів оборонно-безпекового сектору оперують вказаними вище понятійними категоріями, насамперед, такою, як «воєнна безпека». Програмні документи, що, до речі, визначають вектор розвитку національно безпекового законодавства, також будуються навколо визначених вище базових понять та наповнюють їх додатковим змістом.

Так, в основному стратегічному політико-правовому акті у сфері забезпечення воєнної безпеки, - Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», зазначено, що воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [5].

Крім того, у Стратегії чітко прописано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України базується на принципі всеохоплюючої оборони. Так, головною метою Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО.

Відповідно до положень Стратегії, термін «всеохоплююча оборона» є похідним від терміну «оборона України» та передбачає:

- Просторовість – превентивні дії та стійкий опір агресору у всіх доменах ведення бойових дій (на суші, на морі та в повітрі, в кіберпросторі та в інформаційному просторі);

- Інклюзивність – використання для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо);

- Багатогранність – застосування всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [5].

Як вбачається, варто акцентувати увагу і на засади, на яких ґрунтується всеохоплююча оборона.

Стимування передбачає готовність сил оборони, національної економіки, населення та всієї держави до відсічі збройній агресії, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України.

Стійкість під час всеохоплюючої оборони України досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стимування збройної агресії проти України, підтриманням спроможностей до здійснення стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій (бойових, спеціальних, стабілізаційних дій), налагодженням надійних каналів комунікації з населенням та підтриманням його життєдіяльності.

Взаємодія в процесі всеохоплюючої оборони України вимагає координації заходів, що здійснюються в державі під час підготовки до збройного захисту та захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту проти України, під час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, із заходами, що вживаються для підтримки України інституціями Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та їхніми державами-членами, іншими державами та міжнародними організаціями [5; 7].

Іншими словами, всеохоплююча оборона передбачає залучення всього потенціалу держави та суспільства, на всій території з використанням усіх наявних сил і засобів.

Зрозуміло, що повномасштабна російсько-українська війна, що триває вже майже три роки, розставила власні акценти, які не зовсім корелюють з положеннями згаданого вище стратегічного програмного документу, прийнятого навесні 2021 року. Разом з тим, як вбачає ряд дослідників, запровадження концепту всеохоплюючої оборони держави встигло підготувати певне, головним чином, організаційне підґрунтя на лютий 2022 року.

Таким чином, виходячи із положень як чинного національно безпекового законодавства, так і ряду програмних документів, насамперед, Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека - всеохоплююча оборона», - можемо, як вбачається, наполягати на тому, що воєнна безпека (яка є основною складовою національної безпеки), базується на всеохоплюючій обороні України. При цьому, у юридичну термінологію запроваджується нова понятійна категорія - «всеохоплююча оборона». Відповідно до Стратегії, всеохоплююча оборона України включає комплекс заходів, основний зміст яких полягає у: превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), духовного, культурного тощо); застосуванні всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права [5].

Список використаних джерел:

1. Колюх Валерій. Правове регулювання оборони України: теоретичні аспекти. *Концептуальні засади розвитку адміністративно-правової науки*. С. 404-434. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/256/7171/14926-1?inline=1> (дата звернення: 16.01.2025).
2. Ситник Г. П. Організаційно-правові засади забезпечення воєнної безпеки України: *курс лекцій*. К: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 112 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/746e0b7d-bebc-48cd-a963-ad9ff3920d53.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Пашинський В. Й. Оборона держави як складова воєнної безпеки України. *Stredoevropesky vestnik provedu a vyzkum*. 2017. № 4(40). С. 24–31.
4. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України: *монографія*: у 7 т. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. Т. 4: Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення / за заг. ред. Є.Д. Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. 464 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: *Указ Президента України* від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 16.01.2025).
6. Задубінний Андрій. Ідея всеохоплюючої оборони спрацювала на сто відсотків. 1 жовтня 2022 року. [Інформаційний ресурс: АРМІЯ Inform]. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/10/01/ideya-vseohoplyuyuchoyu-oborony-spraczyu-ala-na-sto-vidsotkiv-oleg-melihov/> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Тютюнник В., Горовенко В. Всеохоплююча оборона України: стан, проблеми та заходи щодо зміцнення кібероборони держави і створення кібервійськ. 01.11.2021. URL: <https://opk.com.ua/vseohoplyuyucha-oborona-ukraini-stan-pr/> (дата звернення: 16.01.2025).

Кадяйкін К. В.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПОЗИЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ З ВРАХУВАННЯМ СУЧАСНОЇ СПЕЦИФІКИ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК

Висвітленню поняття «національна безпека», його значення на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави присвячено чимало праць правників-дослідників. Понятійно-категоріальне осмислення національної безпеки набуло виняткового значення у зв'язку з початком повномасштабного збройного конфлікту зі східною квазідержавою-агресором.

Беззаперечно, що повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, регіональні та світова кризи у міжнародних стосунках, спричинені цією війною, – вимагають системного переосмислення змістового контексту усього понятійного апарату системи національної безпеки.

Поняття «національна безпека» сьогодні набуло особливої актуальності. Воно охоплює широкий спектр аспектів життя держави та суспільства: від військової могутності до соціального добробуту. У динамічному світі, де загрози постійно змінюються та ускладнюються, забезпечення національної безпеки стало найважливішим пріоритетом для держави.

Варто зазначити, що чимало науковців присвятили свої наукові надбання комплексному соціально-правовому аналізу як безпекового середовища держави в цілому, так і змістовому навантаженню понятійних категорій національно безпекового законодавства. Серед них: Авер'янов В. Б., Алієв Р. В., Брежнева Т. В., Ващук Ф. Г., Власюк О. С., Войтовський К. Є., Домбровська С. М., Загола Т. М., Качинський А. Б., Корж І. Ф., Кривенко О. В., Лепіхов А. В., Орел М. Г., Пашинський В. Й., Піскун І. І., Прохоренко М. М., Резнікова О. О., Рубан А. В., Ситник Г. П., Тимошенко В. А., Топольницький В. В., Стрілець В. В., Шведун В. О. та інші.

Продовжуючи розвиток тематики означеного наукового доробку, варто, як вбачається, розглянути еволюцію поняття «національна безпека», сучасні

підходи до його розуміння, а також основні загрози, що впливають на національну безпеку. Особливу увагу, як вбачається, варто приділити ролі правового моніторингу у забезпеченні ефективної державної політики у сфері національної безпеки.

Поняття національної безпеки є багатограним і еволюціонувало з часом. Як зазначає Т. М. Загола, спочатку воно асоціювалося, переважно, з військовою міццю та балансом сил між державами. Згодом, з розширенням спектру загроз, поняття безпеки стало охоплювати ширший спектр аспектів життя суспільства, включаючи економічну, соціальну, екологічну та інформаційну безпеку [1, с. 133].

Національна безпека, в цілому, позиціонується як стан, коли держава, суспільство та кожна окрема особа захищені від загроз, які можуть підірвати їхнє існування, розвиток та благополуччя. Це динамічний процес, який вимагає постійної адаптації до нових викликів.

Загрози національній безпеці можуть бути внутрішніми (наприклад, економічна криза, соціальна нестабільність, екстремізм) та зовнішніми (військова агресія, міжнародний тероризм, кібернетична війна). Вони можуть мати різну природу та масштаб, але всі вони спрямовані на підрив суверенітету, територіальної цілісності та стабільного розвитку держави.

Сучасні підходи до національної безпеки акцентують на комплексній взаємодії різних факторів, які можуть впливати на безпеку держави. Це включає не лише традиційні військові загрози, але й економічну конкуренцію, кіберзагрози, утворення нових військово-політичних блоків, міграційну кризу тощо. Відповідно, для ефективного забезпечення національної безпеки необхідний комплексний підхід, який включає як військові, так і невійськові засоби.

З початком повномасштабної збройної агресії науковці все більше і більше уваги приділяють понятійній категорії «національна безпека» та іншим базовим поняттям і визначенням національно безпекового законодавства. Вчені намагаються зрозуміти, що воно означає і як його можна виміряти, щоб забезпечити безпечний розвиток як окремих людей, так і всієї держави. Проблема в тому, що поняття «національна безпека» дуже багатогранне і його важко однобічно визначити. Тому дослідники намагаються створити різні теорії, які допоможуть пояснити, що таке національна безпека і як вона змінюється з часом. У науковій періодиці постійно здійснюються спроби розробити теоретичні моделі, які б дозволили описати і пояснити це складне соціальне явище. Основна проблема полягає у тому, що національну безпеку важко понятійно окреслити, використовуючи якісь один метод дослідження, або споріднену групу методів. Тому, дослідники використовують різні методи для аналізу великої кількості даних, з метою виявлення закономірностей і тенденцій, які характеризують національну безпеку [2, с. 24].

Розуміння сутності національної безпеки є ключовим для розробки ефективних стратегій забезпечення безпеки держави. Однак, це завдання ускладнюється тим, що поняття «національна безпека» є багатограним і

змінюється з часом. Вчені намагаються створити єдину теорію, яка б охоплювала всі аспекти національної безпеки і дозволила б прогнозувати можливі загрози [3, с. 80].

Україна, як і будь-яка суверенна держава, прагне забезпечити свою безпеку та процвітання. Для цього вона виступає за створення справедливого світового порядку, де всі країни мають рівні можливості. Однак, реалізація цього ідеалу зіштовхується з численними загрозами, які можуть підірвати її національну безпеку. На повісті дня, - відбиття зовнішньої агресії з боку російської федерації. Крім того, повномасштабна війна іде пліч-опліч з іншими загрозами, які «органічно інтегровані» з війною: дипломатична та економічна підтримка агресора з боку ряду інших держав, неочікувана слабкість військово-політичних союзів, які виступали гарантами колективної безпеки, дворушницька позиція міжнародних організацій-гарантів колективної безпеки та дотримання норм міжнародного гуманітарного права, кібератаки, інформаційна та пропагандистська війни, знищення забезпечуючої інфраструктури та екології тощо. Ці загрози не лише підривають суверенітет України, прагнуть порушити її територіальну цілісність, але й перешкоджають її розвитку та інтеграції в європейські та світові державницькі демократичні інститути.

Як вбачає А. Б. Качинський, ефективність державної політики у сфері національної безпеки безпосередньо впливає на здатність країни протистояти різноманітним загрозам. Для оцінки цієї ефективності використовується моніторинг, заснований на чітко визначених показниках. Моніторинг допомагає своєчасно виявити будь-які відхилення від запланованих заходів щодо забезпечення безпеки, що дозволяє оперативно коригувати політику. Завдяки моніторингу можна зрозуміти, наскільки ефективно працюють ті чи інші заходи з протидії загрозам. Аналіз отриманих даних дозволяє вносити необхідні зміни в численні галузеві стратегії та політичні практики для підвищення рівня національної безпеки. Результати моніторингу використовуються для підготовки звітів, які демонструють прогрес у забезпеченні безпеки та допомагають формувати майбутню національно безпекову політику та нормативну базу [4, с. 63-64].

Індикатори національної безпеки - це конкретні показники, які дозволяють оцінити стан національної безпеки. Вони можуть стосуватися різних сфер, таких як:

- військова безпека: рівень боєздатності збройних сил, стан військової інфраструктури;
- економічна безпека: рівень валового національного продукту, інвестиції, зайнятість, інфляція;
- соціальна безпека: рівень злочинності, стан охорони здоров'я, рівень освіти;
- екологічна безпека: стан довкілля, рівень забруднення;
- інформаційна безпека: рівень захищеності від кібератак, поширення дезінформації.

Отже, моніторинг, зокрема, певні індикаторні показники національної безпеки є невід'ємною частиною забезпечення безпеки держави. Він дозволяє своєчасно виявляти загрози, оцінювати ефективність вжитих заходів та вносити необхідні корективи в державну політику. Як вбачають С. М. Домбровська та В.О. Шведун, для успішного проведення моніторингу у частині збройного конфлікту, при існуванні держави у правовому режимі воєнного стану, - не обхідно розробити оновлену систему чітких і вимірних індикаторів, а також забезпечити регулярний збір та аналіз об'єктивних даних. Цієї ж позиції дотримується і О. О. Резнікова [5, с. 116; 6].

Як зазначає нам Максютя М. Є., національна безпека має широкий спектр аспектів, починаючи від військової, соціальної та економічної, закінчуючи екологічною, кібернетичною та інформаційною сферами. Відповідно, аналіз еволюційного розуміння «національної безпеки» демонструє його постійний рівень розвитку та адаптацію до «молодших умів». У військовій справі, зокрема, це розуміння переросло в багатозначну концепцію, складовими якої є: економічна стійкість, соціальна стабільність та захищеність, екологічно безпечне середовище, інформаційна захищеність тощо [7, с. 183].

Відповідно до аналітики В. Ф. Коржа, - в українському законодавстві категорія «безпека» знайшла своє вираження у різних безпекових термінах, як-то: національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо. Так, у рамковому Законі «Про національну безпеку» та у низці інших актів законодавства та підзаконних нормативів, усі «безпекові» терміни базуються на такій характеристиці, як захищеність від різноманітних загроз. Наприклад, під «воєнною безпекою» розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз; під «державною безпекою» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру; під «національною безпекою» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз тощо. Таким чином, зазначений вище підхід містить у собі значення ролі силового компонента у забезпеченні безпеки. Створення такої моделі безпеки передбачає акумулювання зусиль усіх державних та суспільних структур та свідомого відношення до цього усієї нації. А тому, під національною безпекою розуміється не лише безпека країни, а й суспільства й окремої людини, тобто, національна безпека – багатокомпонентна та багатоаспектна категорія; це не просто безпека, яка досягається лише силовими засобами, а й безпека, яка досягнута внаслідок розвитку людини, суспільства і держави. Широта уявлень про безпеку цілком зрозуміла, оскільки, чим складніший і насиченіший об'єкт дослідження, тим більше може бути його дефініцій. Разом із тим, широка палітра визначень не завжди забезпечує розкриття природи об'єкта. Багато хто з дослідників прагне надати поняттю «безпека» сучаснішого змісту, що

відповідало б реальним умовам забезпечення безпеки, насамперед, в умовах чинності особливих правових режимів. Однак заміна застарілих уявлень про безпеку більш сучасними не розв'язує проблеми. Визначень безпеки стало вже так багато, що часом незрозуміло, яке з них брати за основу, досліджуючи ту чи іншу безпекову проблему [8, с. 69-70].

Отже, для України, як держави, що мусить відповідати на потужні зовнішньо загрозливі виклики, якісне та актуальне нормативне забезпечення національної безпеки є одним із головних пріоритетів. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю захисту суверенітету, територіальної цілісності та майбутнього стабільного розвитку у глобальних та регіональних союзах демократичних держав [9; 10, с. 72].

Як вбачається, ефективна реалізація національної політики не може бути обмежена традиційними, усталеними концептами національної безпеки та традиційними методами її забезпечення. Зокрема, всебічне забезпечення національної безпеки - це динамічний процес, що призводить до безперервної адаптації складових національної безпеки, зокрема, її нормативно-правового забезпечення, до реальних умов і наслідків буття держави. Це забезпечення може бути найкращим за умови комплексного підходу, що сприяє: розвитку різних, забезпечуючих національну безпеку, складових суспільства, реформування владно-організуючих чинників, міжнародного співробітництва та пасіонарності громадян.

Список використаних джерел:

1. Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування*. № 4(83), 2022. С. 133-137.
2. Школьник Р. С. Проблеми міжнародної та національної безпеки в епоху гібридних війн та проксі-конфліктів. *Кваліфікаційна робота бакалавра*. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2023. 88 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2978/>.
3. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: *підручник*. За ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
4. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: *монографія*. К.: НІСД, 2013. 104 с.
5. Домбровська С. М., Шведун В. О., Рубан А. В. Державне управління національною безпекою: соціально-економічне забезпечення. *Монографія*. Х., НУЦЗУ. 2022. 221 с.
6. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України: *аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: 08.09.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyyshcha-ukrayiny>.

7. Відносини між Україною і НАТО на сучасному етапі: досягнення та виклики. *Збірник наукових праць* (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2 червня 2022 року). Національний університет біоресурсів і природокористування України. Вид-во: НУБіП України, 2022. 247 с.
8. Корж І.Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. AUGUST, 2019. С. 68–72.
9. Стратегічна переорієнтація України на Захід як ключовий чинник безпеки Центральної Європи: *аналітична доповідь*. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: 14.01.2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichna-pereoriyentatsiya-ukrayiny-na-zakhid-yak-klyuchovyy-chynnyk-zabezpechennya>.
10. Ситник Г.П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: *курс лекцій*. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 103 с.

Карпенко О. С.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України

Фицько Г. Р.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

**ЧИННА ПРОБЛЕМАТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ
МЕТОДІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (З
ВРАХУВАННЯМ ФОРМАТУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО
ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ)**

Як відомо, інститут міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів є одним із найбільш ефективних правових інструментів, що є у розпорядженні уповноважених міжнародних структур з питань підтримання миру і безпеки, і який слугує меті забезпечення максимально можливої безпеки та максимального нівелювання наслідків збройного конфлікту на основі гуманітарних міркувань.

У наш час питання міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів набуло виняткової актуальності. Зростає кількість збройних конфліктів, їх причини і наслідки трансформуються. Питання міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів стало особливо актуальним через технологічний прогрес у сфері озброєнь і зміни у міжнародному праві, що підвищує відповідальність за агресію. Як відомо, країни часто вдаються до агресії з різних причин: власного розуміння відновлення історичної справедливості, бажання захопити певні території, ресурси, прагнення до регіонального домінування, просто безпідставні амбіції. У будь-якому випадку, прагнення вирішити власні питання на міжнародній арені шляхом ініціювання збройного конфлікту є регресом для міжнародного суспільства та сучасного міжнародного права. Україна, нажаль, також постраждала від цих процесів: гібридна війна «зразка 2014 року», спровокована і нав'язана росією, перейшла у

стадію широкомасштабного збройного конфлікту внаслідок неспровокованої збройної агресії 24 лютого 2022 року. За майже одинадцять років збройного протистояння підступному і могутньому ворогові, Україна втратила частину своєї суверенної території, яка на даний час має правовий режим тимчасово окупованої.

Відповідно, метою дослідження варто позиціонувати аналіз існуючих організаційно-правових методів врегулювання збройних конфліктів, аналіз міжнародних нормативно-правових актів, які встановлюють формат взаємовідносин між державами при вирішенні суперечок, тезисно здійснити ретроспективний аналіз стану галузі міжнародного права та окреслити правовий статус російсько-української війни.

Варто зазначити, що окресленим вище питанням приділяло і приділяє уваги досить значна кількість науковців – фахівців з питань міжнародного, зокрема, міжнародного гуманітарного права, серед яких: І. В. Авдошин, В. М. Бурдін, К. В. Громовенко, М. В. Грушко, С. Б. Карвацька, Е. Е. Кузьмін, В. М. Лисик, К. В. Мануйлова, М. М. Микієвич, В. М. Остроухов, Я. В. Петруненко, В. М. Репецький, Ю. В. Северинчик, В. С. Семенов, К. В. Смирнова, М. І. Топольницька, В. В. Щербаков та інші. Зарубіжні науковці у своїх роботах також приділяли увагу питанню, що розглядається, серед яких: Г. Гроцій, Л. Оппенгейм, Дж. Стюарт, Д. Шиндлер тощо.

Тема міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів має глибокі історичні коріння, оскільки конфлікти між державами існували завжди, змушуючи суспільства шукати способи їх вирішення. Історично причини виникнення цих конфліктів змінювалися: від релігійних і династичних суперечок до боротьби за ресурси, території та домінування у союзах та коаліціях держав.

У ранніх суспільствах збройні протистояння часто виникали через нестачу продовольства або внутрішнє неприйняття інших племен. Такі конфлікти були характерні для примітивних часів, коли відсутність міжнародного права не передбачала відповідальності за дії. У XVI столітті релігійні розбіжності, зокрема, між різними гілками християнства, ставали каталізатором міжнародних суперечок. Згодом династичні, націоналістичні, територіальні та колоніальні конфлікти зайняли центральне місце в міжнародних відносинах, що, врешті, призвело до двох світових війн, які стали результатом амбіцій двох воєнно-політичних блоків держав. У другій половині XX століття протистояння, що мало підґрунтям, насамперед, непримиримі ідеологічні суперечності, зокрема, під час «холодної війни» між країнами НАТО та країнами Варшавського договору, стали новим етапом у міжнародних конфліктах того часу [1, с. 32, 36-37].

Сучасне міжнародне право закріплює принципи мирного вирішення спорів, проте, визнає можливість застосування збройних сил у випадках самооборони або для виконання зобов'язань перед міжнародною спільнотою. Більш того, міжнародне право прямо забороняє використання збройної агресії проти будь-якої суверенної держави. Так, п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначено: «...всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від

загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй...». На жаль, як показує міжнародна практика і досвід, іноді держави зловживають цими правами, що підвищує актуальність питання про легітимність збройних конфліктів [2].

Разом з тим, як вбачається, доцільно, насамперед, дослідити визначення, зміст та етимологію понятійної категорії «збройний конфлікт». Дослідження поняття збройного конфлікту, яке міститься в міжнародних нормативно-правових актах, дасть змогу визначити критерії збройного конфлікту, а це є найбільш актуальним питанням зараз, адже коли існуватимуть конкретні критерії, то можна чітко віднести ситуацію до збройного конфлікту, і відповідно, ініціювати перед міжнародною спільнотою через міжнародні інституції застосування міжнародно-правових важелів щодо припинення збройної агресії та покарання країни-агресора.

Отже, сучасна термінологія, що використовується у міжнародному праві, включає поняття: і «війна» і «збройний конфлікт», де з часом останнє стало більш вживаним. Разом з тим, з початком міжнародно-правового регламентування збройних конфліктів, почав використовуватися виключно термін «війна». Так, терміни «війна» й «воюючі сторони» нормативно закріплені у Гаазьких конвенціях 1907 року. Термін «війна» відображено й у Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів, бактеріологічних засобів від 1925 року, а також у конвенціях, які регулюють ведення морської війни. Понятійна категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах уперше застосовується в Женевських конвенціях 1949 року, де разом із терміном «війна», зокрема, вживаються поняття: «міжнародний збройний конфлікт» і «неміжнародний збройний конфлікт». Так, міжнародний збройний конфлікт, як юридичне поняття, згадується у ст. 2 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, яке є загальним для всіх Женевських конвенцій 1949 року: «На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив...» [3].

Дослідник М. І. Топольницька надає нам змістовий аналіз цих двох понятійних категорій. Так, на думку вченої, відмінності між «війною» і «збройним конфліктом» доволі умовні, а саме, вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим та охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність, зокрема, війна має такі ознаки: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних. Поняття «війна» вживається для позначення збройного протистояння між двома або

декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну всього суспільства, а саме: державні інститути починають виконувати специфічні функції, що зумовлені війною. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна всього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [4, с. 178-179].

На даний час все ще відсутнє формальне змістове визначення поняття збройний конфлікт, тому, на погляд ряду вчених, зокрема, Е. Кузьміна та В. Пупишевої, - доцільним є звернення до доктрини Міжнародного комітету Червоного Хреста, а також теорії міжнародного й національного права [5, с. 188; 6, с. 12-13].

Так, доктринальне розуміння Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо сутності збройного конфлікту, - позиціонує останній як збройне протистояння між державами або між урядовими силами та організованими збройними угрупованнями [7, с. 66]. При цьому, як текстуально видно, не робиться розподілу між міжнародним та неміжнародним збройним конфліктом.

Тотожні за змістом (з нюансами) міркування містяться у працях: М. М. Микієвича, В. М. Репецького, Н. В. Пронюка, Я. В. Петруненка та інших вітчизняних правників-міжнародників [8 - 10].

Отже, якщо зробити певний проміжний підсумок як щодо теоретичних позицій науковців, так і чинних міжнародно-правових актів щодо критеріїв визначення збройного конфлікту, насамперед, міжнародного, в сучасних умовах, то вони (критерії) виглядають такими:

- збройна сутичка між самостійними суб'єктами міжнародно-правових відносин повинна досягти певного порогу конфронтації та інтенсивності;

- суб'єкти, які знаходяться у стадії конфронтації, повинні бути (за замовчуванням) суб'єктами міжнародного права, тобто, насамперед, державами чи іншими утвореннями, які мають певну сталу організацію і визнаються суб'єктами міжнародно-правових відносин;

- збройні зіткнення повинні бути «транскордонними», тобто, вестись не у внутрішніх межах державного кордону окремої суверенної держави;

- невизнання збройного конфлікту таким, підміна понять (наприклад, оголошення конфлікту «спеціальною воєнною операцією») або невизнання стану війни, чи не оголошення війни іншій державі, тривалість такого конфлікту, територія охоплення, кількісні показники втрат сторін, ступінь руйнування інфраструктури сторін та знищення матеріальних цінностей, порушення сторонами чи ні норм міжнародного гуманітарного права, застосування, принаймні, однією стороною конфлікту збройних формувань квазідержавних утворень чи найманців, - не впливають на міжнародне позиціонування такого збройного зіткнення у якості «міжнародного збройного конфлікту» та необхідність дотримання сторонами норм міжнародного гуманітарного права;

- будь-які причини конфлікту, які заявляються сторонами або однією з сторін («відновлення історичної справедливості», прагнення, щоб території іншої держави «йшли додому», необхідність боротьби з «бендерівцями» та «денацифікації» іншої країни, бажання вищого військово-політичного керівництва однієї з сторін конфлікту «движуки» і т.п.), - не впливають на факт визнання конфлікту міжнародним збройним та кваліфікацію ситуації, наприклад, як акту повномасштабної неспровокованої збройної агресії проти іншої суверенної держави [10, с. 46].

Загалом, можна зробити висновок, що норми міжнародного права щодо визначення критеріїв збройного конфлікту, визначення сутності та змісту самого збройного конфлікту, в решті-решт, етимологічне визначення самої понятійної категорії, - ще потребують пильної уваги науковців та правників-міжнародників у цілому.

Отже, зазначені вище зміни в останні пів-століття у міжнародних нормативах до, насамперед, розуміння, а також, звісно, і підходах до регулювання збройних конфліктів, - відображають певну еволюцію міжнародного права та загальне усвідомлення необхідності вирішення міжнародних суперечок не шляхом збройного протистояння. Слід констатувати, що міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів еволюціонувало, відображаючи історичні зміни і потребу в мирному вирішенні суперечностей між державами. Сучасні методи, такі як: дипломатія та миротворчі місії з питань підтримання миру і безпеки, - стали у нещодавньому минулому на певний проміжок часу пріоритетними. А міжнародні нормативні акти, насамперед, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, визначають правила ведення війни і необхідний мінімум щодо захисту людини. Також сучасні, принаймні, міжнародно задекларовані підходи до врегулювання конфліктів є більш систематизованими порівняно з минулим, коли відсутність норм чи неможливість їх застосування до конкретного збройного конфлікту часто призводила до безкарності ініціатора збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів: *навчально-методичний посібник* / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 132 с. (Серія «Навчально-методичні посібники»). URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe03ad93-43d8-4116-8b7f-9dd2017979b7/content> (дата звернення: 27.01.2025).
2. Щербаков В. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів та їх прояви на території України. *Право.ua*. Серія: Міжнародне право. №3, 2020. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/199-SHHerbakov.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).
3. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни. 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154. (дата звернення: 27.01.2025).

4. Топольницька М. І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 47. Том 3. 2017. С. 177-180.
5. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». Одеса, 2014. Вип. 12. Т. 2. С. 187–190.
6. Пупишева Валентина. Міжнародне гуманітарне право під час російсько-української війни. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: збірник наукових статей*. м. Кропивницький, 2023. Вид-во: ЦРол, 2023. 587 с. С. 12-19.
7. Лисик В. М. Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві: *Монографія*. Одеса: Фенікс, 2012. 208 с.
8. Міжнародне публічне право: підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид., стер. К.: Знання, 2012. 437 с.
9. Петруненко Я. В. Правовий вимір справедливості крізь призму війни. *Прикарпатський юридичний вісник*. Серія: Міжнародне право. Випуск 3 (56), 2024. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3_2024/47.pdf (дата звернення: 27.01.2025).
10. Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку: *колективна монографія* / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник: Львів-Дрогобич, Коло, 2021. 420 с.
11. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: *матеріали Всеукраїнського круглого столу* (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 106 с. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/02/zbirnyk-2024-kruglyj-stil.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

Ковбиш А. М.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право,
ПЗВО «Міжнародний класичний
університет ім. Пилипа Орлика»,
(м. Миколаїв, Україна)

Науковий керівник:
Стременовський С. М.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права
ПЗВО «Міжнародний класичний
університет ім. Пилипа Орлика»,
(м. Миколаїв, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА ПРАКТИЦІ

Реалізація принципів міжнародного гуманітарного права (МГП) стикається з низкою проблем та викликів, які ускладнюють їх ефективне впровадження на практиці. Основні з них включають:

Складність класифікації конфліктів. Визначення типу збройного конфлікту (міжнародний чи неміжнародний) є критичним для застосування відповідних норм МГП. Однак сучасні конфлікти часто мають змішаний характер, що ускладнює їх класифікацію та відповідне правове регулювання.

Відсутність політичної волі та співпраці. Ефективне впровадження МГП залежить від готовності держав та недержавних акторів дотримуватися його норм. Нерідко бракує політичної волі або співпраці між сторонами конфлікту, що призводить до порушень МГП.

Адаптація до нових видів війни. Сучасні технології, такі як кібератаки та використання безпілотних літальних апаратів, створюють нові виклики для МГП, оскільки існуючі норми не завжди враховують специфіку цих методів ведення війни.

Недостатність механізмів контролю та притягнення до відповідальності. Хоча МГП встановлює норми поведінки під час збройних конфліктів, механізми контролю за їх дотриманням та притягнення винних до відповідальності часто є недостатніми або неефективними. Це призводить до безкарності за порушення.

Взаємодія з правами людини. Балансування між вимогами МГП та міжнародного права прав людини може бути складним, особливо в умовах, коли обидві системи права застосовуються одночасно. Це створює додаткові юридичні та практичні труднощі.

Для подолання цих викликів необхідно постійно адаптувати МГП до сучасних реалій, зміцнювати міжнародні та національні механізми контролю, а

також забезпечувати політичну волю держав для дотримання та впровадження гуманітарних норм [1, 2, 3].

Держави зобов'язані в мирний час і під час збройного конфлікту вживати певних правових та практичних заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного дотримання МГП. Договори в галузі МГП також передбачають низку механізмів для забезпечення дотримання правових норм.

Превентивні заходи: поширення знань про МГП; переклад договорів в галузі МГП на національну(і) мову(и); за необхідності перетворення МГП на внутрішньодержавне законодавство і прийняття законодавчих та інших нормативних актів, що дозволяють забезпечити дотримання МГП; підготовка персоналу для сприяння імплементації МГП і призначення юридичних радників у збройні сили; запобігання воєнним злочинам і покарання воєнних злочинців; забезпечення поваги до емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристала.

Загалом, ефективні просвітницькі кампанії та превентивні заходи є ключовими для забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права та зменшення порушень під час збройних конфліктів.

Щоб уникнути порушень норм МГП і зменшити ризики для цивільних осіб та воєнних, необхідно вжити заходів щодо підвищення обізнаності як на рівні держав, так і на індивідуальному рівні. Одним із найбільш ефективних способів є проведення тренінгів для військових, державних службовців та інших осіб, які мають безпосереднє відношення до ведення збройних конфліктів. Також важливими є просвітницькі кампанії, що орієнтуються на громадянське населення, з метою інформування його про основні положення МГП та права цивільних осіб в умовах війни [4].

Розвиток новітніх технологій, таких як безпілотні літальні апарати (дрони), кіберзброя та автономні системи, створює нові виклики для міжнародного гуманітарного права (МГП). Існуючі норми не завжди враховують специфіку цих технологій, що ускладнює застосування принципів розрізнення, пропорційності та необхідності. Наприклад, використання дронів може призводити до випадкових втрат серед цивільного населення та руйнування інфраструктури, що суперечить принципам МГП. Крім того, автономні системи зброї, керовані штучним інтелектом, викликають питання щодо контролю та відповідальності за їхні дії. Для вирішення цих проблем необхідна адаптація існуючих норм та розробка нових міжнародних договорів, які б регулювали використання новітніх технологій у збройних конфліктах [5].

Судові органи мають міцне підґрунтя у забезпеченні дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП) шляхом розслідування та переслідування осіб, підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів, а також у формуванні та розвитку міжнародного гуманітарного права через судову практику.

Розслідування та переслідування воєнних злочинів: Згідно з міжнародним гуманітарним правом, держави зобов'язані переслідувати в судовому порядку осіб, підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів. Внутрішнє законодавство не

може звільнити державу від необхідності виконання її міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері [6].

Формування міжнародних звичаїв. Судові рішення сприяють розвитку та уточненню норм МГП, впливаючи на формування міжнародних звичаїв і встановлення прецедентів для майбутніх справ [7].

Захист прав людини під час конфліктів. Міжнародні судові установи, такі як Європейський суд з прав людини, розглядають справи, пов'язані з порушеннями прав людини під час збройних конфліктів, забезпечуючи правовий захист постраждалих [8].

Моніторинг та звітність. Судові органи здійснюють нагляд за дотриманням МГП, надаючи рекомендації та звіти, які сприяють підвищенню стандартів його виконання [9].

Порушення норм міжнародного гуманітарного права (МГП) можуть призвести до різних форм юридичної відповідальності, залежно від характеру порушення та суб'єкта, що його вчинив.

Відповідальність держав. Держави, які порушують норми МГП, несуть міжнародно-правову відповідальність. Вони зобов'язані відшкодувати збитки, якщо для цього є підстави. Також можуть бути застосовані санкції або інші заходи, передбачені міжнародним правом.

Індивідуальна кримінальна відповідальність. Фізичні особи, які вчинили порушення МГП, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Міжнародний кримінальний суд (МКС) має юрисдикцію щодо таких осіб, якщо вони підпадають під його компетенцію. Такі порушення можуть включати воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Внутрішня відповідальність. Держави повинні забезпечити ефективне розслідування та переслідування осіб, які вчинили порушення МГП, на національному рівні. Недотримання цього зобов'язання може призвести до міжнародної відповідальності держави.

Відповідальність за недотримання зобов'язань. Держави, які не виконують свої зобов'язання за МГП, можуть бути притягнуті до відповідальності за недотримання міжнародних зобов'язань. Такі порушення можуть включати відмову від розслідування порушень або недотримання зобов'язань щодо захисту цивільного населення.

Загалом, юридична відповідальність за порушення МГП є сукупною та включає як індивідуальну, так і державну відповідальність, що сприяє забезпеченню дотримання міжнародних гуманітарних стандартів [6].

Список використаних джерел:

1. Ефективність правил ведення війни та норм міжнародного гуманітарного права. Аналіз сучасної доктрини. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2023/jan/29692/104.pdf>.

2. Міжнародне право та гуманітарні кризи: роль міжнародного співробітництва у захисті прав людини. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1371/1253>.

3. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://surl.li/sfbqwx>
4. Міжнародне гуманітарне право. Відповідаємо на ваші запитання. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL_Answers_to_your_questions_Ukr_web.pdf.
5. Правові наслідки використання дронів і військових технологій в Україні: міжнародні виклики та внутрішні ризики. URL: <https://pravo.ua/pravovi-naslidky-vykorystannia-droniv-i-viiskovykh-tekhnologii-v-ukraini-mizhnarodni-vyklyky-ta-vnutrishni-ryzyky/>
6. Керівні принципи розслідування порушень міжнародного гуманітарного права: право, політика та передова практика. URL: https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20%281%29.pdf.
7. Роль міжнародних судових установ у формуванні та реалізації звичаєвого міжнародного права. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9ff7d65-9cb1-4683-80da-c0ee38603a5b/content>
8. Міжнародне гуманітарне право та права людини: у Верховному Суді презентували навчальний курс. URL: https://court.gov.ua/archive/1589632/?utm_source=
9. Про значення судової влади під час війни та післявоєнної відбудови: учасники міжнародної конференції обговорюють важливі питання сьогодення. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1523848/?utm_source=

Конопля В. В.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Крук С. В.,
здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Полуніна Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
(м. Київ, Україна)

ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: РОЛЬ ДЕРЖАВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) з’явилося як відповідь на жахи збройних конфліктів, пропонуючи систему норм і правил, що регулюють поведінку учасників війни та захищають жертв насильства. Цей важливий аспект міжнародного права налічує десятиліття розвитку і еволюції, чітко відображаючи прагнення міжнародної спільноти до гуманності навіть в умовах серйозних конфліктів.

На сьогодні, в період збройної агресії РФ щодо України, дотримання норм МГП стало особливо актуальним та вимагає не лише внутрішньої адаптації національного законодавства, але й потужного міжнародного механізму контролю та відповідальності. У цьому контексті важливо розглянути, як національні та міжнародні інституції, включно з Міжнародним комітетом Червоного Хреста (далі – МКЧХ), які забезпечують дотримання норм МГП та захист прав тих, хто страждає від збройних конфліктів.

Держави несуть основну відповідальність за дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. Вони зобов’язані вживати всіх можливих заходів для попередження порушень, особливо в межах діяльності своїх збройних сил. Також на держави покладається відповідальність за порушення норм МГП, які скоєні їхніми органами влади, збройними силами або особами, які знаходяться під їхнім контролем.

Міжнародне гуманітарне право, яке часто називають «правом війни», почало формуватися у XVII столітті. Одним із перших кроків став трактат Гуго Гроція «Про право війни та миру» (1625 р.), де автор закріпив основи права на війну (*jus ad bellum*). У XIX столітті з’явилися норми права війни (*jus in bello*),

які регулюють правила ведення бойових дій і захисту постраждалих під час війни. У 1864 році в Женеві була прийнята перша Женевська конвенція «Про поліпшення долі поранених на полі бою», ініційована швейцарцем Анрі Дюнаном. Саме ця конвенція стала підґрунтям для створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), а також Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Женевські конвенції, прийняті в 1949 році, а також Додаткові протоколи до них, стали основою сучасного МГП.

Механізми контролю включають політичну та матеріальну відповідальність держави за порушення МГП. До цього належать репарації та реституції за завдану шкоду. Крім того, на держави покладається обов'язок переслідувати осіб, винних у воєнних злочинах у межах національного законодавства. У випадках серйозних порушень МГП, які є воєнними злочинами, національне законодавство передбачає кримінальну відповідальність. Якщо держава не здатна або не бажає переслідувати злочинців на національному рівні, вступає в дію механізм міжнародної кримінальної відповідальності індивідів. Особливістю міжнародного кримінального права є його здатність притягати осіб до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів через діяльність міжнародних кримінальних судів і трибуналів. Ці інституції діють на основі міжнародних договорів і статутів, таких як Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998). Таким чином, притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах є обов'язком як держав, так і міжнародної спільноти [1, с. 37-40].

Таким чином, контроль за дотриманням норм МГП забезпечується через:

1. Національні механізми: включення норм МГП до законодавства, судове переслідування воєнних злочинців, здійснення дисциплінарних заходів у збройних силах.

2. Міжнародні механізми: діяльність міжнародних кримінальних судів, моніторинг міжнародних організацій (наприклад, Міжнародного комітету Червоного Хреста), а також реалізація обов'язку співпраці держав із міжнародними інституціями.

Механізми контролю, таким чином, базуються на взаємодії національного та міжнародного права, забезпечуючи відповідальність за порушення МГП як на рівні держав, так і на рівні індивідів.

Міжнародний комітет Червоного Хреста є ключовою міжнародною організацією, яка займається підтримкою та моніторингом дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Його унікальна роль визначена Женевськими конвенціями 1949 року, які надають МКЧХ мандат для роботи під час збройних конфліктів.

Основні напрями діяльності МКЧХ можна деталізувати так: 1) моніторинг дотримання норм МГП – МКЧХ здійснює спостереження за тим, як держави та недержавні учасники конфліктів виконують свої зобов'язання відповідно до норм МГП. Організація проводить конфіденційний діалог із владою та командирами військових формувань, щоб вказати на порушення та запропонувати шляхи їх усунення; 2) надання консультацій і технічної допомоги

– МКЧХ допомагає державам імплементувати положення міжнародного гуманітарного права у їхнє національне законодавство (наприклад, розробка рекомендацій для включення норм МГП у національні військові статuti та доктрини; проведення тренінгів та навчань для військових, юристів та представників влади; розробка практичних посібників та юридичних довідників із застосування МГП; організація гуманітарної допомоги – МКЧХ надає гуманітарну допомогу цивільному населенню та особам, які постраждали від збройних конфліктів, у тому числі продуктів харчування, ліків та інших предметів першої необхідності; забезпечення доступу до питної води та медичних послуг; підтримка медичних закладів, зокрема в регіонах, де відбуваються конфлікти; захист осіб, які постраждали від конфліктів – МКЧХ захищає права найбільш уразливих груп населення, таких як: військовополонені, яких організація відвідує для перевірки умов утримання та дотримання їхніх прав, зниклі безвісти особи, для яких МКЧХ організовує пошукові програми та об'єднання родин, цивільне населення, для якого створюються гуманітарні коридори; посередницькі місії – МКЧХ виступає нейтральним посередником між сторонами конфлікту, сприяючи укладанню перемир'я, гуманітарних угод чи обміну військовополоненими. Ця роль особливо важлива, оскільки організація зберігає нейтралітет і довіру учасників конфлікту; правопросвітницька діяльність – МКЧХ активно працює над поширенням знань про міжнародне гуманітарне право серед органів державної влади, збройних формувань, громадськості, включаючи освітні програми у школах та університетах; сприяння розвитку МГП – МКЧХ ініціює міжнародні конференції, де обговорюється розвиток і модернізація МГП для адаптації до сучасних викликів, таких як гібридні війни чи використання новітніх технологій та ін.

Приклад діяльності МКЧХ у Сирії: під час конфлікту МКЧХ забезпечував гуманітарну допомогу мільйонам людей, створював гуманітарні коридори та забезпечував переговори між сторонами; в Україні з 2014 року МКЧХ працює над захистом цивільних осіб, обміном військовополоненими, наданням гуманітарної допомоги та підтримкою сімей зниклих безвісти осіб.

Роль МКЧХ є надзвичайно важливою для забезпечення дотримання норм МГП. Його нейтралітет, незалежність і гуманність дозволяють організації успішно виконувати місії навіть у найскладніших умовах. Разом із державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами МКЧХ сприяє захисту прав людей у збройних конфліктах.

Збройна агресія РФ проти України, яка розпочалася з окупації Криму у лютому-березні 2014 року, подальшого розгортання гібридної війни на Донбасі з квітня 2014 року та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, супроводжується масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Це включає знищення цивільного населення, зокрема дітей, руйнування інфраструктури, культурних і духовних цінностей України. Ці події змушують державну владу та громадян шукати захисту й справедливості через звернення до норм МГП для покарання агресора та притягнення його до відповідальності.

З метою забезпечення виконання норм МГП на території України Кабінет Міністрів України 26 квітня 2017 року ухвалив постанову № 329, яка передбачає створення Міжвідомчої комісії з питань реалізації норм МГП. Її завданням стало забезпечення міжнародно-правових зобов'язань України, враховуючи виклики, пов'язані з війною на сході країни.

МГП поширюється на всі види збройних конфліктів, незалежно від того, чи вони є міжнародними чи внутрішніми, та застосовується до всіх сторін конфлікту. Україна ратифікувала ключові міжнародні договори у сфері МГП, такі як Женевські конвенції, і включила їх положення у національне законодавство. Водночас практика їх імплементації стикається із серйозними викликами через масштабні порушення з боку держави-агресора. Особливістю МГП є те, що воно не оцінює правомірність чи неправомірність війни, але забезпечує однакове застосування норм до всіх сторін конфлікту. За серйозні порушення передбачена міжнародна кримінальна відповідальність, включаючи покарання за воєнні злочини через механізми Міжнародного кримінального суду та інші міжнародні трибунали. Крім договірних норм, міжнародне гуманітарне право також базується на звичаях, які становлять важливу частину правозастосування. Вони допомагають заповнити прогалини, що залишаються в договірному праві, та забезпечують додатковий захист жертвам збройних конфліктів.

Україна поступово вдосконалює своє національне законодавство, враховуючи міжнародні стандарти МГП. Зокрема, ухвалені закони, які сприяють захисту цивільного населення, підтримці постраждалих від конфліктів і залученню міжнародної допомоги. В умовах російської агресії Україна активно використовує норми МГП, шукаючи міжнародного захисту, справедливості та покарання агресора. Подальша імплементація МГП у національну правову систему, співпраця з міжнародними організаціями та активна участь у міжнародних ініціативах є важливими кроками до забезпечення справедливості та миру.

У підсумку, міжнародне гуманітарне право виступає як основний механізм, що забезпечує захист прав людей у умовах збройних конфліктів, одночасно сприяючи відповідальності тих, хто порушує ці норми. Співпраця між державами та міжнародними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста, є ключовим фактором для реалізації зобов'язань, що випливають з міжнародного гуманітарного права. У світлі триваючої агресії РФ проти України, дотримання МГП набуває важливого значення не лише для захисту жертв війни, але й для забезпечення справедливості і майбутнього миру. Чітка імплементація норм МГП у національному законодавстві, активна участь у міжнародних ініціативах і співпраця з міжнародними структурами є критично важливими для досягнення успішного вирішення конфлікту та запобігання подальших порушень прав людини.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 с.
2. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.
3. Збройна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права: бібліографія (1954–2022 рр.) URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/5903>.
4. Міжнародне гуманітарне право. URL : <https://redcross.org.ua/international-humanitarian-law/>.
5. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. URL : https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/DD_mod_08-1.pdf.

Конопля В. В.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

АСПЕКТИ ЧИННОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ФОРМАТІ СУЧАСНИХ ВІЙН

Проблематикою дослідження сутності і змісту, принципів та дієвих форм реалізації норм міжнародного гуманітарного права у сучасних збройних конфліктах та висвітлення проблем і правових шляхів їх гуманізації та припинення займається багато вітчизняних і зарубіжних дослідників-правників і міжнародників.

Беззаперечно, що створення дієвих механізмів дотримання та реалізації норм міжнародного гуманітарного права є надзвичайно актуальним у сучасних умовах збройних конфліктів, особливо для України, яка зіштовхнулася з необхідністю давати відсіч повномасштабній агресії російської федерації. Варто врахувати, що країна-агресор застосовує увесь відомий спектр засобів збройної та іншої підривної боротьби, які охоплюються поняттям «гібридна війна». Разом з тим, слід констатувати, що переважна більшість означених засобів або прямо заборонена правом збройних конфліктів, або ще не знайшла свого нормативного позиціонування та кваліфікації.

Як відомо, міжнародне гуманітарне право покликане регулювати поведінку воюючих сторін у бік гуманізації, встановлює чіткі межі допустимих воєнних та інших дій, вибору допустимої зброї та меж її застосування, опікується безпекою цивільного населення, некомбатантів, цілісністю матеріальних об'єктів та критичної інфраструктури тощо. Водночас, право збройних конфліктів забезпечує захист прав категорії суб'єктів, які охоплюються поняттям жертв війни, у тому числі військовополонених та цивільного населення на окупованих територіях. Окреслені вище концептуальні підходи застосування норм МГП є основою для обмеження насильства та забезпечення гуманності навіть у найжорстокіших умовах війни. Загалом, як підкреслює А. В. Замрига, право збройних конфліктів охоплює ті норми міжнародного права, що встановлюють

мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів [1].

Актуальність же нашого дослідження зумовлена необхідністю посилення ефективності норм права збройних конфліктів у контексті сучасних викликів, пов'язаних зі збройною боротьбою нашої держави проти країни-агресора та постійних і системних порушень з боку останньої норм і принципів «права війни».

Дослідженнями проблематики дієвості міжнародного гуманітарного права в умовах збройних конфліктів займалися багато вчених-правників, погляди і концепти яких були враховані у процесі нашої роботи, зокрема, таких як: Владишевська В. В., Гнатовський М. М., Градиська Ю. В., Грушко М. В., Замрига А. В., Кориневич А. О., Короткий Т. Р., Лисик В. М., Мартиневич А. В., Паніфілов О. Ю., Поєдинок О. Р., Сенаторова О. В., Стратонов В. М., Усманов Ю. І., Хендель Н. В., Цевух А. І., Чалапко В. В., Якимчук М. Ю., Ярмачі В. Х. та інші.

Отже, варто, як вбачається, насамперед окреслити питання дотримання принципів міжнародного гуманітарного права, що є надзвичайно актуальним для України, зокрема, у контексті як восьмирічного «гібридного» збройного конфлікту на Сході країни, так і з 24 лютого 2022 року – повномасштабної війни з російською федерацією.

Термін «міжнародне гуманітарне право» був уперше запропонований Жаном Пікте і закріплений під час Женевської дипломатичної конференції 1974–1977 років. На відміну від основних принципів міжнародного права, які спрямовані на забезпечення мирного співіснування, принципи МГП регулюють поведінку сторін у збройних конфліктах і встановлюють правила ведення воєнних дій [2, с. 17].

Взагалі, у наукових працях міжнародників існує чимало класифікацій і концептуальних визначень та узагальнень тих чи інших принципів права збройних конфліктів. Так, дослідник О. В. Сенаторова виділяє ключовий принцип МГП – розрізнення між комбатантами та цивільним населенням, що обмежує коло осіб, які можуть бути легітимними цілями. Науковець додатково окреслює принципи: гуманності, обмеження засобів і методів ведення війни, захист прав учасників конфліктів та цивільного населення, а також повагу до нейтралітету [3, с. 62].

Загалом, більш-менш узагальнено можна констатувати, що основними принципами міжнародного гуманітарного права визнаються:

- принцип розрізнення: чітке відокремлення цивільних осіб і об'єктів від воєнних цілей;
- принцип пропорційності: заборона дій, які завдають непропорційної шкоди цивільному населенню порівняно з очікуваною військовою перевагою;
- принцип обережності: зобов'язання вживати всіх можливих заходів для мінімізації шкоди цивільним особам та цивільним об'єктам;
- принцип гуманності, який забороняє використання зброї, що спричиняє зайві страждання або шкоду мирному населенню;

- принцип вжиття запобіжних заходів: зменшення небезпеки для цивільного населення та об'єктів під час планування і проведення операцій;
- принцип військової необхідності: застосування лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги тощо.

Варто, як вбачається, зазначити, що тим чи іншим принципам і нормам права збройних конфліктів кореспондують загальнообов'язкові міжнародні правила щодо зобов'язань держав при укладенні чи ратифікації міжнародних договорів і угод з питань «права війни» чи «права миру»:

Правило наступного заперечувача: держава зобов'язана дотримуватися норм, які існували до її утворення, якщо вона ратифікувала відповідні документи.

1. Правило постійного заперечувача: держава може відмовитися дотримуватися нової норми під час її формування, якщо висловлює це чітко і послідовно [4, с. 66-67].

Разом з тим, ми бачимо, що російська федерація, ратифікувавши у свій час майже усі міжнародні договори і угоди, що складають базове підґрунтя міжнародного гуманітарного права, або, навіть, прийнявши у свій час участь у укладенні та прийнятті багатьох із них, - свідомо і системно порушує їх положення, прагнучи домогтися своїх цілей у російсько-українській війні за будь-яку ціну.

Другий акцент нашої роботи полягає у тому, що за майже півтора сторіччя розвитку міжнародного гуманітарного права було укладено низку міжнародних договорів, які забороняють надмірне застосування сили під час збройної боротьби.

У контексті забезпечення балансу між військовою необхідністю та гуманністю у збройних конфліктах, значна частина норм міжнародного гуманітарного права спрямована на регулювання ведення бойових дій. Ці норми, спрямовані на обмеження насильства під час збройного протистояння та дотримання мінімальних вимог гуманності, базуються на принципах, які забезпечують реалізацію ключової мети права збройних конфліктів. Вони належать до «права Гааги» та, переважно, містяться у IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положенні про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, ряді інших конвенцій, а також у так званому «звичаєвому» міжнародному гуманітарному праві [5; 6].

Міжнародне гуманітарне право також встановлює обмеження щодо використання методів і засобів ведення війни. Вони відображаються як у загальних принципах, так і в конкретних нормативних заборонах. Так, стаття 22 згаданого вище Положення про закони і звичаї війни на суходолі IV Гаазької конвенції 1907 року [5] проголошує, що воюючі сторони не мають необмеженого права у виборі засобів завдання шкоди супротивнику. Обмеження також стосуються заборони конкретних видів зброї, таких як: зброя масового ураження або звичайна зброя, яка завдає зайвих ушкоджень чи має невибіркову дію [6]. Ці норми слугують основою для юридичної оцінки військових дій, визначення їх відповідності міжнародному гуманітарному праву та кваліфікації порушень.

Таким чином, забезпечення балансу між військовою необхідністю та гуманністю повинно бути наріжним комнем у плануванні та здійсненні військових операцій, а також у правовій оцінці їх наслідків.

Третій акцент полягає у тому, що у міжнародному праві розрізняють дві основних понятійних категорії при необхідності (бажаності) застосування сили: *jus ad bellum* («право на війну») та *jus in bello* («право під час війни»). *Jus ad bellum* стосується права держав на застосування сили, зокрема, права на індивідуальну чи колективну самооборону, а також участі у заходах, ухвалених Радою Безпеки ООН згідно зі Статутом ООН. Ці питання належать до загального міжнародного права та права міжнародної безпеки, але не є предметом міжнародного гуманітарного права. *Jus in bello*, навпаки, регулює правила, які застосовуються під час збройного конфлікту. Воно є основним змістом МГП, спрямованим на обмеження насильства під час війни та захист тих, хто не бере участі або припинив участь у бойових діях [7, с. 267].

Четвертий акцент стосується необхідності дослідження співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Загалом, як право збройних конфліктів, так і заявлене міжнародне право прав людини мають спільну мету – захист прав і свобод людини, але їх застосування відрізняється: МГП діє виключно під час збройних конфліктів (міжнародних або неміжнародних). Міжнародне право прав людини діє у будь-який час, включаючи мирний період, але під час збройних конфліктів його дія може бути обмежена відповідно до міжнародних договорів [8, с. 206-207].

Так, стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року дозволяє державам відступати від окремих зобов'язань під час війни або іншої суспільної небезпеки, якщо такі заходи є необхідними для ситуації та не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням [9]. Однак, ці обмеження не стосуються таких фундаментальних прав, як право на життя (крім випадків смерті під час воєнних дій) чи заборона тортур. Під час збройного конфлікту такі положення міжнародного гуманітарного права, як норми *lex specialis*, мають пріоритет над загальними нормами міжнародного права прав людини, оскільки вони адаптовані до умов війни. Водночас, як нам підкреслює М. В. Грушко, право збройних конфліктів не «витісняє» права прав людини. Ці дві галузі міжнародного права діють паралельно, але спеціальні норми міжнародного гуманітарного права мають перевагу в питаннях, пов'язаних зі збройними конфліктами. Так, щодо військовополонених застосовуються спеціальні норми МГП, тоді як норми права прав людини можуть бути (і залишатись) чинними для інших категорій населення. Попри ці відмінності, право збройних конфліктів базується на тих самих фундаментальних принципах, що й право прав людини, але перше краще пристосоване для забезпечення прав людини під час війни завдяки своїй спеціалізації та адаптованим механізмам [10, с. 86].

Отже, як вбачається, доцільно констатувати необхідність перегляду та вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права з метою його більшої адаптації до нових форм і методів ведення збройної боротьби, особливо,

враховуючи те, що багато таких форм і методів ще не позиціоновані у правовому полі. Така «терра інкогніто» у правовому регулюванні міжнародних гуманітарних відносин, надає недобросовісним «гравцям», зокрема, країні – злочинцю російській федерації додаткові «легальні» можливості у скоєнні воєнних злочинів та злочинів проти людства.

Список використаних джерел:

1. Замрига А. В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. № 6, 2022. 7 с.
2. Міжнародне гуманітарне право: *посібник для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України* / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заवотрько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ – Одеса: Фенікс, 2023. 236 с.
3. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.
4. Міжнародне гуманітарне право. *Посібник для юриста* / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ – Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2017. 145 с.
5. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 25.01.2025).
6. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#top (дата звернення 25.01.2025).
7. Мельцер Нільс. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. *Довідкове видання*. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Інформаційний бюлетень МКЧХ, листопад, 2020. 398 с.
8. Цевух А. І., Якимчук М. Ю., Градиська Ю. В. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023 р. № 75(3). С. 204-209.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 25.01.2025).
10. Міжнародне гуманітарне право: *навчально-методичний посібник* / М. В. Грушко, В. В. Музика, Т. С. Федорова, В. В. Владишевська / за ред. О.В. Бігняка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

Кіріченко О. О.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник
Беньковський С. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент, полковник, начальник кафедри
соціально-гуманітарних та правових дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

СТАН І ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

Під цивільно-військовим співробітництвом (ЦВС, civil-military cooperation, CIMIC) розуміється, як правило, взаємодія, співробітництво та координація дій певної військової структури з цивільним середовищем, їх взаємна підтримка, спільне планування заходів, постійний обмін інформацією на всіх рівнях між військовими та цивільними інститутами/організаціями, установами з метою досягнення визначених військових цілей з дотриманням потреб цивільного середовища (в т.ч. захист мирного населення).

Наприкінці 2018 р. у ЗСУ було створено Групу збору та узагальнення інформації про випадки загибелі чи поранення цивільного населення. Головною функцією Групи є облік випадків поранення чи загибелі цивільних у зоні конфлікту. Група регулярно звітувала Командувачу Об'єднаних сил, узагальнювала зібрану інформацію і розробляла пропозиції з мінімізації випадків поранення чи загибелі мирного населення.

З початком широкомасштабної війни зона відповідальності Сил оборони поширилася на території Північної, Центральної, Східної і Південної України та перетинається з компетенціями багатьох органів державної, місцевої влади, громадських організацій. Захист мирного населення перетворився з допоміжного на одне з головних завдань ЦВС, надважливий компонент військового планування, підготовки і проведення операцій.

Повномасштабна агресія росії проти України для багатьох всередині країни та за її межами стала певною несподіванкою. Профільні державні служби та багато гуманітарних організацій виявилися не готовими до масштабу жертв, руйнувань та обсягу гуманітарних потреб, спричинених діями держави-терориста. За цих умов значна частина тягаря із захисту мирного населення та задоволення гуманітарних потреб лягла на плечі місцевої влади, волонтерських організацій, міжнародних партнерів. Важливу роль у захисті, евакуації і наданні

гуманітарної допомоги мешканцям прифронтових населених пунктів відіграють ЗСУ, інші силові структури.

До головних сфер ЦВС у захисті населення під час бойових дій в Україні належать: евакуація, гуманітарне розмінування, екстрена медична допомога, просвітницька робота з населенням тощо. У виконанні цих завдань офіцери ЦВС беруть участь разом з військовими адміністраціями, силами територіальної оборони, логістичного та медичного забезпечення ЗСУ, Національною гвардією, Національною поліцією, ДСНС, добровільними формуваннями територіальних громад. При цьому саме на підрозділи ЦВС покладена координація заходів із захисту цивільного населення між військовими адміністраціями та військовим командуванням.

Захист цивільних був, є і буде ключовим аспектом, етичним і стратегічним імперативом у плануванні, проведенні та оцінці військових місій (операцій) НАТО. Засади вирішення цього питання викладені в таких документах, як Політика НАТО у сфері захисту цивільних (2016), Посібник з питань захисту цивільних «Об'єднаного командування операціями» (2020). Ці документи ґрунтувалися переважно на досвіді антитерористичних і проти повстанських операцій. Є надія, що на Вашингтонському саміті НАТО 2024 р. вони отримають розвиток з урахуванням досвіду російсько-української війни та бойових дій Ізраїлю проти ХАМАСу у 2023 р.

Основну роль у захисті цивільних під час операцій НАТО відіграє Головний комітет НАТО з планування цивільних питань у надзвичайних ситуаціях (Senior Civil Emergency Planning Committee). У його підпорядкуванні працюють чотири планувальні групи за вісьмома напрямками діяльності: Група цивільного захисту: цивільний захист та реагування на катастрофи; Транспортна група: цивільна авіація; морські перевезення; внутрішній наземний транспорт; Об'єднана група з охорони здоров'я, сільського господарства та планування продовольчих ресурсів: охорона здоров'я; планування продовольчих ресурсів та сільського господарства. Група з промислового та комунікаційного планування на випадок надзвичайних ситуацій: промислові ресурси; цивільний зв'язок.

З 1998 р. у структурі Комітету працює Євроатлантичний координаційний центр реагування на катастрофи (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre), до основних завдань якого належать обмін інформацією та координація співробітництва держав-членів Ради євро-атлантичного партнерства (РЄАП) у питаннях реагування на катастрофи. Для більш оперативного реагування в державах РЄАП запроваджено мережу контактних пунктів. Спеціалісти в галузі реагування на надзвичайні ситуації працюють в Центрі як на штатних посадах, так і на основі добровільних внесків з боку держав-учасниць (відряджені до Центру спеціалісти утримуються коштом держави-учасниці). Центр координує свою діяльність з відповідними структурами ООН.

Україна представлена та бере активну участь у роботі згаданих органів НАТО, неодноразово отримувала допомогу, а також надавала власні сили та засоби під час операцій з ліквідації наслідків природних лих і катастроф в інших країнах.

12 березня 2014 р. Комітет з планування цивільних питань у надзвичайних ситуаціях провів екстрене засідання з Україною. Були обговорені шляхи надання Україні допомоги в умовах надзвичайної ситуації цивільного характеру, розглянуто питання безпеки критичної інфраструктури на випадок ескалації росією напруженості. Комітет одностайно підтвердив готовність оперативно реагувати на звернення України стосовно надання консультативної і матеріально-технічної допомоги.

На Мадридському саміті НАТО 2022 р. був погоджений Комплексний пакет допомоги для України. Метою пакету є консолідація та посилення допомоги Україні з боку НАТО у зміцненні її стійкості, забезпеченні безпеки і проведенні необхідних реформ. До пакету увійшли проекти, зокрема, з гуманітарного розмінування та медичної реабілітації поранених військових.

З початку повномасштабної агресії росії проти України Альянс відіграє ключову роль у координації надання країнами-членами військової, фінансової і гуманітарної допомоги. На початку лютого 2023 р. загальна сума військової, гуманітарної і фінансової допомоги Україні з боку країн НАТО, за оцінкою Генсека НАТО Є. Столтенберга, становила \$120 млрд. Ще одним важливим механізмом, спрямованим на надання допомоги цивільному населенню під час місій (операцій) НАТО, є цивільно-військове співробітництво (ЦВС, Civil-Military Cooperation, CIMIC). Першими документами у цій сфері була Військова політика НАТО з питань цивільно-військового співробітництва (NATO Military Policy on Civil-Military Cooperation, MC 411, 1997), Директива Військового комітету НАТО (MC 411/1, 2001), та Доктрина цивільно-військового співробітництва (ЦВС) НАТО (NATO Civil-Military Co-operation (CIMIC) Doctrine, AJP-9, 2003). У них визначено, що ЦВС є військовою структурою, головним завданням якої є підтримка цивільних органів влади, місцевого населення, урядових та міжнародних організацій, що забезпечить успішне виконання завдань при застосуванні військ під час проведення між-народних операцій з підтримки миру та безпеки. Структурами ЦВС охоплені стратегічний, оперативний і тактичний рівні.

Під час будь-яких операцій під егідою НАТО ЦВС має відповідати наступним принципам: пріоритетність військових цілей і завдань; підтримання системи командування та управління військами на всіх рівнях; економність – мінімальне використання військових ресурсів за умови максимального використання цивільних ресурсів (не допускаючи виснаження цивільних ресурсів з метою запобігання негативному впливу на життєдіяльність місцевого населення); концентрація ресурсів на пріоритетних проектах; військові гуманітарні зобов'язання (дотримання зобов'язань, визначених міжнародним правом). Для ЦВС у «невоєнних операціях» (підтримання миру) додатково застосовуються наступні принципи: визначення спільної мети та завдань для військових і цивільних учасників операції; визначення спільної відповідальності та розподіл відповідальності за успішну/неуспішну діяльність між військовими і цивільними структурами; налагодження чіткої системи зв'язку і координації між

військовими і цивільними учасниками; прозорість дій; обізнаність з місцевою культурою.

Національні доктрини ЦВС держав-членів базуються та розробляються відповідно до норм власного національного законодавства, внутрішніх національно-стратегічних орієнтирів і на основі Доктрини НАТО. При цьому, якщо в більшості держав-членах НАТО діяльність ЦВС орієнтована на операції поза межами країн, то, зокрема, в Німеччині та Нідерландах ЦВС здійснюється не лише за межами країни, але й на своїй території під час операцій, що стосуються національної безпеки та реагування на стихійні лиха, аварії та катастрофи.

Однією із головних причин наявних проблем у сферах організації, управління, реалізації заходів захисту населення на всіх рівнях є брак безпекової культури в державі та суспільстві. Тому підвищена увага має надаватися питанням: навчання та підвищення кваліфікації фахівців у всіх сферах і на всіх рівнях з акцентом на системності мислення і вмінні оперативно ухвалювати складні рішення; підготовці населення до дій у надзвичайних ситуаціях з акцентом на розумінні джерел походження і способів реалізації загроз, правил поведінки під час їх виникнення та ліквідації наслідків.

Коли світ вступає у смугу відродження конфліктів високої інтенсивності, Україна приречена існувати в сусідстві з державою-агресором. Ця загроза не зникне навіть у випадку розвалу росії. За цих умов, разом з бажаними міжнародними гарантіями безпеки, Україна відчуває потребу в суттєвому зміцненні на постійній основі своєї обороноздатності та національної стійкості. Крім відповідних реформ у системах оборони та цивільного захисту, це передбачає, як це не прикро, певну мілітаризацію усіх сфер життєдіяльності держави та суспільства. Це, своєю чергою, вимагатиме відповідного перегляду пріоритетів державної політики на найближчу та подальшу перспективу, в т.ч. планів повоєнної відбудови України.

Лапка В.-А.П.,
аспірант,
Науково-дослідний інститут публічного права
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Кузьменко О. В.,
доктор юридичних наук, професор

ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

В умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України значно зросло навантаження на правоохоронну та судову систему держави, що зумовлює підвищену роль судових експертів у процесі розслідування злочинів, пов'язаних із військовими діями. Масштабні руйнування цивільної та критично важливої інфраструктури, численні випадки воєнних злочинів, таких як убивства, катування, сексуальне насильство, насильницькі зникнення, депортація населення, мародерство та знищення культурної спадщини, потребують всебічного науково обґрунтованого аналізу та належного документування.

Судовими експертами є особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань (ч.1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу») [1]. Будучи учасниками судового процесу вони надають експертний висновок, на підставі проведеного ними спеціального дослідження, який у судовому процесі може виступати особливим доказом по справі. Відповідно, експерти повинні володіти необхідними спеціальними знаннями, досвідом та навичками з досліджуваних питань. Така вимога міститься і в процесуальному законодавстві, зокрема ч. 1 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – *КАСУ*) [2].

Базовим нормативно-правовим актом, що регламентує експертну діяльність та визначає правовий статус судового експерта, є Закон України «Про судову експертизу» [1]. Зокрема, відповідно ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» (далі – *Закон*) незалежно від виду судочинства судовий експерт має право: подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи; вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; одержувати винагороду за проведення судової експертизи,

якщо її виконання не є службовим завданням; проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [1]. До основних обов'язків експерта відносять: 1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; 2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; 3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі (ч. 1 ст. 12 Закону) [1]. Фактично аналогічні права та обов'язки закріплено і у Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [3].

У воєнний період особливе значення мають також міжнародні договори, зокрема Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [4] та Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи (1977р.) [5, с. 23-26], що визначають правила ведення бойових дій і відповідальність за порушення норм міжнародного права. Так, дотримання положень Римського статуту, який встановлює юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) щодо міжнародних злочинів (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини) є критично важливими. Це зумовлено, перш за все тим, що експертні висновки мають відповідати міжнародним стандартам доказовості та, відповідно, бути визнані прийнятими до розгляду в МКС.

Необхідно зазначити, що правила процедури Міжнародного кримінального суду містять норми, зокрема статті 42, 43, 56, 93, які передбачають можливість залучення експертів до діяльності Міжнародного кримінального суду [6] а правило 19 «Expertise in the unit» регулює можливість звернення за експертизою в різних випадках [7]. Зважаючи на це важливим є дотримання усіх міжнародних вимог щодо збору та фіксації злочинів у сфері гуманітарного права.

Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи (1977 р.) [5] визначають правила ведення бойових дій та захисту цивільного населення, військовополонених, медичних працівників та гуманітарних місій. Вони регламентують правила поведінки з військовополоненими та цивільними, встановлюють відповідальність за руйнування об'єктів цивільної інфраструктури. Відповідно, врахування положень даних міжнародних договорів дає змогу судовим експертам належно оцінювати факти жорстокого поведінки з військовополоненими, депортації та масових страт. Вони також є важливими для експертного аналізу наслідків обстрілів, ракетних ударів та авіаційних бомбардувань тощо.

Отже, врахування положень вищезазначених міжнародних договорів у процесі судово-експертної діяльності є запорукою ефективного розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності. Це не лише підвищує якість доказової бази, але й забезпечує її відповідність міжнародним стандартам, що є необхідною умовою для правосуддя на глобальному рівні.

Документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших порушень міжнародного права вимагає комплексного підходу та дотримання загальноприйнятих стандартів доказування. Зважаючи на складність збору

матеріалів та їх дослідження вкрай важливим є налагодження міжнародної співпраці.

Актуальними напрямками співпраці судових експертів з міжнародними установами, на наш погляд, є:

- спільне документування та розслідування воєнних злочинів;
- обмін досвідом з міжнародними судово-експертними установами, зокрема Міжнародною комісією з питань зниклих безвісти (ICMP), INTERPOL, Європейською мережею судової експертизи (ENFSI);
- технічна допомога, зокрема спільне впровадження новітніх технологій (наприклад, цифрова реконструкція місць злочинів, експертиза супутникових знімків та ін.) та ін.

Україна має позитивний досвід міжнародної співпраці з різними міжнародними організаціями. Так, судово-експертні установи України є членами Європейської мережі судово експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). Експерти Нідерландського інституту судової експертизи (NFI) брали участь у роботі Спільної слідчої групи (Joint Investigation Team, JIT) у складі представників України, Нідерландів, Малайзії, Австралії та Бельгії під час розслідування обставин катастрофи пасажирського авіалайнера Boeing-777 рейсу MH17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року. На територіях України, звільнених з-під окупації російської армії (Буча, Гостомель, Ірпінь і ін.), уже сьогодні вдається реалізовувати спеціальний механізм правосуддя, що полягає у спільній роботі національних та міжнародних фахівців: експертів, слідчих, прокурорів та суддів зі збору об'єктивних і неупереджених доказів грубого порушення міжнародних законів і звичаїв ведення РФ війни в Україні [8, с. 206-207].

Співпраця з міжнародними експертними установами дозволяє опанувати передові методики дослідження, сприяє гармонізації судово-експертної практики та підвищенню якості зібраних доказів, що вкрай важливо для подальшого розгляду справ як у національних, так і міжнародних судах.

Вищевикладене вказує на те, що в сучасних умовах перед судовими експертами ставиться ряд важливих завдань:

- впровадження сучасних методик досліджень, що відповідають міжнародним стандартам;
- активна співпраця з міжнародними експертними установами та слідчими органами;
- документування воєнних злочинів із дотриманням вимог доказовості та об'єктивності;
- вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності в умовах збройного конфлікту.

Належне виконання даних завдань вимагають від судових експертів підвищеного рівня професійної підготовки, оперативності та точності у проведенні експертиз, адаптації до складних умов роботи, що нерідко супроводжуються ризиками для життя, обмеженим доступом до місць скоєння злочинів та руйнуванням доказової бази. Вони повинні діяти відповідно до норм

міжнародного гуманітарного права щоб їхні висновки могли бути використані не лише в національних судах, а й у міжнародних судових інстанціях для притягнення воєнних злочинців до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. [Про судову експертизу](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text): Закон України від 25.02.1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10066>.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Інструкція. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/conv#Text>.
4. [Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text): Статут. ООН. Міжнародний документ від 17.07.1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
5. Основні положення Женевських конвенції та Додаткових протоколів до них. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. 2023. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf.
6. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.
7. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/F1E0AC1C-A3F3-4A3CB9A7B3E8B115E886/140164/Rules_of_procedure_and_Evidence_English.pdf
8. Негребецький В. Перспективи європейського міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/246/6941/14447-1>.

Лещенко Д. О.,
ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки ХНУВС
(м. Харків, Україна)

Науковий керівник:
Джафарова О.,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри поліцейської діяльності
та публічного адміністрування
факультету № 3 ХНУВС
(м. Харків, Україна)

РОЛЬ СИТУАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ У ЗДІЙСНЕННІ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЩОДО ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану запровадженого в Україні в зв'язку з повномасштабним вторгненням росії є викликом для країни, яка перебуває у стані війни. Не дивлячись на те, що на території України ведуться активні бойові дії, і жорстокий ворог здійснює незаконні затримання й тортури цивільних осіб на окупованих територіях, порушення прав військовополонених, атаки цивільних об'єктів, та багато інших порушень норм МГП та військових злочинів, провокуючи українців на дзеркальну відповідь, базові принципи та підвалини демократії в Україні в вигляді Конституційних прав та свобод в жодному разі не можуть бути знівельовані. В таких не простих умовах одним з головних завдань влади є вміння вправно балансувати між організацією заходів необхідних для забезпечення відсічі збройній агресії росії, а з іншого боку дотриманням прав та свобод людини та громадянина, так як перетворення України з європейської демократичної держави на тоталітарну не допустимо за жодних обставин. Значну роль в забезпеченні внутрішньої та зовнішньої безпеки відіграє Міністерство внутрішніх справ, і в тому числі ситуаційний центр, що функціонує в його складі та забезпечує координацію та реалізацію певного переліку завдань, що покладені на дане відомство, і в тому числі в напрямку дотримання міжнародного гуманітарного права. Ситуаційний центр МВС України є інноваційним організаційно - технічний комплексом, що створений «з метою підвищення ефективності інформаційно – аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, координації і контролю діяльності ЦОВВ, що підпорядковані МВСУ [1]». Він функціонує у відповідності до «положення про Ситуаційний центр МВС, затвердженого наказом № 528 Міністра МВС від 28.06.2023 року[1]». Задля того, щоб дослідити його внесок в забезпечення норм «міжнародного гуманітарного права, треба на початку дати їм визначення. МГП

є сукупністю норм, які з гуманітарних причин спрямовані на обмеження наслідків збройних конфліктів [2]. Норми, що регулюють МГП, були розроблені державами шляхом прийняття міжнародних договорів і формування звичаєвого міжнародного права [2]. В свою чергу, воєнний стан у відповідності до статті 1 Закону України про «Про правовий режим воєнного стану [3]» являє собою «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[3]». Війна, як певний лакмус виводить на поверхню всі наявні проблеми, щодо дотримання міжнародного гуманітарного права. В рамках військового стану запит на демократичність і законність діяльності органів державної влади та їх представників набирає не баченого масштабу. Задля не допущення ними зловживань в умовах військового стану, коли їх повноваження гіпертрофовані, мусить існувати жорстка відповідальність за порушення норм гуманітарного права, а також політична воля, щодо імплементації таких заходів належним чином. Роль ситуаційного центру МВС України, в забезпеченні дотримання норм міжнародного гуманітарного права полягає в організації дій підпорядкованих ЦОВВ відповідним чином, шляхом їх контролю та координації, з метою належного дотримання ними норм гуманітарного права. До ЦОВВ, які функціонують в складі МВС України входять: Національна поліція України, Державна прикордонна служба, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна міграційна служба, Національна гвардія України. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права представниками вищевказаних органів державної влади може стосуватися в тому числі умов ведення бойових дій, ставлення до військовополонених, проведенні спеціальних операцій на певній території, ліквідації наслідків обстрілів та документування воєнних злочинів вчинених росією. СЦ МВС України входить до мережі ситуаційних центрів України, через яку відбувається обмін інформацією з урядовим ситуаційним центром та головним ситуаційним центром, а також іншими державними інституціями. Органами державної влади діяльність яких найщільніше пов'язана з дотриманням норм МГП є: Міністерство оборони України, ДСНС, Генеральна прокуратура України, органи місцевого самоврядування, Міністерство закордонних справ, Омбудсмен, Служба безпеки України, Національна поліція та Національна гвардія та інші. Практично вони всі прямо чи опосередковано представлені ситуаційними центрами в єдиній мережі ситуаційних центрів України. Таким чином відбувається комунікація між СЦ МВС України та різними органами державної влади, які представлені

ситуаційними центрами в вищевказаній мережі, і втому числі також йде обмін інформацією стосовно дотримання органами державної влади норм міжнародного гуманітарного права. Як моніторинговий орган уповноважений на збір та аналіз інформації щодо діяльності підпорядкованих ЦОВВ по вищевказаному напрямку, СЦ МВС України також є уповноваженим на прийняття відповідних рішень в разі виявлення порушень ними норм МГП. На основі аналізу наявної інформації, щодо порушень норм МГП працівниками підпорядкованих МВС органів державної влади аналітики СЦ МВС України можуть розробляти проекти управлінських рішень спрямованих на усунення таких випадків, покарання винних, не допущення подібних ситуацій в майбутньому. До прикладу СЦ НПУ збирає та аналізує інформацію стосовно кількості доставлених осіб до ТЦК, в рамках кооперації центрів комплектування з поліцією, потім передає до СЦ МВС України для створення статистики. Також таким самим чином до СЦ МВС України надходить інформація про число скарг на не правомірні дії у відношенні громадян під час затримання та інших звернень, щодо можливого порушення норм МГП представниками органів державної влади. Вивчаючи та систематизуючи такі дані працівники СЦ МВС України також є уповноважені на аналіз розгляду таких скарг та прийнятих по ним рішень. В випадку виявлення неналежного проведення перевірки по зверненням вищезазначеного типу, працівниками СЦ МВС може бути надано суб'єктам розгляду даних звернень додаткові вказівки у вигляді повторного розгляду звернень, інформування Омбудсмена про такі випадки, направлення інформації до органів досудового слідства для її оцінки на предмет наявності складу кримінального правопорушення в діях відповідних осіб. До того ж аналітиками СЦ МВС України можуть розроблюватися проекти управлінських рішень спрямованих на превенцію порушень норм МГП у майбутньому. Координація спільних патрулів або робочих груп поліції, НГУ та Національної поліції з представниками СБУ також відноситься до діяльності СЦ МВС України. В рамках такої міжвідомчої взаємодії робота організовується у суворій відповідності до норм МГП, за сприяння, контролю і координації вищезгаданого технічного комплексу, шляхом взаємодії з вищеописаними органами державної влади через відповідні ситуаційні центри, до прикладу з НПУ через головний ситуаційний центр НПУ.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що СЦ МВС України відіграє значну роль у координації діяльності органів державної влади, що входять до складу МВС України, в напрямку дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Також вищевказаний технічний комплекс забезпечує кооперацію в даному напрямку діяльності різних органів державної влади, шляхом обміну інформацією в середині мережі ситуаційних центрів України. Таким чином СЦ МВС України є своєрідною ланкою, що синхронізує діяльність підпорядкованих ЦОВВ з іншими органами державної влади, і в тому числі з питань дотримання ними міжнародного гуманітарного права, в зв'язку з чим вони діють як один злагоджений механізм, обмінюючись інформацією по захищеним каналам зв'язку. Саме за рахунок такої глибокої кооперації вдається напрацювати спільне

бачення діяльності щодо реалізації норм міжнародного гуманітарного права відповідним чином. Іншою важливою СЦ МВС України функцією пов'язаною з діяльністю щодо дотримання норм МГП є контрольна діяльність, щодо ЦОВВ які входять до складу МВС України, наставлення їх на неухильне дотримання норм МГП.

Таким чином можна зробити висновок, що СЦ МВС України відіграє значку роль в координації дій органів державної влади, щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні в умовах воєнного стану. Також він є інструментом, що пов'язує та балансує їх діяльність в даному напрямку, безпосередньо здійснюючи вагомий внесок в збереження демократичності в країні.

Список використаних джерел:

1. Про утворення ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28.06.2023 № 528. Київ, 2023. 5 с.
2. МКЧХ, "Що таке міжнародне гуманітарне право?" (МКЧХ, липень 2004 р.). URL: www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf (дата звернення 25.01.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII (дата звернення 25.01.2025).

Літвін Д. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

КЛЮЧОВІ БЕЗПЕКОВІ КОНЦЕПТИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: З ОГЛЯДУ ПРАГНЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ «ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА»

В умовах сьогодення головними та актуальними загрозами для національної безпеки України є російська збройна агресія та повномасштабне вторгнення армією ворога на територію України та окупація частини її території. Аксіомно позиціонується, що забезпечення національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. Національна безпека держави виступає однією з базових цінностей, а її зміцнення є однією із стратегічних цілей України.

Російсько-українська війна стала ключовим фактором, який спричинив суттєві зміни у глобальній системі безпеки та міжнародному порядку. Цей конфлікт оголив слабкі місця існуючих міжнародних структур і альянсів, зокрема ООН, ЄС та НАТО, що вимагає їхньої трансформації та адаптації до сучасних викликів. У цьому контексті Україна відіграє важливу роль як «полігон» для напрацювання нових підходів у сфері державної та національної безпеки, особливо в умовах сучасної повномасштабної війни. Повномасштабна збройна агресія росії проти України стала рушійною силою змін у трансформації існуючого світового порядку. Під впливом нових викликів значний тиск відчують глобальні та регіональні інституційні структури, такі як ООН, ЄС, НАТО тощо. Виявилося, що спроби створити глобальну систему безпеки після розпаду СРСР, базуючись на принципі балансу національних інтересів, втілені в проектах на кшталт «Партнерство заради миру» чи «Хартія про особливе партнерство з НАТО», не досягли успіху. Ці ініціативи виявилися радше символічними, і сьогодні про них майже не згадують. Наразі гостро стоїть питання щодо здатності світових та національних політичних еліт ефективно реагувати на нові загрози глобальній та національній безпеці [1, с. 63].

На даний час, питаннями правового забезпечення національної безпеки України займається чимало дослідників. Разом з тим, варто відмітити у цьому контексті наукові доробки: Р. Алієва, Л. Балацка, А. Бейкуна, О. Вонсовича, О. Дзьобаня, О. Комісарова, Н. Комісарової, І. Котерліна, І. Кравченка, О. Кривенка, С. Мітряєвої, М. Орел, О. Пархоменко-Куцевіл, М. Прохоренка, І. Семенець-Орлової, Г. Ситника, Г. Федуняка та інших.

Питання, що піднімається, вимагає не тільки аналізу нормативно-правових актів з питань правового регулювання сферою національної безпеки, а й численного аналізу матеріалів політологічного, економічного, соціального та іншого характеру. На жаль, у сучасних умовах багато аналітичних матеріалів та прогнозів, які створюють авторитетні центри, виконують не лише функцію об'єктивного аналізу глобальних і регіональних процесів, а й використовуються як інструмент маніпуляції. Це стало особливо помітним під час російсько-української війни, адже однією з перших жертв війни завжди є об'єктивна інформація. Додатково, заангажованість і вплив різних силових центрів на експертні установи зумовлюють те, що чимало аналітичних матеріалів мають виключно штучний характер. Їх створюють у рамках інформаційної війни з метою моделювання, коригування порядку денного ключових глобальних і національних гравців, а також для формування політичних замовлень на майбутнє. Цей аспект підкреслює і ряд дослідників, зокрема, С. Мітряєва та О. Гогоша [2, с. 138; 3, с. 18].

Ряд науковців небезпідставно акцентують увагу на базових ключових поняттях національно безпекового законодавства. Так, на погляд О. Дзьобаня (дослідник проводив аналіз ще під час т.з. «гібридної війни» з російською федерацією), майбутні перспективи державної безпеки України в умовах сучасної війни та неминучих за нею геополітичних змін, значною мірою залежать від чіткого розуміння та розмежування ключових безпекових концептів. Поняття «національна безпека» та «державна безпека» мають спільні риси, однак їх застосування відрізняється залежно від характеру загроз [4, с. 364, 367-368].

Згідно із Законом України «Про національну безпеку України», національна безпека охоплює захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного устрою та інших національних інтересів від усіх реальних і потенційних загроз. Державна безпека, у свою чергу, акцентує увагу на протидії загрозам, переважно, невоєнного характеру, зокрема кіберзагрозам, терористичній діяльності, підривній інформаційній діяльності та іншим викликам [4, с. 368].

О. Пархоменко-Куцевіл поділяє погляди О. Дзьобаня та додатково підкреслює, що у світлі сучасних геополітичних трансформацій важливо враховувати, що воєнна безпека, як частина національної безпеки, орієнтована на захист від воєнних загроз, зокрема, агресії з боку інших держав. У той час, як державна безпека зосереджується на захисті від внутрішніх і зовнішніх викликів, що не є безпосередньо воєнними, але можуть підірвати функціонування держави,

її економіку, політичну стабільність та інформаційний простір, у тому числі і у період повномасштабної війни [5, с. 148].

Глобалізація в умовах повномасштабної збройної агресії принесла не лише політичні дивіденди та деякі нові економічні можливості нашій державі, а й нові загрози, зокрема для демократичних цінностей «відкритого суспільства». Це питання актуальне не лише для України, але й для багатьох інших країн. Аналітики фіксують посилення глобальних кризових тенденцій, у тому числі через вплив війни. Традиційні міжнародні організації та альянси не встигають адаптуватися до нових політичних і безпекових викликів, що змушує держави швидко формувати нові коаліції та реформувати старі структури. Відповідно, політична ситуація в Україні на тлі війни набуває ознак глибокої системної кризи. В умовах війни та її непередбачуваних наслідків лише небагато українських і міжнародних експертів наважуються робити обґрунтовані прогнози щодо подальшого політичного розвитку країни. Стрімкість і хаотичність як внутрішніх, так і зовнішніх процесів, загострених війною, стали серйозним викликом для всіх основних політичних гравців [6, с. 113].

Війна також підсилила прояви націоналізму в різних країнах, як у політичному, так і в економічному аспектах. Деякі радикальні режими використовують глобальну нестабільність для випробування нових видів озброєнь, включно з ядерними, ігноруючи застереження міжнародної спільноти. Попри активну антитерористичну діяльність провідних держав світу, терористичні угруповання, особливо ісламістські, продовжують залишатися значним фактором глобальної небезпеки, посилюючи напруженість у світі, що вже переживає наслідки війни в Україні [6, с. 73].

На сучасному етапі Організація Північноатлантичного договору (НАТО) активно створює передумови для посилення своєї оперативної присутності на східному фланзі Європи. Інтенсифікація військової присутності НАТО у Східній Європі стала прямою відповіддю на повномасштабну збройну агресію російської федерації проти України. У зв'язку з цим, співпраця Києва з Альянсом після лютого 2022 року перейшла на якісно новий рівень.

Починаючи з 2014 року, у взаєминах між Україною та НАТО з'явилися чинники, що підвищили інтерес Альянсу до поглиблення співробітництва з Україною та потенційної інтеграції нашої держави до його структури. Головним стимулом стала унікальність досвіду, який здобули Збройні Сили України у протидії як прямій військовій агресії, так і методам «гібридної війни», що активно застосовують збройні сили російської федерації.

Цей досвід охоплює широкий спектр заходів, зокрема використання військових та невійськових засобів боротьби, зміцнення структур Міністерства оборони, Генерального штабу та угруповань, частин і підрозділів ЗСУ. Особливий акцент зроблено на посиленні кадрового потенціалу, зокрема офіцерського складу. Одночасно зі зміцненням армії здійснюються масштабні заходи контр терористичного характеру під керівництвом СБУ, спрямовані на протидію проникненню диверсантів і боротьбу з терористичною загрозою. Однак значна нестача ресурсів, у тому числі людських, залишається одним із

ключових викликів, особливо в умовах безперервного зростання якісного рівня воєнних дій [7].

У контексті неминучих геополітичних змін такий досвід має стратегічне значення для майбутнього державної безпеки України. Інтеграція до системи колективної безпеки НАТО відкриває перспективи для зміцнення обороноздатності країни, адаптації до сучасних викликів і побудови ефективної моделі протидії воєнним та іншим загрозам. Український досвід стає цінним внеском у реформування глобальної системи безпеки, яка нині переглядається через виклики, спричинені збройною агресією росії.

М. Шевченко, О. Зозуля, Г. Храпач, А. Лепіхов, І. Котерлін та ряд інших дослідників вважають, що російсько-українська війна стала визначальним чинником, який не лише змінив внутрішньополітичний ландшафт України, але й суттєво вплинув на трансформацію глобального безпекового порядку. Конфлікт продемонстрував слабкі сторони існуючих міжнародних структур, зокрема ООН, ЄС та НАТО, та висунув на перший план потребу їхньої адаптації до нових викликів. Україна, опинившись на передовій боротьби з агресією зі сходу, зі сторони сусідньої агресивної і деструктивної квазідержави, отримала унікальний досвід, який стає ключовим елементом не лише для її власної безпеки, а й для модернізації підходів до міжнародної безпеки в цілому. Інтеграція до міжнародних структур, таких як НАТО, та посилення співпраці з ними відкриває перед Україною нові перспективи для зміцнення обороноздатності, реформування безпекового сектору та побудови комплексної системи протидії воєнним і невоєнним загрозам [7 - 9].

Отже, як вбачається, майбутнє державної безпеки України в умовах геополітичних змін залежить від спроможності ефективно використовувати здобутий воєнний, політичний, економічний досвід, розвивати внутрішню безпекову систему та активно інтегруватися у глобальні та регіональні безпекові механізми країн розвиненої демократії. Лише поєднання внутрішніх реформ і міжнародної співпраці з країнами Північноатлантичного Альянсу дозволить Україні перемогти у цій війні та стати невід'ємною частиною оновленої системи глобальної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Ситник Г. П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: курс лекцій / Г. П. Ситник. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. 103 с.
2. Мітряєва С. І. Проблеми національної безпеки України в умовах глобалізації / Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми. *Матеріали Міжнародної наукової конференції*. Ужгород. 2007. Вид-во Закарпатського державного університету. 304 с. С.135-140.
3. Гогоша О. Взаємини України з НАТО в умовах російської агресії. Безпекові виклики у геополітиці ХХІ століття. *Матеріали Щорічної Міжнародної науково-практичної конференції*. 23 листопада 2017 року. Львівський національний університет ім. Івана Франка. С.17-20.

4. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: *монографія* / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с.
5. Пархоменко-Куцевіл О. Проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування», Вип. 3, 2023. С. 143-150.
6. Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів ХХІ століття: *збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (7-8 грудня 2023 року). Вид-во «Житомирська політехніка». URL: <https://conf.ztu.edu.ua/natsionalna-bezpeka-v-umovakh-viyny-pislyavoyennoyi-vidbudovy-ta-hlobalnykh-vyklykiv-khkhi-stolittya-zbirnyk-tez-dopovidey-vseukrayinskoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-7-8-hrudnya-2023-roku/> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Шевченко М. М., Зозуля О. С., Храпач Г. С., Лепіхов А. В. Російсько-українська війна: особливості реалізації загроз державному суверенітету України та перспективи виходу з війни. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 2(75). URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/266598/262571> (дата звернення: 30.01.2025).
8. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану в аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/25.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
9. Мартинюк О. В. Трансформація викликів і загроз національній безпеці у сфері безпеки державного кордону в умовах формування нового світового порядку. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 37. 2023. С. 81-84.

Лішук В. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ МІЖНАРОДНОЇ (КОЛЕКТИВНОЇ) ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ДІЄВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ БЕЗПЕКОВИХ НОРМ

Актуальність питань, що піднімаються, полягає у пошуках вирішення проблеми відновлення територіальної цілісності держави, яку, як вбачається, дуже важко буде вирішувати тільки воєнним шляхом з огляду на різницю військового та людського потенціалу України та держави-агресора - російської федерації, наявні та ймовірні людські втрати, а також невизначені позиції багатьох інших держав й міжнародних організацій щодо можливого розвитку двосторонніх міжнародних стосунків як з нашою країною, так і з країною-агресором, зокрема, з врахуванням позицій означених третіх держав стосовно окупованих територій.

Сучасний етап розвитку людства характеризується загальною тенденцією до гуманізації всіх сфер життя, і міжнародне право не стало винятком. У сучасному міжнародному праві спостерігається зростаюча роль принципів і норм, орієнтованих на захист прав і свобод людини. Найяскравіше це проявляється через норми міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права, які найбільш суттєво відображають гуманістичну сутність і розвиток правосвідомості у демократичному світі. Гуманітарні засади не були характерні для класичного міжнародного права, яке зосереджувалося на врегулюванні відносин між державами. Лише у XX столітті, після Другої Великої війни, зі змінами сутності міжнародного права та збільшенням кількості норм, що стосуються захисту прав людини, відбуваються якісні перетворення. Це нове, «сучасне» міжнародне право все більше підпорядковується гуманістичним принципам [1, с. 7].

Як відомо, у класичному міжнародному праві з'явилися два напрями, що найвиразніше відображають принципи гуманності: «жєнеєвське право» і «гаазьке

право». У сучасному міжнародному праві ці напрями об'єднані в галузь, відому як «міжнародне гуманітарне право», яке спрямоване на захист жертв збройних конфліктів. Про необхідність регулювання захисту жертв війни свідчать вражаючі статистичні дані. Війна була однією з основних форм взаємодії між народами протягом більшої частини історії цивілізації. За останні п'ять тисяч років відбулося близько 14 тисяч воєн, під час яких загинуло понад 5 мільярдів людей. Із 3400 останніх років лише 250 років були відносно мирними – менше ніж 1 % від часу існування людства. XX століття також не стало винятком, адже тоді відбулися дві найбільш руйнівні війни. Перша Велика війна забрала життя 10 мільйонів людей (військових), а ще 21 мільйон осіб, переважно, цивільних, - померли від голоду та хвороби. Друга Велика війна призвела до загибелі понад 40 мільйонів людей тільки у складі діючих армій [2, с. 16.].

Дослідженню питань як розвитку міжнародного гуманітарного права, так і ефективності правових інститутів міжнародної (колективної) та національної безпеки в контексті чинності міжнародно-правових «безпекових» норм, - присвячено чимало наукових праць вітчизняних вчених-правознавців, зокрема: Д. В. Аббакумової, І. В. Авдошина, М. М. Антоновича, І. Г. Біласа, В. Г. Буткевича, М. М. Гнатовського, О. В. Задорожнього, Т. Р. Короткого, А. О. Кориневича, В. М. Лисика, В. В. Мицика, А. С. Овчаренка, О. Р. Поєдинка, В. І. Самоценка, В. С. Семенова, О. В. Сенаторової, О. В. Тарасова, В. Е. Теліпка, Н. В. Хенделя, І. В. Яковюка, М. В. Яновського та інших.

Як підкреслюється В. Г. Буткевичем та В. В. Мициком, міжнародне гуманітарне право апріорі має значний вплив і на правове регулювання національного сектору безпеки і оборони через встановлення меж для використання сили, а також захисту цивільного населення та гуманітарної інфраструктури у випадку збройних конфліктів, сприяє досягненню миру і встановленню міжнародної безпеки. Однак, міжнародне право, зокрема, міжнародне гуманітарне є динамічною системою, яка постійно розвивається і адаптується до нових викликів та загроз, що розхитують міжнародну безпеку [3, с. 149-150].

Як зазначає О. В. Сенаторова, сучасна міжнародна безпека - це складний пазл, складений з різноманітних загроз, як військових, так і невійськових. Традиційні воєнні загрози, такі як: прагнення до світового панування, гонка озброєнь, територіальні суперечки та міжнародний тероризм, доповнилися новими викликами, до яких належать:

- конфлікти на етнічному та релігійному ґрунті: глибокі культурно-етнічні та ментальні розбіжності між народами, часто підживлювані політичними маніпуляціями, призводять до тривалих і кровопролитних конфліктів;
- транснаціональна організована економічна злочинність: злочинні синдикати, що діють за межами державних кордонів, становлять серйозну загрозу економічній безпеці та стабільності як окремих країн, так і міжнародних економічних союзів;

- кіберзагрози і кібертероризм: атаки на комп'ютерні системи можуть паралізувати критичну інфраструктуру держави, підірвати довіру до державних, зокрема, монетарних інституцій та дестабілізувати суспільство;

- кліматичні зміни: екстремальні тривалі погодні явища, природні катаклізми, виснаження та вичерпання окремих видів ресурсів у певних світових регіонах тощо, - можуть спровокувати міграційні кризи, конфлікти за ресурси та загострення міжнародної напруги [4, с. 59-60].

До видів нових викликів, запропонованих означеним дослідником, варто, як вбачається, додати і трансформацію збройних конфліктів, а саме:

- «гібридна» війна: зокрема, події у Криму і на сході України протягом березня 2014 – лютого 2022 років, що супроводжувались, окрім суто військового, і економічним, кібернетичним, пропагандистським та іншими, дестабілізуючими державний організм, тисками з боку російської федерації; створення та підтримання, у тому числі і на міжнародній арені, квазідержавних сепаратистських утворень;

- державний тероризм: різновид неспровокованої повномасштабної збройної агресії проти суверенної держави (держав), з одночасним декларуванням деструктивних цілей відносно такої держави та застосуванням прийомів, способів та засобів ведення війни, що суперечать нормам міжнародного гуманітарного права.

Варто враховувати й фактор, окреслений В. І. Самощенко щодо взаємозалежності держав у різних регіонах та міждержавних регіональних союзів, і каскадне поширення проблем однієї країни на інші. Як підкреслює науковець, навіть внутрішньо стабільні держави не застраховані від зовнішніх загроз. Міжнародна нестабільність може підірвати економіку, спровокувати політичні кризи та призвести до гуманітарних катастроф. З іншого боку, міцна система міжнародної безпеки може стати надійним щитом для кожної окремої держави. Спільні зусилля демократичних країн повинні бути спрямовані на вирішення глобальних проблем, таких як: поширення зброї масового знищення серед держав фундаменталістської форми та держав, що проводять агресивну зовнішню політику, міжнародний тероризм, неспровоковані гібридні та повномасштабні війни тощо [5, с. 405 - 406].

Аксіомно стверджується, що міжнародні організації відіграють значну роль у регулюванні оборонно-безпекового сектора держави, зокрема, сприяючи встановленню та підтримці миру і безпеки у певних світових регіонах. Такі організації сприяють розробленню і укладенню міжнародних договорів та угод, моніторять їх реалізацію, надають платформи для діалогу та співпраці між державами, а також здійснюють операції з підтримання миру і безпеки [6].

Важливою складовою міжнародного регулювання національного оборонно-безпекового сектору є унормований концепт права держав на самооборону.

Як зазначає, зокрема, дослідник К. В. Мисенко, в сучасному міжнародному праві право держав на самооборону виконує подвійну функцію. З одного боку, воно є інструментом підтримки міжнародного правопорядку і гарантією міжнародної безпеки, підкріплюючи принцип *jus cogens* щодо незастосування

сили або загрози силою. З іншого боку, право на самооборону є невід'ємною складовою міжнародної правосуб'єктності держави і засобом реалізації її суверенітету. Це право розглядається як «невід'ємне», що пов'язує його з правом на самозбереження [7, с. 73].

Водночас, в рамках Статуту ООН, самооборона позиціонується як примусовий захід, що застосовується не лише в інтересах держави, яка зазнала збройного нападу, але й в інтересах усього міжнародного співтовариства. Право на самооборону є загальновизнаною нормою міжнародного звичаєвого права, що закріплено, зокрема, в Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 рік). Варто ретроспективно зазначити, що Комісія міжнародного права на своїй п'ятдесят третій сесії у 2001 році прийняла проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння. Відповідно до резолюції 59/35 Генеральної Асамблеї, Генеральний секретар у 2007 році підготував добірку рішень міжнародних судів, трибуналів та інших органів, які містять посилення на статті про відповідальність держав. Ще дві збірки були підготовлені Генеральним секретарем у 2010 і 2013 роках на виконання резолюцій 62/612 та 65/193 Генеральної Асамблеї [8].

Міжнародний суд ООН неодноразово прецедентно підтверджував існування універсальних міжнародно-правових звичаїв, серед яких і право на самооборону. Згідно зі статтею 21 згаданих Статей про міжнародно-протиправні діяння, - протиправність дій держави може бути виключена, якщо вони є законними заходами самооборони відповідно до Статуту ООН. Стаття 51 Статуту ООН закріплює «невід'ємне право» держави на самооборону у разі збройного нападу, що є складовою обов'язку утримуватися від загрози силою або її застосування, зазначеного у п. 4 ст. 2 Статуту. Таким чином, держава, яка реалізує своє право на самооборону, відповідно до ст. 51 Статуту ООН, не порушує п. 4 ст. 2 означеного статуту. Термін «законна» вказує на те, що такі дії мають відповідати принципам стриманості, пропорційності та необхідності, особливо під час міжнародних збройних конфліктів. Стаття 21 лише відображає основний принцип глави V, залишаючи питання обсягу і застосування заходів самооборони для інших норм Статуту [9, с. 164].

Отже, сучасне міжнародне право, зокрема, міжнародне гуманітарне право, має тенденцію до суттєвих трансформацій, враховуючи нові форми та види збройної боротьби, зокрема, враховуючи досвід повномасштабної російсько-української війни. Важливу роль у цих змінах повинні відігравати норми, спрямовані на захист прав людини та жертв збройних конфліктів, які у свій час стали основою міжнародного гуманітарного права [10].

Поряд із цим, міжнародне гуманітарне право продовжує виконувати свою традиційну функцію регулювання відносин між державами, зокрема, через закріплення права на самооборону, яке є ключовою складовою міжнародної безпеки та правопорядку. Право держав на самооборону, зафіксоване у Статуті ООН, безумовно, є важливою гарантією державного суверенітету, але й також має бути реалізоване відповідно до принципів пропорційності та необхідності, щоб уникнути порушення відповідних міжнародно-правових норм. Разом із

розвитком нових викликів національній безпеці нашої державі, таких як: гібридна війна та повномасштабна збройна агресія, апріорі повинні трансформуватись і міжнародно-правові норми, зокрема, норми МГП. Така трансформація повинна залишати простір для правової адаптації до нових загроз і викликів, що стоять перед світовою демократичною спільнотою.

За період десятирічної агресії проти України, яка розпочалася ще 2014 року, російська федерація свідомо та системно порушила численні норми міжнародного гуманітарного права та міжнародні договори, однією зі сторін яких вона, до речі, є. Так, країна-агресор знехтувала Статутом ООН, Статутом Ради Європи, більшістю конвенцій ООН, що регулюють правила ведення війни та застосування зброї, а також іншими міжнародно-правовими актами, зокрема Декларацією про принципи міжнародного права, затвердженою ООН у 1970 році, яка закликає до ретельного дотримання принципів міжнародного права. Ця безпрецедентна серія порушень міжнародного права вимагає негайної та ретельної оцінки з боку міжнародної спільноти, адже кількість воєнних злочинів, скоєних російським вищим військово-політичним керівництвом та російськими військами на території України, на жаль, з кожним днем повномасштабної війни продовжує зростати.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право. *Посібник для юриста* / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська Гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016 - 2017. 145 с.
2. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: *Навчальний посібник* / За заг. ред. Теліпко В. Е. К.: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
3. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: *Підручник* / За ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
4. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти. *Навчальний посібник*. «European Human Rights Law for Universities of Ukraine and Moldova» – HRLAW. Видавництво «ФОП Голембовська О. О.». Київ, 2018. 208 с.
5. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: *Збірник наукових статей за матеріалами II Харківських міжнародно-правових читань*, присвячених пам'яті професорів М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 21 листопада 2016 р.: у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самощенко та ін. Х., 2016. ч. 2. 490 с.
6. Імплементация норм международного гуманитарного права на национальном уровне в Украине (оновлено). Міжнародна група Global Rights Compliance. Вересень, 2020. Київ, Україна. 325 с.
7. Мисенко К. В. Право на самозахист у міжнародному праві. Сучасні виклики. «Right to self-defence in international law. Recent challenges». *Кваліфікаційна робота магістра*. Національний університет «Києво-Могилянська Академія». Київ, 2021. 103 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/>

server/api/core/bitstreams/092044c1-1bc0-4b86-b11c-567ee3f807de/content (дата звернення: 19.01.2025).

8. Відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння. 25.05.2016. [Інформаційний портал: FSFR.ORG - FSFR.ORG.UA]. URL: <https://fsfr.org/2016/05/25/відповідальність-держав-за-міжнарод/> (дата звернення: 19.01.2025).

9. Застосування норм міжнародного гуманітарного (МГП) та міжнародного кримінального права (МКП). *Навчальні матеріали для учасників семінару*. USAID. Програма «Нове правосуддя». 310 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR-1.pdf (дата звернення: 19.01.2025).

10. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у Верховному Суді актуальні питання. 21 травня 2024. [Інформаційний портал: Верховний Суд]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/> (дата звернення: 19.01.2025).

Мацюк М. М.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Дручек О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПОСИЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ЗАВДАННЯ ТА ВИКЛИК У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російська збройна агресія проти України стала одним із найбільш грубих порушень принципів мирного співіснування держав у ХХІ столітті. Масові обстріли українських міст, руйнування інфраструктури та системні воєнні злочини, що їх здійснюють російські окупаційні війська, яскраво засвідчують, наскільки вразливим може бути Міжнародне гуманітарне право (МГП), якщо його норми свідомо ігнорувати. Зазначене обумовлює нагальну потребу у вдосконаленні МГП і посиленні його механізмів реалізації, з тим, аби вони відповідали складним викликам сучасних збройних конфліктів та дозволили Україні ефективно захищати власних громадян.

Одним із важливих завдань у зазначеному напрямі вважаємо внесення змін у національне законодавство, які б забезпечували імплементацію норм МГП та встановлювали сувору відповідальність за воєнні злочини. Попри те, що Закон України «Про оборону України» закладає загальні рамки захисту держави, він не містить вичерпного переліку обставин, за яких дії агресора кваліфікуються як грубі порушення законів і звичаїв війни [1, с. 12].

Україна вже робить певні кроки в напрямі посилення правових інструментів протидії злочинам російської федерації, ухвалюючи нові нормативні акти, узгоджені з вимогами МГП, зокрема щодо прав потерпілих та відповідальності військових командирів за дії підлеглих. Водночас, як вказано у дослідженні Global Rights Compliance LLP [4, с. 24], поки що зарано говорити про дію певного комплексного підходу, який би охоплював формування дієвої слідчої та судової інфраструктури. Проте, є очевидним, що без такого підходу факти обстрілів цивільних об'єктів, викрадень мирних мешканців, інших воєнних злочинів можуть залишатися не розслідуваними чи неправильно кваліфікованими.

Ще однією суттєвою проблемою є складність документування воєнних злочинів, скоєних російськими окупантами. Авторитетні науковці А. Вознюк, І. Жук, О. Таран, С. Чернявський справедливо наголошують, що відсутність стандартизованих методик збирання доказів, брак експертів із досвідом роботи в умовах бойових дій і недостатнє ресурсне забезпечення можуть ускладнювати ефективне доведення злочинів російської федерації у національних і міжнародних судах [3, с. 120]. У контексті зазначеного, вважаємо, що Україна має активніше співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом та іншими організаціями, які володіють експертизою у розслідуванні воєнних злочинів. Така співпраця дозволить зміцнити доказову базу й притягнути до відповідальності конкретних осіб, винних у грубих порушеннях МГП.

Окремої уваги потребує захист цивільного населення, яке російська сторона фактично використовує як заручників війни під час блокади міст, руйнування інфраструктури, цілеспрямованих ударів по медичних і навчальних закладах. Попри те, що Женевська конвенція 1949 року [4] прямо забороняє робити мирних мешканців мішенню, систематичні і масовані обстріли українських міст демонструють повне ігнорування росією фундаментальних норм МГП [5, с. 40]. Вважаємо, що Україні важливо продовжувати розвивати систему оповіщення та евакуації цивільних, створювати юридичні механізми для невідкладної гуманітарної допомоги. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм МГП у ЗСУ» [6] є позитивним кроком, проте його ефективність напряду залежить від розуміння та практичного застосування цих норм командирами і солдатами кожного підрозділу Сил оборони.

Не менш актуальним залишається гуманітарний вимір. Росія перешкоджає діяльності міжнародних та українських волонтерських організацій на окупованих територіях, блокує поставки продуктів і медикаментів у зони бойових дій, нехтуючи тим самим фундаментальними правами цивільних осіб.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), попри офіційний мандат, часто критикують за недостатню прозорість та швидкість реагування на порушення з боку рф. Як слушно зазначає О. І. Капітан, необхідно посилювати міжнародні механізми контролю через санкції та наглядові місії, аби змусити агресора дотримуватись норм МГП [7, с. 38]. У зв'язку із цим вважаємо, що Україна може і повинна вимагати від провідних гуманітарних організацій чіткішої та жорсткішої позиції щодо порушень росією законів і звичаїв війни.

Нові загрози актуалізують питання регулювання сучасних військових технологій. Росія активно використовує високоточну зброю, безпілотники, кібератаки та інформаційні операції проти України. Традиційні норми МГП не містять достатньо конкретних положень про відповідальність за подібні дії, що, відповідно, ускладнює кваліфікацію таких злочинів. Вважаємо, що міжнародна спільнота має невідкладно розпочати роботу над додатковими протоколами, або ж переглянути чинні документи (зокрема, Женевські конвенції) з метою закріплення правил застосування новітніх видів озброєнь і технологій. Це забезпечить визнання кібератак на медичну чи енергетичну інфраструктуру у

якості воєнних злочинів, а також допоможе Україні розробити й упровадити власну концепцію кібербезпеки.

Ще однією важливою умовою удосконалення системи МГП та міжнародного кримінального правосуддя вважаємо міжнародну взаємодію у напрямі формування незаперечної доказової бази та притягнення до відповідальності вищого військового та політичного керівництва держави-агресорки. Вважаємо, що залучення до процесу слідства іноземних експертів і представників міжнародних інституцій збільшує шанси на справедливий розгляд справ. Автори наукової праці «Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни» [6, с. 210] наголошують на тому, що узгодження міжнародних стандартів із національним законодавством має стати одним із визначальних чинників у боротьбі з злочинною безкарністю росії. Таким комплексним підходом Україна демонструватиме світові свою відданість принципам гуманітарного права, що допоможе їй здобувати міжнародну підтримку в протистоянні ворогові.

Отже, російська агресія проти України виявила, наскільки виконання вимог МГП залежить від реальної політичної волі сторін конфлікту та дієвих механізмів правозастосування. Важливими питаннями порядку денного для України залишаються продовження реформ у сфері правосуддя, створення спеціалізованих слідчих підрозділів, професійна підготовка військових і слідчих, поглиблення співпраці з міжнародними судовими інституціями для розслідування й покарання злочинів рф. Переконані, що суворе дотримання норм МГП робить Україну морально і юридично сильною, а рф – країною, яка, зневажаючи ці норми, невпинно втрачає легітимність на світовій арені. Тільки комплексне удосконалення МГП з урахуванням досвіду війни в Україні допоможе краще захистити життя та права цивільного населення й забезпечити справедливість навіть у найскладніших воєнних обставинах.

Список використаних джерел:

1. Про оборону України: Закон України від 06 грудня 1991 року № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 21.01.2025).

2. Імплементация норм международного гуманитарного права на национальном уровне в Украине / Global Rights Compliance LLP. Київ: GRC, 2016. 56 с. URL: <https://www.pgaction.org/pdf/2016/GRC-Domestic-Implementation-IHL-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

3. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни: наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.В. Чернея, А.А. Вознюка. Київ: Норма права, 2023. 322 с.

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, ст. 34–78. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.01.2025).

5. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. / О.В. Сенаторова. Харків: Право, 2020. 320 с.

6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 514 від 10.10.2018 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом № 119 від 16.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1101-18> (дата звернення: 20.01.2025).

7. Капітан О. І. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів. *Вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія «Право»*. 2020. № 4. С. 36–44.

Мокієнко Р. М.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Островський С.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МГП ТА ЗАХИСТ ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) у сфері захисту довкілля під час збройних конфліктів постає складною та багатогранною системою правових норм, спрямованих на мінімізацію екологічних руйнувань та збереження природних екосистем в умовах воєнних дій. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою забезпечення екологічної безпеки та розвитку ефективних міжнародно-правових механізмів захисту навколишнього середовища в контексті сучасних збройних конфліктів.

Теоретико-методологічні засади дослідження формуються на базі міжнародних конвенцій, резолюцій ООН, наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, які розкривають правові, екологічні та безпекові виміри захисту довкілля під час воєнних дій. Особливого значення набувають комплексні підходи, що інтегрують юридичні, екологічні та гуманітарні перспективи.

Розвиток міжнародного гуманітарного права у сфері екологічної безпеки демонструє еволюцію від вузькоспеціалізованих норм до комплексної міждисциплінарної стратегії захисту природних систем. Центральним викликом постає імплементація ефективних правових механізмів попередження та мінімізації екологічної шкоди в умовах збройних конфліктів.

Правове регулювання захисту довкілля під час збройних конфліктів базується на низці міжнародно-правових документів. Женевські конвенції та додаткові протоколи до них встановлюють основні принципи мінімізації екологічної шкоди під час воєнних дій [1, с. 45-47]. Зокрема, Додатковий протокол I забороняє використання методів та засобів ведення війни, які мають на меті завдати значної шкоди природному середовищу [2, с. 23-24].

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 47/37 від 1992 року "Про захист довкілля в період збройних конфліктів" визначає ключові напрямки міжнародного співробітництва у сфері екологічної безпеки під час воєнних конфліктів [4, с. 12-15].

Основними принципами захисту довкілля визначено:

- Заборону навмисного завдання тривалої, широкомасштабної та серйозної шкоди природному середовищу;
- Мінімізацію екологічних збитків під час проведення військових операцій;
- Відновлення та компенсацію екологічної шкоди після завершення конфлікту.

Сучасні дослідження підкреслюють особливу актуальність правового захисту навколишнього середовища в контексті збройних конфліктів. Науковці наголошують на необхідності вдосконалення міжнародно-правових механізмів захисту екосистем [5, с. 67-69]. Зокрема, розглядається перспектива прийняття П'ятої Женевської конвенції, яка б комплексно врегулювала питання екологічної безпеки під час воєнних дій [8, с. 34-36].

Прикладом практичного застосування норм МГП щодо захисту довкілля є сучасний українсько-російський конфлікт. Дослідження показують значні екологічні руйнування внаслідок бойових дій, що потребує вдосконалення правових механізмів відповідальності за екоцид [7, с. 176-178].

Міжнародне гуманітарне право еволюціонує в напрямку посилення екологічного компоненту, визнаючи *critical importance* збереження природних ресурсів та екосистем як основи життєдіяльності людства [6, с. 45-47]. Ключовим викликом залишається ефективне впровадження та дотримання міжнародно-правових норм захисту довкілля під час збройних конфліктів.

Еволюція міжнародно-правових норм демонструє посилення уваги до екологічних наслідків збройних конфліктів. Якщо раніше домінував антропоцентричний підхід з фокусом на захисті людського життя, то сучасні концепції МГП все більше враховують системний вплив воєнних дій на навколишнє середовище [5, с. 72-73].

Наукові дослідження виокремлюють декілька ключових напрямків екологічної шкоди під час збройних конфліктів:

Безпосередня фізична руйнація природних екосистем внаслідок бойових дій включає знищення рослинного та тваринного світу, забруднення водойм, ґрунтів, атмосферного повітря. Особливо небезпечними є пошкодження критичної екологічної інфраструктури, таких як водосховища, лісові масиви, заповідні території.

Техногенне забруднення пов'язане з використанням важкої військової техніки, боєприпасів, паливно-мастильних матеріалів. Хімічне та радіаційне забруднення може мати довгострокові незворотні наслідки для природних біоценозів.

Опосередкований вплив виявляється через порушення природних біологічних зв'язків, міграційних коридорів тварин, руйнування середовища існування цілих екосистем.

Міжнародно-правові механізми захисту довкілля під час збройних конфліктів включають превентивні та компенсаційні заходи. Превентивні спрямовані на мінімізацію потенційної шкоди, компенсаційні - на відновлення та реабілітацію постраждалих екосистем [7, с. 179-180].

Сучасна практика міжнародного права розширює розуміння екоциду як кримінального злочину. Концепція екологічної безпеки трансформується від вузькоспеціалізованого підходу до комплексної міждисциплінарної стратегії, що поєднує правові, екологічні, соціальні та безпекові виміри [8, с. 37-39].

Принципово важливим є формування превентивних міжнародно-правових механізмів, здатних попереджати масштабні екологічні руйнування під час збройних конфліктів. Ключову роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації, дипломатичні інституції та неурядові екологічні об'єднання.

Перспективними напрямками вдосконалення міжнародного гуманітарного права є розроблення уніфікованих стандартів оцінки екологічної шкоди, механізмів оперативного реагування та відновлення природних екосистем, посилення відповідальності за екологічні злочини під час збройних конфліктів.

Сучасні міжнародно-правові дослідження формують концепцію "екологічної резилієнтності" в контексті збройних конфліктів [7, с. 176]. Це передбачає системний підхід до відновлення природних екосистем, здатних адаптуватися та відновлюватися після масштабних техногенних руйнувань.

Міжнародне гуманітарне право еволюціонує в напрямку посилення екологічного компоненту, розглядаючи навколишнє середовище як самостійний об'єкт правового захисту. Якщо раніше домінував антропоцентричний підхід, то сучасні концепції акцентують на самоцінності природних екосистем [6, с. 52-53].

Практика збройних конфліктів демонструє системні виклики у сфері екологічної безпеки. Зокрема, російсько-український конфлікт унаочнює масштабні екологічні руйнування: забруднення ґрунтів, знищення лісових масивів, пошкодження водних об'єктів, що потребує вдосконалення міжнародно-правових механізмів відповідальності [5, с. 74-75].

Формування міжнародно-правової відповідальності за екоцид передбачає розроблення уніфікованих стандартів оцінки екологічної шкоди. Ключовими напрямками є: чітка класифікація видів екологічних руйнувань, механізми документування, методики обрахунку збитків [8, с. 39-40].

Перспективним напрямком є розроблення проекту П'ятої Женевської конвенції, яка комплексно врегулює питання захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Основними положеннями мають стати: превентивні заходи, механізми відновлення, інституційна відповідальність [9, с. 76-77].

Міжнародні організації та дипломатичні інституції дедалі більше уваги приділяють екологічній безпеці. Резолюція ГА ООН № 47/37 заклала правові основи для формування глобальної стратегії захисту довкілля в умовах воєнних дій, що передбачає міжнародне співробітництво та уніфікацію правових норм.

Сучасні наукові дослідження наголошують на необхідності міждисциплінарного підходу, який поєднує правові, екологічні, безпекові та соціальні виміри захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів.

Ключовим викликом залишається імплементація міжнародно-правових норм та формування ефективних механізмів превенції й компенсації екологічної шкоди в умовах сучасних збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право щодо захисту довкілля під час збройних конфліктів перебуває в стані активного формування та вдосконалення. Ключовими тенденціями розвитку є посилення превентивних заходів, розширення міжнародно-правової відповідальності за екологічні руйнування та формування комплексних стратегій відновлення постраждалих екосистем.

Перспективи подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері захисту довкілля пов'язані з розробленням уніфікованих стандартів оцінки екологічної шкоди, створенням ефективних механізмів оперативного реагування та відновлення природних екосистем, посиленням інституційної спроможності міжнародних організацій.

Принципово важливим є формування нової парадигми міжнародного гуманітарного права, яка розглядає навколишнє середовище не лише як ресурс, але й як самостійну цінність, що потребує комплексного захисту в умовах збройних конфліктів. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення теоретико-методологічних засад та практичних механізмів реалізації екологічної безпеки в міжнародному праві.

Список використаної літератури:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. К., 2001.
2. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року // Права людини: Міжнародні договори. К. 1999.
3. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року. Права людини: Міжнародні договори. К. 1999.
4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 47/37 від 1992 року "Про захист довкілля в період збройних конфліктів" // Офіційні документи ООН. Нью-Йорк, 1992.
5. Бехруз, Хашматулла Набійович, and Мальвіна Валеріївна Грушко. Захист навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Академічні візії. 2023.
6. Грушко, М. В. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. 2022.
7. Козмуляк К. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 1 (73). 2022. С. 174-180.
8. Садова Т. С. Захист довкілля під час збройних конфліктів у перспективі ухвалення П'ятої Женевської конвенції. 2022.
9. Чудновська В., Мернік А. Міжнародне гуманітарне право в сучасному світі. Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ». July 8. Paris, France. 2022. С. 74-75.

10. Ярмакі. В. Х. Міжнародне гуманітарне право, що застосовується в період збройних конфліктів, та імплементація його Україною. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. 2003. 19 с.

Новик О. О.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це система норм, покликана обмежити наслідки збройних конфліктів та захистити тих, хто безпосередньо не бере участі у бойових діях, а також осіб, які опинилися в руках противника, зокрема військовополонених. Розв’язавши криваву війну в Україні, РФ вчинила дії, які не мають виправдання, ні з військової, ні з моральної точки зору. Вбивства цивільного населення, обстріли дитячих садочків, лікарень і житлових будинків, провокування екологічних катастроф, розстріл шкільних автобусів і «швидких», застосування крилатих ракет по житловим масивам – це неповний перелік воєнних злочинів, вчинених вищим воєнно-політичним керівництвом РФ. Злочинів, які не мають терміну давності та за вчинення яких немає амністії [1]. В умовах сучасних конфліктів особливого значення набуває захист військовополонених, оскільки саме ці особи є вразливою категорією, схильною до жорстокого поводження, катувань та інших форм порушення прав.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них містять основоположні норми, що регулюють правовий статус військовополонених та забезпечують їхній захист [2]. Дотримання цих норм є невід’ємною частиною забезпечення міжнародної безпеки та стабільності в умовах воєнних дій.

Військовополонений як об’єкт захисту міжнародного гуманітарного права:

Згідно з III Женевською конвенцією від 12 серпня 1949 року, військовополоненими вважаються особи, які належать до збройних сил однієї зі сторін конфлікту та потрапили у владу супротивника. До цієї категорії належать також:

- члени регулярних збройних сил;
- добровольчі загони та ополчення, якщо вони відповідають певним критеріям (мають командира, носять розпізнавальні знаки, відкрито носять зброю);

- особи, що супроводжують збройні сили, наприклад, журналісти, цивільний персонал, медичні працівники [2].

Статус військовополоненого надає певні права та гарантії, серед яких:

- право на гуманне поводження;
- захист від актів насильства, залякування, образ;
- забезпечення необхідними умовами для життя, включаючи їжу, воду, медичну допомогу.

Порушення цих норм є воєнним злочином і підлягає міжнародному переслідуванню.

Основними принципами, що регулюють поводження з військовополоненими, є:

1. Гуманне поводження. Сторони, що тримають військовополонених, зобов'язані забезпечити їм захист життя і здоров'я, а також забороняється будь-яка форма жорстокого поводження, тортур, знущань або дискримінації.

2. Інформаційний захист. Згідно з нормами МГП, кожен військовополонений має право повідомити своїй родині та державі про своє захоплення. Для цього створюються спеціальні інформаційні бюро.

3. Забезпечення належних умов утримання. Умови, в яких утримуються військовополонені, мають відповідати мінімальним стандартам. Це стосується житла, харчування, одягу та медичного забезпечення. Зокрема, держава, що утримує військовополонених, зобов'язана:

- забезпечити чистоту та гігієну;
- надавати необхідну медичну допомогу;
- уникати небезпечних або шкідливих умов праці для полонених.

4. Права на працевлаштування. Військовополонені можуть залучатися до роботи за умови, що вона не є пов'язаною з воєнними діями та не порушує їхніх фізичних і моральних прав. Їм мають виплачувати справедливую заробітну плату за виконану роботу.

5. Повернення на батьківщину. Після закінчення конфлікту всі військовополонені мають бути звільнені та репатрійовані без затримки.

Порушення норм, що регулюють статус військовополонених, розглядаються як серйозні воєнні злочини. Міжнародне право передбачає кілька механізмів для притягнення до відповідальності осіб, які скоюють такі злочини:

- Міжнародний кримінальний суд (МКС), що розглядає справи про воєнні злочини та злочини проти людяності;

- Трибунали ООН, створені для розслідування конкретних конфліктів (наприклад, трибунал щодо колишньої Югославії);

- Національні суди, які можуть переслідувати осіб, що порушують норми МГП на своїй території або за участю їхніх громадян.

Важливу роль у забезпеченні дотримання прав військовополонених відіграють також міжнародні гуманітарні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), який має мандат контролювати умови утримання та гуманність поводження з військовополоненими [3, С. 68-69].

Сучасні виклики у захисті прав військовополонених:

Незважаючи на наявність чітких міжнародних норм, проблема забезпечення захисту військовополонених залишається актуальною. Сучасні збройні конфлікти часто характеризуються складністю ідентифікації сторін та учасників бойових дій, що ускладнює застосування норм МГП.

Зростає також кількість внутрішніх конфліктів, під час яких сторони не завжди дотримуються міжнародних зобов'язань щодо поводження з військовополоненими. У таких умовах особливого значення набуває посилення міжнародного контролю за дотриманням норм гуманітарного права та вдосконалення механізмів відповідальності за їх порушення.

Міжнародне гуманітарне право є основою для захисту військовополонених у період збройних конфліктів. Дотримання його норм сприяє збереженню життя, гідності та здоров'я полонених, а також забезпечує загальну безпеку та стабільність під час конфлікту. Попри існуючі виклики, механізми міжнародного права, такі як Женевські конвенції, Міжнародний кримінальний суд та діяльність гуманітарних організацій, залишаються важливими інструментами для забезпечення дотримання прав військовополонених. Ефективне застосування цих норм є ключем до гуманізації збройних конфліктів.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що, незважаючи на багатовікову історію розвитку та кодифікацію норм, що регулюють поводження з військовополоненими, ця галузь права і надалі стикається з серйозними викликами. Сучасні збройні конфлікти часто характеризуються участю недержавних акторів, відсутністю чітко визначених фронтів та змішуванням комбатантів і цивільного населення. Це ускладнює ідентифікацію військовополонених та застосування норм МГП. У багатьох внутрішніх конфліктах сторони демонструють нехтування міжнародними зобов'язаннями щодо поводження з військовополоненими. Це проявляється у катуваннях, позасудових стратах, використанні полонених як живого щита та інших порушеннях. Існуючі механізми міжнародного контролю за дотриманням МГП, такі як діяльність МКЧХ та міжнародних трибуналів, часто стикаються з обмеженнями доступу до зон конфлікту та політичними перешкодами. Деякі аспекти поводження з військовополоненими потребують уточнення та доповнення з огляду на нові реалії збройних конфліктів, такі як кібервійна та використання безпілотних літальних апаратів.

Перспективи розвитку та адаптація МГП до сучасних викликів потребує розробки чітких критеріїв для ідентифікації військовополонених в умовах гібридних конфліктів та посилення захисту цивільного населення, яке бере участь у бойових діях. Світова спільнота повинна чітко та рішуче реагувати на порушення МГП, застосовуючи санкції та інші заходи впливу до держав та недержавних акторів, які нехтують правами військовополонених. Необхідно розширити мандат міжнародних організацій щодо моніторингу ситуації з правами військовополонених та забезпечити їм безперешкодний доступ до зон конфлікту. Використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн, може сприяти збору доказів про порушення МГП та підвищенню ефективності розслідувань воєнних злочинів.

Захист військовополонених залишається важливим елементом міжнародного гуманітарного права. Для ефективного забезпечення їх прав необхідні спільні зусилля держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства, спрямовані на адаптацію МГП до сучасних викликів, посилення механізмів контролю та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Ковальова Т. І., Ковальов Р. М. Кримінальна відповідальність за воєнні та військові злочини в секторі безпеки та оборони. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал» Запорізький національний університет. 2024. № 1. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/121>
2. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_153 (дата звернення: 22.01.2025).
3. Шевчук, Н. В., Деркач, Р. С. Захист прав військовополонених: норми міжнародного гуманітарного права. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2021 р.), С. 68-69.

Подоляк Д. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Комісарова Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародне гуманітарне право (МГП), яке часто називають правом збройних конфліктів або правом війни, є спеціалізованим зводом міжнародного права, спрямованим на обмеження впливу збройних конфліктів на людей і майно. Його основна мета полягає в захисті осіб, які не беруть або більше не беруть участі у військових діях, і в обмеженні засобів і методів ведення війни. Коріння МГП сягають багатовікових звичаїв війни, але його сучасна кодифікація тісно пов'язана зі створенням Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. Захист жертв збройних конфліктів лежить в основі МГП, що відображає принцип гуманності та необхідність пом'якшити страждання навіть серед жорстокості війни.

Жертви збройних конфліктів охоплюють широке коло осіб, включаючи поранених і хворих солдатів, військовополонених, цивільних осіб, медичний персонал і гуманітарних працівників. Цивільні особи часто несуть на собі основний тягар сучасних конфліктів, стикаючись із переміщенням, пораненнями чи смертю, а також знищенням необхідної інфраструктури та доступу до основних послуг. Принцип розрізнення, наріжний камінь МГП, передбачає, що сторони конфлікту повинні завжди розрізняти комбатантів і цивільних осіб, забезпечуючи захист цивільних осіб від прямих нападів. Однак реальність сучасних збройних конфліктів, які часто характеризуються асиметричною війною, розмитими межами між комбатантами та некомбатантами, а також використанням міських умов як полів битв, створює значні проблеми для дотримання цих принципів.

Міжнародне гуманітарне право — це набір норм, спрямованих на обмеження наслідків збройного конфлікту з гуманітарних причин. Він захищає осіб, які не беруть або більше не беруть участі у військових діях, і обмежує засоби та методи ведення війни. Міжнародне гуманітарне право також відоме як право війни або право збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право є

частиною міжнародного права, яке є сукупністю норм, що регулюють відносини між державами. Міжнародне право міститься в угодах між державами – договорах чи конвенціях – у звичайних нормах, які складаються з практики держав, яка вважається юридично обов’язковою, а також у загальних принципах. Міжнародне гуманітарне право застосовується до збройних конфліктів. Воно не регулює, чи може держава фактично застосовувати силу; це регулюється важливою, але окремою частиною міжнародного права, викладеною в Статуті ООН [2].

Збройний конфлікт є одним із найпотужніших чинників вимушеного переміщення. Він також спричиняє загибель і поранення цивільного населення, руйнування цивільної інфраструктури, збільшення присутності вибухонебезпечних предметів, включаючи міни та боеприпаси, що не розірвалися, порушення роботи державних служб і верховенства права, розлучення сімей та дітей без супроводу, серед інших наслідків. На жаль, принципи МГП, які є каменем цих правових рамок, дедалі частіше ігноруються комбатантами в сучасних конфліктах. Таке нехтування наражає на небезпеку мільйони мирних жителів, іноді як навмисну військову тактику. Основними принципами МГП щодо поводження з цивільним населенням є:

Відмінність: обов’язок розрізняти цивільних осіб і учасників бойових дій,

- Запобіжні заходи: вжити всіх можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення та цивільних об’єктів від наслідків нападів;

- Пропорція: не завдавати шкоди, яка є надмірною по відношенню до прямої очікуваної військової переваги [2].

Звичаєве міжнародне гуманітарне право – це звід неписаних правил, що впливають із загальної, або загальноприйнятої, практики, яка визнається законом. Це базовий стандарт поведінки під час збройних конфліктів, прийнятий світовою спільнотою. Звичаєве міжнародне гуманітарне право застосовується універсально - незалежно від застосування договірного права - і ґрунтується на широкій і практично єдиній державній практиці, що розглядається як право.

У 1990-х роках на прохання міжнародної спільноти МКЧХ провів широке дослідження сучасної державної практики в міжнародному гуманітарному праві з метою виявлення звичаєвого права в цій сфері. До публікації дослідження не існувало всебічного письмового аналізу та збірки загальноприйнятих правил МГП. Дослідження сприяло виявленню загального ядра міжнародного гуманітарного права, обов’язкового для виконання всіма сторонами всіх збройних конфліктів. Сьогодні звичайна база даних МГП МКЧХ робить ці правила та коментарі до них легко доступними та доступними для пошуку.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право важливе, оскільки його правила та їх дотримання можуть зменшити людські втрати від збройного конфлікту. Вона доповнює захист, передбачений для жертв конфлікту договірним правом, і заповнює певні прогалини, що виникли внаслідок того, що договори не були ратифіковані певними державами, або договірне право, в якому відсутні детальні правила щодо неміжнародних збройних конфліктів.

Хоча Женевські конвенції 1949 року були ратифіковані повсюдно, наприклад, інші договори міжнародного гуманітарного права, такі як Додаткові протоколи 1977 року або Оттавська конвенція 1997 року, що забороняють протипіхотні міни, цього не зробили. Як наслідок, жертви збройних конфліктів, особливо ті, хто постраждав від збройного конфлікту неміжнародного характеру, не завжди повністю захищені договірним правом. Саме тому необхідно було визначити, які норми входять до складу звичаєвого права і тому застосовні до всіх сторін конфлікту, незалежно від їх договірних зобов'язань. Крім того, значна частина сучасних збройних конфліктів є неміжнародними, а міжнародне гуманітарне право, що ґрунтується на договорі, не регулює їх достатньо детально. На ці конфлікти поширюється набагато менше договірних правил, ніж на міжнародні конфлікти. Наприклад, Женевські конвенції 1949 року містять 344 основні статті, що стосуються міжнародних збройних конфліктів, і лише одну, що регулює неміжнародні конфлікти. Аналогічно, Додатковий протокол II 1977 року, що охоплює збройні конфлікти неміжнародного характеру, містить лише 15 основних статей, тоді як Додатковий протокол I, що стосується міжнародних збройних конфліктів, містить 84 статті.

Тому важливо було з'ясувати, чи регулює звичаєве міжнародне право збройні конфлікти неміжнародного характеру більш детально, ніж договірне право. Висновки дослідження МКЧХ полягають у тому, що основні правила щодо ведення бойових дій, щодо використання засобів і методів ведення війни та щодо поводження з особами, які перебувають у руках сторони конфлікту, повною мірою застосовні і в неміжнародних збройних конфліктах. Зі 161 правила, визначених дослідженням, 146 були визнані такими, що застосовуються як у міжнародних, так і в неміжнародних збройних конфліктах. З практичної точки зору, знання того, що багато правил застосовуються в обох видах конфлікту, особливо корисно, коли виникають сумніви або суперечки щодо правової кваліфікації конфлікту як міжнародного або неміжнародного. Більше того, загальна застосовність звичаєвого МГП – на відміну від застосовності договірного права, яке підлягає ратифікації конкретних договорів – дуже корисна, скажімо, в ситуаціях, коли сторони конфлікту не ратифікували ті самі договори або коли військові дії здійснюються багатонаціональними силами, що складаються з військ різних держав, які не всі ратифікували однакові договори, і тому простіше кажучи, не всі грають за однією книгою правил [3].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них складають основу МГП і забезпечують комплексну основу для захисту жертв. Перша Конвенція зосереджена на захисті поранених і хворих солдатів на суші, тоді як Друга поширює аналогічний захист на тих, хто знаходиться на морі. Третя Конвенція стосується поводження з військовополоненими, забезпечення гуманних умов, медичного обслуговування та захисту від насильства чи примусу. Четверта конвенція присвячена цивільним особам, захищаючи їхні права на окупованих територіях і забороняючи такі дії, як депортація, колективне покарання та напади на цивільне населення. Додаткові протоколи 1977 та 2005

років ще більше посилюють цей захист, особливо в міжнародних збройних конфліктах, які стали переважною формою війни в сучасну епоху.

Вирішальним елементом МГП є заборона певної зброї та тактики, які спричиняють непотрібні страждання або невибіркову шкоду. Такі види зброї, як хімічні та біологічні агенти, протипіхотні міни та касетні боєприпаси, обмежені або заборонені різними міжнародними договорами через їхній руйнівний вплив як на учасників бойових дій, так і на цивільне населення. Так само принципи пропорційності та необхідності обмежують масштаби застосування сили у військових операціях, забезпечуючи мінімізацію шкоди цивільним особам і цивільним об'єктам.

Одним із ключових механізмів дотримання МГП та захисту жертв є роль нейтральних гуманітарних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ). МКЧХ, як охоронець МГП, надає допомогу постраждалим, сприяє обміну полоненими та стежить за дотриманням законодавства. Він також веде конфіденційний діалог зі сторонами конфлікту з метою запобігання порушенням і полегшення страждань. Незважаючи на юридичні та моральні зобов'язання, встановлені МГП, порушення залишаються широко поширеними, починаючи від навмисних нападів на цивільних осіб і закінчуючи використанням голоду як зброї війни. Такі порушення підкреслюють складність забезпечення підзвітності та дотримання вимог у контексті збройних конфліктів.

Механізми притягнення до відповідальності за порушення МГП значно вдосконалилися за останні десятиліття. Створення міжнародних кримінальних трибуналів, таких як для колишньої Югославії та Руанди, а також Міжнародного кримінального суду (МКС) є важливою віхою у розгляді воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду. Ці інституції спрямовані на притягнення осіб до відповідальності за грубі порушення МГП, посилюючи чітке повідомлення про те, що безкарність є неприйнятною. Крім того, національні суди та закони про універсальну юрисдикцію дозволяють державам переслідувати винних у військових злочинах, навіть якщо злочини були вчинені за кордоном або не мають прямого зв'язку з державою, яка переслідує.

Хоча правова база МГП є міцною, виконання його положень значною мірою залежить від політичної волі держав і співпраці сторін конфлікту. Недержавним збройним групам, які стають дедалі помітнішими в сучасних конфліктах, часто не вистачає можливостей або бажання дотримуватися МГП, що загострює проблеми із захистом жертв. Крім того, реакція міжнародної спільноти на порушення часто суперечлива, залежна від геополітичних міркувань та інтересів могутніх держав. Ця непослідовність підриває довіру до МГП і зменшує його стримуючий ефект [1].

Природа війни, що розвивається, створює нові виклики для МГП і захисту жертв. Кібервійни, автономні системи зброї та все більша участь приватних військових підрядників змінюють ландшафт збройних конфліктів, викликаючи питання щодо застосовності та адекватності існуючих правових норм. Зміна клімату, міграція та розповсюдження стрілецької зброї ще більше посилюють

вразливість цивільного населення та ускладнюють імплементацію МГП. Щоб подолати ці виклики, міжнародне співтовариство має колективно працювати над адаптацією та зміцненням законодавчої бази, забезпечуючи її актуальність та ефективність у захисті жертв збройних конфліктів.

Підсумовуючи, міжнародне гуманітарне право служить життєво важливою гарантією людської гідності під час збройного конфлікту. Його принципи та положення спрямовані на захист найбільш вразливих верств населення та обмеження страждань, спричинених війною. Однак постійні порушення МГП у поєднанні зі складністю сучасних конфліктів підкреслюють необхідність посиленого правозастосування, відповідальності та колективного зобов'язання дотримуватись закону. Ставлячи пріоритетом захист жертв і усунення глибинних причин конфліктів, міжнародне співтовариство може наблизитися до досягнення гуманітарних цілей, закріплених у МГП.

Список використаних джерел:

1. Мудролюбова Н., Просандєєва Л. Міжнародне гуманітарне право та конфлікти: захист цивільного населення та дотримання правил ведення війни в сучасному міжнародному контексті. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 11(39). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-11\(39\)-119-132](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-11(39)-119-132) (дата звернення: 28.01.2025).
2. International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts. ICRC | International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/irrc-867-ihl-challenges.pdf> (date of access: 28.01.2025).
3. The law of armed conflict (international humanitarian law). *Law Trove*. URL: <https://www.oxfordlawtrove.com/display/10.1093/he/9780198791836.001.0001/he-9780198791836-chapter-27> (date of access: 28.01.2025).

Позіхайлова О. В.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
ПЗВО «Міжнародний класичний
університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Науковий керівник:
Шаповалова Г.,
старший викладач кафедри права
ПЗВО «Міжнародний класичний
університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є основним правовим інструментом, що регулює поведінку сторін під час збройного конфлікту і спрямоване на забезпечення безпеки цивільного населення, об'єктів цивільної інфраструктури та осіб, які не беруть участі у бойових діях.

Сутність міжнародного гуманітарного права (МГП): МГП регулює поведінку сторін під час збройного конфлікту, захищає цивільне населення, поранених, військовополонених і гуманітарні об'єкти.

Основні принципи: гуманність, пропорційність, розрізнення (цивільні/військові об'єкти), військова необхідність.

Роль МГП у забезпеченні безпеки: Забезпечує захист цивільного населення та мінімізацію шкоди в умовах збройного конфлікту.

Обмежує методи та засоби ведення бойових дій, забороняючи застосування невивіркованої сили.

Механізми реалізації норм МГП: Міжнародні організації (ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста) здійснюють моніторинг та надають гуманітарну допомогу.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) притягує до відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності.

Основні проблеми реалізації МГП: Неефективність механізмів дотримання: часті порушення норм МГП через політичні інтереси сторін.

Прогаляни у регулюванні: сучасні технології (кіберзброя, дрони) виходять за межі чинних норм.

Недостатність міжнародного впливу: обмеженість інструментів притягнення до відповідальності агресорів.

Захист цивільного населення у період конфлікту: МГП забороняє атаки на цивільні об'єкти та інфраструктуру, проте їхні порушення є поширеними у сучасних конфліктах.

Гуманітарний доступ до постраждалих територій є критично важливим для забезпечення мінімальних умов безпеки.

Вплив сучасних конфліктів на МГП: Гібридні війни, тероризм та новітні загрози змушують переглядати існуючі положення МГП.

Необхідність створення нових норм, які враховують виклики кіберзагроз та автономних бойових систем.

Шляхи вдосконалення МГП: Розробка ефективніших механізмів моніторингу та забезпечення дотримання норм. Адаптація правових норм до сучасних умов ведення збройних конфліктів. Посилення міжнародної відповідальності за порушення гуманітарних норм.

Значення МГП у сучасних реаліях: МГП є важливим інструментом для зменшення страждань у період війни та захисту основоположних прав людини. Військові конфлікти підкреслюють необхідність посилення міжнародної співпраці для забезпечення миру і безпеки.

Список використаних джерел:

1. Руднєва О. М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль у розвитку правової системи України [Текст]: монографія / О. М. Руднєва. - Х. : [ХНУВС], 2020. 351 с.
2. Сорока Г. Міжнародне гуманітарне право у XXI столітті. Віче. 2023. № 18. С. 24-25.

Савчук О. О.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Юшкевич В. В.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри СГ та ПД
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збройна агресія Російської Федерації, яка розпочалася з анексії Криму в 2014 році та продовжується повномасштабною війною України, суттєво вплинула на безпекову ситуацію в країні. В умовах військової загрози особливого значення набуває правове регулювання діяльності Національної гвардії України, яка виконує важливі завдання з оборони держави, підтримання правопорядку та забезпечення громадської безпеки.

Відомо, що 12 травня 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про правовий режим воєнного стану», де правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. Як зазначає Агапова О. В., Конституція України є фундаментальним правовим актом, що визначає основні цінності держави та виступає її «обличчям». Саме положення Основного Закону мають найвищу юридичну силу та повинні застосовуватися в першу чергу під час реалізації повноважень Національної гвардії України [3, с. 107–110]. Ч. 3 ст. 17 Конституції України закріплює, питання захисту державного кордону та забезпечення безпеки країни покладаються на відповідні військові формування й правоохоронні органи, діяльність яких визначається законодавством. Важливу роль у цьому процесі відіграє Національна гвардія України [2].

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне військове вторгнення на територію України, внаслідок цього Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Згідно зі ст. 1 Закону України № 2102-ІХ, воєнний стан є особливим правовим режимом, який вводиться у разі збройної агресії або загрози національному суверенітету. Встановлення цього режиму надає органам державної влади, військовому командуванню, військовим

адміністраціям та органам місцевого самоврядування розширені повноваження для забезпечення національної безпеки та протидії ворогу. Одночасно можуть бути введені тимчасові обмеження прав і свобод громадян відповідно до Конституції.

Національна гвардія України виконує ключові завдання щодо захисту держави, підтримання правопорядку та протидії збройним загрозам. Згідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» (далі-ЗУ № 876-VII), вказано, що Національна гвардія України – це військове формування у складі Міністерства внутрішніх справ, яке виконує правоохоронні завдання. Її головна мета – захищати життя, права та свободи громадян, а також інтереси держави й суспільства від злочинних та інших незаконних дій. Вона забезпечує громадський порядок і безпеку, співпрацює з правоохоронцями для захисту держави, охорони кордонів, боротьби з тероризмом, а також протидіє незаконним збройним формуванням, терористичним угрупованням та організованій злочинності.

Згідно ст. 4 вище вказаного закону, діяльність Національної гвардії України ґрунтується на Конституції України, чинному законодавстві, міжнародних договорах, ратифікованих державою, а також на нормативно-правових актах, ухвалених Президентом, Кабінетом Міністрів та Міністерством внутрішніх справ. Важливо зазначити, що правове регулювання діяльності Національної гвардії не обмежується лише Законом України № 876-VII.

Як зазначає Горбач Д. О., діяльність Національної гвардії України ґрунтується на системі правових норм, які визначають та регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі її функціонування, а також визначають основні завдання, функції, повноваження й ключові структурні елементи. Вказані правові норми закріплені у відповідних нормативно-правових актах, що мають різну юридичну силу. Варто також зауважити, що згідно із законодавством до таких актів належать і міжнародні договори України, які набули обов'язкової сили після надання згоди Верховною Радою України [4, с.47].

Зважаючи на збройний конфлікт, у якому перебуває Україна, особливої уваги набуває питання взаємодії норм національного законодавства з МГП. Враховуючи, що діяльність Національної гвардії України під час війни пов'язана не лише з підтриманням правопорядку, а й із виконанням завдань у бойових умовах, важливо визначити, яким чином міжнародні гуманітарні норми впливають на її правовий статус та обов'язки.

Україна, як держава, що успадкувала пострадянську правову систему, стикається з низкою викликів у процесі впровадження норм міжнародного гуманітарного права. З одного боку, у статті 9 Конституції України закріплено, що міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, мають вищу юридичну силу порівняно з національним законодавством [2]. Це демонструє прагнення України до інтеграції в міжнародну спільноту та утвердження принципу верховенства права. Водночас вплив радянської правової традиції, яка віддавала перевагу внутрішнім нормам перед міжнародними, досі позначається

на правозастосовній практиці. Українське законодавство у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права містить певні недоліки та невідповідності, зокрема у питаннях правового визначення воєнних злочинів [5, с. 6].

Міжнародне гуманітарне право відіграє важливу роль на національному рівні, особливо в умовах збройних конфліктів. Проте ні моністичний, ні дуалістичний підходи не дають ідеального рішення щодо його імплементації. Монізм дозволяє нормам МГП діяти безпосередньо, але може призводити до порушень через відсутність відповідного законодавства. Дуалізм, навпаки, вимагає адаптації норм у національне право, що часто затягує їх впровадження, особливо у кризових умовах. Окрім того, виникає проблема демократичної легітимності: міжнародні договори зазвичай укладає виконавча влада, тоді як закони ухвалює парламент, що може порушувати принцип поділу влади. Також відсутність міжнародного суду з загальною юрисдикцією ускладнює визначення того, як саме країни повинні виконувати свої зобов'язання. Тому сучасна правова доктрина пропонує більш гнучкі підходи, що враховують особливості кожної країни та її правової системи, а також необхідність ефективної імплементації міжнародного права.

Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів є ключовим процесом для забезпечення ефективного дотримання міжнародного гуманітарного права (МГП). У сучасних умовах, особливо під час збройних конфліктів, держави повинні імплементувати міжнародні зобов'язання у внутрішню правову систему, щоб гарантувати захист цивільного населення, військовополонених та інших осіб, які перебувають під захистом МГП.

МГП складається з норм, що регулюють ведення війни та захист осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Його основними джерелами є Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, які зобов'язують держави адаптувати своє законодавство відповідно до цих стандартів (ст. 1 Загальної статті до Женевських конвенцій) [10].

Принцип *pacta sunt servanda* («договори повинні виконуватися») закріплений у статті 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, яка встановлює: «Кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» [6]. Це означає, що: Договори є обов'язковими для їх учасників і мають виконуватися добросовісно [7]. Внутрішнє законодавство не може бути виправданням для їх невиконання (ст. 27 Віденської конвенції) [6]. Держава зобов'язана узгоджувати своє законодавство з міжнародними нормами. Одностороння відмова від договору неможлива, якщо це прямо не передбачено самим договором чи міжнародним правом. Таким чином, міжнародні зобов'язання мають пріоритет перед національним правом, і держави повинні їх дотримуватись незалежно від внутрішніх норм.

У рішенні у справі «Нікарагуа проти США» (1986 р.) Міжнародний Суд ООН визначив, що норми Женевських конвенцій стали частиною звичаєвого міжнародного права [8, с. 91]. Суд звернув увагу на деякі положення Гаазької конвенції 1907 року та на статтю 3, спільну для всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, трактуючи їх як конкретне вираження основних принципів

гуманітарного права. Він зауважив, що якщо дві норми, що походять з різних джерел міжнародного права, мають однакове змістове значення і держави виконують їх як у межах договірної, так і звичаєвого права, то ці норми мають самостійне значення [9, с. 62]. Також Суд підтвердив, що принцип розмежування між комбатантами та цивільними особами є нормою звичаєвого міжнародного права, що робить його важливим складником міжнародного гуманітарного права.

Отже, після детального аналізу правових аспектів діяльності Національної гвардії України варто стверджувати, що вона ґрунтується на сукупності національних та міжнародних правових норм. Важливими є зв'язки національного законодавства з міжнародним гуманітарним правом, яке регулює ведення збройних конфліктів та захист осіб, що не беруть участі у бойових діях. Враховуючи вплив збройної агресії РФ, для ефективного забезпечення національної безпеки та захисту прав громадян, важливою є адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів, зокрема в рамках Женевських конвенцій і принципу *pacta sunt servanda*.

Список використаної літератури:

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. Відомості Верховної Ради. 2014.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Агапова О. В. Правові засади діяльності Національної гвардії України. Теорія та практика сучасного права: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2014. С. 107–110.
4. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Безпалової). Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
5. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine. The Hague : Asser Institute, 2020. 216 p. URL: <https://www.asser.nl/media/794858/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated-українська.pdf>.
6. Хоменко О. В. Визначення принципів співвідношення міжнародного гуманітарного та внутрішньодержавного права: загальнотеоретичний аспект. *«Наукові інновації та передові технології»*. 2024. № 9 (37). С. 505–511. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/14730>.
7. Шетай В. Вклад Міжнародного суду ООН в міжнародне гуманітарне право. *Міжнародний журнал Червоного Хреста*. 2003. № 850. С. 89–128.
8. Даниленко Г. В. Звичай у сучасному міжнародному праві. М. : Наука, 1988. 192 с.
9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: ООН. Конвенція, Міжнародний документ від 12 серп. 1949 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.

Сімороз М. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Юшкевич В. В.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри СГ та ПД
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) є ключовим правовим інструментом регулювання збройних конфліктів, спрямованим на захист цивільного населення та обмеження методів і засобів ведення війни. Україна, як держава-учасниця Женевських конвенцій 1949 року та їхніх Додаткових протоколів 1977 року, зобов'язана імплементувати норми МГП у своє національне законодавство та забезпечувати їхнє дотримання [1]. В умовах російсько-української війни 2022 року особливого значення набуває діяльність Національної гвардії України (НГУ), яка виконує як військові, так і правоохоронні функції, включаючи забезпечення правопорядку у прифронтових районах, боротьбу з воєнними злочинами та захист цивільного населення.

Основними міжнародними документами, що регулюють питання збройних конфліктів, є Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи 1977 року [2], Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року [3], а також основні резолюції Ради Безпеки ООН щодо захисту цивільного населення [4]. Українське законодавство містить положення щодо дотримання норм МГП, зокрема Конституція України передбачає верховенство міжнародних договорів над національним законодавством у випадку їхньої ратифікації (ст. 9) [5], Закон України "Про оборону України" визначає завдання Збройних Сил та інших військових формувань у відповідності до міжнародних норм [6], а Кримінальний кодекс України містить положення щодо відповідальності за воєнні злочини (ст. 438) [7].

У цьому контексті Національна гвардія України виконує низку завдань, спрямованих на дотримання МГП. Вона забезпечує захист цивільного населення, діючи в прифронтових зонах та організовуючи евакуацію цивільних осіб з міст, що піддаються обстрілам [8]. Крім того, НГУ бере активну участь у розслідуванні воєнних злочинів, документуючи злочини проти людяності, скоєні російськими військами [9]. Також вона здійснює правоохоронні функції, що

включають контртерористичні та контрдиверсійні операції, а також контроль за дотриманням законності серед військовослужбовців [10].

Проте реалізація цих завдань стикається з низкою проблем. Серед них – недостатня інтеграція норм МГП у бойову підготовку особового складу, брак чітких механізмів координації між НГУ та міжнародними гуманітарними організаціями, а також недостатнє фінансування програм навчання військових щодо застосування норм МГП. Додатково Національна гвардія України стикається з низкою викликів у забезпеченні дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема з недостатньою правовою визначеністю окремих положень МГП, які мають загальний характер і потребують уточнення у національному законодавстві. Політичні фактори також відіграють важливу роль, оскільки виконання норм МГП може залежати від позиції держави щодо конкретних міжнародних зобов'язань, зокрема щодо юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Новітні методи ведення війни, такі як використання дронів, кібернетичних атак та високоточної зброї, створюють нові виклики для традиційного застосування норм МГП. Важливим фактором є і проблеми з притягненням до відповідальності за порушення МГП, зокрема щодо розслідування фактів застосування заборонених видів зброї, таких як касетні боєприпаси або фосфорні снаряди [11].

Для ефективного впровадження норм міжнародного гуманітарного права у діяльність НГУ необхідні такі заходи, як посилення правової бази, зокрема внесення змін до законодавства щодо військових злочинів та співпраці з міжнародними судами. Не менш важливим є підвищення рівня підготовки особового складу, що передбачає навчання військових та правоохоронців щодо застосування норм МГП на практиці. Важливим напрямом є розширення міжнародної співпраці, що включає взаємодію з ООН, ОБСЄ, МКЧХ та іншими організаціями щодо моніторингу дотримання прав людини у зоні бойових дій. Окрім цього, необхідно підвищити рівень відповідальності командирів, забезпечуючи суворий контроль за дотриманням гуманітарного права на рівні керівництва військових підрозділів.

Національна гвардія України відіграє ключову роль у правозастосуванні норм міжнародного гуманітарного права, особливо в умовах триваючого збройного конфлікту. Однак існують значні проблеми з імплементацією МГП у військову практику, що потребує вдосконалення правової бази, зміцнення міжнародної співпраці та покращення системи навчання особового складу.

Список використаної літератури:

1. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0173.pdf.
2. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. <https://www.un.org/law/icc/statute/romefra.htm>.
4. Резолюції Ради Безпеки ООН щодо захисту цивільного населення. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй. <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>.
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Закон України "Про оборону України": Закон від 06.12.1991 № 1932-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
7. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
8. Національна гвардія України та евакуація цивільного населення. Офіційний сайт НГУ. <https://ngu.gov.ua/news/evakuaciya-cyvilnogo-naselennya>.
9. Документування воєнних злочинів в Україні // Офіс Генерального прокурора України. <https://gp.gov.ua/ua/posts/dokumentuvannya-voiennykh-zlochyniv>.
10. Контртерористична діяльність НГУ. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. <https://mvs.gov.ua/ua/news/kontrterroristichna-diyalnist-pasgardiyi>.
11. Міжнародні заборони на використання касетних боєприпасів та фосфорних снарядів. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2023/07/06/cluster-munitions-and-international-law> (дата звернення: 31.01.2025).

Слива М. О.,
здобувач вищої освіти,
навчально-науковий інститут №2
Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Вінниця, Україна)

Науковий керівник:
Найда В. О.,
доктор філософії у галузі права
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
соціально-психологічного забезпечення, супроводу та реабілітації
працівників МВС навчально-наукового інституту № 3 ХНУВС,
(м. Вінниця, Україна)

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ І ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ПРОБЛЕМАМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Актуальні процеси в державі загострюють потребу в перегляді напрямів розвитку наукової і творчої діяльності, присвяченої актуальним проблемам міжнародного гуманітарного права. У час, коли російська федерація вчиняє терористичні акти, обстріли мирного населення та цивільних об'єктів, міжнародне гуманітарне право стає на захист прав та свобод людини під час військових конфліктів, формуючи схвалену на міжнародному рівні нормативно-правову основу для розрізнення цивільного населення та військовослужбовців, цивільних об'єктів та військових цілей.

Після початку повномасштабного збройного вторгнення норми міжнародного гуманітарного набули в Україні не лише особливого теоретичного змісту, але й зазнали перевірки на практиці. У мирний час такі норми є лише абстрактними, а в період збройного конфлікту вони перетворюються у механізм виживання та забезпечення життєдіяльності суспільства. Як казав Томас Джефферсон: «право людини на свободу не може бути безпечним, якщо суспільство не обізнане щодо своїх прав і свобод» [1]. Томас Пейн зазначив: «Той, хто знає свої права, не боїться сили тиранії» [2]. Так, на основі думок цих видатних науковців можна зазначити, що людина повинна бути обізнана про сукупність міжнародно-правових норм і принципів, що її захищають, щоб не стати жертвою обставин та ситуацій, на які вона не може вплинути.

На наше глибоке переконання, важливо, щоб наукові дослідження в царині міжнародного гуманітарного права проводили не лише наукові та науково-педагогічні працівники, практики, але також і здобувачі вищої освіти, які здатні запропонувати нестандартні шляхи донесення інформації своїм одноліткам про досліджувану проблематику. У цьому контексті важливим питанням є напрями розвитку наукової і творчої діяльності здобувачів освіти, присвяченої проблемам міжнародного гуманітарного права.

Перший напрям - проведення конкурсів у формі есе для здобувачів освіти, учасники яких зможуть уявити себе ролі практикуючих юристів, дискутувати на теми змодельованих збройних конфліктів та вирішувати їх. Наприклад, Міжнародний комітет Червоного Хреста регулярно організовує такі конкурси для студентів, аспірантів, та молодих науковців. У 2020 році було проведено конкурс на тему «Гуманітарний доступ у збройних конфліктах пошук відповідей на сучасні виклики». Такий напрям стимулює здобувачів освіти до глибшого вивчення міжнародного гуманітарного права, формування критичного мислення та підвищує обізнаність про принципи міжнародного гуманітарного права.

Другий напрям зводиться до проведення тренінгів, учасники яких зможуть ознайомитися з основними принципами міжнародного гуманітарного права, історією його становлення, ключовими термінами, діяльністю Міжнародного Червоного Хреста. Для більш широкого бачення цього питання та підвищення інтересу в учасників тренінгів потрібно запрошувати спікерів, які зможуть передати досвід та поглиблені знання з гуманітарного права та розказати, як правильно застосувати їх в практичній сфері на основі власного досвіду. Наприклад, представників Національного інформаційного бюро з питань військовополонених, примусово депортованих та зниклих осіб, Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими та військових юристів. Такий напрям допоможе поглиблювати знання з міжнародного гуманітарного права на основі реальних історій фахівців в цьому питанні.

Третій напрям зводиться до проведення судових дебатів (Moot Court). Симулювання судового процесу з використанням типових кейсів є сучасним ефективним напрямом, який дозволяє відпрацювати теоретичні знання на практиці. Під час таких дебатів учасники виконують різні ролі у судовому процесі, такі як: судді, адвокати, свідки, експерти. Здобувачі освіти отримують можливість застосувати ключові міжнародні документи, такі як Женевська конвенція про поводження з військовополоненими та Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Моделювання має ігровий характер, що дозволяє зосередити увагу на проблемних та складних питаннях: застосування міжнародного права у кримінальному судочинстві, кваліфікація воєнних злочинів в умовах агресії РФ проти України тощо. У моделюванні судового процесу його результат спрямований не на перемогу певної команди учасників, а на правильне застосування норм міжнародного гуманітарного права, відображення аргументації всіх учасників і відпрацювання нових ліній захисту чи обвинувачення.

Таким чином, на основі проведеного дослідження було з'ясовано, що ключовими напрямками розвитку наукової і творчої діяльності здобувачів освіти, присвяченої проблемам міжнародного гуманітарного права, є проведення тренінгів, проведенні судових дебатів, конкурсів у формі есе. Дані напрями не є вичерпними, що актуалізує подальші наукові пошуки з досліджуваної проблематики, спрямовані на розвиток наукової і творчої діяльності здобувачів освіти.

Сливкін С. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Мальцев В. В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: РІЛЬ І БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Сьогодні перед міжнародними гуманітарними організаціями, такими як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), постають численні виклики, пов'язані із забезпеченням дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у сучасних конфліктах. Діяльність Червоного Хреста у російсько-українському конфлікті викликала значну критику через недостатню прозорість дій, неспроможність забезпечити гуманітарні потреби цивільного населення та військовополонених, а також відсутність адекватної реакції на порушення МГП.

Ця проблема значною мірою пов'язана із системними недоліками в організації роботи МКЧХ, які виявляються у наступному:

Обмежена присутність на окупованих територіях:

- нездатність забезпечити доступ до утримуваних військовополонених, які перебувають у критичних умовах;

- відсутність допомоги цивільному населенню, яке страждає від гуманітарної кризи.

Співпраця з агресором:

- робота організації в росії, яка є стороною агресора, супроводжується звинуваченнями у сприянні порушенням МГП;

- небажання публічно визнавати агресивні дії росії створює ґрунт для сумнівів у нейтральності МКЧХ.

Інформаційна закритість:

- відсутність прозорих звітів про витрати та результати діяльності у зоні конфлікту;

- нечіткість у висвітленні реальної допомоги, наданої жертвам війни.

Водночас російсько-український конфлікт висвітлив і позитивні аспекти роботи національних ініціатив та волонтерських організацій, які заповнили

прогалини, залишені міжнародними структурами. Їхній досвід може бути використаний як основа для реформування діяльності МКЧХ.

З огляду на вищезазначене, актуальним є перегляд принципів і методів роботи МКЧХ. Основними напрямками для вдосконалення мають бути:

- забезпечення прозорості дій і звітності перед міжнародною спільнотою;
- посилення присутності в регіонах конфлікту, зокрема на окупованих територіях;
- впровадження механізмів незалежного моніторингу для оцінки ефективності роботи організації;
- залучення національних і міжнародних партнерів до виконання гуманітарних завдань.

Одним із найбільш болючих наслідків російсько-українського конфлікту є масові страждання мирного населення, яке опинилося у пастці бойових дій, без доступу до базових життєвих ресурсів. Відсутність ефективної допомоги з боку міжнародних гуманітарних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), значно погіршила ситуацію.

Через недостатню присутність Червоного Хреста на окупованих територіях люди залишаються без належної медичної допомоги, продовольства та водопостачання. В умовах постійних обстрілів, руйнування цивільної інфраструктури та масових депортацій мирні жителі стикаються з неможливістю отримати навіть найнеобхідніше. Багато населених пунктів опинилися в гуманітарній ізоляції, де будь-яка допомога надходить лише завдяки волонтерським ініціативам та місцевим громадським організаціям.

Особливо критичною є ситуація з евакуацією мирних мешканців із зон активних бойових дій. Незважаючи на численні заяви міжнародної спільноти, ефективних гуманітарних коридорів не створено або вони постійно зриваються через агресивні дії окупантів. МКЧХ, маючи міжнародний мандат на забезпечення гуманітарного захисту, виявився неспроможним гарантувати безпечну евакуацію цивільних, що призвело до численних жертв серед беззахисних людей, зокрема дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю.

Крім фізичних загроз, мирні жителі зазнають також психологічного терору – примусових депортацій, тортур, викрадень і незаконних утримань. Багато українців, вивезених до росії, були позбавлені зв'язку з рідними, а процес їхнього повернення в Україну залишається вкрай складним через бюрократичну бездіяльність міжнародних структур.

Таким чином, бездіяльність МКЧХ у цьому конфлікті ставить під сумнів його роль як нейтральної гуманітарної організації та демонструє необхідність кардинального перегляду його підходів до роботи у зонах активних бойових дій. Мирне населення України потребує реальної підтримки та захисту, а не формальних звітів та безрезультатних заяв.

Роль МКЧХ у забезпеченні дотримання норм МГП є визначальною, але її реалізація вимагає суттєвого вдосконалення. Підвищення ефективності діяльності організації дозволить забезпечити кращий захист жертв сучасних

збройних конфліктів та сприятиме зміцненню довіри до міжнародних гуманітарних структур.

Список використаних джерел:

1. Гутерреш А. Про необхідність зміцнення міжнародного гуманітарного права. Журнал ООН. 2022. № 3. С. 12–16. URL: <https://www.un.org>.
2. Доповідь МКЧХ про діяльність у 2022 році. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста. URL: <https://www.icrc.org>.
3. Про захист жертв війни: Женевські конвенції 1949 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 20. Ст. 276. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Ситник Г. П. Роль міжнародних організацій у захисті прав людини під час збройних конфліктів. *Право України*. 2021. № 8. С. 92–97.

Скоморохов В. А.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м.Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО І ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Міжнародне гуманітарне право базується на кількох ключових принципах, які є основою його дії. Перш за все, це принцип розрізнення, який вимагає від сторін конфлікту чіткого розмежування між комбатантами (військовими, які мають право брати участь у бойових діях) і цивільними особами. Також важливими є принцип пропорційності, який обмежує використання сили до рівня, необхідного для досягнення військової мети, і принцип необхідності, який забороняє напади на об'єкти або осіб, що не становлять військового значення.

Основою для формування МГП є Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року, які визначають правила захисту цивільного населення, військовополонених, поранених і медичного персоналу [1]. Ці документи мають універсальне застосування і визнаються більшістю держав світу, включно з Україною.

Українська держава активно імплементувала норми МГП у національне законодавство. Зокрема, положення Кримінального кодексу України (*стаття 438*) містять статті про відповідальність за воєнні злочини, включаючи порушення прав цивільного населення, незаконне використання методів ведення війни та жорстоке поводження з військовополоненими [2].

У контексті державної безпеки МГП виконує кілька ключових функцій. По-перше, дотримання цих норм сприяє захисту національної інфраструктури та цивільного населення під час збройних конфліктів. Наприклад, в умовах російсько-української війни виконання норм МГП допомогло Україні залучити міжнародну підтримку, зокрема через документування злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних агресором.

По-друге, виконання зобов'язань за МГП зміцнює міжнародний імідж держави. Дотримання міжнародних норм, навіть у складних умовах конфлікту, дозволяє Україні виступати як правова держава, що захищає права людини. Це

підвищує довіру до країни з боку міжнародного співтовариства та сприяє налагодженню коаліцій, зокрема для політичної та військової підтримки.

По-третє, МГП забезпечує правову основу для боротьби з військовими злочинами та притягнення до відповідальності осіб, що порушують його норми. Україна активно використовує механізми МГП для переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів, як через національну систему правосуддя, так і через співпрацю з міжнародними судовими органами, такими як Міжнародний кримінальний суд.

Практичний аспект реалізації МГП в Україні яскраво проявляється у контексті російсько-української війни. З початку збройної агресії Росії проти України у 2014 році порушення норм МГП з боку російських військових стали широко задокументованими міжнародними організаціями та урядом України. Це включає навмисні атаки на цивільні об'єкти, використання заборонених методів ведення війни та жорстоке поводження з військовополоненими.

Україна дотримуючись норм МГП, отримує підтримку міжнародної спільноти. Наприклад, документування воєнних злочинів українськими органами влади та правозахисними організаціями стало основою для запровадження санкцій проти росії, а також відкриття розслідувань у міжнародних судах.

За скоєння воєнних злочинів передбачено кримінальну відповідальність на національному та міжнародному рівні. Розглядаючи відповідальність за воєнні злочини, слід зазначити що її несуть комбатанти, а також особи, що віддають їм накази, тобто міжнародним правом встановлено не тільки особисту відповідальність за воєнні злочини, а й також командну відповідальність [3].

Водночас, важливим аспектом є підвищення правової культури серед військових через освітні програми, організовані Міністерством оборони України. Постійне навчання, належний інструктаж щодо міжнародного гуманітарного права дозволяє забезпечити високий рівень підготовки військовослужбовців Сил територіальної оборони Збройних Сил України [4, с. 9].

Попри важливість МГП, його імплементація стикається з низкою викликів. Наприклад, сучасні гібридні війни, які включають кібератаки та інформаційні кампанії, ставлять під питання адаптацію традиційних норм МГП. Крім того, терористичні загрози, що не підпадають під юрисдикцію традиційних актів МГП, ускладнюють боротьбу з ними в межах правового поля [5].

Для подолання цих викликів необхідно вдосконалювати нормативну базу. Україна вже працює над адаптацією законодавства до умов сучасних загроз, зокрема у сфері кібербезпеки. Також важливим є посилення міжнародного співробітництва для розробки нових конвенцій, що враховують специфіку сучасних конфліктів.

Підсумовуючи, можна сказати, що МГП відіграє вирішальну роль у забезпеченні державної безпеки України, захисті прав людини та підтримці міжнародного порядку. Виконання його норм не лише зміцнює внутрішню стабільність, але й підвищує міжнародний авторитет держави. Проте сучасні

виклики вимагають від держав і міжнародної спільноти активних дій для адаптації МГП до нових реалій війни.

Список використаних джерел:

1. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_153 (дата звернення: 27.01.2025).
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України № 2341-III в редакції від 01.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.01.2025).
3. Ковальова Т. І., Ковальов Р. М. Кримінальна відповідальність за воєнні та військові злочини в секторі безпеки та оборони. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал» Запорізький національний університет. 2024. № 1. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/121>
4. Основні документи міжнародного гуманітарного права : зб. документів / укл. Робочою групою щодо виконання норм міжнародного гуманітарного права та участі у наданні правових послуг Сил територіальної оборони ЗСУ та ГО «Українська правова консультативна група». Київ ; Одеса : Фенікс, 2023. 388 с.
5. Про оборону України: Закон України № 1932-XII в редакції від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

Смик І. А.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник:
Дручек О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасному світі, що характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій та глобалізацією суспільства, інформаційна безпека набуває вирішального значення для стабільності та розвитку держави.

Розповсюдження цифрових технологій створює нові можливості для економічного зростання, але водночас породжує низку ризиків, пов'язаних із кіберзагрозами, дезінформацією та інформаційними маніпуляціями. У цьому контексті забезпечення інформаційної безпеки є невід'ємною складовою загальної системи національної безпеки України, оскільки від її ефективності залежить здатність держави протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам [3, с. 45; 4, с. 78]. Відтак, аналіз ролі інформаційної безпеки у забезпеченні національної безпеки, визначення основних напрямів її розвитку та інтеграції сучасних технологічних і правових рішень для протидії кіберзагрозам є важливою науковою проблемою.

Основою для регулювання інформаційних відносин в Україні є комплекс нормативно-правових актів, серед яких найбільш важливими є Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України» та Закон України «Про інформацію». Конституція встановлює основні принципи державного устрою та гарантує право на інформаційну свободу, що є фундаментом для подальшого законодавчого регулювання [1]. Закон України «Про національну безпеку України» формує стратегічні підходи до захисту суверенітету та територіальної цілісності держави, в тому числі і в інформаційному просторі [2]. Норми Закону України «Про інформацію» [6, с. 210] визначають правові засади регулювання інформаційних процесів, що є особливо актуальним в умовах ведення російсько-української війни, яка має, у тому числі, і інформаційний вимір, за якого точність і достовірність інформації набувають критичного значення.

Зазначена нормативно-правова база дозволяє створити механізми для своєчасного виявлення та нейтралізації загроз інформаційному простору.

Сучасна наука розглядає інформаційну безпеку як комплексний процес управління ризиками, що виникають у цифровому середовищі. Серед основних методів захисту інформації – використання криптографічних засобів, систем моніторингу кіберпростору, алгоритмів аналізу кіберзагроз та технологій штучного інтелекту, які дозволяють проводити прогнозування та оперативну реакцію на кіберінциденти [3, с. 67].

На думку фахівців у галузі національної безпеки України О. Г. Данільяна, О. П. Дзьобаня, М. І. Панова, такі технології дозволяють не тільки забезпечити конфіденційність, цілісність та доступність даних, але й оптимізувати процеси управління інформаційною безпекою на державному рівні. Системний підхід у цьому контексті включає розробку моделей ризик-менеджменту, що дозволяють проводити комплексну оцінку вразливостей інформаційної інфраструктури та оперативно реагувати на зміни в інформаційному середовищі [4, с. 90].

Окрім технологічних рішень, важливим компонентом інформаційної безпеки є правове та організаційне забезпечення.

Забезпечення ефективного правового регулювання сприяє встановленню чітких нормативних вимог до суб'єктів інформаційних відносин, визначає відповідальність за порушення інформаційної безпеки та створює правові умови для захисту критичної інфраструктури.

На думку С. М. Домбровської, організаційні заходи, спрямовані на координацію діяльності державних органів, наукових установ та приватного сектору, дозволяють створити інтегровану систему реагування на інформаційні загрози. Наприклад, створення міжвідомчих комітетів та робочих груп сприяє обміну інформацією про поточні кіберзагрози, що підвищує та зменшує ризики їх негативного впливу [5, с. 112].

Формування високого рівня інформаційної культури як у цілому, так і у військово-професійному середовищі, є одним із запорук успішної протидії дезінформації та кіберзагрозам. Освітні програми, наукові конференції та публічні дискусії сприяють підвищенню інформаційної грамотності громадян, що дозволяє їм критично аналізувати отриману інформацію та виявляти спроби маніпуляції [5, с. 135]. Розвиток таких програм, зокрема у вищих навчальних закладах, дозволяє підготувати кваліфікованих спеціалістів у галузі кібербезпеки, які здатні застосовувати сучасні технології для захисту інформаційного простору держави. Впровадження інноваційних технологій у сфері інформаційної безпеки сприяє модернізації систем управління кіберзахистом.

Сучасні дослідження свідчать про те, що застосування технологій машинного навчання та штучного інтелекту дозволяє автоматизувати процеси виявлення загроз, аналізувати великі обсяги даних та прогнозувати можливі кіберінциденти [4, с. 150]. Це забезпечує можливість своєчасного реагування на виникаючі загрози та значно знижує ризики масштабних кібернетичних атак, що можуть негативно вплинути на національну безпеку.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що інформаційна безпека є невід’ємною складовою системи національної безпеки України. Комплексний підхід до управління інформаційними ризиками, який об’єднує нормативно-правові акти [1, 2], сучасні технологічні рішення [3, с. 67; 4, с. 90] та організаційні заходи [5, с. 112], є запорукою ефективного захисту інформаційного простору.

Розвиток інноваційних технологій у поєднанні з підвищенням інформаційної культури населення дозволяє не лише протидіяти сучасним кіберзагрозам, але й створювати умови для стійкого розвитку держави у цифрову епоху.

Подальші дослідження та практичні розробки в галузі інформаційної безпеки повинні бути спрямовані на вдосконалення систем раннього попередження, оптимізацію моделей управління ризиками та розширення співпраці між державними, науковими та приватними структурами.

Лише інтеграція зусиль усіх суб’єктів інформаційних процесів дозволить забезпечити високий рівень кібербезпеки, що є ключовим фактором у забезпеченні національної безпеки України [4, с. 150]. З огляду на сучасні виклики, постійне вдосконалення нормативно-правової бази та активне впровадження інноваційних технологій, зокрема і у сфері забезпечення державної безпеки, мають стати пріоритетними завданнями державної політики.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 01.02.2025).
3. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. Київ: 2003. 250 с.
4. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навчальний посібник. Харків: Фоліо, 2002. 322 с.
5. Домбровська С. М. Механізми забезпечення інформаційної безпеки як складової державної безпеки України. *Теорія та практика державного управління*, 2015. 280 с.
6. Про інформацію: Закон України 2 жовтня 1992 року № 2657-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 21.01.2025).

Степанов Д. М.,
здобувач вищої освіти
Науково-дослідного інституту публічного права
(м. Київ, Україна)

ПРИНЦИПИ ТИМЧАСОВОГО ПОСЛАБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ НОРМ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ З МЕТОЮ ВІДБИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У Європейському Союзі реалізується стратегія забезпечення стійкості хімічних речовин, заснована на принципах «нульової толерантності» до порушень. Вона передбачає суворе регулювання хімічних речовин, матеріалів і продукції, розміщених на ринку ЄС, із акцентом на автоматизацію митного контролю та анулювання реєстраційних номерів REACH у разі невідповідності. Велика Британія після виходу з ЄС впровадила проактивний підхід до виявлення порушень. Однак, загальноєвропейський проєкт REACH-EN-FORCE 8 виявив значний рівень невідповідностей, особливо у сфері онлайн-продажів.

Експерти відзначають як сильні сторони стратегії, так і виклики. Серед позитивів виокремлено акцент на запобіганні шкоді довкіллю, прозорості, принципах «немає даних, немає ринку» і «забруднювач платить», а також інтеграцію концепцій «зеленої хімії». Водночас відзначено потребу доопрацювання критеріїв оцінки ризиків, розробки нових інструментів, таких як критерії мобільності, і посилення глобальної співпраці. Скандинавські вчені, зокрема Крістіна Руден, підтримують інтеграцію комбінованих ефектів хімічних речовин у законодавство. Ян Казенс та Анна Собек закликають до посилення оцінки ризиків до виходу речовин на ринок. Емма Ундеман підкреслює важливість усунення прогалів у законодавстві, а Марі Леф наголошує на прозорості для імпортованих продуктів. Українські вчені вказують на історичні основи ідеї ощадливого використання хімічних речовин для зменшення шкоди довкіллю. У цілому стратегія отримала схвалення, хоча й потребує подальшого вдосконалення [1;2;3;4].

12 принципів зеленої хімії спрямовані на зменшення негативного впливу хімічних процесів на довкілля та здоров'я людей, акцентуючи увагу на запобіганні утворенню відходів, максимізації використання вихідних матеріалів, розробці безпечних і менш токсичних речовин, заміні небезпечних розчинників на безпечні альтернативи, підвищенні енергоефективності процесів, використанні відновлюваної сировини, мінімізації утворення побічних продуктів і застосуванні каталізаторів. Також підходи передбачають створення продуктів, що безпечно розкладаються після використання, впровадження систем моніторингу у реальному часі для запобігання забрудненню та забезпечення інтегрованої безпеки, яка знижує ризики аварій. Усе це сприяє гармонізації хімічного виробництва з принципами екологічної відповідальності [5; 6].

Принципи екологічної безпеки та обігу хімічних речовин у ЄС є важливим фундаментом для збереження довкілля і здоров'я людей, проте сучасні реалії в умовах військових загроз та агресії окремих держав ставлять перед людством нові виклики. Прикладом є росія, яка своєю агресивною політикою, зокрема анексією Криму та війною проти України, демонструє повне нехтування міжнародними нормами, включаючи екологічні. Забруднення, викликане недбалим ставленням до екологічної відповідальності, зокрема у Норильську, створює загрозу не лише для місцевих жителів, а й для глобальної екосистеми. Крім того, такі країни, як росія, Іран та Північна Корея, використовують хімічну промисловість для створення зброї масового знищення, що становить серйозну небезпеку для міжнародної спільноти. Подібна практика підриває справедливість у глобальному екологічному управлінні, адже демократичні держави, дотримуючись екологічних стандартів, несуть значно більші витрати, тоді як агресори отримують економічні та політичні вигоди, загрожуючи світовому порядку та безпеці.

У сучасних умовах демократичні держави мають переглянути свої підходи до хімічної промисловості, надаючи пріоритет її розвитку задля забезпечення обороноздатності та захисту громадян. Потужна хімічна промисловість є ключовою для створення високоякісної та ефективної зброї, необхідної для протистояння викликам сучасного світу. У відповідь на загрози з боку авторитарних режимів, які зневажають екологічні стандарти та використовують хімічну промисловість для військових і політичних цілей, демократичні країни повинні тимчасово послабити жорсткі вимоги до хімічної безпеки, аби уникнути стратегічної переваги агресорів. Наочним прикладом є руйнівні дії російських окупаційних військ, які завдають шкоди інфраструктурі та довкіл्लю. Україні, як і іншим європейським державам, необхідно інвестувати в новітні технології, розвивати хімічну інженерію та виробничі потужності, що дозволить зміцнити обороноздатність, протистояти зовнішнім загрозам і забезпечити безпечне майбутнє для своїх громадян [7].

Ініціативи адміністрації Д. Трампа, спрямовані на зниження екологічних обмежень, мають на меті стимулювання економічного зростання, зменшення витрат бізнесу та прискорення ухвалення рішень. Основний акцент зроблено на розвиток інновацій і конкуренції, а також пріоритетне вирішення серйозних екологічних проблем, таких як зміни клімату. Однак цей підхід супроводжується ризиками: зростанням забруднення, погіршенням стану екосистем і обмеженням участі науковців та громадських організацій у процесі прийняття екологічних рішень. Запровадження принципів "відкритості науки" та використання обмежених даних можуть занижувати оцінки екологічних ризиків, що загрожують довгостроковій екологічній безпеці та здоров'ю громадян [8;9].

На наш погляд, ініціативи щодо тимчасового послаблення екологічних норм для розвитку хімічної промисловості мають вирішальне значення в умовах сучасних глобальних викликів. Хоча короткострокова економічна вигода є важливим фактором, нині на кону стоїть безпека України та Європейського Союзу. В умовах агресії російської федерації та її союзників, які без жодних

обмежень нарощують свій військовий потенціал, демократичні країни повинні терміново переглянути свої підходи до регулювання хімічного виробництва. Без розвинутої хімічної промисловості Україна та країни ЄС ризикують стати жертвами непропорційної військової переваги агресора. Хімічна продукція, яка використовується для створення балістичних та крилатих ракет, бомб, снарядів і патронів, є ключовим елементом сучасних конфліктів. Її застосування окупантами може спричинити катастрофічні наслідки для Європи, знищуючи мільйони життів і завдаючи шкоди екології у масштабах, що перевершують будь-яке послаблення норм у мирний час. Сьогодні європейським країнам та Україні необхідно визнати, що без адаптації до сучасних реалій і тимчасового послаблення екологічних стандартів у сфері виробництва військової та подвійного призначення хімічної продукції виживання демократичних країн опиняється під загрозою. У разі окупації цивілізованих держав російськими військами наслідки будуть катастрофічними: екологічно чисті землі та повітря стануть ареною масових руйнувань і забруднень, а самі ці території будуть перетворені на токсичні звалища. Тож зволікання з прийняттям таких рішень може коштувати сотень мільйонів життів і призвести до глобальних змін у світовому балансі сил. Розвиток хімічної промисловості в цей критичний час є необхідним і виправданим кроком, щоб зберегти свободу, гідність і майбутнє демократичних народів.

Отже, в умовах сучасних глобальних викликів тимчасове послаблення екологічних норм для розвитку хімічної промисловості є критично важливим для забезпечення безпеки України та Європейського Союзу. Агресія російської федерації та її союзників, які активно нарощують військовий потенціал, ставить під загрозу існування демократичних країн, якщо вони не адаптують своє регулювання. Розвинута хімічна промисловість є ключовою для створення необхідної військової продукції, здатної стримати агресора. Зволікання з ухваленням таких рішень може призвести до катастрофічних наслідків для екології та життя мільйонів людей, а також до глобального дисбалансу сил.

Список використаних джерел:

1. Abrahams D. European Enforcement of Chemicals Regulation: Delivering Zero Tolerance of Non-Compliance? Steptoe. 2022. URL: <https://www.step toe.com/en/news-publications/european-enforcement-of-chemicals-regulation-delivering-zero-tolerance-of-non-compliance.html>.
2. Scientists at Stockholm University comment on the new EU Chemicals Strategy. Stockholm University Baltic Sea Centre. Web magazine Baltic Eye. Hazardous substances. October 15, 2020. URL: <https://www.su.se/stockholm-university-baltic-sea-centre/web-magazine-baltic-eye/hazardous-substances/scientists-at-stockholm-university-comment-on-the-new-eu-chemicals-strategy-1.607220>.
3. Галуцько В. І. та ін. Токсичність краєвих обробок гороху. Захист Рослин. 1975. № 6. С. 20. Академія адміністративно-правових наук. 2025. URL:

<https://www.ssaals.com.ua/pravo/halunko-vasyl-ivanovych-ta-in-toksychnist-kraievkykh-obrobok-horokhu-zakhyst-roslyn-1975-6-s-20/9884/>

4. Scientists at Stockholm University comment on the new EU Chemicals Strategy. Stockholm University Baltic Sea Centre. Web magazine Baltic Eye. Hazardous substances. October 15, 2020. URL: <https://www.su.se/stockholm-university-baltic-sea-centre/web-magazine-baltic-eye/hazardous-substances/scientists-at-stockholm-university-comment-on-the-new-eu-chemicals-strategy-1.607220>.

5. Agbayewa, J. O., Oloruntegbe, K. O., & Alake, E. M. (2013). Incorporating Green Chemistry Concepts into the Senior Secondary School Curriculum. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*, 3(3). DOI: 10.20533/ijcdse.2042.6364.2013.0209. Available at: https://www.researchgate.net/publication/307742660_Incorporating_Green_Chemistry_Concepts_into_the_Senior_Secondary_School_Curriculum.

6. Duguy, H., Schenten, J., Tralmaka, I., & Bechtel, S. (2024). Catch them ‘cause you can: How lenient enforcement of REACH authorisations lets companies get away scot-free. ClientEarth. Available at: https://www.clientearth.org/media/g0kdht3q/catch-them-cause-you-can_report.pdf.

7. Environmental damage caused by Soviet troops not yet fully repaired. Radio Prague International. Published August 22, 2008. URL: <https://english.radio.cz/environmental-damage-caused-soviet-troops-not-yet-fully-repaired-8592854>.

8. Mónica Cordero. With Lee Zeldin tapped to head EPA, President Trump sets the stage for regulatory rollbacks. Published: January 23, 2025. Investigate Midwest. URL: <https://investigatemidwest.org/2025/01/23/with-lee-zeldin-tapped-to-head-epa-president-trump-sets-the-stage-for-regulatory-rollbacks/>.

9. Eric Nost. 3 ways Trump’s EPA could use the language of science to weaken pollution controls. Published: January 8, 2025, 2:23pm CET. The Conversation. URL: <https://theconversation.com/3-ways-trumps-epa-could-use-the-language-of-science-to-weaken-pollution-controls-243362>.

Стецков О. М.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: КРИТИЧНА НЕОБХІДНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО НОРМАТИВНОГО КОНЦЕПТУАЛІЗМУ ЗА ДОСВІДОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі захист цивільного населення під час збройних конфліктів залишається одним з найгостріших викликів для дієвості норм і принципів міжнародного гуманітарного права. За сумною статистикою, цивільні особи становлять 90% жертв сучасних збройних конфліктів, що свідчить про свідомі неприпустимі порушення основоположних принципів людяності [1].

Незважаючи на той факт, що міжнародне гуманітарне право визначає, що атаки повинні бути спрямовані на комбатантів і військові об'єкти і суворо забороняє здійснювати напади на цивільних осіб, цивільні об'єкти та забезпечуючу життєдіяльність інфраструктуру, тим не менш, російсько-українська війна, що стала наслідком повномасштабного неспровокованого вторгнення російської федерації, довела те, що цивільне населення України не тільки залишається незахищеним під час воєнних дій, але й є чітко визначеним об'єктом для військових уражень у рамках комплексного застосування росією усіх можливих заборонених форм і методів ведення повномасштабної війни гібридного характеру.

Крім того, світовий стрімкий розвиток військових технологій, умов застосування сучасного озброєння та зміна характеру ведення бойових дій створюють нові, раніше не ідентифіковані та недосліджені загрози для мирного населення, вимагаючи постійного вдосконалення механізмів їхнього захисту.

Історично склалося так, що саме цивільне населення стає найбільш вразливою категорією під час збройних конфліктів, зазнаючи не лише фізичних втрат, але й психологічних травм, економічних збитків та соціальної дезорганізації. Міжнародне гуманітарне право, розвиваючись протягом останніх

майже двох століть, створило фундаментальну базу для захисту цивільних осіб, проте сучасні виклики вимагають нових підходів та рішень.

Російсько-українська війна яскраво демонструє масштаби загроз для цивільного населення у сучасних конфліктах. За даними ООН, з початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну у лютому 2022 року, тисячі мирних жителів загинули внаслідок обстрілів житлових районів, лікарень, шкіл та інших цивільних об'єктів. Крім того, досить не підрахованими залишаються численні жертви серед цивільного населення на окупованих територіях, які стали цілеспрямованими об'єктами фізичного знищення окупаційною адміністрацією і російською армією у рамках «денацифікації» нашої держави. Президент України Володимир Зеленський не перестає підкреслювати, що такі дії є воєнними злочинами та порушенням усіх міжнародних конвенцій щодо захисту цивільного населення [2].

Також особливо гострою проблемою стає забезпечення безпеки критичної інфраструктури, від якої залежить життєзабезпечення цивільного населення. Атаки на електростанції, водоочисні споруди, лікарні та інші важливі об'єкти створюють загрозу гуманітарної катастрофи. Досвід України показує, що навмисне руйнування такої інфраструктури використовується як інструмент тиску на цивільне населення та може призвести до масштабних гуманітарних кризових явищ.

Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн зазначала, що захист цивільного населення України має бути пріоритетом міжнародної спільноти, і ЄС продовжуватиме надавати гуманітарну допомогу та підтримку постраждалим регіонам. Міжнародна спільнота повинна розробити ефективні механізми швидкого реагування на гуманітарні кризи та забезпечення доступу гуманітарних організацій до постраждалих територій [3].

У свій час історичний досвід Другої Великої війни та повоєнних регіональних конфліктів показав необхідність створення міжнародної системи захисту цивільного населення. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них стали важливим кроком у цьому напрямку. Проте, сучасні збройні конфлікти демонструють нові виклики, пов'язані з використанням високоточної зброї, кібератаками та широкими спектрами інформаційної війни.

При опрацюванні проблематики захисту цивільного населення, особливу увагу слід приділяти захисту його вразливих груп – жінок, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Необхідно розробляти спеціальні програми підтримки та евакуації цих категорій населення, враховуючи їхні особливі потреби та обмеження. Важливим аспектом є також забезпечення доступу до медичної допомоги та необхідних ліків.

Міністр закордонних справ Німеччини Анналена Бербок наголошувала на необхідності посилення міжнародних механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини та порушення прав цивільного населення. Відповідно, діяльність Міжнародного кримінального суду та створення спеціальних трибуналів є важливими інструментами забезпечення

справедливості та запобігання майбутнім злочинам проти цивільного населення [4].

Психологічні травми та посттравматичний синдром стають все більш поширеними наслідками збройних конфліктів для цивільного населення. Необхідно розвивати системи психологічної підтримки та реабілітації постраждалих, особливо дітей та молоді. Міжнародний досвід показує, що своєчасна психологічна допомога значно знижує ризик довготривалих негативних наслідків для ментального здоров'я населення.

Важливим аспектом захисту цивільного населення є забезпечення доступу до освіти під час конфлікту. Досвід України демонструє необхідність створення систем дистанційного навчання та забезпечення безпечних умов для продовження освітнього процесу. Освіта не лише забезпечує розвиток молодого покоління, але й допомагає зберегти соціальну структуру суспільства.

Інформаційна війна та пропаганда становлять окрему загрозу для цивільного населення. Поширення дезінформації може ускладнювати процес евакуації, створювати панічні настрої та перешкоджати наданню гуманітарної допомоги. Важливим елементом захисту цивільного населення є забезпечення доступу до достовірної інформації та протидія інформаційним маніпуляціям.

Економічні наслідки збройних конфліктів для цивільного населення часто бувають катастрофічними. Втрата роботи, знищення майна, інфляція та руйнування економічної інфраструктури призводять до зубожіння населення та гуманітарної кризи. Міжнародна спільнота повинна розробляти механізми економічної підтримки постраждалого населення та відновлення економіки після конфлікту.

Важливим аспектом захисту цивільного населення є забезпечення екологічної безпеки. Руйнування промислових об'єктів, забруднення води та ґрунту, знищення природних екосистем, - створюють довготривалі загрози для здоров'я населення. Необхідно розробляти механізми моніторингу екологічної ситуації та ліквідації наслідків екологічних катастроф, спричинених військовими діями.

Отже, захист цивільного населення під час збройних конфліктів залишається одним з найважливіших завдань міжнародного співтовариства. Досвід російсько-української війни демонструє необхідність удосконалення існуючих механізмів захисту та створення нових ефективних інструментів реагування на порушення прав цивільного населення. Міжнародна спільнота повинна консолідувати зусилля для запобігання жертвам серед мирного населення та забезпечення невідворотності покарання за воєнні злочини [5, с. 57; 6, с. 143; 7].

Для ефективного захисту цивільного населення необхідно розвивати комплексний підхід, який включає не лише військові та правові аспекти, але й гуманітарні, соціальні, економічні та екологічні компоненти. Особливу увагу слід приділяти розвитку систем раннього попередження, евакуації населення та надання гуманітарної допомоги.

І беззаперечно, що майбутнє у сфері міжнародно-правового захисту цивільного населення залежить від здатності світової спільноти адаптуватися до нових викликів та загроз, розробляти інноваційні підходи до вирішення гуманітарних проблем та забезпечувати ефективне впровадження міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. №6. 2022. 5 с. URL: https://www._01_10_6_2022_Падалка.pdf (дата звернення: 31.01.2025).
2. Михайлов Дмитро. «Порушення санкцій проти російської федерації має трактуватися як співучасть у війні – Зеленський». 31 січня 2025 [Інформаційний портал: СУСПІЛЬНЕ-НОВИНИ]. URL: <https://suspilne.media/938863-porusenna-sankcij-proti-rf-mae-traktuvatisa-ak-spivucast-u-vijni-proti-ukraini-zelenskij/> (дата звернення: 31.01.2025).
3. Урсула фон дер Ляєн оголосила про новий пакет допомоги ЄС для підтримки енергетичної безпеки України взимку. 20 вересня 2024. [Інформаційний портал: Euneighbourseast.eu]. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/ursula-fon-der-lyayen-ogolosyla-pro-novyj-paket-dopomogy-yes-dlya-pidtrymky-energetychnoyi-bezpeky-ukrayiny-vzymku/> (дата звернення: 31.01.2025).
4. Дмитро Кулеба провів у Києві переговори з федеральною міністеркою закордонних справ Німеччини Анналеною Бербок. 21 травня 2024 року. [Інформаційний портал: Міністерство закордонних справ України]. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-proviv-u-kiyevi-peregovori-z-federalnoyu-ministerkoyu-zakordonnih-sprav-nimechchini-annalenoyu-berbok> (дата звернення: 31.01.2025).
5. Іванов І., Симоненко А. Захист цивільного населення в умовах війни. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: *збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару*, 29 квітня 2017. Кривий Ріг, 2022. С. 56–58.
6. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. №70. С. 141-145. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/22.pdf> (дата звернення: 31.01.2025).
7. Спільне комюніке Міністерської зустрічі України та країн Південно-Східної Європи. 17 січня 2025 року. [Інформаційний портал: Міністерство закордонних справ України]. URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilne-komyunike-ministerskoyi-zustrichi-ukrayini-ta-krayin-pivdenno-shidnoyi-yevropi> (дата звернення: 31.01.2025).

Пермяков Д. С.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

АНТРОПОЦЕНТРИЧНІ ПОЗИЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СТВОРЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ПІДГРУНТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Українська філософсько-правова традиція навіть до академічного та юридичного оформлення концепції прав людини, акцентувалася на ідеалах справедливості, свободи та рівності. Згідно з дослідженнями Марії Братасюк та Оксани Росоляк, - український світогляд історично формувався у рамках природно-правової парадигми, що обумовлено культурно-історичними та ментальними особливостями народу. Саме цим пояснюється переважання натуралістичного підходу в українській правовій думці. Такі якості, як: духовність, гідність, індивідуалізм, толерантність, релігійність та волелюбність, які традиційно властиві українцям, стали основою для формування норм природного права, спрямованих на захист особистості [1, с. 7].

Питаннями філософсько-правового підґрунтя забезпечення прав людини з позицій врахування інтересів у сфері національної безпеки займалася низка науковців, серед яких: Н. І. Бордун-Комар, С. Г. Гордієнко, І. Б. Іванків, А. М. Кислий, М. В. Ковалів, М. І. Козюбра, О. В. Курганська, А. М. Мерник, В. А. Омельчук, М. Г. Патей-Братасюк, М. П. Стрельбицький, Я. В. Якимович та ряд інших.

Отже, протягом тривалого часу взаємодія між державою та її громадянами у рамках побудови громадянського суспільства розглядалася за замовчуванням (виходячи зі змісту відповідних галузевих нормативно-правових актів) як «внутрішня справа» влади, що, зокрема, обмежувало механізми захисту прав людини національними рамками. Навіть після прийняття під егідою ООН ряду декларацій і конвенцій з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина, цей підхід залишався домінуючим у міжнародній практиці [2].

Як зазначає М. І. Козюбра, сьогодні повага до прав і свобод особистості виступає ключовою умовою стабілізації соціальних відносин, а також

фундаментом для досягнення справедливості та добробуту у глобальному контексті. Для України реалізація цього принципу має стратегічне значення, оскільки лише через дотримання демократичних стандартів можливий прогресивний розвиток держави і, відповідно, сталий розвиток на надійне функціонування механізму забезпечення національної безпеки [3, с. 153].

Звісно, що російсько-українська війна вносить у цей процес свої корективи. Мова йде, насамперед, про аспекти вимушеності з боку держави тимчасово обмежувати (відповідно до Конституції держави) ряд прав і свобод громадян у рамках реалізації нормативів про правовий режим воєнного стану.

Конституція України у ч. 2 ст. 64 допускає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, і одночасно наводить повний перелік тих прав і свобод, які не можуть обмежуватись навіть в умовах правових режимів воєнного або надзвичайного стану.

Як нам вказує О. В. Курганська, зважаючи на проголошення Основним Законом вимог про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, то і в умовах воєнного стану запровадження обмежень прав і свобод людини і громадянина не повинно призводити до безпідставного втручання зі сторони органів державної влади та місцевого самоврядування у їх здійснення громадянами [4].

У цьому контексті варто звернути увагу на позицію В. М. Братасюк та М. Г. Братасюк, які вважають, що всі принципи права є вираженням ідеї людської самоцінності й автономії, а тому містять потужний гуманістичний потенціал, завдяки якому відносини між людьми набувають статусу правових. Для того, щоб бути реальним суб'єктом права, людина має стати особистістю, тобто, автономним індивідом, який самостійно пізнає, оцінює, самовизначається, діє. Справді, саме автономна особа – індивідуальність з власною життєвою позицією, системою цінностей і розвиненою раціональною суспільною позицією здатна на зважений, самостійний вибір [5, с. 24]. При цьому смислові риси права виражають ціннісно-орієнтовані акти – акти визнання, сутність яких полягає у спрямованості на будь-який соціальний суб'єкт, безвідносно до його соціального становища та ступеню розвитку його соціально-ціннісних орієнтирів. У таких актах інша особа сприймається як цінність, що заслуговує на правові гарантії, рівноцінні для усвідомлювача такої позиції, тобто, відбувається ототожнення кожного індивіда з іншим, що дозволяє уявити його як «антропологічний еквівалент принципу формальної рівності». Таке сприйняття інших суб'єктів соціуму – це шлях до балансу різних інтересів, що має бути вигідно всім. Звісно, людина як суб'єкт права має мати відповідний духовно-культурний рівень для того, щоб будь-яка інша особа була сприйнята саме таким чином [5, с. 25].

Інший аспект дослідження полягає у тому, що інтеграція світового співтовариства підкреслює зростання ролі міжнародних інститутів у захисті прав людини. Це вимагає глибокого аналізу процесів адаптації національних

правових систем до міжнародних норм. Як нам підкреслює І. Б. Іванків, ефективність міжнародних та внутрішніх механізмів захисту прав визначається, зокрема, успішним впровадженням міжнародно-правових стандартів у національне законодавство [6, с. 14].

Перше десятиліття XXI століття позначилося інтенсифікацією глобальних інтеграційних процесів. Світ зіткнувся з необхідністю об'єднання зусиль для подолання таких викликів, як тероризм, екологічні кризи, економічна нерівність та військові конфлікти, які безпосередньо впливають на потенційну спроможність реалізації прав людини хоча б у рамках дії національного законодавства. Наразі більшість з цих проблем проявляються надзвичайно гостро, зокрема, при первинному аналізі наслідків повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та трьох річним продовженням російсько-українського збройного конфлікту. Разом з тим, як зазначає Н. І. Бордун-Комар, право на захист є базовим елементом збереження прийнятних та звичних життєвих умов [7, с. 124].

Як вбачає Я. В. Якимович, філософія правозахисної діяльності може варіюватися залежно від типу праворозуміння. Природно-правова доктрина, наприклад, акцентує на людиноцентричності, де інтереси особистості та її права пріоритетні над державними чи груповими. Для відновлення порушених прав необхідно ґрунтуватися на конституційних принципах, які узгоджуються з міжнародними стандартами захисту прав людини, та використовувати методи, що відповідають заявленим цінностям права [8].

Український досвід доводить, що інтеграція у світовий простір неможлива без розвитку міжнародних та національних механізмів захисту прав. Важливим кроком є гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами. Принцип поваги до прав людини, який лежить в основі сучасних міжнародних відносин, вимагає від кожної держави дотримуватися цих стандартів без винятків. Більшість міжнародних норм у сфері прав людини потребують імплементації у національне право, оскільки вони не мають прямої дії. Міжнародні документи часто встановлюють загальні стандарти, обмежуючи свободу держав у формуванні власних правових систем. Це свідчить про зростання ролі особи як суб'єкта міжнародного права. Окрему увагу привертає дослідження М. В. Коваліва, який розглядає т.з. «права третього покоління», такі як: право на мир, сталий розвиток та здорове довкілля, як солідарні права людства [9, с. 79].

Отже, міжнародні стандарти прав людини є універсальними, взаємопов'язаними та ґрунтуються на природі людини. Їхнє усвідомлення та впровадження сприяють трансформації національної правової системи, насамперед, у контексті якісного та всебічного забезпечення національної безпеки та національних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Братасюк Марія, Росоляк Оксана. Правова нормотворчість: проблема якісного виміру. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2(18). 2019. С. 5-12.
2. Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 21.01.2025).
3. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
4. Курганська О. В. Обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану: проблеми правового регулювання / *Матеріали круглого столу «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та перспективи розвитку»* (Острог, 28 січня 2023 року). 7 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint> (дата звернення: 21.01.2025).
5. Братасюк В. М., Братасюк М. Г. Принцип визнання як необхідна засада становлення людини-особистості як суб'єкта права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021, №1 (21). С. 22-28.
6. Іванків І. Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень*. Київ, 2019. 20 с.
7. Бордун-Комар Н. І. Захист прав людини в Україні у контексті основних типів праворозуміння: *дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 – філософія права*. НАВС. Київ, 2021. 270 с.
8. Якимович Я. В. Парадигма антропоцентризму суб'єктів публічної влади у конституціоналізмі сучасних держав центральної та Східної Європи. *Дис ... канд. юрид. наук: 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32843/2/dis.pdf>.
9. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.
10. Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: *збірник тез Науково-практичної конференції* (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, редкол.: А. М. Мерник, М. Д. Вовченко. 2024. 215 с.
11. Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції: *збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 27 червня 2019 р.) Київ: ВАІТЕ, 2019. 378 с.
12. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України. *Навчальний посібник: у 2-х ч.: Ч. I* / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П.

Стрельбицького. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021.
304 с.

Пранович Д. А.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

АСПЕКТИ ПРАВОМІРНОСТІ ВИМУШЕНИХ ОБМЕЖЕНЬ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Правовий інститут обмеження прав людини як необхідний і безумовний інструмент функціонування демократичного суспільства в умовах наростання критичних загроз національній безпеці держави і, відповідно, її функціонування в умовах особливих правових режимів, - вже тривалий час викликає увагу правників-дослідників.

У сучасних умовах існування Української держави, вимушеної протистояти збройній агресії російської федерації та її сателитів, питання захисту прав людини у таких непростих умовах постає як одне з найважливіших для будь-якої правової держави. Водночас, реалії існування держави в умовах правового режиму воєного часу диктують необхідність тимчасових обмежень конституційних прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки, інтересів оборони та національної стабільності. Вимушені обмеження, хоча й виправдані в екстремальних умовах нейтралізації потужних зовнішніх загроз, - потребують ретельного правового регулювання, аби уникнути зловживань владою та порушення принципів верховенства права. З 24 лютого 2024 року збройна агресія російської федерації змусила весь державний механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина перейти до функціонування за правилами правового режиму воєнного стану [1].

Як вбачають С. В. Матвєєв та О. М. Романова, аналіз законодавства України та міжнародних норм права свідчить, що правомірність обмеження конституційних прав визначається низкою критеріїв: законністю, пропорційністю, тимчасовістю та наявністю необхідності. Однак, на практиці ці принципи часто порушуються через недосконалість правового регулювання або недостатню ефективність його застосування [2, с. 77].

Взагалі, питанням правомірного обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні присвятили свої наукові дослідження: О.

Андрієвська, М. Гаврильців, Ю. Ірха, Д. Забзалюк, Т. Кірієнко, М. Ковалів, Н. Кушакова, Н. Лепіш, О. Лотюк, С. Матвеєв, М. Осядла, Т. Подорожна, С. Рабінович, О. Романова, Н. Савінова, М. Савчин, А. Самотуга, М. Селівон, Л. Стрельбицька, В. Філатов, С. Шевчук та інші дослідники.

В українському законодавстві на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість з них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом. Таке обмеження допускається не тільки під час дії правового режиму воєнного стану, але й в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [3, с. 79].

Україна обрала шлях демократичної держави, яка невпинно прямує до європейського суспільства. Тому, відповідно до стандартів європейського законодавства, реалізація та захист прав і свобод людини та громадянина є пріоритетом для всіх державних органів. Не зважаючи на це, норми міжнародного та національного права передбачають випадки, коли держава має право відступити від своїх зобов'язань щодо додержання прав та свобод людини і громадянина, зокрема, під час впровадження особливих правових режимів функціонування держави, при недотриманні яких життя громадян і належне функціонування держави перебуватимуть під загрозами [4, с. 10].

Після війни такою ситуацією можуть стати кризові ситуації, що загрожують національній безпеці, тому може виникнути питання чи потрібно залишати режим конституційного обмеження прав та свобод людини і громадянина для збереження належного рівня державної безпеки.

У рамках доповіді будемо намагатись окреслити ключові проблеми, пов'язані із вимушеним обмеженням прав і свобод громадян:

- правова невизначеність: недостатня чіткість формулювань у законах, що дозволяють запроваджувати обмеження;

- відсутність ефективного механізму контролю: недовершеність судової системи у забезпеченні захисту прав під час кризових ситуацій.

- надмірність обмежень: практичні випадки перевищення необхідних заходів, що можуть призводити до невиправданого необхідністю воєнного часу порушення прав людини.

При цьому, як вбачається, особливу увагу заслуговує аналіз досвіду інших країн щодо обмеження прав під час надзвичайного та воєнного станів. Наприклад, практика впровадження комендантської години, обмеження зібрань або свободи слова, яка у багатьох випадках супроводжувалася розробкою тимчасових правових норм, що чітко визначають межі таких обмежень.

Проте, як вбачає ряд дослідників, зокрема, Т. П. Кірієнко та М. Т. Гаврильців, сучасний правовий статус людини в Україні взагалі характеризується доволі слабкою соціально-правовою захищеністю, недостатньою гарантованістю прав і свобод, відсутністю необхідних механізмів безпеки кожного. Тому, в Україні питання реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану постає найбільш гостро, адже життя людини потребує реального втілення гарантованих прав і свобод, тобто створення правового механізму забезпечення їх реалізації під час виникнення різних ситуацій надзвичайного характеру, зокрема в умовах воєнного стану, коли нормальне життя суспільства та функціонування держави стає неможливим об'єктивно [5, с. 116; 6, с. 121].

На погляд І. Іванківа та Т. Подорожньої, для вирішення правових проблем, що виникають під час вимушеного обмеження прав і свобод громадян, необхідно розробити детальну правову регламентацію таких обмежень. По-перше, важливо забезпечити чіткі критерії для введення обмежень, які б відповідали стандартам міжнародного права. По-друге, необхідно розширити механізми контролю за такими обмеженнями з боку судової влади та організацій громадянського суспільства, щоб гарантувати, що обмеження застосовуються тільки в межах, необхідних для досягнення законних цілей [7, с. 67; 8, с. 216].

Забезпечення збалансованості між безпекою та правами громадян потребує постійного моніторингу та аналізу ефективності існуючих правових норм інших країн.

Міжнародна практика демонструє різні підходи до регулювання обмежень прав і свобод у кризових ситуаціях. Наприклад, у Європейському Союзі (ЄС) важливу роль відіграють принципи пропорційності та прозорості. Зокрема, у Німеччині та Франції запроваджено громадський контроль та чіткі й тимчасові обмеження під час епідемій. З іншого боку, в деяких країнах, таких як Угорщина, влада в деяких випадках надмірно централізована [9, с. 46].

Посилення національних механізмів захисту прав людини в умовах війни об'єктивно потребує і міжнародної співпраці. Досвід інших країн також показує, що в таких умовах важливо посилювати співпрацю з міжнародними організаціями, що уповноважені захищати права людини на міжнародному рівні, зокрема з ООН та Радою Європи.

Так, 4 квітня 2023 року Рада ООН з прав людини ухвалила оновлену версію резолюції «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок російської агресії» [10]. Резолюція передбачає «розслідування всіх передбачуваних порушень прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів у контексті агресії росії проти України, а також встановлення фактів, обставин і першопричин таких порушень і зловживань». Ключові елементи резолюції включають заклик до російської федерації припинити незаконне примусове переміщення і депортацію цивільних осіб та інших осіб, які перебувають під захистом (включаючи дітей у дитячих будинках, неповнолітніх без супроводу дорослих і розлучених дітей), в межах України або у російську федерацію, і вимагати безперешкодного, негайного, безперервного і безпечного

доступу до них представників і співробітників міжнародних правозахисних і гуманітарних механізмів; надати достовірну і всеосяжну інформацію про кількість і місцезнаходження цих цивільних осіб, а також забезпечити їх гідне поводження з ними і безпечне повернення. Крім того, Рада ООН з прав людини закликала російську федерацію забезпечити негайний доступ представників міжнародних правозахисних і гуманітарних механізмів до всіх військовополонених, насильно затриманих і депортованих осіб. Безумовно, всі ці правопорушення мають бути предметом належного судового розгляду, а винні у скоєнні воєнних злочинів мають бути притягнуті до відповідальності.

Система відповідальності за воєнні злочини виходить за рамки нашого дослідження і є самостійним елементом правового механізму захисту прав і свобод людини. Разом з тим, зазначимо, що у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права основним міжнародним інструментом є Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. Відповідно до пункту 6 статті 124 Конституції України, Україна визнала юрисдикцію Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду (з певними поправками) 21 серпня 2024 року Законом України № 3909-IX від 21.08.2024 [11].

О. Лотюк зазначає, що з огляду на особливі обставини, які виникають у зв'язку з чинністю правового режиму воєнного стану, бажано підкреслити особливий зміст реалізації та захисту прав людини не тільки під час, а й після припинення збройного конфлікту, у відбудовний період, коли для захисту порушених прав і свобод повинні застосовуватись спеціальні заходи, імунітети, компенсаційні механізми тощо. Загалом, питання прав людини в умовах воєнного стану є надзвичайно складними та багатограними. Однак, збереження режиму обмежень прав і свобод людини і громадянина у післявоєнний період вимагає комплексного поєднання кількох чинників забезпечення національної безпеки: 1) конституційні обмеження прав і свобод людини і громадянина (як повоєнна необхідність) мають відповідати нормам міжнародного та національного права; 2) здатність держави забезпечити власну безпеку та захистити права і свободи своїх громадян [4, с. 12].

Таким чином, як вбачається, обмеження прав і свобод людини і громадянина можливе лише у виняткових випадках, передбачених міжнародним та національним законодавством. Такими підставами є: введення воєнного стану на всій території України відповідно до чинних правових норм. У післявоєнний період також можуть виникати кризові ситуації, що загрожуватимуть національній безпеці України, і, відповідно, потребуватимуть спеціального законодавчого регулювання.

Отже, проблема вироблення ефективного конституційно-правового механізму реалізації прав людини в умовах особливих правових режимів для нашої країни є однією з найбільш важливих у порядку денному. Відповідно, роль конституційних гарантій захисту та конституційних правозахисних механізмів у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини перебільшити неможливо.

Відповідно, аксіомно: обмеження прав і свобод людини є необхідним складником правової системи будь-якої демократичної держави та сучасного суспільства, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання і створення окремого інституту права міжгалузевого характеру [11, с. 45].

Список використаних джерел:

1. 13 пріоритетних кроків держави у сфері захисту прав людини в умовах збройної агресії проти України у 2025 році. URL: <https://zmina.ua/event/13-priorytetnyh-kroktiv-derzhavy-u-sferi-zahystu-prav-lyudyny-v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-protu-ukrayiny-u-2025-roczii/> (дата звернення: 26.12.2024).
2. Матвеев С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні / *Часопис Київського університету права*, 2023/2. С. 76-80.
3. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5/15. С. 78-87.
4. Лотюк О. С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 9-15.
5. Кірієнко Т. П. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. С. 116-124.
6. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: *матеріали наукового семінару* (21 червня 2024 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.
7. Іванків І. Права людства: *монографія*. Київ: Ваіте, 2020. 158 с.
8. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації. *Монографія*. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
9. Конституціоналізм в умовах війни: *збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції*. Львів: ПП "Видавництво "БОНА", 2022. 254 с.
10. Коментар МЗС України щодо схвалення Радою ООН з прав людини резолюції «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок російської агресії». Офіційний портал МЗС України. Опубліковано 06 квітня 2024 року. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ua-ukrayini-shchodo-shvalennya-radoyu-onn-z-prav-lyudini-rezolyuciyi-situaciya-z-pravami-lyudini-v-ukrayini-vnaslidok-rosijskoyi-agresiyi> (дата звернення: 26.12.2024).
11. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.12.2024).
12. Мерник А. М, Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42-47.

13. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): *дис. ... канд. юрид. наук.* Київ, 2016. 202 с.
14. Стрельбицька Л. Стан управлінської еліти та її вплив на національну безпеку України / Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні: *матеріали науково-практичного семінару*, 11–12 березня 2002 р. За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К.: Видво УАДУ, 2002. 253 с.
15. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах.* Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.
16. Європейська Конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525 (дата звернення: 26.12.2024).
17. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.12.2024).
18. Наукова конференція здобувачів вищої освіти та молодих вчених Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 30 трав. 2024 р.): *тези доповідей* / М-во оборони України ; Військ.-юрид. ін-т Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 144 с.

Рак Б. А.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Юшкевич В. В.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри СГ та ПД
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У МІНІМІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройна агресія проти України створила масштабну гуманітарну кризу, що охоплює численні аспекти: загибель мирних жителів, руйнування інфраструктури, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб та проблеми із забезпеченням базових потреб населення. У цьому контексті Національна гвардія України (НГУ) відіграє важливу роль у зменшенні гуманітарних наслідків конфлікту, виконуючи як військові, так і правоохоронні функції. Її діяльність включає евакуацію населення, доставку гуманітарної допомоги, розмінування територій, відновлення інфраструктури та надання психологічної допомоги постраждалим [1].

Національна гвардія України забезпечує евакуацію цивільного населення з небезпечних районів, що дозволяє мінімізувати жертви серед мирних мешканців. Завдяки співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями, такими як Червоний Хрест та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), здійснюється організація гуманітарних коридорів та супровід конвоїв з населенням [2]. Крім того, НГУ бере активну участь у розподілі гуманітарної допомоги, забезпечуючи доставку продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни та теплої одягу до прифронтових зон і звільнених територій [3]. Важливою частиною гуманітарної діяльності є також відновлення критичної інфраструктури, зокрема ремонт енергетичних, водопостачальних та освітніх об'єктів [4].

Окремим напрямом роботи Національної гвардії є розмінування територій, що залишаються небезпечними через значну кількість мін та вибухонебезпечних предметів. У тісній координації з Державною службою України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та міжнародними спеціалізованими організаціями, такими як Geneva International Centre for Humanitarian Demining, здійснюється ідентифікація та знешкодження вибухонебезпечних залишків війни [5]. Це дозволяє не лише забезпечити безпеку для місцевого населення, а й відновити економічну діяльність у постраждалих регіонах.

Психологічна реабілітація також є важливою складовою гуманітарної місії НГУ. У співпраці з міжнародними партнерами, такими як UNICEF та Всесвітня продовольча програма (WFP), реалізуються програми психологічної підтримки для постраждалих дітей, жінок та військовослужбовців [6]. У регіонах, що постраждали від активних бойових дій, створюються мобільні центри психологічної допомоги, які надають підтримку як цивільним, так і військовим особам, що зазнали психологічних травм [7].

НГУ також відіграє важливу роль у документуванні воєнних злочинів. Зібрані підрозділами докази передаються до Національного бюро розслідувань України, Міжнародного кримінального суду (МКС) та правозахисних організацій, таких як Human Rights Watch [8]. Це дозволяє забезпечити правову оцінку дій агресора та сприяти притягненню винних до відповідальності.

Таким чином, Національна гвардія України відіграє ключову роль у зменшенні гуманітарних наслідків збройного конфлікту, реалізуючи широкий спектр заходів, спрямованих на евакуацію, допомогу постраждалим, розмінування територій, відновлення інфраструктури та підтримку психологічного здоров'я населення. У майбутньому подальша міжнародна підтримка, розширення співпраці з гуманітарними організаціями та покращення матеріально-технічної бази дозволять ще ефективніше виконувати гуманітарну місію та забезпечувати безпеку українських громадян.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про Національну гвардію України" від 13.03.2014 № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 17. С. 580.
2. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Гуманітарна діяльність в Україні. URL: <https://www.unhcr.org/ua/>
3. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Діяльність в Україні. URL: <https://www.icrc.org/en/where-we-work/europe-central-asia/ukraine>
4. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. Humanitarian Demining Operations. URL: <https://www.gichd.org>.
5. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). Діяльність у сфері розмінування. URL: <https://dsns.gov.ua>.
6. UNICEF в Україні. Психосоціальна підтримка дітей. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>.
7. Всесвітня продовольча програма ООН (WFP). Гуманітарна допомога в Україні. URL: <https://www.wfp.org/countries/ukraine>.
8. Human Rights Watch. Reports on War Crimes in Ukraine. URL: <https://www.hrw.org> (дата звернення: 30.01.2025).

Романов А. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
ПЗВО «Міжнародний класичний
Університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Науковий керівник:
Шаповалова Г.,
старший викладач кафедри права
ПЗВО «Міжнародний класичний
університет імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

В даній роботі проаналізовано питання реалізації норм міжнародного гуманітарного права, як права ведення збройних конфліктів. Особливу увагу присвячено проблемним аспектам міжнародного гуманітарного права та тенденціям новітніх необхідних змін. Мотивовано, що трансформація соціальної, політичної та економічної реальності зумовлюють потребу систематичного перегляду та оновлення правового регулювання права війни. Виокремлено комплекс проблем, що супроводжують норми міжнародного гуманітарного права на сучасному етапі розвитку нормативної системи:

- проблеми реалізації принципу пропорційності;
- проблеми неефективності норм міжнародного гуманітарного права;
- наявність відносин військового характеру, що не врегульовані нормами права;
- прогалини у правовому регулюванні, у зв'язку з модернізацією та новітністю деяких соціальних явищ.

Аргументовано, що причини невдачі міжнародного гуманітарного права (МГП) полягають не в тому, що правил недостатньо, а в тому, що механізми реалізації іноді виявляються дефектними за своєю суттю, а найчастіше неефективними через різні теоретичні та практичні проблеми. Використано комплексну методологію, особливо репрезентативною є авторське дослідження поведінки дітей на прикладі воєнних дій, що здійснюються росією на території України у 2022-2024 роках.

У роботі тезисно висвітлюється актуальна й важлива тема міжнародного гуманітарного права (МГП), що регулює правила ведення збройних конфліктів, а також аналізує проблемні аспекти його реалізації в сучасному світі. Нижче наведено ключові моменти, на яких акцентується увага:

Становлення нових тенденцій і змін у МГП:

- Трансформація соціальної, політичної та економічної реальності вимагає адаптації та оновлення нормативної бази МГП.

- Наукова доктрина відіграє важливу роль у виявленні недоліків та визначенні напрямів для удосконалення права війни.

Головні проблеми МГП:

- Реалізація принципу пропорційності: труднощі у забезпеченні балансу між військовою необхідністю та захистом цивільного населення.

- Неефективність норм: причиною цього є не стільки недосконалість правил, скільки відсутність ефективних механізмів їх реалізації.

- Прогалини у правовому регулюванні: існують новітні явища (наприклад, кіберзагрози чи використання автономних бойових систем), які потребують правового осмислення.

- Військові відносини, що виходять за рамки чинного регулювання: приклади включають гібридні війни, застосування нових технологій.

Особливий акцент на воєнні дії росії проти України:

- Дослідження зосереджується на впливі воєнних дій на вразливі категорії населення, зокрема на дітей.

- Приклад військового вторгнення росії в Україну в 2022 році підкреслює важливість вдосконалення МГП для захисту прав людини у сучасних збройних конфліктах.

Недоліки механізмів реалізації норм МГП: Визначено, що проблема не стільки у відсутності норм, скільки у їхній реалізації. Механізми правозастосування нерідко неефективні через політичні, правові та практичні перепони.

Все вищевикладене підкреслює потребу глибшого наукового аналізу, перегляду нормативних положень і створення дієвих механізмів для забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. ICRC, Views of the ICRC on autonomous weapon systems, paper submitted to the Convention on Certain Conventional Weapons Meeting of Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems (LAWS), 11 April 2016. URL: <https://www.icrc.org/en/document/viewsicrc-autonomous-weapon-system>.

2. Henderson I., Reece K. Proportionality Under International Humanitarian Law (IHL): The ‘Reasonable Military Commander’ Standard and Reverberating Effects (January 24, 2018). Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vol. 51, No. 3, 835, 2018, U. of Adelaide Law Research Paper No. 2018-43, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3108324> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3108324>.

3. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених. Одеса :Фенікс, 2016, 206–227.

4. Uddin Khan B., Nasrullah N. Implementation of International Humanitarian Law and the Current Challenges In: Revisiting the Geneva Conventions: 1949-2019. Brill :Nijhoff. 2019. P. 262–299 DOI: https://doi.org/10.1163/9789004375543_012.

5. NATO. Allied Joint Doctrine Edition E Version 1.2017. Brussels : NATO Standardization Office.

6. Dov Bachmann J. and S. Syria – A Hybrid War Case Study Meredith Journal of Military and Strategic Studies 2021. V. 21, Is. 1. C. 33-55.

Федчук Т. Ю.,
ад'юнкт I курсу,
Національний університет оборони України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Руснак Ю. І.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України

ПРОБЛЕМИ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) – система норм міжнародного права, які застосовують під час збройних конфліктів задля забезпечення захисту осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у воєнних діях внаслідок хвороби, поранення або будь-якої іншої причини (жертв конфлікту). З цією метою МГП визначає правовий статус осіб і об'єктів у зоні ведення воєнних дій; обмежує сторони конфлікту у виборі засобів, методів ведення воєнних дій; регламентує права та обов'язки захищених осіб; встановлює відповідальність для держави і фізичних осіб за порушення його норм.

Норми МГП зводяться до адаптованих до умов збройного конфлікту принципів гуманності: розрізнення, пропорційності, заборони заподіяння надмірних ушкоджень і зайвих страждань. Стисло вони викладені в Пам'ятці військовослужбовця Збройних Сил України (далі – ЗСУ) у Додатку 4 до Інструкції “Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України” [1]. Інструкція конкретизує міжнародно визнані норми МГП і регламентує їх виконання під час відсічі і стримування збройної агресії щодо: захищених осіб; захищених об'єктів; захисту медичних місій; правил ведення воєнних дій.; відповідальності за порушення цих норм – індивідуальну і державну тощо. Обов'язки з дотримання цієї Інструкції поширюються на носіїв МГП - особовий склад і керівництво ЗСУ та інших державних воєнних формувань, що визначено в Пам'ятці військовослужбовця так, - “Недотримання будь якої з перерахованих вище вимог може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності”.

Водночас, у Розділі V. ст.1. п.1. Інструкції зазначено, що дотримання норм МГП можливе лише за наявності у військовослужбовців теоретичних знань та практичних навичок з їх застосування. А тому, “Організація вивчення норм МГП у Збройних Силах України є важливим завданням державного рівня, обумовленим зобов'язанням України перед міжнародною спільнотою” [1]. Додаток 1 до Інструкції містить орієнтовний перелік основних джерел МГП: багатосторонніх міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України. Міністерство освіти та науки України (далі – МОН), як державна

інституція, також підкреслює актуальність вивчення МГП та забезпечує поширення знань з МГП серед цивільних осіб у закладах загальної середньої освіти (лист МОН України 1.1/15776-24 від 30.08.2024 р.) з використанням освітніх ресурсів з МГП, більшість з яких розроблені Українською Гельсінською Спілкою Прав Людини у партнерстві з МОН України та Товариством Червоного Хреста України.

Щодо реалізації норм МГП на практиці, Україна стикнулася з рядом проблем. Так, збройний конфлікт, який росія спочатку намагалася видати за внутрішній, зараз набув усіх ознак міжнародного, в нього росія втягла Білорусь, Іран та Північну Корею. Відповідно, до нього застосовуються Женевські конвенції 1949 р. (I, III, IV) та Додаткові протоколи (I і II). Хоча країна-агресор наполягає на його “внутрішньому” характері і застосуванні свого кримінального права і ДП I, називаючи свою широкомасштабну агресію антитерористичною “спецоперацією. “Правовим підґрунтям” цих злочинів покликане служити “конституційне закріплення” тимчасово окупованих українських територій, не визнане і засуджене світовою спільнотою. Резолюція Європарламенту від 01.03.2022 р.; резолюція Генеральної асамблеї ООН від 02.03.2022 р.; сейми Латвії і Литви, парламент Естонії, Сенат Чеської Республіки визнали росію терористичною державою, а її дії в Україні – геноцидом. На позачерговому засіданні 15.03.2022 р. Парламентська асамблея ради Європи (ПАРЄ) більшістю голосів зупинила членство рф в Організації з відповідними правовими та фінансовими наслідками.

Наразі нема такої норми МГП, яку б не порушила росія. Документально підтверджено Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні достовірність численних фактів: атак на медичні заклади; обстрілів інфраструктури; вбивства рятувальників; застосування хімічної зброї; використання форми ЗСУ; впливу на довкілля шляхом спричинення екологічних катастроф; викрадення українських дітей; широке використання проти цивільних протипіхотних мін, які замасковані під іграшки тощо. Є документальні підтвердження того, що вбивства мирних мешканців здійснювалися за командами військового керівництва[2]. За повідомленням Офісу Генерального прокурора України, з 24.02.2022 р. по 16.01.2025 р. було зареєстровано 152 779 злочинів рф проти України – майже весь спектр воєнних злочинів, які існують у міжнародному праві, був вчинений військами держави-агресора в Україні [4].

Відповідно до звіту Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) від 31.12.24 р. підтверджено кількість жертв серед цивільного населення з 24.02.22 р. по листопад 2024 р. - 40 176: 12 340 загиблими, 27836 пораненими, що продовжували відбуватися на території, контрольованій Урядом України. Російські збройні сили відновили широкомасштабні, скоординовані атаки на енергетичну інфраструктуру України. Атаки з використанням безпілотників ближнього радіусу дії (дронів) майже щодня призводили до загибелі та поранень цивільних осіб, що склало майже половину жертв серед цивільних осіб в регіоні на території, контрольованій Україною в районах

поблизу лінії фронту. Літні люди склали непропорційно високу частку цих жертв [3].

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, Міжнародний кримінальний суд (далі - МКС) розслідує злочини вчинені вищими посадовими особами рф за кваліфікацією “воєнні злочини”, “злочини проти людяності” відповідно до Римського статуту. Наразі МКС пред’явлено шість ордерів на арешт представникам вищого керівництва рф. Римський статут МКС Україна підписала ще 20.01.2000 р. У серпні 2024-го Верховна рада України ратифікувала документ і з 01.01.2025 р. Україна стала 125-м повноправним членом МКС, що дає можливість брати участь у виборах прокурора та суддів, впливати на пріоритети його роботи та працювати над змінами до Римського статуту. Україна може скористатися цим інструментом у підготовці спеціального трибуналу з питань агресії, визначених злочином в межах Римського статуту, підготовки національного правосуддя відповідно до стандартів розслідування МКС. Уже у 2026 р. Україна може висувати свого кандидата на виборах суддів МКС. Питання, над яким слід працювати вже зараз, – підготовка представника України який би відповідав вимогам МКС, який, окрім практичного досвіду з розслідування воєнних злочинів або злочинів проти людяності, був компетентним у питаннях міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права; отримав би підтримку представників більшості держав-учасників. До того ж, юристи та дипломати мають докладати неабияких зусиль аби “українське питання” залишався у порядку денному, адже кожна зі 125 держав – членів МКС відстоюватиме свої інтереси.

Серед проблем, які потребують негайного вирішення – питання застосування протипіхотних мін. Україна є учасницею Оттавської конвенції (1997 р.) про повну відмову від застосування протипіхотних мін ненаправленої дії, повне знищення запасів та ліквідації мінних полів і це стримує ЗСУ від застосування таких мін. Натомість російська федерація не є учасником цієї Конвенції та активно використовує їх проти України з 2014 р. й особливо після широкомасштабного нападу від 24.02.2022 р. Склалась безпрецедентна ситуація, коли держава, яка не є учасником протимінної конвенції, масово використовує міни на території держави-учасниці угоди, обмеженої в діях стосовно цього виду зброї міжнародними зобов’язаннями. Тож, поки йде війна, доцільним вважається призупинити участь України у цій конвенції та використовувати протипіхотні міни, зважаючи на обмеженість України в ресурсах. Міжнародна правозахисна організація Amnesty International, що спочатку теж розкритикувала рішення президента США Джо Байдена у листопаді 2024 р. передати Україні протипіхотні міни, змінила свою позицію, – “... якщо обирати між довгостроковими наслідками мін і миттєвими наслідками окупації, я переконана, що все, що дозволяє захистити українських громадян від агресії, тортур і фізичного знищення, має право на існування”, – підкреслила директорка Amnesty International в Україні [5].

Інша актуальна проблема – грубе нехтування норм МГП країною, засновником ООН і постійним членом Радбезу ООН. Росія не визнає юрисдикції

МКС, не дотримується Конвенції з прав людини. Ігноруючи норми МГП, відповідно до яких комбатант не може бути засуджений лише за участь у збройному конфлікті, заперечуючи міжнародний характер триваючого конфлікту, росія засуджує українських військовополонених за кримінальними статтями – за “тероризм” та дії, направлені на повалення державної влади на окупованих нею територіях України.

Ще одна проблема – відсутність ефективного механізму імплементації МГП у національному законодавстві. Число кримінальних проваджень за статтею порушення законів та звичаїв війни в умовах триваючого збройного конфлікту збільшується, однак існуюче законодавче визначення воєнних злочинів та відсутність відповідної юридичної практики ускладнюють їх кваліфікацію. Стаття 438 Кримінального кодексу України – єдина норма, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, не містить ні визначення воєнного злочину, ні чіткої об’єктивної сторони правопорушення.

Висновок. У своєму розвитку МГП має знайти вирішення політико-правових викликів сьогодення: гібридний характер та висока інтенсивність збройних конфліктів; збільшення числа жертв серед мирного населення; грубе нехтування гуманітарними цінностями та правами людини, неефективність механізмів їх забезпечення; брак політичної волі країн-членів міжнародних угод; ідеї силового переділу світу, що дедалі частіше лунають на міжнародних площадках; неефективність міжнародно-правових інституцій, створених після II Світової війни та реактивний характер їх дій. Вирішення цих та інших проблем, з яким стикається МГП, особливо в останні десятиліття, визначатимуть його подальший розвиток. Тож, імплементація норм МГП у внутрішньодержавному праві, зміцнення спроможності національних систем розслідування воєнних злочинів, тісно переплетені з вивченням і поширенням, — один зі стратегічних глобальних та національних пріоритетів. Кодифікація та законотворчість мають гармонізувати національне кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, щоб знайти оптимальний шлях імплементації положень Римського статуту в українське законодавство.

Список використаних джерел:

1. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. (Наказ МОУ № 164 від 23.03.2017р., зареєстровано у МЮУ 09.06.2017 р. № 704/30572).
2. REPORT ON THE HUMAN RIGHTS SITUATION IN UKRAINE 1 September to 30 November 2024 (31 December 2024). URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-12/PR41%20Ukraine%202024-12-31.pdf>
3. Protection of Civilians in Armed Conflict — November 2024 (Захист цивільних осіб у збройному конфлікті, листопад 2024 року). URL: <https://ukraine.un.org/en/285657-protection-civilians-armed-conflict-%E2%80%94-november-2024> <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення 16.01.25р.).

4. Передача Україні протипіхотних мін: експерт пояснив, чому США це зробили. URL: <https://www.unian.ua/war/peredacha-ukrajini-protipihotnih-min-ekspert-poyasniv-chomu-ssha-ce-zrobili-12827151.html> (дата звернення 16.01.25р.).

Федорович О. М.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Національного університету оборони України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Гаруст Ю. В.,
доктор юридичних наук, доцент

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ДБР ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В Україні існує багато різних структур, які займаються контролем будь-якої сфери діяльності країни. Кожен із них відповідає за свій напрямок. Відносно новою і незалежною контролюючою структурою є Державне бюро розслідувань, яке має основні завдання - це виявлення, запобігання, розслідування, розкриття та припинення кримінальних правопорушень вчинені в галузях Державної служби та безпеки країни загалом, у напрямку правоохоронної, судової та військової діяльності.

Державне бюро розслідувань (далі - ДБР) заснували понад 25 років тому, але удосконалення, корегування задач, відкриття нових напрямків та злагодженість роботи з іншими правоохоронними чи контролюючими органами триває і досі.

Одним із перших документів де визначались основні положення ДБР став Указ президента України від 24 квітня 1997 року № 371/97 “Про Національне бюро розслідування України”[1], яке передбачало зміцнення національної безпеки держави, забезпечення незалежного захисту конституційних прав та свободи людини, підвищення боротьби зі злочинністю, що давало змогу Національному бюро розслідувань стати центральним органом виконавчої влади, але все ж таки його функціональність була досить не зрозуміла та більш схожа до звичайних правоохоронних органів.

Після початку військової агресії росії щодо України з 2014 р., Україна ще більше почала розуміти важливість припинення та контролювання щодо питань корупції, налагодження державного механізму у всіх напрямках державної влади. Для цього був прийнятий Закон України “Про Державне бюро розслідувань” (№794-VIII від 12 листопада 2015 року) [2], яким було сформоване розмежування повноважень ДБР у сфері протидії злочинам, які були скоєнні вищими посадовими особами держави, правоохоронними органами, суддями та військовослужбовцями, що в подальшому повинно було запустити процес ліквідації в прокуратурі функцій досудового слідства та передача цих повноважень ДБР та Національному антикорупційному бюро України [3].

Навіть після прийняття законодавства про ДБР, функціональність зазначену в документах більше виконувало Національне антикорупційне бюро України.

Через те що, що в штаті бюро перебували здебільшого слідчі (але законом передбачалось оперативні підрозділи у складі ДБР), тому протягом 2018-2020 років ДБР здійснювало лише діяльність у виконанні завдань з розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, а основні завдання які передбачались: виявлення та запобігання злочинів - не виконувались.

16 травня 2019 р. було внесені зміни до Закону України № 2720-VIII, щодо удосконалення ДБР “Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань” [4], в документі було визначено “оперуповноважений” в системі ДБР. З літа 2020 р. пройшовши конкурсний відбір на посаду “оперуповноважений” частково розпочали свою роботу оперативні підрозділи ДБР. З весни 2021 р. був завершений відбір та повністю укомплектований підрозділ [5]. Після чого почалась активна діяльність ДБР під час правового режиму воєнного стану.

Діяльність Державного бюро розслідувань (ДБР) під час правового режиму воєнного стану зазнає впливу багатьох факторів, які можна поділити на внутрішні та зовнішні. Основні з них включають:

1. Зовнішні фактори:

- **Воєнна агресія та бойові дії:** інтенсивність бойових дій створює значне навантаження на правоохоронні органи, зокрема ДБР, у зв'язку зі збільшенням кількості злочинів, пов'язаних із військовими діями, зрадою, диверсіями, мародерством та іншим.

- **Особливості законодавства воєнного стану:** під час дії воєнного стану запроваджуються спеціальні правила, що стосуються обмеження прав громадян, посилення контролю за дотриманням законів, а також оперативного реагування на порушення. Це впливає на обсяг та методи роботи ДБР.

- **Міжнародний фактор:** співпраця з міжнародними організаціями та правозахисними інституціями стає більш інтенсивною, зокрема в контексті документування воєнних злочинів і співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

2. Внутрішні фактори:

- **Зміна пріоритетів у роботі:** під час воєнного стану ключовими напрямками роботи ДБР стають:

- розслідування злочинів, пов'язаних із державною зрадою, шпигунством, колабораціонізмом.

- протидія військовим злочинам і корупції в оборонній сфері.

- **Матеріально-технічне забезпечення:** обмеженість ресурсів, викликана війною, може впливати на ефективність роботи, доступ до технологій і оперативне розслідування.

- **Кадрове забезпечення:** мобілізація працівників та загибель співробітників на війні створюють дефіцит кваліфікованих кадрів.

- **Безпека працівників:** робота у зонах бойових дій підвищує ризики для життя та здоров'я співробітників.

3. Соціальні та економічні фактори:

- **Соціальна напруга:** ускладнення соціально-економічної ситуації під час війни може сприяти зростанню кількості злочинів і суспільного невдоволення.

- **Психологічний стан населення:** війна впливає на моральний стан громадян і співробітників, що може позначатися на якості роботи.

4. Цифровізація та технології:

- посилення кіберзагроз вимагає від ДБР адаптації до нових викликів, зокрема в розслідуванні кіберзлочинів і захисті інформаційних систем.

5. Правова підтримка:

- **Адаптація до змін у законодавстві:** часті зміни нормативно-правової бази потребують від працівників ДБР оперативного вивчення та застосування нових норм.

Ці фактори впливають на всі аспекти діяльності ДБР і вимагають оперативної адаптації, підвищення професійної підготовки, зміцнення співпраці з іншими органами влади, а також інноваційного підходу до виконання завдань у складних умовах воєнного часу.

Висновки з аналізу факторів впливу на діяльність ДБР під час воєнного стану:

- **Пріоритетність адаптації до умов воєнного стану** - ДБР має концентрувати зусилля на розслідуванні злочинів, безпосередньо пов'язаних із воєнними діями, такими як державна зрада, колабораціонізм, військові злочини та корупція в оборонній сфері.

- **Посилення матеріально-технічного забезпечення** - для ефективного виконання завдань у складних умовах необхідно забезпечити працівників сучасними засобами зв'язку, обладнанням для розслідувань та засобами захисту.

- **Зміцнення кадрового потенціалу** - необхідно розробити програми професійної перепідготовки, психологічної підтримки та мотивації працівників, щоб зменшити вплив кадрових втрат і забезпечити стабільність роботи.

- **Оперативна взаємодія з іншими органами** - важливим є посилення координації з іншими правоохоронними, військовими та міжнародними організаціями для обміну інформацією та розв'язання комплексних питань.

- **Адаптація до нових викликів** - ДБР має інтегрувати новітні технології та цифрові інструменти для розслідування, зокрема у сфері кіберзлочинів і документування воєнних злочинів.

- **Посилення нормативної бази** - необхідно вдосконалити правові механізми, які регулюють діяльність ДБР у період воєнного стану, зокрема щодо збору доказів і процесуальних дій у зоні бойових дій.

- **Забезпечення безпеки співробітників** - робота в зонах підвищеного ризику потребує розробки додаткових заходів безпеки для співробітників, включаючи страхування життя, психологічну підтримку та забезпечення засобів захисту.

- **Акцент на прозорість і довіру громадськості** - в умовах соціальної напруги важливо демонструвати ефективність і чесність роботи ДБР для збереження довіри населення.

• **Співпраця з міжнародними інституціями** - ДБР має активізувати взаємодію з міжнародними організаціями для залучення досвіду, ресурсів та підтримки у розслідуванні воєнних злочинів.

ДБР, працюючи в умовах воєнного стану, має діяти швидко, злагоджено та інноваційно, орієнтуючись на нові виклики, які вимагають адаптації внутрішніх процесів, зміцнення співпраці з іншими структурами та підвищення професійного рівня. Це забезпечить ефективну роботу органу навіть в умовах значного навантаження.

Список використаних джерел:

1. Про Національне бюро розслідувань України: Указ Президента України від 24.04.1997 № 371/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078/98#Text> (дата доступу: 26.01.2025).
2. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата доступу: 26.01.2025).
3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата доступу: 26.01.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідування: Закон України від 16.05.2019 № 2720-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t192720?an=1> (дата доступу: 26.01.2025).
5. Державне бюро розслідувань. Офіційний веб-сайт. URL: <https://dbr.gov.ua/reports> (дата доступу: 26.01.2025).

Чубукін О. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ГРОМАДСЬКИЙ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСОБИ КОНСОЛІДАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВИ ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК

Звернення до проблеми громадського та парламентського контролю вбачається цілком актуальним з позицій функціонування громадянського суспільства в умовах правового режиму воєнного стану. Крім того, побудова демократичної і правової держави, яка прагне інтегруватись в інститути ЄС та НАТО у якості повноправного члена, а також саме функціонування і розвиток сектору безпеки і оборони неможливі без застосування означених соціальних процедур.

Як відомо, етимологічно термін «контроль» застосовується як певний синонім слова «нагляд» за відповідною сферою життєдіяльності суспільства і держави з метою ефективного керування ними, а також їх удосконалення і розвитку.

Отже, відповідно до загальнонаукового узагальнюючого уявлення, громадянське суспільство позиціонується як невід’ємна частина механізму, який забезпечує функціонування демократичних інституцій і стабільність політичної та соціально-економічної системи будь-якої демократичної країни. Воно робить вагомий внесок у розвиток надійної та збалансованої державної політики. Успішна співпраця між органами влади та громадськими організаціями є важливою складовою у створенні сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства. Активні члени суспільства, об’єднуючись і створюючи різноманітні громадські організації, що сприяють розвитку різних складових державного і суспільного будівництва, стають невід’ємною частиною громадського сектору держави [1; 2, с.7].

Беззаперечно, що правові питання як громадського, так і парламентського контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони є досить актуальною та важливою темою для наукового диспуту з багатьох причин. Кожна суверенна

країна, що мусить відповідати на суттєві загрози зовнішнього характеру (тероризм, гібридна війна, повномасштабна збройна агресія тощо), об'єктивно потребує консолідації громадянського суспільства, що, значною мірою, залежить від рівня довіри громадян до суб'єктів оборонно-безпекового сектору та їх діяльності, у тому числі, в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно, постає питання необхідності забезпечення ефективної та відповідної підконтрольної роботи силових структур. Саме виважений та толерантний підхід у реалізації контролюючих заходів може допомогти у вирішенні деяких проблем, наприклад, мінімізувати корупційні ризики, покращити волонтерську діяльність тощо.

Варто зазначити, що і раніше окреслена наукова проблема викликала чималий інтерес. Дослідженням вказаної проблематики були присвячені наукові праці таких вчених-правників та вчених інших галузей, як: В. В. Арнаутової, С. О. Дорогих, Л. О. Кравченка, Д. В. Ланде, В. Л. Лукічова, І. В. Мазія, Ю. В. Мех, Т. А. Нікітюка, А. І. Нижника, В. М. Фурашева, інших.

Отже, належний громадський контроль здатний підвищувати рівень громадського схвалення і довіри від населення до діяльності силових структур ті інших суб'єктів оборонно-безпекового сектору. Коли дії держави та її органів відкриті для населення, то це, відповідно, об'єктивно сприяє створенню атмосфери прозорості та підзвітності, а в кінцевому рахунку, - й зміцнює обороноздатність країни. Крім того, вчасний і ефективний громадський і парламентський контроль допомагають виявити проблеми у функціонуванні відповідного суб'єкта і є одним з забезпечуючих факторів щодо їх коригування.

Як вбачає Ю. В. Мех, мета громадського та парламентського контролю за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і сил оборони полягає у забезпеченні прозорості, законності та ефективності роботи цих структур, а також у запобіганні зловживанням, порушенням прав людини та корупції. Контроль дозволяє забезпечити баланс між вимогами національної безпеки та дотриманням демократичних принципів, що сприяє посиленню довіри суспільства до державних інститутів та підвищенню ефективності обороноздатності країни [3, с. 54].

Безумовно, що практичне значення громадського контролю полягає в тому, що такий контроль дає змогу запроваджувати механізми підзвітності силових структур, підвищувати їхню ефективність через вчасне виявлення та усунення недоліків у роботі, а також запобігати перевищенню владних повноважень. Це сприяє покращенню координації між державними інституціями, зменшенню корупційних ризиків і забезпеченню захисту прав громадян навіть у складних умовах спеціальних правових режимів.

Громадський контроль у працях дослідників позиціонується як процес участі громадськості в моніторингу діяльності органів державної влади, включаючи сили безпеки та оборони. Він спрямований на те, щоб забезпечити дотримання прав людини, законності та ефективності у роботі цих структур [4]. При цьому, основними інструментами громадського контролю визнаються: громадські ради при окремих суб'єктах оборонно-безпекового сектору, засоби

масової інформації, неурядові організації, у тому числі громадські об'єднання та механізми реагування громадян у межах Закону України «Про звернення громадян» [5].

Також громадський контроль варто позиціонувати у якості важливої форми реалізації демократії, оскільки він дає можливість населенню певною мірою брати участь у державному управлінні, вирішенні державних і суспільних справ, активно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі і під час дії особливих правових режимів. До забезпечуючих механізмів громадського контролю можна віднести: діяльність громадських рад при державних органах, проведення незалежних розслідувань ЗМІ, висвітлення діяльності суб'єктів, уповноважених на виконання функцій держави, у ЗМІ, соціальних мережах, телефони «гарячих» ліній, чат-боти для повідомлення інформації, встановлення відеоспостереження у приміщеннях окремих державних структур, нагрудні камери відео фіксації тощо.

На думку ряду дослідників, основні критерії громадського контролю включають:

1. Прозорість діяльності:

- одним із ключових критеріїв є забезпечення відкритості інформації щодо діяльності суб'єктів оборонно-безпекового сектору; це передбачає регулярне інформування громадськості про основну діяльність, бюджетні витрати, кадрові призначення та інші аспекти роботи силових структур, що не містять інформації з обмеженим доступом;

- прозорість сприяє формуванню довіри між громадянами та силовими структурами, а також запобігає приховуванню можливих правопорушень у діяльності.

2. Підзвітність діяльності:

- суб'єкти сектору безпеки і оборони мають бути підзвітними не лише державі, але й суспільству; це означає, що громадськість повинна мати можливість впливати на оцінку дій відповідних органів через різні механізми громадського контролю, наприклад, участь у громадських радах або незалежні розслідування;

- суб'єкти, які мають право реалізовувати громадський контроль, повинні мати доступ до необхідної інформації (за виключенням інформації з обмеженим доступом) на підставі положень та у межах Закону України «Про інформацію» з урахуванням обмежень, встановлених особливими правовими режимами, для об'єктивного оцінювання дій відповідних структур.

3. Дотримання прав людини:

- одним із центральних критеріїв громадського контролю є забезпечення того, що сили оборонно-безпекового сектору діють у відповідності до норм і положень міжнародного гуманітарного права, а також міжнародних стандартів із забезпечення прав людини і громадянина;

- організації, що здійснюють моніторинг діяльності відповідних державних суб'єктів, повинні мати можливість «паралельного розслідування» скарг на порушення прав громадян та інформувати громадськість про свої висновки.

4. Незалежність суб'єктів громадського контролю:

- важливо, щоб суб'єкти громадського контролю, такі як: неурядові організації або засоби масової інформації, були незалежними від політичного впливу та безпосереднього впливу суб'єктів оборонно-безпекового сектору; це дозволяє певною мірою гарантувати об'єктивність та неупередженість в оцінці дій силових структур;

- важливою є фінансова незалежність організацій, які здійснюють моніторинг діяльності державних органів, що дозволить мінімізувати корупційні ризики та політичну заангажованість у висвітленні результатів.

5. Регулярність та систематичність громадського моніторингу:

- громадський контроль повинен здійснюватися на регулярній основі, а не лише у випадку кризових ситуацій або подій, що мають певний суспільний резонанс; систематичний моніторинг дозволяє запобігати потенційним порушенням на ранніх стадіях та оцінювати довгострокові тенденції у функціонуванні відповідних суб'єктів;

- регулярність підвищує ефективність контролю та сприяє сталому покращенню роботи структур суб'єктів оборонно-безпекового сектору [6; 8].

Громадський контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони створює певну протизавагу державному контролю, тому що у теорії виключає зацікавленість будь-яких владних структур і політичних сил у процесі проведення заходів щодо захисту прав, свобод громадян, суспільства, держави та забезпечення законності та правопорядку в країні [9].

Якщо розглядати парламентський контроль за діяльністю сил безпеки і оборони у ланці дієвих контролюючих заходів, то слід визнати його важливим елементом демократичної системи, через реальне забезпечення механізму підзвітності і прозорості дій силових структур. Означений контроль допомагає запобігати зловживанням, порушенням прав громадян, а також забезпечує раціональне використання бюджетних коштів. Парламент виконує функцію прямого нагляду за державними інституціями, що відповідають за безпеку та оборону, через різні механізми, зокрема, через законодавчі ініціативи, бюджетний нагляд та парламентські розслідування.

Основними цілями такого контролю є:

- забезпечення підзвітності з огляду на дотримання законодавства суб'єктами оборонно-безпекового сектору;

- контроль за використанням бюджетних коштів;

- моніторинг дотримання прав людини і громадянина (насамперед, на відповідність міжнародним стандартам у галузі забезпечення прав людини).

В Україні парламентський контроль за діяльністю сил оборони і сектору безпеки здійснюється, насамперед, через Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки. Комітет має повноваження: контролювати бюджет, заслуховувати звіти керівників силових структур та ініціювати законодавчі зміни в оборонно-безпековий сектор тощо. Однак, як показує практика, існує потреба у вдосконаленні механізмів контролю та посиленні прозорості в цій сфері.

Як вбачається, варто до уваги позицію Олександра Баранюка щодо порівняння основних елементів громадського та парламентського контролю з метою визначення, насамперед, критерію їх ефективності:

1. Громадський контроль:

- суб'єкти контролю: громадські організації, громадські ради, ЗМІ, активісти, окремі громадяни;
- основна мета: забезпечення прозорості, захист прав людини, привернення уваги суспільства;
- форми контролю: публічні акції, розслідування, звіти, журналістські розслідування;
- засоби впливу: публічний тиск, інформування громадськості, адвокатські кампанії;
- доступ до інформації: обмежений доступ до офіційних даних, доступ через відкриті джерела;
- незалежність: незалежність від державних структур, проте залежність від фінансування або тиску з боку інтересів;
- можливість впливу на рішення: обмежений вплив, здебільшого через публічний тиск та привернення уваги;
- частота та регулярність: може бути нерегулярним і залежить від ініціативи окремих груп чи осіб;
- підзвітність: публічна підзвітність через звіти та інформаційні кампанії;
- проблеми та обмеження: відсутність повноважень, обмежений доступ до закритої інформації, можливий тиск з боку силових структур;
- приклади інструментів: журналістські розслідування, громадські слухання, протести, звіти.

1. Парламентський контроль:

- суб'єкти контролю: Верховна Рада України, спеціалізовані парламентські комітети, комісії, депутати;
- основна мета: забезпечення законності у діяльності, контроль за бюджетними витратами, прийняття законів та постанов;
- форми контролю: законодавчі ініціативи, парламентські слухання, розслідування;
- засоби впливу: прийняття законів, бюджетний контроль, запити, розслідування;
- доступ до інформації: можливість доступу до будь-якої документації, у тому числі до документів з обмеженим доступом через спеціальні процедури;
- незалежність: частково залежить від політичних сил, але формально незалежний;
- можливість впливу на рішення: прямий вплив через законодавство, бюджетний контроль;
- частота та регулярність: регулярний контроль через комітети та обов'язкові звіти;
- підзвітність: підзвітність перед парламентом і суспільством через публічні слухання та розпорядчі рішення;

- проблеми та обмеження: політичний вплив, обмежений контроль у разі засекреченості даних;

- приклади інструментів: бюджетні слухання, парламентські запити, діяльність профільних комітетів [10, с. 46-47].

Отже, громадський та парламентський контроль за діяльністю сил безпеки і оборони є важливими компонентами демократичного нагляду, спрямованими на забезпечення прозорості, дотримання прав людини та підзвітності силових структур. Обидві форми контролю мають різні підходи та інструменти, проте разом вони створюють збалансовану систему стримувань і противаг. Для побудови ефективної системи контролю за діяльністю сил безпеки і оборони важливо підтримувати обидва види контролю. Як вбачається, парламентський і громадський нагляд повинні діяти спільно, забезпечуючи комплексний підхід до моніторингу, виявлення та запобігання порушенням. Це сприяє формуванню довіри між суспільством та державними інституціями, що є ключовим фактором для стабільного функціонування демократичної держави та забезпечення національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Равчев Олександр. Громадський контроль в умовах воєнного стану / *Громадський простір* 30.05.2023 [Інтернет-видання]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadskyj-kontrol-za-diyalnistyu-bezpekovyh-orhaniv-v-umovah-vojen-poho-stanu> (дата звернення: 27.01.2025).

2. Взаємодія Збройних Сил України з громадянським суспільством: *довідник* / [Кравченко Л.О., Нікітюк Т.А., Лукічов В.Л., Арнаутова В.В.]; за заг. ред. Л.О. Кравченко. К., 2021. 48 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/4/510533.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

3. Мех Ю.В. Види та форми громадського контролю з охорони громадського порядку. *Проблеми охорони громадського порядку*. С. 52-58. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6925/1/Meh_52-58.pdf. (дата звернення: 27.01.2025).

4. Нормативно-правова інформація і парламентський контроль: *матеріали науково-практичної конференції* (Київ, 21 вересня 2023 р.) / наук. керівник конф.: Д.В. Ланде; упор.: В.М. Фурашев, А.І. Нижник, С.О. Дорогих; ДНУ «Ін-т інформ., безпеки і права Нац. Академії правов. наук України». Київ, 2023. 118 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/konferenciya_2023_maket.pdf (дата звернення: 27.01.2025).

5. Реформи та планування у сфері оборони. 25 жовтня 2024. [Офіційний веб сайт Міністерства оборони України]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/zakon-ukraini-pro-naczionalnu-bezpeku-ukraini.htm> ІЄ (дата звернення: 27.01.2025).

6. Парламентський контроль за сферою безпеки: принципи, механізми і практичні аспекти / *Посібник для парламентарів*. Колектив авторів: Філіпп Флурі, Андерс Б. Йонсон та ін. Женева-Київ, 2006. URL:

https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ipu_hb_ukranian.pdf
(дата звернення: 27.01.2025).

7. Єгорова Анна, Кривошеєв Дмитро. Треба налаштовуватися на довгий діалог: Олександр Ярема про співпрацю влади та громадськості / Реанімаційний Пакет Реформ. 26.01.2021. URL: <https://rpr.org.ua/news/treba-nalashtovuvatysia-na-dovhyy-dialoh-oleksandr-yarema-pro-spivpratsiu-vlady-ta-hro-mads-kosti/> (дата звернення: 27.01.2025).

8. Доктрина публічного спілкування / Нормативно-правова база. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. С. 4. URL: https://www.mil.gov.ua/content/standarts/doktryna_pyblick_spilk_20200919.pdf (дата звернення: 27.01.2025).

9. Що забезпечує демократичний цивільний контроль в Україні? / Проектний Офіс Реформ Міністерства оборони України. URL: http://civilian.defence-reforms.in.ua/what_makes (дата звернення: 27.01.2025).

10. Баранюк О. Парламентський контроль: практичні поради та рекомендації для підвищення ефективності. Проект ЄС-ПРООН з парламентської реформи. 80 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/PRP_Guide_Parliamentary_Oversight.pdf (дата звернення: 27.01.2025).

Шаповалов О. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
інституту стратегічних комунікацій
Національний університет оборони України
(м. Київ, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

За останні роки тероризм став однією з найбільш актуальних загроз безпеці в усьому світі. Проблеми боротьби з цим явищем у контексті міжнародного гуманітарного права є складними і багатограними, оскільки тероризм порушує базові принципи права, моралі та міжнародного порядку.

У міжнародному праві немає універсального визначення тероризму. Наприклад, у ст. 2. Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.) зазначено, що «тероризм включає будь-який акт, спрямований на заподіяння смерті або серйозного тілесного ушкодження цивільній особі чи іншій особі, яка не бере активної участі у воєнних діях, з метою залякування населення або примусу уряду чи міжнародної організації до здійснення певної дії або утримання від неї» [3].

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) не містить прямого визначення тероризму, але вказує, що терористичні дії можуть бути класифіковані як злочини проти людяності або військові злочини за певних умов [6].

Кожна держава має власне розуміння цього явища. Так, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначається, що: «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [5].

Міжнародне гуманітарне право розрізняє акти тероризму та збройні конфлікти. У збройних конфліктах, включаючи міжнародні та неміжнародні, застосовуються закони та звичаї війни, які регулюють застосування сили. Згідно з Женевськими конвенціями та їх додатковими протоколами, терористичні дії, спрямовані на цивільне населення, є забороненими навіть у рамках конфліктів. В п. 2 ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р. забороняються «Акти насильства або погрози насильством з метою тероризування цивільного населення» [2]. У ст. 33 IV Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час війни використовується термін «тероризм» і міститься положення загальне для територій сторін в конфлікті. Це положення доповнює правило, згідно з яким сторони збройного конфлікту повинні гуманно поводитися з цивільним населенням противника, що знаходиться під їх юрисдикцією (ст. 27) [7, с.781].

Проте окремі акти, спрямовані проти цивільного населення, об'єктів цивільної інфраструктури, медичних установ або персоналу, визнаються порушенням міжнародного гуманітарного права. Основна мета таких дій – залякування, що порушує базові принципи людяності [4].

Деякі держави використовують боротьбу з тероризмом як виправдання для репресій проти цивільного населення. Це порушує норми міжнародного гуманітарного права, яке визначає основні принципи цієї боротьби, а саме:

- принцип відмінності - необхідність розрізнення між цивільними особами та комбатантами;
- принцип пропорційності - заборона застосування сили, яка перевищує необхідність досягнення військової мети;
- заборона колективного покарання - дії, що спрямовані проти груп населення, визнаються незаконними.

Ці принципи не можуть мати жодних винятків, попри будь-яке посилення на військову необхідність [1].

Актуальними для міжнародного гуманітарного права у боротьбі з тероризмом є питання визначення статусу учасників конфлікту: члени терористичних організацій часто не відповідають критеріям комбатантів, що створює юридичні труднощі. Також вимагають адаптації правових норм щодо правозастосування терористами сучасних технологій. Нагальною залишається проблема гібридних загроз, а саме комбінація терористичних методів із традиційними військовими діями ставить нові виклики міжнародному законодавству.

Прикладами міжнародної співпраці у боротьбі з тероризмом є прийнята у 2006 р. Глобальна контртерористична стратегія ООН, яка охоплює профілактичні заходи та захист прав людини. Створені Спеціальні програми для обміну інформацією між країнами (Інтерпол). Розробкою фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму займається група ФАТФ (FATF) [4]. Проте відсутність єдиної стратегії і координації між країнами ускладнює ефективну боротьбу з тероризмом. Хоча міжнародне гуманітарне право вимагає, щоб держави співпрацювали для забезпечення миру, але розбіжності в підходах гальмують цей процес.

Таким чином, можемо зробити висновок, що ефективними шляхами у боротьбі з тероризмом в контексті міжнародного гуманітарного права є:

- прийняття універсального визначення тероризму на рівні ООН;
- забезпечення на міжнародному рівні прозорості та підзвітності у боротьбі з тероризмом;
- розробка нових міжнародних норм, що враховують сучасні форми терористичної діяльності;
- розвиток міжнародного співробітництва і обмін інформацією між країнами.
- дотримання норм і принципів міжнародного гуманітарного права, навіть у випадках боротьби з терористичними угрупованнями.

Боротьба з тероризмом вимагає комплексного підходу, що поєднує заходи безпеки, дотримання прав людини та міжнародного гуманітарного права. Лише через забезпечення законності, справедливості та поваги до гуманітарних принципів можливо досягти довгострокової стабільності та безпеки.

Список використаних джерел:

1. Бальжик. О. Терор чи тероризм: чому важливо визначити, що саме вчиняє Росія в Україні? *Українська Хельсінкська спілка*. 2023. URL.: <https://www.helsinki.org.ua/articles/> (дата звернення 07.01.2025).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.(Протокол 1). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 09.01.2025).
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999, ратифікована Законом України № 149-IV від 12.09.2002. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення 10.01.2025).
4. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbpc> (дата звернення: 10.01.2025).
5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України № 638-IV від 20.03.2003. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/638-15> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, ратифікований із заявами та поправками до нього Законом України № 3909-IX від 21.08.2024. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 10.01.2025).
7. Стратонов В. М., Гуліч Ю. Є. Тероризм, як актуальна проблема міжнародного гуманітарного права. *Світова наука: проблеми, перспективи та інновації*: Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Торонто, 24-26 березня 2021 р.). Канада. Торонто. 2021. С. 780-784.

Шаповал І. І.,
аспірант ОДУВС

Науковий керівник:
Кузніченко О. О.,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту правового
забезпечення інноваційної діяльності
НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

В умовах воєнного стану отримав надзвичайну актуальність науковий аналіз публічного адміністрування в правовому регулюванні військових адміністрацій у зв'язку з повномасштабним тривалим російським терористичним вторгненням в Україну. В умовах постійної загрози для національної безпеки військові адміністрації відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, правопорядку та захисту прав громадян. З огляду на це, особливого значення набуває детальне розроблення й уточнення правових засад діяльності цих органів, зокрема щодо засобів, форм і способів адміністративної діяльності, що здійснюється в процесі правозастосування.

Організація управління різними сферами суспільного життя виступає в якості найважливішої функції будь-якої публічно-правової системи. У цьому процесі беруть участь всі суб'єкти єдиної державної влади. Державна влада завжди єдина у своїх основних проявах – законодавчому, виконавчому, правоохоронному (судовому). Вона не може належати одній особі або одному державному органу, бо це створює загрозу встановлення антидемократичного тоталітарного режиму, тому державна влада повинна будуватися на основі певної організаційно-компетентісної спеціалізації.

Військові адміністрації є органами державної влади, адміністративно-правовий статус яких являє собою складну організаційно-правову конструкцію. Її унікальність полягає в тому, що один державний орган поєднує в собі управлінські та правоохоронні функції. Виходячи з цього, для повного і всебічного розкриття його змісту доцільно виокремити головні ознаки органу державної виконавчої влади як суб'єкта управління та, на цій основі, розкрити зміст та особливості адміністративно-правового статусу військових адміністрацій. З цією метою слід звернутися до положень, вироблених наукою адміністративного права.

Орган виконавчої влади, будучи ланкою державного апарату, здійснює в межах своєї компетенції виконавчу і розпорядчу діяльність з метою реалізації функцій держави. На практиці за допомогою правових засобів необхідно забезпечити його основні позиції (правовий статус) як суб'єкта державного

управління. У цьому полягає одна з гарантій якості і ефективності діяльності органів виконавчої влади.

З метою встановлення специфіки адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади важливо з'ясувати його характерні ознаки й визначити риси, що відповідають цим ознакам. Це дозволить зробити найбільш достовірні висновки щодо поняття й сутності адміністративно-правового статусу як правової категорії.

З багатьох ознак органу державної виконавчої влади слід виділити найбільш характерні, а саме те, що він:

а) займає чітко окреслене положеннями Конституції України та інших нормативно-правових актів місце в системі державного механізму;

б) приймає першорядну участь у виконанні функцій держави в конкретно визначених сферах суспільних відносин;

в) має певну організаційну структуру, яка відповідає меті діяльності органу державної виконавчої влади;

г) виступає від імені держави у формі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності;

д) наділений публічно-владними повноваженнями.

Для наділення правоздатністю орган виконавчої влади повинен отримати чітко визначений правовий статус, в якому кожна із перелічених ознак отримує правове оформлення і необхідні правові засоби, через які ці ознаки реалізуються на практиці.

Таким чином, виходячи з наведених ознак, можна стверджувати, що адміністративно-правовий статус органу державної виконавчої влади:

а) визначає його місце в системі державних органів, встановлених Конституцією та іншими нормативно-правовими актами;

б) фіксує його призначення в системі виконання державних функцій шляхом встановлення основної мети, завдань і функцій;

в) закріплює певну організаційну структуру й ресурси шляхом встановлення порядку фінансування, розподілу матеріальних засобів, необхідних для реалізації його завдань і функцій, шляхом регламентації порядку організації роботи;

г) визначає компетенцію органу, тобто окреслює коло його прав та обов'язків, необхідних для реалізації мети, завдань і функцій.

Таким чином, обумовлені адміністративно-правовим статусом права і обов'язки органу державної виконавчої влади орієнтовані на його функції та забезпечують його здатність діяти владно, від імені держави по відношенню до підлеглих йому об'єктів управління, а також вчиняти юридичні дії по відношенню до інших органів і організацій, які не перебувають з ним у відносинах підпорядкування. Так виявляється співвідношення основних елементів статусу органу управління та його головних ознак.

Компетенція органу виконавчої влади є складною правовою конструкцією. Визначення її поняття і правильне використання при розробці нормативних правових актів, що регламентують адміністративно-правовий статус органів

виконавчої влади, має істотне значення для підвищення ефективності діяльності цих органів як на центральному, так і місцевому рівні.

Підбиваючи проміжний підсумок дослідження, зазначимо, що компетенція місцевих органів виконавчої влади являє собою сукупність функцій і повноважень (прав і обов'язків) відповідно до визначених об'єктів управління. Відповідно до сформульованого визначення компетенція державного органу вказує на:

- 1) сферу суспільного життя, що є об'єктом діяльності цього органу;
- 2) державну функцію, яку орган повинен здійснювати в певній галузі суспільного життя і яка проявляється в ряді окремих питань, що входять до сфери його відання;
- 3) конкретні повноваження, що служать засобом успішного здійснення зазначеної функції в згаданій області суспільного життя.

Причому важливо підкреслити, що компетенція органу – це не сукупність її елементів, а їх система. Разом з тим, слід зазначити, що кожен елемент має відносну самостійність.

Отже, військові адміністрації використовують низку специфічних інструментів публічного адміністрування, що забезпечують ефективне публічне адміністрування в умовах воєнного стану. Первинним із них є видання підзаконних нормативно-правових актів, які встановлюють обов'язкові для виконання підзаконні норми права. Названі акти уточнюють і деталізують норми законів щодо встановлення комендантської години, заборони на певні дії чи пересування, а також інші обмеження, що є необхідними для підтримання громадського порядку та забезпечення безпеки держави. Адміністративно-правове забезпечення охоплює правові приписи, дозволи, заборони та зобов'язання, які спрямовані на реалізацію державних завдань у сфері оборони та безпеки. Це включає мобілізацію ресурсів, призов на військову службу та регулювання виробничих процесів, важливих для оборони країни. Організаційні інструменти через видання адміністративних актів охоплюють рішення, що ухвалюються центральними органами виконавчої влади або військовими адміністраціями для забезпечення належного функціонування сектору безпеки та оборони. Це може включати створення нових підрозділів, введення спеціалізованих функцій або затвердження відповідних інструкцій, що сприяють оперативному реагуванню на загрози. Контроль і нагляд, як важливий інструмент, реалізуються через моніторинг виконання виданих розпоряджень, зокрема дотримання комендантської години та виконання мобілізаційних розпоряджень. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, який запроваджується комплексно, врегульовує питання практично всіх сфер суспільного життя в умовах відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення. Зокрема це включає моніторинг інформаційного поля, мобілізацію ресурсів та інші заходи, спрямовані на захист держави і населення. Як і в інших сферах суспільного життя, широко використовуються в діяльності військових адміністрацій можливості електронного врядування з

урахуванням особливостей режиму воєнного стану та дотримання вимог збереження державної таємниці.

У той же час, взаємодія військових адміністрацій з іншими органами державної влади, правоохоронними органами, діяльність яких координується військовим командуванням, яскраво простежується через повноваження військових адміністрацій у напрямку забезпечення публічного порядку та безпеки.

З іншого боку, в умовах воєнного стану, позитивно виглядає ідея концентрації в діяльності одного органу державної влади (військової адміністрації) функцій представницьких та виконавчих органів влади, а також функцій правоохоронних органів. В даному випадку особливості організаційно-правового статусу військових адміністрацій полягають у специфіці повноважень військових адміністрацій дозволяє здійснити їх умовний поділ на дві категорії: а) загальні, тобто ті, що властиві діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування (наприклад, підготовка та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування; забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів і т.д.) і б) спеціальні, що властиві діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки (наприклад, встановлення охорони важливих об'єктів національної економіки України, які забезпечують життєдіяльність населення; сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні і т.д.). Тобто можна зробити висновок про дуалістичний характер компетенції військових адміністрацій.

Таким чином, адміністративно-правовий статус військових адміністрацій являє собою нормативно врегульований порядок утворення та функціонування цих державних органів, закріплення основних напрямків їх діяльності та взаємодії з іншими органами державної влади, правоохоронними органами та військовими формуваннями щодо забезпечення публічного порядку та безпеки, а також сукупність чітко визначених прав та обов'язків військових адміністрацій, головним завданням яких є забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в умовах воєнного стану.

Шелудько І. О.,
здобувач вищої освіти
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

ВОЄННИЙ СТАН: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ І ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ

Аналіз теоретико-правових підходів щодо поняття, змісту і методики введення та функціонування одного з різновидів адміністративно-правового режиму – правового режиму воєнного стану є, останнім часом, постійним предметом наукових дискусій вчених-правників та адміністраторів.

Воєнний стан, як відомо, є одним із найважливіших правових режимів, що може бути запроваджений в умовах зовнішньої загрози. В Україні це питання регулюється Законом «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Особлива актуальність цієї теми виникла у зв'язку з подіями, які почалися з агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 року. Відповідно, мета нашого дослідження - проаналізувати правову природу воєнного стану, його правові наслідки та обмеження для громадян і юридичних осіб.

Сучасні підходи щодо аналізу воєнного стану, як особливого виду адміністративно-правового режиму, орієнтуються, насамперед, на його законодавче визначення, у якому закріплено конституційні положення щодо основ національної безпеки, а також правового режиму воєнного стану. Однією з підстав введення режиму воєнного стану є військова агресія зі сторони іншої держави із застосуванням збройних сил чи інших квазі-військових формувань.

Отже, на погляд О. Остапенко та О. Баїк, загальне визначення терміну «правовий режим» передбачає певну сукупність відповідних зобов'язань, які повинні дотримуватись суб'єктами публічного управління у сфері регулювання суспільних відносин. Водночас, характеристика адміністративно-правового режиму поєднує відповідні засоби адміністративно-правового регулювання з використанням методів імперативного впливу на діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення і додержання наявних різновидів режиму. До адміністративно-правових режимів належить група надзвичайних режимів, які мають специфічні ознаки, що впливають на зміну адміністративно-правового статусу суб'єктів як зі сторони органів публічного управління, так і щодо

громадян України в частині певних обмежень, заборон, додержання і виконання яких є обов'язковим [2, с. 136].

Взагалі, проблеми, що пов'язані з нормативним регулюванням воєнного стану, як особливого правового режиму функціонування держави в особливих умовах, постійно розглядались науковцями, серед яких: В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук, І. С. Гриценко, М. В. Ковалів, Т. О. Коломосьць, В. К. Колпаков, Ю. С. Шемшученко та інші.

Таким чином, воєнний стан, згідно із Законом, означеним вище - це особливий правовий режим, що вводиться з метою забезпечення національної безпеки, відсічі збройної агресії та захисту територіальної цілісності держави. Воєнний стан передбачає надання додаткових повноважень органам державної влади, військовому командуванню та місцевим органам самоврядування, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод.

Як відомо, правовими підставами для запровадження воєнного стану є: Конституція України [3], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та відповідні укази Президента України, про введення відповідного правового режиму або його пролонгацію, які затверджуються Верховною Радою України та виступають нормативами, що конкретизують часові рамки та територіальні межі дії воєнного стану.

Отже, на погляд ряду дослідників, зокрема М. Тищенка, метод введення воєнного стану означає сукупність організаційно-правових та інших способів впливу, які використовують органи державної влади, спрямованих на оборону країни від військової агресії, що загрожує безпеці населення, державі, з наданням відповідних повноважень уповноваженим на це органам військово-цивільних адміністрацій та інших органів публічного управління, для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. Метод введення воєнного стану може поєднувати диспозитивну та імперативну (примусову) форми виконання як обмежень, так і заборон, яким властивий, зазвичай, тимчасовий характер [4, с. 152].

Так, Указом Президента України № 64/2022, 24 лютого 2022 року було запроваджено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією з боку російської федерації. Термін дії воєнного стану кількаразово продовжувався на основі подальших тотожних указів Президента.

Додатково дослідник Т. Шевчук зазначає, що правовий режим воєнного стану свідчить про тимчасову передачу загального публічного управління органам військової влади з наданням їм надзвичайних повноважень. Передусім, це стосується: 1) здійснення охорони громадського порядку з метою забезпечення суспільної і державної безпеки; 2) покладення на громадян за потребою додаткових обов'язків, спрямованих на належне функціонування економіки, відновлення та побудову об'єктів, споруд для потреб економіки та підвищення обороноздатності Збройних Сил країни [5, с. 314].

Доцільно тезисно розглянути означені додаткові обов'язки та права громадян і юридичних осіб, що зазнають обмежень у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану.

Обмеження прав і свобод громадян. В умовах воєнного стану передбачено можливість тимчасового обмеження прав і свобод громадян, що регулюється статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Серед них: обмеження на недоторканність житла, свободу пересування, право на мирні збори, страйки та підприємницьку діяльність. Обмеження прав відбувається у встановленому законом порядку та повинно бути пропорційним загрози.

Примусове відчуження майна. Під час воєнного стану може бути запроваджено примусове відчуження майна, необхідного для потреб оборони. Цей процес регулюється Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Примусове відчуження відбувається із повним відшкодуванням вартості майна або з можливістю його повернення після скасування режиму воєнного стану [6].

Залучення громадян до суспільно-корисних робіт. Воєнний стан також передбачає можливість залучення працездатних осіб до суспільно-корисних робіт, які спрямовані на забезпечення оборонних потреб та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій. Такі роботи регламентуються законодавством і повинні відповідати трудовому законодавству, зберігаючи права найманих та інших працівників.

Правові наслідки запровадження воєнного стану для юридичних осіб. Запровадження воєнного стану впливає не лише на права та свободи фізичних осіб, а й на правовий статус і діяльність юридичних осіб. Воєнний стан передбачає можливість тимчасових обмежень для юридичних осіб, зокрема у сфері підприємницької діяльності та управління майном. Юридичні особи можуть бути зобов'язані передавати матеріальні ресурси для оборонних потреб, що регулюється відповідним законодавством про примусове відчуження майна. Наприклад, підприємства можуть тимчасово надавати свої ресурси або бути залученими до виробництва товарів оборонного призначення. Окрім того, підприємства мають обмежений вплив на трудові ресурси, оскільки певні працівники можуть бути мобілізовані або залучені до суспільно-корисних робіт.

Організація публічної безпеки та правопорядку. В умовах воєнного стану одним з основних завдань державних органів є забезпечення громадської безпеки, підтримання правопорядку та належного функціонування системи управління. Для цього воєнний стан передбачає розширення повноважень військових адміністрацій та військового командування, які можуть виконувати функції з підтримання правопорядку на територіях, де діє режим воєнного стану [7].

Ключовим елементом забезпечення публічної безпеки є введення таких заходів, як комендантська година, контроль за пересуванням осіб і транспортних засобів, перевірка документів, обшуки житлових і службових приміщень, транспортних засобів. Всі ці заходи мають на меті підтримання порядку, запобігання можливим диверсійним діям та забезпечення ефективної оборони.

Мобілізаційні заходи. Одним із важливих аспектів правового режиму воєнного стану є організація та проведення мобілізаційних заходів. Мобілізація

може бути загальною або частковою, і передбачає призов громадян на військову службу для забезпечення оборони держави. Мобілізаційні заходи також включають формування резерву військовослужбовців, матеріально-технічну підготовку та розгортання додаткових військових частин. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає процедуру мобілізації, яка є невід'ємною частиною правового режиму воєнного стану. Громадяни, залучені до виконання оборонних завдань, мають відповідні права та гарантії, включаючи соціальний захист, оплату праці та збереження робочого місця [8].

Захист прав і свобод в умовах воєнного стану. Попри широкі можливості для обмеження прав і свобод, держава повинна дотримуватися принципу пропорційності та забезпечувати мінімізацію порушень прав громадян і юридичних осіб. Згідно з міжнародними стандартами та Конституцією України, - всі обмеження мають бути виправдані конкретними умовами, що загрожують безпеці держави.

Механізм захисту прав громадян в умовах воєнного стану включає можливість оскарження неправомірних дій органів державної влади та військового командування в суді. Крім того, громадянам надається право на компенсацію за відчужене майно або матеріальні збитки, які можуть виникнути внаслідок введення воєнного стану.

Міжнародно-правовий аспект воєнного стану. Воєнний стан в Україні має також значення з точки зору міжнародного права. Відповідно до міжнародних угод і конвенцій, держава має право на самозахист від збройної агресії, проте повинна дотримуватися норм гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. Це включає захист цивільного населення, недопущення незаконних воєнних дій і відповідальність за порушення прав людини під час збройних конфліктів.

Україна також має право звертатися до міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, для отримання політичної і гуманітарної підтримки та міжнародного захисту в умовах збройного конфлікту.

Отже, воєнний стан позиціонується у дослідженнях науковців як комплексний правовий механізм, що дозволяє державі захищати свою територіальну цілісність та суверенітет в умовах збройної агресії. Запровадження цього режиму супроводжується обмеженням окремих прав і свобод громадян, проте, такі заходи є тимчасовими та мають бути чітко обмеженими в часі та обсязі. Водночас, важливо забезпечити баланс між необхідністю захисту національної безпеки та захистом прав людини [9; 10].

Дослідження правового режиму воєнного стану в Україні демонструє важливість правового регулювання в умовах загроз, а також необхідність узгодження національних заходів із міжнародними зобов'язаннями в сфері прав людини та міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
2. Остапенко О., Баїк О. Про воєнний стан як особливий вид правового режиму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 4 (40), 2023. С. 134-142.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96> (дата звернення: 21.01.2025).
4. Основи військового управління: *навчальний посібник* / М. М. Тищенко, В. В. Богущкий, Є. І. Григоренко; за заг. ред. М. М. Тищенка. Харків: Юрайт, 2016. 352 с.
5. Шевчук Т.А. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання в умовах воєнного стану у контексті відновлення правопорядку на деокупованих територіях України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2023. 29(2). С. 312–321.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
7. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 21.01.2025).
9. Актуальні проблеми правового регулювання відсічі збройної агресії російської федерації проти України: *збірник матеріалів науково-практичного семінару кафедри правового забезпечення* (Київ, 10 жовтня 2022 року) / Мін-во оборони України. Національний університет оборони України; Мін-во внутрішніх справ України, Київський інститут Національної гвардії України; за ред. М. М. Прохоренка, А. Л. Бейкуна. Київ: Видавництво ТОВ “ТРОПЕА”, 2022. 212 с.
10. Реферативний огляд наукових досліджень з конституційно-правової тематики. Автори-укладачі: Ю. Половинчак, Н. Кушакова-Костицька, А. Берегельський, М. Іванова / Конституційний Суд України, Національна юридична бібліотека, Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ НАН. Київ, 2023. Вип. 3. 44 с. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/referatysny_y_oglyad_publicaciy_konstytucionalizm_i_viyna_2023.pdf.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА
ОСНОВИ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ**

*Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Київ, 6 лютого 2025 р.)*